

Χ. ΘΕΟΔΩΡΙΔΟΥ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

Α. ΛΑΖΑΡΟΥ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΒΑΡΒΑΚΕΙΟΥ ΣΧΟΛΗΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΩΝ
ΝΕΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΔΙΑ ΤΗΝ Ε΄ ΤΑΞΙΝ ΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ ΠΑΛΑΙΟΥ ΤΥΠΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
1940

18097

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΑΙΤΩΡΙΑ
ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

Χ. ΘΕΟΔΩΡΙΔΟΥ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

Α. ΛΑΖΑΡΟΥ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΒΑΡΒΑΚΕΙΟΥ ΣΧΟΛΗΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΩΝ
ΝΕΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΔΙΑ ΤΗΝ Ε΄ ΤΑΞΙΝ ΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ ΠΑΛΑΙΟΥ ΤΥΠΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
1940

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΩΝ
ΜΕΣΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

Εἰς τὰς δύο πρώτας περιόδους τῆς ἱστορίας, τὴν ἀρχαίαν καὶ τὴν μεσαιωνικήν, μᾶς ἀπησχόλησεν ἰδιαιτέρως ἡ ἑλληνικὴ ἱστορία, διότι αὐτὴ εἶναι ἡ ἔθνικὴ μας ἱστορία, κυρίως ὅμως διότι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος κατέχει ἐξέχουσαν θέσιν εἰς τὴν ζωὴν τῆς ἀνθρωπότητος.

Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες πρώτοι μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἀνεπτύχθησαν διανοητικῶς, προήγαγον τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας εἰς μεγάλην τελειότητα, ἔθεσαν τὰς βάσεις τῆς ἐπιστήμης καὶ γενικῶς ἐδημιούργησαν ἀξιοθαύμαστον πολιτισμόν. Ἐπίσης κατὰ τοὺς μέσους χρόνους τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ὑπὸ τὴν νέαν του μορφήν, ὡς ἑλληνικὴ ἢ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία, διεδραμάτισε σπουδαιότατον πρόσωπον.

Μᾶς ἀπησχόλησεν ἀκόμη ἡ ρωμαϊκὴ ἱστορία, διότι οἱ Ρωμαῖοι εἶναι ὁ δεύτερος μετὰ τοὺς Ἕλληνας ἀνεπτυγμένος λαὸς τῆς ἀρχαϊότητος, ὁ ὁποῖος ἴδρυσεν μεγάλην αὐτοκρατορίαν, ἐτελειοποίησε τὴν διοίκησιν καὶ τὴν νομοθεσίαν, ἦλθεν εἰς στενωτάτην σχέσιν πρὸς τὸ ἡμέτερον ἔθνος καὶ ἀφῆκε βαθύτατα ἕχνη τῆς διαβάσεώς του εἰς τὸν βίον τῶν νεωτέρων λαῶν.

Ἡ ἱστορία τῆς τρίτης περιόδου, τῶν νέων δηλαδὴ χρόνων, διαφέρει οὐσιωδῶς ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τῶν δύο πρώτων περιόδων. Κατὰ τοὺς νέους χρόνους τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, ἐπειδὴ ἔχασε τὴν ἀνεξαρτησίαν του, δὲν εὐρίσκεται εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν τῶν λαῶν τοῦ μεγάλου πολιτισμοῦ. Προπορεύονται τώρα ἄλλοι λαοί, οἱ ὁποῖοι συνεχίζουν τὸ ἐκπολιτιστικὸν ἔργον τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ Ρωμαίων. Οἱ λαοὶ αὐτοὶ εἶναι τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης, οἱ Νεολατῖνοι (Ἰταλοί, Γάλλοι, Ἰσπανοί, Πορτογάλοι), ἔπειτα οἱ Γερμανοὶ (κυρίως Γερμανοί, Σκαν-

διναβοί), Ἀγγλοσάξωνες (Ἀγγλοι καὶ Ἀμερικανοὶ) καὶ τέλος οἱ Σλάβοι (Ρῶσοι, Πολωνοί, Τσέχοι κτλ.).

Μετὰ μακρὰν προπαρασκευὴν κατὰ τοὺς μέσους χρόνους οἱ λαοὶ αὐτοὶ εἰσῆλθον ὁ εἰς κατόπιν τοῦ ἄλλου εἰς τὴν σκηνὴν τῆς ἱστορίας καὶ ἐδημιούργησαν τὸν νεότερον πολιτισμόν. Ἡ ἱστορία λοιπὸν τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶναι κυρίως ἱστορία τῶν λαῶν τούτων.

Ἐνῶ λοιπὸν κατὰ τὸ τέλος τῶν μέσων χρόνων ἡ Ἀνατολὴ διὰ τῆς ἐξαπλώσεως τῶν Τούρκων ἐβυθίζετο εἰς τὴν ἀμάθειαν, ἡ Δύσις ἤρχισε νὰ ἀναπτύσσεται καὶ νὰ προοδεύῃ μὲ ταχὺν ρυθμόν. Κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην συνέβησαν γεγονότα, τὰ ὁποῖα σημειώνουν τὴν μετάβασιν ἀπὸ τοὺς μέσους εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους.

Ο ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ

Οἱ μέσοι χρόνοι εἶναι ἡ παιδικὴ ἡλικία τῶν λαῶν τῆς Δύσεως. Μετὰ τὴν μεγάλην ἀναστάωσιν, τὴν ὁποίαν ἔφερον ἡ μετανάστευσις τῶν γερμανικῶν λαῶν, ὀλίγα μόνον λείψανα τοῦ ἑλληνορωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ ἐσφόντο εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην. Αἱ τέχναι κατεστράφησαν, τὰ γράμματα ἐλησημονήθησαν, τὸ διοικητικὸν σύστημα τῶν Ρωμαίων παρέλυσε καὶ οἱ ἄνθρωποι ἐπανῆλθον εἰς τὸν παλαιότερον τρόπον ζωῆς, τὴν γ ε ω ρ γ ι κ ῆ ν ἢ ἄ γ ρ ο τ ι κ ῆ ν. Βλέπουν τὸν κόσμον, αἰσθάνονται καὶ σκέπτονται μὲ τρόπον, ὁ ὁποῖος διαφέρει ἀπὸ τὸν ἀρχαῖον ἑλληνικὸν καὶ ρωμαϊκόν. Ἡ ἔρευνα μὲ τὸ λογικὸν ὑπεχώρησε καὶ οἱ ἄνθρωποι προσπαθοῦν νὰ ἐρμηνεύσουν τὴν προέλευσιν καὶ τὴν μέλλουσαν τύχην τοῦ κόσμου μὲ τὴν φαντασίαν καὶ μὲ μυθικὰς διηγήσεις.

Ὁ κόσμος λοιπὸν, ὁ ὁποῖος προῆλθεν ἀπὸ τὴν διάλυσιν τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, παρουσιάζει τὰ ἐξῆς χαρακτηριστικά.

Οἱ νέοι λαοὶ δὲν κατώρθωσαν νὰ διατηρήσουν τὴν αὐστηρὰν συγκέντρωσιν τῆς ρωμαϊκῆς διοικήσεως. Ἐσχημάτισαν πολλὰ κράτη καὶ ἕκαστον κράτος διεσπάσθη εἰς μικρὰ κρατίδια, τῶν ὁποίων οἱ ἀρχόντες κατὰ τύπους μόνον ὑπακούουν εἰς τὸν βασιλέα. Ἐδημιουργήθη τοιουτοτρόπως μία ἰσραρχία ἀρχόντων, τὴν ὁποίαν ὀνομάζουν τιμαριωτικὸν ἢ φεουδαλικὸν καθεστῶς.

Ἡ κοινωνία τοῦ μεσαίωνα, ὅπως ὅλαι αἱ παλαιότεραι κοινωναί, εἶναι διηρημένη εἰς τάξεις. Ὁ βασιλεὺς μὲ τοὺς τιμαριωτικούς ἄρχοντας καὶ τοὺς πολεμιστὰς ἀποτελοῦν τὴν στρατιωτικὴν ἀριστοκρατίαν, τοὺς λεγομένους εὐγενεῖς. Ὁ ἀνώτερος κλήρος, οἱ ἐπίσκοποι, οἱ ἡγούμενοι τῶν μοναστηρίων, εἶναι ἐπίσης μεγαλοκτηματῖαι καὶ ἀποτελοῦν ἰδιαίτεραν τάξιν, τὸν κληρονομίαν. Τὸ ὑπόλοιπον μέρος τοῦ ἔθνους, γεωργοί, τεχνῖται, δλόκληρος ὁ λαός, ἀνήκει εἰς τὴν τριτὴν τάξιν. Οἱ γεωργοὶ δὲν ἔχουν ἰδιόκτητον ἀγρὸν καὶ καλλιεγοῦν τοὺς ἀγρούς τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ κλήρου ὡς δουλοπάροικοι. Εἰς τὰς μικρὰς μεσαιωνικὰς πόλεις ζοῦν οἱ ὀλίγοι πτωχοὶ τεχνῖται τῆς ἐποχῆς. Ἡ τρίτη τάξις δὲν ἔχει πολιτικὰ δικαιώματα, δὲν λαμβάνει μέρος εἰς τὴν διοίκησιν.

Ὁ μεσαιωνικὸς ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἄτομον, δὲν εἶναι προσωπικότης, σκέπτεται καὶ ἐνεργεῖ ὅπως ἡ δμάς, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει. Ἡ νομικὴ θέσις του καθορίζεται ἀπὸ τὴν δμάδα αὐτῆν. Τοὺς περισσότερους περιορισμοὺς ἔχει ὁ ἄνθρωπος τῆς τρίτης τάξεως. Ἀπὸ τὴν γέννησίν του ἀνήκει εἰς τὴν κοινωνικὴν τάξιν, τὴν ὁποίαν δὲν δύναται νὰ ἀλλάξῃ, ὡς ἐργαζόμενος πρέπει νὰ ἀνήκῃ εἰς μίαν συντεχνίαν.

Εἰς τὰ ζητήματα τῆς θρησκείας ἡ ἐκκλησία ὁρίζει ἀσθηρῶς τί πρέπει νὰ πιστεῦν καὶ νὰ πράττῃ ὁ ἄνθρωπος. Ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία ὑπῆρξε παράγων ἀναπτύξεως καὶ ἐξημερώσεως εἰς τὴν Δύσιν. Ἡ ἐκκλησία ἔδωσε τὸ παράδειγμα καλῆς ἐκμεταλλεύσεως τῆς γῆς (γεωργία, δενδροκομία, ἀνθοκομία) καὶ ἐκαλλιέργησε τὰ γράμματα, τὰς τέχνας, τὴν ἐπιστήμην, διότι αὐτὴ εἶχε διασώσει στοιχεῖα τοῦ ἑλληνορωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Εἶχεν ὅμως τὴν ἀπαίτησιν οἱ ἄνθρωποι νὰ μὴ παρεκκλίνουσι ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν τῆς. Ἐπίσης ἡ ἐκκλησία ἤθελε, καὶ πολλάκις κατόρθωσε, νὰ ἔχῃ ὑποτελῆ τὴν πολιτείαν.

Η ΜΕΤΑΒΙΒΑΣΙΣ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΝΕΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ

Ὁ μεσαιωνικὸς κόσμος ἦτο διὰ τοῦτο βαρὺς καὶ βραδυκίνητος. Ἄλλ' οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως εἶχον μεγάλην ζωτικότητα καὶ νεαρὸν αἷμα, ὅπως φαίνεται ἀπὸ πολλὰς ἐκδηλώσεις τῶν κατὰ τοὺς μέσους χρόνους, τὸν ἱπποτισμὸν, τὰς πολεμικὰς ἀρετὰς, τὰς ἀγορὰς, τὰς πανηγύρεις, τὴν δημώδη ποίησιν, τὴν ἀρχιτεκτονικὴν. Μετὰ μακρὰν προε-

τομασίαν κατά τὸν μεσαίωνα ἀρχίζουν νὰ κινουῦνται καὶ νὰ ἀναπτύσσονται δραστηρίως. Ἡ κίνησις γίνεται ζωηροτέρα καὶ λαμβάνει μορφήν ραγδαίας μεταβολῆς, ἀναγεννήσεως ὅπως εἶπον, κατὰ τὸν 15ον καὶ 16ον αἰῶνα. Τὴν πρώτην ὄθησιν δίδει ἡ ἀνάπτυξις τῶν ἰταλικῶν πόλεων. Ἀκολουθεῖ ἀμέσως τὸ καταπληκτικὸν γεγονός τῆς ἀνακαλύψεως ἀγνώστων χωρῶν. Οἱ λαοὶ δηλαδὴ οἱ κατοικοῦντες εἰς τὰ παράλια τοῦ Ἀτλαντικοῦ ἀνακαλύπτουν ὀλόκληρον νέον κόσμον ἐκεῖθεν τοῦ ὠκεανοῦ.

Ἀποτέλεσμα τῶν ἀνακαλύψεων εἶναι ἡ πρωτοφανὴς ἀνάπτυξις τοῦ ἐμπορίου καὶ τοῦ πλούτου τῶν δυτικῶν χωρῶν. Αὕτῃ πάλιν εἶχεν ὡς συνέπειαν τὴν δημιουργίαν πολυαρίθμου καὶ πλουσίας τάξεως ἐμπόρων καὶ χρηματιστῶν, ἡ ὁποία ἤρχισε νὰ προσδεύῃ πνευματικῶς. Τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι ἀκμαΐζουν καὶ ἔχομεν πνευματικὴν ἀναγέννησιν, ἡ ὁποία ὅμως εἶχεν ἀρχίσει πρὸ τῶν ἀνακαλύψεων. Παραλλήλως ζωηρὰ θρησκευτικὴ ζύμωσις δημιουργεῖ μεταρρυθμιστικὴν κίνησιν, ἡ ὁποία συνέπειαν εἶχε τὴν διάσπασιν τῆς ἐνότητος τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας.

Εἰς τὸ πολιτικὸν ἔδαφος αἱ δύο ἐξουσίαι, Πάπας καὶ Αὐτοκράτωρ, δηλαδὴ ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ Ἀγίου Ρωμαϊκοῦ κράτους, εἶχον ἀπολέσει τὴν ἐπιβολὴν τῶν ἀπὸ καιροῦ. Ἦρχισε λοιπὸν νὰ σχηματίζεται εἰς τὴν Εὐρώπην νέον σύστημα κρατῶν. Ὁρισμένοι δηλαδὴ βασιλεῖς ἐπλούτησαν ἀπὸ τὴν τακτικὴν φορολογίαν τῶν ἐμπόρων, κατήρτισαν στρατόν, ἰδίως μισθοφορικὸν πεζόν, τὸν ὁποῖον ὄπλισαν μὲ τὰ νεότερα πυροβόλα ὅπλα, καὶ ἐξηνάγκασαν εἰς ὑποταγὴν τοὺς τιμαριώτας ἄρχοντας. Τοιοῦτοτρόπως ἐνισχύθη ἡ κεντρικὴ ἐξουσία καὶ πολλῶν βασιλείων ηὔξηθη σημαντικῶς ἡ ἰσχύς.

Τὰ γεγονότα λοιπὸν, τὰ ὁποῖα χαρακτηρίζουν τὴν μετάβασιν ἀπὸ τοὺς μέσους εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους εἶναι: 1) Ἀνακάλυψις νέων χωρῶν. 2) Ἀναγέννησις γραμμάτων καὶ τεχνῶν. 3) Θρησκευτικὴ μεταρρυθμίσις. 4) Ἐνίσχυσις κεντρικῆς ἐξουσίας καὶ δημιουργία νέου συστήματος κρατῶν εἰς τὴν Εὐρώπην.

ΑΙ ΠΕΡΙΟΔΟΙ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

Τὴν πρώτην φάσιν τῆς νεωτέρας ἱστορίας, κατὰ τὸν 15ον καὶ 16ον αἰῶνα, χαρακτηρίζει ἡ ἀναβίωσις τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ.

Κατὰ τὴν δευτέραν φάσιν, ἡ ὁποία περιλαμβάνει τὸν 17ον αἰῶνα, εἰς πολλὰς χώρας, ἰδίως εἰς τὴν Γαλλίαν, οἱ βασιλεῖς ἐπιβάλλονται ὄχι μόνον εἰς τοὺς φεουδάρχας εὐγενεῖς ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἐμπόρους καὶ τοὺς ἐπιχειρηματίας, τῶν ὁποίων ρυθμίζουν τὴν παραγωγὴν καὶ τὰς συναλλαγάς. Ἡ Εὐρώπη διέρχεται περίοδον ἀπεριορίστου μοναρχίας ἢ ἀπολυταρχίας.

Ἡ ἔσωτερικὴ ὅμως ἀνάπτυξις τῆς εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας δημιουργεῖ διαρκῶς ζωηροτέραν ἀπαίτησιν ἐλευθερίας εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις καὶ εἰς τὴν σκέψιν καθὼς καὶ τοῦ δικαιώματος τῶν ἀνεπτυγμένων τάξεων νὰ λαμβάνουν μέρος εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους.

Διὰ χαρακτηριστικῶν ἐξεγέρσεων ἐπιβάλλουν τὴν λαϊκὴν κυριαρχίαν εἰς σημαντικὰς χώρας, εἰς τὴν Ἀγγλίαν κατ' ἀρχὰς καὶ κατὰ τρόπον εἰρηνικώτερον, εἰς τὴν Γαλλίαν κατὰ τὸ τέλος τοῦ 18ου αἰῶνος διὰ τῆς Μεγάλης Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως (1789), τῆς ὁποίας συνέπεια εἶναι ἡ αὐτοκρατορία τοῦ Μεγάλου Ναπολέοντος (μέχρι τοῦ 1815).

Ὡς ἀρχὴν τῶν νέων χρόνων οἱ Εὐρωπαῖοι θέτουν τὸ 1492, ἔτος τῆς ἀνακαλύψεως τῆς Ἀμερικῆς, καὶ τὴν περίοδον μέχρι τοῦ τέλους τοῦ Ναπολέοντος ὀνομάζουν Νεωτέραν ἱστορίαν.

Ἡ νεωτέρα ἱστορία παρουσιάζει τὰς ἑξῆς φάσεις:

- 1) Ἀναγέννησις τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, 15ος καὶ 16ος αἰῶν.
- 2) Χρόνοι ἀπεριορίστου μοναρχίας, 17ος αἰῶν.
- 3) Ἐπικράτησις λαοκρατικῶν πολιτευμάτων, 18ος αἰῶν.

Διὰ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος οἱ νέοι χρόνοι εἶναι περίοδος θλιβερῶν περιπετειῶν ἀλλὰ καὶ ἰσχυρᾶς προσπαθείας πρὸς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τὴν δουλείαν καὶ ἐθνικὴν ἀποκατάστασιν. Σταθμὸς σημαντικὸς εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν εἶναι ἡ ὑπὸ τῶν Τούρκων ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸ ἔτος 1453, ὁ δεύτερος μετ' αὐτὸν ἡ Ἐπανάστασις τοῦ

1821. Ἡ νεωτέρα ἑλληνικὴ ἱστορία περιλαμβάνει τὴν μακρὰν περίο-
δον τῆς Τουρκοκρατίας, 1453-1821. Εἰς τὴν ἀνωτέρω διαίρεσιν ἔρ-
χεται ὡς :

4) Οἱ χρόνοι τῆς Τουρκοκρατίας.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ
ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ
ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

ΑΙ ΑΝΑΚΑΛΥΨΕΙΣ

Η ΟΡΜΗ ΠΡΟΣ ΑΓΝΩΣΤΟΥΣ ΧΩΡΑΣ

Κατὰ τὴν ἀρχὴν τῶν νέων χρόνων ἐπεξετάθησαν τὰ ὄρια τοῦ γνωστοῦ κόσμου διὰ τῶν μεγάλων θαλασσοποριῶν, τὰς ὁποίας ἐπεχείρησαν οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης οἱ κατοικοῦντες εἰς τὰ παράλια τοῦ Ἀτλαντικοῦ ὠκεανοῦ. Ἀποτέλεσμα αὐτῶν ἦτο ἡ ἀνακάλυψις ἀγνώστων ἕως τότε χωρῶν.

Αἱ ἀνακαλύψεις δὲν ἦσαν ἀποτέλεσμα εὐνοίας τῆς τύχης. Προέκλήθησαν ἀπὸ τὸ ἐπιχειρηματικὸν πνεῦμα, τὸν οἰκονομικὸν ἀνταγωνισμὸν τῶν πόλεων καὶ κρατῶν τῆς Εὐρώπης καὶ προπαρασκευάσθησαν διὰ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐργασίας καὶ τῆς τελειοποιήσεως τῶν τεχνικῶν μέσων κατὰ τοὺς δύο τελευταίους αἰῶνας τῶν μέσων χρόνων.

Τὸ ἀνατολικὸν ἐμπόριον, ἡ συναλλαγὴ δηλαδή μετὰ τὰς Ἰνδίας, ἦτο ἀνέκαθεν πηγὴ πλουτισμοῦ. Κατὰ τοὺς μέσους χρόνους κέντρον αὐτοῦ ἦτο ἡ Κωνσταντινούπολις, εἰς τὴν ὁποίαν τὰ ἐμπορεύματα τῶν Ἰνδιῶν ἔφθανον διὰ τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς Τραπεζοῦντος. Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων περιήλθεν εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἰταλικῶν πόλεων, ἰδίως τῆς Βενετίας. Ἄραβες ἔμποροι μετεκρίμιζον τὰ προϊόντα τῶν Ἰνδιῶν διὰ τοῦ Ἰνδικοῦ Ὠκεανοῦ καὶ τῆς Ἐρυθρᾶς εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Ἀπ' ἐκεῖ τὰ παρελάμβανον

οὐ Βενετοὶ μὲ τὰ πλοῖα τῶν καὶ τὰ ἐπώλουν εἰς τὴν Εὐρώπην εἰς ὑπερλόγους τιμὰς. Διότι κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἦσαν περιζήτητα εἰς τὴν Εὐρώπην τὰ προϊόντα τῶν Ἰνδιῶν, ἰδίως τὰ μπαχαρικά λεγόμενα, πικέρι, κανέλλα, μοσχοκάρυον, γαρούφαλλον, σαφράνι, τῶν ὁποίων ἔκαμον οἱ ἄνθρωποι μεγάλην χρῆσιν, διὰ τὰ ἀρωματίζουσι τὰ φαγητὰ καὶ τὸν οἶνον. Ἀπὸ τὰς Ἰνδίας ἐπίσης ἤρχοντο τὰ βαμβακερὰ ὑφάσματα, τὸ ἔλεφαντοστοῦν, ὁ ἔβενος, πολύτιμοι λίθοι καὶ εὐγενῆ μέταλλα, ἄργυρος καὶ χρυσός, τῶν ὁποίων ἦτο πολὺ αἰσθητὴ ἢ ἔλλειψις εἰς τὴν Εὐρώπην. Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ἁγίας Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ὑπέφερε διαρκῶς ἀπὸ στενότητος χρημάτων, ἀφ' ὅτου μάλιστα οἱ τραπεζίται τῆς Ἰταλίας ἔκλεισαν εἰς τὰ ταμεῖα τῶν τὸν χρυσὸν τῆς Εὐρώπης. Αἱ ναυτικαὶ πόλεις τῆς Ἰταλίας ἐπλούτησαν ἀπὸ τὸ ἀνατολικὸν ἐμπόριον καὶ ἐκίνουν τὸν φθόνον ἄλλων πόλεων.

Πολλοὶ λοιπὸν ἐσκέφθησαν νὰ εὕρουν ἄλλην ὁδόν, διὰ τὰ φθάσουν εἰς τὰς Ἰνδίας, ἰδίως θαλασσίαν, διὰ τὰ ἀποφύγουν τὰς δαπάνας τῶν μεταφορτώσεων καὶ τὰς ἐπιβαρύνσεις ἐκ τῶν μεσαζόντων. Ἡ δὲ διὰ τοῦ κέρδους λοιπὸν ᾤθησε τοὺς ἀνθρώπους εἰς ἀναζήτησιν νέων χωρῶν.

Ἄλλὰ καὶ ἡ στιγμή ἦτο εὐνοϊκὴ. Τὴν ἐποχὴν αὐτὴν εἰς τὴν Λύσιον ὑπῆρχεν ἀπόθεμα δυνάμεως, τὸ ὁποῖον ἐζήτηε διέξοδον. Αἱ σταυροφορίαι εἶχον σταματήσει, ἀφ' ὅτου εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐπεκράτησαν ὀριστικῶς οἱ μουαμεθανοί, καὶ ὁ ὀρίζων τῆς δράσεως τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν ἐστένευε διὰ τῆς διαρκοῦς προωθήσεως κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τῶν μέσων χρόνων τῶν τουρανικῶν φυλῶν, τῶν ὁποίων ἡ πρωτοπορία εἶχε φθάσει μέχρι τῆς Οὐγγαρίας. Μογγόλοι ἐπίσης εἶχον ἐμφανισθῆ εἰς τὴν Ρωσίαν. Ἡ ἐνίσχυσις τέλος τῆς δυνάμεως τῶν βασιλέων εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας ὑπεχρέωσεν εἰς ὑπακοὴν τοὺς εὐγενεῖς. Ὅσοι λοιπὸν ἔφερον μὲ δυσφορίαν τὴν νέαν τάξιν ἐζήτησαν στάδιον διὰ τὴν ἐλευθέραν ἄσκησιν τῆς ἵπποτικῆς ὀρμῆς καὶ τῆς ρομαντικῆς διαθέσεως εἰς θαλασσοπορίας καὶ περιπετείας εἰς μακρινὰς χώρας.

ΤΕΛΕΙΟΠΟΙΗΣΙΣ ΤΩΝ ΤΕΧΝΙΚΩΝ ΜΕΣΩΝ. Ἡ ΝΑΥΤΙΚΗ ΠΥΞΙΣ

Κυρίως ὁμως ἡ τελειοποίησις τῆς ναυτικῆς τέχνης ἐπέτρεψε τὴν πραγματοποίησιν τῶν μεγάλων ταξιδίων. Οἱ Βενετοὶ ἐπενόησαν τὸν

14ον αἰῶνα νέον τύπον πλοίου, τὴν *καρabelle* (caravelle, ἀπὸ τὸ ὁποῖον τὸ νεοελληνικὸν καράβι), μῆκους τριάντα περίπου μέτρων, μὲ ὑψηλὰς πλευράς, ἐφωδιασμένον μὲ τρεῖς ἰστούς καὶ πέντε τριγωνικὰ ἰστία, κατὰλληλον δι' ἐλιγμούς, ταχὺ καὶ στερεόν, τὸ ὁποῖον ἐπέτρεπεν νὰ ἀντιμετωπίσουν τὴν τρικυμίαν τοῦ ὠκεανοῦ.

Ἰσως παρεστάθη ἐπὶ τὸ ὑπερβολικώτερον ἢ ὑπηρεσία, τὴν ὁποίαν προσέφευρον ἡ ναυτικὴ πύξις εἰς τὰς μεγάλας θαλασσοπορίας κατὰ τὰς ἀρχὰς τῶν νέων χρόνων. Εἶναι ἐξηκριβωμένον, ὅτι οἱ Σῖναι ἐγνώριζον δύο καὶ πλέον αἰῶνας π. Χ. τὴν ιδιότητα τῆς μαγνητικῆς βελόνης νὰ στρέφεται πρὸς βορρᾶν, οἱ δὲ Ἄραβες μαθόντες παρ' αὐτῶν μετέδωσαν αὐτὴν εἰς τοὺς ναυτικούς τῆς Μεσογείου. Παρὰ τὰς τελειοποιήσεις ὅμως ἡ πύξις δὲν ἦτο ἀκόμη εἰς θέσιν νὰ κατευθύνῃ τοὺς ναυτιλλομένους μὲ ἀκρίβειαν ἐπὶ τῆς θαλάσσης. Συνδυαζομένη ὅμως μὲ ἄλλας πρακτικώτερας γνώσεις τῆς ἐποχῆς ἐπέτρεπεν εἰς τοὺς ναυτικούς νὰ ὀρίζουν τὴν θέσιν τῶν πλοίων εἰς τὸ πέλαγος. Τὸν πρῶτον εὐχρηστον τύπον ναυτικῆς πυξίδος ἐπενόησαν κατὰ τὸ τέλος τοῦ 14ου αἰῶνος εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν (bussola). Πλήρη ὅμως πυξίδα μετ' ἀνεμολογίου κατεσκευάσαν οἱ Πορτογάλοι ναυτικοὶ τὸ 1483. Ἡ τελειοποίησις αὐτὴ ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς ναυτικούς νὰ ἀνάγωνται εἰς τὸ πέλαγος, ἐνῶ μέχρι τῶν χρόνων ἐκείνων δὲν ἀπεμακρύνοντο ἀπὸ τὰς ἀκτῆς.

ΘΑΛΑΣΣΟΠΛΟΪΑ ΤΩΝ ΠΟΡΤΟΓΑΛΩΝ

Ναυτικοὶ τῆς Μεσογείου εἶχον προηγηθῆ εἰς τὴν ἐξερεύνησιν τῶν ἀκτῶν τῆς Ἀφρικῆς καὶ οἱ ἴδιοι ἀνεκάλυψαν τὸν 14ον αἰῶνα νήσους τινὰς τοῦ Ὄκεανοῦ, τὰς Ἀζόρας, τὴν Μαδέραν, τὰς Καναρίους.

Ἡ Πορτογαλία, ἀπομεμονομένη εἰς τὸ ἄκρον τῆς Εὐρώπης, ἀφότου διὰ τῆς ἐξαπλώσεως τοῦ Κράτους τῆς Καστίλλης κατὰ τὸν 13ον αἰῶνα, ἐστερήθη ἐπαφῆς καὶ ἐπικοινωνίας μὲ τὸ ἀραβικὸν κράτος (τῶν Μαύρων), ἔστρεψεν ὅλην τὴν δραστηριότητά της πρὸς τὴν θάλασσαν. Οἱ ναυτικοὶ της ἐπεδόθησαν εἰς τὴν ἀλιείαν, ἤρχισαν νὰ ἐμπορεύονται εἰς τὸν Ὄκεανὸν καὶ ἔκαμαν πραγματικὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν Μαύρων τοῦ Μαρόκου. Ἡ ἰσχυρὰ προσωπικότης ἑνὸς ἀνθρώπου ἤσκησε κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ 14ου αἰῶνος μεγάλην ἐπηρεοὴν εἰς τὸ μέλλον τῆς χώρας. Ὁ Ἰνφάντης (πρίγκιψ) Δὸν Ἐρρί-

κος (1394-1460), πέμπτος υἱὸς τοῦ βασιλέως Ἰωάννου Α', ἀφοῦ κατὰ τὴν νεότητά του ἔλαβε μέρος εἰς ἐνδόξους ἐκστρατείας κατὰ τῶν Μαύρων, ἀφιέρωσεν, ἀπὸ τὸ 1419, τὴν ζωὴν του εἰς τὸ νὰ διευθύνῃ τὰς ναυτικὰς ἐπιχειρήσεις τῶν συμπολιτῶν του. Διὰ τοῦτο εἶναι γνωστὸς εἰς τὴν ἱστορίαν μὲ τὸ ὄνομα **Θ α λ α σ σ ο π ὀ ρ ο ς**.

Ὁ Ἑρρῆκος ὤθησε τοὺς πορτογάλους ναύτας πρὸς τὰς κατευθύνσεις, τὰς ὁποίας εἶχον ἐγκριτεῖν ἀπὸ καιροῦ οἱ θαλασσινοί. Πρὸ τῆς πλώρας τῶν πλοίων τῶν ἤρχισαν νὰ διαλύονται οἱ μῦθοι τοὺς ὁποίους εἶχον ἐμπνεύσει αἱ ἔρημοι καὶ ἀκατοίκητοι ἀκταὶ τῆς Ἀφρικῆς, ὅτι δηλαδὴ εἰς τὰς τροπικὰς χώρας ἡ θάλασσα βράζει, ὅτι εἰς τὴν διακεκαυμένην ζώνην ἄνθρωπος δὲν ἠμπορεῖ νὰ ζήσῃ ἢ ὅτι μεταβάλλεται εἰς αἰθίοπα, ὅτι ἐκεῖ κάπου εἶναι τὸ στόμιον τῆς κολάσεως.

Τὸ 1434 ὑπερέβησαν τὸ Βογιαδὸρ καὶ τὸ 1447, ἀφοῦ ἔκαμψαν τὴν ἐκβολὴν τοῦ Σενεγάλη, παρητήρησαν μὲ εὐχάριστον ἔκκληξιν ἀκρωτήριον κατάφυτον, ἐκεῖ ὅπου ἀνέμενον χώραν ἔρημον καὶ ἄγονον, τὸ ὁποῖον ὠνόμασαν **Π ρ ὶ ὀ ν ο ν** Ἀκρωτήριον. Ὅταν ἀπέθανεν ὁ Ἑρρῆκος εἶχε τὴν ἱκανοποίησιν, ὅτι οἱ ἄνθρωποι τοῦ προσήγγισαν τὴν ἀκτὴν τῆς Γουϊνέας.

Ἀλλὰ τὸ 1472, ἀφοῦ τὸ θάρρος ἐπέτρεψεν εἰς αὐτοὺς νὰ ὑπερβῶν τὸν Ἰσημερινόν, διεπίστωσαν μὲ ἀπογοήτευσιν, ὅτι ἡ ἀφρικανικὴ παραλία ἀντὶ νὰ δίδῃ διέξοδον πρὸς τὰς Ἰνδίας, ἐκάμπετο πρὸς νότον. Ἐπὶ δέκα ἔτη ἐδίετασαν νὰ διακινδυνεύσουν εἰς τὸ νέον αὐτὸ ἡμισφαίριον, ὅπου ὁ πολικὸς ἀστὴρ δὲν ἦτο ὁρατός. Τὸ 1482, ἐπὶ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου Β', ἐπανέλαβον τὴν προσπάθειαν καὶ τὸ 1485 ἔφθασαν εἰς τὴν ἐκβολὴν τοῦ ποταδοῦ Κονγὸ καὶ κατόπιν τοῦ Ὁράγγη.

Τέλος τὸ 1486, ὁ **Βαρθολομαῖος Διάς** (Bartholomeo Dias), ἐνῶ μὲ τρία ἐλαφρὰ πλοῖα ἐσυνέχιζε τὸν πλοῦν πρὸς νότον, ἔμεινεν ἐκκληκτος βλέπων τὴν ξηρὰν πρὸς τὴν Δύσιν. Εἶχε παρακάμψῃ τὴν νοτιωτάτην ἄκρην τῆς Ἀφρικῆς χωρὶς νὰ τὸ ἀντιληφθῇ. Ἡ κακοκαιρία τὸν ἠμπόδισε νὰ προχωρήσῃ καὶ ὅταν ἐπεχείρησε νὰ ἐπιστρέψῃ, διέκρινε τὸ ἀκρωτήριον νὰ μαστιγώνεται ἀπὸ τὰ κύματα. Τὸ ὠνόμασεν Ἀκρωτήριον τῶν Τρικυμιῶν. Ὅταν ὅμως τὸ ἐπόμενον ἔτος ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Λισσαβῶνα, ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης τὸ ἐβράπτισεν Ἀκρωτήριον τῆς **Κ α λ ῆ ς** Ἐ λ π ῖ δ ο ς.

ΑΝΑΚΑΛΥΨΙΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ

Ἐνῶ οἱ Πορτογάλοι ἐξήτουν νὰ φθάσουν εἰς τὰς Ἰνδίας πλέοντες πρὸς Ἀνατολάς, ἄλλοι ἐσκέφθησαν, ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ ἐπιτύχουν τοῦτο πλέοντες πρὸς δυσμὰς.

Ἀπὸ αἰῶνος ἤδη ἐγένετο λόγος περὶ τούτου εἰς τὸν κόσμον τῶν λογίων. Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ὁ Φλωρεντῖνος ἱατρός **Πάολο Τοσκανέλι** ὑπεστήριξε μὲ θέρμη τὴν ἄποψιν. Ἐσχεδίασε μάλιστα σχετικὸν χάρτην, τὸν ὁποῖον ὑπέβαλεν μετὰ ὑπομνήματος εἰς τὸν βασιλέα τῆς Πορτογαλίας. Ὁ Κολόμβος ἀπεφάσισε νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ἰδέαν.

Χριστόφορος· Κολόμβος.

Ὁ **Χριστόφορος Κολόμβος** (Christoforo Colombo (1446—1506) ἐγεννήθη περὶ τὸ 1446 εἰς τὰ περὶχωρὰ τῆς Γενούης, ἀπὸ πατέρα ὑφαντουργόν, ἔλαβε μικρὰν μόρφωσιν καὶ μέχρι τοῦ 25οῦ ἔτους κατεγίνετο εἰς τὸ ἐπάγγελμα τοῦ πατρὸς του. Ἀλλὰ αἱ διηγήσεις καὶ τὰ ἀναγνώσματα περὶ ἀγνώστων καὶ περιέργων χωρῶν ἐτά-

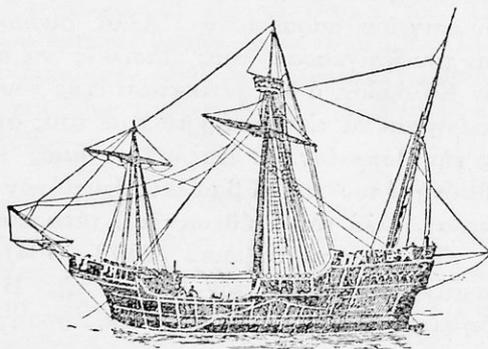
ραζαν τὴν φαντασίαν του. Ἐγνώριζε τὸν Τοσκανέλι καὶ ἐπίστευεν εἰς τὸν χάρτην του. Ἐγένετο ὁ ἴδιος ναυτικὸς καὶ χαρτογράφος καὶ ἐταξίδευσεν εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς θαλάσσας, ἀπὸ τὰ παράλια τῆς Ἀφρικῆς ἕως τὴν βόρειον θάλασσαν, ἴσως καὶ εἰς τὰς θαλάσσας τῆς Ἀνατολῆς. Ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Λισσαβῶνα, ὅπου καὶ ἐνυμφεύθη. Συνεδύαζε διορατικότητα ἐπιστημονικὴν μὲ ζωηρὰν φαντασίαν καὶ μυστικοπαθεῖν εὐπιστίαν.

Ἐπειδὴ ἡ πορτογαλικὴ κυβέρνησις δὲν ἐδέχθη τὴν πρότασίν του νὰ ἐπιχειρήσῃ ἐξερευνητικὸν πλοῦν πρὸς δυσμὰς, κατέφυγεν εἰς τοὺς βασιλεῖς τῆς Ἰσπανίας Φερδινάνδον καὶ Ἰσαβέλλαν. Οἱ σοφοὶ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Σαλαμάγκας, εἰς τοὺς ὁποίους παρεπέμφθη τὴν ὑπόθεσιν, δὲν ἐβιάζοντο νὰ ἀπαντήσουν. Ὄταν ὅμως οἱ δύο βασιλεῖς, ἐκκυρίευσαν τὴν Γρενάδαν καὶ ἤνωσαν τὴν Ἰσπανίαν ὑπὸ τὸ σκήπ-

τρον των, ἐφάνησαν πρόθυμοι διὰ μεγάλας ἐπιχειρήσεις. Ἡ Ἰσπελλά ἰδίως ἔλαβεν ὑπὸ τὴν εὐνοίαν της τὸν Κολόμβον.

Τὴν 17ην Ἀπριλίου 1492, ἐπὶ τοῦ πρὸ τῆς Γρενάδας στρατοπέδου ὑπέγραψαν συμβόλαιον, διὰ τοῦ ὁποίου ἐδέχοντο τοὺς ὅρους τοῦ ἐρευνητοῦ, τίτλον εὐγενοῦς καὶ Μεγάλου Ναυάρχου εἰς τὸν ἴδιον καὶ τὴν οἰκογένειάν του, ἀντιβασιλείαν καὶ τὸ δέκατον ἐπὶ τῆς φορολογίας τῶν ἀνακαλυφθησομένων χωρῶν.

Ἀπέπλευσε μὲ τρία πλοῖα τὴν 3ην Αὐγούστου 1492 ἀπὸ τὸν λιμένα τῆς Πάλου. Ὁ ἴδιος ἐπέβαινε τοῦ μεγαλυτέρου, τῆς Santa-Maria, 23 μέτρων μήκους. Τὸ πλήρωμα τῶν πλοίων, 90 περίπου ἄνδρες, ἀπετελεῖτο ἐν μέρει ἀπὸ καταδίκους τῆς φυλακῆς. Ἠκολούθησε τὴν γνωστὴν ὁδὸν μέχρι τῶν Καναρίων νήσων καί, ἀφοῦ ἀνεπαύθη ὀλίγον, ἐρρίφθη εἰς τὸν Ὠκεανόν. Οἱ ναῦται ἦσαν ἀνήσυχτοι, ἐνόμιζον, ὅτι δὲν θὰ ἐπανίδουν τὴν Εὐρώπην, ἐγόγγυζον, στάσις ὅμως δὲν ἔγινεν. Ὁ ἴδιος ἦτο σταθερὸς καὶ ἔδειξε πεποίθησιν καὶ θάρρος.

Σάντα Μαρία.

Τὴν 11ην Ὀκτωβρίου, 23 ἡμέρας μετὰ τὴν ἀναχώρησιν ἀπὸ τὰς Καναρίους, διέκριναν ξηρὰν καὶ τὴν ἐπομένην ἀπεβιβάσθησαν εἰς μίαν ἀπὸ τὰς νήσους τοῦ Βαχαμικοῦ πελάγους, τὴν ὁποίαν ὁ Κολόμβος ὠνόμασεν San-Salvador, δηλ. Ἄγιον Σωτήρα. 1492 Κατόπιν ἀνεκάλυψε τὴν Κούβαν καὶ τὴν Χαΐτην, ἐκ τῶν ὁποίων τὴν πρώτην ἐξέλαβεν ὡς Κίναν καὶ τὴν δευτέραν ὡς Ἰαπωνίαν, ὅπως εἰκονίζοντο αὐταὶ εἰς τὸν χάρτην τοῦ Τοσκανέλι.

Ἐπέστρεψε τὴν 15ην Μαρτίου 1493 εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ὅπου τοῦ ἔγινε θριαμβευτικὴ ὑποδοχὴ. Εἶχε φέρει μαζί του βάμβακα, χρυσόν, ἰθαγενεῖς, ὄχι ὅμως μπαχαρικά. Ἡ ἀνακάλυψις ἐπροκάλεσε κατάπλη-

ξιν εις ὅλον τὸν κόσμον. Οἱ ἄνθρωποι εἶπον ὅτι ὁ Κολόμβος ἐδώρησεν δλόκληρον νέον κόσμον εις τὴν Ἰσπανίαν.

Ὁ Κολόμβος ἔκαμεν ἄλλα τρία ταξίδια. Τὸ δευτέρον ἔγινε μετὰ πολὺ μεγαλυτέρας δυνάμεις, 14 καραβέλλας, 3 φορτηγὰ καὶ ἔνοπλον ἀποβατικὸν ἄγημα ἀπὸ 1200 ἀνδρας. Τὰ ἀποτελέσματα ὅμως δὲν ἐδικαίωσαν τὰς προσδοκίας, διότι ἡ ἀνακάλυψις δὲν ἀπέφευρεν οὔτε μαχαρικὰ οὔτε ἀρώματα καὶ χρυσόν.

Εἰς τὸ τρίτον ταξίδιον (1498 - 1500), προσήγγισε τὴν βορείαν ἀκτὴν τῆς Νοτίου Ἀμερικῆς, πλησίον τῆς ἐκβολῆς τοῦ Ὁρενόκου. Ἐπίστευσε, ὅτι αὐτὴν τὴν φορὰν εὐρίσκετο εἰς τὰς Ἰνδίας «πλησίον τοῦ ἐπιγείου παραδείσου». Ἀλλὰ δυσαρέσκεια καὶ ἐξεγέρσεις ἐναντίον του ἠνάγκασαν τοὺς βασιλεῖς νὰ ἀφαιρέσουν τὴν διοίκησιν ἀπὸ τὸν Κολόμβον, ὁ δὲ ἀντιζαταστάτης του ἐθεώρησε καλὸν νὰ τὸν φυλακίσῃ καὶ νὰ τὸν στείλῃ μαζὶ μετὰ τοὺς δύο ἀδελφούς του σιδηροδέτους εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Ὁ Κολόμβος ὅμως κατώρθωσε νὰ ἀποδείξῃ τὴν ἀθωότητά του καὶ οἱ βασιλεῖς ὄχι μόνον τὸν ἐτίμησαν καὶ τὸν ἀπέξημίσωσαν, ἀλλὰ τοῦ ἀνέθεσαν καὶ τέταρτον ταξίδιον.

Τὸ τέταρτον ταξίδιον (1502-1504) ἦτο ἀτυχεστέρον. Ζητῶν, ὡς ἐνόμιζε, διέξοδον εἰς τὸν κόλπον τῆς Βεγγάλης εἰς τὰς Ἰνδίας, ὅπου ἤδη εἶχον φθάσει οἱ Πορτογάλοι, προσήγγισε τὸν ἰσθμὸν τοῦ Παναμᾶ, πιστεύων ὅτι περιπλέει τὴν Κίναν, ὅτι ἀπέχει 18 ἡμερονύκτια ἀπὸ τὸν Γάγγην καὶ ὅτι εὐρίσκεται πρὸς τῆς «Χερσονήσου τοῦ χρυσοῦ», ἀπὸ τὴν ὁποίαν ὁ Σολομὼν εἶχε προμηθευθῆ τὰ μέσα, διὰ νὰ κτίσῃ τὸν ναὸν τῆς Ἱερουσαλήμ. Τρικυμῖαι καὶ ἐξεγέρσεις τῶν λιθαγενῶν, πρὸς τοὺς ὁποίους οἱ ἐρευνηταὶ συμπεριεφέροντο ἀπανθρώπως, τὸν ὑπεχρέωσαν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Ἰσπανίαν, (Νοέμβριος 1504). Ἡ Ἰσαβέλλα μετ' ὀλίγον ἀπέθανεν, ὁ Φερδινάνδος δὲν ἔδειξεν ἐνδιαφέρον δι' αὐτὸν καὶ ἀπέθανε τὴν 20ῆν Μαΐου 1506 σχεδὸν λησιμονημένος.

Μέχρι τέλους ἐπίστευεν, ὅτι ἀνεκάλυψε τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν τῆς Ἀσίας. Διὰ τοῦτο τὰς νήσους εἰς τὰς ὁποίας προσωρμίσθη, ὠνόμασαν Δυτικὰς Ἰνδίας καὶ τοὺς κατοίκους αὐτῶν Ἰνδούς. Οἱ δίσπιστοι ὅμως δὲν ἔλειψαν. Διορατικὸς ἱστορικὸς ἀπὸ τὸ 1493 ὑπεστήριζεν, ὅτι ὁ πλανήτης μας εἶναι πολὺ εὐρύτερος ἀπὸ ὅτι ὑπέθετεν ὁ Κολόμβος.

Η ΑΜΕΡΙΚΗ

Ἐν τούτοις ἡ νέα ἡπειρος, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀνακαλύψει ὁ Κολόμβος, ἔλαβε τὸ ὄνομα ἀπὸ ἄλλον, τὸν φλωρεντινὸν ναυτικὸν **Ἀμέριγον Βεσπούτσι** (Amerigo Vespucci), ὁ ὁποῖος συνώδευσε τὸν Κολόμβον εἰς τὰ νεώτερα ταξιδιά του καὶ ἔδωσε περιγραφὴν τῶν νέων χωρῶν ὑπὸ τύπον ἐπιστολῶν. Εἰς μίαν ἀπ' αὐτὰς τὸ 1507 ἔκαμνε λόγον περὶ μεγάλης ἡπείρου, τοῦ **νέου κόσμου** (novus mundus), ἀνακαλυφθείσης πρὸς δυσμὰς τῆς Εὐρώπης. Ἡ ἐπιστολὴ ἐκείνη μεταφρασθεῖσα εἰς πολλὰς γλώσσας συνέδεσε τὸ ὄνομά του μὲ τὴν νέαν ἡπειρον. Ὁ ἴδιος ἀπέθανε (1512) χωρὶς νὰ ἴδῃ τὴν μεγάλην τύχην, ἣ ὁποία ἐπεφυλάσσετο εἰς τὸ ὄνομά του. Περὶ τῆς παρουσίας νέας ἡπείρου ἐβεβαιώθησαν, ὅταν τὸ 1513 ὁ Ἴσπανὸς **Μπαλμπόα** (Balboa), διέκρινεν ἀπὸ τὰ ὑψώματα τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ Παναμᾶ τὸν Εἰρηϊκὸν, καὶ περισσότερον ὅταν ὁ Μαγελάνος ἀνεκάλυψε τὴν διάβασιν εἰς αὐτόν.

ΟΙ ΠΟΡΤΟΓΑΛΟΙ ΦΘΑΝΟΥΝ ΕΙΣ ΤΑΣ ΙΝΔΙΑΣ (1498)

Ἐν τῷ μεταξύ οἱ Πορτογάλοι ἐξηκολούθησαν τὴν προσπάθειάν των νὰ φθάσουν εἰς τὰς Ἰνδίας καὶ ἐνέτειναν αὐτὴν μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ Κολόμβου. Τὴν 8ην Ἰουλίου 1497 ὁ **Βάσκο δὰ Γάμα** (Vasco da Gama), υἱὸς θαλασσοπόρου καὶ ἀπὸ βασιλικὸν γένος, ἀνεχώρησε μὲ τέσσαρα σκάφη. Τὴν 22αν ὑπερέβαινε τὸ τέρμα τοῦ ταξιδίου τοῦ Διάς, τοῦ ὁποίου εἶχε συμπαραλάβει τὸν πλοηγόν. Τὴν 15ην Ἀπριλίου 1498 εὗρισκετο εἰς τὴν ἀφρικανικὴν ἀκτὴν ἀπέναντι τῆς Μαδαγασκάρης, ὁπόθεν καὶ ἔλαβεν ἄραβας πλοηγούς καὶ βοηθούμενος ἀπὸ τὸν περιοδικὸν ἄνεμον τοῦ Ἰνδικοῦ (μουσίμ, mousson), προσήγγισε τὰς Ἰνδίας τὴν 20ὴν Μαΐου, πλησίον τῆς Καλκούτας, καὶ ὕστερον ἔφθασεν τὴν Γόαν. 1498

Ο ΠΡΩΤΟΣ ΠΕΡΙΠΛΟΥΣ ΤΗΣ ΓΗΣ (1519-1521)

Ὁ **Μαγελλάνος** (Magelhaes), ἀπὸ μεγάλην πορτογαλικὴν οἰκογένειαν, ἀσκηθεὶς εἰς τὰς ναυτικὰς ἐπιχειρήσεις τῆς πατρίδος του εἰς τὰς Ἰνδίας, ἐπεφορτίσθη ἀπὸ τὸν βασιλέα τῆς Ἰσπανίας, τὸν περίφημον Κάρολον Ε', νὰ ἀναζητήσῃ δρόμον πρὸς τὰς Ἰνδίας καὶ νὰ ἀνακαλύψῃ τὰς Μολούκας νήσους. Μὲ πέντε πλοῖα καὶ 265 ἀνθρώπους

ἀνεχώρησε τὴν 20ὴν Σεπτεμβρίου 1519. Ἐχρειάσθη μῆνας, διὰ τὴν πλεύσιν τὴν παραλίαν τῆς Νοτίου Ἀμερικῆς, καὶ τὴν 21ὴν Ὀκτωβρίου εἰσήλθεν εἰς τὸν ἐλιβοειδῆ πορθμὸν μεταξὺ τῆς ἠπείρου καὶ τῆς Γῆς τοῦ Πυρός, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τότε φέρει τὸ ὄνομά του, κατηγάλωσε ὀλό-

Μαγελλάνος.

κληρον μῆνα διὰ τὴν τὸν περὶ αὐτὴν καὶ ἐξῆλθεν εἰς εὐρύχωρον ὠκεανόν, τὸν ὁποῖον ὠνόμασεν Εἰρηνικόν, διότι τοῦ ἐφάνη ἐξαιρετικὰ ἥσυχος, ἐπειδὴ ἦτο ἡ περίοδος τῆς γαλήνης.

Μετὰ μακρὸν καὶ κοπιώδη πλοῦν ἔφθασεν εἰς τὰς Φιλιππίνas, ὅπου ὁ ἴδιος ἐφρονεύθη εἰς μίαν συμπλοκὴν μὲ τοὺς ἰθαγενεῖς. Οἱ ἄνδρες τοῦ ἐξηκολούθησαν τὸν δρόμον, ἔφθασαν εἰς τὰς Ἰνδίας, ὅπου συνητηρίθησαν μὲ τοὺς Πορτογάλους, καὶ διὰ τοῦ Ἀκρωτηρίου τῆς Καλῆς Ἑλπίδος οἱ περι-

σωθέντες 18 ἄνδρες ἀπὸ τοὺς 265 μὲν ἐν πλοῖον ἐπέστρεψαν τὴν 6ην Σεπτεμβρίου 1521. Τοιουτοτρόπως συνετελέσθη ὁ πρῶτος περίπλους τοῦ κόσμου.

ΚΑΤΑΛΗΨΙΣ ΚΑΙ ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΙΣ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΧΩΡΩΝ

Τὰς ἀνακαλύψεις ἠκολούθησε ζωηροτάτη κίνησις διὰ τὴν κατάληψιν καὶ ἐκμετάλλευσιν τῶν νέων χωρῶν. Οἱ Εὐρωπαῖοι κατελήφθησαν ἀπὸ τὸ πάθος ταξιδίων, ὑπερποντίων ἐπιχειρήσεων καὶ περιπετειῶν. Πολλοὺς ἐκίνει ἡ ἔλξις τοῦ ἀγνώστου. Ἄλλοι ἦσαν ἐνθουσιῶδεις ἀπὸ θρησκευτικὸν ζῆλον νὰ κατηχίσουν τοὺς εἰδωλολάτραις. Οἱ περισσότεροι ὅμως ἀπὸ τοὺς περιφίμους αὐτοὺς «κατακτητὰς» (conquistadori ἰσπαν.) ἦσαν παράτολμοι διώκται τύχης καὶ ἐπικερδῶν ἀνδραγαθημάτων, σκληροὶ καὶ ἄπληστοι, τοὺς ὁποῖους ἔκαμνε τολμηροτέρους ἢ ἐπίγνωσις, ὅτι ἔχουν νὰ μετρηθοῦν μὲ ἀό- πλους ἰθαγενεῖς.

Εἰς τὰς ἀποικιακὰς ἐπιχειρήσεις προηγήθησαν οἱ Πορτογάλοι καὶ

οἱ Ἴσπανοί. Ἀμέσως μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῆς Ἀμερικῆς, τὴν 3ην Μαΐου 1493, ἐνῶ ἀκόμη ἡ γῆ κατὰ τὰ τρία τέταρτα ἦτο ἄγνωστος, ὁ πάπας Ἀλέξανδρος ΣΤ΄ ἐμοίρασεν αὐτὴν διὰ τοῦ μεσημβρινοῦ τοῦ διερχομένου 370 μίλια πρὸς δυσμὰς τῶν Ἀζορῶν, εἰς δύο μέρη, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ δυτικόν, τὸν «Νέον Κόσμον», ἔδωκεν εἰς τοὺς Ἴσπανοὺς, τὸ ἄλλο εἰς τοὺς Πορτογάλους.

Δὲν ἤρρησαν ὁμοῦς τοὺς δύο αὐτοὺς λαοὺς νὰ ἀκολουθήσουν ἄλλοι, οἱ Ὀλλανδοί, Ἄγγλοι, Γάλλοι, οἱ ὁποῖοι ἔδειξαν μεγαλυτέρας ἱκανότητας.

ΤΟ ΑΠΟΙΚΙΑΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ ΤΩΝ ΠΟΡΤΟΓΑΛΩΝ

Εἰς τὸν Ἰνδικὸν Ὠκεανὸν καὶ εἰς τὴν Ἀσίαν οἱ Πορτογάλοι, διὰ νὰ μονοπωλήσουν τὸ ἐμπόριον, περιῆλθον εἰς προστριβὰς πρὸς τοὺς Ἀραβας, τοὺς Ἰνδοὺς ἡγεμόνας, τοὺς ὁποίους οἱ Ἀραβες ἐξηρέθιζον, πρὸς τὴν Αἴγυπτον καὶ προπάντων πρὸς τὴν Βενετίαν. Ἐδειξαν ἀρκετὴν δραστηριότητα καὶ ἐπέβαλον ἐπὶ τι διάστημα τὴν κυριαρχίαν των εἰς τὰς Ἰνδικὰς θαλάσσας, ἄλλοτε συνεννοούμενοι, ἄλλοτε μετερχόμενοι βίαν, καίοντες τὰ πλοῖα, σφάζοντες ἢ ἀκρωτηριάζοντες τὰ πληρώματα, βομβαρδίζοντες καὶ δίδοντες πραγματικὰς ναυμαχίας πρὸς τοὺς Ἀραβας.

Ὁ κύριος ὁμοῦς ἰδρυτὴς τοῦ ἀποικιακοῦ κράτους τῶν Πορτογάλων εἰς τὸν Ἰνδικὸν Ὠκεανὸν ὑπῆρξεν ὁ Ἀλφόνσος Ἀλμπουκέρκε (Alfonso d'Albuquerque), ἀντιβασιλεὺς ἀπὸ τὸ 1508-1515. Καταλαβὼν ἐπικαίρους θέσεις ἐξουσίαζε τὴν εἴσοδον τοῦ Περσικοῦ Κόλπου καὶ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης καὶ κατέστησε κέντρον τῶν Πορτογαλικῶν κτήσεων τὴν Γόαν, σπουδαίαν ἀγορὰν ἀνατολικῶν προϊόντων. Οἱ Πορτογάλοι ἐξουσίαζον μόνον τὴν παραλίαν τοῦ Ἰνδικοῦ, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἴδρυσαν πρακτορεῖα καὶ φρούρια. Κατέλαβον τὴν Κεϋλάνην, τὰς νήσους τῆς Σόνδεης, τὴν Μαλάκκαν. Πρὸς ἀνατολὰς ἐξέτειναν τὴν ἐξερευνησίν των μέχρι τῆς Αὐστραλίας, ἐστράφησαν ὁμοῦς περισσότερον πρὸς τὴν Κίναν καὶ τὴν Ἰαπωνίαν.

Εἰς τὴν Δυτικὴν Ἀφρικὴν ἴδρυσαν πρῶτον πρακτορεῖα, ἀργότερα καὶ ὀχυρὰς θέσεις (Γουϊνέα 1515, Κόγγο καὶ Ἀγγόλα, 1575 - 1584). Ἐγκατασταθέντες εἰς τὸ Ἀκρωτήριον, συνέδεσαν τὰς κτήσεις των τοῦ Ἀτλαντικοῦ μετὰ τῶν τοῦ Ἰνδικοῦ Ὠκεανοῦ.

Εἰς τὴν Ἀμερικὴν ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Βραζιλίαν, τὴν ὁποίαν ἀνεκάλυψαν τυχαίως. Κατὰ τὴν πρώτην δηλαδὴ ἐκστρατείαν μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῆς ὁδοῦ πρὸς τὰς Ἰνδίας μὲ 13 πλοῖα παρσύρθησαν ἀπὸ τὰ ρεύματα καὶ προσήγγισαν τὴν παραλίαν τῆς Νοτίου Ἀμερικῆς. Ἡ Βραζιλία ἔμεινεν ἐπὶ μακρὸν πορτογαλικὴ κτῆσις. οἱ δὲ Πορτογάλοι ἀπόκισαν αὐτὴν συστηματικώτερον.

Ἐπὶ τὸ διάστημα οἱ Πορτογάλοι ἐμονοπώλησαν τὸ ἐμπόριον τοῦ Ἰνδικοῦ ὠκεανοῦ καὶ ἡ Λισσαβὼν, ὑποσκελίσασα τὴν Βενετίαν, ἔγινεν ἡ μεγάλη ἀγορὰ τῶν μπαχαρικῶν. Ἡ Λισσαβὼν εἶχε περὶ τοὺς 100.000 κατοίκους, ἐφαίνετο ὑπερπληρωμένη ἀπὸ πλοῦτον καὶ ἡ μικρὰ Πορτογαλία παρουσιάσθη πρὸς στιγμὴν ὡς μεγάλη δύναμις καὶ ἀνέδειξε ποιητὰς καὶ συγγραφεῖς.

Ἄλλ' ἡ πτωχὴ εἰς ἀνθρώπους καὶ μέσα χώρα, δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ κρατήσῃ τὸ βᾶρος αὐτῆς τῆς αὐτοκρατορίας. Τὸ ἀποικιακὸν κράτος τῆς, ὅπως τῶν Φοινίκων, ἀπετελεῖτο ἀπὸ σειρὰν πρακτορειῶν διεσκορπισμένων εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Ἀσίας, ἐπὶ 20.000 χιλιομέτρων, χωρὶς συνοχὴν. Οἱ Πορτογάλοι ἐκυβέρνησαν κακῶς. Καταχρήσεις ὑπαλλήλων, ἀνθαιρεσίαι καὶ ἀπανθρωπία ἀντιβασιλέων, διωγμοὶ θρησκευτικοί, ἔφεραν εἰς ἀπόγνωσιν τοὺς ἰθαγενεῖς. Ὅταν δὲ τὸ 1580 ἡ Πορτογαλία προσηρτήθη εἰς τὴν Ἰσπανίαν, αἱ ἀποικίαι τῆς ἔμειναν ἀδέσποτοι. Κληρονόμοι τῶν ὅμως ἔγιναν οἱ Ὀλλανδοὶ καὶ οἱ Ἀγγελοὶ.

ΤΟ ΑΠΟΙΚΙΑΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ ΤΗΣ ΙΣΠΑΝΙΑΣ

Θέατρον τοῦ ἀποικισμοῦ τῶν Ἰσπανῶν ἦτο ἡ Ἀμερικὴ. Τὸ ἀποικιακὸν κράτος τῶν Ἰσπανῶν ἐξετείνετο εἰς τὴν Κεντρικὴν καὶ Νότιον Ἀμερικὴν, πλὴν τῆς Βραζιλίας, ἡ ὁποία ἦτο κτῆσις πορτογαλική. Αἱ ὀνομαστότεραι κατακτήσεις εἶναι τοῦ Μ ε ξ ι κ ο ὕ, τοῦ Π ε ρ ο ὕ καὶ τῆς Χ ι λ ῆ ς.

Αἱ φυλαὶ τῶν μερῶν αὐτῶν εἶχον χρῶμα ποικίλον, ἀπὸ τοῦ κιντρίνου μέχρι τοῦ ἐρυθροῦ, μαλλιά χονδρὰ, μαῦρα, λεῖα, ἀραιὰ γένεια ἔξωγκωμέναις παρειάς, ὀφθαλμοὺς βαθουλοὺς καὶ μικροὺς, τὸ ἀνάστημα μέτριον. Εἰς τοὺς ἰθαγενεῖς οἱ λευκοὶ ἄνθρωποι ἐφαίνοντο ὄντα ὑπερφυσικά, διότι μὲ τὰ πυροβόλα τῶν ὄπλα παρουσιάζοντο ὡς χρησιμοποιοῦντες τὸν κεραυνὸν καὶ διότι ἐπολέμουν ἔφιπποι.

Τὸ 1519 ὁ ἰσπανὸς **Φερδινάνδος Κορτές** (Fernando Cortes) ἐκυρίευσε μὲ ὀλίγας ἑκατοντάδας ἀνδρῶν τὸ Μεξικόν, εἰς τὸ ὁποῖον ἔζη λαὸς ὀργανωμένος εἰς κράτος μὲ τὴν ἱερατικὴν τάξιν τῶν Ἀζτέκ καὶ βασιλέα ἐπὶ κεφαλῆς. Ὁ ἀρκετὰ προχωρημένος πολιτισμὸς τῶν μὲ ὕφαντικὴν, χρυσοχοικίην, μὲ μεγάλας γεφυράς καὶ πυραμιδοειδεῖς ναοὺς, εὐρίσκετο εἰς τὴν βαθμίδα τῆς ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ. Οἱ Ἀζτέκοι, οἱ ὁποῖοι δὲν ἐγνώριζον τὴν χρῆσιν ἵππου καὶ πυροβόλων ὄπλων, ἐλάτρευον θεόν, εἰς τὸν ὁποῖον προσέφερον ἀνθρωποθυσίαν. Ἡ πρωτεύουσά τῶν Μεξικόν μὲ τοὺς 200.000 κατοίκους τῆς ἦτο μία ἀπὸ τὰς μεγαλυτέρας πόλεις τοῦ κόσμου. Οἱ Ἴσπανοὶ μετὰ ἀπανθρώπους βιαιοπραγίας ἐναντίον τῶν ἰθαγενῶν ἔγιναν κύριοι τῆς χώρας, ἀνεμίχθησαν ὅμως ταχέως μὲ τοὺς ἐγχωρίους. Σήμερον κατοικοῦν εἰς τὸ Μεξικόν 19 % λευκοί, 38 % Ἰνδιάνοι, 43 % μιγάδες.

Ὁ **Φραντσίσκο Πιτζάρο** (Francisco Pizarro, μὲ 165 ἀνθρώπους κατέλαβε τὸ **Περού**, τὸ θεοκρατικὸν κράτος τῆς Ἰνκας, «τῶν υἱῶν τοῦ ἡλίου». Ἡ εὐφορωτάτη γῆ ἦτο κτῆμα τοῦ κράτους. Τὴν ἐσοδείαν ἐμοίραζον εἰς τοὺς κατοίκους. Ὑφαντουργικὴ ταπήτων, οἰκοδομικὴ ναῶν, πυλῶν, πύργων εὐρίσκετο εἰς ἀξιοσημεῖον πρῶτον. Σκληρότερος ἀπὸ τὸν Κορτές, ὀλιγώτερον ἵπποτικὸς καὶ περισσότερον ληστρικὸς, ὁ Πιτζάρο ἐπωφελήθη ἀπὸ τὴν διένεξιν δύο ἀδελφῶν καὶ ἠχμαλώτισε τὸν βασιλέα, τὸν ὁποῖον ἐφόνευσεν, ἀφοῦ ἔλαβε μέγαν ὄγκον χρυσοῦ ὡς λύτρα. Μέγα μέρος τῶν ἰθαγενῶν ἐξηφανίσθη (1535).

Οἱ ἰσπανοὶ ἀρχηγοὶ εἶχον κακὸν τέλος. Ἄλλος ἀπηγγόνισθη, ἄλλος κατεδικάσθη εἰς θάνατον, καὶ ὁ Πιτζάρο ἐδολοφονήθη.

Ἀπὸ τὴν **Μαδρίτην**, τὸ **Συμβούλιον τῶν Ἰνδιῶν**, ἰδρυσθὲν τὸ 1511, εἶχε τὴν ἐποπτείαν τῶν ἀποικιῶν, ἕως ὅτου τὸ στέμμα ἔθεσε τέραμα εἰς τὰς ἀυθαιρεσίας τῶν τυχοδιωκτῶν ἀναλαβόν αὐτὸ τὴν ἄμεσον διοίκησιν τῶν ἀποικιῶν.

ΑΝΑΚΑΛΥΨΕΙΣ ΤΩΝ ΑΓΓΛΩΝ, ΓΑΛΛΩΝ, ΟΛΛΑΝΔΩΝ

Ἐνῶ οἱ Πορτογάλοι καὶ οἱ Ἴσπανοὶ ἐζήτησαν τὴν ὁδὸν εἰς τὰς Ἰνδίας πρὸς νότον, ἄλλοι ἐσκέφθησαν, ὅτι ἦτο δυνατὸν νὰ φθάσουν εἰς τὸν σκοπὸν αὐτὸν πλέοντες βορειοδυτικά. Ὅταν δὲ ἀπεκαλύφθη, ὅτι ἡ εὐρεθεῖσα γῆ ἦτο ἠπειρος, φυσικὸν ἦτο νὰ σκεφθοῦν, ὅτι θὰ ὑπῆρχε διεξόδος εἰς τὸν Εἰρηνικὸν καὶ ἀπὸ τὸ βόρειον ἄκρον αὐτῆς.

Ἕλλητες καὶ Γάλλοι μὲ ἐπιμονὴν ἐζήτησαν τὴν διέξοδον αὐτὴν.

Ἀπὸ τοῦ 1497 ὁ γενουήσιος **Τσοβάνι Καμπόττο** (Giovanni Cabotto), διατελὼν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας Ἐρρίκου Η', μὲ τοὺς τρεῖς υἱοὺς του, προσήγγισε τὴν παραλίαν βοραιοανατολικῶς, ἕως ὅτου τὸν ἠμπόδισαν οἱ κινητοὶ πάγοι. Τὸ ἐπόμενον ἔτος πλεύσας πρὸς ἀντίθετον διεύθυνσιν συνεπλήρωσε τοιουτοτρόπως τὴν ἐξερεύνησιν τῆς ἀνατολικῆς παραλίας τῆς Βορείου Ἀμερικῆς, ἢ ὅποια βραδύτερον ἔγινε τόπος ἐγκαταστάσεως τῶν Ἀγγλῶν.

Γάλλοι ναυτικοὶ ὑπὸ τὸν τολμηρὸν θαλασσοπόρον **Ἰάκωβον Καρτιέ** (Jacques Cartier), ζητοῦντες ἐπίσης τὴν πρὸς βορρὰν διάβασιν κατέλαβον τὸν Κ α ν α δ ἄ ν, ὅπου ἀργότερα ἴδρυσαν εἰς τὴν ἐκβολὴν τοῦ ποταμοῦ Saint-Lorent τὴν πόλιν Κ ε μ π ἔ κ (Quebec, 1608). Οἱ Ὀλλανδοὶ ἐπίσης πρὸς τὴν διεύθυνσιν αὐτὴν κατηύθυναν τὰς προσπάθειάς των.

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΩΝ ΑΝΑΚΑΛΥΨΕΩΝ

Αἱ γεωγραφικαὶ ἀνακαλύψεις καὶ ἡ ἐγκατάστασις πολυαρίθμων εὐρωπαίων εἰς τὰς νέας χώρας ἠλλαξαν εἰς ὅλον τὸν κόσμον τὰς ἐμπορικὰς ὁδοὺς, τὸν τρόπον τῆς μεταφορᾶς, τὸ ποσὸν καὶ τὸ εἶδος τῶν ἀνταλλασομένων ἐμπορευμάτων, τὸν γενικὸν χαρακτῆρα τοῦ ἐμπορίου, μὲ μίαν λέξιν τὰ ὑλικά μέσα τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ διὰ ξ η ρ ἄ σ μ ε τ α φ ο ρ ἄ ἠλαττώθη ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 16ου αἰῶνος, εἰς ὄφελος τῆς διὰ θαλάσσης. Εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ Ἀφρικὴν ἐξηκολούθησαν τὰ καραβάνια μὲ τὰς χιλιάδας τῶν ἀνθρώπων καὶ τὰς ἑκατοντάδας τῶν καμήλων. Ἐν τούτοις τὸν 16ον αἰῶνα τὸ φορτίον ἑνὸς πλοίου ἐρχομένου ἀπὸ τὰς Ἰνδίας εἰς τὴν Λισσαβῶνα ὑπερέβαινε τὸ μεγαλύτερον καραβάνι. Τὰ φορτηγὰ τῆς ἐποχῆς ἔφθανον τοὺς 2000 τόννους, δηλαδὴ 2 ἑκατομμύρια χιλιόγραμμα, ἐνῶ τὸ σύνθετος φορτίον τῆς καμήλου εἶναι 150 χιλιόγραμμα.

Οἱ ν ἑ ο ἰ δ ρ ὀ μ ο ἰ ἦσαν περισσότερον θαλάσσιοι παρὰ ἡπειρωτικοί, περισσότερον ὠκεάνειοι παρὰ μεσογειακοί. Οἱ μεγάλοι ὠκεάνειοι δρόμοι εἶχον τρεῖς κατευθύνσεις: 1) μεταξὺ δυτικῆς Εὐρώπης, Ἀκρωτηρίου, Ἰνδιῶν, νήσων Σόνδης, Κίνας καὶ Ἰαπωνίας· 2) μεταξὺ Λισσαβῶνος καὶ Βραζιλίας· 3) μεταξὺ Σεβίλλης καὶ Μεξικοῦ.

Ἡ εἰσαγωγή καθαρῶς ἀμερικανικῶν προϊόντων, ἀραβοσίτου, κα-

πνοῦ, κακάο, βανίλλιας, ἀργότερα καὶ πατάτας, ἤλλαξαν ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὸν τρόπον τῆς ζωῆς τῶν Εὐρωπαίων. Οἱ Εὐρωπαῖοι εἰσῆγαγον εἰς τὴν Ἀμερικὴν τὰ εἶδη τῶν ἰδικῶν μας σιτηρῶν, λαχανικά, ἄπωρικά, σακχαροκάλαμον, ἵππους, βοῦς, ἀκόμη καὶ καφὲν καὶ βάμβακα.

Οἱ Πορτογάλοι καὶ οἱ Ἴσπανοὶ ἀπηγόρευον αὐστηρῶς εἰς τὰς ἀποικίας νὰ φυτεύσουν ὅτι φύεται εἰς τὴν Πορτογαλίαν καὶ τὴν Ἰσπανίαν.

Εἰς τὴν Ἀσίαν αἱ Ἰνδίαὶ ἔδιδον πιπέρι, κανέλλαν καὶ ὄπιο, αἱ νῆσοι τῆς Σόνδης σάνδαλον (ἐρυθρόξύλον διὰ βαφῆν), καμφοράν, μοσχοκάρυον, ἡ Περσία τάπητας καὶ ἵππους, ἡ Κίνα μέταξαν, σινικὴν μελάνην, πορσελάνην, ὀρείχαλκον. Ἡ χρῆσις τῶν ἐξωτικῶν αὐτῶν προϊόντων ἐγενικεύθη καὶ ἡ τιμὴ των ἔπεσε.

Ἐγινε ζωηροτάτη ἐκμετάλλευσις τῶν εὐρεθέντων εἰς τὰς νέας χώρας μεταλλείων. Μεγάλαι ποσότητες χρυσοῦ καὶ ἀργύρου εἰσέρρευσαν εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν ἀγοράν. Ἡ συνολικὴ περιουσία τῆς Εὐρώπης εἰς εὐγενῆ μέταλλα, ἐνῶ τὸ 1500 ἀντεπροσώπευε 2 1/2 χρυσᾶ δισεκατομμύρια, ἠῤῥξήθη κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 16ου αἰῶνος εἰς 4 δισεκατομμύρια. Ὁ τόκος κατῆλθεν εἰς 5 %, ἡ ἀξία τοῦ χρήματος εἰς τὸ 1/6 τῆς παλαιᾶς.

Οἱ ἰθαγενεῖς τῆς Ἀμερικῆς, φύσει μικρᾶς ἀντοχῆς καὶ ἀπὸ τὴν κακὴν χρησιμοποίησιν ἐξηφανίσθησαν ἢ ἔφυγον εἰς τὰ δάση. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ ἄποικοι ἐχρειάζοντο ἐργατικὰς χεῖρας διὰ τὰ μεταλλεῖα καὶ τὰς φυτείας, αἱ ὁποῖαι ἀνεπτύχθησαν τὸν 16ον καὶ 17ον αἰῶνα, ἤρχισαν νὰ εἰσάγουν μαύρους ἀπὸ τὴν Ἀφρικὴν. Παρὰ τὰς ἀσθενεῖς διαμαρτυρίας τῶν ἱεραποστόλων ἡ μαύρη φυλὴ ἀκουσίως μετηνάστευσεν εἰς τὴν Ἀμερικὴν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΕΧΝΩΝ

Η ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗ

Μετά μακράν ζύμωσιν ἢ ὁποία ἔγινε, καθὼς γνωρίζομεν, τοὺς τελευταίους αἰῶνας τῶν μέσων χρόνων, ἤρχισε ζωηρὰ πνευματικὴ κίνησις εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην, ἰδίως εἰς τὴν Ἰταλίαν.

Τὰ ταξίδια, τὸ ἐμπόριον, ὁ πλοῦτος, ἐξύπνησαν τὸν ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος δὲν ἐκανοποιεῖται πλέον ἀπὸ τὴν ἀπλὴν θεολογικὴν μόρφωσιν. Ἰδίως εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπως εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα, ἐδημιουργήθησαν μικραὶ ἀνθηραὶ πολιτεῖαι, Φλωρεντία, Μιλάνον, Ρώμη κτλ., αἱ ὁποῖαι παρεῖχον πρόσφορον ἔδαφος εἰς τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν. Ἀναπτύσσονται νέα ἰδέαι περὶ πολιτείας, τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ζωῆς καὶ παραλλήλως ἡ ὁρμὴ πρὸς νέας μορφὰς τῆς πνευματικῆς παραγωγῆς καὶ τῆς τέχνης.

Αἱ ΠΟΛΕΙΣ ΚΑΙ Οἱ ΑΡΧΟΝΤΕΣ

Ἡ Ἰταλία κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἦτο τὸ θέατρον τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν δύο καθολικῶν ἐξουσιῶν, τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας (τῆς Ἁγίας Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας) καὶ τοῦ Πάπα. Ἄλλὰ κατὰ τὰ μέσα τοῦ 13ου αἰῶνος παρέλυσεν ἡ δύναμις τῶν αὐτοκρατόρων, οἱ δὲ Πάπαι ἀπὸ τοῦ 1305 ἦσαν αἰχμάλωτοι τῶν βασιλέων τῆς Γαλλίας εἰς τὴν Ἀβινιόν. Ἡ Ἰταλία ἀπληλαγεῖσα τότε ἀπὸ τὰς δύο αὐτὰς ἰσχυρὰς ἐξουσίας εὐρέθη διηρημένη εἰς δεκάδας κρατῶν, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ σημαντικώτερα ἦσαν τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὸ μέσον, τῆς Νεαπόλεως καὶ τῆς Σικελίας πρὸς νότον, αἱ μεγάλαι δημοκρατικαὶ πόλεις Βενετία, Μιλάνον, Φλωρεντία πρὸς βορρᾶν.

Τὰ κράτη τῆς Ἰταλίας διετέλεσαν εἰς ἀτελευτήτους προστριβὰς καὶ ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν μεγάλων οἴκων διὰ τὴν κατάληψιν τῆς ἐξουσίας ἐπροκάλεσαν αἱματηρὰς συγκρούσεις. Τὴν διεξαγωγὴν τοῦ πολέμου τὰ κράτη καὶ αἱ πολιτεῖαι ἀναθέτουν εἰς πολεμιστὰς ἐξ ἐπαγγέλματος, ἀρχηγοὺς μισθοφόρων, εἰς τοὺς περιφήμους Condottieri, οἱ ὅποιοι γίνονται πολλάκις κύριοι τῆς ἐξουσίας καὶ ἰδρύνουν πραγματικὰς τυραννίδας, τὰς ὁποίας προσπαθοῦν νὰ ἐξασφαλίσουν δι' ἑαυτοὺς καὶ τὴν οἰκογένειάν των μὲ πᾶν μέσον.

Οἱ μικροὶ ἡγεμόνες τῆς Ἰταλίας ἐκυβέρνησαν αὐταρχικῶς στηριζόμενοι εἰς τοὺς ἐνόπλους των. Ἔδωσαν τοιοῦτοτρόπως πρῶτοι τὸ ὑπόδειγμα ἀπολύτου μοναρχίας καὶ τοῦ μονίμου στρατοῦ εἰς τοὺς βασιλεῖς τῆς Εὐρώπης. Ὑποχρεωμένοι νὰ ζοῦν «ἐπικινδύνως», εἶχον τὸ πνεῦμα διαρκῶς ἄγρυπνον. Ἐπροστάτευσαν τοὺς σοφοὺς καὶ καλλιτέχνας, κυρίως διὰ νὰ χρησιμοποιήσουν τὰς τεχνικὰς των γνώσεις πρὸς κατασκευὴν ὀχυρωμάτων, μηχανῶν, τηλεβόλων, συγχρόνως ὅμως διότι ἀπέκτησαν τὴν αἴσθησιν τοῦ καλοῦ.

Τὴν νέαν ἀντίληψιν περὶ τοῦ ἡγεμόνος ἐκθέτει ὁ φλωρεντινὸς συγγραφεὺς Μακιαβέλλι εἰς τὸ ὀνομαστὸν σύγγραμμα περὶ τοῦ ἡγεμόνος (Il principe).

• Συζητεῖται, γράφει, ἂν εἶναι προτιμότερον (ὁ ἄρχων) νὰ εἶναι ἀγαπητὸς ἢ ἐπίφοβος. Εὐκταῖα εἶναι καὶ τὰ δύο. Ἐπειδὴ ὅμως αὐτὸ εἶναι δύσκολον καὶ χρειάζεται νὰ γίνῃ ἐκλογή, πρέπει νὰ προτιμήσωμεν τὸ δεύτερον... Ἄλλως τε οἱ ἄνθρωποι τολμοῦν νὰ προσβάλλουν ὀλιγώτερον ὅσους φοβοῦνται παρὰ ὅσους ἀγαποῦν... Μοναδικὸς σκοπὸς τοῦ ἄρχοντος πρέπει νὰ εἶναι νὰ σώσῃ τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἐξουσίαν του... Τὸ συμφέρον τοῦ κράτους ὑποχρεώνει πολλάκις τὸν ἡγεμόνα νὰ παραβῇ τὸν λόγον καὶ τὴν πίσιν του καὶ νὰ πράξῃ ἐναντίον τῆς φιλάνθρωπιας, τοῦ ἀνθρωπισμοῦ καὶ τῆς θρησκείας... Ὅπου πρόκειται διὰ τὸ ἀγαθὸν τῆς πατρίδος, δὲν πρέπει νὰ ὑπολογίζῃ κανεὶς, ἂν εἶναι δίκαιον ἢ ἀδίκον, ἥπιον ἢ ἀπάνθρωπον, ἀξίεπαινον ἢ ἀξιοκατάκριτον.

Η ΝΕΑ ΑΝΤΙΛΗΨΙΣ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΖΩΗΣ

Ὅπως ἡ πολιτεία ἀπηλλάγη ἀπὸ τὰς καθολικὰς δυνάμεις, οὕτω καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐλευθερώνεται ἀπὸ τὴν παλαιὰν ἐξάρτησιν ἀπὸ τὰς κοινότητες, σωματεῖα, συντεχνίας καὶ κοινωνικὰς τάξεις. Ἡ Ἄναγέννησις ἐκήρυξε τὴν ἀπεριόριστον ἐλευθερίαν τοῦ πνεύματος, τὸ δικαίωμα τοῦ ἀτόμου νὰ δημιουργήσῃ τὴν ζωὴν του. Καὶ ὁ ἄνθρωπος

ἐλεύθερος πλέον, ἐστράφη πρὸς τὸν κόσμον, ἀνεκάλυψε τὸν κόσμον καὶ τὸν ἑαυτὸν του. Τὴν θέοιν τοῦ ἀσκητισμοῦ, τῆς ταπεινοφροσύνης, τῆς φυγῆς ἀπὸ τὸν κόσμον καὶ τὸν πόθον λυτρώσεως, ἔλαβον ἢ χαρά, ἢ ἀγάπη τῶν ἐπιγείων ἀγαθῶν, ὁ πόθος ἰσχύος καὶ κοσμικῆς ἀπολαύσεως. Ἐνεγεννήθη δηλαδή τὸ ἀρχαῖον εὐθυμον πνεῦμα.

Ὁ ἄνθρωπος δηλαδή ἀρχίζει τὴν ἐποχὴν αὐτὴν νὰ συγκινῆται ἀπὸ τὰς φυσικὰς καλλονάς, ἐνθουσιάζεται ἀπὸ πᾶν ὅ,τι δίδει χρῶμα καὶ λάμψιν εἰς τὸν κόσμον. Ἐλέχθη, ὅτι ὁ νεώτερος ἄνθρωπος ἐγεννήθη ἀπὸ τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ὁ ποιητὴς Πετράρχης ἀνέβη εἰς ἕν ὄρος διὰ νὰ ἀπολαύσῃ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου.

Ἄλλ' ὅστις θέλει νὰ ἐπικρατήσῃ εἰς τὴν πλήρη ἀγώνων ζωὴν, ὀφείλει νὰ ἀναπτύξῃ ἰδιαιτέρας ἰκανότητας. Ὁ ἄνθρωπος ὡς ἄτομον, ὡς προσωπικότης, ἔχει ὑποχρέωσιν νὰ ἀναπτύξῃ τὰς πνευματικὰς, ψυχικὰς καὶ σωματικὰς ἰκανότητας ἐν πλήρει ἐσωτερικῇ ἁρμονίᾳ. Ἡ πολυμερὴς μόρφωσις, ὁ καθολικὸς ἄνθρωπος, ὁ homo universalis, ἐγένετο τὸ ἰδανικὸν τῆς ἐποχῆς. Ἀκριβῶς εἰς τὴν δίψαν αὐτὴν πρὸς γνῶσιν, μάθησιν, μόρφωσιν καὶ ἀνάπτυξιν ὅλων τῶν ἰκανοτήτων συνίσταται ἡ ἀνανέωσις τοῦ ἀνθρώπου, ἡ Ἀ ν α γ έ ν ν η σ ι ς.

ΣΤΡΟΦΗ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ

Ἡ νοσταλγία πρὸς γνῶσιν ὤθησε τοὺς ἀνθρώπους νὰ ἀνακαλύψουν τοὺς ἀρχαίους. Παρατήρησαν, ὅτι εἰς τὰ βιβλία τῶν ἀρχαίων ἐκρύπτοντο θησαυροὶ πολύτιμοι. Κατ' ἀρχὰς ἐμελέτησαν τοὺς λατίνους συγγραφεῖς, διότι ἡ λατινικὴ ἦτο γνωστὴ εἰς τὴν Δύσιν ὡς γλῶσσα τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Πετράρχα, τὸ 1354, ἔγραψεν εἰς ἕνα φίλον, ὁ ὁποῖος τοῦ εἶχε κάμει δῶρον τὸν Ὅμηρον εἰς τὸ πρωτότυπον. «Ὁ Ὅμηρός σου εἶναι βωβὸς δι' ἐμὲ ἢ ἐγὼ εἶμαι κωφὸς δι' αὐτόν. Ἐν τούτοις χαίρω καὶ μόνον νὰ τὸν βλέπω ἐμπρὸς μου καὶ πολλὰκις ἀναλογίζομαι τὸ βιβλίον καὶ λέγω μὲ στεναγμόν: ὦ, σὺ Μεγάλε, πόσον ἐπιθυμῶ νὰ σὲ ἀκούσω!». Ἄλλ' ἀπὸ τὸν 15ον αἰῶνα ἤρχισεν ἡ μετανάστευσις Ἑλλήνων λογίων εἰς τὴν Δύσιν, ἰδίως εἰς τὴν Ἰταλίαν, καὶ ἡ ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἠνάγκασε πολλοὺς νὰ καταφύγουν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου ἐδίδαξαν τὴν ἑλληνικὴν. Συγχρόνως ἐκομίσθη-

σαν εἰς τὴν Εὐρώπην πολλὰ χειρόγραφα τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων. Οἱ λόγοι τῆς Δύσεως παρετήρησαν τότε, ὅτι οἱ Ἕλληνες συγγραφεῖς ἦσαν πολὺ ἀνώτεροι καὶ ὅτι ἐχρησίμευσαν ὡς ὑπόδειγμα εἰς τοὺς Λατίνους. Ἦρχισαν ἐπίσης νὰ κατανοοῦν καλύτερον καὶ νὰ ἀγαποῦν τὰ ἔργα τῆς ἀρχαίας τέχνης.

Τότε ὁ βίος καὶ ὁ πολιτισμὸς τῶν ἀρχαίων ἐγένεν ἀντικείμενον λατρείας καὶ οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως εἶδον εἰς αὐτὸν πραγματοποιημένον τὸ ἰδανικὸν τῆς ἐλευθέρου καὶ ἀρμονικῆς ἀναπτύξεως τῶν πνευματικῶν καὶ σωματικῶν δεξιοτήτων τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ μόρφωσις διὰ τῶν ἔργων καὶ τῆς γλώσσης τῶν ἀρχαίων ἐθεωρήθη ἢ μᾶλλον ἐμπρόπουσα εἰς τὸν ἀνθρώπον καὶ ἡ ἐνασχόλησις εἰς αὐτὰ ὀνομάσθη ἀ ν θ ρ ω π ι σ τ ι κ α ἰ σ π ο υ δ α ἰ (studia humaniora ἢ humanitatis) καὶ ἡ διανοητικὴ αὐτὴ κίνησις ἀ ν θ ρ ω π ι σ μ ὸ ς (humanismus).

Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ—ΤΑ ΚΕΝΤΡΑ

Πρὸ τῶν νέων ἰδανικῶν ὑποχωρεῖ ἡ παλαιὰ διαίρεσις τῆς κοινωνίας εἰς τάξεις. Δημιουργεῖται νέα διάκρισις, μ ο ρ φ ω μ ἔ ν ω ν καὶ ἀ μ ο ρ φ ὴ τ ω ν. Πνεῦμα καὶ μόρφωσις θεωροῦνται πρώτην φορὰν ἀπαραίτητα διὰ τὴν γυναῖκα.

Ἡ νέα ἀριστοκρατία τοῦ πνεύματος δημιουργεῖ κοινωνικοὺς τρόπους καὶ πλῆθος λεπτῶν ἐνασχολήσεων καὶ ἀπολαύσεων, ὅποια δὲν εἶχεν ἴδει ὁ κόσμος ἀπὸ τὸν καιρὸν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ἐκτιμᾶται ὁ ἀνθρώπος ὁ ὁποῖος ἔχει γνώσεις, καλαισθησίαν, καλὴν συμπεριφορὰν. Ὁ ἐκλεκτὸς ἀνθρώπος τῆς ἐποχῆς εἶναι ἐξ ἴσου δεξιὸς εἰς τὴν ἵππασίαν, ξιφομαχίαν, κυνήγιον καὶ χορὸν, ὅσον καὶ ἔμπειρος εἰς τὰς σοφὰς ἐνασχολήσεις. Φιλόμουσοι ἠγεμόνες καὶ κληρικοὶ ὑποστηρίζουν τὴν κίνησιν.

Ἐστία πνευματικῆς ζωῆς ἀπὸ τοῦ 14ου αἰῶνος εἶναι ἡ Φλωρεντία, ὅπου ἡ βιομηχανία καὶ τὸ ἐμπόριον τῶν ἐρίων συγκεντρώνουν μεγάλα κεφάλαια καὶ δημιουργοῦν μεγάλας Τραπεζάς. Οἱ Μεδίκοι (Medici), ἰδιοκτῆται μεγάλου τραπεζιτικοῦ καὶ ἐμπορικοῦ οἴκου, ἀποκτοῦν εἰς τὴν πόλιν ἠγεμονικὴν δύναμιν. Ὁ Κόσμιος καὶ ἰδίως ὁ Λορέντσος, ὁ ἐπικληθεὶς Μεγαλοπρεπής, εἶναι ὁ ὀνομαστὸς Μαικήνας τῆς ἐποχῆς. Εἰς τὸ μέγαρόν του, ὅπως ἄλλοτε εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Περικλέους, συναντῶνται αἱ ἐξοχώτεραι κεφαλαὶ τῆς

Ἰταλίας καὶ συζητοῦν περὶ τὴν φιλόξενον τράπεζαν περὶ Ἰησοῦ καὶ Πλάτωνος καὶ ὄνειρευόονται νέαν θρησκείαν, ἡ ὁποία θὰ ἐνώση χριστιανικὴν ἠθικότητα καὶ ἑλληνικὴν καλαισθησίαν.

Ἡ στροφὴ εἰς τὰ ἐγκόσμια καὶ εἰς τὴν ἀρχαιότητα ἐπροχώρησε τόσον, ὥστε νὰ σκανδαλίξῃ τοὺς ἀπλουστέρους. Περὶ τὸ 1500 ἠκούσθη ἡ βιαία διαμαρτυρία τοῦ δομινικανοῦ μοναχοῦ **Σαβοναρόλα** (Savonarola), ὁ ὁποῖος εἰς τὰ φλογερὰ κηρύγματά του ὠνόμαζε τὴν Φλωρεντίαν ἀμαρτωλὴν, τοὺς ἰσχυροὺς Μεδίκους καὶ τοὺς φίλους των «εἰδωλολάτρας». Ἐπὶ κεφαλῆς λαϊκῆς ἐξεγέρσεως προσεπάθησε νὰ ἀλλάξῃ τὸν ρυθμὸν τῆς ζωῆς εἰς τὴν πόλιν, ἀρχαῖα καλλιτεχνήματα ἐθραύσθησαν, συγγράμματα τῶν «εἰδωλολατρῶν» ἐκάησαν. Ὁ Σαβοναρόλα ἐτελείωσε τὴν ζωὴν ἐπὶ τῆς πυρᾶς ὡς αἰρετικὸς.

Τὸν 16ον αἰῶνα τὴν ἡγεσίαν ἔλαβεν ἡ Ρώμη. Εἰς τὴν πόλιν, ἡ ὁποία διέσωζε περισσοτέρας ἀναμνήσεις ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα, εἶχον συναθροισθῆ μεγάλα πλούτη. Ἐπὶ τῶν παπῶν Ἰουλίου Β΄ καὶ Λέοντος Γ΄ ἡ Ἀναγέννησις ἔφθασεν εἰς τὴν μεγαλυτέραν ἀνθῆσιν. Ὁ πάπας Λέων Γ΄ ἦτο υἱὸς τοῦ Λορέντσου τῶν Μεδίκων.

Ἡ Ἀναγέννησις λοιπὸν παρουσιάζει δύο περιόδους, τῆς Φλωρεντίας, τὸν 15ον αἰῶνα, καὶ τῆς Ρώμης, τὸν 16ον αἰῶνα.

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΛΟΓΙΟΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΔΥΣΙΝ

Ἡ Ἰταλία, πολὺ πλησίον εἰς τὴν Ἀνατολήν, δὲν διέκοψε ποτὲ τὰς σχέσεις της μὲ αὐτήν. Εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν διατηροῦνται ἀκόμη σήμερον ἑλληνόφωνοι καὶ εἰς μοναστήρια τῆς Καλαβρίας δὲν ἔπαυσε νὰ καλλινοεῖται ἡ ἑλληνικὴ.

Ὅταν ἡ ἐξάπλωσις τῶν ὀθωμανῶν ξηδημιούργησε θλιβερὰν κατάστασιν εἰς τὴν Ἀνατολήν, πολλοὶ λόγιοι ἐξήτησαν καταφύγιον εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ὡς πρῶτος γνήσιος Ἕλληνας διδάξας τὴν ἑλληνικὴν (εἰς τὴν Βενετίαν, Φλωρεντίαν, Παβίαν, Ρώμην) ἐμφανίζεται περὶ τὸ 1415 ὁ **Μανουὴλ Χρυσολωρᾶς**. Ἀργότερα ἦλθεν ὁ ἀνειμὸς τοῦ Ἰωάννου Χρυσολωρᾶς, ὁ ὁποῖος εἶχε μαθητὴν τὸν **Φραγκίσκον Φίλελφον** (Filelfo, Philelphus, 1390-1461), ὁ ὁποῖος διεκρίθη ὡς ἑλληνιστὴς καὶ συνεξέχθη τὴν λογίαν θυγατέρα τοῦ διδασκάλου τοῦ Θεοφανώ.

Εἰς τὸ Μιλάνον ἐδίδαξεν ὁ Κωνσταντινουπολίτης **Κωνσταντῖ-**

νος Λάσκαρης. Τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἰωάννην ἔστειλεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ σουλτάνου Βαγιαζίτ, διαδόχου τοῦ Μωάμεθ, ὁ Λορέντσος Μέδικος, διὰ τὴν ἀγοράσῃ ἑλληνικὰ χειρόγραφα.

Αἱ δύο σύνοδοι πρὸς ἔνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν (Φερράρας, Φλωρεντίας, 1439) ἔγιναν ἀφορμὴ νὰ μεταβῶν εἰς τὴν Ἰταλίαν πολλοὶ ἐπίσκομοι Ἕλληνες. Μεταξὺ αὐτῶν ἦτο ὁ ἐξοχώτερος τῶν Ἑλλήνων λογίων τῆς ἐποχῆς ὁ **Γεώργιος Γεμιστὸς ἢ Πλήθων** (1355-1450), ὁ πλατωνικὸς ἢ ὀρθότερον νεοπλατωνικὸς φιλόσοφος, ἐρωτευμένος μὲ τὴν ἀρχαιότητα, ἰδιαιτέρως μὲ τὸν Πλάτωνα. Ἦτο ἐπιβλητικὴ φυσιογνωμία, καὶ πολυμαθὴς μὲ θερησκευτικὰς τάσεις. Ὁ Πλήθων παρέμεινεν εἰς τὴν ἀλλήν τῶν Μεδίκων καὶ εἰς αὐτὸν ὀφείλεται ἡ ἀγάπη τοῦ Πλάτωνος ἀπὸ τοὺς λογίους τῆς Ἰταλίας.

Φίλος καὶ ὁμοιδεάτης του ἦτο ὁ **Βασίλειος Βησσαρίων**, γεννηθεὶς εἰς τὴν Τραπεζοῦντα τὸ 1403. Ἠκολούθησε τὸν βασιλέα Ἰωάννην Παλαιολόγον εἰς τὴν Φλωρεντίαν καὶ ἠγωνίσθη διὰ τὴν ἔνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν (1439). Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς προσπαθείας ἠναγκάσθη νὰ μείνῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου προήχθη εἰς καρδιάλιον καὶ ὀλίγον ἔλειψε νὰ γίνῃ πάπας. Διαλλακτικὸς φύσει καὶ ἀγαθός, ἔστενοχωρεῖτο διὰ τὴν ἐμπάθειαν τῶν προσφύγων λογίων εἰς τὰς συζητήσεις των, ἢ ὅποια ἐκινδύνευε νὰ τοὺς ἐκθέσῃ πρὸ τῶν ξένων. Οἱ Ἕλληνες λόγιοι δηλαδὴ, ὅταν ἔφθασαν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἦσαν διηρημένοι εἰς ἀριστοτελικούς καὶ πλατωνικούς καὶ ἐξηκολούθησαν καὶ ἐκεῖ τὰς φιλονικίας των. Ἦθελαν μάλιστα νὰ περιπλέξουν καὶ τὸν Βησσαρίωνα, ἐπειδὴ ἔτρεφεν, ὅπως ὁ Πλήθων, μεγαλυτέραν συμπάθειαν πρὸς τὸν Πλάτωνα. Ὁ ἴδιος ἠθέλει μὲ πάντα τρόπον νὰ κατευνάσῃ τὰ πνεύματα. «Ἐ μ ἐ δ ἐ, γράφει, φιλοῦντα μὲν Ἰσθι Πλάτωνα, φιλοῦντα δ' Ἀριστοτέλη καὶ ὡς σοφωτάτω σεβόμενον ἐκατέρω».

ΧΑΡΤΗΣ. ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑ

Τὴν διάδοσιν καὶ ἀνάπτυξιν τῶν γραμμάτων διηυκόλυναν ἡ γενέσεις τῆς χρήσεως τοῦ χάρτου καὶ ἡ τελειοποίησις ὀρισμένων τεχνικῶν μέσων, ἰδίως ἡ ἀνακάλυψις τῆς τυπογραφίας.

Ὁ χάρτης ἦτο γνωστὸς εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἀπὸ παλαιότερων χρόνων. Οἱ Ἀραβες ἔμαθαν αὐτὸν ἀπὸ Σίνας αἰχμαλώτους τὸ 751 καὶ

πρώτην φοράν τὸν 11ον αἰῶνα ἔγινε γνωστός εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἡ κηρῆος τοῦ ὅμως ἐγενικεύθη πολὺ ἀργότερα, κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα.

Ἡ τυπογραφία ἀνεπτύχθη ἀπὸ τὴν ξυλογλυπτικὴν καὶ ξυλογραφίαν. Ἀπὸ μακροῦ δηλαδὴ ἐγνώριζον νὰ σκαλίζουσιν ἐπὶ ξύλου εἰκόνας μετὰ ρητῶν, ἀρχικὰ χειρογράφων, κοσμήματα καὶ ὀλοκλήρους φράσεις καὶ νὰ ἀποτυπώνουσιν αὐτὰ ἐπὶ πανίου καὶ βραδύτερον ἐπὶ χάρτου. Πρῶτος ὁ **Ἰωάννης Γούτεμβεργ** (Gutenberg, 1397-1468) εἰς τὴν Μαγεντίαν (Mainz, ἐπὶ τοῦ Ρήνου) κατεσκεύασε μεμονωμένα κινήτὰ στοιχεῖα ἀπὸ μέταλλον. Συνεταιρισθεὶς μετὰ τοῦ χρυσοχόου Φούστ (Fust), ἐπειδὴ ὁ ἴδιος δὲν εἶχε κεφάλαια, ἐτελειοποίησε τὴν

1453

τέχνην αὐτὴν καὶ ἐξέδωκε τὸ πρῶτον ἔντυπον βιβλίον, τὴν **Ἀγίαν Γραφήν** (Biblia latina vulgata). Ἡ σπουδαιότατη ἐφευρέσις διεδόθη ταχέως εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην, ἰδίως εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ Ἰταλίαν, ὅπου ὁ **Ἄλδος Μανούτιος** (Aldus Manutius) ἐτύπωσεν ἀρχαίους συγγραφεῖς (editiones principes, Βενετία περὶ τὸ 1470).

Διὰ τῆς τυπογραφίας τὸ βιβλίον ἔπαυσε νὰ εἶναι κτῆμα τῶν πλουσίων καὶ ἔγινε προσιτὸν εἰς τοὺς πολλοὺς.

ΟΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΑΙ

Οἱ λόγιοι ἐξέθαψαν ἀπὸ τὰς βιβλιοθήκας τῶν μοναστηρίων τὰ κείμενα τῶν μεγάλων συγγραφέων τῆς ἀρχαιότητος, Πλάτωνος, Πινδάρου, Λουκιανοῦ, Λουκρητίου, Κικέρωνος κτλ., τὰ ἐξέδωσαν καὶ τὰ ἐσχολίασαν καὶ ἐθαύμασαν τὸ ὕψος καὶ τὰς ιδέας τῶν. Ὁ Πλάτων καὶ ὁ Κικέρων ἀπεθεώθησαν. Ὁ **Μαρσίλιος Φικίνος** (Marsilio Ficino, 1443 -1499) παρέστησε τὸν Πλάτωνα ὡς ἀρχαῖον θεόν, ὁ δὲ ποῖος προανήγγειλε τὴν ἔλευσιν τοῦ Χριστοῦ. Αὐτὸς καὶ οἱ φίλοι του ἴδρυσαν εἰς τὴν Φλωρεντίαν τὴν **Πλάτωνικὴν Ἀκαδημίαν**, τῆς ὁποίας τὰ μέλη ἐπεδίδοντο εἰς σοφὰς συνομιλίας εἰς τὴν πόλιν καὶ ὑπὸ τὴν σκιὰν τῶν ὀδῶν τῆς Τοσκάνης τῶν φυτευμένων με ἐλαίας καὶ κυπαρίσους.

Αἱ δύο κλασσικαὶ γλώσσαι ἐθεωρήθησαν αἱ μόναι ἄξια νὰ γραφοῦν. Ὁ Κικέρων ἔγινε πρότυπον κλασσικοῦ ὕφους. Ἡ μεσαιωνικὴ λατινικὴ τῆς ἐκκλησίας περιεφρονήθη.

Εἰς τὴν ἐκκαθαρισθεῖσαν αὐτὴν λατινικὴν ἔγραψαν οἱ λόγιοι τῆς ἐποχῆς ἱστορίας καὶ ἄφθονα ποιήματα. Εἰς τὰ ἀνθρωπιστικὰ

σχολεία ἔγραφον καὶ ἔπαιζον δοῦματα εἰς τὴν λατινικὴν, ἑλληνικὰ καὶ λατινικὰ λέξεις εἰσήλθον εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς γλώσσας καὶ οἱ λόγιοι ἐφιλοτιμήθησαν νὰ ἐξελληνίσουν ἢ νὰ ἐκλατινίσουν τὰ ὀνόματά των. Ὁ Hauslicht ἔγινεν Οἰκολαμπάς, ὁ Schwarzert Μελάγγθων, ὁ Schmidt Faber καὶ ὁ Weber Textor.

Ο ΕΡΑΣΜΟΣ (1467-1536)

Πολλὰ γῶραι τῆς Εὐρώπης εἶχον λατινιστὰς καὶ ἑλληνιστὰς. Ὁ-
λους ὅμως ὑπερέβη εἰς τὴν ἀρίστην ὁ ὀλλανδὸς λόγιος ὑπὸ τὸ Ρόττερ-
δαμ, ὁ γνωστὸς μὲ τὸ ἐξελληνι-
σμένον ὄνομά του **Ἔρασμος**
(Desiderius). Προωρισμένος διὰ
τὸ ἱερατικὸν στάδιον, ἐστράφη
εἰς τὰ κλασσικὰ γράμματα καὶ
μὲ τὴν ἐξαιρετικὴν του εὐφυΐαν
ἔγινεν ἐντριβέστατος γνώστης
τῶν ἀρχαίων. Ἐγράφε τὴν λα-
τινικὴν εἰς ὕψος Κικερωνεῖον,
ἔγραφε τὴν ἑλληνικὴν καὶ ἠθέλε
νὰ τὴν προφέρει ὅπως οἱ σύγχρο-
νοι τοῦ Ἰσοκράτους. Αὐτὸς εἰσή-
γαγε τὴν γνωστὴν μὲ τὸ ὄνομά
του προφορὰν τῆς ἀρχαίας ἑλ-
ληνικῆς.

Ἔρασμος.

Ἔκαμεν ἐξαιρετοὺς ἐκδό-
σεις τῶν καλύτερων Ἑλλήνων
καὶ Λατίνων συγγραφέων, καθὼς καὶ τῆς Νέας Διαθήκης καὶ τῶν
Πατέρων. Εἰς ἰδιαιτέρον σύγγραμμα συνεπέκνωσε τὰς σοφὰς γνώμας
τῶν ἀρχαίων καὶ τὰς ἐξελαίκευσε διὰ τῶν ἐγχειριδίων του. Οἱ λιβέλλοι
καὶ αἱ σάτιραί του μὲ τὸ ἐξαιρετικὸν διὰ τὴν ἐποχὴν πνεῦμα καὶ και-
στικότητα ἀνεγινώσκοντο ἀπλήστως. Τὸ ὀνομαστότερον μεταξὺ αὐτῶν
εἶναι ὁ Ἔ π α ι ν ο ς τ ῆ ς μ ω ρ ί α ς (Laus stultitiae), διὰ τοῦ ὁ-
ποίου σατιρίζει ὅλα τὰ εἶδη τῆς ἀνθρωπίνης μωρίας καὶ τὴν σχολα-
στικότητα καὶ ἀμάθειαν τῶν καθηγητῶν τῶν μεσαιωνικῶν πανεπι-
στημίων.

ΟΙ ΕΘΝΙΚΟΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Ἄλλὰ δὲν ἤρρησε νὰ γίνῃ ἀντίδρασις κατὰ τοῦ κλασικισμοῦ. Οἱ εὐρωπαῖαι παρετήρησαν, ὅτι εἰς ξένην καὶ νεκρὰν γλῶσσαν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γραφοῦν ἔργα ζωντανά, ἐστράφησαν πρὸς τὴν γλῶσσαν των καὶ ἐντὸς ὀλίγου τὰ λαϊκὰ ἰδιώματα, ἡ ἰταλική, ἡ γαλλική, ἡ ἰσπανική, ἡ ἀγγλική κτλ. ὑψώθησαν εἰς γραφομένας γλώσσας καὶ ἀνέδειξαν ἀξιολόγους συγγραφεῖς. Τοιοῦτοτρόπως ἐγεννήθησαν αἱ ἐθνικαὶ λογοτεχνίαι.

Ἡ Ἰταλία εἶχε μεγάλους συγγραφεῖς εἰς τὴν ἐθνικὴν γλῶσσαν πολὺ πρὸ τοῦ 15ου αἰῶνος. Ὁ ἐπιβλητικώτερος ἀπὸ αὐτοῦς, ὁ **Δάντης** (1265 - 1321), ἔγραφε τὴν λαϊκὴν γλῶσσαν καὶ ἔγινεν ὑπόδειγμα τῆς γραπτῆς ἰταλικῆς, ἡ ὁποία ἀπέβη τὸ μέσον διὰ τὴν πνευματικὴν ἐνότητα τῆς κατατεμαχισμένης πατρίδος του. Ὁ **Πετρόρχης** (1304 - 1374) εἰς τοὺς ἰταλικούς στίχους ὀφείλει τὴν φήμην ὡς λυρικός ποιητής, ἐνῶ τὰ λατινικά του ποιήματα ἐλησμονήθησαν.

Εἰς τὸν 14ον αἰῶνα ἀνῆκει ἐπίσης ὁ **Βοκκάκιος** (1313 - 1365), λατινιστῆς καὶ ἑλληνιστῆς, πολυμαθῆς καὶ εὐφυέστατος, ἐργάζεται διὰ τὴν διάδοσιν ἀνθρωπιστικῶν γνώσεων εἰς εὐρύτερους κύκλους, γράφει λατινικὰ συγγράμματα καὶ ποιήματα, ἔγινεν ὅμως ἀθάνατος μὲ τὰ εὐφυέστατα εἰς τὴν ἰταλικὴν γλῶσσαν διηγήματά του, τὴν **Δεκαήμερον**.

Μετὰ τὴν διάδοσιν τῶν ἀνθρωπιστικῶν σπουδῶν οἱ λόγιοι ἐπανῆλθον εἰς τὰς κλασσικὰς γλώσσας καὶ ἐμεσολάβησε παροδικὴ ἀναβίωσις τῆς λατινικῆς. Ἄλλ' ἡ προσπάθεια νὰ ἀναστήσουν τὴν γλῶσσαν τοῦ Κικέρωνος ἀπέτυχε καὶ ἐπεκράτησεν ὀριστικῶς ἡ ἰταλική, ἡ διάλεκτος τῆς Φλωρεντίας, ἡ τοσκανική, ἡ ὁποία ἐπεβλήθη ὡς γραφομένη καὶ ὡς πνευματικὸς σύνδεσμος τοῦ ἰταλικοῦ ἔθνους. Τὸν 16ον αἰῶνα ἡ Ἰταλία ἀνέδειξεν ἀξιολόγους πεζογράφους καὶ ποιητάς.

Ὁ **Νικόλαος Μακιαβέλλι** (Nicolas Machiavelli, 1469-1527), διοικητικὸς καὶ διπλωματικὸς ὑπάλληλος εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς πατρίδος του Φλωρεντίας, ἐμελέτησε τὴν πολιτικὴν τῆς ἐποχῆς του, ἔγραψε τὴν ἱστορίαν τῆς φλωρεντινῆς πολιτείας καὶ εἰς τὸ περιβόητον βιβλίον του **ὁ ἡγεμὼν** (il principe, 1513) ἐξέθεσε τὴν ἀποψίν του περὶ τῆς διοικήσεως τῶν πολιτειῶν. Πατριώτης θερμός, ἐπόνει διὰ τὴν διαίρεσιν τῆς Ἰταλίας καὶ ἐπεθύμει τὴν ἐπικράτησιν ἑνὸς οἰουδή-

ποτε ἡγεμόνος καὶ μὲ ὁποιοδήποτε μέσον. Διὰ τοῦτο θέτει ὑπεράνω πάντων, ὑπὲρ τὴν ἠθικὴν καὶ φιλανθρωπίαν, τὴν πολιτικὴν σκοπιμότητα. Τὴν ἀποκρουστικὴν αὐτὴν ἄποψιν ὠνόμασαν μακιαβελισμὸν. Ὁ Μακιαβέλλι γράφει εἰς ὕφος λιτόν, σταθερόν, ἐκφραστικὸν καὶ ζωηρόν.

Ὅνομαστοὶ εἶναι οἱ Ἴταλοὶ ποιηταὶ τοῦ 16ου αἰῶνος. Ὁ Ἄριόστο (Ariosto, 1474-1533), μὲ ρωμαντικὴν φαντασίαν, μὲ τὸ χάρισμα ἀκριβοῦς παρατηρήσεως, μὲ οἶστρον ἀπαράμιλλον καὶ σπάνιον αἰσθηματῆς ἀρμονίας καὶ τοῦ μέτρου, διηγήθη εἰς τὸ εὐθυμογραφικὸν ἔπος Ρολάνδος μαϊνόμενος (Orlando furioso) τὴν περιπέτειαν τοῦ γάλλου μεσαιωνικοῦ ἥρωος, τοῦ ἀνεψιοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου, ὁ ὁποῖος ἀπογοητευμένος ἀπὸ τὴν ἀδιαφορίαν μιᾶς εἰδωλολάτριδος χάνει τὸ λογικόν του καὶ διέρχεται μανιώδης ἀναστατάων τὰ πάντα, τὴν Γαλλίαν, Ἰσπανίαν καὶ Βόρειον Ἀφρικὴν. Θεραπεύεται δὲ μόλις, ἀφοῦ ἐπανεῦρε τὸν ἐγκέφαλόν του, ὁ ὁποῖος ἐπὶ μακρὸν ἔμεινε κρυμμένος εἰς τὴν σελήνην, μεταξὺ πλήθους ἄλλων ἐξαφανισθέντων πραγμάτων, δακρύων ἔραστῶν, αὐταπάτης, εὐγνωμοσύνης καὶ ἀναριθμητῶν ἐγκεφάλων.

Ὁ Τορκοῶτος Τάσος (Torquato Tasso, 1544-1595) ἔγινεν ἔνδοξος ἀπὸ τοῦ εἰκοστοῦ ἤδη ἔτους. Εἰς τὸ θελκτικώτατον ἔπος Ἐλενθέρωσις τῆς Ἰερουσαλήμ ἐξύμνησε τοὺς ἱππῶτας τῆς πρώτης σταυροφορίας καὶ περισσότερον ἀκόμη τὰς φανταστικὰς περιπετείας τῆς μαγίσσης Ἀρμίδας. Ἡ ὑποβλητικὴ μαγεία τοῦ ὕφους, ἡ μουσικὴ τοῦ στίχου, ἡ ζωηρότης τῆς περιγραφῆς τῶν μαχῶν καὶ αἱ συναισθηματικαὶ περιπέτειαί θέτουν τὸ ἔργον εἰς μίαν ἀπὸ τὰς ὑψηλότερας κορυφὰς τῆς ἰταλικῆς λογοτεχνίας.

Η ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΓΑΛΛΙΑΝ

Ἡ ἐπίδρασις τῆς ἀνθρωπιστικῆς κινήσεως ἔγινε μόλις τὸν 16ον αἰῶνα πραγματικῶς αἰσθητὴ εἰς τὰ γαλλικὰ γράμματα, διότι αὐτὰ εἶχον μακρὰν παράδοσιν ἀπὸ τὸν μεσαίωνα. Πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἀλλαγῆς μεθόδων διδασκαλίας ὁ Φραγκῖσκος Α΄ ἴδρυσεν τὸ Collège de France (1530), τὸ ὁποῖον εἶχεν ὡς ἔμβλημα νὰ διδάσκωνται τὰ πάντα, omnia docere.

Ἡ τυπογραφία ἐβροήθησε τὴν ἔκδοσιν διαρκῶς νέων κειμένων.

Λεξικά, γραμματικά και μεταφράσεις ἐπολλαπλασιάσθησαν. Τῆς κινήσεως προΐστατο ὁ ἔξοχος λατινιστὴς καὶ ἑλληνιστὴς **Γουλιέλμος Μπυντέ** (Guillaume Budé, 1467-1540), ὁ ἑρασιμὸς τῆς Γαλλίας, γραμματεὺς τοῦ βασιλέως καὶ ἐμνηστωτὴς τῶν κλασικῶν σπουδῶν. Κατὰ προτροπὴν τοῦ ὁ **Ἄμυδ** (Amyot) ἤρρισε τὴν ὀνομασίην μεταφράσεων τοῦ Πλουτάρχου.

Παρὰ τὴν μεγάλην του οἰκειότητα μὲ τὰ κλασσικὰ γράμματα γνήσιος γάλλος συγγραφεὺς, ἀπὸ τοὺς γνησιωτέρους ὅλων τῶν χρόνων, ἔμεινεν ὁ **Φραγκίσκος Ραμπελαί** (François Rabelais, 1495-1553), ὁ ὁποῖος εἰς τὸ σατιρικὸν μυθιστόρημά του Gargantua et Pantagruel περιγράφει ὑπὸ μορφὴν χονδρῆς σατίρας τοὺς ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς του καὶ διασφύρει τὴν παιδαγωγικὴν μέθοδον τῶν μέσων χρόνων.

Ἡ νεοκλασσικὴ παιδεία ἐθριάμβευσε κατὰ τὸ μέσον τοῦ αἰῶνος, ἀφοῦ εὐρέθη ὁ ἐπιτυχὴς συμβιβασμὸς τῶν δύο τάσεων. Ἡ ἀρχαιότης τοῦ λοιποῦ δὲν θὰ εἶναι σκοπὸς ἀλλὰ μέσον διὰ νὰ πλουτίσῃ τὴν γαλλικὴν γλῶσσαν καὶ νὰ δώσῃ εἰς αὐτὴν ὅλην τὴν δύναμιν καὶ τὴν λάμπην της. Ἀντὶ νὰ πύγῃ τὴν γαλλικὴν ἰδιοφυίαν, παιδεύει καὶ ἀναπτύσσει αὐτήν. Τὸ δόγμα τῆς νέας αἰσθητικῆς ἐσάλπισε τὸ 1549 ὁ νεαρὸς **Ἰωακεῖμ ντοῦ Μπελέυ** (Joachim du Bellay) εἰς τὸ περίφημον μανιφέστο **Ἄμυνα καὶ στολισμὸς τῆς γαλλικῆς γλώσσης** (Défense et illustration de la langue française).

Ὑπὸ τὸ πνεῦμα αὐτὸ εἰργάσθη ἡ ὁμάς τῶν ἑπτὰ ποιητῶν περὶ τὸν **Πιερ Ρονσάρ** (Pierre Ronsard, 1524 - 1585), ἡ λεγομένη **Πλειάς** (Pleiade), τῶν ὁποίων ἡ γαλλικὴ μοῦσα ἐλλήνιζε καὶ ἐλατίνιζε.

Πρὸς τὸ τέλος τοῦ αἰῶνος ἐσημείωσε μεγάλην ἀνάπτυξιν ἡ γαλλικὴ πεζογραφία, ἀντιπροσωπευθεῖσα ἀπὸ πολλοὺς συγγραφεῖς. Ὁ ἐξοχώτερος ἀπ' αὐτοὺς **Μιχαὴλ Μοντάνν** (Michel Montaigne, 1533-1593) εἰς τὰ **Δοκίμιά του** (Essais) ἐκθέτει τὰς γνώμας του περὶ διαφόρων συγχρόνων προβλημάτων ἀποδοκιμάζων τὰς θεολογικὰς συζητήσεις, αἱ ὁποῖαι φέρουν τὰς διαρρέσεις μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, καὶ κρίνων μετ' ἐπεικειᾶς τὰς ἀνθρωπίνας ἀδυναμίας. Ὑπὸ τὸν ἐλαφρὸν σκεπτικισμόν του κρύπτεται ἀκριβὴς γνώσις τοῦ ἀνθρώπου καὶ πολλὴ φιλανθρωπία.

Η ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΙΣΠΑΝΙΑΝ, ΑΓΓΛΙΑΝ, ΓΕΡΜΑΝΙΑΝ

Παράλληλως πρὸς τὴν Ἰταλίαν καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν αὐτῆς ἀνεπτύχθησαν τὰ γράμματα εἰς τὴν Ἰσπανίαν, εἰς τὰ ὁποῖα ἔδωσαν τροφήν τὰ καταπληκτικὰ γεγονότα τῶν ἀνακαλύψεων. Μετὰ πολλὰς ἀποπειράς ἡ γλῶσσα κατέστη ὄριμος καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ 16ου αἰῶνος ἔγινεν ὄργανον πρὸς σπουδαίαν παραγωγὴν. Τὸ θέατρον εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ **Λόπ ντὲ Βέγκα** (Lope de Vega, 1562—1635), παρουσίασε πραγματικὸν θαῦμα. Ὁ γονιμώτατος συγγραφεὺς ἐμελέτησε τὴν ἰσπανικὴν κοινωνίαν, ἐσχεδίασε τοὺς τύπους τῆς, μὲ τὴν αὐτὴν ἰκανότητα ἐξορησιοποίησε ποικιλοτάτους ρυθμοὺς τοῦ στίχου καὶ παρήγαγε 1800 δράματα.

Ἄλλ' εἰς τὸν πεζὸν ὁ **Μιχαὴλ Θεοβάντες** (Miquel de Cervantés, 1547-1616) ἔγραψε, μεταξύ τοῦ 1604 καὶ 1614, τὸ ἀληθινὸν ἀριστούργημα τῆς ἐποχῆς καὶ ὅλης τῆς ἰσπανικῆς καὶ γενικότερον τῆς εὐρωπαϊκῆς λογοτεχνίας, τὸν περίφημον *Δὸν Κιζώτην* (Don Quichotte), διὰ τοῦ ὁποῖου παρόδῃσε τὰ περὶ ἵπποτων μυθεύματα τῶν χρόνων του. Ὁ φαντασιόπληκτος ἦρως του παρὰ τὴν ἡμιπαραφροσύνην, τὰς ἀτυχεῖς περιπετείας καὶ τὰς κωμικὰς τύχας του μένει ἕξαιρητικὸν πρόσωπον, τύπος αὐτοθυσίας καὶ εὐγενοῦς φρονήματος.

Ἡ Ἀγγλία ἐδυσκολοῦθη νὰ προσαρμοσθῇ εἰς τὴν νέαν παιδείαν καὶ τεχνοτροπίαν. Ἡ μίμησις τῆς γαλλικῆς καὶ ἰταλικῆς παραγωγῆς μᾶλλον παρὰ τῆς ἀρχαιότητος εἶχε μικρὰν σχετικῶς ἀπόδοσιν εἰς τὰ τρία πρῶτα τέταρτα τοῦ 16ου αἰῶνος. Πρὸς τὸ τέλος τοῦ αἰῶνος ὁμοῦς καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ 17ου, ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἐλισάβετ, ὁ **Γουλιέλμος Σαίξπηρ** (William Shakespeare, 1564—1616), παρορηθὴς ἀπὸ τὴν ἀναγέννησιν, ἀκολουθῶν ὁμοῦς τὴν ἐμπνευσιν τῆς μεγάλης του

Γουλιέλμος Σαίξπηρ.

Η ΕΠΙΣΤΗΜΗ

Ἡ ἀνακάλυψις τῶν νέων χωρῶν ἀνεστάτωσε τὴν εἰκόνα, τὴν ὁποίαν εἶχον περὶ τοῦ κόσμου οἱ ἄνθρωποι κατὰ τοὺς μέσους χρόνους καὶ ἀφύπνισε τὸ ἐρευνητικὸν πνεῦμα, τὸ ὁποῖον μετὰ μακροὺς ἐνδοιασμοὺς ἔκαμνε τὴν πρώτην προσπάθειαν νὰ στηρίξῃ τὰς γνώσεις ἐπὶ παρατηρήσεως καὶ ἀκριβοῦς ὑπολογισμοῦ.

Ἡ ἀξίωσις αὐτὴ ὠδήγησε τοὺς σοφοὺς τῆς Ἀναγεννήσεως εἰς τὴν προϋπόθεσιν πάσης ἐπιστήμης, τὰ μαθηματικά. Ἡ ἀριθμητικὴ, ἡ ἄλγεβρα, ἡ γεωμετρία ἐκαλλιεργήθησαν με ἀγάπην.

Τὸ πείραμα προβάλλει ἀκόμη

Νικόλαος Κοπέρνικος.

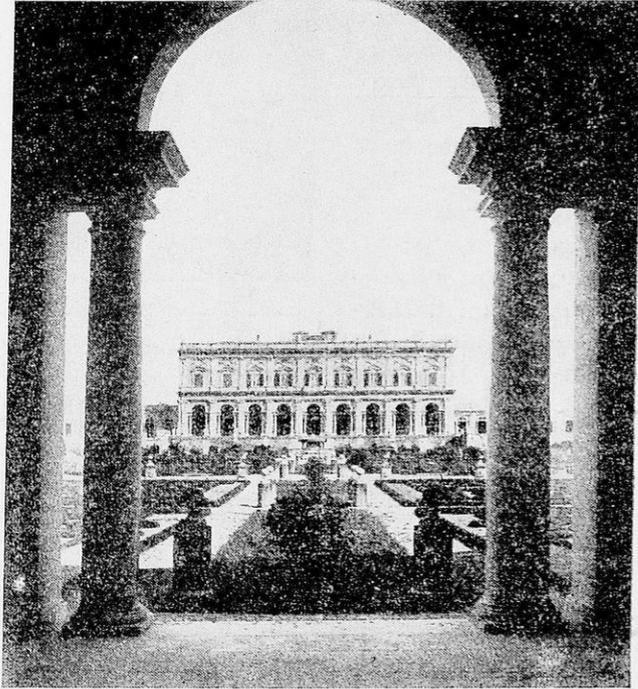

Λεονάρδο Δὰ Βίντσι.
(Αὐτοπροσωπογραφία).

δειλὰ εἰς τὴν φυσικὴν. Ὁ **Λεονάρδος** ἐπιδίδεται εἰς ἐρεῖνας ἐπὶ τῆς δυνάμεως τοῦ ἀτμοῦ, τοῦ προβλήματος τῆς πτήσεως, κατασκευῆς μηχανῶν, πλοίων, φρουρίων, μελέτην ἐπὶ πτωμάτων καὶ κάμνει ἀνατομικὴν ἐρευναν ἐπὶ πτομάτων. Ὁ μετὸ ἐκλασικισμὸν ὄνομά του γνωστός ἑλβετὸς ἰατρός καὶ ἀλχημιστής **Θεόφραστος Παράκελσος** (1493-1541), ἐξωρίσθη, διότι ἔκαμε μαθήματα εἰς γερμανικὴν γλῶσσαν καὶ ἐξήγειρε τὸ μῖσος τῶν ὁμοτέχων του, διότι ἐκηρύχθη κατὰ τῶν μεθόδων τῆς παλαιότερας ἰατρικῆς. Καταδιωκόμενος ἐφρονεύθη κατόπιν εἰς τὴν Γερμανίαν. Αὐτὸς

ὅμως ἐβελτίωσε πρῶτος τὴν χημείαν καὶ τὴν τέχνην τοῦ φαρμακοποιοῦ καὶ μετεροῦθιμσε τὴν ἰατρικὴν, ὀνομασθεὶς διὰ τοῦτο Λούθηρος τῶν ἰατρῶν.

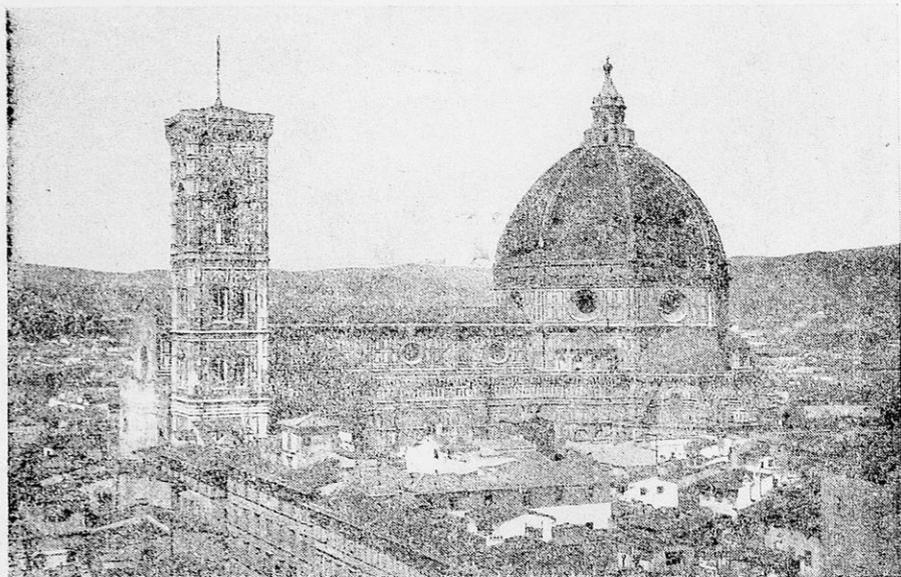
Ἡ σημαντικωτέρα ὅμως ἐπιστημονικὴ κατάκτησις τῆς ἐποχῆς εἶναι ἡ θεωρία τοῦ Κοπερνίκου περὶ τοῦ ἡλιοκεντρικοῦ συστήματος.

Ἄνακτορον Ἀναγεννήσεως.

Ὁ Νικόλαος Κοπέρνικος (1473-1543) ἐγεννήθη εἰς τὸ Θόρον τῆς Πολωνίας, ἀλλ' εἶναι κυρίως μαθητὴς τῆς ἰταλικῆς ἐπιστήμης. Ἐσπούδασεν ἰατρικὴν καὶ μαθηματικὰ εἰς τὴν πατρίδα του, ἤκουσεν ὅμως ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν ἀστρονομίαν καὶ μαθηματικὰ εἰς τὰ πανεπιστήμια τῆς Ἰταλίας. Ἀφοῦ ἔγινε διδάκτωρ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου, διετέλεσεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη πρωθιερεὺς εἰς μίαν πόλιν τῆς Ἀ-

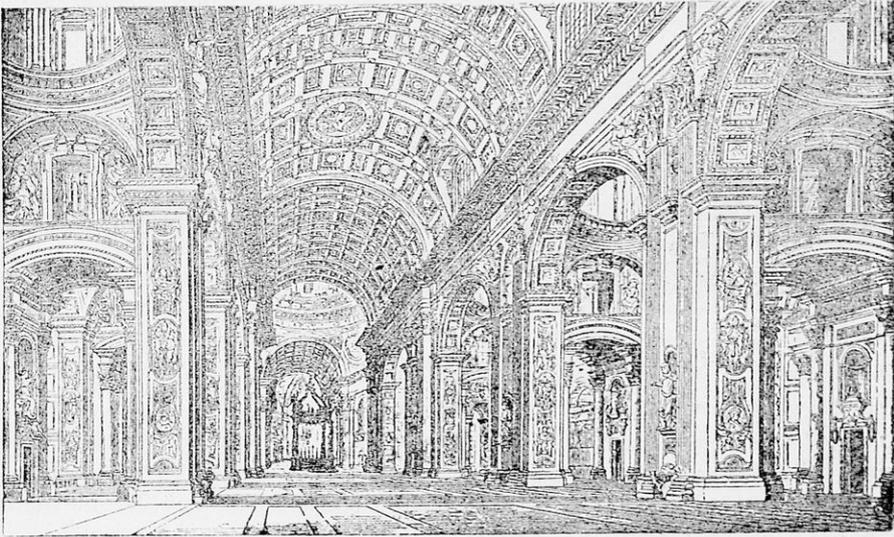
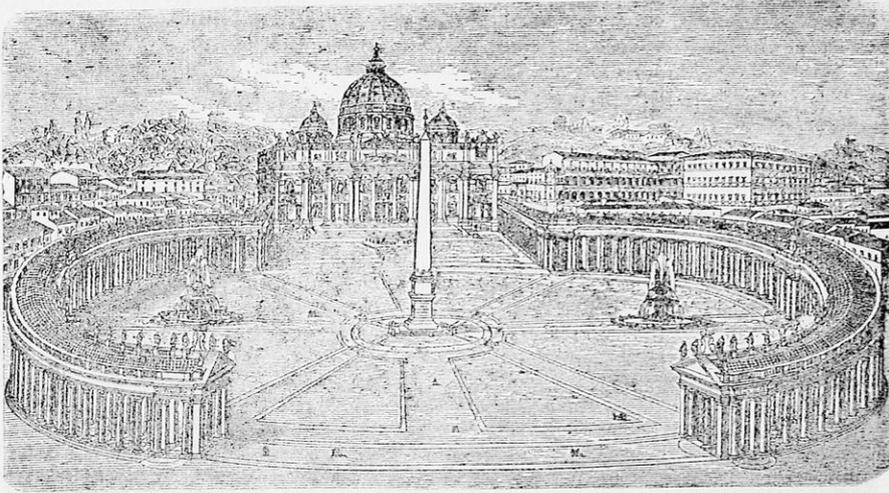
νατολ. Πρωσσίας. Ἀπὸ παρορμήσεις, τὰς ὁποίας ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ ἰταλοῦ διδασκάλου του, διεμόρφωσε τὴν θεωρίαν, ὅτι κέντρον τοῦ πλανητικοῦ μας συστήματος εἶναι ὁ ἥλιος καὶ ὄχι ἡ γῆ καὶ ὅτι περὶ αὐτὸν στρέφονται ἡ γῆ καὶ οἱ πλανῆται. Ἡ διδασκαλία του ἔγινε γνωστὴ εἰς κύκλον ἐκλεκτῶν ἀπὸ ἀνακοινώσεως τοῦ ἰδίου ἢ περιλήψεις τῶν ἀπόψεών του ἀπὸ μαθητὰς καὶ φίλους. Τὸ κύριον ἔργον του δε

Ναὸς Φλωρεντίας.

evolutionibus orbium celestium εἶδε τὸ φῶς μόλις κατὰ τὸ ἔτος τοῦ θανάτου του ἐκδοθὲν εἰς τὴν Χαϊδελβέργην. Εἰς αὐτὸ ὁ Κοπέρνικος ἀπεδείκνυε τὴν σφαιρικότητα τῆς γῆς, τὴν περὶ τὸν ἄξονα στροφὴν αὐτῆς, τὴν κεντρικὴν θέσιν τοῦ ἡλίου, τὴν στροφὴν τῶν πλανητῶν περὶ τὸν ἥλιον κτλ.

Τὸ αὐτὸ ἔτος 1543 ἐξεδόθη τὸ κύριον ἔργον τοῦ βέλγου ἱατροῦ Ἄντροῦ Βεζᾶλ (André Vésal), ὁ ὁποῖος προήγαγε σημαντικῶς τὴν ἀνατομίαν καὶ ἐπολέμησε τὰς θεωρίας τοῦ Ἑλλήνου ἱατροῦ τοῦ 2^{ου}

Ναός Ἁγίου Πέτρου (ἄνω τὸ ἐξωτερικόν, κάτω τὸ ἐσωτερικόν).

μ. Χ. αἰῶνος Κλαυδίου Γαληνοῦ, ὁ ὁποῖος ἐξηκολούθει νὰ θεωρεῖται ἀϋθεντία εἰς τὰ ἰατρικὰ ζητήματα, ὅπως ὁ Πτολεμαῖος εἰς τὰ κοσμογραφικά.

Ἄλλ' οἱ ἄνθρωποι τῆς ἐποχῆς εἰς τὴν παραζάλην τῶν θρησκευτικῶν διενέξεων μικρὰν προσοχὴν ἔδωσαν εἰς τὰς ἀνακαλύψεις αὐτάς, αἱ ὁποῖαι ἔφεραν λαμπροὺς καρποὺς κατὰ τοὺς ἐπομένους αἰῶνας.

ΑΙ ΤΕΧΝΑΙ

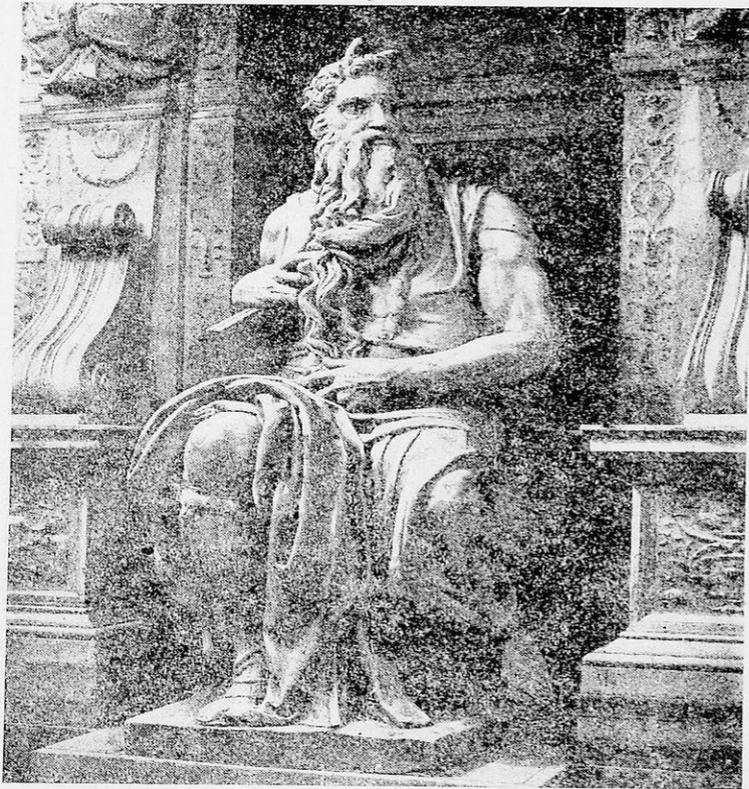
Ἡ γνησιωτέρα καὶ ἀξιολογωτέρα ἐκδήλωσις τῆς Ἀναγεννήσεως εἶναι ἕως ἡ τέχνη τῆς.

Ἡ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου (Μ. Ἀγγέλου).

Ἀπὸ τὰς τοιχογραφίας τοῦ Ἀγ. Σίξτου.

Κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἡ Εὐρώπη εἶχε προηγμένην τέχνην. Ἰδίως ἤκμασεν ἡ ἀρχιτεκτονικὴ καὶ σχεδὸν εἰς ὅλα τὰ μέρη τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης ἐκτίσθησαν ἀξιόλογοι ναοὶ γοτθικοῦ ρυθμοῦ, ὅπως οἱ ὀνομαστοὶ καθεδρικοὶ τῆς Παναγίας τῶν Παρισίων, τῆς Κολωνίας, τῆς Ρέμς, τῆς Οὐλμ κτλ. Κατὰ τὴν ἀναγέννησιν οἱ καλλιτέχναι τῆς Ἰταλίας ἐπανῆλθον εἰς τὸν ρωμαϊκὸν καὶ ἑλληνικὸν ρυθμὸν καὶ διὰ

Ὁ Μωϋσῆς (Μ. Ἀγγέλου).

Ὁ γολοσσὸς παριστάνει τὸν ἀρχηγὸν πρωτογόνου λαοῦ καὶ τὸν βιβλικὸν ἥρωα. Εἶναι κλασικιστοῦς τέχνης καὶ δὲν φορεῖ ἑλληνορωμαϊκὴν ἐνδυμασίαν, ἀλλὰ χονδροειδῆ ἀναξυρίδα (ἴδε δεξιὰν κνήμην). Πλουσία, μακρὰ καὶ ἀπεριποίητος κόμη καὶ γενειάς, ἰσχυροὶ μύες τῶν βραχιόνων. Παρουσιάζει ἐξαιρετικὴν γαλήνην. Ἡ ἀριστερὰ κνήμη εἶναι ἐτοίμη πρὸς βάδιον. Ἴσως εἶναι ὁ τύπος τοῦ ἀνθρώπου, τὸν ὅποιον ὠνειρεύθη ὁ καλλιτέχνης, διὰ τὴν ἀναγκαιότητα τοῦ ἐπιδρομῆς τῆς Ἰταλίας.

νέων συνδυασμῶν ἐδημιούργησαν τὸν λεγόμενον Ρυθμὸν τῆς Ἀναγεννήσεως. Ἐπίσης εἰς τὴν ζωγραφικὴν καὶ γλυπτικὴν ἔλαβον ὡς πρότυπα τὰ ἔργα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ἡ τέχνη τῶν με-

Μνήστευσις τῆς Παναγίας (Ραφαήλ).

σων χρόνων, ἐπειδὴ δὲν ἀνταπεκρίνετο εἰς τοὺς κανόνας καὶ τὰς περὶ ρυθμοῦ ἀντιλήψεις τῶν ἀρχαίων, περιεφρονήθη ὡς τέχνη βαρβάρων, τῶν Γόθων, ἔξ οὗ γοτθικὴ τέχνη.

ΟΙ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΑΙ

Κατὰ τὸν 16^{ον} αἰῶνα ἡ Ἰταλία ἀνέδειξεν ἀξιολογωτάτους καλλιτέχναις, ἀρχιτέκτονας, γλύπτας καὶ ζωγράφους.

Ὁ **Λεονάρδο δ᾽ Βίντσι** (Leonardo da Vinci, 1452—1519) παρουσιάζεται μὲ τὴν πολυμερεστάτην μόρφωσιν ἀπὸ τοὺς ἀντιπροσωπευτικώτερους τύπους τῆς Ἀναγεννήσεως. Ζωγράφος, γλύπτης, ἀρχιτέκτων, μουσικὸς καὶ ἐπιδέξιος μηχανικὸς, παράγει ὑπέροχα καλ-

Τιτσιάνο (αὐτοπροσωπογραφία).

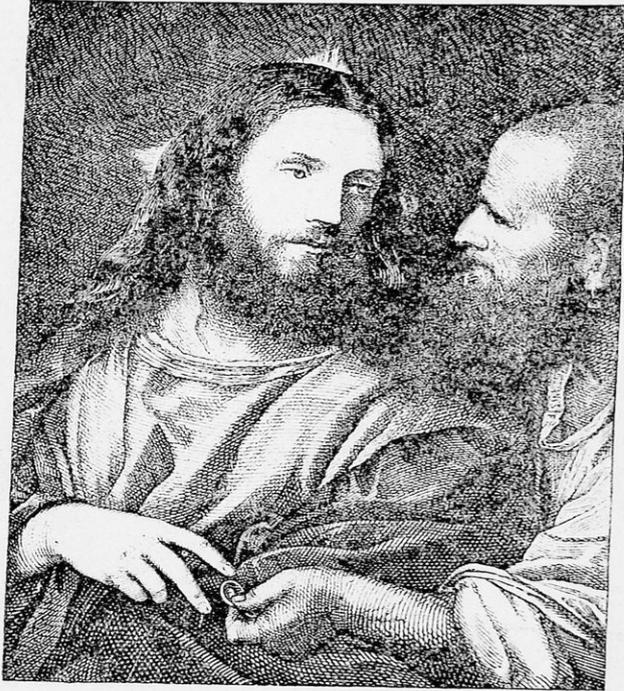
λιτεχνήματα καὶ κατασκευάζει γεφύρας, ὀχρωματικὰ ἔργα καὶ πλοῖα. Πρὸς τούτοις ἄφησε χειρόγραφα περὶ μηχανικῆς, πολεμικῆς τέχνης καὶ φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἀπὸ τὰ ὁποῖα φαίνεται, ὅτι ὁ Λεονάρδο ἦτο πλουσιωτάτη διάνοια καὶ ὅτι προσεῖδε τὰ στοιχεῖα πολλῶν ἐφευρέσεων, αἱ ὁποῖαι ἐπραγματοποιήθησαν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας, ὅπως π.χ. τῆς πτητικῆς μηχανῆς. Ὁ Λεονάρδο εἰργάσθη εἰς τὸ Μεδιόλανον, ὅπου ὁ δούξ ἀνέθεσεν εἰς αὐτὸν τὴν κατασκευὴν οἰκογενειακοῦ μνημείου μετ’

Assunta (Τιτσάνο).

ἐπίπου ἀνδριάντος τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς οἰκογενείας. Τὸ σημαντικώτερον ἔργον κατὰ τὴν διαμονὴν του εἰς τὸ Μεδιόλανον εἶναι ὁ Μυστικός Ἀεὶ πνοος, τὸν ὁποῖον ἐξωγράφησεν εἰς τὸν τοῖχον τοῦ ἐστιατορίου μιᾶς μονῆς.

Εἰς τὴν Ρώμην ἐφιλοτέχνησε τὴν προσωπογραφίαν τῆς ὡραίας φλωρεντινῆς κυρίας, τῆς Mona Lisa, τῆς ὁποίας ἀπέδωκε πιστῶς τὰ

Τὸ νόμισμα τοῦ Κήνσου (Τιτσιάνο).

χαρακτηριστικὰ ἐξιδανικεύσας συγχρόνως αὐτά. Ἡ εἰκὼν αὐτὴ εἶναι ἢ ὀνομαστὴ Gioconda διατηρουμένη εἰς τὸ μουσεῖον τοῦ Λούβρου. Ὁ Λεονάρδο εἶναι ἀρχηγὸς τῆς λεγομένης Λομβαρδικῆς σχολῆς.

Ὁ **Μιχαὴλ Ἄγγελος** (Michelangelo Buonarotti, 1475 - 1564) ἦτο μεγάλος δημιουργός, γλύπτης κυρίως, ἀλλὰ καὶ ζωγράφος καὶ

ποιητής, συνθέσας ώραϊα ποιήματα, επίσης νοῦς πολυμερής, ὅπως ὁ Λεονάρδο. Μετὰ μακρὰς ἀνατομικὰς μελέτας ἀπέβη γνώστης τοῦ γυμνοῦ σώματος. Ἡ βαθυτέρα του τάσις ἦτο νὰ αἰσθητοποιήσῃ ὑψηλὰς ἐννοίας μὲ πλαστικὴν μορφήν, κατώρθωνε δὲ τοῦτο δίδων τολμηρὰς στάσεις εἰς τὰ πρόσωπα τῶν παραστάσεων του καὶ δὲν ὑπεχώρει πρὸ τῶν μεγίστων δυσχερειῶν. Διὰ τοῦτο τὰ ἔργα του περισσότερον συγκινοῦν καὶ ταράττουν καὶ ὀλιγώτερον δίδουν τὴν ἡρεμον ἀπὸ-λαυσιν τοῦ ώραίου. Τοιοῦτον δημιούργημα εἶναι ἡ γιγαντιαία μορφή τοῦ Μωυσέως, τὴν ὁποίαν ἔστησεν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Πάπα Ἰουλίου Β', καθὼς καὶ ἡ νεανικὴ μορφή τοῦ Δαυὶδ, αἱ μορφαὶ τῶν Μεδίκων ἐπὶ τοῦ οἰκογενειακοῦ μανσωλείου αὐτῶν καὶ ἡ Μαρία πρὸ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, ἡ λεγομένη Pietà.

Δύρεγ (αὐτοπροσωπογραφία).

Ὁ πάπας Ἰούλιος Β' ἀνέθηκεν εἰς αὐτὸν νὰ κοσμήσῃ μὲ τοιχογραφίας τὸ παρεκκλήσιον τοῦ Ἁγίου Σίξτου ἐντὸς τοῦ Βατικανοῦ. Ὁ Μ. Ἄγγελος εἰργάσθη ἐπὶ τέσσαρα καὶ ἥμισυ ἔτη δυσανασχετῶν πολλάκις, διότι ἠνάγκάζετο νὰ ζωγραφίσῃ τὴν στέγην ὑπτιος ἐπὶ ἰκριώματος. Εἰς τὴν ὄροφὴν εἰκόνισε σκηνὰς ἀπὸ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, τὴν Δημιουργίαν, τὴν Παροakoήν, εἰς τὰς γωνίας κολοσσιαίας μορφὰς τῶν Προφητῶν καὶ Σιβυλλῶν καὶ εἰς τὸν τοῖχον τοῦ θυσιαστηρίου τὴν Δευτέραν Παροουσίαν μὲ τὴν ἡράκλειον μορφήν τοῦ Χριστοῦ εἰς

τὸ μέσον καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη τοὺς δικαίους ἀνερχομένους εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ τοὺς ἁμαρτωλοὺς κατακρημνιζομένους εἰς τὴν κόλασιν. Τὰ πρόσωπα ἐνθυμίζουσιν ἀρχαϊκὰς μορφὰς καὶ ἐπανευρίσκομεν εἰς αὐτὰς τὸ μεγαλειῶδες, τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζει τὴν γλυπτικὴν τοῦ Μιχαὴλ Ἀγγέλου. Ὁ Μ. Ἄγγελος εἶναι ἀρχηγὸς τῆς λεγομένης Φλωρεντιανῆς σχολῆς.

Οἱ ἀπόστολοι Ἰωάννης καὶ Πέτρος (Δύρερ).

Εἰς τὸν Μ. Ἄγγελον ἀνετέθη ἡ ἐξακολούθησις τῆς οἰκοδομῆς τοῦ μεγάλου ναοῦ τοῦ Ἁγίου Πέτρου, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀρχίσει τὸ 1505 ὁ ὀνομαστός ἀρχιτέκτων **Μπραμάντε** (Bramante) καὶ τὰς ἐργασίας εἶχε διευθύνει ἐπὶ τινα χρόνον ὁ **Ραφαήλ**. Ὁ Μ. Ἄγγελος ἔδωκε νέον σχέδιον εἰς τὸν ναόν, τὸ ὁποῖον ὅμως δὲν ἠκολούθησαν πιστῶς οἱ διάδοχοί του. Ὁ ναὸς συνεπληρώθη μόλις μετὰ δύο αἰῶνας καὶ ἔγινεν ἀπὸ τὰ σημαντικώτερα ἔργα τέχνης, ἔμπνεων σεβασμὸν καὶ κατάνυξιν διὰ τοῦ μεγέθους καὶ τοῦ μυθώδους πλούτου τοῦ ἐσωτερικοῦ διακόσμου.

Ὁ **Ραφαήλ Σάντι** (Raffaello Santi, 1483-1520) ἀποτελεῖ τὸ κορύφωμα τῆς ἰταλικῆς ζωγραφικῆς. Ὁ βραχὺς βίος του (διότι ἀπέθανε 37 ἐτῶν), ὑπῆρξε διαρκῆς δημιουργία. Ὁ **Ραφαήλ** ἦτο φύσις καλλιτεχνικὴ ἀπὸ τὰς σπανίας, προικισμένος μὲ λεπτὴν αἴσθησιν τοῦ ὄραίου καὶ ἁρμονικοῦ. Μὲ ἀπερίγραπτον εὐχέρειαν καὶ κυριαρχίαν

τοῦ χρωστῆρος ἐξωγράφησεν εἰκόνας ἀποπνεούσας εὐλάβειαν καὶ χάριν συγχρόνως, καθὼς καὶ δραματικὰ συμπλέγματα καὶ προσωπογραφίας πλήρεις ζωῆς.

Ὁ Ραφαήλ, τοῦ ὁποίου ἡ ἰδιοφυΐα εἶχεν ἐκδηλωθῆ εἰς νεαρωτάτην ἡλικίαν, προσεκλήθη μόλις 25ετῆς ὑπὸ τοῦ πάπα Ἰουλίου Β' εἰς Ρώμην, ὅπου ἐκόσμησε τοὺς τοίχους διαμερίσματος τοῦ Βατικανοῦ. Εἰς τὰς τοιχογραφίας ταύτας εἰκονίζονται συμπλέγματα παριστῶντα τὴν Θεολογίαν, τὴν Ποίησιν, τὴν Φιλοσοφίαν καὶ τὴν Δικαιοσύνην (Disputa, Σχολὴ Ἀθηνῶν κτλ.).

Χολμπάιν (αὐτοπροσωπογραφία).

Ὁ Ραφαήλ εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν ζωγράφος ἱερῶν εἰκόνων, τὰς ὁποίας χαρακτηρίζουν οἱ στρογγυλοπρόσωποι μικροὶ ἄγγελοι καὶ οἱ πλήρεις παιδικῆς ἀφελείας καὶ εὐρωστίας μικροὶ Χριστοὶ καὶ ἰδίως αἱ ὁμοίαι τεχνοτροπίας Παναγίαι, τὰς ὁποίας παριστᾷ νεαρὰς καὶ ὄραίας ἐντὸς γλυκυτότου φωτὸς καὶ ἀπαραιμίλλου χρωματισμοῦ. Ἐξωγράφησε μέγα πλῆθος εἰκόνων τῆς Παναγίας μετὰ τοῦ παιδὸς Χριστοῦ, αἱ ὁποῖαι εἶναι γνωσταὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα

Madonnæ. Ὁνομαστοτάτη ἀπ' αὐτὰς εἶναι ἡ Παναγία τοῦ Ἁγίου Σίξτου, τῆς ὁποίας τὸ πρωτότυπον εὐρίσκεται εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Δρέσδης. Ὁ Ραφαήλ εἶναι ἀρχηγὸς τῆς Ρωμαϊκῆς σχολῆς καὶ ὁ γνησιώτερος ἀντιπρόσωπος τῆς ἰταλικῆς ἀναγεννήσεως.

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους καὶ ἡ Βενετία εἶχε μεγάλους καλλιτέχνας καὶ ἰδίως ζωγράφους. Ὁ ὀνομαστότατος ἐξ αὐτῶν ὁ **Τιτσιάνο** (Tiziano, 1477—1576) ἀπέθανεν εἰς βαθὴν γῆρας καὶ παρήγαγε πλῆθος εἰκόνων. Ἐξωγράφιζε συνήθως ἐπὶ τοίχων πλατυτάτας

παραστάσεις, σκηνές ἀπὸ τὴν μυθολογίαν ἢ ἀπὸ τὴν ἱερὰν ἱστορίαν. Ἀλλὰ τὰ πρόσωπα τῶν εἰκόνων τούτων ἦσαν σύγχρονοι ἄνθρωποι φέροντες στολὰς τῆς ἐποχῆς τοῦ ζωγράφου πολυτελεστάτας καὶ εἰς τὸ σύνολον αἱ παραστάσεις διακρίνονται διὰ τὴν φυσικὴν ζωηρότητα καὶ χάριν. (Ἔργα : Ὁ ἔνταφιασμοὺς τοῦ Χριστοῦ,

Μαντόνα τοῦ Μάγιστ (Χρλμπάιν).

ἡ Madonna τοῦ οἴκου Pesaro, Ο ὕράνιος καὶ Ἐπίγειος Ἔρως, τὸ Νόμισμα τοῦ Κήνσου κτλ). Ὁ Τιτσιάνο διεκρίθη καὶ ὡς προσωπογράφος καὶ εἶναι ὀνομασταὶ αἱ εἰκόνες τῶν δύο ἀντιζήλων ἡγεμόνων τῶν χρόνων του Καρόλου Ε' τῆς Γερμανίας καὶ Φραγκίσκου Α' τῆς Γαλλίας.

Η ΤΕΧΝΗ ΕΚΤΟΣ ΤΗΣ ΙΤΑΛΙΑΣ

Ἡ Ἰταλία δὲν ἦτο ἡ μόνη χώρα, εἰς τὴν ὁποίαν ἤρμασαν αἱ τέ-

Ὁ Χριστὸς εἰς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν (Γιόττο).

χναι. Ἡ Γαλλία, ἡ Γερμανία, αἱ Κάτω Χῶραι κ.ἄ. ἠκολούθησαν τὴν πρόοδον τῶν τεχνῶν. Ἰδίως εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ Γερμανίαν, ὅπου

ὑπῆρχε παλαιοτάτη παράδοσις τῆς τέχνης, παρήχθησαν κατὰ τοὺς χρό-
νους τούτους ἀξιόλογα ἔργα.

Εἰς τὴν Γερμανίαν ἀνεπτύχθη ἰδιαίτερος ἡ ξυλογλυπτικὴ. Ὁ
Ἄλβρεχτ Δύρερ (Albrecht Dürer, 1471-1528) κατεσκεύασε με-
ρικὰ ἔργα πολὺ χαρακτηριστικά, ὅπως εἶναι ὁ Ἰ π ὁ τ η ς, Θ ἄ ν α-

Ὁ μέγας ἱεροεξεταστὴς (Γκρέκο).

τος καὶ Διάβολος καὶ ἡ περίφημος Μελαγχολία, ἡ
ὁποία θεωρεῖται ὡς ἓν τῶν βαθυτάτων ἔργων τῆς Ἀναγεννήσεως. Ὁ
δὲ Χολμπάιν (Holbein, 1497-1543) διεκρίθη ὡς προσωπογράφος
καὶ μερικὰ ἀπὸ τὰ ἔργα του θεωροῦνται ἀπὸ τὰ τελειότερα τῆς Ἀνα-

γεννήσεως (Ὁ δήμαρχος Meyer, Georg Gisze, Ἐρασμος κτλ.). Αἱ δὲ θρησκευτικοῦ περιεχομένου εἰκόνες του διακρίνονται διὰ τὴν αὐστηρὰν ἀπόδοσιν τῆς πραγματικότητος (Madonna τοῦ δημάρχου Meyer, ὁ Χριστὸς νεκρὸς κτλ.).

Εἰς τὴν Γαλλίαν ἐξηκολούθησεν ἐπὶ πολλὸν χρόνον ἡ ἐγγχώριος γλυπτική, ἡ ὁποία προσεπάθει νὰ ἀπομιμηθῇ φυσικὰ ἀντικείμενα, ὅπως ἐπίσης καὶ οἱ ἀρχιτέκτονες ἐξηκολούθησαν νὰ κτίζουν κατὰ τὸν γοτθικὸν ρυθμὸν. Ἀλλὰ βαθμηδὸν τεχνῆται ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν εἰσήγαγον τὴν ἰταλικὴν τέχνην εἰς τὴν Γαλλίαν. Ὁ Μιχαὴλ Κολόμβ (Michel Colombe) συνδυάζων τὰς δύο τάσεις κατεσκεύασε τὸ ἐπιτύμβιον μνημεῖον τοῦ δονκὸς τῆς Bretagne, ἐν τῶν χαριστάτων ἔργων τῆς Ἀναγεννήσεως. Ἐπίσης καὶ εἰς τὰ ἔργα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἐπέδρασεν ἡ ἰταλικὴ τέχνη, ἰδίως εἰς τὸ διακοσμητικὸν μέρος τῶν οἰκοδομῶν.

Γκρέκο (αὐτοπροσωπογραφία).

Μεταξὺ τῶν ζωγράφων τῆς ἰσπανικῆς ἀναγεννήσεως ἐξέχουσαν θέσιν κατέχει ὁ Ἕλλην ζωγράφος Κυριακὸς Δομήνικος Θεοτοκόπουλος, ὁ γνωστὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα El Greco (1545-1614). Ἐγένετο ἐνωρὶς τέλειος κάτοχος τῆς βυζαντινῆς ζωγραφικῆς καὶ τὸ 20ὸν ἔτος τῆς ἡλικίας του ἐγκατέλειψε τὴν πατρίδα του, τὸ Ἡράκλειον τῆς Κρήτης, καὶ μετέβη εἰς Βενετίαν, ὅπου εἰργάσθη πλησίον τοῦ γέροντος ἤδη Τιτσιάνο. Ἐμείνεν ἐπίσης εἰς τὴν Ρώμην καὶ βραδύτερον μετέβη εἰς τὴν Ἰσπανίαν καὶ ἐγκατεστάθη εἰς Τολέδον. Ἐκεῖ συνεδέθη μὲ ἀνθρώπους τῶν γραμματέων, στρατιωτικοὺς καὶ ἐπιστήμονας καὶ ἔγινε γνωστὸς ὡς περίφημος ζωγράφος. «Ἡ ζωγραφικὴ», ἔλεγεν ὁ Γκρέκο, «δὲν εἶναι τεχνικὴ, δηλαδὴ συνταγαὶ καὶ κανόνες, ἀλλὰ ἄθλος, ἔμπνευσις, ἐνέργεια ἀπολύτως προσωπικὴ». Τὸ ἔργον του

ὕπῃρξε πλουσιώτατον. Ἐπὶ πολὺ ὅμως ἔμεινεν ἄγνωστον ἢ περιφρονημένον. Σήμερον διεγείρει ἄπειρον ἐνθουσιασμόν, αἱ δὲ πινακο-

Ὁ Χριστὸς μεταφέρει τὸν σταυρὸν (Γκρέκο).

θῆκαι τῆς Εὐρώπης εἶναι πλήρεις ἀπὸ ἔργα τοῦ Θεοτοκοπούλου, ὃ ὁποῖος θεωρεῖται ὡς πρόδρομος τοῦ ἐξπρεσιονισμοῦ καὶ εἰς ἀπὸ τοὺς μεγάλους ζωγράφους τοῦ κόσμου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΙΣ

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΩΣ

Κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τῶν νέων χρόνων τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα ἀπησχόλησαν πολὺ τοὺς ἀνθρώπους. Πολλοὶ ἐπέκριναν τὴν κατάστασιν τῆς ἐκκλησίας, τὸν βίον τοῦ ἀνωτέρου κλήρου, τὴν αὐθαιρέσιαν τοῦ Πάπα καὶ γενικῶς τὰς καταχρήσεις, αἱ ὁποῖαι ἐγίνοντο εἰς τὴν παπικὴν ἐκκλησίαν. Τοιοῦτοτρόπος ἤρχισε σημαντικὴ κίνησις, ἡ ὁποῖα ὠνομάσθη μεταρρυθμίσις, διότι σκοπὸν εἶχε νὰ διορθώσῃ τὰ κακῶς ἔχοντα εἰς τὴν ἐκκλησίαν.

Ἡ μεταρρυθμίσις ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς ὀξείας θρησκευτικὰς ἀντιθέσεις, ἐπροκάλεσεν αἱματηροὺς πολέμους καὶ τέλος τὴν διάσπασιν τῆς θρησκευτικῆς ἐνότητος εἰς τὴν Δύσιν.

ΤΑ ΑΙΤΙΑ

Ἡ βαθυτέρα συγκίνησις καὶ ἡ ἐνεργὸς πίστις, ἡ ὁποῖα ἐξαγακτήριζε τοὺς χριστιανοὺς τῶν ἀποστολικῶν χρόνων, εἶχον ἐκλείψει ἀπὸ μακροῦ καὶ ἡ θρησκεία εἰς τὸν χριστιανικὸν κόσμον εἶχε καταστήσει ξηρὸς τύπος καὶ γράμμα νεκρὸν.

Ἡ θρησκευτικότης τῶν μέσων χρόνων ἦτο μᾶλλον θρησκοληψία καὶ δεισιδαιμονία. Ὁ μεσαιωνικὸς ἄνθρωπος ἔζη διαρκῶς ὑπὸ τὸν φόβον τοῦ σατανᾶ καὶ ἐνόμιζεν, ὅτι ἁμαρτάνει εἰς κάθε βῆμα. Τὸ κυριώτερον μέλημά του ἦτο πῶς νὰ ἀποφύγῃ τὸ πῦρ τῆς κολάσεως. Ἐπίστευεν, ὅτι σφύζεται ἀπὸ τὴν ἁμαρτίαν καὶ ἀπὸ τὸ πῦρ τῆς κολάσεως μετὰ τὴν θαυματουργὸν δύναμιν τῶν εἰκόνων καὶ τῶν ἱερῶν λειψάνων. Διὰ τοῦτο ἐπεχείρει μακρινὰς ἀποδημίας καὶ ἐπύργαιεν εἰς τοὺς ἱεροὺς τόπους, διὰ νὰ προσκυνήσῃ καὶ νὰ ζητήσῃ ἄφεσιν ἁμαρ-

των. Κύριος τόπος προσκυνήματος των πιστών ἦσαν οἱ Ἅγιοι τόποι. Ἄλλ' ἀφότου οἱ Τοῦρκοι ἐκυρίευσαν τὴν Παλαιστίνην, ἤρχισαν νὰ πηγαίνουν εἰς ἄλλα μέρη, ἰδίως εἰς τὴν Ρώμην, ὅπου τοὺς ἔδιδον γραπτὴν ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, τὰ περίφημα συγχωροχάρτια (indulgentia).

Κατὰ τὴν ἀρχὴν τῶν νέων χρόνων ἔνεκα διαφόρων λόγων ἀφυπνίσθη τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα εἰς τὴν Δύσιν, ἰδίως εἰς τὰς γερμανικὰς χώρας. Ἡ κατάστασις τῆς ἐκκλησίας ἤρχισε νὰ μὴ ἱκανοποιῇ πολλοὺς. Οἱ εὐφυέστεροι μελετῶντες τὰς Γραφὰς ἔβλεπον, ὅτι ὁ βίος τῶν χριστιανῶν δὲν ἦτο σύμφωνος μὲ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ. Ἰδίως ἐσκανδάλιζε τὴν συνείδησιν τῶν αὐστηροτέρων ἢ πολιτεία τῶν ἀνωτέρων κληρικῶν, οἱ ὁποῖοι ἔζων βίον πολυτελεῆ, ὅπως οἱ κοσμικοὶ ἀρχόντες, ἐνεδύοντο ὅπως οἱ ἱππῶται, ἐθήρευον καὶ ἐλάμβανον μέρος εἰς τοὺς πολέμους καὶ μετὰ τὴν διάδοσιν τῆς παιδείας πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἀνεγίνωσκον τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς καὶ εἶχον ἐμπνευσθῆ τὴν ἀγάπην τῆς κοσμικῆς ζωῆς, ἡ ὁποία χαρακτηρίζει τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἀσκητικὴν τάσιν τῶν μέσων χρόνων.

Ἐντύπωσιν ἐπροξένει ἐπίσης ἡ κατάστασις τοῦ κατωτέρου κλήρου, ὁ ὁποῖος ἐστερεῖτο μονίμου εισοδήματος, διετηρεῖτο ἀπὸ τὴν ἐλεημοσύνην τῶν πιστῶν, ἦτο ἀμαθὴς καὶ ἔζη ὅπως οἱ πτωχοὶ χωρικοὶ. ἐσύχναζεν εἰς τὰ λαϊκὰ κέντρα, ἔπινε καὶ ἔχαρτοπαίκτηι.

Η ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΙΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΓΕΡΜΑΝΙΑΝ

Πολλοὶ κατὰ διαφόρους καιροὺς εἶχον αἰσθανθῆ τὴν ἀνάγκην τῆς ἀναμορφώσεως εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὅπως π. χ. ὁ Ἰωάννης Οὐί-κλεφ (Wiclef), εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ ὁ Ἰωάννης Χοὺς (Hus, 1369 - 1413) εἰς τὴν Βοημίαν. Ἄλλ' ἡ φωνὴ των δὲν εὗρισκεν εὐρυτέραν ἀπήχησιν, ἐνῶ ὁ κληρὸς πανίσχυρος ἀκόμη καὶ ἔχων εἰς τὴν διάθεσίν του τὴν κοσμικὴν ἐξουσίαν κατέπνιγε τὰς διαμαρτυρίας πολ-λάκις κατὰ τρόπον ἄγριον. Ὁ Χοὺς π.χ. ἐκάη ζῶν κατ' ἀπόφασιν τῆς ἐν Κωνσταντία συνόδου.

Ἄλλὰ τὸν 16ον αἰῶνα ὁ ἀναβρασμὸς ἦτο πολὺ ζωηρότερος. Ἰδίως ἐξημμένα ἦσαν τὰ πνεύματα εἰς τὴν Γερμανίαν, ἡ ὁποία ἐπιέζετο βαρύτερον ἀπὸ τὰς καταχρήσεις τοῦ κλήρου, διότι ἡ Γερμανικὴ ἐκκλησία ἐξηρτᾶτο ἀμέσως ἀπὸ τὸν πάπαν.

Ὁ πάπας Λέων Γ' ἐπειδὴ εἶχεν ἀνάγκην ἀπὸ χρήματα διὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Πέτρου ἐπέτρεψεν εἰς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Μαγεντίας τὴν ἔκδοσιν συγχωροχαρτίων ἐπὶ 8 ἔτη ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ μοιρασθοῦν τὰ κέρδη. Ἡ πώλησις τῶν συγχωροχαρτίων ἐγίνετο κατὰ τρόπον σκανδαλώδη. Ὁ δομινικανὸς μοναχὸς **Τέτζελ** ἐκήρυξε τὴν ἄφεσιν ἀμαρτιῶν. Ἀντὶ ὄρισμένου τιμήματος ἠδύνατό τις νὰ ἐξαγοράσῃ ὄχι μόνον τὰς ἀμαρτίας του, ἀλλὰ καὶ τὰς ἀμαρτίας ἀποθανόντων συγγενῶν. «*Μόλις ἀκουσθῆ ὁ ἦχος τοῦ χρήματος, ἔλεγεν, ἡ ψυχὴ ἀναπηδᾷ ἀπὸ τὸ καθαριῆριον*».

Ὁ Αὐγουστῖνος μοναχὸς **Μαρτίνος Λούθηρος**, ἱεροκῆρυξ καὶ καθηγητὴς τῆς Θεολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Βιττεμβέργης, ἐξηγέρθη κατὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ τῆς συγχωρήσεως τῶν ἀμαρτιῶν. Ἐπετέθη κατὰ τοῦ Τέτζελ εἰς τὰ κηρύγματά του καὶ κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν χρόνων ἐκείνων ἀνήρτησε τὴν 31 Ὀκτωβρίου 1517 εἰς τὴν θύραν τῆς ἐκκλησίας τῶν ἀνακτόρων 95 θέσεις, διὰ τῶν ὁποίων κατέκρινε τὸν τρόπον τῆς πωλήσεως τῶν συγχωροχαρτίων καὶ ἄλλας καταχρήσεις τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας καὶ προσέκαλε τὸν Τέτζελ εἰς δημοσίαν συζήτησιν. Ἡ προᾶξις τοῦ Λουθήρου εἶχε μεγάλην ἀπήχησιν εἰς τὴν Γερμανίαν. 1517

Ἡ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΟΥ ΛΟΥΘΗΡΟΥ

Ὅπως ὅλοι οἱ ἐμπνευσμένοι ἰδρῦται θερησκειῶν καὶ ἀναμορφωταί. Ὁ Λούθηρος δὲν ἔδωσε πλῆρες καὶ ὀριστικὸν σύστημα τῶν δοξασιῶν του. Αἱ βασικαὶ ἀντιλήψεις τῆς διδασκαλίας του εἶναι ἡ τῆς θείας χάριτος καὶ τῆς ἐλευθερίας ἐρεῦνης.

Τὸ κυριώτερον μέλημα τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς του ἦτο τὸ πῶς νὰ σώσουν τὴν ψυχὴν των. Εἰς τὸ πρόβλημα αὐτὸ ὁ Λούθηρος ἔδωκεν ἱκανοποιητικὴν λύσιν διδάξας, ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν σφίζεται δι' ἔργων νόμου (ἀσκήσεων, νηστειῶν, προσευχῶν, προσκυνημάτων κλπ.), ἀλλὰ διὰ τῆς θερμῆς πίστεως καὶ δι' ἀμέσου ἐπικοινωνίας μετὰ τοῦ Θεοῦ ἄνευ μεσολαβήσεως ἱερέων, ἐπισκόπων ἢ τοῦ πάπα.

Τὴν ἀληθῆ διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ εὗρισκει κανεὶς μελετῶν ἀπ' εὐθείας τὴν Ἁγίαν Γραφήν, διότι ἡ παραδόσις, εἰς τὴν ὁποίαν ἐστηρίζετο ἡ Δυτικὴ ἐκκλησία, δὲν ἔχει ἀξίαν, ἐφόσον δὲν συμφωνεῖ

μέ την Γραφήν. Αὐτὰ εἶναι τὰ δύο γονιμώτερα σημεῖα τῆς νέας διδασκαλίας, τὰ ὁποῖα ἐπροξένησαν ἐντύπωσιν καί προσείλκυσαν ὀπαδοὺς.

Ὁ Λούθηρος.

Ὁ Μαρτίνος Λούθηρος ἐγεννήθη ἐν Ἀϊσλέμπεν (Eisleben) τῆς Σαξονίας ἀπὸ γονεῖς πτωχοῦς. Ἔλαβε τὴν ξηρὰν λατινικὴν καὶ σχολαστικὴν μόρφωσιν τῶν χρόνων ἐξείνων, ἡ ὁποία παροίχεται δι' ἀφ' θρόνον ραβδισμῶν. Λήλθεν εὐθιμότερας ἡμέρας ὡς φοιτητῆς (Erfurt). Ἀλλὰ περιστατικά τινα συνετέλεσαν νὰ περιβληθῇ τὸ μοναχικὸν ἔνδυμα καὶ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ τάγμα τῶν Αὐγουστίνων. Βραδύτερον ἐσπούδασε Θεολογίαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Βιτεμβέργης καὶ διωρίσθη καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου καὶ συγχρόνως ἱεροκῆρυξ τῆς πόλεως αὐτῆς.

Ἐκ τῶν μυστηρίων ὁ Λούθηρος ἐδέχτο δύο, τὸ βάπτισμα καὶ τὴν εὐχαριστίαν. Ἡ τελευταία εἶναι τελετή, κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν γίνεται μετουσίωσις, ἀλλ' ἀπλῶς παρουσία τοῦ Θεοῦ. Ἡ λατρεία πρόκειται νὰ γίνεται εἰς τὴν ὁμιλουμένην γλῶσσαν τοῦ τόπου καὶ ὄχι εἰς τὴν λατινικὴν. Κέντρον αὐτῆς εἶναι τὸ κήρυγμα. Διὰ τοῦτο ἡ πρωτεσταντικὴ ἐκκλησία ἔχει ἱεροκῆρυκας ἀντὶ ἱερέων καὶ καταργεῖ τὰς πομπώδεις τελετάς. Ὡς συμπλήρωμα αὐτοῦ ἔρχονται τὰ ἔσματα. Τὰ πρωτεῖα τοῦ πάπα δὲν ἔχουν δικαιολογίαν, ὅπως καὶ ἡ ἀγαμία τῶν ἱερέων, ἡ προσκύνησις τῶν ἁγίων καὶ τῶν εἰκόνων αὐτῶν.

Κατὰ ταῦτα ἡ διδασκαλία τοῦ Λουθήρου δὲν εἶναι προῖόν ἐπιστημονικῆς ἐρεῖνης, ἀλλὰ γέννημα ζωηρᾶς θρησκευτικῆς συγκινήσεως. Ὁμιλεῖ μὲ περιφρόνησιν διὰ τὴν ἐπιστήμην καὶ ἀποστρέφεται τὴν ὁρμὴν πρὸς ἔρευναν καὶ μάθησιν, ἡ ὁποία χαρακτηρίζει τοὺς χρόνους τῆς Ἀναγεννήσεως. Ἡ μεταρρύθμισις στρέφεται κατὰ τῆς σπουδῆς τῶν ἀρχαίων εἰδωλολατρικῶν συγγραφέων καὶ κατὰ τῆς εὐθύμου ἀν-

τιλήφως τῆς ζωῆς, ἡ ὁποία ἦτο συνέπεια αὐτῆς. Διὰ τοῦτο εἶχε δίκαιον ὁ Ἑρασμος ὅταν ἔγραφεν, ὅτι, ὅπου διαδίδεται ὁ λουθηρανισμός, καταστρέφονται αἱ ἐπιστῆμαι. Κατ' οὐσίαν ὁ Λουθήρος θέλει νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν ἐκκλησίαν εἰς τὴν παλαιὰν ἀπλότητα καὶ αὐστηρότητα. Ἀπὸ μιᾶς ἀπόψεως μόνον ἡ μεταρρύθμισις εἶχε γόνιμον ἐπίδρασιν. Ἐπειδὴ ἔδιδεν εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν ἐλευθερίαν νὰ μορφώσῃ τὴν πίστιν του διὰ τῆς ἀμέσου μελέτης τῆς Γραφῆς, ἐνίσχυε τὴν ἀτομικότητα καὶ τὸ θάρρος τῆς γνώμης καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἀνταπεκρίνετο εἰς τὴν ἀπαίτησιν τῆς Ἀναγεννήσεως. Ἀλλὰ τὰ ἀποτελέσματα αὐτὰ ἐφάνησαν βραδύτερον.

Ἡ διδασκαλία τοῦ Λουθήρου διεδόθη εἰς τὴν μέσην καὶ τὴν βόρειον Γερμανίαν, εἰς τὴν Σουηδίαν καὶ τὴν Δανίαν, ὅπου ἐδέχθησαν αὐτὴν οἱ ἡγεμόνες καὶ τὴν κατέστησαν θρησκείαν τοῦ κράτους.

Η ΕΞΑΠΛΩΣΙΣ ΤΗΣ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΩΣ

Ἡ μεταρρύθμισις εὔρε πρόσφορον ἔδαφος εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ ἐξηπλώθη κυρίως, διότι ὑπεστηρίχθη διὰ λόγους πολιτικούς ὑπὸ τῶν μικρῶν ἡγεμόνων. Συνήντησεν ὅμως καὶ μεγάλα ἐμπόδια καὶ ἰσχυροὺς ἀντιπάλους, τὸν αὐτοκράτορα καὶ τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης.

Δύο ἔτη μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Λουθήρου (1519) ἀνηγορεύετο αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας ὁ περίφημος Κάρολος Ε', τὸν ὁποῖον θὰ γνωρίσωμεν καλύτερα κατωτέρω. Ὁ Κάρολος ἔτρεφε τὸ σχέδιον νὰ ταπεινώσῃ τοὺς μικροὺς ἡγεμόνας τῆς Γερμανίας, νὰ συγκεντρώσῃ τὴν ἐξουσίαν εἰς χεῖρας του καὶ νὰ ἐπιβάλῃ τὴν ἀπόλυτον μοναρχίαν κατὰ τὸ πρότυπον τῶν βασιλέων τῆς Γαλλίας. Διὰ τοῦτο εἶχε λόγους νὰ ἀντιπαθῇ τὴν μεταρρύθμισιν, ἡ ὁποία θὰ προεκάλει νέαν διαίρεσιν εἰς τὴν διηρημένην ἤδη Γερμανίαν καὶ ἦτο φυσικὸν νὰ χρησιμοποιῆσθαι ὡς στήριγμα εἰς τοὺς φεουδάρχας.

Ὁ Πάπας ἐπίσης μετὰ τινὰς ἐνδοιασμοὺς ἐκηρύχθη κατὰ τῆς μεταρρυθμίσεως καὶ ἀφόρισε τὸν Λουθήρον. Ἐκείνος ὅμως ἔκλυσε τὴν βούλλαν τοῦ πάπα πανηγυρικῶς πρὸ τῆς πύλης τῆς πόλεως συνοδευόμενος ἀπὸ τοὺς μαθητὰς του καὶ ἀπὸ πλῆθος λαοῦ, ὡς ἔγραψον αἰρετικὸν (1520).

Εἰς τὴν πρώτην συνέλευσιν τῶν Γερμανῶν ἡγεμόνων, τὴν δίαιταν ἢ Reichstag, ὅπως ὀνομάζεται αὕτη, τὴν ὁποίαν συνεκάλεσεν εἰς τὴν

πόλιν Worms τὸ 1521, ὁ αὐτοκράτωρ ἠθέλησε νὰ λύσῃ καὶ τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα. Ἐκάλεσε τὸν Λούθηρον πρὸ τοῦ συνεδρίου, ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ συνῆλθεν ἀπὸ τὴν ταραχὴν τῆς πρώτης ἡμέρας, ἐδήλωσεν, ὅτι ἀρνεῖται νὰ ἀνακαλέσῃ τὰς γνώμας του, ἂν δὲν ἀνεσκεύαζε κανεὶς αὐτὰς διὰ τῶν γραφῶν ἢ τοῦ λογικοῦ. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐκήρυξεν αὐτὸν ἐκτὸς νόμου καὶ διέταξε νὰ καίωται τὰ συγγράμματά του.

Καταδικασθεὶς τοιουτοτρόπως ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ πάπα ὁ Λούθηρος ἐφαίνετο διατρέχων τὸν ἔσχατον κίνδυνον, ἀλλ' ἔσωσαν αὐτὸν οἱ Γερμανοὶ ἡγεμόνες. Ὁ ἐκλέκτωρ τῆς Σαξονίας ἐκρυψεν αὐτὸν ἐπὶ δύο ἔτη εἰς ἓνα πύργον ἐντὸς τοῦ θουριγικικοῦ δάσους, ὅπου ὁ Λούθηρος μετέφρασε τὴν Ἀγίαν Γραφήν εἰς τὴν γερμανικὴν.

Ὁ αὐτοκράτωρ ἠθέλε νὰ πλήξῃ τὴν μεταρρῦθμιν, ἀλλὰ τὸν ἠμπόδισεν ὁ πόλεμος κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας καὶ ὁ τουρκικὸς κίνδυνος. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ὁ πανίσχυρος σουλτάνος τῶν Τούρκων Σουλεῦμάν Β' ἐνεφανίσθη πρὸ τῆς Βιέννης καὶ ὁ αὐτοκράτωρ εἶχεν ἀνάγκην τῆς ὑποστηρίξεως τῆς ἠνωμένης Γερμανίας.

Ἐν τῷ μεταξύ ἡ μεταρρῦθμισις κατέκτησεν ἕδαφος. Πολλοὶ ἡγεμόνες εἰσήγαγον αὐτὴν εἰς τὴν χώραν των, κατέλαβον τὰ ἐκκλησιαστικὰ κτήματα καὶ ἐκήρυξαν ἑαυτοὺς ἀρχηγοὺς τῆς ἐκκλησίας τοῦ κράτους των. Τοιουτοτρόπως ἐδημιουργήθησαν αἱ κρατικαὶ ἐκκλησίαι τῆς Γερμανίας. Ὅταν δὲ ὁ αὐτοκράτωρ ἐπεχείρησε νὰ περιορίσῃ τὴν ἐξάπλωσιν τῆς μεταρρῦθμίσεως, οἱ λουθηρανοὶ κατέθεσαν ἔγγραφον διαμαρτυρίαν καὶ ὠνομάσθησαν διὰ τοῦτο Δι α μ α ρ τ υ ρ ὀ μ ε ν ο ι (Protestantes), ἐνῶ οἱ ἴδιοι ἐκάλουν ἑαυτοὺς Εὐ α γ γ ε λ ι κ ο ῦ ς.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος (1530) εἰς τὴν δίαιταν τῆς Αὐγούστας οἱ διαμαρτυρόμενοι ὑπέβαλον ἔγγραφον ὁμολογίαν πίστεως, τὴν ὀνομασθεῖσαν Αὐ γ ο υ σ τ α ῖ α ν ὀ μ ο λ ο γ ῖ α ν (Confessio augustana), διὰ τῆς ὁποίας ἠθέλον νὰ δείξουν, ὅτι οἱ μεταρρῦθμιοταὶ δὲν εἶναι κακόδοξοι αἵρετικοί, ἀλλ' ὅτι θέλουν νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὴν γνησίαν παράδοσιν τῆς ἐκκλησίας. Τὴν ὁμολογίαν εἶχε συντάξῃ ὁ ὀνομαστὸς ἑλληνιστὴς, γνωστὸς μὲ τὸ ἑξελληνισθὲν κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν χρόνων τῆς ἀναγεννήσεως ὀνομά του **Φίλιππος Μελάγχθων** (1497-1560), ὁ ὁποῖος ἔγινε πολῦτιμος συνεργάτης τοῦ Λουθήρου.

Αἱ θρησκευτικαὶ ἔριδες ἔλαβον διαστάσεις εἰς τὴν Γερμανίαν, οἱ ὅπαδοι τῶν δύο δογμάτων ὠργανώθησαν καὶ ὁ ἐμφύλιος πόλεμος ἐφαίνετο ἔτοιμος νὰ ἐκραγῇ. Ἄλλ' ὁ Κάρολος Ε' βλέπων, ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν θρησκευτικὴν ἐνότητα, ἐπροτίμησε νὰ ἔλθῃ

Ἡ Γερμανία μετὰ τὴν συνθήκην τῆς Αὐγούστης (1555).

εἰς συμβιβασμὸν πρὸς τοὺς διαμαρτυρομένους ἡγεμόνας. Διὰ τῆς λεγομένης **Θρησκευτικῆς εἰρήνης τῆς Αὐγούστης (1555)** ὠρίσθησαν τὰ ἑξῆς: 1) Τὰ δύο δόγματα ἔχουν ἴσα δικαιώματα, 2) οἱ ἡγεμόνες καὶ αἱ πολιτεῖαι δικαιοῦνται νὰ ἐπιβάλλουν τὸ δόγμα τῶν εἰς τοὺς ὑπάρχουσιν τῶν (cujus regio, ejus

1555

religió), 3) τὰ μέγροι τοῦ 1552 κατασχεθέντα ἐκκλησιαστικά κτήματα μένουν εἰς τοὺς διαμαρτυρομένους.

Λιὰ τῆς συμβάσεως ταύτης ἀπεσοβήθη εἴτε ἀνεβλήθη ὁ ἐμφύλιος πόλεμος.

Η ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΙΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΒΕΤΙΑΝ ΚΑΙ ΓΑΛΛΙΑΝ

Σχεδὸν συγχρόνως μὲ τὸν Λούθηρον καὶ λαβὼν ἀφορμὴν ἐπίσης τὰ συγχωροχάρτια ἐκίησε τὴν μεταρρύθμισιν εἰς τὴν Ζυρίχην ὁ ἐλβετὸς ἱερεὺς **Οὐλριχ Ζβίγγλιος** (Zwingli, 1481 - 1531). Πολιτικώτερος ἀπὸ τὸν Λούθηρον, ἐσκέφθη νὰ ἐνώσῃ τὰς περιφερείας, αἱ ὁποῖαι εἶχον δεχθῆ τὴν μεταρρύθμισιν, κατὰ τῆς καθολικῆς Αὐστρίας καὶ τῆς συγγεντροφικῆς τάσεως τοῦ Ἀψβουργικοῦ οἴκου. Κατὰ παρακίνησιν τοῦ ἡ Ζυρίχη κατήργησε μοναστήρια, εἰκόνας, λειτουργίαν.

Ζβίγγλιος.

Συνταυτίζον κρατικὴν καὶ θρησκευτικὴν κοινότητα, ἴδρυσεν κρατικὴν ἐκκλησίαν. Ἡ διδασκαλία τοῦ, ἡ ὁποία διέφερεν ἀπὸ τοῦ Λουθήρου κυρίως εἰς τὸ ζήτημα τῆς θείας εὐχαριστίας, διεδόθη εἰς τὴν βόρειον καὶ δυτικὴν Ἑλβετίαν καθὼς καὶ εἰς τὴν νότιον Γερμανίαν, ἐνῶ ἡ ἄρεινὴ Ἑλβετία ἔμεινε πιστὴ εἰς τὸν πάπαν. Ὁ Ζβίγγλιος ἐφονεύθη εἰς μίαν σύγκρουσιν τῶν ὁπαδῶν τοῦ μὲ τοὺς κατοίκους τῆς περιφερείας αὐτῆς (1531).

Περισσότερον ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸν Λούθηρον ὁ γάλλος μεταρρυθμιστῆς **Καλβίνος** (Jean Calvin, 1509 — 1564). Γεννηθεὶς εἰς τὴν βόρειον Γαλλίαν, ἔλαβεν ἀνθρωπιστικὴν μόρφωσιν καὶ νέος ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Λουθήρου. Ἐπειδὴ ἐκινδύνευεν εἰς τὴν Γαλλίαν διὰ τὰς θρησκευτικὰς του ἀντιλήψεις, κατέφυγεν εἰς τὴν Γενεύην, ὅπου εἶρε πρόσφορον ἔδαφος, διὰ νὰ ἀναπτύξῃ τὴν διδασκαλίαν του, ἡ ὁποία ὠνομάσθη **Καλβινισμὸς** καὶ οἱ ὁπαδοὶ τοῦ **Καλβινισταί**. Ὁ Καλβίνος ἐδίδαξε τὸν προορισμόν, ὅτι δηλαδὴ

ὁ ἄνθρωπος πρὸ τῆς γεννήσεώς του προορίζεται ἀπὸ τὸν Θεόν, ἂν θὰ σωθῆ ἢ θὰ καταδικασθῆ. Ἦθελε νὰ ἐπιβάλλῃ μεγαλυτέραν αὐστηρότητα εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Κατήργησε τὸν κληρὸν καὶ ὤρισε τὴν ἐκκλησίαν νὰ διοικουῖν οἱ γέροντες τῆς κοινότητος (πρεσβύτεροι). Διὰ τοῦτο ἡ καλβινικὴ ἐκκλησία ὀνομάζεται Π ρ ε σ β υ τ ε ρ ι α ν ῆ.

Εἰς τὴν Γενεύην ὁ Καλβῖνος ἀπέκτησε δικτατορικὴν ἐξουσίαν καὶ διωργάνωσε τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὴν κοινότητα καὶ ἐκανόνισε τὸν δημόσιον καὶ ἰδιωτικὸν βίον. Ἀπηγόρευσε τοὺς χοροὺς, τὰ παιγνίδια, τὰς διασκεδάσεις, ὤρισε τὴν ἐνδυμασίαν καὶ τὴν τροφήν, ἔκλεισε τὰ θέατρα καὶ τὰ καπηλεῖα καὶ ὑπεχρέωσεν ὅσους δὲν ἤθελον νὰ συμμορφωθοῦν νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν πόλιν.

Ὁ Καλβῖνος ἦτο στενόψυχος καὶ μισαλλόδοξος, ὅσον ὁ χειρότερος τῶν ἱεροεξεταστῶν. Συνέλαβε μὲ δόλον τὸν ἱατροῦν Σεροβὲ (Michel Servet), ὁ ὁποῖος εἶχε γράψῃ κατὰ τοῦ δόγματος τῆς Ἁγίας Τριάδος καὶ τὸν ἔκασε.

Ἡ μεταρρῦθμισις τοῦ Καλβίνου διεδόθη εἰς τὰς νεολατινικὰς χώρας, ἰδίως εἰς τὴν Γαλλίαν, καθὼς καὶ τὰς Κάτω Χώρας, εἰς τὴν Σκωτίαν καὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν.

Εἰς τὴν Γαλλίαν ὁ λαὸς δὲν ἤθελε κυρίως θρησκευτικὸν νεωτερισμὸν καὶ οἱ βασιλεῖς κατεδίωξαν ἀμειλίκτως τὴν αἵρεσιν, ἣ ὁποία ἠπέιλει νὰ διασπάσῃ τὴν ἐνότητα τοῦ κράτους. Μολαταῦτα ἡ μεταρρῦθμισις ἀπέκτησε θερμοὺς ὀπαδοὺς εἰς πολλὰ μέρη τῆς Γαλλίας, ἰδίως εἰς τὰς πόλεις καὶ μεταξὺ τῶν ἀνεπτυγμένων. Οἱ καλβινισταὶ τῆς Γαλλίας ἀνεπτυξαν ζωηρὰν δρασίαν καὶ ὀνομάσθησαν Οὐγενότοι.

Καλβῖνος.

Ἡ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΙΣ ΕἰΣ ΤΗΝ ΑΓΓΛΙΑΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΣΚΩΤΙΑΝ

Εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ὅπου τὰ πνεύματα ἦσαν ἀπὸ μακροῦ προπαρεσκευασμένα διὰ τὴν θρησκευτικὴν μεταβολήν, τὴν μεταρρῦθμισιν εἰ-

σγάγαγεν ὁ δραστήριος καὶ ἰδιότροπος βασιλεὺς Ἑρρίκος. Ὁ Ἑρρίκος ἤθελε νὰ διαζευχθῆ τὴν σύζυγόν του Αἰκατερίνην τῆς Ἀραγωνίας, θεῖαν Καρόλου Ε', καὶ νὰ συζευχθῆ μίαν κυρίαν τῶν τιμῶν, τὴν Ἄνναν Μπόλεϋν (Boleyn). Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ πάπας παρείλκυε τὴν ὑπόθεσιν, ἐκήρυξε τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἀγγλίας ἀνεξάρτητον καὶ ἑαυτὸν ἀρχηγὸν τῆς ἀγγλικῆς ἐκκλησίας (1534).

Ἡ θρησκευτικὴ μεταρρύθμισις εἰς τὴν Ἀγγλίαν διήλθε σειρὰν περιπετειῶν. Ὁριστικὴν μορφήν ἔλαβεν ἐπὶ τῆς περιφίμου βασιλείσσης Ἐλισάβετ, θυγατρὸς τοῦ Ἑρρίκου Η' καὶ τῆς Ἄννας Μπόλεϋν. Ὁ βασιλεὺς ἀνεγνωρίσθη ἀρχηγὸς τῆς ἐκκλησίας, οἱ ἐπίσκοποι διετηρήθησαν, εἰσῆχθη ἡ λειτουργία εἰς ἀγγλικὴν γλῶσσαν, ἐνῶ κατὰ τὰ ἄλλα ἔγινε δεκτὸν τὸ καλβινικὸν δόγμα. Ἀλλὰ συγχρόνως διετηρήθησαν τύποι τινὲς τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, ὁ σταυρὸς, τὸ ὄργανον, ἡ στολὴ τῶν ἱερέων κλπ. Τοιοῦτοτρόπως διεμορφώθη ἡ ἀγγλικὴ Ἐπισκοπικὴ Ἐκκλησία.

Ἡ Σκωτία εἰσήγαγε ριζικωτέραν μεταρρύθμισιν. Κατήργησε τοὺς ἐπισκόπους καὶ ὅλους τοὺς ἐξωτερικοὺς τύπους, οἱ ὅποιοι ὑπενθύμιζον τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν. Ἡ σκωτικὴ ἐκκλησία διεμορφώθη κατὰ τὸ πρότυπον τῆς ἐν Γενεύῃ καλβινικῆς (προεσβυτεριανῆ).

Ἀπὸ τὴν ἐπίσημον ἀγγλικὴν καὶ σκωτικὴν ἐκκλησίαν ἀπεσχίσθησαν δύο ὁμάδες αὐστηροτέρων μεταρρυθμιστῶν, οἱ Πουριτανοὶ καὶ οἱ Ἀνεξάρτητοί, οἱ ὅποιοι ἀπέρριπτον πᾶσαν τελετὴν καὶ ἐδέχοντο ἰσότητα μεταξὺ τῶν πιστῶν.

Ἡ Ἰρλανδία ἔμεινε καθολικὴ καὶ οὕτω εἰς τὴν ἐθνικὴν διαφορὰν πρὸς τὴν Ἀγγλίαν προσετέθη ἡ θρησκευτικὴ.

Η ΑΝΤΙΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΙΣ

Αἱ ἐπιθέσεις τῶν μεταρρυθμιστῶν ἐπροκάλεσαν τὴν ἀντίδρασιν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, ἡ ὁποία ἠγέρθη μετ' ὀλίγον, διὰ νὰ πολεμήσῃ τὴν αἴρεσιν. Οὕτω ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 16ου αἰῶνος ἤρχισε ζωηρὰ κίνησις εἰς τὴν παπικὴν ἐκκλησίαν, τὴν ὁποίαν ὀνομάζουσι Ἀντιμεταρρυθμιστὴν ἢ Καθολικὴν μεταρρυθμιστὴν. Ὡς μέσα διὰ τὴν ἄμυναν καὶ ἐπίθεσιν ἐχρησίμευσαν εἰς τὴν παπικὴν ἐκκλησίαν:

1) Ἡ ἐν Τριδέντῳ σύνοδος, ἡ ὁποία συνήλθεν εἰς τρεῖς πε-

ριόδους ἀπὸ τὸ 1545-1563, διετύπωσε τὸ καθολικὸν δόγμα εἰς ἐνιαῖον σύστημα καὶ ἐξῆρε σκοπίμως τὰ σημεῖα, εἰς τὰ ὁποῖα ἡ καθολικὴ ἐκκλησία διεφώνει πρὸς τὴν διαμαρτυρομένην. Ἀνεγνώρισε τὸν πάπαν ἀνώτερον τῶν συνόδων καὶ ἐνέκρινε τὴν διώξιν τῶν αἰρετικῶν.

2) **Τὸ τάγμα τῶν Ἰησουϊτῶν** (Societas Jesu, 1540), τὸ ὁποῖον ἵδρυσεν ὁ ἰσπανὸς Λοῦόλα (Loyola) ὄργανώσας αὐτὸ στρατιωτικῶς. Ὁ Ἰησουΐτης εἶναι καλόγερος καὶ συγχρόνως στρατιώτης τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Παναγίας. Ἐκτὸς τῶν μοναχικῶν ἀρετῶν, τῆς πενίας καὶ παρθενίας, πρέπει νὰ ἔχη τὴν ἀρετὴν τῆς ὑπακοῆς, τῆς τυφλῆς ὑπακοῆς (ὡς πτῶμα) πρὸς τοὺς ἀνωτέρους, τὸν ἀρχηγὸν τοῦ τάγματος καὶ τὸν πάπαν. Ἡ ἀνάπτυξις τοῦ τάγματος ὑπῆρξε καταπληκτικὴ. Προτοῦ συμπληρωθῆ αἰὼν, οἱ Ἰησουῖται εἶχον ἐξαπλωθῆ εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην. Ἐπειδὴ δὲ ἀντελήφθησαν, ὅτι ἰσχυρὸν ὄπλον ἦτο ἡ διαπαιδαγώγησις τῆς νεολαίας, κατώρθωσαν νὰ λάβουν εἰς χεῖράς των μέγα μέρος τῆς ἐκπαιδεύσεως τῆς Εὐρώπης.

3) **Ἡ Ἱερὰ ἐξέτασις** (Inquisitio). Ἀπετελεῖτο ἀπὸ ἑξ καρδινάλιους καὶ εἶχε δικαίωμα ζωῆς καὶ θανάτου εἰς τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα. Κατηρτίσθη κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ ἀνωτάτου δικαστηρίου τῆς Ἰσπανίας, τὸ ὁποῖον εἶχον χρησιμοποήσει οἱ βασιλεῖς τῆς χώρας ταύτης πρὸς καταπολέμησιν τῶν ἀνυποτάκτων φεουδαρχῶν καὶ βραδύτερον διὰ νὰ καταδιώξουν τοὺς ἀλλοδόξους ἑβραίους, μωαμεθανούς, διαμαρτυρομένους. Κατεδίκαζεν εἰς τὸν διὰ πυρᾶς θάνατον τοὺς ἀπομακρυνομένους ἀπὸ τὴν ὀρθὴν πίστιν. Ἡ ἀπάνθρωπος αὐτὴ πράξις ἐθεωρεῖτο ὡς κατ' ἐξοχὴν θεάρεστος, ἔργον πίστεως (actus fidei, ἐξ οὗ τὸ ἰσπανικὸν autodafé), εὐεργετικὴ διὰ τὸν καταδικαζόμενον, διότι οὗτος διὰ τῆς προσκαίρου βασάνου ἀπηλλάσσεται ἀπὸ τὴν αἰωνίαν καταδίκην. Ἡ Ἱερὰ ἐξέτασις δὲν ἐπέτρεπε τὴν ἐκτύπωσιν συγγραμμάτων ἀνευ προηγουμένης ἐγκρίσεως ἢ ἀπηγόρευε τὴν ὑπὸ τῶν πιστῶν ἀνάγνωσιν ὠρισμένων βιβλίων. Ἐκ τούτου προήλθον οἱ πίνακες ἀπηγορευμένων βιβλίων (Indices librorum prohibitorum ἢ ἀπλῶς Index), πίνακες δηλαδή, εἰς τοὺς ὁποίους ἀνέγραφε καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ ἀναγράφῃ ἡ Δυτικὴ ἐκκλησία τὰ ἀνεπιθύμητα συγγράμματα. Ἡ Ἱερὰ ἐξέτασις διέπραξε φορικτὰς ἀγριότητας καὶ παρεκώλυσε τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρώπου.

Πλήν τῶν ἐξωτερικῶν τούτων ἀμυντικῶν μέτρων ἔγινε βαθυτέρα μεταβολή εἰς τὴν παπικὴν ἐκκλησίαν. Ἡ ἀντίδρασις εἰς τὴν μεταρρυθμισιν εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀφύπνισιν τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος εἰς τὸν καθολικὸν κόσμον. Ζωηρὰν ἐκδήλωσιν τούτου βλέπομεν εἰς τὴν τέχνην καὶ τὴν λογοτεχνίαν τῶν μετὰ τὴν μεταρρυθμισιν χρόνων, εἰς τὰ ἔργα τῆς ζωγραφικῆς καὶ τῆς γλυπτικῆς, ἰδίως εἰς τὸν νέον, τὸν βαρὺν καὶ ἐπιβλητικὸν ρυθμὸν τῶν ναῶν, τὸν λεγόμενον Μπαρόκ, εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν καὶ τὴν ποίησιν, τῆς ὁποίας κορύφωμα εἶναι ἡ ἑλευθέρωσις τῆς Ἱερουσαλήμ τοῦ Τάσσο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ

ΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΩΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΡΑΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΡΧΗΝ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

Ι. ΚΑΘΟΛΙΚΑΙ ΕΞΟΥΣΙΑΙ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΑ ΚΡΑΤΗ

Η ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΤΗΣ ΠΟΛΕΜΙΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ (ΠΥΡΙΤΙΣ, ΠΕΖΟΣ ΣΤΡΑΤΟΣ)

Κατὰ τὸ τέλος τῶν μέσων χρόνων ἔγιναν δύο σημαντικοὶ νεωτερισμοὶ εἰς τὴν τέχνην τοῦ πολέμου, ἡ χρησιμοποίησις τῆς πυρίτιδος διὰ πολεμικοὺς σκοποὺς καὶ ἡ ἀντικατάστασις τοῦ ἱπποτικοῦ στρατοῦ διὰ τοῦ μισθοφορικοῦ πεζικοῦ.

Ἄλλοτε ἐπίστευον γενικῶς, ὅτι οἱ Σῖναι ἀνεκάλυψαν τὴν πυρίτιδα καὶ ὅτι ἀπ' αὐτοὺς τὴν παρέλαβον οἱ Ἄραβες καὶ διέδωσαν αὐτὴν εἰς τὴν Εὐρώπην. Σήμερον πολλοὶ παραδέχονται, ὅτι εἶναι ἐφευρέσεις τῶν Εὐρωπαϊῶν καὶ συνδέουν αὐτὴν μὲ τὸ ὑγρὸν ἢ ἑλληνικὸν πῦρ τῶν Βυζαντινῶν, τὸ ὁποῖον ἦτο μείγμα ρητίνης, νίτρου καὶ πυρακτωμένου θείου.

Τὸν 13ον αἰῶνα εἰς τὴν Εὐρώπην ἐπεχείρησαν νὰ χρησιμοποιήσουν τὴν δύναμιν τῆς πυρίτιδος, διὰ νὰ ἐκσφενδονίσουν βλήματα, καὶ κατεσκευάσθη νέον ὄπλον, ἀπὸ σίδηρον ἢ ὀρείχαλκον, τὸ τηλεβόλον ἢ μπόμπάρδα (canon, bombe), τὸ ὁποῖον ἔγινε γνωστὸν τὸν 14ον αἰῶνα εἰς πολλὰς χώρας τῆς Εὐρώπης. Τὰ πρῶτα τηλεβόλα ἦσαν μεγάλα καὶ βαρῆα καὶ ἐχρησίμευον διὰ τὴν ἄμυναν ἢ τὴν πολιορκίαν τῶν πόλεων. Κατ' οὐσίαν περιορίζοντο εἰς τὸ νὰ τρομάζουσιν τοὺς ἵππους τῶν ἀντιπάλων. Εἶχον ὅμως τὸ μειονέκτημα νὰ φονεύουσιν ὀχλοσπανίως τοὺς πυροβολητὰς καὶ νὰ εἶναι δυσχερὴς ἢ μετακίνησις

των. Τὸν 15ον αἰῶνα τὰ ἐφωδίασαν μὲ τροχούς, τέσσαρας κατ' ἄρχας, βραδύτερον δύο.

Ἀργότερα κατεσκεύασαν πυροβόλα τῆς χειρός, εἶδος μικροῦ τηλεβόλου (muscuet), τὰ ὁποῖα ὅμως ἦσαν βαρέα καὶ δύσχρηστα, ὥστε ἐπὶ μακρὸν τὸ δόρυ ἔμεινε τὸ κυριώτερον ὄπλον. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ 16ου αἰῶνος μόνις τὸ ἥμισυ τοῦ πεζικοῦ ἦτο ἐφωδιασμένον μὲ πυροβόλα. Δὲν ἤργησεν ὅμως νὰ φανῆ, ὅτι τὸ πυροβολικὸν θὰ ἔκρινε τὴν τύχην τοῦ πολέμου. Ἦδη κατὰ τὸν Ἑκατονταετῆ πόλεμον τὸ τηλεβόλον ἐβοήθησε τοὺς Ἄγγλους νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ βραδύτερον τοὺς Γάλλους, διὰ νὰ τοὺς ἐκδιώξουν.

Τὸ πυροβόλον ἀνεστάτωσε τὴν πολεμικὴν τέχνην, διότι τὰ σιδηρᾶ ἀμυντικὰ ὄπλα δὲν ἐξησφάλιζον πλέον τοὺς πολεμιστὰς καὶ ἔπεσαν εἰς ἀχρησίαν. Ἡ προσωπικὴ ἀνδρεία δὲν ἦτο ἀποτελεσματικὴ καὶ οἱ ἀγέρωχοι ἱπποτικοὶ πύργοι δὲν ἀντεῖχον εἰς τὴν δύναμιν τῶν τηλεβόλων. Ἄμεσον ἀποτέλεσμα ἦτο ἡ παρακμὴ τοῦ στρατοῦ τῶν εὐγενῶν, τῶν ὁποίων ἡ κυρία δύναμις ἦτο τὸ ἱππικόν.

Η ΕΝΙΣΧΥΣΙΣ ΤΗΣ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ

Ἡ μεταβολὴ τῆς πολεμικῆς τέχνης συνδυαζομένη μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πλοῦτου ἐπροκάλεσεν οὐσιώδη πολιτικὴν μεταβολήν. Εἰς πολλὰς χώρας τῆς Εὐρώπης οἱ ἡγεμόνες διαθέτοντες ἀφθονώτερα χρήματα διὰ τῆς τακτικῆς φορολογίας κατήρτισαν στρατὸν ἀπὸ μισθοφόρους χωρικοὺς, ὁ ὁποῖος ἐφάνη ἀποτελεσματικώτερος ἀπὸ τὸ ἱππικόν. Ἰσχυροὶ διὰ τοῦ χρήματος καὶ τοῦ στρατοῦ οἱ ἡγεμόνες ἠθέλησαν νὰ παραμερίσουν πάντα περιορισμὸν τῆς ἐξουσίας των καὶ νὰ κυβερνήσουν αὐταρχικῶς.

Διὰ τοῦ μονίμου στρατοῦ οἱ βασιλεῖς συνέτριψαν τὴν ἐσωτερικὴν ἀντίδρασιν. Ἐπεβλήθησαν δηλαδὴ εἰς τοὺς φεουδάρχας καὶ εἰς τὰς ὀργανώσεις (κοινότητας καὶ ἀντιπροσωπείας τῶν τάξεων), αἱ ὁποῖαι κατὰ τὸν Μεσαίωνα παρενέβαινον εἰς τὴν διοίκησιν. Ἀποτέλεσμα ἦτο ἡ ἐνίσχυσις τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας καὶ ἡ κατάλυσις τῆς φεουδαρχίας. Οἱ ἄρχοντες μεγάλου εἴτε μικροσκοπικοῦ κράτους εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην ἐπέμενον νὰ κυβερνήσουν αὐταρχικῶς χωρὶς περιορισμὸν τῆς ἐξουσίας των. Οὕτω κατὰ τὴν ἀρχὴν τῶν νέων χρόνων ἤρχισε νὰ ἐπιβάλλεται εἰς τὴν Εὐρώπην ἡ Ἀ π ὀ λ υ τ ο ς μ ο ν α ρ χ ί α.

Τὸ παράδειγμα ἔδωσαν οἱ μικροὶ ἡγεμόνες καὶ τύραννοι τῆς Ἰταλίας καὶ εἰς εὐρύτεραν κλίμακα τὸ ἠκολούθησαν οἱ κυβερνηταὶ τῶν μεγάλων κρατῶν. Οἱ βασιλεῖς τῆς Γαλλίας πρῶτοι τὸν 15ον αἰῶνα ἀπέκτησαν μόνιμον στρατὸν καὶ τὸ παράδειγμα αὐτῶν ἠκολούθησαν ἄλλοι ἡγεμόνες, οἱ βασιλεῖς τῆς Ἰσπανίας, τῆς Ἀγγλίας κλπ.

Ἡ ἀπολυταρχία τὸν 16ον αἰῶνα ἦτο τὸ ἰδανικὸν διὰ τοὺς διανοουμένους, διότι ἔθετε τέρμα εἰς τὴν μεσαιωνικὴν διάσπασιν τῆς ἐξουσίας καὶ τοῦ ἔθνους καὶ ἀπήλλαξε τὴν χώραν ἀπὸ τοῦ πλήθους τῶν μικρῶν τυραννίσκων.

ΔΥΝΑΣΤΙΚΑ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΑ ΚΡΑΤΗ

Ἡ νέα αὐτὴ κατάστασις ἐπροκάλεσε μεγάλην μεταβολὴν εἰς τὴν σύστασιν τῶν κρατῶν. Τὸν Μεσαίωνα, καθὼς γνωρίζομεν, ἐπεβλήθησαν κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς μεγάλης ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας καθολικαὶ ὑπερεθνικαὶ ἐξουσίαι, ἄρχοντες δηλαδή, οἱ ὅποιοι ἐξουσίαζον λαοὺς διαφέροντας εἰς τὴν γλῶσσαν, τὴν θρησκείαν κλπ. Τὸ ἐθνικὸν αἴσθημα δὲν ἦτο πολὺ ἀνεπτυγμένον κατὰ τοὺς μέσους χρόνους καὶ ὡς διακριτικὸν γνώρισμα τῶν λαῶν ἦτο κυρίως ἡ θρησκεία.

Εἰς τὴν Δύσιν λοιπὸν μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς Δυτικῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ἀρχηγὸς τῶν χριστιανικῶν λαῶν ἔμεινεν ὁ Πάπας. Ἰσχυροὶ ἡγεμόνες ὁμῶς ἐπεχείρησαν νὰ ἀνασυστήσουν τὴν ρωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν, ὅπως ὁ Κάρολος Μέγας τῆς Γαλλίας (800) καὶ οἱ αὐτοκράτορες τῆς Γερμανίας, τῆς Ἀγίας Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Γερμανικοῦ ἔθνους (ἀπὸ τὸ 961). Αἱ δύο ἐξουσίαι, αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας καὶ Πάπας, διετέλεσαν εἰς διαρκεῖς ἔριδας. Οἱ αὐτοκράτορες τῆς Γερμανίας ἀπέκτησαν κατὰ καιροὺς μεγάλην ἐπιβολὴν καὶ ἐξουσίασαν πολλὰς χώρας, ἰδίως τὴν Ἰταλίαν.

Ἀπὸ τοῦ 13ου ὁμοῦ αἰῶνος αἱ ὑπεράνω τῶν ἐθνῶν ἐξουσίαι αὐταὶ ὑποχωροῦν. Ἡ Γερμανικὴ αὐτοκρατορία ἐξασθενεῖ διὰ τῆς ἐπεκτάσεως καὶ ἐνισχύσεως τῶν μικρῶν κρατῶν καὶ μετὰ τὴν ἐξαφάνισιν τῆς οἰκογενείας τῶν Σ τ ἰ ὀ υ φ ε ν (1250) ἡ ἐξουσία τῆς καταντᾶ σκιώδης. Ὁ Πάπας, πρόσφυξ ἢ αἰχμάλωτος τῶν Γάλλων βασιλέων εἰς τὴν Ἀβινιὸν (ἀπὸ τοῦ 1309-1377), βλέπει νὰ διαλύεται τὸ ὄνειρον τῆς παγκοσμίου μοναρχίας.

Ἀπὸ τὰ ἐρεῖπια τῶν μεσαιωνικῶν ἐξουσιῶν προβάλλει ἡ ὁρμὴ

τῶν λαῶν νὰ συγκροτηθοῦν εἰς ἔθνικὰ κράτη. Ἄσθενής ἀκόμη καὶ ἀκαθόριστος ἡ τάσις αὐτή, ἐμπλέκεται κατ' ἀρχὰς εἰς πολλὰ κωλύματα. Τὰ συμφέροντα τῶν ἡγεμόνων ἀλλαχοῦ βοηθοῦν τὴν κίνησιν, ἀλλαχοῦ ἔρχονται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς αὐτήν. Ἀποτελεσματικὴ εἶναι εἰς ὄρισμένας χώρας, Γαλλίαν, Ἰσπανίαν καὶ Ἀγγλίαν, αἱ ὁποῖαι συμπληρῶνουν τὴν ἐθνικὴν τῶν ἔνωσιν καὶ ἀναπτύσσονται εἰς μεγάλα κράτη. Ἀνυπέρβλητα προσκόμματα συναντᾷ εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ τὴν Ἰταλίαν.

Ἡ Ἰταλία τὸν 17ον αἰῶνα.

Ἐξακολουθοῦν ὁμοίως οἱ ἡγεμόνες νὰ θέτουν τὰ δυναστικά συμφέροντα ὑπεράνω τοῦ συμφέροντος τῶν λαῶν. Χῶραι καὶ λαοὶ κληρονομοῦνται, δίδονται ὡς προῖξ ἢ ἀνταλλάσσονται εἴτε προσαρτῶνται διὰ τῆς ἰσχύος τῶν ὄπλων. Ἡ Εὐρώπη λοιπὸν ταράσσεται ἀπὸ δυναστικούς πολέμους, οἱ ὁποῖοι περιπλέκονται πρὸς τὰς θρησκευτικὰς διενέξεις καὶ τὸ σύνολον τῶν συγκρούσεων αὐτῶν δίδει τὴν χαρακτηριστικὴν μορφήν εἰς τὸν 16ον αἰῶνα.

II. ΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΩΝ ΚΡΑΤΩΝ

ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

Προέλευσις. Ἡ Γερμανία κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἦτο διηρημένη εἰς πολλὰ κράτη, τῶν ὁποίων οἱ ἡγεμόνες εἶχον διαφόρους τίτλους, βασιλεῖς, δοῦκες, κόμητες κλπ. Τὸν 10ον αἰῶνα πρὸ τοῦ κινδύνου τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Οὐγγρων οἱ γερμανοὶ ἡγεμόνες ἠσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην νὰ ἐνωθοῦν ὑπὸ κοινὸν ἄρχοντα, ὁ ὁποῖος νὰ διευθύνῃ τὰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις. Ἐξέλεξαν τὸν ἰσχυρότατον ἡγεμόνα τῆς ἐποχῆς, τὸν **Ἐρρίκον τῆς Σαξονίας**, ὡς ἀνώτατον ἄρχοντα τῆς Γερμανίας (919-936). Ἀπὸ τότε τὰ γερμανικὰ κράτη ἀπέτελεσαν ὁμοσπονδίαν ὑπὸ τὸ ὄνομα **Ἀγία Ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία τοῦ Γερμανικοῦ ἔθνους**. Οἱ σημαντικώτεροι γερμανοὶ ἡγεμόνες, ἑπτὰ τὸν ἀριθμὸν κατ' ἀρχάς, βραδύτερον ὀκτώ, οἱ καλούμενοι **ἐκλέκτορες**, ἐξέλεγον ἐκάστοτε ὡς αὐτοκράτορα ἓνα ἀπὸ τοὺς ἡγεμόνας τῆς Γερμανίας, τὸν ἰσχυρότερον συνήθως, ὁ ὁποῖος ἐξηκολούθει νὰ εἶναι ἡγεμὼν τῆς ἐπικρατείας του μὲ τὸν παλαιὸν τίτλον του καὶ συγχρόνως εἶχε τὸ αὐτοκρατορικὸν ἄξιωμα.

Οἱ Ἀψβούργοι. Ἡ Γερμανικὴ αὐτοκρατορία ἐνῶ κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τῶν μέσων χρόνων εἶχε περιπέσει εἰς ἀφάνειαν, ἤρχιζε πάλιν νὰ ἀκμάζῃ κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα μὲ τοὺς Ἀψβούργους ἐπὶ κεφαλῆς.

Ἀπὸ τὸ τέλος δηλαδὴ τοῦ 14ου αἰῶνος ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια νὰ ἐκλέγουν αὐτοκράτορα κανονικῶς πρίγκιπας ἀπὸ τὸν Ἀψβουργικὸν οἶκον (Habsburg). Οἱ Ἀψβούργοι ἦσαν ἡγεμόνες τῆς Αὐστρίας καὶ εἶχον τὸν τίτλον τοῦ ἀρχιδουκός. Κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ 16ου αἰῶνος ὁ Ἀψβουργικὸς οἶκος ἔγινε κύριος ἐκτεταμένων χωρῶν διὰ κληρονομίας καὶ πρὸ πάντων δι' ἐπιτυχῶν ἐπιγαμιῶν.

Ὁ Μαξιμιλιανὸς Α΄ (1493 - 1519), εὐφυῆς καὶ δραστήριος, ἦτο ἄξιον τέκνον τῆς Ἀναγεννήσεως. Μορφωμένος, κομπός, εὐγλωττος, συγγραφεὺς καὶ προστάτης τῶν γραμμάτων, καλὸς στρατηγὸς καὶ δημοφιλῆς, ἔλαβε διὰ τοῦ γάμου του μὲ τὴν κληρονόμον τῆς Βουργουνδίας (Bourgogne) ὡς προῖκα τὸ Ἄρτοά, τὸ Βέλγιον καὶ τὴν Ὀλλανδίαν, τὸ Λουξεμβούργον καὶ τὴν Ἐλευθέραν Κομητείαν (Franche

Comté). Νυμφεύσας τὸν υἱὸν τοῦ Φίλιππον μὲ τὴν Ἰωάνναν τὴν Τρελλήν, κληρονόμον τῶν βασιλέων τῆς Ἰσπανίας Φερδινάνδου καὶ Ἰσαβέλλας, κατώρθωσε νὰ περιέλθῃ εἰς τὸν οἶκον τοῦ ἡ Ἰσπανία, ἡ μεσημβρινὴ Ἰταλία, καὶ ἡ Ἀμερική. *Ἄς κάμουν πόλεμον ἄλλοι, σύ, εὐτυχῆς Αὐστρία, νυμφεύου!* ἔλεγε λατινικὸν ἐπίγραμμα τῆς ἐποχῆς (bella gerant alii, tu felix Austria nube).

Κάρολος Ε' (1519—1556). Ὁ Κάρολος Ε', υἱὸς τῆς Ἰωάννας τῆς Τρελλῆς καὶ τοῦ Φιλίππου, υἱοῦ τοῦ Μαξιμιλιανοῦ, ἔγινε βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας 16 ἐτῶν. Ὅταν μετ' ὀλίγον ἐχίρηνε διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Μαξιμιλιανοῦ ὁ θρόνος τῆς Γερμανίας, οἱ ἐκλέκτορες ἔσπευσαν νὰ ἐκλέξουν αὐτόν, διὰ νὰ ἀποφύγουν τὸν Φραγκίσκον Α' τῆς Γαλλίας, ὁ ὁποῖος ἦτο συνυποψήφιος, ὡς συγγενεύων ἐπίσης μὲ τὸν Ἀψβουργικὸν οἶκον.

Ὁ Κάρολος ἔγινεν ὁ πρῶτος ἦρως τῆς οἰκογενείας τῶν Ἀψβούργων. Ὑπερήφανος, ψυχρὸς, ὑπολογιστικὸς, ὑποκριτῆς, πείσμων ὄμως, τολμηρὸς καὶ σταθερὸς εἰς τὴν δυσμένειαν τῆς τύχης εἶχε θαυμαστὴν εὐκολίαν εἰς τὴν ἐργασίαν καὶ τὸ χάρισμα τῆς γλωσσομαθείας. Ὁμίλει τὴν γλῶσσαν ὄλων τῶν ὑπηκόων του, γερμανικά, ἰσπανικά, ἰταλικά, φλαμανδικά, τσεχικὰ καὶ οὐγγρικά.

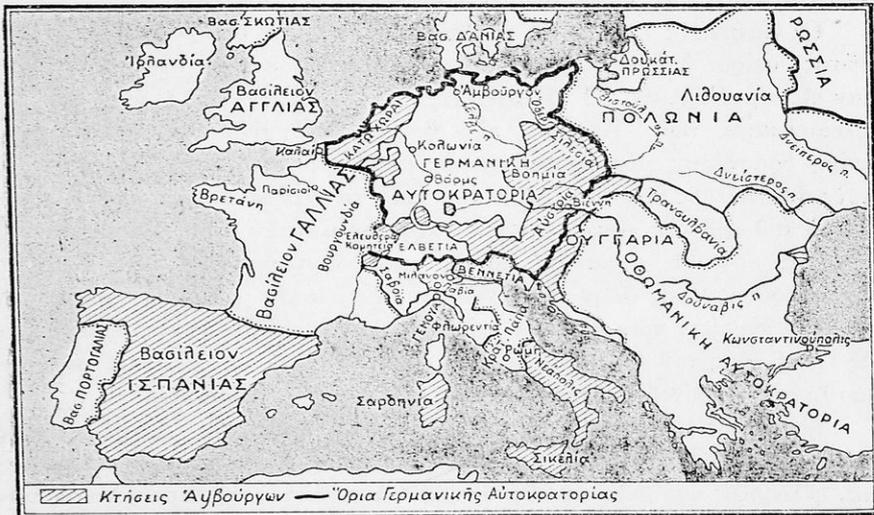
Αἱ κτήσεις τοῦ ἦσαν ἀπέραντοι. Ὡς βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας ἐξουσίαζε τὴν Ἰσπανίαν, τὴν Νεάπολιν καὶ Σικελίαν καὶ τὰς ἀπεράντους κτήσεις τῆς Ἀμερικῆς, ἐπίσης τὰς Κάτω χώρας, τὰς κτήσεις τοῦ δουκὸς τῆς Βουργουνδίας, ὡς ἀρχιδουξ τῆς Αὐστρίας τὰς κληρονομικὰς κτήσεις τοῦ Ἀψβουργικοῦ οἴκου, τὴν Αὐστρίαν, εἰς τὴν ὁποίαν προσετέθησαν ἀπὸ τοῦ 1526 τὸ βασίλειον τῆς Οὐγγαρίας καὶ τῆς Βοημίας, καὶ ἦτο συγχρόνως αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας. Δικαίως ἔλεγον. ὅτι *εἰς τὸ κράτος του ὁ ἥλιος δὲν δύει.*

Ἡ βασιλεία τοῦ συνέπεσε μὲ ἐξαιρετικῶς δραματικὰ γεγονότα. τὴν διάδοσιν τῆς μεταρρυθμίσεως εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ τὴν προέλασιν τῶν Τούρκων πρὸς τὴν Εὐρώπην. Αἱ κυριαρχικαὶ καὶ κατακτητικαὶ τάσεις τοῦ ἀφ' ἐτέρου ἐδημιούργησαν μεγάλης σημασίας γεγονότα εἰς τὴν Εὐρώπην.

Τὸ ὄνειρον ταῦ Καρόλου ἦτο νὰ κάμῃ τὴν Ἰσπανίαν κοσμοκράτειραν. Πρὸς τοῦτο ἔπρεπε πρῶτον νὰ συντρίψῃ τὴν ἀντίστασιν τῶν γερμανῶν ἡγεμόνων καὶ νὰ καταπνίξῃ τὴν θρησκευτικὴν μεταρρυθ-

μισιν. Ἐπειδὴ ὅμως τὰ σχέδιά του ἀνησύχησαν τοὺς γείτονas, περιῆλθεν εἰς μακρὸν πόλεμον πρὸς τὸν Φραγκίσκον Α΄ τῆς Γαλλίας, προσέκαλεσε συνασπισμοὺς ἐναντίον του, ἡ δὲ θρησκευτικὴ πολιτικὴ του ἐξήγειρε σειρὰν ἐσωτερικῶν ταραχῶν εἰς τὴν Γερμανίαν.

Ὁ Κάρολος δὲν κατώρθωσε νὰ πραγματοποιήσῃ τοὺς σκοποὺς του, κατελήφθη ἀπὸ μελαγχολίαν, ἀπεσύρθη ἀπὸ τὴν ἀρχὴν καὶ ἐμοίρασε τὸ κράτος του μεταξὺ τοῦ ἀδελφοῦ του Φερδινάνδου καὶ τοῦ υἱοῦ του Φιλίππου, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ πρῶτος ἔλαβε τὴν Γερμανίαν, ὁ

Ἡ Γερμανία ἐπὶ Καρόλου Ε΄.

δεύτερος τὴν Ἰσπανίαν. Ἐξηκολούθησεν ὅμως νὰ διευθύνῃ ἀπὸ τὰ παρασκήνια.

Οἱ διάδοχοι τοῦ Καρόλου Φερδινάνδος Α΄ (1556—1564), Μαξιμιλιανὸς Β΄ (1564—1576) καὶ Ροδόλφος Β΄ (1576—1612) ὑπῆρξαν ὀλιγώτερον φιλόδοξοι καὶ ὀλιγώτερον λαμπροί, ἐκυβέρνησαν ὅμως μὲ σύνεσιν καὶ μετριοπάθειαν. Εἰς τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα ἦσαν ὀλιγώτερον φανατικοί. Ὁ Μαξιμιλιανὸς Β΄, ἀνεκτικώτερος καὶ μὲ εὐρύτερον πνεῦμα, ἐπροστάτευσε τοὺς καλλιτέχνas καὶ τοὺς λογίους.

ΓΑΛΛΙΑ

Σύστασις τοῦ κράτους. Ἡ Γαλλία εἶχε τὸ πλεονέκτημα νὰ κατοικεῖται ἀπὸ ὁμοιογενῆ πληθυσμόν. Ὁ βασιλικὸς οἶκος δὲν εἶχε διακοπήν, ἀλλὰ ἔδωσε σειρὰν ἐπιβλητικῶν βασιλέων, ὥστε εἰς τὴν Γαλλίαν δὲν ἐπῆλθε παράλυσις τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας, ὅπως ἔγινε τοῦτο εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ τὴν Ἰταλίαν. Ἡ χώρα τουναντίον συνεσφίγγεται περὶ τὸν βασιλικὸν οἶκον.

Μετὰ τὸ πέρας τοῦ ἑκατονταετοῦς πολέμου (1453) ἐξαιρετικὰ γεγονότα ἐνίσχυσαν τὴν ἐξουσίαν τῶν γάλλων βασιλέων.

Οἱ βασιλεῖς τοῦ 15ου αἰῶνος. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 15ου αἰῶνος σειρὰ δραστηρίων βασιλέων ἐθεμελίωσε τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν εἰς τὴν Γαλλίαν. Ὁ **Κάρολος Ζ'** (1422—1461) ἐνῶ εἰς τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Ἄγγλων εἶχε δεῖξει ἀσύγγνωστον χαλαρότητα, ἐφάνη δραστήριος καὶ ὀργανωτικὸς μετὰ τὴν εἰρήνην. Ἐλαβεν ἀστοὺς συμβούλους καὶ στηριζόμενος εἰς τὰ καλῶς ὀργανωμένα οικονομικὰ τοῦ κράτους ἐδημιούργησε πρῶτος μετὰξὺ τῶν βασιλέων τῆς Εὐρώπης μόνιμον στρατόν, καλῶς μισθοδοτούμενον καὶ ἐγκατέστησε φρουροὺς εἰς ὅλην τὴν χώραν. Ἐπέβαλλε φόρους χωρὶς νὰ ζητῆ τὴν ἔγκρισιν τῶν γενικῶν τάξεων. Διὰ συμβάσεως ἀπηλλάγη ἀπὸ τὰς ἐπεμβάσεις τοῦ Πάπα. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του ἡ Γαλλία παρουσιάσθη τὸ ἰσχυρότερον στρατιωτικῶς κράτος τῆς Εὐρώπης.

Τὴν προσπάθειάν του ἐξηκολούθησεν ὁ υἱὸς του **Λουδοβίκος ΙΑ'** (1461—1483), σκληρὸς καὶ ὕπουλος, ὅπως ὁ πατὴρ του, νευροπαθής, φιλόδοξος καὶ ἐκδικητικὸς, ἔκαμεν ἀμείλικτον πόλεμον κατὰ τῶν ἰσχυρῶν εὐγενῶν τῆς χώρας, οἱ ὅποιοι διοργάνωσαν πολλὰς συνωμοσίας καὶ ἐξεγέρσεις ἐναντίον του. Ὁ Λουδοβίκος ἐκινδύνευσεν, ἀλλὰ διὰ τῆς διπλωματίας του κατάρθωσε νὰ ἐπικρατήσῃ. Ἐξωλόθρευσε πολλοὺς ἐξ αὐτῶν, τέλος τὸν ἰσχυρὸν καὶ ἐπικίνδυνον δοῦκα τῆς Βουργουνδίας Κάρολον (Charles le Téméraire) καὶ συνήνωσε τὰς κτήσεις του μετὰ τῶν κτήσεων τοῦ στέμματος. Ἐβοήθησε τὴν ἀνάπτυξιν τῶν πόλεων, τοῦ ἔμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας καὶ ἐδιπλασίασε τὰ εἰσοδήματα ταῦ δημοσίου δι' ἐπιμελοῦς διαχειρίσεως τῶν οικονομικῶν. Ἀπεμάκρυνε τοὺς συμβούλους καὶ ἐκυβέρνησε προσωπικῶς καὶ αὐταρχικῶς. Κλήρος, εὐγενεῖς, ἀστοὶ καὶ λαός, ἐδοκίμασαν τὴν ἐπιβολὴν τῆς αὐθαιρεσίας του. Ὁ Λουδοβίκος ἦτο ἐπίφοβος ὄχι ἀγαπητός.

Ἡ ἀπολυταρχία ἔγινεν ἠπιωτέρα ἐπὶ τῶν διαδόχων του **Καρόλου Η'** (1483 — 1498) καὶ **Λουδοβίκου ΙΒ'** (1498 — 1515). Στριζόμενοι ἐπὶ τῆς οἰκονομικῆς καὶ στρατιωτικῆς ἰσχύος τῆς χώρας οἱ δύο ἡγεμόνες ἐσκέφθησαν δι' ἐξωτερικὰς κατακτήσεις, ἰδίως εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἀλλ' ἡ πολιτικὴ τῶν αὐτῆ περιέπλεξε τὴν Γαλλίαν εἰς πόλεμον πρὸς τὸν Πάπαν, τὸν αὐτοκράτορα, καὶ βραδύτερον καὶ πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Ἰσπανίας. Οἱ Ἰταλικοὶ πόλεμοι διήρκεσαν 65 ἔτη (1493 — 1559), ἐξετροχίασαν τὴν πολιτικὴν τῆς Γαλλίας καὶ ἐσπατάλησαν ἀσκόπως καὶ ἐπιβλαβῶς τὴν δύναμιν τῆς χώρας.

Φραγκῖσκος Α'—Ἐρρῖκος Β'.—Ὁ Φραγκῖσκος Α' (1515—1547), ἦτο φιλομαθής, ταχὺς εἰς τὴν ἀντίληψιν καὶ εἰς τὴν ἀπόφασιν καὶ ἀνῆλθε νεώτατος εἰς τὸν θρόνον. Ἡ βασιλεία του εἶναι μία ἀπὸ τὰς ὀνομαστοτέρας τῆς γαλλικῆς ἱστορίας, διότι συνέπεσεν εἰς τοὺς χρόνους τῆς Ἀναγεννήσεως, διὰ τὴν ὁποίαν ἐφρόντισε μὲ ἀγάπην, Ἐπ' αὐτοῦ ἦ κοινωνικὴ ζωὴ καὶ ἡ αὐλὴ ἔλαβε μεγάλην λαμπρότητα. Ὄνομαστός ἔγινε κυρίως διὰ τοὺς μακροὺς καὶ περιπετειώδεις πολέμους του πρὸς τὸν Κάρολον Ε', τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας, καὶ διὰ τὴν συνεννόησιν μὲ τὸν περίφημον σουλτάνον τῶν Τούρκων Σουλεῦμάν τὸν Μεγαλοπρεπῆ.

Ὁ υἱὸς του Ἐρρῖκος Β' (1547—1559) ἦτο ὀλιγότερον λαμπρὸς, ἀλλὰ σοβαρώτερος, καὶ ἐξηκολούθησε μὲ μεγαλυτέραν ἐπιτυχίαν τοὺς πολέμους τοῦ πατρὸς του. Διὰ τῆς προσαρτήσεως τῆς Βρετάνης, τοῦ Μέτς, Τοῦλ καὶ Καλαί, τὸ ὁποῖον ἀφῆρεσε τελειωτικῶς ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας, ἔδωσε μεγάλην συνοχὴν εἰς τὴν Γαλλίαν. Ἡ διοίκησις ἡσκεῖτο διὰ τοῦ συμβουλίου τοῦ βασιλέως εἰς τὸ κέντρον, διὰ τῶν συμβουλίων τῶν νομαρχῶν εἰς τὰς ἐπαρχίας. Ἡ δικαιοσύνη, ἡ φορολογία, τὸ δικαίωμα τοῦ πολέμου περιῆλθον ὀλίγον κατ' ὀλίγον εἰς τὸν βασιλέα.

Ἀπὸ τοῦ 1461 μέχρι τοῦ 1560 κατὰ τὴν διάρκειαν ἑνὸς αἰῶνος ἡ Γαλλία ἔγινεν αὐστηρῶς συγκεντρωμένον κράτος. Ἡ φεουδαρχία, ἡ ὁποία κατὰ τὸν Μεσαίωνα διέσπα τὴν ἐνότητα τοῦ κράτους, ἔχασε τὴν δύναμίν της. Διὰ τοῦτο τὸ γαλλικὸν κράτος κατώρθωσε νὰ ὑπερνικήσῃ τὰς σκληρὰς δοκιμασίας τῶν τελευταίων δεκαετιῶν τοῦ αἰῶνος.

ΙΣΠΑΝΙΑ

Προέλευσις.—Οἱ παλαιότατοι κάτοικοι τῆς χερσονήσου Ἰβη-

ρες ἐξελατινίσθησαν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας. Οἱ Βησιγότθοι, οἱ ὅποιοι τὸν καιρὸν τῆς μεγάλης μεταναστεύσεως τῶν γερμανικῶν λαῶν κατέλαβον τὴν χώραν, ἀφομοιώθησαν πρὸς τοὺς παλαιούς κατοίκους, ὥστε οἱ Ἴσπανοὶ ἐξακολουθοῦν μέχρι σήμερον νὰ ὁμιλοῦν μίαν ἀπὸ τὰς νεολατινικὰς γλώσσας.

Τὸν 8ον αἰῶνα ἦλθον οἱ Ἄραβες, ἐνίκησαν τοὺς Βησιγότθους, κατέλαβον τὰ εὐφορώτερα μέρη τῆς χώρας καὶ περιώρισαν τοὺς χριστιανούς εἰς τὰς ὄρεινὰς περιοχάς. Ἐκεῖ οἱ χριστιανοὶ ἵδρυσαν κράτη ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς πολεμιστὰς καὶ διετέλουν εἰς διηνεκεῖς πολέμους πρὸς τοὺς Ἄραβας ἢ Μαύρους (Maures), ὅπως ὠνομάσθησαν οἱ ἀφρικανοὶ ἐπιδρομεῖς.

Οἱ Μουσουλμάνοι εἰσήγαγον τὸν ἀνατολικὸν πολιτισμὸν εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ἐκαλλιέργησαν μὲ ἐπιμέλειαν τὴν γῆν, εἶχον ἐξαιρέτον σύστημα ὑδρεύσεως, προήγαγον τὰ γράμματα καὶ τὰς ἐπιστήμας καὶ ἔκτισαν ἐξαιρέτους οἰκοδομὰς, ὅπως τὰ ἀνάκτορα τῆς Ἀλάμπρας εἰς τὴν Γρενάδαν (13ος αἰὼν).

Τὸν 11ον αἰῶνα διελύθη τὸ χαλιφᾶτον τῆς Κορδοῦης καὶ προῆλθον διάφορα μικρὰ μουσουλμανικὰ κράτη, τὰ ὅποια περιῆλθον εἰς πόλεμον πρὸς ἄλληλα. Οἱ χριστιανοὶ ἠγεμόνες ἐπωφελήθησαν ἀπ' αὐτὸ καὶ ἐξέτειναν τὰς κτήσεις των πρὸς νότον. Ὁ πόλεμος τῶν χριστιανῶν τῆς Ἰσπανίας κατὰ τῶν μωαμεθανῶν ἦτο συμπαθὴς εἰς τὸν χριστιανικὸν κόσμον τῆς Εὐρώπης, εἶδος σταυροφορίας, καὶ ἐνισχύετο ἀπὸ τὸν Πάπαν.

Ἡ ἔνωσις τῆς Ἰσπανίας: Ἰσαβέλλα, Φερδινάνδος.—Τὸν 15ον αἰῶνα τὰ δύο χριστιανικὰ κράτη, τῆς Καστίλλης καὶ τῆς Ἀραγωνίας, παρουσίαζον ἀρκετὴν ἀνάπτυξιν. Ἡ βασίλισσα τῆς Καστίλλης Ἰσαβέλλα ἦτο ἐνεργητικὴ, εὐσεβὴς, μὲ βλέψεις, αἱ ὁποῖαι ἔφθانون πέραν τῶν μικρῶν ἐδαφικῶν ἐπιτυχιῶν. Ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀραγωνίας Φερδινάνδος ἦτο ρωμαλέος, δεξιός, πονηρὸς καὶ φιλόδοξος. Οἱ δύο ἠγεμόνες συνεξεύχθησαν καὶ ἤνωσαν τὰ κράτη των (1469), δηλαδὴ τὰ τέσσαρα πέμπτα τῆς Ἰβηρικῆς χερσονήσου. Ἀνέλαβον τότε με περισσότερὰν διάθεσιν καὶ μεγαλύτερα μέσα τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν μουσουλμάνων. Ἐχρειάσθησαν δέκα ἔτη διὰ νὰ καταβάλουν τὴν ἠρωικὴν ἀντίστασιν τῆς πρωτεύουσῆς των Γρενάδας. Ἡ πτῶσις τοῦ τελευταίου προπυργίου τῶν μωαμεθανῶν (1492) εἶχε

τεραστίαν ἀπήχησιν εἰς τὸν χριστιανικὸν κόσμον. Ἦτο μία ἀνακούφι-
σις μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὴν ἀνησυχητικὴν
ἐξάπλωσιν τῶν Ὀθωμανῶν εἰς τὴν Εὐρώπην. Ὁ Πάπας ὠνόμασε τὸν
Φερδινάνδον **Κ α θ ο λ ι κ ὸ ν**.

Οἱ δύο βασιλεῖς, ὁ Φερδινάνδος καὶ ἡ Ἰσαβέλλα, ἤνωσαν ὅλην
τὴν χερσόνησον, πλὴν τῆς Πορτογαλίας, ὑπὸ τὸ σκήπτρον των. Ἐστη-
ρίχθησαν εἰς τὴν ἀναπτυσσομένην ἀστικὴν τάξιν καὶ συνέτριψαν τοὺς
εὐγενεῖς. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐδημιούργησαν ἰδιαιτερον δικαστή-
ριον, τὴν **Ἰ ε ρ ὶ ν Ἐ ξ ἔ τ α σ ι ν**, τὸ ὁποῖον κατεδίωξε τοὺς ἀνυ-
ποτάκτους φεουδάρχας.

Ἡ Σικελία καὶ ἡ Σαρδηνία ἀνῆκον ἀνεκαθεν εἰς τὸν οἶκον
τῆς Ἀραγωνίας. Κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ 16ου αἰῶνος ὁ Φερδινάν-
δος κληρονομικῶ δικαιώματι κατέλαβε τὸ κράτος τῆς Νεαπόλεως,
ἐνῶ ὁ Κολόμβος εἶχεν ἀνακαλύψει τὴν Ἀμερικὴν. Ἐφάνη τότε
ὅτι ἀνοίγεται εὐρὸν μέλλον εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ἡ ὁποία πράγματι
ἔφθασεν εἰς μεγάλην λαμπρότητα ἐπὶ τοῦ ἐγγόνου τῶν δύο βασιλέων
Καρόλου.

Κάρολος Α΄.—Ὁ Φερδινάνδος καὶ ἡ Ἰσαβέλλα κληρονόμον εἶ-
χον μίαν κόρην, τὴν λεγομένην **Ἰ ω ἄ ν ν α ν Τ ρ ε λ λ ῆ ν**, τὴν ὁ-
ποίαν συνεζεύχθη (1496) ὁ υἱὸς τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας
Μαξιμιλιανοῦ **Φ ί λ ι π π ο ς** (ἴδε σελ. 75). Τοιοῦτοτρόπως ὁ Ἀψ-
βουργικὸς οἶκος, ἀπὸ τὸν ὁποῖον κατήγετο ὁ Μαξιμιλιανός, ἐξηπλώθη
καὶ εἰς τὸν ἰσπανικὸν θρόνον. Ἀπὸ τὸν γάμον αὐτὸν ἐγεννήθη τὸ
1500 ὁ διάσημος **Κ ἄ ρ ο λ ο ς Α΄** (1516-1556), ὁ ὁποῖος τὸ 1519
ἐξελέγη αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας ὡς γόνος τοῦ Ἀψβουργικοῦ οἴ-
κου καὶ ἐγένεν ἀπὸ τοὺς σημαντικωτέρους ἡγεμόνας τῆς Εὐρώπης,
γνωστὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα **Κ ἄ ρ ο λ ο ς Π έ μ π τ ο ς**. (Carolus Quintus,
Charles Quint, πρβ. σελ. 75). Συνήνωσε μὲ τὰς κτήσεις τῆς
Ἰσπανίας τὰς ἀπεράντους κτήσεις τοῦ Ἀψβουργικοῦ οἴκου καὶ ἐπε-
δίωξε νὰ καταστήσῃ τὴν Ἰσπανίαν κοσμοκράτειραν.

Φίλιππος Β΄.—Ὁ Φίλιππος Β΄ (1556—1598), υἱὸς τοῦ Καρό-
λου καὶ διάδοχός του ἐπὶ τοῦ ἰσπανικοῦ θρόνου, ἦτο ὁ πλουσιώτερος
καὶ ἰσχυρότερος ἡγεμὼν τῆς ἐποχῆς του εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἐξουσίαζε
πλὴν τῆς Ἰσπανίας τὰς Κάτω Χώρας (Βέλγιον καὶ Ὁλλανδίαν), τὸ
βασιλεῖον τῆς Νεαπόλεως, τὴν Σικελίαν, τὸ Μεδιόλανον καὶ κατεῖχεν

ἀπεράντους χώρας εἰς τὴν Ἀμερικὴν καὶ διέθετεν ἀφθόνους πόρους, στρατὸν καὶ στόλον.

Ψυχρὸς καὶ δυσπρόσιτος, ἐργατικὸς εἰς ἄκρον, ὡς ὁ πατὴρ του, βραδύς ὅμως εἰς τὴν ἐργασίαν ὅσον καὶ εἰς τὴν σκέψιν, ἔζησε μονήρη βίον εἰς τὰ ὀνομαστὰ ἀνάκτορα τοῦ Ἐσκουριάλ (Escorial). τὰ ὅποια ἔκτισεν ὁ ἴδιος. Προσηλωμένος, ὅπως ὁ πατὴρ του, εἰς τὴν καθολικὴν θρησκείαν, μὴ ἔχων ὅμως τὴν πολιτικὴν ἐκείνου, ἐνόμιζεν, ὅτι ἐκτελεῖ θεάρεστον πρᾶξιν καταδιώκων τὴν θρησκευτικὴν μεταρροῦθμισιν. Ἐλαβε ζωηρὸν μέρος εἰς τὰς θρησκευτικὰς διαμάχας τῆς ἐποχῆς, κατεδίωξε τοὺς ἀλλοδόξους πάσης ἀποχρώσεως εἰς τὸ κράτος του καὶ περιεπλάκη εἰς ἐξωτερικοὺς πολέμους, οἱ ὅποιοι ἐξήντησαν τὴν δύναμιν τῆς Ἰσπανίας.

ΟΛΛΑΝΔΙΑ

Ἡ διαμόρφωσις τοῦ κράτους.—Τὰς περιοχάς, αἱ ὅποια ἀποτελοῦν σήμερον τὸ Βέλγιον καὶ τὴν Ὀλλανδίαν, ὠνόμαζον κατὰ τὴν ἀρχὴν τῶν νέων χρόνων Κάτω Χώρας. Εἰς τὴν πρώτην κατοικοῦν γαλλόφωνοι, εἰς τὴν δευτέραν δραστηρία καὶ ἐργατικὴ γερμανικὴ φυλὴ, ἡ ὁποία ὀμιλεῖ κλάδον τῆς γερμανικῆς. Ἡ εὐνοϊκὴ θέσις τῆς χώρας εἰς τὴν ἐκβολὴν μεγάλων ποταμῶν, Ρήνου, Μάας, Σάλδε, καὶ τὸ σχεδὸν μονοπωλιακὸν μεταπρατικὸν ἐμπόριον μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως ἐπλούτισαν τὴν χώραν καὶ ἀνέπτυξαν εἰς αὐτὴν εὐποροῦσαν ἀστικὴν τάξιν. Αἱ Κάτω Χῶραι ἀνίγκουσαι εἰς τὸ στέμμα τῆς Βουργουνδίας περιῆλθον δι' ἐπιγαμίας εἰς τὸν Μαξιμιλιανὸν καὶ δι' αὐτοῦ εἰς τὸν Φίλιππον Β' τῆς Ἰσπανίας.

Ἡ μεταρροῦθμισις διεδόθη εἰς αὐτὰς ἐκ τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Γερμανίας. Ἰδίως ὁ καλβινισμὸς ἀπέκτησε φανατικοὺς ὁπαδοὺς.

Ἡ ἀνεξαρτησία.—Ἡ ἐπιμονὴ τοῦ Φιλίππου νὰ ἐκριζώσῃ τὴν αἵρεσιν, ὅπως ἀπεκάλει τὴν μεταρροῦθμισιν, προεκάλεσε τὴν ἐξέγερσιν εἰς τὰς βορείους ἐπαρχίας, ἐνῶ τὸ καθολικὸν Βέλγιον ἔμεινε πιστὸν εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Αἱ ἐπτὰ βόρειοι ἐπαρχίαι ἐσημάτισαν τὸ 1579 τὴν Ἐνωσιν τοῦ Οὐτρεχτ καὶ τὸ 1581 ἐκήρυξαν τὴν ἀνεξαρτησίαν των. Ἡ ἀνακήρυξις ἔχει μεγάλην σπουδαιότητα, διότι εἰς αὐτὴν πρῶτην φορὰν ἐμφανίζεται ἡ ἰδέα τῶν δικαιωμάτων τοῦ λαοῦ ἀπέναντι τοῦ ἡγεμόνος καθὼς καὶ τοῦ δικαιώματος τῆς ἀντιστάσεως.

Ἐὖλαὸς δὲν ἐπλάσθη χάριν τοῦ ἡγεμόνος, ἀλλ' ὁ ἡγεμὼν χάριν τοῦ λαοῦ.

διότι χωρίς τὸν λαὸν δὲν θὰ ὑπῆρχεν ἡγεμών. Ἔργον τοῦ ἡγεμόνος εἶναι νὰ κυβερνᾷ τοὺς ὑπηκόους μὲ δικαιοσύνην καὶ ἐπιείκειαν καὶ νὰ τοὺς ἀγαπᾷ ὡς πατὴρ τὰ τέκνα του... Ἄν δὲν τοὺς μεταχειρίζεται κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, ἀλλὰ ὡς δούλους, τότε παύει νὰ εἶναι ἡγεμών καὶ γίνεται τύραννος. Οἱ ὑπῆκοοὶ του ὅμως ἔχουν τὸ δικαίωμα, μετὰ νόμιμον ἀπόφασιν τῶν ἀντιπροσώπων των, ἂν δὲν μένη πλέον ἄλλο μέσον νὰ ἐπιτύχουν ἀπὸ τὸν τύραννον ἐξασφάλισιν τῆς ἐλευθερίας διὰ τὴν ζωὴν καὶ περιουσίαν, διὰ τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα, νὰ τὸν ἐγκαταλείψουν». (Ἀνακλήρυξις ἐλευθερίας, 26 Ἰουλίου 1581).

Αἱ Ἠνωμένα Ἐπαρχίαι μετὰ μακρὸν καὶ περιπετειώδη ἀγῶνα ὀδοιχόντα περίπου ἑτῶν ἀνεγνωρίσθησαν ὑπὸ τῆς συνθήκης τῆς Βεσφαλίας (1648) ὡς ἀνεξάρτητον κράτος, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τὴν μεγαλύτεραν καὶ ἐπικρατεστέραν ἐπαρχίαν ὠνομάσθη Ὀλλανδία.

Τὸ ὁμοσπονδιακὸν σύστημα.—Ἡ Ὀλλανδία ἔδωκεν εἰς τὴν Εὐρώπην τὸ πρῶτον παράδειγμα τοῦ ὁμοσπονδιακοῦ κράτους. Αἱ ἐπαρχίαι διετήρησαν τὴν αὐτοδιοίκησίν των, τὰς ἐπαρχιακὰς τάξεις, δηλαδὴ συμβούλιον ἀντιπροσωπείας τῶν πόλεων, καὶ τοὺς Διοικητάς των. Τὴν ἀνωτάτην ὅμως ἐξουσίαν τῶν Ἠνωμένων ἐπαρχιῶν εἶχον αἱ Γενικαὶ τάξεις, ὡς νομοθετικὴ ἐξουσία καὶ τὸ Ἀνώτερον Συμβούλιον μὲ τὸν Κυβερνήτην (Stathouder) ὡς ἐκτελεστική. Τὸ ἀξίωμα τοῦ κυβερνήτου ἔγινε κληρονομικὸν εἰς τὴν οἰκογένειαν τῆς Ὁρανίας, τῆς ὁποίας οἱ ἀρχηγοὶ εἶχον προσφέρει μεγάλας ὑπηρεσίας κατὰ τὸν ἀγῶνα ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας. Ὡς διοικητὴς τοῦ στρατοῦ καὶ στόλου ὁ κυβερνήτης ἦτο ὁ ἀνώτατος ἀρχὼν τῆς χώρας καὶ οἱ Ὁράνιοι ἀπέκτησαν ἡγεμονικὴν ἐξουσίαν.

Τὸ ἀποικιακὸν κράτος, ἡ ἀκμή.—Εἰς τὸ νέον κράτος ἤκμασε τὸ ἐμπόριον, ἰδίως τὸ μεταπρατικόν, καὶ αἱ τέχναι. Τὸ χρηματιστήριον τοῦ Ἄμστερδαμ (1609) ἔγινε μεγάλη χρηματαγορά. Ἡ ἐξασθένησις τῆς Ἰσπανίας ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς Ὀλλανδοὺς νὰ ἰδρῦσιν ἐκτεταμένον ἀποικιακὸν κράτος. Ἰδρυσαν ἀποικίας εἰς τὴν Κεϋλάνην, εἰς τὰς Νήσους τῆς Σόνδης, εἰς τὴν Νότιον Ἀφρικὴν (Ἀκρωτήριον) καὶ εἰς τὴν θέσιν τῆς σημερινῆς Νέας Ὑόρκης ἔκτισαν τὸ Νέον Ἄμστερδαμ.

Δύο ἐμπορικαὶ καὶ ναυτικαὶ εἰταιρεῖαι, ἰδρυθεῖσαι κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ 17ου αἰῶνος ἡ Ἐταιρεία τῶν Ἀνατολικῶν Ἰν-

διῶν (1602) καὶ Ἐταιρεία τῶν Δυτικῶν Ἰνδιῶν (1621), 20.000 πλοῖα, 168.000 ναυτικοὶ μὲ τὸ Ἀμστερδαμ ὡς κέντρον, ὑπηρετοῦν τὴν συγκοινωνίαν εἰς ὅλας τὰς θαλάσσας τοῦ κόσμου.

Ἀποτέλεσμα τῆς οικονομικῆς ἀκμῆς καὶ τῆς γνωριμίας τοῦ κόσμου ἦτο ἡ ἀνύψωσις τοῦ ὀλλανδικοῦ λαοῦ ἀπὸ πολλὰς ἀπόψεις. Τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν ἐβοήθησεν ἡ ἴδρυσις τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Λάδεν (Leiden), ὅπου ἐδίδαξεν ὁ περιφημὸς φιλόλογος καὶ νομικὸς Οὐγκὸ Γρότιους (Hugo Grotius), ὁ ὁποῖος ἀνεπέωσε τὴν περὶ φυσικοῦ δικαίου διδασκαλίαν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ὠνευρέυετο τὴν ἔνωσιν τῆς Εὐρώπης εἰς μίαν μεγάλην ὁμοσπονδίαν καὶ ὑπεστήριξεν, ὅτι τὸ κράτος εἶναι συμβόλαιον μεταξὺ κυβερνώντων καὶ κυβερνωμένων. Εἰς τὴν Ὀλλανδίαν ἀπεσύρθη ὁ γάλλος φιλόσοφος Καρτέσιος καὶ εἶχεν ἀσφάλειαν ὁ ἐβραῖος φιλόσοφος Σπινόζα, ὁ καταδιωκόμενος ἀπὸ τοὺς ὁμοθρήσκους του, καὶ ἐδημιουργήθησαν μερικὰ ἀπὸ τὰ ἐξοχώτερα ἔργα ζωγραφικῆς.

ΑΓΓΛΙΑ

Προέλευσις.—Τὸ δραστήριον ἀγγλικὸν ἔθνος προῆλθεν ἀπὸ τὴν ἀνάμειξιν τῶν Γαλατῶν κατοίκων τῆς μεγάλης Βρεταννίας, τῶν Βρεταννῶν, ἐκ τοῦ κελτικοῦ κλάδου τῆς Ἰνδοευρωπαϊκῆς φυλῆς, μετὰ τοῦ ὀρητικοῦ γερμανικοῦ φύλου τῶν Ἀγγλοσαξόνων, οἱ ὁποῖοι περὶ τὰ μέσα τοῦ ἑνῶν αἰῶνος μ. Χ. μετηγάστευσαν ἀπὸ τὴν βόρειον Γερμανίαν εἰς τὴν Μ. Βρεταννίαν καὶ ἴδρυσαν εἰς αὐτὴν διάφορα κράτη. Κατὰ τὰς ἀρχὰς ἤδη τῶν μέσων χρόνων οἱ Ἀγγλοὶ ἦσαν ἀρκετὰ ἀνεπτυγμένοι.

Βραδύτερον ὑπέστησαν ἰσχυρὰν ἐπίδρασιν τῶν Γάλλων, ἰδίως ὅταν οἱ δοῦκες τῆς Νορμανδίας (Γουλιέλμος ὁ Κατακτητῆς, 1066) ἐγίναν βασιλεῖς τῆς Ἀγγλίας.

Ἡ διοίκησις, τὸ κοινοβούλιον.—Τὸ τιμαριωτικὸν σύστημα ἐπεκράτησε καὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἀλλ' ἡ βασιλεία ἔμεινε πάντοτε ἀρκετὰ ἰσχυρά, διότι ἡ ἀριστοκρατία οὐδέποτε ἐγίνε κυρίαρχος εἰς τὴν χώραν καὶ οἱ κόμητες ἦσαν μᾶλλον ὑπάλληλοι τοῦ βασιλέως.

Τὸ Κοινοβούλιον εἶναι τὸ ἰδιάζον γνώρισμα εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν τῆς Ἀγγλίας. Παρὰ τὴν βασιλικὴν δηλαδὴ ἐξουσίαν ἀνεπτύχθη Συμβούλιον τῶν γαιοκτημόνων (Parlement), τὸ ὁποῖον

εἶχε γνώμην ἰδίως ἐπὶ φορολογικῶν ζητημάτων. Ὁ βασιλεὺς δηλαδὴ δὲν ἐδικαιοῦτο νὰ ἐπιβάλλῃ φόρους χωρὶς τὴν συγκατάθεσιν τοῦ σώματος τούτου, τὸ ὁποῖον τοιουτοτρόπως περιώριζε τὴν ἐξουσίαν του. Ὅταν ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ὁ Ἀκτῆμων τὸν 13ον αἰῶνα ἐπεχείρησε νὰ καταργήσῃ τὸ δικαίωμα τοῦτο, οἱ εὐγενεῖς ἐξηγγέρθησαν καὶ τὸν ὑπεχρέωσαν νὰ ἐπικυρώσῃ τοῦτο δι' ἐπισήμου ἐγγράφου, τῆς Magna Charta (1215), ἡ ὁποία εἶχε σοβαρωτάτην σημασίαν εἰς τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν τοῦ ἀγγλικοῦ πολιτεύματος.

Ἐξωτερικοὶ καὶ ἐμφύλιοι πόλεμοι.—Κατὰ τὸ τέλος τῶν μέσων χρόνων οἱ βασιλεῖς τῆς Ἀγγλίας περιεπλάκησαν εἰς μακρότατον πόλεμον πρὸς τοὺς βασιλεῖς τῆς Γαλλίας, ὁ ὁποῖος διήρκεσε μετὰ διαλειμμάτων περισσότερον ἀπὸ 100 ἔτη καὶ ὠνομάσθη Ἐκ α τ ο ν τ α ε τ ἡ ς π ὅ λ ε μ ο ς (1339—1453). Μετὰ πολλὰς φάσεις καὶ περιπετειάς οἱ Ἀγγλοὶ, οἱ ὁποῖοι εἶχον καταλάβει σημαντικὸν μέρος τῆς Γαλλίας, ἐξεδιώχθησαν ἐξ αὐτῆς. Τὸ γεγονός αὐτὸ ἀπίλλαξε τὴν Γαλλίαν ἀπὸ τὴν ξένην ἐπιδρομὴν καὶ δὲν ἦτο ὀλιγώτερον εὐεργετικὸν διὰ τὴν Ἀγγλίαν, διότι ἐσώθη ἀπὸ τὰς περιπετειάς καὶ τὴν σπατάλην τῶν δυνάμεων τῆς εἰς ἄσκοπον πόλεμον, συνεκεντρώθη εἰς ἑαυτὴν καὶ ἔστρεψε τὴν δραστηριότητά της πρὸς ἄλλην κατεύθυνσιν, τὴν θάλασσαν, ὅπου ἐπεφυλάσσετο δι' αὐτὴν λαμπρότατον μέλλον, καθὼς καὶ εἰς τὰ ζητήματα τῶν δύο γειτονικῶν κρατῶν, Σκωτίας καὶ Ἰρλανδίας.

Κατὰ τὰ ἐπόμενα τριάκοντα ἔτη ἡ Ἀγγλία ἐταράχθη ἀπὸ αἱματηρὸν ἐμφύλιον πόλεμον ἔνεκα τῆς ἀντιθέσεως τῶν δύο βασιλικῶν οἰκων Λανκᾶστερ καὶ Ὕορκ διὰ τὴν διαδοχὴν τοῦ θρόνου, τὸν ὀνομασθέντα Π ὅ λ ε μ ο ν τ ῶ ν Δ ὕ ο Ρ ὅ δ ω ν (1455-1485), ὁ ὁποῖος εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἐξαφάνισιν μεγάλου μέρους τῶν εὐγενῶν καὶ τὴν ἐξασθένεισιν τοῦ Κοινοβουλίου καὶ κατὰ συνέπειαν τὴν ἐνίσχυσιν τῆς βασιλείας.

Ἡ βασιλεία τὸν 16ον αἰῶνα, Ἑρρίκος Η'.—Ὁ Ἑ ρ ρ ῖ κ ο ς Τ υ δ ῶ ρ (Tudor, 1485-1509) ἔθεσε τέρμα εἰς τὸν ἐμφύλιον πόλεμον καὶ ἐστερέωσε τὴν οἰκογένειαν τῶν Τυδώρ ἐπὶ τοῦ θρόνου, ὥστε ὁ ἄμεσος διάδοχός του ἦτο ἰσχυρὸς ἡγεμῶν.

Ὁ Ἑ ρ ρ ῖ κ ο ς Η' (1509—1547), εἶναι ὁ περιφημὸς Ἀγγλὸς βασιλεὺς τῶν χρόνων τῆς Ἀναγεννήσεως καὶ τῆς θρησκευτικῆς μεταρ-

ουθμίσεως. Δεκαοκτώ ἔτων ἐπὶ τοῦ θρόνου, προικισμένος μὲ ἐξαιρετικά χαρίσματα, νεότητά, κάλλος, ἀθλητικὴν ρώμην καὶ δεξιότητα, ἀντίληψιν διὰ τὴν τέχνην, τὴν ἀνθρωπιστικὴν παιδείαν, θεολογίαν καὶ ξένας γλώσσας, ἀλλὰ θρησκόληπτος συγχρόνως, νωχελῆς, φιλόδο-

Ἐρρίκος Η΄ τῆς Ἀγγλίας.

ξος, ὥστε νὰ θέλῃ νὰ κυριαρχήσῃ ἐπὶ μέρους τῆς Εὐρώπης ἐκτὸς τῆς Ἀγγλίας, εἶχεν ἀνήσυχον καὶ ταραχώδη βασιλείαν. Αἱ διαζεύξεις καὶ οἱ ἕξι γάμοι τοῦ ἐξέθεσαν τὴν δυναστείαν του. Εἶχε συζευχθῆ εἰς πρῶτον γάμον τὴν νύμφην του, σύζυγον τοῦ ἀδελφοῦ του, Αἰκατερίνην περιγίλισσαν τῆς Ἀραγωνίας. Μετὰ 18 ἔτη ἀντελήφθη (1527), ὅτι τὰ ἱερά κείμενα δὲν ἐπέτρεπον τοιοῦτον γάμον. Ἡ ἐπιμονὴ του νὰ τὴν χωρίσῃ τὸν ἔφερεν εἰς ρῆξιν μὲ τὸν Πάπαν καὶ τὸν ὠδήγησεν εἰς τὴν ἀπόφασίν του νὰ εἰσαγάγῃ τὴν μεταρρύθμισιν εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Ἡ δευτέρα σύζυγός του, ἡ Ἄννα Μπόλεϊν, μία ὠραία ἱρλανδὴς, τοῦ ἔδωσε μίαν κόρην, τὴν Ἐλισάβετ, ἀλλὰ τοῦ ἐφάνη πολὺ φιλάρεσκος καὶ τὴν κατεδίκασεν εἰς θάνατον (1536). Ἡ τρίτη ἀπέθανεν, ἀφοῦ ἔδωσεν εἰς αὐτὸν υἱόν, τὸν Ἐδουάρδον. Τὴν τετάρτην διεζεύχθη, τὴν πέμπτην ἐκρέμασεν ἐπίσης, ἡ ἕκτη (1543) ἐπέζησε τοῦ τρομεροῦ συζύγου.

Διὰ τὴν ἐπιβάλη τὴν ἀπεριόριστον κυβέρνησιν, ὑπεχρέωσεν εὐγενεῖς καὶ Κοινοβούλιον εἰς ὑπακοὴν καὶ ἐχώρισε τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἀγγλίας ἀπὸ τὴν Ρώμην, κατέσχε τὴν περιουσίαν τῶν μοναστηρίων καὶ ἔδραξε μεγάλην σκληρότητα εἰς τοὺς ἀντιτιθεμένους.

Ἐδουάρδος ΣΤ΄ καὶ Μαρία Τυδώρ.—Ὁ Ἐδουάρδος ΣΤ΄ (1547—1553), υἱὸς τοῦ Ἐρρίκου Η΄ ἀπὸ τὴν τρίτην γυναῖκα του, ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον 13 ἐτῶν. Ἀδύνατος καὶ ἀσθενικός, ἀπέθανε 17 ἐτῶν.

Ἡ Μαρία Τυδώρ (1553—1558), κόρη τῆς Αἰκατερίνης τῆς Ἀραγωνίας, ἀνῆλθε τὸν θρόνον 37 ἐτῶν. Καθολικὴ ἀπὸ τὴν παράδοσιν τῆς μητρὸς της καὶ ἀπὸ πεποίθησιν, εἶχε μνηστευθῆ τὸν Φίλιππον τῆς Ἰσπανίας, τὸν ὁποῖον συνεζείχθη μόλις ἔγινε βασίλισσα (1554), καὶ παρακινουμένη ὑπ' αὐτοῦ, ἐπεχείρησε νὰ ἀναστλώσῃ τὸν καθολικισμόν εἰς τὴν χώραν της καὶ περιεπλάκη εἰς ἐπιβλαβεῖς διὰ τὴν χώραν της ἐξωτερικοὺς πολέμους. Ὁ ἀνεπιθύμητος γάμος της μὲ τὸν καθολικώτατον ἡγεμόνα καὶ ἡ θρησκευτικὴ πολιτικὴ της ἐπροκάλεσαν ἐξεγέρσεις εἰς τὴν χώραν. Εἰς τὴν Γαλλίαν οἱ Ἀγγλοὶ ἔχασαν τὸ Καλαί, τὸ τελευταῖον φρούριον, τὸ ὁποῖον κατεῖχον ἐπὶ τῆς ἡπείρου.

Ἐπὶ τῶν βασιλέων τούτων ἡ Ἀγγλία ἐφαίνετο, ὅτι παρητήθη ἀπὸ τὰς παλαιὰς ἐλευθερίας της καὶ ὅτι ἀνέχεται πολιτικὴν καὶ θρησκευτικὴν δεσποτείαν. Ἡ θρησκεία της ἤλλαξε μὲ τοὺς βασιλεῖς. Ἐζήτει ὁμως δοκιμαστικῶς τὸν δρόμον της, τὸν ὁποῖον εὗρεν ἐπὶ τῆς Ἐλισάβετ.

Ἐλισάβετ.—Ἡ Ἐλισάβετ (1558 - 1603), ἡ κόρη τῆς Ἄνας Μπόλεϋν, ἐγκαινιάζει τὴν περίοδον τῆς δόξης εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ. Ὄταν ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, ἡ Ἀγγλία ἦτο πτωχὴ ἀγροτικὴ χώρα μὲ 3 ἑκατομμύρια κατοίκους. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς βασιλείας της οἱ Ἀγγλοὶ ἔθεσαν τὰς βάσεις τῆς βιομηχανίας, τοῦ ναυτικοῦ καὶ τοῦ ἀποικιακοῦ κινήσεως των.

Ὡς ἄνθρωπος ἦτο ἰδιόρρυθμος χαρακτῆρ. Εἰκοσιπέντε ἐτῶν ἐπὶ τοῦ θρόνου, ἀφοῦ εἶχε δοκιμάσει πικρίας ἐπὶ τῶν προκατόχων της, ἦτο ζωηρὰ, φιλάρεσκος καὶ ματαιόδοξος χωρὶς νὰ εἶναι ὠραία μὲ τοὺς μικροὺς εὐκνήτους ὀφθαλμοὺς της, οἱ ὁποῖοι ἐφώτιζον πρόσωπον μακρὸν καὶ ὀστεῶδες. Ἐπίμονος καὶ ἐργατικὴ ἐγνώριζε νὰ ἐποικνίεται. Εἰς αἰῶνα θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ ἔμεινε σκεπτικίστρια καὶ οὐδέποτε παρεφέ-

ροτο. Είχε λάβει άνθρωπιστικήν μόρφωσιν και ἦτο ἐπηρεασμένη ἀπὸ τὴν Ἀναγέννησιν, ἔμεινεν ὁμως βαθύτατα ἀγγλῆς, ἐννοοῦσα και ἐννοουμένη ἀπὸ τὸν λαόν της.

Ἐκυβέρνησεν ἀπολυταρχικῶς με προσωπικὸν συμβούλιον χωρὶς Κοινοβούλιον. Ἐπέβαλε τὴν εὐεργετικήν διὰ τὴν χώραν θρησκευτικήν γαλήνην διὰ τῆς ὀριστικῆς διαμορφώσεως τῆς Ἀγγλικανικῆς ἐκκλησίας με τὸν βασιλέα ἐπὶ κεφαλῆς. Πράγματι καθ' ὄν χρόνον αἱ γειτονικαὶ χώραι τῆς ἡπειρωτικῆς Εὐρώπης ἠρημόνοντο ἀπὸ τοὺς θρησκευτικούς πολέμους, ἡ Ἀγγλία διῆλθε περίοδον ἐσωτερικῆς εἰρήνης και οικονομικῆς ἀκμῆς.

Περίφημος ἔγινεν ἡ ἀντιζηλία της πρὸς τὴν ἑξαδέλφην της (ἀπὸ τὴν ἀδελφὴν τοῦ πατρός της, ἡ ὁποία εἶχε συζευχθῆ τὸν βασιλέα τῆς Σκωτίας Ἰάκωβον Δ' Στούαρτ) τὴν Μαρίαν Στούαρτ, βασίλισσαν τῆς Σκωτίας, ἡ ὁποία ἦτο νεωτέρα και θελκτικωτέρα. Ἡ Μαρία εἶχε συζευχθῆ τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Φραγκίσκον Β', ἔζησεν εἰς τὴν περίφημον διὰ τὴν λαμπρότητά της γαλλικὴν αὐλὴν και μετὰ τὸν πρόωρον θάνατον ἐκείνου ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Σκωτίαν ὡς διάδοχος τοῦ θρόνου. Οἱ καθολικοὶ μάλιστα αὐτὴν ἐθεώρουν νόμιμον διάδοχον τοῦ ἀγγλικοῦ θρόνου, ἐπειδὴ δὲν ἀνεγνωρίζον ὡς κανονικὸν τὸν γάμον τοῦ Ἐρρίκου Η' με τὴν Ἄνναν Μπόλεϋν. Κατόπιν περιπετειῶν εἰς τὴν χώραν της ἡ Μαρία ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ὅπου ἡ Ἐλισάβετ τὴν ὑπεδέχθη φιλικῶς, κατόπιν τὴν ἔθεσεν εἰς μακροχρόνιον περιορισμὸν και τέλος τὴν κατεδίκασεν εἰς θάνατον (8 Φεβρ. 1587).

Νηφάλια εἰς τὴν ἑξωτερικὴν πολιτικήν, ἀποστρέφεται τὰ μεγάλα σχέδια και τὰς περιπλοκάς διὰ θρησκευτικούς λόγους. Ἀναγκάζεται ἐν τούτοις εἰς τὴν Σκωτίαν, τὰς Κάτω Χώρας και τὴν Γαλλίαν νὰ εὐρεθῆ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν διαμαρτυρουμένων κατὰ τοῦ Φιλίππου Β' τῆς Ἰσπανίας. Τὸν ἀγγλογαλλικὸν ἀνταγωνισμὸν ἀντικαθιστᾷ ὁ ἀγγλοῦσπανικός.

Ἡ ἔμπορικὴ και ναυτικὴ δύναμις τῆς Ἀγγλίας ἀνεπτύχθη μετὰ τραχὺν ἀγῶνα πρὸς τὴν Ἰσπανίαν. Διὰ τῆς καταστροφῆς τῆς Μεγάλης Ἀρμάδας (1588) ἐκρίθη ἡ ἐπικίνδυνος πάλῃ πρὸς τὴν ἰσπανικὴν κοσμοκρατορίαν, ὁ ἀγγλικὸς λαὸς ἔλαβε συνείδησιν τῆς σημασίας του και τὴν ὀριστικὴν του θέσιν μεταξὺ τῶν ἀποικιακῶν δυνάμεων. Εἰς

τὴν παραλίαν τῆς Βορείου Ἀμερικῆς οἱ Ἄγγλοι ἴδρυσαν τὴν πρώτην ἀποικίαν, τὴν ὁποίαν πρὸς τιμὴν τῆς ἀνυπάνδρου βασιλίσσης

Ἡ Ἑλισάβετ.

ὠνόμασαν Βιργινίαν. Ἐν ἔτος μετὰ τὴν μεγάλην ἐπιτυχίαν εἰς τὴν θάλασσαν ἴδρυσαν τὴν Ἐταιρείαν τῶν Ἀνατολικῶν Ἰνδιῶν κατὰ παράδειγμα τῆς ὀλλανδικῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄

ΟΙ ΔΥΝΑΣΤΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ

ΑΙ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΠΕΡΙΠΛΟΚΑΙ

Τὸν 16ον αἰῶνα ὑπάρχουν πολλὰ ἀφορμαὶ πρὸς διεθνεῖς συρράξεις. Ἄλλαι ἀπ' αὐτὰς ἐκληρονομήθησαν ἀπὸ τὸ παρελθόν, ἄλλαι προέκυψαν ἀπὸ τὴν νέαν μορφήν, τὴν ὁποίαν ἔλαβεν ἡ Εὐρώπη.

Εἰς τὰς πρώτας ἀνήκει τὸ τουρκικὸν πρόβλημα, καὶ τὸ πρόβλημα τῆς κληρονομίας ὠρισμένων χωρῶν. Πῶς θὰ ἀναχαιτίσουν δηλαδὴ τοὺς Τούρκους; Θὰ ἀναλάβουν σταυροφορίαν; Πῶς θὰ συμβιάσουν τὴν Ἀνατολικὴν καὶ τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν; Ὅξύτερα διὰ τὴν Εὐρώπην εἶναι τὰ ζητήματα, ἂν εἰς τὴν Γερμανίαν ἢ εἰς τὴν Γαλλίαν θὰ περιέλθουν αἱ κτήσεις τῆς Βουργουνδίας, τί θὰ γίνουσι αἱ διαφιλονικούμεναι περιοχαὶ Νεαπόλεως, Σικελίας, Μιλάνου.

Νεα προβλήματα γεννῶνται ἀπὸ τὴν ἀλλαγὴν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ὀργάνωσιν ὠρισμένων κρατῶν καὶ τὴν αὔξησιν τῶν δυνάμεων μερικῶν ἐξ αὐτῶν, ἀπὸ τὴν σχέσιν βασιλέων καὶ τῶν φεουδαρχικῶν ἀρχόντων, μὲ τὴν ὁποίαν ἀμέσως συνδέεται τὸ πρόβλημα τῆς θέσεως τοῦ προτεσταντισμοῦ.

Τὰ προβλήματα δὲν παρουσιάζονται μεμονωμένα. Περιπλέκονται καὶ δημιουργοῦν συγκεχυμένας καταστάσεις, διότι τὰ πολιτικά, θρησκευτικά, οἰκονομικά καὶ κοινωνικά συμφέροντα ἐπιδρῶσι διαρκῶς τὸ ἓν ἐπὶ τοῦ ἄλλου.

Ὁ 16ος αἰὼν εἶδε τὰς πρώτας πραγματικὰς διεθνεῖς συρράξεις, εἰς τὰς ὁποίας ὅλοι αὐτοὶ οἱ παράγοντες εἶχον τὸ μέρος των. Εἰς αὐτὰς ἔδωσαν ἀφορμὴν κατ' ἀρχὰς τὰ κληρονομικὰ ζητήματα καὶ αἱ κατακτητικαὶ τάσεις ὠρισμένων ἡγμόνων. Αἱ θρησκευτικαὶ διενέξεις ἔπειτα ἐδημιούργησαν πραγματικὰς διεθνεῖς ἀντιπάλους παρατάξεις. Αἱ διηνεκεῖς αὐταὶ σχέσεις ἔδωσαν ἀφορμὴν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν διεθ-

νοῦς διπλωματίας. Τὰ κράτη ἀκολουθοῦντα τὸ παράδειγμα τοῦ Πάπα καὶ τῶν ἰταλικῶν πόλεων, ἤρχισαν νὰ διατηροῦν εἰς τὰς ξένας ἐπικρατείας κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον μυστικούς ἀντιπροσώπους, τοὺς πρεσβευτὰς (ambassadeurs). Ἐγεννήθη δὲ μεταξὺ τῶν ἐθνῶν δίκαιον, τὸ λεγόμενον Διεθνὲς Δίκαιον.

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω τοὺς πολέμους τοῦ 16ου αἰῶνος διακρίνομεν εἰς δυναστικοὺς καὶ θρησκευτικοὺς.

ΟΙ ΙΤΑΛΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ

Οἱ πρῶτοι διεθνοῦς χαρακτῆρος πόλεμοι τῆς Εὐρώπης εἶναι οἱ λεγόμενοι Ἰταλικοὶ Πόλεμοι.

Προεκλήθησαν ἀπὸ τὴν ἀξίωσιν τῶν βασιλέων τῆς Γαλλίας νὰ ἐξουσιάσουν τὴν Ἰταλίαν, ἢ ὅποια διηρημένη εἰς τρεῖς περίπου δεκάδας κρατῶν ἦτο διαρκῆς ἐστία ταραχῶν καὶ ἀφορμὴ εἰς ξένας ἐπεμβάσεις.

Ὁ Κάρολος Η', φιλόδοξος, ἱπποτικός, διεκδικεῖ τὰς κληρονομικὰς ἀξιώσεις τῶν βασιλέων τῆς Γαλλίας ἐπὶ τῆς Νεαπόλεως, ὄνειροπολῶν περιπετείας καὶ ἱπποτικὰ μυθιστορήματα. Μετὰ τὴν Νεάπολιν καὶ Ἰταλίαν ἔρχεται ἡ Ἀνατολή. Ἀγοράζει τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ Βυζαντινοῦ δικαιώματα τοῦ Ἀνδρέου Παλαιολόγου, θέλει νὰ ἐλευθερώσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ νὰ στεφθῇ εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ. Ἡ προέλασις του διὰ μέσου τῆς Ἰταλίας λαμβάνει κατ' ἀρχὰς μορφήν θριαμβευτικῆς πορείας (1494).

Ὑπὸ τὸ πρόσχημα, ὅτι ἐνώνονται ἐναντίον τῶν Τούρκων, συνησπίσθησαν κατ' αὐτοῦ Βενετία, Γένουα, Πάπας Ἀλέξανδρος ΣΤ', Φερδινάνδος τῆς Ἀραγωνίας, ὁ αὐτοκράτωρ Μαξιμιλιανὸς καὶ Ἐρρίκος Η' τῆς Ἀγγλίας (1495). Ἐχρησιάσθη ὅλη ἡ γαλλικὴ δομῆ, διὰ νὰ διανοίξουν τὸν δρόμον τῆς ἐπιστροφῆς. Ἡ ἐπιχείρησις τοῦ Καρόλου ἐγκαινίασε περίοδον ἐξαντλητικῶν περιπετειῶν διὰ τὴν Γαλίαν. Ὁ Λουδοβίκος ΙΒ' κυριεῖει καὶ χάνει δύο φορές τὸ Μιλάνον, ὁ Φραγκίσκος Α' τὸ ἀνακτᾷ (1571). Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀνοδὸν τοῦ Καρόλου Ε' εἰς τὸν θρόνον τῆς Γερμανίας (1519) ὁ γαλλικὸς ἱμπεριαλισμὸς εὐρίσκει ἀντιμέτωπον τὸν ἰσχυρότερον ἰσπανογερμανικὸν ἱμπεριαλισμόν.

Η ΠΡΟΕΛΑΣΙΣ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ

Περὶ τὸ 1520 τρεῖς νεαροὶ καὶ φιλόδοξοι ἡγεμόνες ἐκυβέρνηον τὰ τρία ἰσχυρότερα κράτη, ὁ Φραγκῖσκος Α΄ τὴν Γαλλίαν ἀπὸ τὸ 1515, ὁ Κάρολος Ε΄ τὴν Γερμανίαν ἀπὸ τὸ 1519 καὶ μετὰ ἓν ἔτος ἀνέρχεται εἰς τὸν θρόνον τῶν ὀθωμανῶν ὁ διαπρεπέστερος τῶν σουλτάνων **Σουλεῦμὰν Β΄ ὁ Μεγαλοπρεπής** (1521 - 1566). Χρησιμοποιοῦν τὴν τεραστίαν δύναμιν τῶν Ὀθωμανῶν ὁ Σουλεῦμὰν ἔκαμε τὴν πρώτην ἐπίθεσιν κατὰ τῆς Εὐρώπης. Ἦδη εἶχε καταβάλει τὰ δύο προπύργια τῶν Χριστιανῶν τὸ Βελιγράδιον καὶ τὴν Ρόδον (1522) καὶ ἐνῶ οἱ δύο ἰσχυρότεροι ἡγεμόνες τῆς Εὐρώπης, ὁ Κάρολος καὶ ὁ Φραγκῖσκος, εἶχον περιπλακῆ εἰς δεινὸν μετὰξὺ των ἀγῶνα, ὁ σουλτάνος εἰσέβαλεν εἰς τὴν Οὐγγαρίαν καὶ ἐνίκησεν εἰς τὴν καταστρεπτικὴν μάχην τοῦ Μοχάτς (1526) τοὺς Οὐγγυροῦς. Ὁ βασιλεὺς τῶν Λουδοβίκος, ὁ ὁποῖος ἦτο συγχρόνως βασιλεὺς τῆς Βοημίας, ἐφονεύθη. Οἱ εὐγενεῖς τῶν δύο χωρῶν προσέφερον τότε τὰ δύο στέμματα, τῆς Οὐγγαρίας καὶ τῆς Βοημίας, εἰς τὸν ἀδελφὸν τοῦ Καρόλου Ε΄ Φερδινάνδον, εἰς τὸν ὁποῖον ἐκεῖνος εἶχε δώσει ὡς φέουδον τὰς αὐστριακὰς κτήσεις τοῦ Ἀψβουργικοῦ οἴκου καὶ ὁ ὁποῖος ἐκυβέρνηα τὴν Γερμανίαν ἀντὶ ἐκεῖνου. Ἡ Βοημία περιῆλθεν ἀμέσως εἰς τὸν Ἀψβουργικὸν οἶκον, σημαντικὸν ὅμως μέρος τῶν Οὐγγυρῶν ἐξέλεξαν ἐγχείριον ἄρχοντα καὶ ἔθεσαν αὐτὸν ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν τοῦ σουλτάνου. Ὁ Σουλεῦμὰν ὅμως ἤθελε πολὺ περισσότερα. Ἀνεκίηρξεν ἑαυτὸν Χαλίφην τῆς Ρώμης καὶ τὸ 1529 ἐνεφανίσθη πρὸ τῆς Βιέννης. Ὁ Κάρολος ἀνίσυχος ἔβλεπεν ἀπὸ τὴν Ἰσπανίαν τὸν κίνδυνον εἰς τὰ ἀνατολικά σύνορα τοῦ κράτους.

ΚΟΣΜΟΚΡΑΤΟΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΡΟΛΟΥ Ε

Κυρίαρχος τοῦ ἀχανοῦς κράτους ὁ Κάρολος ὠνειρεύθη νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν προσφιλῆ εἰς τὸν μεσαῖωνα ἰδέαν τῆς καθολικῆς χριστιανικῆς μοναρχίας.

Πρῶτον σταθμὸν ἐπικρατήσεως ἐθεώρει τὴν Ἰταλίαν, ἡ ὁποία ἐξησφάλιζε τὴν κυριαρχίαν εἰς τὴν Μεσόγειον, ἤνοιγε τὴν ὁδὸν πρὸς τὴν Ἀνατολήν καὶ διηκούλυε τὴν συγκοινωνίαν τῆς Τεργέστης, τῆς Νεαπόλεως ἢ τοῦ Παλέρμου μὲ τὴν Βαρκελώνην ἢ τὴν Βαλτικὴν.

Ἀλλὰ μετὰξὺ τῶν μεγάλων κτήσεών του τῆς Ἰταλίας καὶ Ἰσπα-

νίας, Γερμανίας και Κάτω χωρῶν, παρενεβάλλετο ὡς συμπαγῆς ὄγκος ἡ Γαλλία, τῆς ὁποίας ὁ βασιλεὺς ἔτρεφεν ἐπίσης κυριαρχικὰ σχέδια, ὑπῆρξεν ἀντίπαλος ἀπαιτητῆς τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θρόνου.

Οἱ δύο ἡγεμόνες περιεπλάκησαν εἰς μακρὸν πόλεμον, τὸν ὁποῖον ἐσυνέχισαν οἱ διάδοχοί των. Τοιοῦτοτρόπως ἤρχισεν ἡ πάλη μεταξύ τῶν βασιλέων τῆς Γαλλίας καὶ τοῦ Ἀψβουργικοῦ οἴκου, ἡ ὁποία διήρκεσεν ἐπὶ αἰῶνας, συνετάραξε τὴν Εὐρώπην καὶ συνεχίζεται ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας ὑπὸ τὴν μορφὴν τοῦ Γαλλογερμανικοῦ ἀνταγωνισμοῦ.

Ὁ Κάρολος ἐν συνεννοήσει μὲ τὸν Ἑρρῖκον Η΄ τῆς Ἀγγλίας προσέβαλε τὸν Φραγκῖσκον εἰς τὸ κράτος του καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἡ ἐπίθεσις εἰς τὰ δυτικὰ σύνορα ἀνεχαιτίσθη καθὼς καὶ ἡ προσπάθειά του νὰ εἰσβάλλῃ εἰς τὴν νότιον Γαλλίαν, δὲν ἐπέτυχεν. Ἄλλ' ὁ ἱπποτικὸς στρατὸς τῶν Γάλλων συνετριβῆ παρὰ τὴν Παβίαν ὑπὸ τοῦ γερμανικοῦ πεζικοῦ καὶ ὁ Φραγκῖσκος πολεμῶν ἐπὶ κεφαλῆς τῶν Γάλλων εὐγενῶν συνελήφθη αἰχμάλωτος (1525).

Μετὰ σκληρὰν αἰχμαλωσίαν ὁ Φραγκῖσκος ὑπέγραψε τὴν συνθήκην τῆς Μαδρίτης (Ἰανουάριος 1526), διὰ τῆς ὁποίας παρητεῖτο τῶν ἀξιώσεών του ἐπὶ τῆς Βουργουνδίας, τῆς Ναβάρρας, τῆς Νεαπόλεως καὶ τοῦ Μιλάνου.

Ο ΣΥΝΑΣΠΙΣΜΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΚΑΡΟΛΟΥ Ε΄.

Ἡ ἐπιτυχία τοῦ Καρόλου ἀνησύχησεν ὅλην τὴν Εὐρώπην. Ὁ Ἑρρῖκος Η΄ εἶπεν : «Ἡ συνθήκη αὕτη θὰ ὀδηγήσῃ τὴν Εὐρώπην εἰς τὴν χριστιανικὴν μοναρχίαν». Ἡ Ἰταλία ἔτρεμε μήπως ὑποδουλωθῆ εἰς τὸν νικητὴν, ὥστε ὅλοι ἐπεδοκίμασαν τὸν Φραγκῖσκον Α΄, ὅταν ἐδήλωσεν, ὅτι ἀδυνατεῖ νὰ ἀποξενωθῆ παρὰ τὴν θέλησίν των τοὺς ὑπηκόους τῆς Βουργουνδίας καὶ ἡ Βουργουνδία ἐβεβαίωσεν, ὅτι μένει γαλλικὴ. Περὶ τὸν ἠττημένον τῆς Παβίας συνησπίσθησαν ὁ Πάπας, ὁ Ἑρρῖκος Η΄, ἡ Βενετία, ἡ Φλωρεντία. Μανιώδης ὁ Κάρολος, ἰδίως ἐναντίον τοῦ Πάπα, ὁ ὁποῖος ἐκτὸς τούτου εἶχεν ἀπαλλάξει τὸν Φραγκῖσκον ἀπὸ τὸν ὄρκον του νὰ μείνῃ πιστὸς εἰς τὴν συνθήκην τῆς Μαδρίτης, ἐρρίφθη κατὰ τῆς Ρώμης, τὴν ὁποίαν ἀγρίως ἐλεηλάτησαν οἱ Γερμανοὶ στρατιῶται (6 Μαΐου 1527).

Ἡ πρᾶξις ἐπροκάλεσε γενικὴν ἀγανάκτησιν εἰς τὸν χριστιανικὸν

κόσμον. Ὁ Κάρολος πρὸ τοῦ συνασπισμοῦ καὶ τοῦ νέου τουρκικοῦ κινδύνου περιώρισε τὰς ἀξιώσεις του καὶ ἔκλεισεν εἰρήνην, διὰ τῆς ὁποίας ὁ Φραγκίσκος ἐκράτει τὴν Βουργουνδίαν, ἐγκατέλειπεν ὅμως τὴν Ἰταλίαν (1529). Ὁ Πάπας ἔστειψε τὸν Κάρολον Πέμπτον εἰς Βολώνην ἐν μέσῳ ἰσπανικῆς φρουρᾶς «αὐτοκράτορα τῆς Ρώμης». Διὰ τῆς στέψεως αὐτῆς, ἡ ὁποία εἶναι ἡ τελευταία γενομένη ὑπὸ τοῦ Πάπα, ἡ Ἁγία Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία ἔγινε τοῦ Ἰσπανικοῦ ἔθνους.

Διὰ νὰ κρατήσῃ τὴν ἰσορροπίαν εἰς τὴν Εὐρώπην ὁ Φραγκίσκος Α΄, δὲν ἐδίωξεν νὰ ἐνώσῃ εἰς ἓνα συνασπισμὸν τοὺς διαμαρτυρομένους τῆς Γερμανίας καὶ Σουηδίας, τὸν Σουλεῦμάν Β΄, τὸν Ἑρρῆκον Η΄, καὶ τὸν Πάπαν. Καὶ ὁ κόσμος εἶδε τὸν «χριστιανικώτατον βασιλέα» τῆς Γαλλίας νὰ κλείῃ συμμαχίαν μὲ τὸν τρομερὸν ἀρχηγὸν τῶν ἀπίστων καὶ νὰ ὑποκινήσῃ αὐτὸν εἰς ἐπίθεσιν κατὰ τῶν χριστιανῶν. Ὁ μωαμεθανικὸς στόλος ὑπὸ τὸν Χαϊρεντίν Βαρβαρόσσαν ἐληελάτησε τὴν νότιον Ἰταλίαν καὶ ἀπήγαγε πολλοὺς ἀχμαλώτους.

Διὰ τοῦτο ὁ Κάρολος ἐπεχείρησε μεγάλην ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Τύνιδος, ἡ ὁποία ἔλαβε χαρακτῆρα σταυροφορίας. Εἰς αὐτὴν μετέσχον κυρίως Ἰσπανοί, ἀλλὰ καὶ Ἴταλοι καὶ Γερμανοί (1533). Τὴν 14 Ἰουλίου κατελήφθη ἡ Γολέττα, τὴν 20ὴν συνετρίβη ὁ ἀριθμητικῶς ἀνώτερος στρατὸς τοῦ Χαϊρεντίν πρὸ τῆς Τύνιδος. Οἱ ἐντὸς τῆς πόλεως κρατοῦμενοι αἰχμάλωτοι ἐπανεστάτησαν καὶ ἐπιτεθέντες ἐκ τῶν ὀπισθεν κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν διηυκόλυναν τὸν Κάρολον νὰ καταλάβῃ τὴν πόλιν.

Ὁ πόλεμος ἐσυνεχίσθη ἐπὶ τοῦ διαδόχου τοῦ Φραγκίσκου Ἑρρίκου Β΄. Εἰς τὸ τέλος ἐπεκράτησε νέα τάξις εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἐναντὶ τῆς μονοκρατορίας ἐπεβλήθη τὸ σύστημα τῆς Εὐρωπαϊκῆς ἰσορροπίας. Ὁ Κάρολος μολονότι ἐνίκησεν εἰς ἀποφασιστικὴν μάχην τοὺς συνησπισμένους διαμαρτυρομένους τῆς Γερμανίας (1547), ὑπεχρεώθη νὰ συνομολογήσῃ τὴν Θρησκευτικὴν Εἰρήνην τῆς Αὐγούστου (Augsburg, 1555) καὶ ἀπογοητευμένος, διότι κανὲν ἀπὸ τὰ μεγάλα σχέδιά του δὲν κατώρθωσε νὰ πραγματοποιήσῃ, παρητήθη ἀπὸ τὸν θρόνον (1556).

Τὴν μακρὰν σειρὰν τῶν πολέμων αὐτῶν ἔκλεισεν ἡ εἰρήνη τοῦ 1559 μεταξὺ τοῦ Φερδινάνδου Β΄ καὶ Ἑρρίκου Β΄, ὁ ὁποῖος ἐγκατέ-

λειψε τὴν Ἰταλίαν, διὰ τὰ συγκεντρωθῆ εἰς τὰ νοτιοανατολικά σύνορα τοῦ κράτους του, ἀφοῦ ἐκράτησε τὸ Μέιτς, Τοῦλ καὶ Βερντέν.

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΦΙΛΙΠΠΟΥ Β΄ ΤΗΣ ΙΣΠΑΝΙΑΣ (1556-1598)

Εἰς τὰς ἀπεράντους κτήσεις, τὰς ὁποίας ἐκληρονόμησεν ἀπὸ τὸν πατέρα του, προσέθεσεν ὁ Φίλιππος τὰς Φιλιππίνας (1565—1571) καὶ τὴν Πορτογαλίαν (1580), ἡ ὁποία ἔμεινε 60 ἔτη ἰσπανικὴ.

Ὁ Φίλιππος Β΄ ἔγινεν ἀπὸ πεποιθήσιν ὑπέρμαχος τοῦ καθολικισμοῦ, ἡ Ἐλισάβετ τῆς Ἀγγλίας ἔγινε, χωρὶς νὰ τὸ θέλῃ, ὑπέρμαχος τοῦ προτεσταντισμοῦ, ἐνῶ ἡ Γαλλία ἔγινεν ἡ παλαιστρα, εἰς τὴν ὁποίαν συνεκρούσθησαν ὁ καθολικισμὸς καὶ ὁ προτεσταντισμὸς. Ὁ Φίλιππος ὑπέτασσε τὴν πολιτικὴν εἰς τὴν θρησκείαν. Ἐθεώρει ἑαυτὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ θεοῦ καὶ ἐπίστευεν, ὅτι ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ ἐξοντώσῃ διὰ παντὸς μέσου τοὺς ἑτεροδόξους. Διηύθυνεν ὁ ἴδιος τὴν ἱερὰν ἐξέτασιν καὶ εἰς ὅλην τὴν ζωὴν του διετέλεσεν εἰς σταυροφορίαν ἐναντίον 1) τῶν Μωαμεθανῶν τῆς Ἰσπανίας· 2) τῶν Τούρκων· 3) τῶν διαμαρτυρομένων τῆς Ἰσπανίας· 4) τῶν αἰρετικῶν ἄλλων χωρῶν.

1) Οἱ ἀπόγονοι τῶν παλαιῶν κατακτητῶν, οἱ περισσότεροι ἐξαβασισμένοι Βέρβεροι, εἶχον βαπτισθῆ πρὸ τῆς ἀπειλῆς τῶν διωγμῶν τὸ 1521, διετήρουν ὅμως μυστικῶς τὴν θρησκείαν καὶ τὰ ἥθη των. Ὁ Φίλιππος ἐκήρυξεν ἐξοντωτικὸν διωγμὸν ἐναντίον των. Ἀπορεῖ κανεὶς διὰ τὴν ἐφευρετικότητά εἰς ἀπάνθρωπα μέσα. Κατόπιν ἀγρίας ἐξεγέρσεως, εἰς τὴν ὁποίαν ἐξωθήθησαν ἀπὸ τὰ φορικτὰ παθήματα, ἐξωντώθησαν σχεδὸν ὅλοι. Ὅσοι τοὺς ἀντικατέστησαν «*δὲν κατώρθωσαν νὰ διατηρήσουν οὔτε τὰ ἄιθη εἰς τοὺς κήπους· οὔτε τὰ σπαρτά εἰς τὰ ὑψώματα οὔτε τὸς φορτίκας εἰς τὰς κοιλάδας*» (1569).

2) Ἐν συνεννοήσει μὲ τὸν Πάπαν κατήρτισε τὸν στόλον, ὁ ὁποῖος ἐνισχυθεὶς μὲ πλοῖα τῆς Βενετίας καὶ τοῦ ἰδίου τοῦ Πάπα ὑπὸ τὸν ἑτεροθαλῆ ἀδελφὸν τοῦ Φιλίππου Ντὸν Ζουὰν τῆς Αὐστρίας (Don Juan d'Austria) κατεναυμάχησε τὸν Τουρκικὸν 1571
στόλον εἰς τὴν ν α υ μ α χ ί α ν τ ο ῦ Λ ε π ά ν τ ο ῦ ἡ τ ῆ ς Ν α υ π ά κ τ ο υ, ὅπως λέγομεν ἡμεῖς (1571).

3) Θέλων, ὅπως ὁ πατὴρ του, νὰ προφυλάξῃ τὴν χώραν του ἀπὸ τὸ μόλυσμα τοῦ προτεσταντισμοῦ ἢ καὶ νὰ ἐκριζώσῃ τὸν ὑπάρχοντα, ἔλαβεν αὐστηρότατα μέτρα. Ὁ ἴδιος διηύθυνε τὴν Ἱερὰν ἐξέτασιν.

Ἡ Ἰσπανία ὑπεβλήθη εἰς πνευματικὸν ἀποκλεισμόν. Οὐδεὶς φοιτητῆς ἢ κηθηγητῆς ἐπετρέπετο νὰ φοιτήσῃ εἰς ξένον πανεπιστήμιον.

4) Ἐπιχειρήσας νὰ ἐκοιζώσῃ τὴν μεταρρύθμισιν εἰς τὰς Κάτω Χώρας καὶ νὰ κυβερνήσῃ αὐτὰς ἀπολυταρχικῶς, προσέκρουσεν εἰς ζωηρὰν ἀντίστασιν, ἣ ὁποία κατέληξεν εἰς ἐξέγερσιν. Ὁ Φίλιππος μετῆλθε βίαια μέτρα. Ὁ σφάτηγός του κόμης Ἄλβα ἔγινε περιβόητος διὰ τὰς ὀμότητάς του. Εἰς τὸ τέλος ἡ Ὁλλανδία ἀνέκτησε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς μετὰ μακροχρόνιον καὶ τραχὺν ἀγῶνα.

5) Εἰς τὴν Γαλλίαν, διὰ νὰ ὑποστηρίξῃ τοὺς καθολικοὺς ἐναντίον τῶν διαμαρτυρομένων, κατέβαλεν ἐπίμονον καὶ ἀδέξιον ἀγῶνα διὰ τῆς διπλωματίας ἢ τῶν μυστικῶν συνεννοήσεων μὲ τοὺς Γκιζας.

6) Συνεξεύχθη τὴν βασιλίσσαν τῆς Ἀγγλίας Μαρίαν Τυδώρ, διὰ νὰ συνεργασθῇ μὲ αὐτὴν διὰ τὴν παλινόρθωσιν τοῦ καθολικισμοῦ εἰς τὴν χώραν. Ὑπεστήριξε κατόπιν τὴν Μαρίαν Στούαρτ καὶ μετὰ τὴν θανάτωσιν ἐκείνης ἀνέλαβεν ἐπιχείρησιν μεγάλην. Ὁ ἰσπανικὸς στόλος, ἀποτελούμενος ἀπὸ 130 πλοῖα, τῶν ὁποίων ἐπέβαινον 10 χιλιάδες πολεμισταί, ἐπρόκειτο νὰ παραλάβῃ καὶ ἄλλας 30 χιλιάδας ἀπὸ τὴν Βελγικὴν ἀκτὴν καὶ νὰ κάμῃ ἀπόβασιν εἰς τὴν Μ. Βρεταννίαν. Ἄλλ' ἢ Ἄ τ τ τ ο ς Ἀ ρ μ ἄ δ α (Invincible Armada), ὅπως ὠνομάσθη ὁ στόλος αὐτός, προσεβλήθη αἰφνιδιαστικῶς ἀπὸ τὰ μικρὰ ἀγγλικά πλοῖα καὶ πυρπολικά, ὑπέστη μεγάλας ζημίας καὶ τὴν κατα-
1588 στροφήν συνεπλήρωσεν ἡ τρικυμία (1588). Οὕτω διεσπάσθη ἡ κυριαρχία τῆς Ἰσπανίας ἐπὶ τῆς θαλάσσης καὶ οἱ Ἀγγλοὶ ἐπέτυχον τὴν ἐλευθερίαν τῆς κινήσεως.

Ὁ Φίλιππος παρὰ τὰ ὄρισμένα προσόντα του, τὴν ἐργατικότητα καὶ τὴν ἀφοσίωσιν εἰς μίαν ἰδέαν, ἐπεσώρευσε μόνον ἀτυχήματα εἰς τὴν χώραν του, τὴν ὁποίαν ἐξήντησε μὲ τοὺς μακροὺς καὶ ἀσκότους πολέμους του, ὥστε ἡ ὀνομαστὴ ἄλλοτε διὰ τὰ πλούτη Ἰσπανία νὰ καταντήσῃ ἡ χώρα τῆς πείνης.

Ἐπὶ τῶν διαδόχων του Φιλίππου Γ' καὶ Φιλίππου Δ' ἐξηκολούθησεν ἡ παρακμὴ. Ἡ γῆ ἐκαλλιεργεῖτο κακῶς, ἀφότου ἢ μισαλλοδοξία ἐξεδίωξεν ἀπὸ τὴν χώραν τοὺς μαύρους, οἱ ὁποῖοι ἦσαν καλοὶ γεωργοὶ καὶ τεχνῖται. Ὁ κληρὸς ἐπεκρῖθη, σύμβουλοι τοῦ βασιλέως, ὑπουργοί, διοικηταὶ ἐπαρχιῶν, ἦσαν κληρικοὶ καὶ τὸ 1700 τὸ ἥμισυ τῆς γῆς ἀνήκεν εἰς τὸν κληρὸν καὶ τὰ μοναστήρια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ΄.

ΟΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ

Η ΜΟΡΦΗ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΠΟΛΕΜΩΝ

Μέχρι τῶν μέσων τοῦ 16ου αἰῶνος ἡ μεταρροϋθμισις ἦτο κυρίως θρησκευτικὸν ζήτημα. Ὄταν ὅμως διεδόθη πλατύτερον καὶ ἀντιμετώπισε διωγμούς, ἔγινεν ὀργάνωσις καὶ παράταξις. Ἐφάνη πρὸς στιγμὴν, ὅτι παρεμερίσθησαν αἱ ἀντιθέσεις διὰ τὰ δυναστικά καὶ τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα καὶ ὁ ἀνταγωνισμὸς ἔλαβε τὸν χαρακτῆρα πάλης μεταξὺ δύο ἀντιθέτων θρησκευτικῶν παρατάξεων.

Ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 16ου αἰῶνος σχεδὸν ἐπὶ ἓνα αἰῶνα ἡ Εὐρώπη ἐταράχθη ἀπὸ θρησκευτικὰς ἔριδας.

Ἰδίως ὅμως θέατρον αἱματηρῶν πολέμων ἔγινε κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῖς τοῦ 17ου αἰῶνος ἡ Γερμανία. Ἡ ἐπέμβασις ξένων δυνάμεων ἐπεδείνωσε τὴν κατάστασιν. Ἐπὶ τριάκοντα ἔτη ἡ χώρα ἔγινε τὸ πεδὸν τῶν μαχῶν τῆς Εὐρώπης καὶ ὑπέστη φρικτὰς καταστροφὰς (1618—1648).

ΟΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΑΣ

Οἱ βασιλεῖς τῆς Γαλλίας ἐπολέμησαν σφοδρότατα τὴν θρησκευτικὴν μεταρροϋθμισιν, διὰ νὰ προλάβουν τὴν διάσπασιν, τὴν ὁποίαν ἠπείλει νὰ φέρῃ εἰς τὸ κράτος των. Ἐν τούτοις ἡ Γαλλία κατὰ τὸ δεύτερον ἡμῖς τοῦ 16ου αἰῶνος ἐταράχθη σχεδὸν ἐπὶ τεσσαράκοντα ἔτη ὑπὸ ἐμφυλίων θρησκευτικῶν ταραχῶν, διότι τὰς θρησκευτικὰς ἀντιθέσεις ἐξεμεταλλεύθησαν οἱ εὐγενεῖς, διὰ νὰ ἀνακτήσουν τὴν ἀπολεσθεῖσαν ἰσχὴν καὶ τὰ παλαιὰ δικαιώματά των.

Τὴν βασιλείαν τοῦ Ἑρρίκου Β΄ ἠκολούθησεν ἡ ἀσθενὴς βασιλεία τῶν υἱῶν του **Φραγκίσκου Β΄** (1559), **Καρόλου Θ΄** (1560—1574)

καὶ Ἑρρίκου Γ' (1574—1589), ἐκ τῶν ὁποίων οἱ δύο ἀνήλθον ἀνήλκοι εἰς τὸν θρόνον. Διὰ τοῦτο ἴσχυσε μεγάλως ἡ μήτηρ των, ἡ ποτηρὰ καὶ φίλαρχος Αἰκατερίνη τῶν Μεδίκων. Ἐπὶ τῶν βασιλέων τούτων διεφιλονίκουν τὴν ἐπιρροὴν εἰς τὴν αὐτὴν δύο ἰσχυραὶ οἰκογένειαι, οἱ Βουρβόνοι (Bourbons) καὶ οἱ Γυῖζαι (Guises). Οἱ Γυῖζαι ἦσαν ἀδιάλλακτοι καθολικοί, ἐνῶ οἱ Βουρβόνοι ἔκλιναν πρὸς τὴν μεταρρύθμισιν.

Διὰ τὰ παγιωθῆ ἡ εἰρήνη, οἱ περὶ τὴν Αἰκατερίνην ἐμνήστευσαν τὴν ἀδελφὴν τοῦ βασιλέως μετὰ τοῦ νεαροῦ βουρβόνου Ἑρρίκου τῆς Ναυάρας, ὁ ὁποῖος, ὅπως καὶ ὁ οἶκος του, ἀνῆκον εἰς τὴν μεταρρύθμισιν. Οἱ Βουρβόνοι λοιπὸν καὶ οἱ Οὐγενότοι ἀπέκτησαν μεγάλην ἰσχὺν ἐν τῷ βασιλείῳ. Ἄλλ' ἡ Αἰκατερίνη φοβουμένη μήπως παραγκωνισθῆ τελείως, συνεννοήθη μὲ τοὺς Γυῖζας καὶ τὸ καθολικὸν κόμμα. Κατὰ τὴν τέλεισιν λοιπὸν τῶν γάμων τοῦ Ἑρρίκου συνέβησαν εἰς τὴν γαλλικὴν πρωτεύουσαν σκηναὶ τρομακτικαί, ἐκ τῶν βαρβαρωτάτων τῆς ἱστορίας. Οἱ καθολικοὶ τῆ ὑποκινήσει τῆς Αἰκατερίνης ἐπετέθησαν κατὰ τῶν Οὐγενότων, οἱ ὁποῖοι εἶχον συρρεύσει εἰς Παρισίους ἐπ' εὐκαίρῳ τῶν γάμων, καὶ κατέσφαξαν δύο χιλιάδας ἐξ αὐτῶν.

1572 Αὕτη εἶναι ἡ λεγομένη Νύξ τοῦ ἀγίου Βαρθολομαίου (1572). Ἡ καταδίωξις τῶν Οὐγενότων ἐπεξετάθη καὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας, ὅπου ἐφονεύθησαν περὶ τὰς 30 χιλιάδας.

Οἱ καθολικοὶ συνηνώθησαν εἰς τὴν λεγομένην Liga καὶ ὁ ἀγὼν ἐπανελήφθη μετὰ πείσματος, διότι οἱ καθολικοὶ ἤθελον νὰ ἐμποδίσουν τὴν εἰς τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας ἀνοδὸν τοῦ Ἑρρίκου τῆς Ναυάρας, ὁ ὁποῖος ἦτο ὁ νόμιμος διάδοχος τοῦ ἀτέκνου Ἑρρίκου Γ'. Τέλος μετὰ πεισματώδη πάλην ἐπεκράτησεν ὁ Ἑρρίκος τῆς Ναυάρας, ὁ ὁποῖος ἐδέχθη τὸ καθολικὸν δόγμα, εἰσῆλθ-ν εἰς Παρισίους καὶ ἐστέφθη βασιλεὺς ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἑρρίκος Δ' (1589).

Διὰ τοῦ Ἑρρίκου Δ' (1589—1610), ὁ ὁποῖος εἶναι εἰς τῶν σοβαρωτέρων βασιλέων τῆς Γαλλίας, ἐτέθη τέρμα εἰς τοὺς θρησκευτικούς πολέμους καὶ ἡ Γαλλία ἡσυχάσασα πάλιν εἰσῆλθεν εἰς περίοδον νέας ἀκμῆς. Πρὸς ὀριστικὴν κατάπαυσιν τῶν θρησκευτικῶν ἐρίδων

1598 ἐξέδωκεν ὁ Ἑρρίκος Δ' τὸ Διάταγμα τῆς Νάντης (1598), διὰ τοῦ ὁποίου παρεχωρεῖτο θρησκευτικὴ ἐλευθερία καὶ ἰσότης πολιτικῶν δικαιωμάτων εἰς τοὺς Οὐγενότους, οἱ ὁποῖοι πρὸς τού-

τοὺς διετήρησαν ὀχυράς τινὰς θέσεις. Διὰ τοῦ Ἑρρίκου Δ' ἀνήλθεν εἰς τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας ὁ Β ο υ ρ β ο ν ι κ ὸ ς ο Ἴ κ ο ς.

Ο ΤΡΙΑΚΟΝΤΑΕΤΗΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (1618-1648)

Ἡ θρησκευτικὴ εἰρήνη τῆς Αὐγούστης (1555) εἶχεν ἀποκαταστήσει τὴν γαλήνην εἰς τὴν Γερμανίαν, ἣ ὁποία διετηρήθη πλέον τοῦ ἡμίσεος αἰῶνος. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἡ μεταρρῦθμις προώδευσε πολὺ. Οἱ διαμαρτυρόμενοι ἡγεμόνες ἀπετέλεσαν συνασπισμόν, ὁ ὁποῖος ὠνομάσθη *Union* (ἔνωσις), τῆς ὁποίας ἀρχηγὸς ἦτο ὁ **Φρειδερίκος Δ'**, ἐκλέκτωρ τοῦ Παλατινάτου. Συνεννοήθησαν καὶ μετὰ ξένων ὁμοφρόνων ἡγεμόνων, τῆς Ἑλισάβετ τῆς Ἀγγλίας, τοῦ πρίγκιπος τῆς Ὁρανίας, ἄρχοντος τῆς Ὀλλανδίας, καὶ μετὰ τοῦ Ἑρρίκου Δ' τῆς Γαλλίας. Οἱ δὲ καθολικοὶ ἡγεμόνες συνέστησαν τὴν *Liga* (σύνδεσμον), τοῦ ὁποίου προΐστατο ὁ ἐκλέκτωρ τῆς Βαυαρίας **Μαξιμιλιανός**.

Ἡ ἀπὸ μακροῦ ἀπειλουμένη σύρραξις ἤρχισε τὸ 1618 ἐξ ἀφορμῆς τῶν ταραχῶν τῆς Βοημίας. Ὁ αὐτοκράτωρ συνέτριψε τοὺς διαμαρτυρομένους τῆς Βοημίας καὶ σχεδὸν ἐξεργάζωσε τὴν μεταρρῦθμιν ἀπὸ τὴν χώραν των. Οἱ διαμαρτυρόμενοι ἡγεμόνες τῆς Γερμανίας εἰσῆλθον ὁ εἷς μετὰ τὸν ἄλλον εἰς τὸν ἀγῶνα καὶ εἰς βοήθειαν αὐτῶν ἔσπευσαν οἱ βασιλεῖς τῆς Δανίας καὶ Σουηδίας. Τέλος εἰσῆλθεν εἰς τὸν πόλεμον ἡ Γαλλία. Ὁ ἀγὼν διήρκεσε τριάκοντα ἔτη καὶ ὠνομάσθη τριακονταετὴς πόλεμος (1618—1648).

Διαιροῦν αὐτὸν εἰς τέσσαρας περιόδους, τὴν Παλατινάτικὴν, τὴν Δανικὴν, τὴν Σουηδικὴν καὶ τὴν Γαλλοσοουηδικὴν.

Ὁ πόλεμος ἤρχισε δι' ἐξεγέρσεως τῶν διαμαρτυρομένων τῆς Πράγας καὶ τοῦ αὐτοκράτορος **Ματθία**. Ὁ ἐκλέκτωρ τοῦ Παλατινάτου **Φρειδερίκος Δ'** ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ κινήματος. Τὸν αὐτοκράτορα, ὁ ὁποῖος δὲν εἶχε στρατόν, ὑπεστήριξαν ὁ ἐξάδελφός του ἐκλέκτωρ τῆς Βαυαρίας καὶ ἡ *Liga*. Ὁ στρατηγὸς τῆς *Liga* **Τίλλυ** (*Tilly*) ἐνίκησε τοὺς ἐπαναστάτας, ὑπεχρέωσε τὸν Φρειδερίκον νὰ φύγῃ εἰς τὴν Ὀλλανδίαν καὶ προήλασε πρὸς τὴν βόρειον Γερμανίαν ἀπειλῶν ὄχι μόνον τοὺς διαμαρτυρομένους ἡγεμόνας τῆς Γερμανίας, ἀλλὰ καὶ τὴν Δανίαν, Σουηδίαν καὶ τὰς Κάτω Χώρας.

Τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἐπενέβη ὁ βασιλεὺς τῆς Δανίας **Χριστιανὸς Δ΄**, δραστήριος καὶ ἐπιχειρηματικὸς ἡγεμὼν. Ὁ διαδεχθεὶς τὸν Ματθίαν αὐτοκράτωρ **Φερδινάνδος Β΄** θέλων ν' ἀποκτήσῃ ἀνεξαρτησίαν ἀπὸ τὸν Μαξιμιλιανὸν καὶ τὴν καθολικὴν ἔνωσιν (Liga), ἀπεφάσισε νὰ ἀποκτήσῃ ἴδιον στρατὸν. Τότε παρουσιάσθη ὁ περιφημὸς βοημὸς εὐπατρίδης **Ἄλμπρέχτος Βαλλενστάϊν** (Wallenstein), ὁ ὁποῖος ἀνέλαβε νὰ σχηματίσῃ στρατὸν διὰ τὸν αὐτοκράτορα.

Χάρτης τοῦ τριακονταετοῦ πολέμου.

Οἱ γερμανοὶ ἱστορικοὶ ἐξυμνοῦν ὡς μέγαν ὁργανωτὴν καὶ στρατηγὸν τὸν Βαλλενστάϊν. Κιτήριος πράγματι ἀξιόλογον διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην στρατιωτικὴν δύναμιν ἀπὸ μισθοφόρους πάσης προελεύσεως. Ὁ ὀπλισμὸς του, ὅπως ὅλων τῶν στρατῶν τῆς ἐποχῆς, ἦτο κατὰ τὸ ἥμισυ μεσαιωνικὸς, διότι ὁ πεζὸς σιτιτὸς ἦτο ὀπλισμένος μὲ λόγχας καὶ ὀλίγα μόνον τάγματα ἔφερον πυρροβόλα ὄπλα. Ἐγκαινίασε τὸ

σύστημα νὰ συντηρῆ τὸν στρατὸν διὰ βιαίων ἐπιτάξεων καὶ διαρπαγῆς τῆς ἐχθρικῆς καὶ τῆς ἰδίας χώρας.

Διὰ τῆς μεθόδου αὐτῆς κατήρτισε στρατόν, ὁ ὁποῖος κατὰ καιροὺς ἔφθασε τὰς 70 καὶ 100 χιλιάδας, ἔκαμε σημαντικὰ κατορθώματα καὶ ἀπέκτησε φήμην μεγάλου στρατηγοῦ.

Ὁ Χριστιανὸς τῆς Δανίας ἠττήθη καὶ ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὸ κράτος του καὶ ὁ Βαλλεστάιν νικητῆς κατῆλθε πρὸς τὴν Βαλτικὴν, ἔλβεν ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα τὸν τίτλον τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στόλου καὶ ἀρχηγοῦ τοῦ Ὀκeanοῦ καὶ τῆς Βαλτικῆς καὶ ἐπεχείρησε νὰ κατασκευάσῃ στόλον. Ὁ Βαλλεστάιν μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν αὐτὴν συνέλαβε τὸ σχέδιον νὰ συντρίψῃ τοὺς ἡγεμόνας τῆς Γερμανίας καὶ νὰ μεταβάλλῃ αὐτὴν εἰς μέγα, ἐνιαῖον καὶ συγκεντρωμένον κράτος. Διὰ τοῦτο ἐτιμήθη ἐξαιρετικῶς ἀπὸ τοὺς νεωτέρους Γερμανοὺς πατριώτας ὡς πρόδρομος τοῦ Βίσμαρκ.

Τοῦτο ὅμως ἐνέβαλεν εἰς ἀνησυχίαν ἀκόμη καὶ τοὺς καθολικοὺς ἡγεμόνας, τοὺς συμμάχους τοῦ αὐτοκράτορος, οἱ ὁποῖοι ἀπήτησαν τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ Βαλλεστάιν ἀπειλοῦντες, ὅτι θὰ συμπράξουν μετὰ τὴν Γαλίαν. Ὁ αὐτοκράτωρ μετὰ τινὰς δισταγμοὺς ἐθυσίασε τὸν Βαλλεστάιν καὶ ἀνέθεσε τὴν ἀρχιστρατηγίαν τῶν αὐτοκρατορικῶν στρατευμάτων εἰς τὸν Τίλλυ.

Κατὰ τὴν κρίσιμον αὐτὴν διὰ τοὺς διαμαρτυρομένους στιγμὴν (1630) ἐπενέβη ὁ ἡρωικὸς βασιλεὺς τῆς Σουηδίας **Γουσταῦος Ἀδόλφος** (1611—1632), διὰ νὰ ὑποστηρίξῃ τοὺς ὁμοδόξους του καὶ νὰ ματαιώῃ τὴν ἐπικράτησιν τῆς Γερμανίας εἰς τὴν Βαλτικὴν. Ἡ Γαλία, τῆς ὁποίας τὴν πολιτικὴν διηύθυνεν ὁ περίφημος καρδινάλιος Ρισελιέ, ὑπεστήριξεν αὐτὸν χρηματικῶς.

Τὴν ἀνοιξὶς τοῦ 1632 ὁ βασιλεὺς τῆς Σουηδίας προήλασε νικηφόρος πρὸς τὴν Βαυαρίαν. Ὁ Τίλλυ προσπαθήσας νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν διάβασιν τοῦ ποταμοῦ Λέχ ἠττήθη καὶ ἐφονεύθη, οἱ δὲ Σουηδοὶ κατέλαβον τὸ Μόναχον καὶ ἠπέλουν τὴν Βιέννην. Τότε ὁ αὐτοκράτωρ ἀνεκάλεσε τὸν Βαλλεστάιν, ὁ ὁποῖος ὅμως ἠναγκάσθη νὰ κρατήσῃ ἀπέναντι τοῦ Γουσταῦου Ἀδόλφου ἐφεκτικὴν στάσιν. Εἰς τὴν παρὰ τὴν πόλιν **Λούτσην** (Lützen) τῆς Σαξονίας μάχην (1632) ἐφονεύθη ὁ Γουσταῦος Ἀδόλφος. Οἱ Σουηδοὶ ὅμως ὑπὸ τὸν Βερνάρδον

τῆς Βαϊμάρης ἐνίκησαν τὸν στρατὸν τοῦ Βαλλενσταίν και ὑποστηριζόμενοι ὑπὸ τῆς Γαλλίας ἐξηκολούθησαν τὸν πόλεμον.

Ἡ Γαλλία ἔκρινε κατάλληλον τὴν στιγμήν νὰ ἐπέμβῃ εἰς τὸν πόλεμον. Ὅταν δὲ ὁ Βερνάρδος ἀπέθανεν αἰφνιδίως, ὁ Ρισελιὲ ἠγόρασε τὸν στρατὸν του και κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἔγινε κύριος τῆς Ἀλσατίας, τὴν ὁποίαν εἶχε καταλάβει ἐν τῷ μεταξὺ ὁ στρατὸς τοῦ Βερνάρδου. Ὁ πόλεμος περιεπλάκη περισσότερον, ὅταν ἡ Ἰσπανία ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Γαλλίας, και ἔλαβε χαρακτηριστὰ βαρβαρον συνοδευόμενος ἀπὸ καταστροφὰς και ἐρημώσεις. Ἀλλ' ἀφοῦ ὁ νεαρὸς πρίγκιψ Κονδὲ (Condè) συνέτριψε τὸ 1643 τὸν ἰσπανικὸν στρατὸν παρὰ τὸ Ρ ο κ ρ ο ἶ (Rocroi, Β. Γαλλία παρὰ τὰ βελγικὰ σύνορα), ὁ γαλλικὸς στρατὸς ἐστράφη κατὰ τῆς Αὐστρίας και ἤδη ἠπειλεῖτο ἡ Βιέννη. Ὁ αὐτοκράτωρ Φ ε ρ δ ι ν ἄ ν δ ο ς Γ', διάδοχος τοῦ Φερδινάνδου Β', ἠναγκάσθη νὰ δεχθῆ τὴν εἰρήνην, διὰ τὴν ὁποίαν **1648** εἶχον ἀρχίσει διαπραγματεύσεις ἀπὸ τὸ 1641. Οὕτω τὸ 1648 ἡ Βεσφαλικὴ εἰρήνην ἔτερμάτησε τὸν μακρὸν και καταστρεπτικὸν πόλεμον.

ΕΙΡΗΝΗ ΒΕΣΤΦΑΛΙΑΣ

Διὰ τῆς εἰρήνης τῆς Βεσφαλίας :

1) Ἡ Γαλλία ἐκράτησεν ὀριστικῶς τὸ Μ έ τ ς, Τ ο ὐ λ και Β ε ρ δ ἔ ν και προσήρτησε τὴν Ἀ λ σ α τ ί α ν. Ἡ Σουηδία ἔλαβε τὰς ἀ κ τ ἄ ς τ ῆ ς Π ο μ ε ρ α ν ί α ς και ἄλλας ἐπικαίρους θέσεις εἰς τὰς γερμανικὰς ἀκτᾶς, οὕτως ὥστε ἐξησφάλιζε τὴν κυριαρχίαν τῆς Βαλτικῆς και ἐξουσίαζε τὰς ἐκβολὰς τῶν γερμανικῶν ποταμῶν. Ἀνεγνωρίσθη ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλβετίας ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος και τῶν Κάτω Χωρῶν ἀπὸ τῆς Ἰσπανίας.

2) Ὡς πρὸς τὰ θρησκευτικὰ πράγματα ἀνεγνωρίσθησαν ἴσα δικαιώματα εἰς τὰ διάφορα δόγματα και ἀποκατεστάθη ἡ θρησκευτικὴ εἰρήνη.

3) Ἀνεγνωρίσθη π λ ῆ ρ η ς α ὐ τ ὀ τ ἔ λ ε ι α τῶν ἡγεμόνων τῆς Γερμανίας ἐντὸς τῶν κτήσεών των και ἐδόθη εἰς αὐτοὺς τὸ δικαίωμα νὰ συνάπτουν συμμαχίας μεταξὺ των και μεταξὺ ξένων κρατῶν.

· Η Εύρωπη μετά την συνθήκη της Βεστφαλίας (1648).

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Ὁ τριακονταετής πόλεμος μετέβαλε τὴν Γερμανίαν εἰς ἔρεια, ἡ χώρα ἐληλατήθη, τὰ χωρία κατεστράφησαν, οἱ ἀγροὶ ἔμειναν ἀκαλλιέργητοι, αἱ πόλεις ἠρημώθησαν καὶ σχεδὸν εἶχον ἐκλείψει οἱ τεχνῖται. Ὁ πληθυσμὸς εἶχεν ἐλαττωθῆ εἰς βαθμὸν ἀπίστευτον. Τοιουτοτρόπως ἡ χώρα ὑπέστη ἰσχυρὸν πλήγμα, ἡ ἀνάπτυξις τῆς καθυστέρησε τουλάχιστον ἐπὶ ἓνα καὶ ἡμισυ αἰῶνα καὶ μόλις κατὰ τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰῶνος ἡ Γερμανία κατώρθωσε νὰ συνέλθῃ καὶ ν' ἀκολουθήσῃ τὴν πρόοδον τῶν δυτικῶν λαῶν.

Ἡ εἰρήνη ὅμως αὕτη ἦτο ἀπὸ ἄλλης ἀπόψεως ἀρχὴ νέας ζωῆς διὰ τὴν Γερμανίαν, διότι ἔκλεισε τὴν ἑκατονταετῆ περιόδον τῶν θρησκευτικῶν διενέξεων καὶ ἐξησφάλιζε τὸ πολύτιμον στοιχεῖον τῆς ἀνθρωπίνης προόδου, τὴν ἐλευθερίαν τῆς συνειδήσεως. Ἡ Αὐστρία καταπνίξασα τὴν ἐλευθερίαν ταύτην ἔφερε τὴν πνευματικὴν ἀποτελμάτως εἰς τὴν χώραν καὶ ἀπεξενώθη ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀπὸ τὴν ζωὴν τῆς λοιπῆς Γερμανίας.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΗΣ ΑΠΕΡΙΟΡΙΣΤΟΥ ΜΟΝΑΡΧΙΑΣ ΙΖ' ΑΙΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

ΜΕΓΙΣΤΗ ΙΣΧΥΣ ΤΗΣ ΑΠΟΛΥΤΟΥ ΜΟΝΑΡΧΙΑΣ ΕΝ ΓΑΛΛΙΑ

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ ΙΔ'.

Ι. ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΣ ΙΓ'—ΡΙΣΕΛΙΕ, ΜΑΖΑΡΕΝ

Η ΑΠΟΛΥΤΑΡΧΙΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΓΑΛΛΙΑΝ

Μετὰ προσωρινὰς διαλείψεις κατὰ τὴν ἀνηλικιότητα τοῦ Λουδοβίκου ΙΓ' (1648-1653) ἡ ἀπόλυτος μοναρχία ἐστερεώθη εἰς τὴν Γαλλίαν κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 17ου αἰῶνος διὰ τῶν ὑπουργῶν Ρισελιέ (1624-1642) καὶ Μαζαρέν (1643-1661) καὶ ἔφθασεν εἰς τὴν μεγάλην αὐτῆς ἰσχὺν κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ αἰῶνος ἐπὶ Λουδοβίκου ΙΔ'.

Ἡ Γαλλία ἔγινε τότε ἡ πρώτη δύναμις τῆς Εὐρώπης, ἡ βιομηχανία καὶ τὸ ἐμπόριόν της ἀνεπτύχθησαν καὶ ἤκμασαν τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι. Ἐπὶ Λουδοβίκου ΙΔ' ἡ Γαλλία εἶχε τὸν λεγόμενον χρυσοῦν αἰῶνα της.

Ἄλλ' ἡ ἀποκλειστικὴ συγκέντρωσις ὅλων τῶν ἐξουσιῶν, ἡ κατὰ πνιξὶς πάσης πρωτοβουλίας εἰς τὸ ἐσωτερικόν, ἡ ἐπιδίωξις τῆς ἡγεμο-

νίας εις τὸ ἔξωτερικὸν καὶ οἱ μακροὶ καὶ ἔξαντλητικοὶ διὰ τὴν χώραν πόλεμοι ἐπιφέρουν τὸν βαθμιαῖον κλονισμόν τοῦ καθεστώτος. Διὰ τῆς αὐστηροῦς ἐφαρμογῆς τοῦ συστήματός του ὁ Λουδοβίκος προετοιμάζει τὴν ἐπανάστασιν.

Η ΓΑΛΛΙΑ ΤΟ 1610

Ὁ Ἑρρῖκος Δ΄, βασιλεὺς ἀπὸ τοῦ 1553, ἐδολοφονήθη τὸ 1610 ὑπὸ φανατικοῦ καλογήρου, ὁ ὁποῖος ἔβλεπεν εἰς αὐτὸν ἐκπρόσωπον τοῦ σατανᾶ, ἔτοιμον νὰ ἐπιτεθῆ κατὰ τοῦ Πάπα καὶ τῆς Ἰσπανίας.

Ὁ «ἀγαθός», ὁ «πατήρ», ὅπως ὠνομάσθη ὁ Ἑρρῖκος, ἔθεσε τέρμα εἰς τὰς καταστροφὰς τεσσαρακονταετοῦς περίπου πολέμου καὶ ἀπέδωκεν εἰς τὴν Γαλίαν τὴν ἡσυχίαν καὶ τὴν δύναμιν της. Ἀφοῦ δὲ διὰ τοῦ εὐεργετικωτάτου Διατάγματος τῆς Νάντης (1598) ἀποκατέστησε τὴν θρησκευτικὴν γαλήνην, ἐβοήθησε τὴν ἀναγέννησιν τῆς γεωργίας καὶ τὴν ἀνύψωσιν τοῦ ἐμπορίου. Ἐνίσχυσε τὴν ἐπικινδύνως κλονισθεῖσαν βασιλικὴν ἔξουσίαν καὶ ἔθεσε τὰς βάσεις τῆς γαλλικῆς ὑπεροχῆς εἰς τὴν Εὐρώπην.

Τὸ 1610 ἡ κατάστασις ἐφαίνετο ἐξαιρετος. Οἱ εὐγενεῖς ἦσαν ἠπτημένοι, οἱ διαμαρτυρόμενοι εὐχαριστημένοι ἀπὸ τὴν θρησκευτικὴν ἀνοχήν, ὁ λαὸς ἦτο προσηλωμένος εἰς τὴν βασιλείαν ἀπὸ εὐγνωμοσύνην διὰ τὴν εἰρήνην καὶ εὐημερίαν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἐπανεύρει.

Ἐν τούτοις ἡ ἀντίδρασις παρεμόνευεν. Οἱ εὐγενεῖς ἐνοστάλουν κρυφίως τὴν ἐπιρροὴν τῶν προγόνων των καὶ λόγῳ τῆς κοινότητος τῶν συμφερόντων ἀπετέλουν ὁ ρ γ α ν ω μ έ ν η ν δ ύ ν α μ ι ν. Οἱ διαμαρτυρόμενοι, χάρις εἰς τοὺς ὄρους τοῦ διατάγματος τῆς Νάντης, ἀπέβησαν «κράτος ἐν κράτει», «μία μικρὰ Ὁλλανδία ἐντὸς τῆς μεγάλης Γαλλίας».

ΕΞΑΣΘΕΝΗΣΙΣ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ (1610-1624)

Ὁ Ἑρρῖκος ἀπέθανε, προτοῦ συμπληρώσῃ τὸ ἔργον του, καὶ ἡ ἀντικατάστασις ἀνδρὸς εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς ἡλικίας ὑπὸ τοῦ ἐναετοῦς υἱοῦ του Λουδοβίκου ΙΓ΄ ἔφερε κλονισμόν εἰς τὸ καθεστῶς. Ἐφόσον τὸν ἀνήλικα βασιλέα ἐπετρόπευεν ἡ βασιλομήτωρ **Μαρία τῶν Μεδίκων**, ἐπεκράτησαν οἱ εὐνοούμενοι καὶ οἱ αὐλοκόλακες. Ἐνθαυρουνόμενοι ἀπὸ τὴν κατάστασιν ἤρχισαν νὰ κινοῦνται οἱ εὐγενεῖς καὶ

οἱ καλβινισταί. Διὰ τὴν ἀφαιρέσιν πᾶσαν πρόφασιν πρὸς ἐξέγερσιν ἡ Μαρία, ἐκάλεσε τὰς Γενικὰς Τάξεις, τοὺς ἀντιπροσώπους δηλαδὴ τῶν τριῶν τάξεων (1614), οἱ ὅποιοι ὅμως ἐφάνησαν ἀνίκανοι νὰ θεραπεύσουν τὴν κακὴν διοίκησιν. Οἱ ἀντιπρόσωποι ὑπερβολικὰ εὐλαβεῖς πρὸ τῆς βασιλείας, περιορίσθησαν εἰς συζητήσεις διὰ τὰ προνόμια τῶν. Ἡ Μαρία, ἀφοῦ ἐπέτυχεν ὅτι ἀνέμενον ἀπὸ τὴν συνέλευσιν, διέκοψε τὰς ἐργασίας αὐτῆς (24 Φεβρουαρίου 1615). Ὄταν τὴν ἐπομένην οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν τριῶν τάξεων εἶδον κλεισμένην τὴν αἴθουσαν τῶν συνεδριάσεων, διελύθησαν ἠσυχῶς. Ἀπὸ τότε αἱ Γενικαὶ τάξεις δὲν συνεκλήθησαν μέχρι τοῦ 1789.

Ο ΡΙΣΕΛΙΕ (1624-1642)

Ἡ κατάστασις ἐφαίνετο ἐξελισσομένη εἰς ἀναρχίαν, ἰδίως μετὰ τὴν διένεξιν τοῦ Λουδοβίκου ΙΓ' πρὸς τὴν μητέρα του, ὅποτε τὴν ἐξουσίαν ἔλαβεν εἰς τὰς στυβαράς του χειρὰς ὁ καρδινάλιος Ρισελιέ (1624).

Ὁ Armand du Blesis κόμης τοῦ Richelieu (1585—1642) κατήγετο ἀπὸ εὐγενῆ οἰκογένειαν καὶ ἔλαβε τὴν ἀνατροφὴν τῶν εὐγενῶν. Ἀρχικῶς προωρίζετο διὰ τὸ στρατιωτικὸν στάδιον καὶ ἔμαθε ξιφασκίαν, ἰππασίαν καὶ ἄλλας σωματικὰς ἀσκήσεις. Ἐπειδὴ ὅμως ἐχρειάσθη νὰ καταλάβῃ τὴν ἐπισκοπὴν, τὴν ὁποίαν ἐλάμβανον οἱ δευτερότοκοι τῆς οἰκογενείας του, κατέγινεν εἰς θεολογικὰς μελέτας καὶ εἴκοσιν ἐτῶν ἐχειροτονήθη ἐπίσκοπος. Ἐξῆσεν ὅμως εἰς τὴν αὐλήν, ὅπως πολλοὶ κληρικοί τῆς ἐποχῆς. Τὰ προσόντα του διέκρινεν ἡ βασιλομήτωρ, ὁ ὁποῖα διώρισεν αὐτὸν ὑπουργὸν τῶν στρατιωτικῶν καὶ τῶν ἐξωτερικῶν. Μετὰ τὴν διένεξιν ὅμως πρὸς τὸν υἱὸν τῆς ἐξωρίσθη ἐπὶ τι διάστημα. Ἀνακληθεὶς κατώρθωσε νὰ συμφιλιώσῃ τὸν υἱὸν μετὰ τὴν μητέρα καὶ διὰ τὴν ἐκδούλευσιν αὐτὴν ὀνομάσθη καρδινάλιος. Κληθεὶς εἰς τὸ Συμβούλιον τοῦ βασιλέως ἔλαβε μετ' ὀλίγον τὴν πρώτην θέσιν εἰς αὐτὸ (13 Αὐγούστου 1624), τὴν ὁποίαν διετήρησε μέχρι τοῦ θανάτου του (1642).

Εὐφυής, διορατικὸς, κρυψίνους καὶ σκοτεινός, γνώστης τῶν ἀνθρώπων, ἰδίως γνωρίζων νὰ μεταχειρίζεται τὸν Λουδοβίκον ΙΓ', ψυχρὸς καὶ ἄτεγκτος, ὥστε νὰ φαίνεται ἐστερημένος ἀνθρωπίνων αἰσθημάτων, ἐπεβλήθη διὰ τῆς θελήσεώς του καὶ ἐκυβέρνησεν αὐταρχικῶς ἐπὶ δεκαοκτὼ ἔτη καὶ ἐπέβαλε τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν εἰς τὸ ἐσωτε-

ριζόν και την ισχύν τῆς Γαλλίας εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ὥστε ἡ διοίκησίς του νὰ θεωρεῖται μία ἀπὸ τὰς χαρακτηριστικωτέρας περιόδους τῆς Γαλλικῆς ἱστορίας καὶ ὁ ἴδιος ἀπὸ τοὺς σημαντικωτέρους ἄνδρας τῆς ἱστορίας.

Αὐτὸ αὐτοῦ ἤρχισε νὰ μορφώνεται τὸ δόγμα τῆς ἀπολύτου μοναρχίας. Ἡ βασιλικὴ ἐξουσία, «ἡ ζωντανωτέρα εἰκὼν τοῦ Θεοῦ», δὲν ἔμπορεῖ νὰ περιορίζεται ἀπὸ καμμίαν κοσμικὴν ἢ πνευματικὴν ἐξουσίαν. Διὰ νὰ διατηρήσῃ καὶ ἐξασφαλίσῃ τὰ συμφέροντα, μὲ τὰ ὁποῖα εἶναι ἐπιφορτισμένος ὁ ἡγεμών, ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ μεταχειρίζεται ὅλα τὰ μέσα, νόμιμα καὶ μὴ. Ὡς ἀντάλλαγμα ὁμως διὰ τὴν ἀπόλυτον αὐτὴν ὑπακοὴν εἰς τὰ θελήματά του, ὁ βασιλεὺς ἔχει ὑποχρέωσιν νὰ προστατεύῃ τοὺς ὑπηκόους του καὶ νὰ ἐργάζεται διὰ τὴν εὐτυχίαν των. Ὅσοι ἀντιτάσσονται εἰς τὸ ἔργον αὐτό, εἶναι ἔνοχοι τοῦ ἐγκλήματος καθορώσεως.

Ὁ Ρισελιέ, ὅπως ὁ ἴδιος ἔγραψεν ἀργότερα εἰς τὴν Πολιτικὴν Διαθήκην του, ἐπεδίωξε: 1) νὰ καταστρέψῃ τὸ κόμμα τῶν Οὐγενότων 2) νὰ ταπεινώσῃ τοὺς εὐγενεῖς καὶ 3) νὰ ἀνυψώσῃ τὸ ἀξίωμα τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας συντριβὼν τὴν δύναμιν τῶν Ἀψβούργων. Ἐπέτυχε καὶ τὰ τρία παρὰ τὰς ἀμέτρους δυσκολίας καὶ τοὺς πολυαριθμούς καὶ ἐπικινδύνους ἐχθρούς, χάρις εἰς τὴν ἀκλόνητον καὶ πολλάκις σκληρὰν δραστηριότητά του.

Τὸ 1628 μετὰ ἐπίμονον πολιορκίαν ἐκυριεύθη ἡ Λαροσελ (La Rochelle, ἐπὶ τῆς δυτικῆς παραλίας τῆς Γαλλίας), τὸ ἰσχυρότερον προπύργιον τῶν καλβινιστῶν, παρὰ τὴν ζωηρὰν ἀντίστασιν τῶν ὑπερασπιστῶν τοῦ φρουρίου καὶ τὴν βοήθειαν τοῦ ἀγγλικοῦ στόλου. Ὁ Ρισελιέ ὁμως εἶχε τὴν περίνοιαν νὰ διατηρήσῃ τὴν θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἰσότητά των πολιτικῶν δικαιωμάτων τῶν Οὐγενότων.

Συγχρόνως ἐστράφη ἐναντίον τῶν εὐγενῶν, οἱ ὁποῖοι κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐμφυλίων ταραχῶν εἶχον ἀποβῆ σχεδὸν ἀνεξάρτητοι, καὶ κατέβαλεν αὐτοὺς διὰ τῶν ὄπλων καὶ τῶν θανατώσεων. Διέταξε νὰ καταστρέψουν τοὺς ὠχυρωμένους πύργους, ὅσοι δὲν ἐχρησίμευον διὰ τὴν ἄμυναν τῆς χώρας. Οἱ διοικηταὶ τῶν ἐπαρχιῶν ἀνετίναξαν πολλοὺς πύργους.

Διὰ τῶν μέσων αὐτῶν καὶ τῆς συνεχοῦς ἐφαρμογῆς τοῦ συστήματός του ἐστερέωσε τὴν ἀπολυταρχίαν. Δὲν συνεκάλεσε τὰς γενικὰς τά-

Ξεις και κατέπνιξε δι' αὐστηρῶν μέτρων τὴν ἀντίστασιν τοῦ Κοινοβουλίου (Parlement), δηλαδή τοῦ ἀνωτάτου δικαστηρίου τῶν Παρισίων, τὸ ὁποῖον κατὰ παλαιὰν συνήθειαν εἶχεν ἀποκτήσει τὸ δικαίωμα νὰ ἐκφέρῃ κρίσεις ἐπὶ τῶν διαταγμάτων τῆς κυβερνήσεως.

Ὁ Ρισελιὲ ἐμισεῖτο πολὺ καὶ ἡ θέσις του ἦτο ἐπισημῆς. Εἶχεν ἀσπονδον ἐχθρὸν τὴν βασιλισσαν καὶ ἦτο κίνδυνος εἰς πᾶσαν στιγμὴν οἱ ἀντίθετοι νὰ ἀποκτήσουν τὴν εὐνοίαν τοῦ βασιλέως καὶ νὰ ἐπιτύχουν τὴν καταστροφὴν του. Διὰ τῆς ἀπαραιμίλλου ἐπιτηδειότητός του διέλυε τὰς δολοπλοκίας. Διὰ μυστικῶν ὀργάνων ἐπέβλεπε τὰ πάντα. ἐκυβέρνησα τυραννικῶς καὶ ἐφόνευσεν ὑπὲρ τὴς πενήκοντα ἀνθρώπους ὡς ἐπιβουλευομένους τὴν ζωὴν του.

Εἰς τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν ἐξεμεταλλεύθη τοὺς ἐμφυλίους σπαραγμοὺς τῆς Γερμανίας, διὰ νὰ ταπεινώσῃ τὸν αὐστριακὸν οἶκον. Ἐβοήθησεν, ὅπως εἶδομεν, κατ' ἀρχὰς τὸν Γουσταῦν Ἀδόλφον καὶ βραδύτερον εἰσῆλθεν ὁ ἴδιος εἰς τὸν Τριακονταετῆ πόλεμον.

Ὁ Ρισελιὲ κατ' οὐσίαν ἐκυβέρνησε κακῶς. Ἦτο μισάνθρωπος, ἐγωιστής, ὁ ὁποῖος διὰ τῆς ψυχρᾶς ἐπιβολῆς καὶ τῆς ραδιουργίας ἐπέβαλε τὴν αὐθαιρεσίαν του καὶ παρεκώλυσε τὴν ἀνάπτυξιν προσωπικοτήτων καὶ εὐγενεστέρων χαρακτήρων. Καταστρεπτικὴ ἦτο ἰδίως ἡ οἰκονομικὴ πολιτικὴ του. Ὅταν ἀπέθανεν, εἶχε προεξοφλήσει τὰ ἔσοδα πολλῶν ἔτων. Τὰ ἔσοδα ὑπερέβαινον κατὰ 50 ἑκατομμύρια τὰ ἔσοδα. ἐνῶ οἱ γεωργοὶ κατεστρέφοντο ἀπὸ τὴν φορολογίαν. Ὁ καρδινάλιος ἀπέθανε μισούμενος ἀπὸ ὅλους.

Βραδύτερον, ἰδίως τὸν 19ον αἰῶνα, ἐξεθείασαν αὐτὸν οἱ Γάλλοι πατριῶται, διότι συνέτριψε τὴν δύναμιν τῆς Γερμανίας, ὅπως διὰ τὸν ἀντίθετον λόγον οἱ Γερμανοὶ τὸν Βαλενστάιν καὶ τὸν Βίσμαρκ.

Ἐπὶ τοῦ Ρισελιὲ ἰδρύθη ἡ Ἀκαδημία καὶ ἡ Γαλλία εἶδε τὴν πρώτην μεγάλην ἀκμὴν τῶν γραμμάτων.

Ο ΜΑΖΑΡΕΝ (1642 - 1661)

Ὁ Ρισελιὲ δὲν εἶδε τὸ τέλος τοῦ Τριακονταετοῦς πολέμου. Τὴν πολιτικὴν του ὁμῶς ἐσυνέχισεν ὁ διάδοχός του καρδινάλιος Μαζαρέν.

Ὁ Μαζαρέν, ἰταλὸς τὴν καταγωγὴν, γεννηθεὶς τὸ 1602, ἀνετράφη εἰς τὴν Ρώμην καὶ συνεπλήρωσε τὰς σπουδὰς του εἰς τὴν Σαλαμάνκαν τῆς Ἰσπανίας, ὅπου κατώρθωσε νὰ διαπιστώσῃ τὴν ἀδυναμίαν τῆς Ἰσπα-

νίας. Κατ' ἀρχάς στρατιωτικός εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Πάπα, ἐστράφη εἰς τὴν διπλωματίαν, ἐγνώρισεν εἰς τὰς ἀποστολάς του τὸν Ρισελιέ. ἔχειροτονήθη περισσότερο ἀπὸ ὑπολογισμὸν παρὰ ἀπὸ πεποίθησιν, ἐπολιτογραφήθη γάλλος, ἐκέρδισε τὴν φιλίαν τοῦ Ρισελιέ, εἰσῆλθεν εἰς τὸ Συμβούλιον (1642) καὶ ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ καρδινάλιου. Ἐντελῶς ἀντίθετος τοῦ Ρισελιέ, ὑποχρεωτικός καὶ γλυκύς, μετριοπαθής, οὐδένα κατεδίχασεν εἰς θάνατον, ἐξαιρετικά εὐλύγιστος καὶ δεξιός, δὲν ἀπέφυγε τὴν ὑπακρισίαν καὶ τὸ ψεῦδος.

Ὁ Λουδοβίκος ΙΓ' ἀπέθανεν ὀλίγον μετὰ τὸν περίφημον πρωθυπουργόν του (1643) καὶ ἄφησε κατάστασιν ὁμοίαν πρὸς τὴν τοῦ 1610, διότι ὁ υἱός του, ὁ Λουδοβίκος ΙΔ', ἦτο πέντε ἐτῶν. Τὴν ἀντιβασιλείαν ἔλαβεν ἡ μήτηρ του Ἄ ν ν α ἡ Α ὕ σ τ ρ ι α κ ῆ (Anne d'Austriche) καὶ αὐτὴ διώρισε πρωθυπουργὸν τὸν Μαζαρέν.

ΕΞΕΓΕΡΣΙΣ ΤΩΝ ΕΥΓΕΝΩΝ (1648-1653)

Ὁ νέος πρωθυπουργὸς ἐξηκολούθησε τὸν πόλεμον, ὁ ὁποῖος εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὰς μεγάλας ἐπιτυχίας τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ καὶ τὴν εἰρήνην τῆς Βεσφαλίας. Ἄλλ' ἀκριβῶς τὸ ἔτος, κατὰ τὸ ὁποῖον ὑπεγράφη ἡ τὸσον εὐνοϊκὴ διὰ τὴν Γαλλίαν εἰρήνη τῆς Βεσφαλίας, ἡ χώρα ἔταράχθη ἀπὸ ἐσωτερικὴν ἐξέγερσιν. Ἡ βαθυτέρα αἰτία ἦτο ἡ ἀντιπολιτευτικὴ κατὰ τῆς ἀπολυταρχίας διάθεσις. Ἄφορμὴν ὅμως ἔδωκεν ἡ οἰκονομικὴ πολιτικὴ τοῦ καρδινάλιου. Ὁ λαὸς ἐστέναζεν ἤδη ὑπὸ τὸ βάρος τῆς φορολογίας ἔνεκα τῆς κακῆς διαχειρίσεως τοῦ Ρισελιέ. Τὸ Κοινοβούλιον τῶν Παρισίων διεμαρτυρήθη κατὰ τῶν νέων φορολογικῶν νομοθετημάτων. Ὅταν δὲ ὁ Μαζαρέν διέταξε τὴν σύλληψιν μερικῶν ἀπὸ τὰ ζωηρότερα μέλη του, ὁ λαὸς τῶν Παρισίων ἐπανεστάτησεν ὑποκινούμενος ὑπὸ τῶν εὐγενῶν. Ἡ ἐξέγερσις διήρκεσε πέντε ἔτη καὶ ὠνομάσθη Fronde (Σφενδόνη, 1648—1653) κατὰ τὴν σκωπτικὴν διάθεσιν τῆς ἐποχῆς, ἐπειδὴ εἶχε πολλὰ εὐτράπελα ἐπεισόδια, ὅπως ἐξετέθησαν εἰς τὰ περίφημα Ἀπομνημονεύματα ἐνὸς τῶν πρωταγωνιστῶν, τοῦ καρδινάλιου Ρέτζ (Mémoires du cardinal du Rez).

Ἡ ἀντίστασις τοῦ Κοινοβουλίου συνετρίβη εὐκόλως. Ἐπικινδυνωδεστέρα ὅμως ἦτο ἡ ἐμφάνισις ἐπὶ τῆς σκηνῆς τῶν εὐγενῶν, οἱ ὁποῖοι ἔδωσαν τὴν τελευταίαν μάχην διὰ τὰ προνόμιά των. Ἀποτέλε-

σμα τῆς στάσεως αὐτῆς ἦτο ἡ μεγάλη πενία τοῦ λαοῦ καὶ ἡ τελειωτική ἐπιβολὴ τῆς ἀπολυταρχίας.

II. Η ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΤΟΥ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ ΙΔ'

ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΣ ΙΔ' (1661-1715)

Ὅταν ἀπέθανεν ὁ Μαζαρέν, ὁ Λουδοβίκος ἦτο 22 ἐτῶν καὶ μέχρι τῆς ἡμέρας ἐκείνης δὲν εἶχε λάβει ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν κυβερνησιν. Διὰ τοῦτο πολλοὶ ἐνόμιζον, ὅτι δὲν θὰ ἐνδιαφεροθῆ διὰ τὰ πράγματα τοῦ κράτους. Τὴν ἡμέραν ὅμως τοῦ θανάτου τοῦ Μαζαρέν προσεκάλεσε τοὺς ὑπουργοὺς καὶ ἐδήλωσεν, ὅτι ἀπεφάσισε νὰ εἶναι ὁ ἴδιος πρωθυπουργὸς καὶ ἀνέλαβε προσωπικῶς τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους, τὴν ὁποίαν διεχειρίσθη μέχρι τέλους τῆς μακρᾶς βασιλείας του. Τὰ 54 ἔτη τῆς ἀρχῆς τοῦ Λουδοβίκου ἀποτελοῦν μίαν τῶν ἀξιοσημειώτων περιόδων τῆς εὐρωπαϊκῆς ἱστορίας.

Ὁ Λουδοβίκος ΙΔ' (Louis XIV) δὲν διεκρίνεται διὰ τὸν πλοῦτον τῶν ἰδεῶν, ἀλλ' εἶχε διαυγεστάτην ἀντίληψιν, ἰσχυροτάτην βούλησιν καὶ τὰ πρόσοντα τοῦ ἄρχοντος εἰς ὑψιστον βαθμόν. Τὸ πρόσωπον καὶ αἱ κινήσεις του εἶχον κάτι τὸ ἐπιβλητικὸν καὶ μεγαλοπρεπές, εἰς τοὺς τρόπους του εἶχεν ἐπισημότητα, ἦτο κύριος τῶν κινήσεων καὶ τῶν λόγων του καὶ σχεδὸν οὐδέποτε ἐγέλα οὔτε ὠργίζετο, ὠμίλει ὀλίγον καὶ ἤκουε μετὰ προσοχῆς τοὺς ἄλλους. Κατὰ βάθος δὲν ἦτο κακός, ἀλλ' ὁ ἄμετρος ἐγωισμὸς του, αἱ ἐπιτυχίαι καὶ τὰ θυμιάματα, τὰ ὁποῖα προσέφερε προθύμως τὸ σπῆνος τῶν αὐλικῶν, συνετέλεσαν, ὥστε νὰ ἀγαπᾷ μόνον τὸν ἑαυτὸν του.

Τὸ δόγμα τῆς ὀλοκληρωτικῆς μοναρχίας διετύπωσεν ὁ ἴδιος καθάρωτα εἰς τὰ δύο συγγράμματα, Ἄπομνημονεύματα διὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ διαδόχου καὶ Στοχασμοὶ ἐπὶ τοῦ βασιλικοῦ ἐπαγγέλματος.

Ὁ Λουδοβίκος ἐθεώρει ἑαυτὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, υπεύθυνον καὶ ὑπόλογον μόνον ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Ἐφρόνει, ὅτι ἡ ἐξουσία τοῦ βασιλέως οὐδένα ἔχει περιορισμόν, ὅτι εἰς αὐτὴν ἀνήκει ἡ ζωὴ καὶ ἡ περιουσία τῶν ὑπηκόων. Ὁ βασιλεὺς εἶναι ἡ ἐνσάρκωσις τοῦ κράτους. *Ἐγὼ εἶμαι τὸ κράτος*, *L'état c'est moi*, συνήθιζε νὰ λέγη, καὶ τὰ βασιλικὰ διατάγματα συνήθως ἐτελείωνον διὰ τῆς φράσεως, *car tel est mon plaisir*. Ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας εἶναι ὁ

«χριστιανικώτατος», ὁ «πρεσβύτερος» υἱὸς τῆς ἐκκλησίας. Τὴν ἀντίληψιν αὐτὴν συμμερίζεται ἡ πλειονότης τῶν συγχρόνων. Ὁ περίφημος θεολόγος Μποσουνέ τὴν στηρίζει εἰς τὰς Ἁγίας Γραφάς.

Ἡ κυβέρνησις τῆς Γαλλίας ἐπὶ Λουδοβίκου ἔγινεν αὐταρχική, ἐξησκείτο αὐστηροτάτη ἀστυνομικὴ ἐπίβλεψις, οἱ ὑποπτοὶ καὶ οἱ ὑποπίπτοντες εἰς τὴν δυσμένειαν τῶν ἀρχόντων συνελαμβάνοντο διὰ τῶν μυστικῶν ἐνταλμάτων (lettres de cachet) καὶ ἐνεκλείοντο χωρὶς

Λουδοβίκος ΙΔ'.

νὰ δικασθοῦν εἰς τὰς φυλακὰς τοῦ κράτους, τῶν ὁποίων ὀνομαστοτάτη ἦτο ἡ Βαστίλλη (Bastille), ἀρχαῖον φρούριον τῶν Παρισίων.

Ὁ Λουδοβίκος ἐγκατεστάθη εἰς τὰ πολυτελεῖ ἀνάκτορα τῶν Βερσαλλιών, τὰ ὁποῖα ἔκτισεν ὁ ἴδιος. Περὶ αὐτὰ ἔκτισαν τὰ μέγαρά των οἱ εὐγενεῖς, οἱ ὁποῖοι ἀνέμενον τὰ πάντα ἐκ τῆς εὐνοίας τοῦ ἀρχοντος. Ὁ βασιλεὺς περιεστοιχίσθη ἀπὸ πολυτελεστάτην καὶ δαπανηροτάτην αὐλήν. Ὑπὲρ τὰς 3 χιλ. πρόσωπα ἀπετέλουν τὴν ὑπηρεσίαν του. Ἡ ζωὴ τῆς αὐλῆς ἐκανονίζετο ἀπὸ αὐστηρὰν ἐθιμοτυπίαν. Ἦτο ὄρισμένον πότε θὰ σηκωθῇ ὁ βασιλεὺς, πότε θὰ ἐξέλθῃ ἀπὸ τὸν κοιτῶνα, πότε θὰ δεχθῇ τοὺς οἰκείους, ποῖος θὰ προσφέρῃ τὸ νυκτερινὸν ἔνδυμα, ὅταν μετέβαινεν εἰς τὴν κλίνην, ἢ τὸν πῖλον ὅταν ἐξήρχετο.

Μὲ τὴν ἰδίαν αὐστηρότητα εἶναι κανονισμένη καὶ ἡ ἐνασχόλησις τοῦ βασιλέως, ἡ λειτουργία τῶν γραφείων τῆς αὐλῆς. Ὁ Λουδοβίκος εἰς τὸ ὕψος τῶν ἀνακτόρων του περιστοιχισμένος ἀπὸ τοὺς αὐλικούς του εἶναι ὁ βασιλεὺς ἡλιος εἰς τὸ μέσον ἀστερισμῶν.

Ὑπὸ τὴν λαμπρότητα ὅμως αὐτῆν, τὴν αὐστηρότητα καὶ τὴν πρόθυμον ὑπόκλισιν, ἐζρύπετο πολλὴ ὑποκρισία, ψεῦδος καὶ διαφθορά.

ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ

Ἡ αὐταρχία ἐκτείνεται εἰς ὅλους τοὺς κλάδους τῆς πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς. Ἔχομεν λοιπὸν ἀπολυταρχίαν διοικητικὴν, τοῦ κέντρου καὶ τῶν ἐπαρχιῶν, βιομηχανικὴν καὶ οικονομικὴν, στρατιωτικὴν, θρησκευτικὴν.

Ἡ διοίκησις τοῦ κέντρου ὠργανώθη τελειωτικῶς χωρὶς πολλοὺς νεωτερισμούς. Αἱ κυριώτεραι ὑπηρεσίαι, συμβούλια, ὑπουργεῖα, συνεκεντρώθησαν εἰς τὰς Βερσαλλίας. Εἰς τὴν διοίκησιν τῶν ἐπαρχιῶν ὅλαι αἱ παλαιαὶ ἐλευθερίαι κατηργήθησαν. Κυβερνήται, κοινοβούλια, ἐπαρχιακαὶ τάξεις καὶ πόλεις ἔχασαν τὰ προνόμια τῶν. Ὅλη ἡ ἐξουσία περιῆλθεν εἰς τὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ βασιλέως, τὸν *intentant*.

Ὁ Λουδοβίκος εἶχεν ἰκανότητα νὰ ἐκλέγη τοὺς συνεργάτας του. Διὰ τὴν διαχείρισιν τῶν ὑποθέσεων τοῦ κράτους ἐχρησιμοποίησεν ἐκ συστήματος ἀνθρώπους ἀπὸ τὴν ἀστικὴν τάξιν, υἱοὺς ἐπιχειρηματιῶν καὶ τραπεζιτῶν, διότι ἦσαν ἐργατικώτεροι καὶ πειθαρχικώτεροι. Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ὑπουργοὺς του ἔδειξαν ἐξαιρετικὴν ἰδιοφυίαν καὶ ἔγιναν ὄνιμασταί, ὅπως π.χ. ὁ ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν Κολμπέρ καὶ ὁ ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν Λουβόά.

Κολμπέρ.

ΤΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ

Ὁ Κολμπέρ (Colbert) διεχειρίσθη ἐπὶ μακρὸν τὰ οικονομικά. Ἐργατικώτατος, μὲ ἀσυνήθη ἀντοχήν, συνεκέντρωσε τὰς ὑποθέσεις ἐπὶ τὰ σημερινῶν ὑπουργειῶν. Ὁ Κολμπέρ εἶναι ὁ γνησιώτερος ἀντιπρόσωπος τῶν οικονομικῶν ἀντιλήψεων τῆς ἐποχῆς του. Ἐφρόνει, ὅτι ὁ πλοῦτος μιᾶς χώρας ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ ποσὸν τοῦ ὑπάρχοντος εἰς αὐτὴν χρήματος. Διὰ νὰ αὐξηθῇ ὁ πλοῦτος τῆς Γαλλίας, ἔπρεπε νὰ εἰσάγεται ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερον χρῆμα. Τοῦτο θὰ κατορθοῦτο, ἂν ἡ ἐξαγωγή ὑπερέβαινε τὴν εἰσαγωγὴν, μὲ ἄλλας λέξεις ἂν

ἡ Γαλλία εἶχεν ἀκμαίαν βιομηχανίαν. Ὁ Κολμπέρ ἐπίστευεν, ὅτι ἡ βιομηχανία ἀναπτύσσεται μόνον μετὰ τὴν ἐπέμβασιν τοῦ κράτους. Τὸ κράτος ἔπρεπε νὰ λάβῃ προστατευτικὰ μέτρα, νὰ ἐμποδίξῃ δηλαδή τὴν εἰσαγωγὴν ξένων βιομηχανικῶν προϊόντων, νὰ διευκολύνῃ τὴν εἰσαγωγὴν πρώτων ὑλών, νὰ κανονίζῃ τὴν παραγωγὴν. Τὴν οικονομικὴν αὐτὴν ἀντίληψιν, ἡ ὁποία χαρακτηρίζει τὸν 17ον αἰῶνα, ὠνόμασαν μεροκантиλισμόν.

Συγχρόνως ὁ Κολμπέρ κατήργησε τοὺς ἐντὸς τῆς Γαλλίας περιορισμοὺς τοῦ ἐμπορίου, κατεσκεύασεν ὁδοὺς, διώρυγας κλπ. Εἰς τοὺς καλοὺς χρόνους τῆς βασιλείας τοῦ Λουδοβίκου τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ βιομηχανία τῆς Γαλλίας ἔφθασαν εἰς μεγάλην ἀκμὴν καὶ ἡ Γαλλία ἀπέκτησεν ἀξιόλογον ἀποικιακὸν κράτος, τὸν Καναδᾶν καὶ τὴν Λουϊσιάναν ἐπὶ τοῦ Μισσισιππῆ.

Ο ΣΤΡΑΤΟΣ

Συνέπεια τῆς οικονομικῆς ἀκμαιοτήτος ἦτο ἡ μεγάλη στρατιωτικὴ ἰσχὺς τοῦ Λουδοβίκου. Ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας ἐπὶ δεκαετίας ἦτο ὁ πλουσιώτερος ἡγεμὼν τῆς Εὐρώπης. Ἐδημιούργησεν ἰσχυρὸν στρατόν, ὁ ὁποῖος ἦτο τὸ στήριγμα τῆς ἀπολύτου μοναρχίας εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ τῆς ἐπιβολῆς εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Ὅργανωτὴς τοῦ βασιλικοῦ στρατοῦ ἦτο ὁ **Λουβοά** (Louvois).

Ἡ στρατιωτικὴ δύναμις τῆς Γαλλίας ἐπὶ Λουδοβίκου ἀνῆλθεν εἰς 220 χιλιάδας, ἐνῶ ἡ χώρα δὲν εἶχε περισσότερον ἀπὸ 15 - 20 ἑκατομ. κατοίκους. Οἱ στρατιῶται ἦσαν ὅπως εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην μισθωτοί. Ἄλλ' ὁ Λουδοβίκος ἐστρατολόγει μόνον γάλλους, ἰδίως χωρικούς. Ὁ γαλλικὸς στρατὸς ἦτο προηγμένος πολὺ ἀπὸ τεχνικῆς ἀπόψεως (πυροβολικόν, τελειότερα ὄπλα, συνένωσις πυροβόλου καὶ λόγχης). Ἀντιθέτως εἰς ἀνωτέρας θέσεις τοῦ στρατοῦ ὁ Λουδοβίκος μετεχειρίσθη μόνον εὐγενεῖς. Ὁ στρατὸς ἦτο καθαρῶς βασιλικός, ὁ ἴδιος ὁ βασιλεὺς διώριζε τοὺς ἀξιωματικούς καὶ ἐμισθοδότη αὐτοὺς ἐκ τοῦ ταμείου του.

Ὁ Λουδοβίκος ἀπέκτησε πολλοὺς ὀνομαστοὺς στρατηγούς, ὅπως τὸν Condé, Turenne, Louxembourg, Catinat κλπ. καθὼς καὶ τὸν διάσημον μηχανικὸν Vauban, ὁ ὁποῖος ὠχύρωσε τὰ βόρεια καὶ ἀνατολικά σύνορα τοῦ κράτους μετὰ νέου τύπου ὀχυρώματα, χαμηλά

καὶ παχέα, καλυπτόμενα μὲ πυκνὸν χῶμα καὶ γλόην. Ἡ Γαλλία ἐπὶ Λουδοβίκου ἀπέκτησεν ἐπίσης σημαντικὴν ναυτικὴν δύναμιν.

ΤΑ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ - ΑΝΑΚΛΗΣΙΣ ΤΟΥ ΔΙΑΤΑΓΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΝΑΝΤΗΣ

Ὁ Λουδοβίκος ἠθέλεε νὰ ἐπιβάλλεται εἰς τὴν ἐκκλησίαν, διότι εἶχε τὴν γνώμην, ὅτι ἔπρεπε εἰς τὴν Γαλλίαν νὰ βασιλεύῃ μία πίστις, εἷς βασιλεὺς καὶ εἷς νόμος (un roi, une loi, une foi). Διὰ τοῦτο ἦλθεν εἰς ρῆξιν πρὸς τὸν Πάπαν, τοῦ ὁποίου ἠθέλησε νὰ περιορίσῃ τὸ δικαίωμα εἰς τὴν Γαλλίαν ὡς πρὸς τὸν διορισμὸν τῶν ἐπισκόπων. Ὁ βασιλεὺς ἐστηρικθῆ ἐπὶ σημαντικοῦ μέρους τοῦ γαλλικοῦ κλήρου καὶ πρόθυμον ἀπολογητὴν τῆς ἐκκλησιαστικῆς πολιτικῆς του εἶχε τὸν ὀνομαστὸν ρήτορα καὶ συγγραφεὰ **Μποσουέ** (Bossuet).

Ἀπάνθρωπος καὶ συγχρόνως ἀσύνητος ἦτο ἡ συμπεριφορὰ τοῦ Λουδοβίκου πρὸς τοὺς καλβινιστάς. Παρακινούμενος ὑπὸ τοῦ καθολικοῦ κλήρου, ἰδίως ὑπὸ τῶν ἰησουϊτῶν, ἀπεφάσισε νὰ ἐκριζώσῃ τὴν αἵρεσιν ἀπὸ τὴν Γαλλίαν. Ἀφοῦ μετεχειρίσθη πολλὰ βίαια μέτρα κατ' αὐτῶν, ἀνεκάλεσε τὸ Διάταγμα τῆς Νάντης (1685).

Οἱ καλβινισταὶ ἢ ἔπρεπε νὰ δεχθῶν τὸν καθολικισμὸν ἢ νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ ἔδαφος τῆς Γαλλίας. Τὴν διαταγὴν συνώδευσαν ἀπάνθρωπα καὶ ἐξευτελιστικὰ μέτρα. Χιλιάδες καλβινισταὶ, ὑπὲρ τὰς 100 χιλιάδας, ἄφησαν τὰς πατρίδας των. Ὁ βασιλεὺς ἔφανη, ὅτι ἐθριάμβευσε καὶ μετ' αὐτοῦ ἐπανηγύριζεν ὁ καθολικὸς κλῆρος.

Ἄλλ' ἢ ἀνάκλησις τοῦ Διατάγματος τῆς Νάντης ἦτο καταστροφικὴ διὰ τὴν Γαλλίαν καὶ εἶχε διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Εὐρώπης συνεπειάς, τὰς ὁποίας δὲν ἦτο δυνατόν νὰ προῖδῃ τις. Οἱ Οὐγενότοι διεσκορπίσθησαν εἰς τὰς διαφόρους χώρας, ἰδίως εἰς τὰς ὁμοδόξους, φέροντες τὴν τέχνην καὶ τὴν ἐπιμέλειάν των εἰς αὐτάς, διότι πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἦσαν ἄριστοι τεχνῖται. Εἰς τὴν Πρωσσίαν μόνον ἐγκατεστάθησαν ὑπὲρ τὰς 20 χιλιάδας, οἱ ὁποῖοι ἐδημιούργησαν πυρῆνα τεχνικῆς, βιομηχανικῆς καὶ πνευματικῆς ἀναπτύξεως.

Οἱ ἐγγράμματοι, οἱ λόγιοι, ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Ὀλλανδίαν καὶ τὴν Ἀγγλίαν. Ὁ θρησκευτικὸς ζῆλος καὶ τὸ πάθος κατὰ τοῦ Λουδοβίκου ἔκαμαν αὐτοὺς καλοὺς συγγραφεῖς. Ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν ἦτο ὁ περίφημος **Πιέρ Μπαύλ** (Pierre Bayle, 1647—1706) δημοσιογράφος, σατιριστὴς καὶ φιλόσοφος. Αὐτοὶ ἐξέδωκαν ἐφημερίδας.

περιοδικὰ καὶ βιβλία, διὰ τῶν ὁποίων ἔκαμαν σφοδρὰν πολεμικὴν κατὰ τοῦ Λουδοβίκου καὶ διέσυραν αὐτὸν καὶ τὸ καθεστῶς του. Στήριγμα εἶχον τὸν ἀντίπαλόν του βασιλέα τῆς Ἀγγλίας Γουλιέλμον τῆς Ὁρανίας καὶ τὸ μῖσος, τὸ ὁποῖον ἀπέλυσαν εἰς τὴν Εὐρώπην οἱ πόλεμοι τοῦ Λουδοβίκου.

ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ (1715)

Ὁ Λουδοβίκος ΙΔ΄ ἀπέθανε 77 ἐτῶν, τὸ 1715, ἀφοῦ ἔμεινε εἰς τὸν θρόνον 72 ἔτη καὶ ἐκυβέρνησε τὴν Γαλλίαν 54 ἔτη.

Ὁ ἀντιπρόσωπος αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, ὁ βασιλεὺς Ἡλίου, ἀποθνήσκων ἄφηκε τὴν χώραν του κατεστραμμένην, ὅπως ὁ Φίλιππος Β΄ τὴν Ἰσπανίαν πρὸ ἑκατὸν ἐτῶν. Ἐδαπάνησε κολοσσιαία ποσά, διὰ νὰ ἱκανοποιήσῃ τὰς ὀρέξεις του. Ἀπὸ τὸ 1689 διεξῆγε διαρκῆ πόλεμον κατὰ τῆς Εὐρώπης, ἐνῶ αἱ δαπάναι διὰ τὰς οἰκοδομάς, τὰ δῶρα εἰς τοὺς εὐνοουμένους καὶ ὁ πολυτελεῆς βίος τῆς αὐτῆς ἐσπατάλησαν μυθώδη ποσά.

Ἡ ἀκαταλόγιστος φορολογία ἀπεμύζησε τὸ αἷμα τῶν χωρικῶν. Ἡ καταδίωξις τῶν Οὐγενότων ἐστέρησε τὴν χώραν τεχνιτῶν καὶ κατέστρεψε τὴν βιομηχανίαν. Ὁ βίος εἰς τὴν ὑπαιθρον ἦτο θλιβερός. Εἰς πολλὰ μέρη οἱ χωρικοὶ μόλις εὔρισκον ἄρτον καὶ εἰς ὅλην τὴν Γαλλίαν παρατηρήθη ἐλάττωσις πληθυσμοῦ. Διὰ τοῦτο ὁ λαὸς ἠσθάνθη ἀνακούφισιν, ὅταν ἔμαθε τὸν θάνατόν του, καὶ εὐχαριστήθη, διότι ἔληξεν ἡ μακρὰ βασιλεία του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄.

ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΓΛΙΑΝ

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΗΣ ΑΓΓΛΙΑΣ

Ὁ ἀγγλικὸς λαὸς ἀνεπτύχθη πολιτικῶς ἐνωρίτερον ἀπὸ τοὺς ἄλλους λαοὺς τῆς Εὐρώπης. Ἦδη κατὰ τὸ τέλος τῶν μέσων χρόνων ἐτέθησαν εἰς τὴν Ἀγγλίαν αἱ βάσεις τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος.

Τὸν 17ον αἰῶνα οἱ ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Στούαρτ βασιλεῖς ἐπεχείρησαν ἀκολουθοῦντες τὸ παράδειγμα τῶν γάλλων βασιλέων νὰ καταργήσουν τὰς ἐλευθερίας τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ καὶ νὰ κυβερνήσουν ἀπολυταρχικῶς. Ἄλλ’ οἱ Ἀγγλοὶ διὰ δύο ἐπαναστάσεων, τοῦ 1648 καὶ 1688 ἐματαιώσαν τὴν προσπάθειαν αὐτῶν.

Οὕτω ἡ χώρα διῆλθε περίοδον πολιτικῶν ἀναστατώσεων, διὰ τῶν ὁποίων ἐπαγιάθη καὶ διεμορφώθη περαιτέρω τὸ Κοινοβουλευτικὸν πολίτευμα.

Ἀπὸ τότε ἡ Ἀγγλία εἰρηνεύσασα καὶ εὐνομουμένη εἰσῆλθεν εἰς τὴν ὁδὸν τῆς μεγάλης ὕλικῆς καὶ διανοητικῆς προόδου.

ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΓΓΛΙΚΟΥ ΛΑΟΥ

Ἡ πολιτικὴ ἀνάπτυξις τῆς Ἀγγλίας κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἦτο οὐσιωδῶς διάφορος ἀπὸ τῆς λοιπῆς Εὐρώπης. Οἱ βασιλεῖς αὐτῆς διετήρησαν πάντοτε μεγάλην ἰσχύν, ἐνῶ οἱ εὐγενεῖς οὐδέποτε ἀπέκτησαν κυριαρχικὰ δικαιώματα.

Ἡ βασιλικὴ ἐξουσία ὅμως ὑπεβάλλετο ἀνέκαθεν εἰς μερικὸς περιορισμούς. Ἰδίως εἰς ζητήματα φορολογίας ὁ βασιλεὺς ἔπρεπε νὰ ἐρωτήσῃ τὴν γνώμην τῶν φορολογουμένων. Ὅσαίς ἐπρόκειτο νὰ

ἐπιβάλλη νέον φόρον, ἐκάλει εἰς συμβούλιον τοὺς γαιοκτίμονας, τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ τοὺς ἡγουμένους τῶν μοναστηρίων. Οὕτω διεμορφώθη τὸ πρῶτον κοινοβούλιον (Parlement) ἢ Β ο υ λ ῆ τ ῶ ν Λ ὀ ρ δ ω ν.

Ὅταν τὸν 13ον αἰῶνα ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ὁ Ἀκτῆμων (1199—1216) ἠθέλησε νὰ κυβερνήσῃ τὴν χώραν κατὰ τὰς ὁρέξεις του, οἱ εὐγενεῖς ἐξανέστησαν καὶ ὑπεχρέωσαν αὐτὸν νὰ παραχωρήσῃ τὴν ὀνομαστὴν Magna Charta (1215), τὸν πρῶτον δηλαδὴ συνταγματικὸν χάρτην τῆς Ἀγγλίας, ὁ ὁποῖος ἐξησφάλιζε τὰς ἐλευθερίας τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ (συγκατάθεσις διὰ τὴν φορολογίαν, προσωπικὴ ἐλευθερία, δικαίωμα ἀντιστάσεως).

Βραδύτερον ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια ὁ βασιλεὺς νὰ συμβουλευέται ἐπὶ οικονομικῶν ἰδίως ζητημάτων ἀντιπροσώπους τῶν συμβουλίων τῶν κομητειῶν καὶ τῶν κοινοτήτων. Τοιουτοτρόπως προῆλθεν δεύτερον συνέδριον, ἡ δευτέρα ἀγγλικὴ Βουλὴ, ἢ Β ο υ λ ῆ τ ῶ ν Κ ο ι ν ο τ ῆ τ ω ν, ἡ ὁποία σὺν τῷ χρόνῳ ἔλαβε μεγαλυτέραν σπουδαιότητα, διότι ἀντεπροσώπευε μεγαλύτερον μέρος τοῦ λαοῦ.

Τοιουτοτρόπως ἡ βασιλεία εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἐτέθη ὑπὸ τὸν νόμον, ἐνῶ ἡ βασιλεία εἰς τὴν Γαλλίαν ἦτο ὑπὲρ τὸν νόμον.

ΑΠΟΛΥΤΑΡΧΙΚΑΙ ΤΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΣΤΟΥΑΡΤ

Μετὰ τὸν θάνατον τῆς Ἐλισάβετ (1603) εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἀγγλίας προσεκλήθη ὁ βασιλεὺς τῆς Σκωτίας Ἰάκωβος, ὁ υἱὸς τῆς Μαρίας Στούαρτ. Τοιουτοτρόπως ἀνῆλθεν ἡ δυναστεία τῶν Στούαρτ εἰς τὸν ἀγγλικὸν θρόνον καὶ ἠνώθησαν ὑπὸ τὸ αὐτὸ σκῆπτρον Ἀγγλία καὶ Σκωτία.

Οἱ Στούαρτ ἀκολουθοῦντες τὰς τάσεις τῆς ἐποχῆς των, ἰδίως τὸ παράδειγμα τῶν βασιλέων τῆς Γαλλίας, ἐπεχείρησαν νὰ κυβερνήσουν τὴν Ἀγγλίαν ἀπολυταρχικῶς. Ἀλλὰ προσέκρουσαν εἰς τὰς συνηθείας τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ καὶ ἐξήγειραν ἰσχυρὰν ἀντίδρασιν. Ἐπιχειρήσαντες ἀφ' ἐτέρου νὰ κανονίσουν αὐθαίρετως τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα ἐξηρέθισαν τοὺς ὁπαδοὺς καὶ τῶν δύο δογμάτων.

Διὰ τοῦτο εἶχον διαρκεῖς προστριβὰς πρὸς τὸ κοινοβούλιον. Πολύλακίς διέλυσαν αὐτό, ἀλλ' ἠναγκάσθησαν πάλιν νὰ συγκαλέσουν αὐτό, διότι εἶχον ἀνάγκην χρημάτων. Ἡ τακτικὴ των γενικῶς δὲν εἶχε σταθερότητα καὶ συνέπειαν.

Ὁ Ἰάκωβος Α' (1603—1628) εἶχε μεγάλην ἰδέαν διὰ τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα. Ἐφρόνει, ὅτι ὁ βασιεὺς εἶχεν ἐξουσίαν ζωῆς καὶ θανάτου ἐπὶ τῶν ὑπηκόων του.

Υἱὸς καθολικῆς, ἀνατραφεὶς εἰς τὸ καλβινικὸν δόγμα, ἦτο ἀρεκετὰ ἔξυπνος καὶ μορφωμένος, ἀλλὰ στενὸς εἰς τὴν ἀντίληψιν καὶ σχολαστικός. Ἰδίως ἐνόμιζεν ἑαυτὸν ἀρμόδιον εἰς τὰ θεολογικὰ ζητήματα. Διὰ τὴν κανονίση τὰ θρησκευτικὰ, ἐστηρίχθη εἰς τὴν ἀγγλικὴν ἐκκλησίαν, τῆς ὁποίας ἦτο ἀρχηγός, καὶ ἐπίσεε καθολικοὺς καὶ πουργιτανούς. Οἱ καθολικοὶ κατόπιν σκοτεινῆς συνωμοσίας, ἀποδοθείσης εἰς αὐτούς, κατεδιώχθησαν ἀπηνέστατα. Ἐναντίον τῶν πουργιτανῶν, οἱ ὅποιοι δὲν ἠθέλον ἐπισκόπους, ἐπίσημα προσευχητάρια καὶ διασκεδάσεις τῆς Κυριακῆς, ἔλαβε τοιαῦτα μέτρα, ὥστε ὁμαδικῶς μετηνάστευσαν εἰς τὴν Ἀμερικὴν καὶ ἴδρυσαν τὰς πρώτας ἀγγλικὰς ἐκκλησίας. Ἐπὶ πολλὰ ἔτη διετέλεσεν εἰς προστριβὰς πρὸς τὸ Κοινοβούλιον καὶ ἐσώρευσε σφάλματα, τὰ ὁποῖα ἐπλήρωσεν ὁ υἱὸς του.

Ὁ Κάρολος Α' (1628—1649) ἦτο διάφορος τοῦ πατρὸς του. Εὐκίνητος, ὠραῖος καὶ ἵπποτικός εἰς τὴν ἐμφάνισιν, κατὰ βάθος ἦτο ἀδύνατος χαρακτήρ καὶ δὲν ἀπέφευγε τὸ ψεῦδος. Ἐπολιτεύθη κακῶς ὅπως ὁ πατήρ του. Διέλυσεν ἐπανειλημμένως τὸ κοινοβούλιον, ἐκυβέρνησεν ἐπὶ ἔνδεκα ἔτη ἀπολυταρχικῶς, ἀλλ' ὅταν τέλος ἠναγκάσθη νὰ ἀνακαλέσῃ τὸ ὀνομασθὲν Μ α κ ρ ὸ ν Κοινοβούλιον ἕνεκα τῆς μακρᾶς διαρκείας (1640—1653), προσέκρουσεν εἰς σφοδρὰν ἀντίδρασιν. Ἡ βουλὴ κατεδίκασεν εἰς θάνατον ὑπουργοὺς τοῦ βασιλέως, οἱ ὅποιοι ἦσαν συνένοχοι εἰς τὰ ἀπολυταρχικὰ μέτρα καὶ τὰς θρησκευτικὰς καινοτομίας. Ὁ Κάρολος ἤλθε τέλος εἰς φανεράν ρῆξιν πρὸς τὸ κοινοβούλιον καὶ ἐξῆλθεν εἰς τὴν ὑπαιθρον, διὰ νὰ ὀργανώσῃ τὸν πόλεμον κατ' αὐτοῦ.

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ 1648 - ΚΡΟΜΒΕΛ

Οὕτως ἤρχισεν ὁ ἐμφύλιος πόλεμος μεταξὺ βασιλέως καὶ κοινοβουλίου. Μετὰ τοῦ βασιλέως ἐτάχθησαν οἱ εὐγενεῖς, οἱ ὀπαδοὶ τῶν ἐπισκόπων καὶ ἐν γένει αἱ δυτικαὶ καὶ βόρειοι ἐπαρχίαι, ἐνῶ τὸ πολυπληθέστερον καὶ πλουσιώτερον μέρος τῆς Ἀγγλίας, τὸ ἀνατολικὸν καὶ τὸ νότιον, ὑπεστήριξε τὸ κοινοβούλιον. Ὁ στρατὸς 1648 τοῦ βασιλέως ἦτο μαχηώτερος, διότι ἀπετελεῖτο ἀπὸ εὐγενεῖς ἱπτεῖς.

ἐξησκημένους και τολμηρούς, και τὸ ἵππικὸν ἀπετέλει ἀκόμη τὴν κυρίαν δύναμιν τοῦ τότε στρατοῦ. Διὰ τοῦτο ὁ στρατὸς τοῦ κοινοβουλίου, ὁ ὁποῖος ἀπετελεῖτο ἀπὸ ἀστοὺς μὴ ἐξησκημένους εἰς τὸν πόλεμον, εἶχε πολλὰς ἀποτυχίας.

Τότε ὁ Κρόμβελ, βουλευτὴς και ἀξιωματικὸς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ κοινοβουλίου, εἰσήγαγε νέαν τακτικὴν. Κατήρτισεν ἵππικὸν ἀπὸ

Κρόμβελ.

ὄρεινους πουριτανούς, φανατισμένους εἰς τὴν πίστιν τους, οἱ ὁποῖοι δὲν ἐπολέμουν ὅπως οἱ μισθοφόροι διὰ τὸ χρῆμα, ἀλλὰ ἀπὸ ἀφοσίωσιν εἰς τὴν θρησκείαν. Οἱ πολεμισταὶ αὐτοί, ὅπως και τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ λαοῦ εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἠσθάνετο βαθεῖαν ἀποστροφὴν πρὸς πᾶν καθολικόν. Ὁ Κρόμβελ κατώρθωσε νὰ διεγείρῃ τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα μετὰ βίον αὐστηρόν, μετὰ προσευχάς, μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς Ἀγίας Γραφῆς και μετὰ ἄσματα ἀπὸ τὸ ψαλτήριον. Ὁ στρατὸς αὐτὸς δὲν ἤργησε νὰ φανῇ ἀνώτερος ἀπὸ τὸν στρατὸν τοῦ βασιλέως.

Ὁ Κρόμβελ διωρίσθη ἀρχιστρατήγος και ἐνίκησε τὸν βασιλέα, ὁ ὁποῖος ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Σκωτίαν. Ἄλλ' οἱ Σκῶτοι παρέδωκαν αὐτὸν εἰς τὸ ἀγγλικὸν Κοινοβούλιον.

Ὁ Ὀλιβιέρος Κρόμβελ (Olivier Cromwell, 1599—1658) ἦτο υἱὸς εὐπόρου γαιοκτήμονος, μεγαλόσωμος και ρωμαλέος, δραστηριώτατος, μετὰ αὐστηρὰν φυσιογνωμίαν και ρήτωρ νευρώδης. Ἐνεπνέετο ἀπὸ θερμὸν θρησκευτικὸν ζῆλον και διετήρει τὴν ὁμότητα τῆς ἀγγλικῆς φυλῆς κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους. Ἀνεδείχθη ἔξοχος ὀργανωτὴς και διπλωμάτης ὀξυδερκής, ὥστε νὰ θεωρεῖται ἀπὸ τοὺς θεμελιωτὰς τοῦ ἀγγλικοῦ μεγαλείου.

Τοιοῦτοτρόπως ἐπεκράτησε τὸ Κοινοβούλιον. Δὲν ἤργησεν ὁμοίως νὰ ἔλθῃ εἰς ρῆξιν πρὸς τὸν νικητὴν στρατηγόν. Ἡ πλειονοψηφία τοῦ Κοινοβουλίου ἦτο ἐναντίον τοῦ Κρόμβελ και ἤθελε νὰ περιορίσῃ τὰς

αὐθαιρεσίας του. Ἐκεῖνος εἰσῆλθε μὲ τὸν στρατόν του εἰς τὸ Λονδῖνον καὶ ἀπέβαλε τοὺς ἀντιπολιτευομένους ἀπὸ τὴν βουλιαν. Τοῦτο ὠνομάσθη κ ἄ θ α ρ σ ι ς τ ο ὗ Κ ο ι ν ο β ο υ λ ί ο υ καὶ τὸ οὕτως ἀκρωτηριασθὲν σῶμα Κ ο λ ο β ὸ ν Κ ο ι ν ο β ο ὄ λ ι ο ν. (Rump-parliament) κατὰ τὴν οκωπτικὴν τάσιν τῶν χρόνων ἐκείνων. Ὑπὸ τὰς συνθήκας αὐτὰς ὠρίμασεν εἰς τὰς τάξεις τῶν ἀξιοματικῶν τοῦ ἐπαναστατικοῦ στρατοῦ ἡ ἰδέα, ὅτι πᾶσα κυριαρχία στηρίζεται εἰς τὸν λαὸν καὶ πηγάζει ἀπὸ τὸν λαόν. Τοιοῦτοτρόπως ἐγεννήθη ἀντιθέτως πρὸς τὸ ἀξίωμα τῆς ἐλέω Θεοῦ κυριαρχίας τὸ ἀξίωμα τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ.

Ὁ βασιλεὺς εἰσήχθη εἰς δίκην πρὸ ἐκτάκτου δικαστηρίου καὶ κατεδικάσθη εἰς θάνατον ὡς τύραννος, προδότης καὶ ἐχθρὸς τοῦ λαοῦ καὶ ἀπεκεφαλίσθη (1649).

Η ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ (1649-1660)

Ἡ μερίς, ἡ ὁποία εἶχε γίνεи κυρία τῆς καταστάσεως μετὰ τοῦ Κρόμβελ, ἀπετέλει μειοψηφίαν, ἀλλ' ἔδειξε μεγίστην δραστηριότητα καὶ διειρηθή ἐπὶ ἔνδεκα ἔτη εἰς τὴν ἀρχήν. Ἡ Ἀγγλία ἀνεκροῦχθη δημοκρατία, ἡ Ἄνω Βουλὴ διελύθη, ἀνετέθη δὲ εἰς ἕκτακτον συμβούλιον ἡ Κυβέρνησις. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ Σκωτία καὶ ἡ Ἰρλανδία δὲν ἀνεγνώρισαν τὴν ἐπανάστασιν, ὁ Κρόμβελ ἀπεβιβάσθη μετὰ στρατοῦ εἰς τὴν Ἰρλανδίαν καὶ κατέπνιξεν εἰς τὸ αἷμα τὴν ἐπανάστασιν. Ἐπίσης κατεστάλη ἡ ἐξέγευσις τῆς Σκωτίας.

Μετὰ τὰς ἐπιτυχίας αὐτὰς ὁ Κρόμβελ ἔγινε κύριος τῆς καταστάσεως καὶ ἤρχισε νὰ ἐργάζεται πρὸς ἐξύψωσιν τῆς δυνάμεώς της.

Ἐπειδὴ ἡ ὀλλανδικὴ δημοκρατία ὑπεστήριξε τοὺς ἀγγλοὺς βασιλόφρονας, ὁ Κρόμβελ ἐστράφη κατ' αὐτῆς. Τὸ 1651 τὸ Κοινοβούλιον ἐψήφισε τὸν περίφημον περὶ ν α υ τ ι λ ί α ς νόμον, ὁ ὁποῖος ἀπηγόρευεν εἰς τὰ ξένα πλοῖα νὰ μεταφέρουν εἰς ἀγγλικοὺς λιμένας προϊόντα ἄλλα ἐκτὸς τῶν ἐν τῇ ἰδίᾳ χώρᾳ παραγομένων. Τοῦτο ἔβλαπεν ἰδίως τὴν ὀλλανδικὴν ναυτιλίαν, ἡ ὁποία τότε διεξῆγε σχεδὸν ἀποκλειστικῶς τὸ διαμετακομιστικὸν ἐμπόριον τῆς ὑψηλίου. Διὰ τοῦτο ἡ ὀλλανδία ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Ἀγγλίας. Ἀλλ' ὁ ἀγγλικὸς στόλος εἶχε σειρὰν ἐπιτυχιῶν, ἡ ὀλλανδία ἠναγκάσθη νὰ εἰρηνεύσῃ καὶ νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸν νόμον τῆς ναυτιλίας.

Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Κρόμβελ διέλυσε βιαίως τὸ Κολοβὸν Κοινοβούλιον καὶ οἱ ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ ἀνηγόρευσαν αὐτὸν ἀνώτατον ἄρχοντα ἰσοβίως ὑπὸ τὸν τίτλον τοῦ Λόρδου Προστάτου (Lord Protecteur). Ὁ Κρόμβελ ἀπέκτησε μεγίστην δύναμιν καὶ ἐκυβέρνησα τὴν χώραν ὡς δικτάτωρ με συμβούλιον, τοῦ ὁποίου αὐτὸς διώριζε τὰ μέλη. Ἡ Ἀγγλία κατέστη ἐπ' αὐτοῦ τὸ ἰσχυρότερον διαμαρτυρούμενον κράτος, αἱ δὲ αὐλαὶ τῆς Εὐρώπης ἐζήτουν τὴν συμμαχίαν του, μοιρολότι ἀπεστρέφοντο αὐτὸν ὡς βασιλοκτόνον.

Ὁ Κρόμβελ ἀπέθανε τὸ 1658 καὶ τὸν διεδέχθη ὁ υἱὸς του **Ριχάρδος Κρόμβελ** ὡς λόρδος προστάτης. Ἀλλὰ φύσις εὐγενής, δὲν εἶχεν οὔτε σθένος οὔτε τὰ ἀρχικὰ προσόντα τοῦ πατρὸς του. Διὰ τοῦτο παρητήθη οἰκειοθελῶς.

ΠΑΛΙΝΟΡΘΩΣΙΣ ΤΩΝ ΣΤΟΥΑΡΤ

Τότε ὁ στρατηγὸς **Μούνκ** (Μονκ), ὁ ὁποῖος εἶχε καταστείλει νέαν ἐπανάστασιν τῆς Σκωτίας, ἐβάδισε μετὰ τοῦ στρατοῦ του κατὰ τῆς πρωτευούσης, εἰσῆλθεν εἰς αὐτὴν ἄνευ ἀντιστάσεως καὶ ἐτάχθη πρὸς τὸ μέρος τῆς πλειοψηφίας, ἣ ὁποία ἐπεθύμει τὴν κατάλυσιν τῆς στρατοκρατίας καὶ τὴν παλινόρθωσιν τῆς βασιλείας. Τὸ νέον Κοινοβούλιον ἐκάλεσεν εἰς τὸν θρόνον τὸν Κάρολον Β', τὸν ὁποῖον ὁ λαὸς ἐδέχθη μὲ ζωντὰς ἐκδηλώσεις χαρᾶς.

Ἄλλ' οἱ Στούαρτ δὲν εἶχον συνειρισθῆ εἰς τὴν ἐξορίαν. Ὁ **Κάρολος Β'** καὶ ὁ ἀδελφὸς του **Ἰάκωβος Β'** ἐπανέλαβον τὰ σφάλματα τῶν προκατόχων καὶ ὑπερέβησαν αὐτά. Ἐπειδὴ ἔζησαν ὡς φυγάδες εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ', εἶχον προσοικειωθῆ τὰς συνηθείας τῆς γαλλικῆς αὐλῆς καὶ ἠθέλον νὰ εἰσαγάγουν εἰς τὴν Ἀγγλίαν τοὺς ἀπολυτοκρατικοὺς τρόπους καὶ τὸν αὐλικὸν βίον τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας. Ἐκτὸς τούτου εἰργάσθησαν ἀναφανδὸν ὑπὲρ τοῦ καθολικοῦ δόγματος.

Ἡ βασιλεία τοῦ Καρόλου Β' διήλθε μὲ συνεχεῖς προστριβὰς πρὸς τὸ Κοινοβούλιον. Ὁ Κάρολος εἰργάσθη, διὰ νὰ βελτιώσῃ τὴν θέσιν τῶν καθολικῶν. Ἀλλὰ τὸ Κοινοβούλιον ἐψήφισεν, ὅτι μόνον ὀπαδοὶ τῆς ἐπισκοπικῆς ἐκκλησίας διορίζονται εἰς δημοσίας θέσεις. Ὁ ὀλίγον βραδύτερον ἐψήφισε τὸν περιφημὸν νόμον Habeas corpus, ὁ ὁποῖος ἐξησφάλιζε τοὺς πολίτας ἀπὸ τὴν ἀυθαίρετον φυλάκισιν, διότι

κατήργησε τὴν προφυλάκισιν ὁρίσας πᾶς πολίτης συλλαμβανόμενος νὰ προσάγεται εἰς δίκην ἐντὸς εἰκοσιτεσσάρων ὥρων.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τῆς πολιτικῆς διαμάχης ἐμορφώθησαν τὰ δύο μεγάλα κόμματα τοῦ ἀγγλικοῦ Κοινοβουλίου, τὰ ὁποῖα ἐπὶ δύο σχεδὸν αἰῶνας ἐκυβέρνησαν τὴν Ἀγγλίαν, τὸ κόμμα τῶν φιλοβασιλικῶν, οἱ ὁποῖοι ὠνομάσθησαν Τόρις (Tories, σημερινοὶ συντηρητικοὶ) καὶ τὸ κόμμα τῶν συνταγματικῶν, οἱ ὁποῖοι ὠνομάζοντο Ο ὕ ἶ ξ (Whigs, οἱ σημερινοὶ φιλελεύθεροι).

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ 1688

Ὁ διαδεχθεὶς τὸν Κάρολον Β΄ Ἰακώβος Β΄ ὑπεστήριξεν ἀναφανδὸν τὸν καθολικισμόν, ἐπέτρεπεν ἐπισημῶς τὴν καθολικὴν λειτουργίαν καὶ ἀνεβίβασεν εἰς τὰ ὕψιστα ἀξιώματα καθολικοῦς. Ὁ λαὸς ἠλπίζεν, ὅτι θὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὰς ὑπερβασίας αὐτὰς μὲ τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως, διότι αἱ δύο θυγατέρες τοῦ Ἰακώβου, αἱ ὁποῖαι ἔμελλον νὰ διαδεχθοῦν αὐτόν, ἦσαν διαμαρτυρούμεναι. Ἀλλὰ παρὰ προσδοκίαν ἡ βασίλισσα ἐγέννησεν υἱόν, ὁ ὁποῖος ἀσφαλῶς θὰ ἀνετρέφετο εἰς τὸ καθολικὸν δόγμα. Τότε συνεννοήθησαν Τόρις καὶ Οὐἴξ καὶ προσεκάλεσαν εἰς τὸν θρόνον τὴν μεγαλυτέραν κόρην τοῦ Ἰακώβου Μαρίαν καὶ τὸν σύζυγόν της Γουλιέλμον τῆς Ὁρανίας, τὸν κυβερνήτην τῆς Ὁλλανδίας. Καὶ ὅταν ἐκεῖνοι ἀπεβιβάσθησαν εἰς Ἀγγλίαν, ὅλη ἡ χώρα προσεχώρησεν εἰς αὐτοὺς καὶ ὁ Ἰακώβος ἔφυγεν εἰς τὴν Γαλλίαν, ὅπου ὁ Λουδοβίκος τὸν ἐδέχθη ἡγεμονικῶς. 1688

Ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1688 ἦτο ἔργον τῆς εὐπορούσης τάξεως ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1648, ἡ ὁποία εἶχε προέλθει ἀπὸ τὰ λαϊκὰ στρώματα. Διὰ τοῦτο ἡ δευτέρα ἐπανάστασις ἐστερεώθη καὶ οἱ Ἀγγλοὶ ὠνόμασαν αὐτὴν ἔ ν δ ο ξ ο ν ἐ π α ν ά σ τ α σ ι ν.

Ὁ Γουλιέλμος καὶ ἡ Μαρία ἐγίναν βασιλεῖς τῆς Ἀγγλίας, ἀφοῦ ὑπέγραψαν τὴν Διακήρυξιν τῶν δικαιωμάτων (Bill of rights), διὰ τῆς ὁποίας ἐξησφαλίζοντο τὰ συνταγματικὰ δικαιώματα τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ (1688). Ἡ διακήρυξις εἶναι συμβόλαιον μεταξὺ τοῦ ἔθνους καὶ τοῦ βασιλέως, ὁ ὁποῖος δὲν δικαιούται, χωρὶς ἐξουσιοδότησιν τοῦ Κοινοβουλίου, νὰ ἀναστειλῇ ἢ νὰ ἐκτελέσῃ τοὺς νόμους, νὰ ἐπιβάλλῃ νέους φόρους ἢ νὰ συλλέξῃ στρατεύματα. Αἱ δύο βουλαὶ

πρέπει να συγκαλούνται κανονικῶς και να αποφασίζουν χωρὶς να παρεμβάλλονται κωλύματα εἰς τὸ ἔργον των. Ἐπιτρέπεται ἡ ἐξάσκησις ὄλων τῶν δογμάτων, τὰ ὁποῖα προήλθον ἀπὸ τὴν μεταρρύθμισιν. Ὁ βασιλεὺς ὑποχρεοῦται κατὰ τὴν στέψιν του να ὀρκίζεται, ὅτι θὰ διατηρήσῃ τὸν προτεσταντισμὸν και τοὺς θεμελιώδεις νόμους.

Ο ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΣΜΟΣ

Αἱ ἀρχαὶ αὐταὶ ἐτέθησαν εἰς ἐφαρμογὴν χωρὶς πολλοὺς κλονισμοὺς ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Γουλιέλμου Γ' (1689-1702) και τῆς Ἄννης (1702-1714).

Ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ἐξησκήθη ὑπὸ ὑπουργῶν ὁ π ε υ θ ὕ ν ω ν πρὸ τοῦ Κοινοβουλίου. Ἀπὸ τοῦ 1694 ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια ὁ βασιλεὺς να λαμβάνῃ τοὺς ὑπουργοὺς του ἀπὸ τὸ πλειοψηφοῦν εἰς τὴν βουλὴν κόμμα. Δύο μεγάλα, ἰσχυρῶς ὠργανωμένα κόμματα, οἱ Οὐτίξ και οἱ Τόρις, παρακάθηνται εἰς τὴν βουλὴν, τὸ ἐν εἰς τὴν ἐξουσίαν, τὸ ἄλλο εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν. Καὶ τὰ δύο εἶναι ἀριστοκρατικά, ἀντιπροσωπεύουν τὴν μεγάλην ἰδιοκτησίαν, τὸ ἐμπόριον και τὴν βιομηχανίαν, ἀλλὰ προσιατεύουν μαζὶ μετὰ τὰ ἰδιαίτερα συμφέροντά των και τὰ συμφέροντα τοῦ ἔθνους.

Ἡ Ἀγγλία πρώτη ἐγινε συνταγματικὴ και κοινοβουλευτικὴ μοναρχία.

ΓΟΥΛΙΕΛΜΟΣ Γ' (1689-1702)

Ὅταν ἐκλήθη εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἀγγλίας ὁ Γουλιέλμος, ἦτο ἤδη ἀνὴρ μεγάλης δράσεως και φήμης. Ἀρκετὰ καλὸς στρατηγός, ἐξαιρετος διπλωμάτης, ἐδοξάσθη ἰδίως εἰς τὴν ἄμυναν τῆς Ὁλλανδίας κατὰ τῆς γαλλικῆς εἰσβολῆς και διετέλεσεν εἰς ὅλην τὴν ζωὴν του ὁ δραστήριος και ἐπικίνδυνος ἀντίπαλος τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ', ἡ ψυχὴ τῆς ἀντιδράσεως κατὰ τῆς καταπληκτικῆς πολιτικῆς του και πρόμαχος τῆς προτεσταντικῆς ὑποθέσεως.

Ἀπέκρουσεν ἀπόπειραν τοῦ Ἰακώβου Β', ὁ ὁποῖος ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τοῦ Λουδοβίκου και ἔχων ὀρηκτῆριον τὴν καθολικὴν Ἰρλανδίαν ἀπεβιάσθη εἰς τὴν Σκωτίαν, διὰ να ἀνακτήσῃ τὸν θρόνον του.

Η ΠΡΑΞΙΣ ΤΗΣ ΔΙΑΔΟΧΗΣ - Η ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ ANNA (1702-1714)

Ἡ Μαρία, σύζυγος τοῦ Γουλιέλμου Γ' καὶ πρωτότοκος κόρη τοῦ Ἰακώβου Β', ἀπέθανε τὸ 1695 καὶ εἰτειδὴ ἡ δευτέρα κόρη τοῦ ἰδίου Ἄννα ἦτο ἄτεκνος, τὸ Κοινοβούλιον διὰ τῆς Π ρ ὀ ξ ε ὡ ς τ ῆ ς Δ ι α δ ο χ ῆ ς (1701) ἀπέκλεισεν ἐκ τοῦ θρόνου τὸν καθολικὸν υἱὸν τοῦ Ἰακώβου καὶ ὥρισε διάδοχον πρῶτον τὴν Ἄνναν καὶ μετ' αὐτὴν τὴν ἐγγονὴν τοῦ Ἰακώβου Α' Σοφίαν, ἡ ὁποία εἶχε συζευχθῆ τὸν ἐκλέκτορα τοῦ Ἀνοβέρου τῆς Γερμανίας, διαμαρτυρομένη διαμαρτυρούμενον.

Μετὰ τὸν Γουλιέλμον Γ' ἐβασίλευσεν ἡ Ἄννα Σ τ ο ῦ α ρ τ, ὅπως λέγεται, τῆς ὁποίας τὴν σύντομον βασιλείαν μὲ εὐχαρίστησιν ἐνθυμοῦνται οἱ Ἄγγλοι.

Κατὰ τὴν πρώτην περίοδον τῆς βασιλείας τῆς, ἡ ὁποία εἶναι ἡ μακροτέρα καὶ ἐνδοξότερα, ἡ βασίλισσα εὐρίσκεται ὑπὸ τὴν ἐπιτροπὴν τῶν Οὐίξ καὶ διευθύνεται ἀπὸ τὴν δούκισσαν τοῦ Μάρλβορω (Marlborough). Ὁ πόλεμος διὰ τὴν διαδοχὴν τῆς Ἰσπανίας εἶχεν ἀρχίσει, ὅταν ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον. Ἐδέχθη νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὸν κατὰ τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' συνασπισμόν. Διπλωμάτης καὶ στρατηγός τῆς ἦτο ὁ σύζυγος τῆς εὐνοουμένης Μάρλβορω, ὁ ὁποῖος ἀνεδειχθῆ ἔξοχος στρατηγός. Οἱ Ἄγγλοι εἶχον μεγάλας ἐπιτυχίας κατὰ τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἰσπανίας. Ἀπὸ τὴν τελευταίαν ἀφῆρσαν τὸ Γιβραλτάρ, τὸ ὁποῖον εἶναι ἡ κλεῖς τῆς Μεσογείου εἰς τὰς χεῖρας τοῦ ἀγγλικοῦ ναυτικοῦ καὶ τὸ ὁποῖον κατέχουν ἔκτοτε (1704). Συγχρόνως κατέστησαν σχεδὸν ὑποτελῆ τὴν Πορτογαλίαν. Τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἐγένεν ἡ ὀριστικὴ ἔνωσις τῆς Σκωτίας μὲ τὴν Ἀγγλίαν καὶ ἡ Ἄννα ἔλαβε τὸν τίτλον τῆς βασιλίσσης τῆς Μεγάλης Βρετανίας. Ἡ Ἀγγλία ἀπέκτησε μεγάλην οἰκονομικὴν ἀκμὴν, ἀνέδειξεν ἀξιολόγους συγγραφεῖς, ὥστε ἡ βασιλεία τῆς Ἄννας θεωρεῖται μίᾳ ἀπὸ τὰς λαμπροτέρας περιόδους τῶν ἀγγλικῶν γραμμάτων.

Λόγοι ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, ἰδίως ἡ ἐπιθυμία τῆς νὰ παλινορθώσῃ εἰς τὸν θρόνον τὸν ἀδελφόν τῆς Ἰακώβον Γ', διαμένοντα ἀπὸ τοῦ ἐκθρονισμοῦ τοῦ πατρὸς του εἰς τὴν Γαλλίαν, τὴν παρεκίνησαν νὰ διακόψῃ ἀποτόμως τὴν συνεργασίαν μὲ τοὺς Οὐίξ καὶ νὰ προσεγγίσῃ τοὺς Τόρι. Διέκοψε ἐπίσης τὸν πόλεμον πρὸς τὴν Γαλλίαν καὶ καταλλήλως ἐργασθεῖσα ἐξησφάλισε τὴν ἐπιτυχίαν τῶν Τόρι κατὰ τὰς ἐκλογάς. Ἄλλ' ἡ βασίλισσα ἀπέθανεν ἐν μέσῳ τῆς προσπαθείας ὑπὲρ τοῦ ἀδελφοῦ τῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ΄.

ΑΙ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΙΣ ΤΟΝ ΙΖ΄ ΑΙΩΝΑ ΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ ΙΔ΄.

ΤΑ ΑΙΤΙΑ

Τὸν 17ον αἰῶνα ὁ πόλεμος ἐξηκολούθησε νὰ εἶναι ἐνδημικὴ κατάσταση, ἢ δὲ εἰρήνη βραχυρόνιον διάλειμμα μεταξὺ τῶν συγκρούσεων.

Ὁ τριακονταετῆς πόλεμος (1618—1648) εἶχεν ὡς συνέχειαν τὸν πόλεμον μεταξὺ Γαλλίας καὶ Ἰσπανίας (1648—1659) καὶ ἀπὸ τοῦ 1667 ἤρχισεν ἡ σειρά τῶν πολέμων τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ΄, οἱ ὁποῖοι ἐπλήρωσαν μετὰ διαλειμμάτων τὰς τρεῖς τελευταίας δεκαετίας τοῦ αἰῶνος καὶ ἐσυνεχίσθησαν εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ 18ου αἰῶνος. Ἡ εἰρήνη λοιπὸν τὸν 17ον αἰῶνα ἐταράχθη 60 περίπου ἔτη ἀπὸ διεθνεῖς περιπλοκάς.

Ἐφορμὴν εἰς τὴν σύρραξιν ἔδωσαν κατ' ἀρχὰς αἱ κυριαρχικαὶ διαθέσεις τῶν Ἀψβούργων καὶ κατόπιν τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ΄. Κατὰ τῆς ἀπειλῆς τῆς ἡγεμονίας ἐνὸς ἰσχυροῦ ἄρχοντος συνησπίσθησαν αἱ ἄλλαι δυνάμεις. Ὅπως παλαιότερον ἢ Γερμανία, τοιοῦτοτρόπως ἢ Γαλλία ἐξῆλθεν ἐξηντλημένη ἀπὸ τὴν ἀσύνετον ἐπιχείρησιν τοῦ βασιλέως τῆς.

Ἡ ἩΤΤΑ ΤΩΝ ΑΨΒΟΥΡΓΩΝ

Αἱ συμπαγεῖς κτήσεις τοῦ αὐστριακοῦ οἴκου εἰς τὴν Κεντρικὴν Εὐρώπην, Αὐστρία, Βοημία, Οὐγγαρία, ἀπετέλουν βάσιν ἰσχυρᾶς δυνάμεως. Ἀπόλυτοι κύριοι εἰς αὐτάς οἱ Ἀψβούργοι, ἐπεχείρησαν νὰ μεταβάλλουν τὴν αἰρετὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Γερμανίας εἰς κληρονομικὴν μοναρχίαν. Ἐκ τούτου προῆλθεν ὁ μακρὸς καὶ περιπετειώδης

Τριακονταετής πόλεμος (1618—1648), ὁ ὁποῖος εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἦτταν καὶ ἔξασθένησιν τῶν Ἀψβούργων τῆς Βιέννης.

Ὁ βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας Φίλιππος Δ', ἕγγονος Φιλίππου Β', δὲν προσεχώρησεν εἰς τὴν συνθήκην τῆς Βεσφαλίας, διότι ἀκριβῶς τὸ ἔτος τῆς ὑπογραφῆς τῆς ἢ Γαλλία ἤρχισε νὰ ταράσσεται ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴν ἐξέγερσιν τῆς Fronde, τὴν ὁποῖαν ἤλπιζε νὰ ἐπωφεληθῆ.

Ὁ πόλεμος (1648—1659) ἔγινε κυρίως εἰς τὰ βόρεια σύνορα τῆς Γαλλίας ἀπὸ τὸ Βέλγιον, τὸ ὁποῖον ἦτο κτήσεις ἰσπανικῆ. Κύριοι εἰς τὴν θάλασσαν οἱ Ἰσπανοὶ εἶχον τὴν εὐκολίαν νὰ μεταφέρουν διὰ θαλάσσης στρατεύματα καὶ νὰ στρατολογοῦν μισθοφόρους ἀπὸ τὴν Γερμανίαν.

Ἡ διπλωματία ὁμῶς τοῦ Μαζαρέν κατώρθωσε παρὰ τὴν ἀντιπάθειαν τῆς γαλλικῆς αὐτῆς πρὸς τὸν φονέα τοῦ Καρόλου Α' τῆς Ἀγγλίας, θείου τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ', νὰ προσελκύσῃ τὸν Λόρδον Προστάτην καὶ συγχρόνως ἤνωσε τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δυτικῆς Γερμανίας εἰς τὴν Συμμαχίαν τοῦ Ρήνου (1658). Τοιοῦτοτρόπως ἀπεκλείσθη ἡ θαλασσία ὁδὸς εἰς τοὺς Ἰσπανοὺς καὶ ἐξησφαλίσθη ἡ οὐδετερότης τοῦ αὐτοκράτορος.

Διὰ ζωηρᾶς ἐπιθέσεως ὁ στρατηγὸς Τυτενπε ἐπὶ κεφαλῆς γαλλικοῦ καὶ ἀγγλικοῦ στρατοῦ ἀπέκλεισεν ἢ κατέλαβεν ἐπικαίρους θέσεις καὶ ἐβάδισε κατὰ τῶν Βρυξελλῶν. Ὁ βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας ἐδέχθη τὴν εἰρήνην.

Ἡ Συνθήκη τῶν Πυρηνάων (1659) ἐξησφάλισεν ἀξιόλογα ἐδαφικὰ ὠφελήματα εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ ἐσημείωσε τὴν ὀριστικὴν ὑποχώρησιν τῆς ἰσπανικῆς δυνάμεως. Ὁ Λουδοβίκος ΙΔ' συνεζεύχθη τὴν Μαρίαν Ἐθρεσίαν, κόρην τοῦ Φιλίππου Δ', ἡ ὁποία παρητήθη ἀπὸ πᾶσαν ἀξίωσιν ἐπὶ τῆς διαδοχῆς τῆς Ἰσπανίας ἔναντι πληρωμῆς 500.000 ταλήρων ἐντὸς ἑξαμήνου, ὑποσχέσεως δυσεκπληρώτου διὰ τὴν οικονομικῶς ἐξηντηλημένην Ἰσπανίαν.

ἘΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ ΙΔ

Αἱ δύο μεγάλαι δυνάμεις τῆς Εὐρώπης, ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας καὶ ἡ Ἰσπανία, ἐξηλθον ἐξηντηλημένοι ἀπὸ τοὺς δύο πολέμους, τὸν Τριακονταετῆ καὶ τὸν ἰσπανικόν. Ἡ Ἀγγλία δὲν εἶχε μόνιμον στρατὸν καὶ ἐν μέσῳ τῆς ἀκαταστασίας, ἡ ὁποία ἐπεκράτει ὑπὸ τοὺς

Στούαρτ, δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ ἐπέμβῃ ἀποτελεσματικῶς εἰς τὰ πράγματα τῆς Εὐρώπης. Διὰ τοῦτο ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας ἔγινεν ὁ ἰσχυρότερος ἡγεμὼν τῆς Εὐρώπης καὶ ἐκυριάρχησεν ἐπὶ μακρόν. Ἄλλ' ὁ Λουδοβίκος ἐχρησιμοποίησε κακῶς τὴν δύναμίν του, διότι ἠθέλησε νὰ ἐπεκτείνῃ τὸ κράτος του εἰς βάρους τῶν ἄλλων καὶ νὰ ἐπιβληθῇ ὡς ἀνώτατος δεσπότης εἰς τὴν Εὐρώπην. Οἱ ἄλλοι λαοὶ συνησπίσθησαν κατ' αὐτοῦ καὶ ἐπὶ 23 ἔτη διεξῆγε πολέμους ἐναντίον τῆς Εὐρώπης.

Κίνητρον διὰ τοὺς πολέμους ἦτο ἡ ἐπιθυμία νὰ δοξασθῇ καὶ φθάσῃ τὰ φυσικὰ σύνορα, ὅπως ἔλεγον εἰς τὴν Γαλλίαν, δηλαδή τὸν Ρήνον. Ὁ Λουδοβίκος ὑπηρετήθη ἀπὸ ἐξόχους διπλωμάτας καὶ στρατιωτικούς. Οἱ ἐχθροὶ του ὠνόμασαν αὐτοὺς ληστροικοὺς πολέμους, διότι σκοπὸν εἶχον τὴν ἀρπαγὴν ξένων χωρῶν.

ΠΟΛΕΜΟΣ ΠΕΡΙ ΔΙΑΔΟΧΗΣ ΤΗΣ ΙΣΠΑΝΙΑΣ (1667-1668)

Ὅταν τὸ 1665 ἀπέθανεν ὁ βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας Φίλιππος Δ', ὁ Λουδοβίκος ἤγειρεν ἀξιώσεις ἐπὶ τῆς κληρονομίας του παρὰ τὴν ἐπίσημον παραίτησιν τῆς συζύγου του ἀπὸ παντὸς δικαιώματος ἐπὶ τῶν ἰσπανικῶν κτήσεων. Ὁ στρατός του εἰσῆλθεν ἄνευ ἀντιστάσεως εἰς τὰς ἰσπανικὰς Κάτω Χώρας καὶ κατέλαβε τὴν Φλάνδραν καὶ τὴν Ἐλευθέραν Κομητείαν. Ἄλλ' ἡ Ὀλλανδία κατώρθωσε νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τῆς Ἀγγλίας καὶ Σουηδίας καὶ ἡ τριπλῆ συμμαχία ἠνάγκασε τὸν Λουδοβίκον νὰ εἰρηνεύσῃ πρὸς τὴν Ἰσπανίαν, ἡ ὁποία ὅμως ὑπεχρεώθη νὰ παραχωρήσῃ δώδεκα στρατηγικὰς θέσεις εἰς τὰ σύνορα (Εἰρήνη Λίξ-λα-Σαπὲλ 1668).

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΗΣ ΟΛΛΑΝΔΙΑΣ (1672-1678)

Πνέων ἐκδίκησιν ὁ Λουδοβίκος ἐστράφη κατὰ τῆς δημοκρατικῆς, καλβινικῆς καὶ ἐμπορικῆς Ὀλλανδίας. Κατώρθωσε νὰ τὴν ἀπομονώσῃ καὶ τὴν προσέβαλε μὲ πρωτοφανῆ διὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους δύναμιν, μὲ 90 χιλιάδας ἄνδρας, τοὺς ὁποίους ἐνίσχυσαν 30 χιλιάδες τῶν συμμάχων γερμανῶν ἡγεμόνων. Ἡ Ὀλλανδία διέτρεξε μέγιστον κίνδυνον. Αἱ πόλεις ἐδέχοντο τοὺς Γάλλους χωρὶς ἀντίστασιν φοβούμεναι τὸν βομβαρδισμόν. Ὁ ὀλλανδικὸς λαὸς ἀνέτρεψε τὴν κυβέρνησιν τῶν μεγαλεμπόρων, ἔδωκε τὴν ἐξουσίαν εἰς τὸν 22ετῆ Γουλιέλμον τῆς Ὁρανίας καὶ κατέρριψε τοὺς ὕδατοφοράκτας, οἱ ὁποῖοι προσσπίζουσαν τὴν

Ἑλλανδίαν ἀπὸ τὴν θάλασσαν, καὶ ὅλη ἡ χαμηλὴ χώρα κατεκλύσθη ἀπὸ τὰ ὕδατα.

Ὁ Γουλιέλμος κατήγετο ἀπὸ τὸν οἶκον τῆς Ὁρανίας (Orange). Οἱ πρόγονοί του εἶχον γίνει ἐνδοξοὶ εἰς τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα τῶν Κάτω Χωρῶν κατὰ τῆς Ἰσπανίας. Ἀναλαβὼν τὴν ἀρχὴν κατὰ τὰς κρισίμους στιγμὰς ὁ νέος Γουλιέλμος ἐκυβέρνησε τὴν Ἑλλανδίαν ἐπὶ τριάκοντα ἔτη καὶ ἀνεδείχθη ἔξοχος διπλωμάτης. Ὡς κυβερνήτης τῆς Ἑλλαντίας καὶ ἀργότερα, ὅταν ἔγινε βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας, ἐξηκολούθησε νὰ συνασπίξῃ διάφορα κράτη κατὰ τοῦ Λουδοβίκου.

Διὰ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Γουλιέλμου στρατὸς βρανδεμβουργικὸς καὶ αὐτοκρατορικὸς ἐνεφανίσθη εἰς τὴν Βεστροφλίαν καὶ μετ' ὀλίγον συνήφθη συμμαχία κατὰ τοῦ Λουδοβίκου, τὴν ὁποίαν ἀπετέλεσεν ὁ αὐτοκράτωρ, ἡ Ἑλλανδία καὶ ἡ Ἰσπανία. Ὁ γαλλικὸς στρατὸς ἠναγκάσθη νὰ ἐκκενώσῃ τὴν Ἑλλανδίαν, ἀφοῦ ἐλεηλάτησεν ἀγρίως τὴν χώραν κατὰ τὴν διαταγὴν τοῦ Λουδοβίκου (manger le pays). Ἐπηκολούθησε πόλεμος εἰς τὰ διάφορα μέτωπα, νικηταὶ ἀνεδείχθησαν οἱ Γάλλοι καὶ τὰ ἔξοδα τοῦ πολέμου ἐπλήρωσε πάλιν ἡ Ἰσπανία παραχωρήσαντα εἰς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας τὴν Ἐλευθέραν Κομητείαν καὶ συνοριακὰς θέσεις εἰς τὸ Βέλγιον. (Συνθ ἡ κ η Νιμέγκ, Nimègue, 1678).

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΟΥ ΣΥΝΑΣΠΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΑΥΓΟΥΣΤΗΣ (1688-1697)

Ὁ Λουδοβίκος εἶχε κατισχύσει τοιοῦτοτρόπως πολεμῶν ἐναντίον τοῦ ἡμίσεος τῆς Εὐρώπης. Ἐφθασεν εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς δυνάμεως καὶ ἐδέσποζε τῆς Εὐρώπης. Διὰ τοῦτο ἐνόμισεν, ὅτι ἡδύνατο νὰ καταλάβῃ χώρας ἄνευ ἀντιστάσεως. Συνέστησεν ἰδιαίτερα Συμβούλια (chambres de réunion), διὰ νὰ ἐξετάσουν τίνες πόλεις ἢ χῶραι εἶχον ἀποτελέσει ἄλλοτε ἐξαρτήματα τῆς Γαλλίας. Τὰ συμβούλια ταῦτα ἀνέζητησαν παλαιοὺς τίτλους, ἐκ τῶν ὁποίων τινὲς ἀνήρχοντο μέχρι Καρόλου τοῦ Μεγάλου καὶ τοῦ βασιλέως Λαγοβέρτου. Ὁ Λουδοβίκος κατελάμβανε διὰ τοῦ στρατοῦ ἐν πλήρει εἰρήνῃ τὰς ἐπιδικαζομένας εἰς αὐτὸν ὑπὸ τῶν συμβουλίων πόλεις. Οὕτω κατέλαβε κατ' ἀρχὰς δέκα πόλεις τῆς Ἀλσατίας, κατόπιν τὸ Στρασβούργον, χώρας ἀνηκούσας εἰς τὴν Γερμανικὴν Αὐτοκρατορίαν. Ἄλλ' ὁ αὐτοκράτωρ ἦτο ἐμπεριστατος λόγῳ τῶν ταρσιχῶν τῆς Οὐγγαρίας καὶ τοῦ κατὰ τῶν Τούρκων πολέμου καὶ δὲν ἠδυνήθη ν' ἀντιταχθῇ κατὰ τοῦ Λουδοβίκου.

Ὁ Λουδοβίκος δὲν ἤργησε νὰ εὐρεθῆ πρὸ δευτέρου συνασπισμοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον ἀφορμὴν ἔδωκεν, ὅπως πάντοτε ὁ ἴδιος, διότι διεκδικῶν τὴν κληρονομίαν τοῦ ἀποθανόντος ἐκλέκτορος τοῦ Παλατινάτου ὑπὲρ τῆς Ἑλισάβετ Σαρλόττε (Charlotte), συζύγου τοῦ ἀδελφοῦ του καὶ ἀδελφῆς τοῦ ἐκλέκτορος, κατέλαβε τὴν χώραν. Τοιοῦτοτρόπως ἤρχισεν ὁ τρίτος ληστρικός πόλεμος τοῦ Λουδοβίκου. Ἄλλὰ τὰ πράγματα ἐστράφησαν αἰφνιδίως κατὰ τοῦ Λουδοβίκου, διότι κατόπιν τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἐξεδιώχθη ὁ φίλος του βασιλεὺς Ἰάκωβος Β΄ καὶ ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ Γουλιέλμος τῆς Ὁρανίας, ὁ ὁποῖος συνήνωσε κατὰ τοῦ Λουδοβίκου τὸν αὐτοκράτορα, τὴν Ἀγγλίαν καὶ Ὀλλανδίαν, τὴν Ἰσπανίαν καὶ τὴν Σαβοΐαν. Ὁ πόλεμος διεξήχθη εἰς διάφορα μέτωπα, οἱ δὲ Γάλλοι ἀναγκασθέντες νὰ ἐκκενώσουν τὸ Παλατιναῖτον ἠρήμωσαν τὴν χώραν κατὰ τρόπον βάρβαρον. Ὁ Λουδοβίκος διετήρησε τὰς κτήσεις ὡς καὶ τὸ Στρασβοῦργον, ἀλλ' ἢ ὀφρὺς αὐτοῦ ἐταπεινώθη.

ΠΟΛΕΜΟΣ ΔΙΑ ΤΗΝ ΔΙΑΔΟΧΗΝ ΤΟΥ ΙΣΠΑΝΙΚΟΥ ΘΡΟΝΟΥ

Ὁ τέταρτος καὶ τελευταῖος πόλεμος τοῦ Λουδοβίκου ὑπῆρξε καταστρεπτικός δι' αὐτὸν καὶ ἐσημείωσε τὴν κατάρρευσιν τῆς γαλλικῆς ὑπεροχῆς εἰς τὴν Εὐρώπην.

Ὁ πόλεμος ἤρχισεν εὐθύς μὲ τὸν νέον αἰῶνα καὶ διήρκεσε δεκατρία ἔτη (1701—1713). Ὁ Λουδοβίκος ἐπεχείρησε νὰ ἐγκαταστήσῃ εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἰσπανίας τὸν ἕγγονόν του Φίλιππον δ' Ἀνζοῦ (Philippe d' Anjou) ὡς διάδοχον τοῦ ἀσθενικοῦ καὶ ἄπαιδος βασιλέως Καρόλου Β΄. Ἄλλ' ἐπειδὴ τοιοῦτοτρόπως ἡ δύναμις τῆς Γαλλίας θὰ ἀπέβαινε μεγίστη, συνησπίσθησαν κατ' αὐτοῦ αἱ σημαντικώτεραι δυνάμεις τῆς Εὐρώπης. Μόνον ἡ Ἰσπανία ἐτάχθη μὲ τὸν Λουδοβίκον. Οὕτω προῆλθεν ὁ λεγόμενος Πόλεμος διὰ τὴν διαδοχὴν τοῦ ἰσπανικοῦ θρόνου, ὁ ὁποῖος ἔλαβε μεγάλας διαστάσεις καὶ χαρακτῆρα παγκοσμίου πολέμου.

Ἡ Γαλλία δὲν διέθετε πλέον τὰ ἀφθονα μέσα, ὁ Λουδοβίκος ἦτο γέρον καὶ εἶχον ἀποθάνει οἱ καλύτεροι στρατηγοί του, ἐνῶ οἱ ἐχθροὶ του ἀνέδειξαν δύο ἐξαιρετικούς στρατηγούς, οἱ αὐστριακοὶ τὸν πρίγκιπα Εὐγένιον τῆς Σαβοΐας, ὁ ὁποῖος εἶχε δοξασθῆ εἰς τοὺς κατὰ τῶν Τούρκων πολέμους, οἱ Ἀγγλοὶ τὸν Μοάλμπορο (Marlbo-

rough), τὸν σύζυγον τῆς εὐνοουμένης τῆς βασιλίσης Ἄννας (σελ. 123).

Ὁ πόλεμος ἐλάμβανε κατ' ἀρχὰς εὐνοϊκὴν τροπὴν διὰ τὸν Λουδοβίκον, ἀλλ' ἀφοῦ οἱ δύο στρατηγοί, Εὐγένιος καὶ Μοάλμπορο, μετεκόμισαν κρυφίως τὸν ἀγγλοολλανδικὸν στρατὸν ἀπὸ τὰς Κάτω Χώρας εἰς Βαυαρίαν, ὃ ἐκεῖ εὐρισκόμενος γαλλικὸς στρατὸς ὑπέστη δεινὴν ἤτταν. Συγχρόνως ὁ ἀγγλικὸς στόλος κατέλαβε τὸ Γιβραλτάρ, τὸ ὁποῖον διατηροῦν οἱ Ἄγγλοι μέχρι σήμερον. Μετὰ νέαν νίκην τοῦ ἠνωμένου στρατοῦ εἰς Βέλγιον οἱ δύο στρατηγοὶ ἐβάδιζον ἤδη κατὰ τῶν Παρισίων. Ἀπὸ τὴν κρίσιμον αὐτὴν θέσιν ἔσωσε τὸν Λουδοβίκον αἰφνιδία πολιτικὴ μεταβολὴ εἰς τὴν Ἀγγλίαν.

Τὸ Ὑπουργεῖον Οὐτς ἀνετράπη, ὁ στρατηγὸς Μοάλμπορο ἀπέλεσε τὴν ἰσχὴν καὶ τὸ νέον ὑπουργεῖον Τόρι ἔκλινε πρὸς τὴν εἰρήνην. Συγχρόνως εἶχεν ἀποθάνει ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωσήφ Α' καὶ ὁ ἀδελφὸς του Κάρολος, ὁ ἀπαιτητὴς τοῦ ἰσπανικοῦ θρόνου, ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας. Ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Ὀλλανδία δὲν εἶχον συμφέρον νὰ ἐνωθῇ ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Ἰσπανία καὶ νὰ ἀναστηθῇ τὸ κράτος Καρόλου Ε'. Τοιοῦτοτρόπως ἡ συμμαχία διεσπάσθη.

ΕΙΡΗΝΗ ΤΗΣ ΟΥΤΡΕΧΤ

Ἡ εἰρήνη τῆς Οὐτρέχτ (Utrecht, πόλεως ὀλλανδικῆς) ὄρισε τὰ ἑξῆς :

1) Ὁ Φίλιππος Ε', ἕγγονος τοῦ Λουδοβίκου, ἀναγνωρίζεται βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας καὶ τῶν Ἰνδιῶν, ἐπὶ τῷ ὄρω νὰ παραιτηθῇ ἀπὸ τὸ στέμμα τῆς Γαλλίας.

2) Παραχωρεῖ εἰς τὸν αὐτοκράτορα τὰς Κάτω Χώρας, τὸ Μιλάνον, τὴν Σαρδηνίαν καὶ τὴν Νεάπολιν.

3) Εἰς τὸν δοῦκα τῆς Σαβοΐας Εὐγένιον τὴν Σικελίαν. Ὁ δοῦς ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως, ὑπεχρεώθη ὅμως νὰ ἀνταλλάξῃ τὴν Νεάπολιν ἔναντι τῆς Σαρδηνίας.

4) Εἰς τὴν Ἀγγλίαν τὸ Γιβραλτάρ, τὴν Μινόρκαν καὶ πλεονεκτικὰ ἔμπορικά.

5) Ἡ Γαλλία κρατεῖ ἀκέραιον τὸ ἔδαφος τῆς εἰς τὴν Εὐρώπην, τὰς κατακτήσεις τοῦ Λουδοβίκου. ἐγκαταλείπει ὅμως σημαντικὰς ἀποικίας τῆς εἰς τὴν Ἀγγλίαν, τὴν Νέα Γῆν, τὴν Ἀκαδίαν καὶ τὰς χώρας τοῦ ὄρμου τοῦ Hudson, τὴν κ λ ε ἰ δ α τ οῦ Κ α ν α δ ᾱ.

Ἀναγνωρίζει ἐπίσης τὸν Γεώργιον Α΄ τοῦ Ἀνοβέρου ὡς βασιλέα τῆς Ἀγγλίας καὶ δέχεται νὰ ἐκτοπίσῃ τὸν ἀπαιτητὴν τοῦ ἀγγλικοῦ θρόνου Στούαρτ.

Ἡ εἰρήνη τῆς Οὔτρεχτ ἔχει διὰ τὸν 18ον αἰῶνα τὴν σημασίαν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἡ εἰρήνη τῆς Βεστφαλίας διὰ τὸν 17ον. Ἐπεσφράγισε τὴν γαλλοῖσπανικὴν ἤτταν. Διὰ τὸν αὐτοκράτορα τῆς Αὐστροίας ἐσήμαινεν ἐπανόρθωσιν τῆς καταστροφῆς, τὴν ὁποίαν 1713 εἶχεν ὑποστῆ ἐκ τῆς εἰρήνης τῆς Βεστφαλίας. Δι' αὐτῆς ἡ Αὐστρία ἀπέβαινε πάλιν ἰσχυρὰ δύναμις. Ἐξουσίαζε μέρος τῶν Κάτω Χωρῶν καὶ ἐκυριάρχει ἐπὶ τῆς Ἰταλίας, ἐνῶ εἶχε γίνοι κυρία ὀλοκλήρου τῆς Οὐγγαρίας ἐκδιώξασα τοὺς Τούρκους.

Ἡ Ἀγγλία ἐπεξετάθη πολὺ εἰς τὰς ἀποικίας, ἐνῶ ἡ Ὁλλανδία κατέπιπτε διαρκῶς. Ἡ Γαλλία διατήρησε τὰς κατακτήσεις της, δὲν ἦτο ὅμως πλέον δεσπόζουσα εἰς τὴν Εὐρώπην δύναμις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι΄.

ΔΙΑΝΟΗΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΙΖ΄ ΑΙΩΝΑ Ο ΑΙΩΝ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ ΙΔ΄

Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ ΤΟΝ 17^{ΟΝ} ΑΙΩΝΑ

Μετὰ τὴν μεγάλην ζύμωσιν, ἡ ὁποία ἔγινε κατὰ τὴν ἀναγέννησιν, τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι ἀπέκτησαν ἀξιόλογον ὄριμότητα τὸν 17ον αἰῶνα. Εἰς μεγάλην ἀκμὴν ἔφθασαν ἡ γαλλικὴ λογοτεχνία καὶ ἡ ἰσπανικὴ καὶ ὀλλανδικὴ ζωγραφικὴ. Παραλλήλως ἔγινε σημαντικὴ πρόοδος εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας καὶ ἀνεπτύχθησαν τὰ πρῶτα μεγάλα φιλοσοφικὰ συστήματα τῶν νέων χρόνων.

Ἐπειδὴ κέντρον τῆς πνευματικῆς ζωῆς εἰς τὴν Εὐρώπην κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα ἦτο ἡ Γαλλία καὶ ὁ περίφημος βασιλεὺς αὐτῆς παρουσιάσθη ὡς προστάτης τῶν γραμμάτων καὶ τεχνῶν, ὠνομάσθη ὀλλοκληρὸς ἡ περίοδος αἰῶν Λουδοβίκου ΙΔ΄.

ΤΑ ΓΑΛΛΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα ἡ Γαλλία ἔγινε κέντρον διανοητικῆς κινήσεως εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἰδίως ἀνεπτύχθη πολὺ ἡ λογοτεχνία. Οἱ ἐξοχώτεροι τῶν συγγραφέων τοῦ 17ου αἰῶνος ὑπῆρξαν Γάλλοι, ἡ γαλλικὴ γλῶσσα ἀπέβη ἡ γλῶσσα τῶν ἀνεπτυγμένων καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην καὶ οἱ γάλλοι συγγραφεῖς ἔγιναν ὑπόδειγμα εἰς τοὺς ἄλλους λαούς.

Βραδύτερον ὑπέθεσαν, ὅτι τὴν ἀκμὴν αὐτὴν προσέκάλεσεν ὁ Λουδοβίκος ΙΔ΄ προστατεύσας τοὺς συγγραφεῖς, καὶ ὁ Βολταῖρος ὠνόμασε τὴν ἐποχὴν αὐτὴν Αἰῶνα Λουδοβίκου ΙΔ΄. Ἄλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι καθ' ὅλα ἀκριβές, διότι ἡ Γαλλία εἶχε μεγάλους συγγραφεῖς ἤδη πρὸ τοῦ Λουδοβίκου καὶ ἡ λεγομένη ἐπίδρασις τοῦ βασιλέως ἦτο

πολύ μικροτέρα παρ' ὅσον υπέθεσαν. Ἡ ἀνάπτυξις ἦτο κυρίως τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς ἰσχύος τῆς Γαλλίας κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα. Ἄλλ' εἶναι ἐπίσης ἀναμφισβήτητον, ὅτι ἡ γαλλικὴ αὐτὴ σκορπίσασα πλουσίως τὰ μέσα τῆς εὐεξίας εἰς τὰς Βερσαλλίας καὶ εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἐδημιούργησεν ἐκλεκτὴν κοινωνίαν, τῆς ὁποίας τὸ ἀνθισμα ἦτο ἡ ἀκμὴ τῶν γραμμάτων.

Ἡ κοινωνία ἐκείνη ἦτο κομψὴ καὶ ἀνυπέρβλητος εἰς λεπτότητα, ἀλλὰ καὶ ὑπερβολικὰ πειθαρχικὴ ἄνευ ἰσχυρᾶς ἐσωτερικῆς ὁρμῆς. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ λογοτεχνία τῆς διακρίνεται διὰ τὴν κομψότητα καὶ τὴν συμμετρίαν τῆς μορφῆς, ἀλλὰ δὲν διαπνέεται ἀπὸ ἰσχυρὰν δημιουργικὴν πνοήν.

Ἡ ΑΚΑΔΗΜΙΑ

Ἡ Γαλλικὴ Ἀκαδημία ἦτο κατ' ἀρχὰς συνάθροισις ἰδιωτῶν. Ἄλλ' ὁ Ρισελιὲ ἀνεγνώρισεν αὐτὴν ὡς ἐπίσημον σωματεῖον ὑπὸ τὸ ὄνομα Γαλλικὴ Ἀκαδημία καὶ ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ προστάτου αὐτῆς (1636). Ἐπίσης καὶ ὁ Λουδοβίκος ἐπροστάτευσεν αὐτήν, ὅταν δὲ τελειωτικῶς ὀργανώθη, ἀπετελέσθη ἀπὸ τεσσαράκοντα μέλη, τὰ ὁποῖα βραδύτερον ὀνομάσθησαν Ἄ θ ἄ ν α τ ο ι. Ὁ Ρισελιὲ ἐπεφόρτισεν αὐτὴν νὰ κανονίσῃ τὴν γλῶσσαν, ὥστε νὰ ἐξαρκῆ εἰς τὰς ἀνάγκας τῶν τεχνῶν καὶ τῆς ἐπιστήμης. Πρὸς τοῦτο ἔπρεπε νὰ συντάξῃ λεξικόν, γραμματικὴν, ρητορικὴν καὶ ποιητικὴν, ἀλλὰ κατώρθωσε νὰ συμπληρώσῃ μόνον τὸ λεξικόν. Οὕτω προῆλθε τὸ ὀνομαστὸν Λ ε ξ ι - κ ὸ ν τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας (1η ἔκδοσις 1674).

ΟΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους δὲν ὑπῆρχεν εἰς τὴν Εὐρώπην ἰδιαιτέρα τάξις συγγραφέων, διότι δὲν ὑπῆρχεν ἀναγνωστικὸν κοινὸν καὶ τὰ ἔργα ἀπέφερον ἐλάχιστον κέρδος. Διὰ τοῦτο οἱ λογοτέχνη τοῦ 17ου αἰῶνος ἦσαν εὐκατάστατοι ἄστοι καλλιεργοῦντες ἐρασιτεχνικῶς τὰ γράμματα. Ὁ Λουδοβίκος ΙΔ' εἶχε τὴν φιλοδοξίαν νὰ ἴδῃ λαμπρονομήν τὴν βασιλείαν του ἀπὸ μεγάλους συγγραφεῖς ὡς καὶ ἀπὸ μεγάλας νίκας. Διὰ τοῦτο ἠθέλησε νὰ προστατεύσῃ τοὺς συγγραφεῖς, ἀλλὰ τὰ ἐπιδόματα διενέμοντο ἀδεξίως, ὥστε οἱ μεγάλοι συγγραφεῖς ὀλίγον ὠφελήθησαν ἀπ' αὐτά.

Εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν τῆς βασιλείας τοῦ Λουδοβίκου γενεάν ἀνήκουν τρεῖς μεγάλοι συγγραφεῖς.

Ὁ Πέτρος Κορνήλιος (P. Corneille, 1606—1684), ἀφοῦ προηγουμένως συνέγραψε περιπλόκους κωμωδίας, παρουσίασε τὸ 1653 τὸν Cid, δρᾶμα ἱπποτικόν, τοῦ ὁποῦ ἡ ἐπιτυχία ὑπῆρξε πρωτοφανής. Ὁ Κορνήλιος ἐκαλλιέργησε τὸ ἡρωικὸν δρᾶμα. Ὅπως ὅλοι οἱ δραματικοὶ συγγραφεῖς τῆς Γαλλίας τὸν 17^{ον} αἰῶνα, πρότυπον εἶχε τὸ ἀρχαῖον

Ρακίνας.

δρᾶμα. Τὰς ὑποθέσεις του ἐλάμβανε κατὰ προτίμησιν τὴν ρωμαϊκὴν ἱστορίαν, διότι οἱ Ρωμαῖοι, ὅπως ἔλεγεν, εἶχον ὕψος μεγαλοπρεπές. Ὁ Ὄράτιος, ὁ Κίνας, ὁ Πολύευκτος εἶναι τὰ ἄριστα τῶν δραμάτων του.

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ὁ Δεκάρτ (Descartes, 1594—1662) ἐξέδωκε τὸ πρῶτον σημαντικὸν ἔργον φιλοσοφίας εἰς γαλλικὴν γλῶσσαν, τὸν περὶ μεθόδου λόγον, διὰ τοῦ ὁποῦ ἐγένεν εἰς τῶν θεμελιωτῶν τοῦ γαλλικοῦ λόγου.

Ὁλίγον βραδύτερον ὁ Πασκάλ (Pascal, 1633—1662), ὁ ὁποῖος σχεδὸν παῖς εἶχε δεῖξει σπανίαν ἰδιοφυίαν εἰς τὰ μαθηματικὰ καὶ τὴν φυσικὴν, ἐδημοσίευσεν σειρὰν ἐπιστολῶν κατὰ τῶν Ἰησουϊτῶν, αἱ ὁποῖαι ὀνομάσθησαν Provinciales καὶ ἐθεωρήθησαν ὡς πρότυπον τοῦ γαλλικοῦ πεζοῦ λόγου. Μετὰ τὸν πρόωρον θάνατον τοῦ συγγραφέως οἱ φίλοι του ἐδημοσίευσαν ὑπὸ τὸν τίτλον Pensées τὰ ἀποσπάσματα συγγράμματος, τὸ ὁποῖον συνέταξε, διὰ νὰ ἀποδείξῃ τὴν ἀλήθειαν τῆς καθολικῆς θρησκείας.

Κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς βασιλείας τοῦ Λουδοβίκου διεκρίθησαν τέσσαρες ποιηταί, ὁ Μολιέρ, ὁ Λαφονταίν, ὁ Μποαλὸ καὶ ὁ Ρασίν.

Ὁ Μολιέρ (Molière, 1622—1673), ἦτο ἐξαιρετικὴ ἰδιοφυΐα, ὁ μόνος ἀληθινὸς δημιουργὸς ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς τοῦ 17^{ου} αἰῶνος. Αἱ

29 κωμωδίαι του είναι ἀπὸ τὰ τελειότερα τοῦ εἴδους. Ὁ Μολιέρ ἐγνώριζε καλῶς τὸν ἄνθρωπον, κατείχε τὴν σκηنيκὴν τέχνην καὶ διέσυρε τὰ ἐλαττώματα τῶν συγχρόνων του. Ἀλλὰ τὰ πρόσωπα τῶν κωμωδιῶν του ὑπερβαίνουν τὰ ὅρια τῶν χρόνων του καὶ καταντοῦν αἰώνια τύποι. Ὁ Ἀρχοντοχωριάτης, αἱ Σοφαὶ Ἰυναϊκῆς, ὁ Κατὰ φαντασίαν ἄσθενής, εἶναι θεατρικὰ ἔργα πλήρη χάριτος δεικνύοντα τὸς διαφόρους ὄψεις τοῦ ἀνθρωπίνου χαρακτῆρος, ἐνῶ ὁ Μισάνθρωπος καὶ ὁ Ταρτοῦφος εἶναι μεγάλα ἀριστουργήματα, εἰς τὰ ὁποῖα τὸ ἀστείον ἐγγίζει τὰ ὅρια τοῦ τραγικοῦ.

Ὁ Λαφονταῖν (La Fontaine, 1621—1695), ἦτο ἀριστοτέχνης τοῦ γαλλικοῦ στίχου. Διεκρίθη κυρίως ὡς ποιητὴς μύθων, τῶν ὁποίων τὰς ὑποθέσεις ἐλάμβανεν ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους μυθογράφους. Ὑπὸ τὴν μορφήν ὁμοῦ τῶν ζῴων ἐξωγράφησε τὰ ἦθη καὶ τὰ ἐλαττώματα τῶν ἀνθρώπων, ὥστε οἱ μῦθοι του εἶναι ἀληθῆ μικρὰ δράματα διακρινόμενα διὰ τὴν ζωηρότητα

Μολιέρου.

καὶ λεπτότητα τῶν παρατηρήσεων. Ὁ Λαφονταῖν θεωρεῖται ἀπὸ τοὺς γνηιωτέρους ἀντιπροσώπους τοῦ γαλλικοῦ πνεύματος καὶ οἱ μῦθοι του τάσσονται μεταξὺ τῶν ἀριστουργημάτων τῆς γαλλικῆς λογοτεχνίας.

Ὁ Μποαλώ (Boileau, 1636—1711) δὲν ἦτο κυρίως ποιητὴς, ἀλλ' εἶχε λεπτὴν καλλιτεχνικὴν ἀντίληψιν, εἶναι ὁ ἀνεγνωρισμένος κριτικὸς τῶν χρόνων τούτων. Ἦτο θαυμαστὴς τοῦ Ὁρατίου καὶ κατ' ἀπομίμησιν ἐκείνου ἔγραψε Σατίρας καὶ Ἐπιστολάς καὶ τὴν Ποιητικὴν τέχνην. Ὁ Λουδοβίκος δώρισε αὐτὸν ἱστοριογράφον τῆς αὐλῆς.

Ὁ καλλιτεχνικώτερος ἀπὸ τοὺς λογογράφους τῆς σειρᾶς αὐτῆς

ἦτο ὁ νεώτερος Ἰωάννης Ρασίν (Racine, 1639—1699). Ἐκπαιδευθεὶς εἰς σχολὴν μοναχῶν προωρῶμετο διὰ τὸ ἱερατικὸν στάδιον, ἀλλ' ἠγάπησε τὸ θέατρον καὶ ἔγραψε τραγωδίας ἀπομιμούμενος τὸν Εὐριπίδην, τὸν ὁποῖον ἐγνώριζεν ἀπὸ τὸ πρωτότυπον χωρὶς νὰ τὸν ἐνοῇ πᾶν τοτε καλῶς. Ἐντὸς δεκαετίας παρήγαγε τὰ ἄριστα τῶν ἔργων του, τὴν Ἀνδρομάχην καὶ τὴν Ἰφιγένειαν, τὸν Βρεταννικὸν καὶ τὴν Φαίδραν, γράφων μὲ παραδειγματικὴν εὐχέρειαν στίχους μαλακοὺς καὶ ἐπιτυγχάνων ἄμεπτον συμμετρίαν τοῦ συνόλου. Ὁ Ρασίν θεωρεῖται τὸ πρότυπον τοῦ κλασσικοῦ ὕφους καὶ τῆς κλασσικῆς τέχνης. Πικραθεὶς ἀπὸ τὴν κακὴν ὑποδοχὴν τῆς Φαίδρας, ἀπεμακρύνθη ἀπὸ τὸ θέατρον καὶ ἀφιερῶθη εἰς τὴν σύνθεσιν θρησκευτικῶν ποιημάτων. Μόλις βραδύτερον καὶ κατὰ παράκλησιν τῆς κυρίας Μαιντενὸν ἐπανῆλθεν εἰς τὸ θέατρον καὶ ἔγραψε τὰ δύο θρησκευτικὰ δράματα, τὴν Ἐσθήρ καὶ τὴν Ἀθαλίαν, τὰ ὁποῖα δεικνύουν ἄλλην ὄψιν τῆς ἰδιοφυΐας τοῦ ποιητοῦ καὶ εἶναι ἔργα λεπτῆς θρησκευτικῆς συγκινήσεως ἐνθυμίζοντα εἰκόνας τοῦ Ραφαήλ.

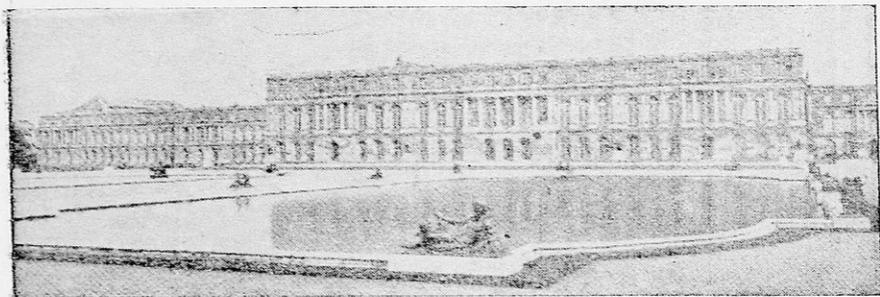
Οἱ τέσσαρες οὗτοι συγγραφεῖς ἐπεβλήθησαν εἰς τὴν κοινὴν γνώμην, τὰ ἔργα των ἐθεωρήθησαν ὑποδειγματικά, οἱ δὲ κανόνες, τοὺς ὁποῖους ἐθέσπισεν ὁ Μποαλὼ εἰς τὴν Ποιητικὴν Τέχνην, ἴσχυσαν ἐπὶ πολὺν καιρὸν ὡς αἱ τελευταῖαι λέξεις τῆς αἰσθητικῆς. Αὕτη εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν Κλασσικὴ λογοτεχνία τῆς Γαλλίας.

Ἐπὶ Λουδοβίκου ΙΔ' ἤκμασαν ἀξιόλογοι ἐκκλησιαστικοὶ ρήτορες, διότι ἐν Γαλλίᾳ, ὅπου δὲν ὑπῆρχεν οὔτε βουλή οὔτε ἐλευθερία λόγου, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀκμάσῃ ἄλλη ρητορικὴ πλὴν τῆς ἐκκλησιαστικῆς. Ὁ ὀνομαστότατος τῶν ἱεροκηρύκων τῶν χρόνων τοῦ Λουδοβίκου εἶναι ὁ Μποσσουέ (Bossuet, 1623—1704), εὐνοούμενος τοῦ βασιλέως καὶ παιδαγωγὸς τοῦ διαδόχου. Περιφημοὶ εἶναι αἱ δμιλῆαι καὶ ἰδίως οἱ Ἐπικηδεῖοι λόγοι (Oraisons funèbres), τοὺς ὁποῖους ἀπήγγελλε κατὰ τὸν θάνατον ἐξεχόντων προσώπων, καθὼς καὶ Πραγματεῖα περὶ τῆς Γενικῆς Ἱστορίας (Discours sur l'histoire universelle), εἰς τὴν ὁποῖαν ἐξηγεῖ ἀπὸ χριστιανικὴν θεολογικὴν ὄψιν τὰ μεγάλα γεγονότα τῆς Ἱστορίας.

Εἰς νεωτέραν γενεάν καὶ διάφορον κόσμον ἰδεῶν καὶ τεχνοτροπίας ἀνήκουν ὁ συγγραφεὺς τῶν χαρακτήρων Λαμπρουγιέρ (La Bruyère, 1645—1696) καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Φενελὸν (Fénélon,

1652—1715), ὁ παιδαγωγὸς τοῦ ἐγγόνου τοῦ βασιλέως. Αἱ περιπλανήσεις τοῦ Τηλεμάχου (Aventures de Télémaques) εἶναι εἶδος ἐπικῆς διηγήσεως κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῆς Ὀδυσσεΐας. Κύριος σκοπὸς ὅμως τοῦ συγγραφέως ἦτο νὰ δώσῃ νέον πρότυπον ἡγεμόνος, ὁ ὁποῖος ἐργάζεται διὰ τὸ ἀγαθὸν τῶν ὑπηκόων του. Αἱ περιπλανήσεις ἀπεδοκιμάσθησαν ὑπὸ τῆς αὐτῆς καὶ ὁ συγγραφεὺς τῶν κατεδικάσθη εἰς εὐσχημον ἐξορίαν, ἀπομακρυνθεὶς εἰς τὴν ἑπαρχίαν του.

Τὸν 17ον αἰῶνα καὶ ἄλλαι χῶραι τῆς Εὐρώπης ἔχουν ἀξιολόγους συγγραφεῖς. Εἰς τὴν Ἰσπανίαν ἐξακολουθεῖ μετὰ τὴν πολιτικὴν παρακμὴν ἢ ἀκμὴ τῆς λογοτεχνίας. Εἰς τὴν Ὁλλανδίαν εὐδοκιοῦν τὰ Πανεπιστήμια, εἰς τὴν Ἀγγλίαν κατὰ τὴν παλινὸρθωσιν τῶν Στούαρτ

Ἀνάκτορον Βερσαλλίων.

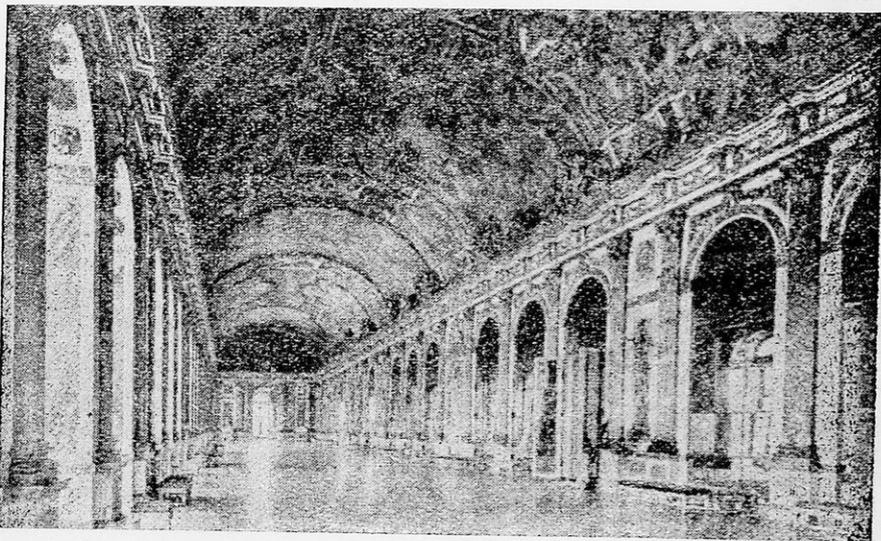
ὁ Τζὸν Μίλτον (John Milton, 1608—1694), ἔγραψε τὸ περίφημον ἐπικὸν ποίημα Ἄπολεσθεῖς Παράδεισος, εἰς τὸ ὁποῖον περιγράφει τὴν δημιουργίαν καὶ τὴν χαρὰν τοῦ πρωτοπλάστου εἰς τὸν Παράδεισον.

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΚΑΙ ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ ΕΝ ΓΑΛΛΙΑ

Κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα παρημελήθη ὁ γοτθικὸς ρυθμὸς. Οἱ βασιλεῖς τῆς Γαλλίας προσεκάλεσαν ἰταλοὺς ἀρχιτέκτονας καὶ πολλὰς ἐργάτας ἰταλοὺς, οἱ ὁποῖοι ἔκτισαν ἀνάκτορα καὶ ἐκκλησίας κατὰ τὸν ρωμαϊκὸν ρυθμὸν, ἀγκῶδεις οἰκοδομὰς με κίονας εἰς τὴν πρό-

σοφιν στεγαζομένας ἀπὸ ὑπερμεγέθεις θόλους κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Πέτρου τῆς Ρώμης.

Ὁ Λουδοβίκος ΙΑ΄ ἔδαπάνησε κολοσσιαῖα ποσὰ δι' οἰκοδομίας, ἐπειδὴ ἤθελε νὰ λαμπρύνῃ τὴν βασιλείαν του μὲ μνημεῖα μεγαλοπρεπῆ. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ καὶ ἡ ζωγραφικὴ ἀνεξωογονήθησαν διὰ τῆς γενναιοδωρίας του. Ὁ Λουδοβίκος ἐπεσκεύασε τὰ ἀνάκτορα τοῦ Κερμεϊκοῦ (Tuilleries) καὶ τὸ Λοῦβρον, ἔκτισε τὰ ἀνάκτορα

Ἡ αἴθουσα τῶν κατόπτρων (Βερσαλλίαι).

τοῦ Μαρλὺ (Marly) καὶ τοῦ Τριανὸν (Trianon). Ἄλλὰ τὸ κύριον ἀρχιτεκτονικὸν μνημεῖον τῆς βασιλείας του εἶναι τὰ μυθώδη διὰ τὴν πολυτέλειαν ἀνάκτορα τῶν Βερσαλλίων (Versailles). Αἱ Βερσαλλίαι εὐρίσκονται εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τοὺς Παρισίους καὶ ἀποτελοῦνται ἀπὸ σύμπλεγμα οἰκοδομῶν. Τὸ κεντρικὸν οἰκοδόμημα ἔχει μῆκος 450 μέτρα καὶ κοσμεῖται ἀπὸ κίονας εἰς τὴν πρόσοφιν. Ἀποτελεῖται ἀπὸ ἓν πάτωμα πολὺ ὑψηλόν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐπικάθηται δεύτερον χαμηλότερον, καὶ ἀντὶ στέγης φέρει ὀριζόντιον δῶμα.

Πρὸ τοῦ ἀνακτόρου ἐκτείνεται ἀπέραντος κήπος μὲ εὐρύχωρον δενδροστοιγίαν, ὃ ὁποῖος κοσμεῖται μὲ μαρμάρινα ἀγάλματα παριστάνοντα θεοὺς τῆς μυθολογίας. Οἱ δρόμοι τοῦ ἄλλους ὀδηγοῦν εἰς κρήνας ἢ εἰς μικρὰς λίμνας, αἱ ὁποῖαι στολίζονται μὲ ἀγάλματα ἀρχαίων θεῶν καὶ μὲ πίδακας, εἰς τοὺς ὁποίους τὸ ὕδωρ ἔρχεται μὲ ὀρμὴν καὶ ἀναπηδᾷ εἰς μέγα ὕψος.

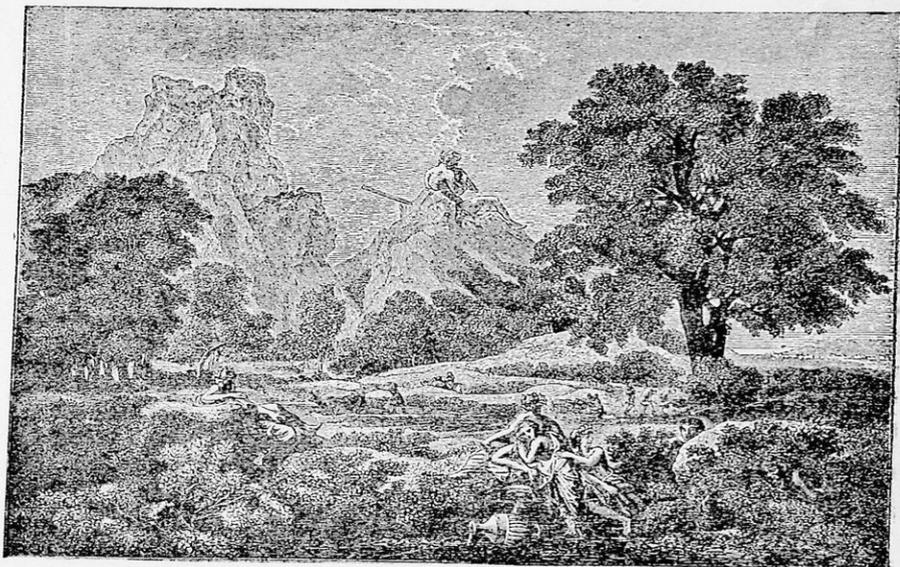

Ὁ ρυᾶξ (Ρουϊσντάελ).

Τὰ οἰκοδομήματα αὐτὰ κατεσκευάσθησαν κατὰ τὴν παραλλαγὴν τοῦ ρυθμοῦ τῆς ἀναγεννήσεως, τὴν ὁποίαν ὠνόμασαν Μ π α ρ ὀ κ (Bartoque). Ὁ νέος ρυθμὸς ζητεῖ νὰ προκαλέσῃ τὴν ἐντύπωσιν τοῦ μεγαλειώδους καὶ τοῦ ἐπιβλητικοῦ μὲ τὸν ὄγκον τῆς ὅλης οἰκοδομῆς καὶ τὴν διάταξιν τῶν μερῶν. Προτιμᾷ τὴν τεθλασμένην ἢ τὴν καμπύλην γραμμὴν καὶ τὸν φόρτον τοῦ γλυπτικοῦ καὶ γραφικοῦ διακόσμου ἀντὶ τῆς εὐθυγραμμίας καὶ τῆς λιτότητος τοῦ κλασσικοῦ ρυθμοῦ.

Ὅμοίαις τάσεις παρουσιάζει καὶ ἡ ζωγραφικὴ. Ἀλλὰ ἡ γαλλικὴ

ζωγραφική τοῦ 17ου αἰῶνος δὲν παρήγαγεν ἔργα μεγάλης ἀξίας. Ἐνῶ ἡ τέχνη εἶχε τελειοποιηθῆ καὶ οἱ τεχνῖται ἐξωγράφιζον μὲ μεγάλην ἐπιμέλειαν, τὸ κοινὸν ἐξήτει τὸ πομπῶδες καὶ βαρὺ. Διὰ τοῦτο περισσότερον ἀπὸ τὰς κανονικάς, τὰς σοβαρὰς καὶ ψυχρὰς συνθέσεις ἐκτιμῶνται τὰ ἡρωικὰ τοπία τοῦ Ν. Π ο υ σ ἐ ν (N. Poussin), (Π ο ι μ ῆ ν ε ς τ ῆ ς Ἀ ρ κ α δ ί α ς, Ἰ δ ε ῶ δ ε ς τ ο π ῖ ο ν κ λ π.) καὶ τὰ ἰταλικὰ τοπία τοῦ Κ λ ὸ ν τ Λ ο ρ ρ α ῖ ν (Claude Lorrain), Π ρ ω ῖ, Ἐ σ π ἔ ρ α κ λ π.

Ἡρωικὸν τοπεῖον (Πουσσέν).

ΙΣΠΑΝΟΙ ΖΩΓΡΑΦΟΙ

Ἀντιθέτως ἡ Ἰσπανία ἀνέδειξε κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς μερικὸς ἀπὸ τοὺς καλυτέρους ζωγράφους τῆς Εὐρώπης.

Ὁ Βελασκῆζ (Velasquez, 1599—1660) ἐξωγράφιζε μὲ τέχνην καὶ ἀνυπέρβλητον ἐκφραστικότητα κατορθώσας μὲ ἀπλὰ χρώματα νὰ παράγῃ ἄρμονίαν φωτοσκιάσεων. Πλήν τῶν μεγάλων θρησκευτικῶν

εικόνων (Σταύρωσις κλπ.) ἐφιλοτέχνησε προσωπογραφίας βασιλέων καὶ μικρῶν πριγκίπων τῆς αὐλῆς, τῶν ὁποίων τινὲς εἶναι ὀνομασταὶ (Πριγκίπισσα Μαργαρίττα κλπ.), μία δὲ ἱστορική του εἰκὼν (Παράδοσις τῆς Βρέδα) εἶναι περίφημος.

Ὁ Μουρίλλο (Mourillo, 1617 — 1682) ἐξωγράφιζε σκηνὰς ἀπὸ τὴν ἱερὰν ἱστορίαν ἐπὶ τῶν τοίχων τῶν μοναστηρίων καὶ ἄνωθεν τῆς

Ἁγίας Τραπέζης τῶν ἐκκλησιῶν. Ἐξαιρετικῆς χάριτος εἶναι αἱ Παναγία, τὰς ὁποίας παρίστανεν ἐν μέσῳ ἀπαλοῦ φωτός καὶ ὁ μικρὸς Χριστὸς παίζων μετὰ τοῦ παιδὸς Ἰωάννου ἢ μετ' ἀρνίου. Ἐξωγράφιζεν ἐπίσης σκηνὰς τοῦ καθ' ἡμέραν βίου, χωρικούς καὶ ἀγυιόπαιδας ἐν τῷ χρυσοῦ φωτισμοῦ καὶ ἐν πιστῇ παραστάσει τῆς πραγματικότητος (ἢ Ἁγία Οἰκογένεια, ἢ Ἀνάληψις τῆς Παρθένου ἢ Ἁγία Σύλληψις, ὁ Ἅγιος Ἀντώνιος μετὰ τοῦ Χριστοῦ παιδός, Χριστὸς καὶ Ἰωάννης παῖδες μετὰ τοῦ ἀρνίου, Παῖδες τρώγοντες σταφυλὰς κτλ.).

Φίλιππος Δ' Ἰσπανίας (Βελασκέζ).

Η ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ ΕΙΣ ΤΑΣ ΚΑΤΩ ΧΩΡΑΣ

Ἀξιόλογον ζωγραφικὴν ἀνέπτυξαν κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα αἱ Κάτω Χῶραι, ἡ ὁποία ἐν πολλοῖς εἶναι πλουσιωτέρα καὶ πολυμερῆς-ροστέρα καὶ ἀπὸ τὴν ἰταλικὴν ζωγραφικὴν τῆς Ἀναγεννήσεως.

Κέντρα τῆς ζωγραφικῆς αὐτῆς εἶναι ἡ Φλάνδρα (Brabant) καὶ ἡ Ὀλλανδία. Αἱ δύο σχολαί, ἡ Φλαμανδικὴ καὶ ἡ Ὀλλανδική, ἔχουν κοινὸν ἐθνικὸν χαρακτῆρα τὴν ἀγάπην τῆς φύσεως. Ἄλλ' ἡ Φλάνδρα μείνασα πιστὴ εἰς τὸ καθολικὸν δόγμα καὶ ἔξαρτωμένη ἀπὸ τὴν Ἰσπανίαν διετήρησε τὴν παράδοσιν τῆς χριστιανικῆς τέχνης, ἐνῶ ἡ Ὀλλανδία ἀποσπασθεῖσα ἀπὸ τὴν καθολικὴν ἐκκλη-

Μετρήτρια (Μουρίλλο).

σίαν καὶ ἀπὸ τὸν ἰσπανικὸν ζυγὸν ἐδημιούργησε τέχνην μᾶλλον κοσμικὴν. Ὁ ἐξοχώτερος ἀπὸ τοὺς φλαμανδοὺς ζωγράφους ὁ Ρούμπενς (Rubens, 1577—1640) ἔζησεν ἐπὶ τινα χρόνον εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ ἐμελέτησε τοὺς ἀρχαιοτέρους τεχνίτας. Ἐγκατασταθεὶς ἔπειτα εἰς τὴν Ἀμβέρσαν διήλθε μετὰ τῆς πρώτης συζύγου του ἡμέρας εὐτυχίας, τῆς ὁποίας ἀνάμνησιν ἔχομεν ἐν τῇ διπλῇ προσωπογραφίᾳ τοῦ καλλιτέχου μετ' αὐτῆς. Μετὰ τὸν θάνατον αὐτῆς συνεζεύχθη εἰς ἡλικίαν 53 ἐτῶν τὴν νεαρὰν ἀνεψιάν του, τῆς ὁποίας ἡ μορφὴ

οἶμαι εἶναι ἡ ἀναμνηστικὴ εἰκόνα τῆς πρώτης συζύγου τοῦ καλλιτέχου.

ἔκαμεν εἰς αὐτὸν τόσην ἐντύπωσιν, ὥστε παρέστησεν αὐτὴν ὄχι μόνον εἰς προσωπογραφίας καὶ οἰκογενειακὰς εἰκόνας, ἀλλὰ καὶ εἰς μεγάλας θρησκευτικὰς ἢ μυθολογικὰς παραστάσεις. Σφύζεται μέγας ἀριθμὸς εἰκόνων τοῦ Ρούμπενς, αἱ ὁποῖαι εἶναι δισκορπισμέναι εἰς τὰ μουσεῖα τῆς Εὐρώπης. Φαίνεται, ὅτι εἶχε παραγάγει ὑπὲρ τὰ δισχίλια ἔργα. Πολλὰ ἀπ' αὐτὰ εἶναι καλλιτεχνήματα μεγάλης ἀξίας, ἐπιβαλλόμενα διὰ τὸ μεγαλεῖον τῆς συλλήψεως καὶ μὲ τὴν ἀριστοτεχνικὴν ἐκτέλε-

Ἡ Ἁγία Σύλληψις (Μουζέλλο).

σιν. Αἱ μορφαὶ τῶν θρησκευτικῶν εἰκόνων ἔχουν τι τὸ ὑπερφυσικὸν καὶ προξενοῦν τὴν ἐντύπωσιν τοῦ γιγαντώδους καὶ τοῦ μυστηριώδους καὶ ἀνησυχητικοῦ (Ἡ ἐτοιμασία τοῦ Σταυροῦ, ἡ Ἀποκαθήλωσις, ἡ Προσκύνησις τῶν Μάγων, ἡ Μα-

Ἡ ἀποκαθήλωσις (Ροῦμπενς).

δόνα τοῦ Ἁγίου Ἰλδεφόνσο), ἐνῶ ἀφθονία ζωῆς καὶ κοσμικὸν αἴσθημα ἐκχειλίζει ἀπὸ τὰ συμπλέγματα παιδῶν καὶ τὰς μυθολογικὰς παραστάσεις (Στέφανος καρπῶν, αἱ Τρεῖς Χάριτες κτλ.).

Μετὰ τὸν Ροῦμπενς ὁ γνωστότατος τῶν Φλαμανδῶν ζωγράφων

εἶναι ὁ **Βὰν Ντὺκ** (Van Dyck), ὁ ὁποῖος ἔμεινεν ἐπὶ μακρὸν εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἐν τῇ αὐτῇ Καρόλου Α' (Ἐπιτάφιος θρόνος, τὰ τέκνα Καρόλου Α', εἰκὼν Καρόλου Α').

Οἱ Ὀλλανδοὶ ζωγράφοι εἰργάσθησαν διὰ τοὺς πλουσίους ἀστοὺς καὶ ἐζωγράρισαν ἰδίως σκηνὰς τοῦ καθ' ἡμέραν βίου, διότι οἱ Ὀλλανδοὶ ὡς καλβινισταὶ δὲν συνήθιζον εἰκόνας εἰς τὰς ἐκκλησίας οὔτε εἶχον εὐγενεῖς καὶ πρίγκιπας. Διὰ τοῦτο οἱ καλλιτέχναι τῶν ἐπεδόθησαν εἰς

Ἐξοχικὴ ἔπαυλις (Ρούμπενς).

προσωπογραφίας ἢ παρέστησαν σκηνὰς τοῦ καθ' ἡμέραν βίου, τοπεῖα, δάση, παραλίας, κήπους, γωνίαν τινὰ τῆς πόλεως, καπηλεῖα κλπ. Ἐζωγράφιζον κατὰ φύσιν προσπαθοῦντες νὰ δώσουν ζωὴν καὶ φυσικὴν χάριν εἰς τὰς παραστάσεις. Ἐτελειοποίησαν τὴν τέχνην καὶ ἦσαν ἀπαράμιλλοι εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῶν χρωμάτων καὶ τοῦ φωτός.

Ἡ Ὀλλανδία κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα ἀνέδειξε πλῆθος ζωγράφων, μεταξὺ τῶν ὁποίων τινὲς ἦσαν ἐξέχοντες καλλιτέχναι. Εἰς ἐξ αὐτῶν, ὁ **Ρέμπραντ** (Rembrandt, 1606 - 1699) ἦτο μεγάλη καλλιτεχνικὴ

ιδιοφυΐα. Ἡ ἀξία του ἔγκειται εἰς τὴν ἀπεικόνισιν ψυχικῶν καταστάσεων, διότι κατορθώνει νὰ παρατηρῇ τὴν πραγματικότητα μὲ σπανίαν διορατικότητα καὶ κατέχει τὴν τέχνην νὰ ἀποδίδῃ αὐτὴν μὲ ἀσυνήθη ἐκφραστικότητα. Ἀπὸ τὰ ἀρχαιότερα ἔργα του εἶναι τὸ περίφημον **Μάθημα τῆς ἀνατομίας**, τὸ ὁποῖον παριστάνει ὄνομαστὸν ἱατρὸν ἐπιδεικνύοντα εἰς τοὺς συναδέλφους του τὸ ἀνατεμνόμενον

Βάν Ντὺκ (αὐτοπροσωπογραφία).

σῶμα. Ὁμοίως τεχνογοπίας εἶναι καὶ ἡ **Νυκτερινὴ φρουρά**. Σφύζονται περὶ τοὺς 600 πίνακες καὶ 300 εἰκόνες τοῦ Ρέμπραντ (Ἐπιστροφὴ τοῦ Ἀσώτου, ὁ Ἰησοῦς θεραπεύων τοὺς ἀσθενεῖς, Ἀποκαθήλωσις, ἡ ἀνατριχιαστικὴ παράστασις τῆς θυσίας τοῦ Ἰσαάκ, ὁ Ἰακώβ εὐλογεῖ τοὺς ἐγγόνους του κτλ).

Η ΜΟΥΣΙΚΗ

Αἱ φυλαὶ τῆς Δ. Εὐρώπης εἶχον ἀνεκάθεν μεγάλην μουσικὴν ἰδιοφυΐαν. Αἱ ψαλμοδίαί τῆς ἐκκλησίας καὶ τὰ λαϊκὰ ᾄσματα ἦσαν ποικιλώτατα καὶ μελωδικώτατα. Διὰ τοῦτο ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ ἀνεπτύχθη πολὺ εἰς τὴν Δύσιν.

Ὁ Λούθηρος ἠγάπα τὴν μουσικὴν καὶ εἰσήγαγεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ψαλμοδίαν ἀπλήν, ἀλλὰ κατανυκτικὴν, ἐκλέξας ἀπὸ τὰ παλαιὰ ἐκκλησιαστικά καὶ ἀπὸ τὰ δημώδη ᾄσματα καὶ συνθέσας ὁ ἴδιος νέας μελωδίας. Ἡ χορωδία εἰσαχθεῖσα εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἠγαπήθη ἀπὸ τὸν λαὸν καὶ ἀνεκαίνισε τὴν μουσικὴν ἐν Γερμανίᾳ. Ἀφ' ἑτέρου οἱ καλβινισταὶ τῆς Γαλλίας ἔψαλλον τοὺς ψαλμοὺς τοῦ Δαυΐδ, τοὺς ὁ-

ποίους είχαν μελοποιήσει περίφημοι μουσικοί του 16ου αιώνα, ιδίως ο Γκουδιμέλ (Goudimel, 1505 - 1572).

Οι καθολικοί απέμνηθησαν τους διαμαρτυρομένους. Τον 16ον αιώνα ο μουσικός της παπικής εκκλησίας Πάλεστρίνα (Palestrina,

Ἐπιτάφιος θρῆνος (Βάν Ντύκ).

1524-1594) συνέθεσε την ονομαστήν λειτουργίαν τοῦ πάπα Μαρκέλλου.

Τὸ ἐκκλησιαστικὸν δράμα ἐχρησίμευσεν ὡς πρότυπον διὰ παραστάσεις κοσμικὰς. Τοιοῦτοτρόπως ἐγεννήθησαν εἰς τὴν Ἰταλίαν σχεδὸν

ταυτοχρόνως τὸ Ὅρατόριον καὶ τὸ Μελόδραμα (Opera) περὶ τὸ 1600. Ὅρατόριον εἶναι μουσικὸν δράμα μὲ θρησκευτικὴν ὑπόθεσιν, ἀποτελούμενον ἀπὸ ὀρχήστραν, ἐνῶ τὸ μελόδραμα εἶναι δράμα κοσμικόν, τοῦ ὁποίου τὰ πρόσωπα ψάλλουν τὸ μέρος των. Τὸ πρῶτον μελοδραμα Ὁρφεὺς καὶ Εὐρυδίκη ἐπαίχθη εἰς τὴν Φλωρεντίαν. Εἰς τὴν Γαλίαν πρῶτος ὁ Ἰταλὸς Λούλλι (Lulli) συνέθεσεν ἀληθῆ μελοδράματα.

Ἐξομολογητῆς (Ρέμπραντ).

ΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ

Ἀπὸ τὰ σημαντικώτερα γεγονότα τῶν νέων χρόνων εἶναι ἡ ἀνάπτυξις τῶν Φυσικῶν Ἐπιστημῶν, διότι δι' αὐτῆς ὁ ἄνθρωπος ἐκυριάρχησεν ἐπὶ τῆς φύσεως, καὶ διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν πορισμάτων αὐτῶν ἀνεκαίνισε τὸν βίον του.

Κατὰ τοὺς μέσους χρόνους οἱ ἄνθρωποι ἐζήτουν τὴν λύσιν πάσης ἀπορίας εἰς τὰ βιβλία τῶν ἀρχαίων καὶ ἰδίως τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ

κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους οἱ καθηγηταὶ τῶν Πανεπιστημίων ἐπιμακρὸν ἐξηκολούθησαν τὸ σύστημα αὐτό.

Τὸν 17ον αἰῶνα ὁμως πολλοὶ σοφοὶ ἤρχισαν νὰ μελετοῦν ἀπ' εὐθείας τὴν φύσιν. Κατεσκεύασαν κατάλληλα ὄργανα, μετὰ τὰ ὁποῖα κατάρθωνον νὰ παράγουν κατὰ βούλησιν τὰ φαινόμενα, τὰ ὁποῖα ἤθελον νὰ μελετήσουν. Τοιοῦτοτρόπως ἐδημιούργησαν τὴν νεωτέραν μέ-

Μάθημα ἀνατομίας (Ρέμπραντ).

θοδὸν τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, τὴν παρατήρησιν καὶ τὸ πείραμα. Οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως ἔδειξαν μεγάλην δεξιότητα εἰς τὰς μελέτας αὐτάς καὶ εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ὑπερτεροῦν πολὺ τοὺς ἀρχαίους.

Τὸν 17ον αἰῶνα οἱ καταγινόμενοι εἰς τὰς μελέτας αὐτάς ἦσαν ὀλιγάριθμοι καὶ ὅλοι σχεδὸν ἐρασιτέχνη εὐρισκόμενοι ἐκτὸς τῶν Πανεπιστημίων, τὰ ὁποῖα μετὰ πείσμα ἀπέκλειον τὰς ἐρεῦνας αὐτάς. Ἐπίσης καὶ ἡ ἐκκλησία κατεδίωκε πάντα νεωτερισμὸν εἰς τὴν μελέτην τῆς φύσεως ὡς αἴρεσιν. Αἱ ἐπιστῆμαι δὲν ἦσαν ἀκόμη πολὺ ἀνεπτυγμένα.

ὄστε δὲν ἦτο δύσκολον νὰ κατέχη τις ὅλας τὰς γνώσεις τοῦ καιροῦ του εἰς ὅλας τὰς ἐπιστήμας. Διὰ τοῦτο οἱ σοφοὶ τοῦ 16ου καὶ τοῦ 17ου αἰῶνος ἦσαν συγχρόνως μαθηματικοὶ, φυσικοὶ καὶ φυσιολόγοι. Κατεγίνοντο ἰδίως εἰς τὰ **Μαθηματικά**, τὴν **Ἀστρονομία**, τὴν **Φυσική** ν. Ἐγγραφον κατὰ κανόνα εἰς τὴν λατινικὴν καὶ τὰς γνώμας καὶ ἀνακαλύψεις τῶν ἀνεκοίνωνον πρὸς ἀλλήλους προφορικῶς ἢ δι' ἐπιστολῶν.

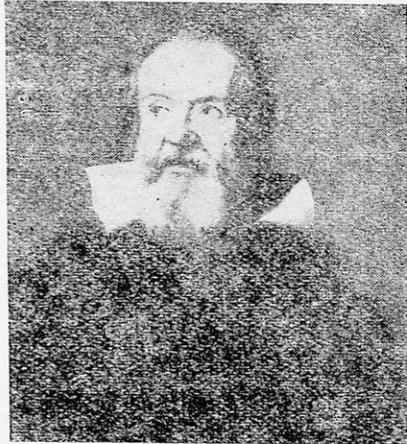
Αἱ κυβερνήσεις παρετήρησαν, ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ προέλθῃ ὠφέλεια ἀπὸ τὰς μελέτας αὐτάς. Ἡ ἐπιστήμη, ἡ ὁποία προσείλκυε περισσότερο τοὺς ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, ἦτο ἡ ἀστρονομία, διότι ὁ πολὺς κόσμος ἐξηκολούθει νὰ πιστεύῃ εἰς τὴν πρόγνωσιν διὰ τῶν ἄστρον. Δὲν ἤργησαν ὅμως οἱ σοβαρώτεροι νὰ ἐκτιμῆσουν τὰς θετικὰς ἐκδουλεύσεις τῆς ἀστρονομίας. Τὸ 1667 ἐκτίσθη τὸ **Ἀστεροσκοπεῖον Γκρένουϊτς** (Greenwich) πλησίον τοῦ Λονδίνου καὶ σχεδὸν συγχρόνως τὸ ἀστεροσκοπεῖον Παρισίων. Κατήρτισαν βοτανικοὺς κήπους, ἰδίως εἰς τὰς πανεπιστημιακὰς πόλεις τῆς Ἰταλίας καὶ τὴν Ὀλλανδίαν, καὶ συλλογὰς φυτῶν καὶ ὀρυκτῶν, τὰς ὁποίας ὠνόμαζον **Μουσεῖα**. Τὸ ὀνομαστότερον ἐξ αὐτῶν ἦτο τὸ **Βρεταννικὸν Μουσεῖον** (British Museum).

Ἐπειδὴ ὅμως τὰ Πανεπιστήμια δὲν ἠθέλον νὰ συμμορφωθοῦν πρὸς τὸν νέον τρόπον τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης, αἱ κυβερνήσεις ἴδρυσαν Ἐπιστημονικὰς Ἀκαδημίας, τῶν ὁποίων τὰ μέλη δὲν ἐλήφθησαν ἀπὸ τὸν κύκλον τῶν καθηγητῶν τῶν Πανεπιστημίων. Αἱ Ἀκαδημίαι ἐβοήθησαν πολὺ τὴν πρόοδον τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν.

Ἡ ἀστρονομία καὶ γενικῶς αἱ φυσικαὶ ἐπιστήμαι ἐσημείωσαν σημαντικὴν πρόοδον κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα. Αἱ ἀπόψεις τοῦ **Κοπερνίκου** προεκάλεσαν βαθυτάτην ἐντύπωσιν καὶ ἐπεδοκιμᾶσθησαν ἀπὸ πολλοὺς σοφοὺς. Ὁ γερμανὸς ἀστρονόμος **Κέπλερ** (Kepler, 1571—1630) ἔδωκε κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ 17ου αἰῶνος μαθηματικὴν ἀπόδειξιν τοῦ συστήματος διατυπώσας τοὺς λεγομένους **Νόμους τοῦ Κέπλερ**. Ἄλλ' ὁ κυριώτερος θεμελιωτὴς τῆς νεωτέρας φυσικῆς ἐπιστήμης εἶναι ὁ διάσημος Ἰταλὸς **Γαλιλαῖος** (Galilei, 1564—1642), ὁ ὁποῖος παρεδέχετο ὡς ἀναμφισβήτητον, ὅτι κέντρον τοῦ ἡλιακοῦ συστήματος εἶναι ὁ ἥλιος καὶ ὅτι ἡ γῆ κινεῖται περὶ αὐτόν. Ἀνεκάλυψε

τούς νόμους τῆς πτώσεως τῶν σωμάτων καὶ ἔθεσεν οὕτω τὰς βάσεις τῆς μηχανικῆς. Κατεσκεύασε μεγεθυντικούς φακούς, διὰ τῶν ὁποίων διέκρινε τὰ ὄρη τῆς σελήνης, τοὺς δορυφόρους τοῦ Διὸς καὶ ἐξηκρίβωσε τὴν φύσιν τοῦ Γαλαξίου. Ἄλλ' ἡ ἱερὰ ἐξέτασις κατεδίκασε τὴν διδασκαλίαν του καὶ ὑπεχρέωσεν αὐτὸν νὰ ἀποκηρύξῃ γονυκλινῆς τὰς πλάνας του.

Τὰς παρατηρήσεις ταύτας ἐυστηματοποίησεν ὁ διάσημος ἄγγλος φυσικὸς **Νεύτων** (Newton, πρόφερε Νιούτον, 1642 – 1729) συνενώσας αὐτὰς εἰς τὸν νόμον τῆς **π α γ κ ο σ μ ί ο υ ἔ λ ξ ε ω ς**, ὁ ὁποῖος φέρει τὸ ὄνομά του. Τὰς βάσεις τῶν Μαθηματικῶν παρέλαβον οἱ νεώτεροι ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους μελετῶντες τοὺς Ἑλληνας μαθηματικούς. Ὁ γάλλος **Βιέτ** (Viète, 1540 – 1605) ἔδωκεν εἰς τὴν Ἄ λ γ ε β ρ α ν τὴν νεωτέραν μορφήν εἰσαγαγὼν τὰ γράμματα, ὁ δὲ φιλόσοφος **Δεκάρι** ἐξαίρετος μαθηματικός, εἰσήγαγε τὸν ἀλγεβρικὸν ὑπολογισμὸν εἰς τὴν Γεωμετρίαν δημιουργήσας τὴν Ἄ ν α λ υ τ ι κ ῆ ν Γ ε ω μ ε τ ρ ί α ν. Ἄλλος φιλόσοφος, ὁ γερμανὸς **Λάϊμπνιτς** (Leibnitz), ἀνεκάλυψε τὸν Ἀ π ε ι ρ ο σ τ ι κ ὸ ν λ ο γ ι σ μ ὸ ν, οὕτω δὲ κατὰ τὸ τέλος τοῦ 17ου αἰῶνος εἶχον δαμορφωθῆ οἱ διάφοροι κλάδοι τῶν μαθηματικῶν.

Γαλιλαῖος.

Ἡ Φ υ σ ι κ ῆ κατ' ἀρχὰς δὲν ἦτο χωρισμένη ἀπὸ τὰ Μαθηματικά καὶ τὴν Ἀστρονομίαν. Ὁ Γαλιλαῖος ὑπελόγησε τὸν νόμον τῆς πτώσεως τῶν σωμάτων, ἐνῶ ὁ **Τορρικέλλι** (Torricelli, 1608 – 1647), ἰταλὸς καὶ αὐτός, ἐμελέτησε τὸν νόμον τῆς ἰσορροπίας τῶν ρευστῶν καὶ κατεσκεύασε τὸ βαρόμετρον, τὸ ὁποῖον μετ' ὀλίγον ἐπέτρειψε νὰ παρατηρήσουν τὴν βαρύτητα τοῦ ἀέρος (Pascal). Οὕτω ἀπὸ τοῦ 17ου αἰῶνος ἡ φυσικὴ ἔγινε πειραματικὴ ἐπιστήμη.

Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες εἶχον ἀναπτύξει πλουσιωτάτην φιλοσοφίαν προσπαθοῦντες νὰ ἐρμηνεύσوين τὴν ἀρχὴν καὶ τὸν σκοπὸν τοῦ κόσμου καθὼς καὶ τὴν ἀξίαν καὶ τὸν σκοπὸν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος ὁ φιλόσοφος Ἀριστοτέλης ἐξέθεσε συστηματικῶς τὰς γνώσεις τῶν χρόνων του εἰς τὰ διεξοδικὰ συγγράμματά του, ἐπεβλήθη εἰς τὰς ἐπομένας γενεὰς καὶ κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἔγινεν αὐθιγία, εἰς τὴν ὁποίαν ἔπρεπε νὰ στηριχθῇ πᾶσα ἐπιστήμη καὶ πᾶσα σοφία. Ἡ φιλοσοφία τῶν χρόνων αὐτῶν, ἡ λεγομένη Σχολαστικὴ ἢ φιλοσοφία, αὐτὸν εἶχε διδάσκαλον καὶ ὁδηγόν.

Κατὰ τὴν ἀναγέννησιν οἱ σοφοὶ τῆς Εὐρώπης ἐμελέτησαν τὰ ἔργα τῶν ἑλλήνων φιλοσόφων καὶ μερικοὶ ἐπεχείρησαν ν' ἀνακαλέσων εἰς τὴν ζωὴν τὰ ἀρχαῖα φιλοσοφικὰ συστήματα. Ἰδίως ἐμελετήθη πολὺ καὶ ἀπέκτησεν ὄπαδους ὁ Πλάτων. Ἀλλὰ τὰ αὐτοτελῆ φιλοσοφικὰ συστήματα τῶν νωτέρων χρόνων ἐδημιουργήθησαν μόλις κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα.

Ὁ διάσημος ἄγγλος φιλόσοφος Μπέκον (Bacon, 1561—1626) ἐσυστηματοποίησε καὶ ὑπεστήριξε τὴν θεωρίαν τῆς νέας μεθόδου τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Ἐδίδασκεν, ὅτι τὰς περὶ τῆς φύσεως γνώσεις πορίζομεθα ἐκ τῆς ἐμπειρίας. Πρέπει πρῶτον νὰ παρατηρήσωμεν τὰ φαινόμενα καὶ νὰ ἐξακριβώσωμεν διὰ τοῦ πειράματος, ἔπειτα νὰ ταξινομήσωμεν αὐτὰ καὶ ἀπὸ τὰς μερικὰς περιπτώσεις νὰ συναγάγωμεν ἐπαγωγικῶς τὸ γενικόν, δηλ. τοὺς νόμους τῶν φαινομένων. Ἐπειδὴ δὲ οἱ σχολαστικοὶ ἠκολούθησαν τὴν ἀντίθετον ὁδὸν στηριζόμενοι ἐπὶ τῆς γνώμης τῶν παλαιῶν σοφῶν καὶ προσπαθοῦντες ἀπὸ γενικὰς ὑποθέσεις νὰ ἐρμηνεύσων τὰ μερικὰ φαινόμενα, ὁ Μπέκον ἐπολέμησε ζωηρῶς τὴν σχολαστικὴν μέθοδον. Διὰ τοῦτο τὸ συγγράμμα του ὠνόμασε *Novum Organum* ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Λογικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους, τὴν ὁποίαν εἶχον ὀνομάσει Ὁργανον, διότι ἐθεωρήθη ὡς τὸ μέσον τῆς ὀρθῆς διανοήσεως, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶχε στηριχθῇ ἡ σχολαστικὴ ἐπιστήμη.

Ὁ γάλλος φιλόσοφος Ντεκάρτ (Descartes, 1596—1650), ὁ γνωστὸς μὲ τὸ ἐκλατινισθὲν κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν χρόνων ἐκείνων ὄνομά του Καρτέσιος (Cartesius), ὑπέβαλεν εἰς αὐστηρὰν κριτικὴν

τὴν σχολαστικὴν μέθοδον. Ὁ Καρτέσιος ἐσκέφθη ὡς ἐξῆς: Οἱ ἄνθρωποι παραλαμβάνουν συνήθως τὰς γνώσεις ἀπὸ τοὺς προγενεστέρους χωρὶς νὰ ἐξελέγξουν αὐτάς, στηριζόμενοι μᾶλλον εἰς τὴν γνώμην παλαιότερων σοφῶν, εἰς τὰς αὐθεντίας. Περὶ τῆς ἀκριβείας ὅμως τῶν γνώμῶν αὐτῶν δὲν ἔχομεν πειστικὴν βεβαιότητα. Ἐπειδὴ ὅμως πολλοὶ ἀπὸ τὰς γνώμας αὐτὰς ἀποδεικνύονται ὡς μὴ ὀρθαί, μοῦ ἐπιτρέπεται νὰ ἀμφιβάλλω δι' ὅλα, ὄχι μόνον διὰ τὰ διδάγματα τῶν σοφῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ὑπαρξιν τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἑαυτοῦ μου ἀκόμη καὶ νὰ μὴ δεχθῶ ὡς ἀλήθειαν παρὰ μόνον ὅ,τι φαίνεται εἰς ἐμὲ τὸν ἴδιον λογικὸν καὶ σαφές.

Αὐτὸ ἐσήμαινε τὴν ὀριστικὴν καταδίκην τῆς σχολαστικῆς μεθόδου καὶ τῆς πίστεως εἰς αὐθεντίας. Τὰς γνώμας ταύτας ἐξέθεσεν εἰς τὸ σύντομον, ἀλλὰ περιεκτικὸν σύγγραμμά του, εἰς τὸν Π ε ρ ἰ μ ε θ ὀ ὁ ο υ λ ὅ γ ο ν (Discours de la methode), τὸ ὁποῖον ἔγραψεν εἰς τὴν ὁμιλουμένην γαλλικὴν. Ὁ Καρτέσιος ἦτο ἐξαιρετὸς μαθηματικὸς καὶ φυσικὸς, ἐδέχετο τὸ σύστημα τοῦ Κοπερνίκου καὶ ὑπεστηρίζεν, ὅτι ὅλα εἰς τὸν κόσμον γίνονται κατὰ μ η χ α ν ι κ ῆ ν ἀ ν ά γ κ η ν. Ἰδιαιτέραν ὅμως θέσιν ἔδιδεν εἰς τὸν ἀνθρώπινον νοῦν, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸν Καρτέσιον διαφέρει ριζικῶς ἀπὸ τὸ σῶμα, τὴν ὕλην γενικῶς, ἀπὸ τὴν ἑκατὴν οὐσίαν, ὅπως χαρακτηρίζει τὴν ὕλην. Ἡ διδασκαλία τοῦ Καρτεσίου ἔκαμεν ἐντύπωσιν, διεδόθη πολὺ καὶ ἀπέκτησε πολλοὺς ὁπαδοὺς. Ἄλλ' οἱ θεολόγοι κατεδίκασαν τὸ σύστημα του καὶ τὸν 18ον αἰῶνα ἀκόμη οἱ καθηγηταὶ τῶν Πανεπιστημίων ἀπηγόρευον εἰς τοὺς φοιτητὰς νὰ μελετοῦν τὰ ἔργα του.

Κατὰ τὸ δευτέρον ἡμισυ τοῦ 17ου αἰῶνος ἀξιόλογον φιλοσοφικὸν σύστημα ἀνέπτυξεν ὁ Μπαρούχ Σπινόζα (Spinoza, 1632—1677), τὸ ὁποῖον ἐξετιμήθη βραδύτερον. Εἶχε γεννηθῆ ἀπὸ ἐβραϊκὴν οἰκογένειαν εἰς τὸ Ἀμστελὸδαμον καὶ ἔζησεν εἰς τὴν Χάγην πτωχὸς καὶ ἀφανής, κατοικῶν ὡς οἰκότροφο, εἰς οἰκίας μικροαστῶν μετρίας οἰκονομικῆς καταστάσεως καὶ ποριζόμενος τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀπὸ τῆν λείανσιν ὑέλων διὰ δίοπτρα ἢ ἀ τὸ συνδρομάς φίλων. Ὁ Σπινόζα ἤθελε νὰ δώσῃ μαθηματικὴν ἀκρίβειαν εἰς τοὺς συλλογισμοὺς του. Διὰ τοῦτο τὸ κύριον σύγγραμμά του, ἡ Ἠ θ ι κ ῆ (Ethica ordine geometrico demonstrata), ἔχει τὴν διάταξιν ἐγχειριδίου Γεωμετρίας (θεωρήματα, ἀποδείξεις, πορίσματα). Παρεδέχετο, ὅτι ὅλα εἰς τὸν κόσμον ἀνάγον-

ται εἰς ἐνιαίαν ἀρχὴν καὶ αἰτίαν, ἡ ὁποία εἶναι ἐν ταῦτῳ θεός καὶ φύσις, δηλαδή θεός καὶ φύσις εἶναι ἐν καὶ τὸ αὐτὸ (deus sive natura). Διὰ τοῦτο τὸ σύστημά του ὠνόμασαν *πανθεϊστικόν*. Ἡ φιλοσοφία τοῦ Σπινόζα ἐπιβάλλεται μὲ τὸ ὕψος καὶ τὴν εὐγένειαν, διότι διδάσκει, ὅτι ἡ ἀρετὴ εἶναι ἡ κανονικὴ λειτουργία τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, συντελοῦσα εἰς τὴν γαλήνη τοῦ σοφοῦ καὶ τὸν κατευνασμὸν τῶν παθῶν.

Περὶ τὸ τέλος τοῦ αἰῶνος ὁ ἄγγλος **Τζῶν Λόκ** (John Locke, 1632 - 1704) ὑπεστήριξεν, ὅτι πᾶσαι αἱ γνώσεις τὴν ἀρχὴν τῶν ἔχουν ἐκ τῆς ἐμπειρίας. Διὰ τοῦτο ἀπέρριπτε τὰς ἐμφύτους λεγομένας ἐννοίας δεχόμενος, ὅτι ἡ πηγὴ πάσης γνώσεως εἶναι τὸ αἶσθημα καὶ ἡ ἐν τῷ νῷ τοῦ ἀνθρώπου γινομένη ἐπεξεργασία τῶν παραστάσεων. *Ἔθεν οὐδὲν ἐν τῇ νοήσει, ὃ μὴ πρότερον ἐν τῇ αἰσθήσει*. Ἡ διδασκαλία τοῦ Locke σημαίνει ἀντίδρασιν εἰς τὰ θεωρητικὰ συστήματα τοῦ 17ου αἰῶνος καὶ τὴν ἀρχὴν νέας περιόδου εἰς τὴν φιλοσοφίαν.

Ὀλίγα ἔτη νεώτερος ὁ γερμανὸς **Λάϊμπνιτς** (Leibniz, 1646—1716), ἡ πρώτη λόγου ἀξία φιλοσοφικὴ διάνοια τῆς Γερμανίας μετὰ τὴν ἀναστάτῳσιν τῶν θρησκευτικῶν διενέξεων, ἐπεχείρησε διὰ τοῦ ὁροῦ λόγου νὰ δικαιολογήσῃ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἐκκλησίας.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΟΥ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ

ΙΗ' ΑΙΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

Η ΑΓΓΛΙΑ ΤΟΝ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ

ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΙΣ

Ὁ 18ος αἰὼν εἶναι σημαντικώτατος διὰ τὴν Ἀγγλίαν. Τρία ἀξιολογώτατα γεγονότα χαρακτηρίζουν αὐτόν, ἡ στερέωσις τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος, ἡ ἀνάπτυξις τῆς βιομηχανίας καὶ ἡ δημιουργία ἀποικιακοῦ κράτους με βάσεις τὰς Ἰνδίας καὶ τὸν Καναδᾶν.

Τὸ πολιτικὸν καθεστῶς, τὸ καθιερωθὲν διὰ δύο ἐπαναστάσεων τὸν 17ον αἰῶνα, στερεώνεται τὸν 18ον ὑπὸ τὴν νέαν δυναστείαν τοῦ Ἀ ν ν ο β έ ρ ο υ. Οἱ δύο πρῶτοι βασιλεῖς, ξένοι καὶ χωρὶς ἐπιβολήν, ἐμπιστεύονται τὴν κυβέρνησιν εἰς τοὺς ἀρχηγοὺς τοῦ πλειοψηφοῦντος κόμματος τῆς βουλῆς, τὴν ὁποίαν ἐξακολουθοῦν νὰ ἀποτελοῦν τὰ δύο κόμματα τῶν Οἰτῆς καὶ τῶν Τόρι.

Ἀπὸ τοῦ 1760 ὁ τρίτος βασιλεὺς τῆς δυναστείας Γεώργιος Γ' διεκδικεῖ τὰς βασιλικὰς προνομίαις. Ἐξ αὐτοῦ δημιουργεῖται κοινοβουλευτικὴ κρίσις, ἡ ὁποία διαρκεῖ ὑλὲρ τὰ εἴκοσι ἔτη (1760 - 1782). Ἄλλ' ἡ ἀντίστασις τῆς κοινῆς γνώμης καὶ ἐξωτερικαὶ ἀποτυχίαι ὑποχρεώνουν τὸν βασιλέα νὰ ὑποχωρήσῃ καὶ ὁ περιφρημὸς νέος Πίτ ἀποβαίνει ἰσχυρὸς κοινοβουλευτικὸς κυβερνήτης. Ἐκ τῆς κρίσεως ἐξέρχεται τὸ πολίτευμα περισσότερον στερεωμένον.

Τὸν 18ον αἰῶνα ἤρχισεν ἡ βιομηχανικὴ κίνησις, ἡ ὁποία κατέστησε τὴν Ἀγγλίαν πρῶτην οἰκονομικὴν δύναμιν τοῦ κόσμου.

Τέλος κατόπιν σκληρᾶς πάλης πρὸς τοὺς Γάλλους οἱ Ἀγγλοὶ ἐγκαθίστανται ὀριστικῶς εἰς τὰς Ἰνδίας καὶ τὸν Καναδᾶν καὶ γίνονται ἀδιαφιλονίκητοι ἡγεμόνες εἰς τὰς ἀποικίας.

ΟΙ ΔΥΟ ΠΡΩΤΟΙ ΓΕΩΡΓΙΟΙ

Ὅταν ἀπέθανε τὸ 1714 ἡ βασίλισσα Ἀννα, χωρὶς νὰ κατορθώσῃ παρὰ τὴν ζωηρὰν ἐπιθυμίαν της νὰ ἐξασφαλίσῃ τὸ δικαίωμα τῆς διαδοχῆς εἰς τὸν ἀδελφόν της Ἰάκωβον Γ', εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἀγγλίας ἐκλήθη, κατὰ τὴν ἀπὸ τὸ ἔτος 1701 πρᾶξιν τοῦ Κοινοβουλίου, ὁ δισέγγονος τοῦ Ἰακώβου Α' (ἀπὸ τὴν μητέρα του Σοφίαν) ἐκλέκτωρ τοῦ Ἀννοβέρου Γεώργιος. Δι' αὐτοῦ ἀνῆλθεν εἰς τὸν ἀγγλικὸν θρόνον ἡ Δυναστεία τοῦ Ἀννοβέρου, ἡ ὁποία βασιλεύει μέχρι σήμερον.

Ὁ Γεώργιος Α' (1714—1727) ἦτο ἤδη 54 ἐτῶν, ὅταν ἔφθασεν εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Δὲν ἐγνώριζε τὴν ἀγγλικὴν, ὅπως καὶ οἱ περιστοιχίζοντες αὐτὸν γερμανοὶ. Ἐμεινε πάντοτε ξένος μεταξὺ ξένων καὶ οὐδέποτε παρηγορήθη, διότι ἐγκατέλειψε τὸ Ἀννοβέρον. Ἐξηκολούθησε νὰ εἶναι συγχρόνως ἐκλέκτωρ τοῦ Ἀννοβέρου καὶ τὰ συμφέροντα τῆς πατρίδος του ἔθετε πάντοτε ὑπεράνω τῶν ἀγγλικῶν.

Ὁ υἱὸς του **Γεώργιος Β'** (1727—1760) εἶχε τὰς ἕξεις καὶ τὰς ιδέας τοῦ πατρός του. Οἱ Ἀγγλοὶ ὅμως ἠνέχθησαν αὐτοὺς ἀπὸ ἀίσθημα νομιμοφροσύνης, κυρίως ὅμως διότι ἦσαν διαμαρτυρόμενοι καὶ λόγῳ τῆς θέσεώς των ἦσαν ἀκίνδυνοι διὰ τὰς ἀγγλικὰς ἐλευθερίας.

Πράγματι οἱ δύο πρῶτοι Γεώργιοι, χωρὶς ἐνδιαφέρον διὰ τὸν τόπον καὶ χωρὶς ἐπιβολήν, ἄφησαν τὴν φροντίδα τῆς κυβερνήσεως εἰς τὸ Κοινοβούλιον καὶ καθιέρωσαν τὴν συνήθειαν νὰ λαμβάνουν τοὺς ὑπουργοὺς των ἀπὸ τὸ πλειονοψηφοῦν εἰς τὴν Βουλὴν κόμμα. Ἡ συνήθεια αὕτη ὑπῆρξεν εὐνοϊκὴ διὰ τὴν στερέωσιν τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος. Χάρις εἰς τὴν ἐπὶ τρία ἔτη ἀποχὴν τῆς βασιλείας νὰ ἀναμειγνύεται εἰς τὴν κυβερνήσιν ἐπεκράτησεν ἡ ἀντίληψις ὅτι εἰς τὴν Ἀγγλίαν ὁ βασιλεὺς βασιλεύει, ἀλλὰ δὲν κυβερνᾷ.

ΤΟ ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΟΝ ΣΥΣΤΗΜΑ

Ἐπεκράτησεν, ὄχι διὰ νομοθεσίας, ἀλλὰ διὰ τῆς συνήθειας, ὁ χωρισμὸς τῶν ἐξουσιῶν.

1) Ἐπειδὴ ὁ βασιλεὺς εἶναι ἀνεύθυνος, τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν ἀσκοῦν οἱ ὑπουργοί. Ἐνῶ προηγουμένως τοὺς ὑπουργοὺς ὑπεδείκνυεν ὁ βασιλεὺς, ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια νὰ γίνεται πρόεδρος τῆς κυβερνήσεως ὁ ἀρχηγὸς τοῦ πλειοψηφοῦντος εἰς τὸ Κοινοβούλιον κόμματος, ὁ ὁποῖος ἀπέκτησε τοιοῦτοτρόπως σχεδὸν δικτατορικὴν ἐξουσίαν ἐπὶ τῶν ὁπαδῶν του.

2) Ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ἀνῆκεν εἰς τὸ Κοινοβούλιον, συνιστάμενον ἀπὸ δύο Βουλὰς, τὴν Βουλὴν τῶν Λόρδων, τῆς ὁποίας τὰ μέλη διαρίζοντο ὑπὸ τοῦ βασιλέως, καὶ τὴν Βουλὴν τῶν Κοινοτήτων, τῆς ὁποίας τὰ μέλη ἐξελέγοντο ὑπὸ τοῦ λαοῦ, τουλάχιστον ὑπὸ μέρους αὐτοῦ, διὰ μίαν ἑπταετίαν (ἀπὸ τοῦ 1716). Σὺν τῷ χρόνῳ ἡ Βουλὴ τῶν Λόρδων ἔχασε τὴν ἐπιρροήν της πρὸς ὄφελος τῆς δευτέρας.

3) Ἡ Βουλὴ τῶν Κοινοτήτων διηρεῖτο εἰς δύο κόμματα, τοὺς Τόρι καὶ τοὺς Οὐίξ. Οἱ πρῶτοι ἐθεωροῦντο ἀριστοκρατικοί, οἱ δεῦτεροι λαϊκώτεροι. Κατ' οὐσίαν ὅμως ἀντιπροσώπευον καὶ τὰ δύο ἀριστοκρατίας, οἱ Τόρι τὴν μεγάλην ἰδιοκτησίαν, οἱ Οὐίξ τὸ χροῖμα (βιομηχανίαν καὶ ἐμπόριον). Καὶ τὰ δύο δὲν ἤθελον νὰ ἀλλάξουν τὸ ἐκλογικὸν σύστημα, τὸ ὁποῖον ἦτο εὐνοϊκὸν δι' αὐτὰ.

4) Τὸ ἐκλογικὸν σύστημα ἦτο ἐλάχιστα δημοκρατικόν. Κατ' οὐσίαν ἐψήφισε μικρὰ μειοψηφία τοῦ λαοῦ. Εἰς τοὺς νομοὺς τὸ δικαίωμα τῆς ψήφου εἶχε περιέλθει κυρίως εἰς τοὺς ἰδιοκτῆτας, εἰς τὰς πόλεις, εἰς τὰ σωματεῖα. Ἰσχυροὶ ἄνδρες διέθετον μέγαν ἀριθμὸν ἐδρῶν καὶ ἐπώλουν αὐτὰς εἰς τοὺς πλειοδοτοῦντας. Ἐπίσης οἱ ἐκλεγόμενοι ἀντιπρόσωποι ἐμπορεύοντο τὴν ψήφον των ἔναντι θέσεων καὶ ἀμοιβῶν. Πραγματικὴ διαφθορὰ καὶ φαυλοκρατία ἐκυριάρχησαν εἰς τὴν Ἀγγλίαν κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτήν.

Η ΚΥΒΕΡΝΗΣΙΣ ΤΩΝ ΟΥΙΞ

Οἱ Τόρι ἦσαν ὑποπτοί, ὅτι εἶχον εὐνοήσει τὴν ἐκπτωτον δυναστείαν καὶ ὅτι διετήρουν μυστικὴν συμπάθειαν πρὸς αὐτήν. Ἀντιθέτως οἱ Οὐίξ, ἐπειδὴ ἐπολέμησαν αὐτήν καὶ ἐχρησίμευσαν ὡς στήριγμα.

τῆς προτεσταντικῆς δυναστείας, εἶχον τὴν εὐνοίαν τῶν βασιλέων καὶ ἐκράτησαν τὴν ἀρχὴν σχεδὸν ἐπὶ ἡμισυν αἰῶνα. Ἡ πολιτικὴ τῶν ἤτο ἐπὶ μακρὸν φιλειρηνικὴ.

Ὁ Οὐάλπουλ (Waipole), ὁ δραστηριώτερος πρωθυπουργὸς τῶν τῆς περιόδου αὐτῆς, ἐκυβέρνησεν ἐπὶ εἰκοσιὲν ὀλόκληρα ἔτη (1721—1742), ὅσον οὐδέποτε ἄλλη κοινοβουλευτικὴ κυβέρνησις. Ἀπέφυγε μὲ ἐπιμέλειαν πᾶσαν ἐξωτερικὴν περιπλοκὴν. Διετήρησε ἀγαθὰς σχέσεις μὲ τὴν Γαλλίαν καὶ ἐξησφάλισε τὴν εἰρήνην τῆς Εὐρώπης ἐπὶ τὴ διάστημα.

Ἐκέρδισε τοὺς ἰδιόκτητας, ἐλαφρώσας τὴν φορολογίαν τῆς γεωργίας, καὶ τοὺς ἐμπόρους, ἐγκαινιάσας εἶδος ἐλευθέρου συναλλαγῆς, καθ' ἣν ἐποχὴν τὰ ἄλλα κράτη ἔκλειον αὐστηρῶς τὰ σύνορά τῶν εἰς τὴν ἐξαγωγὴν καὶ εἰσαγωγὴν. Διησκόλυε τὴν εἰσαγωγὴν πρώτων ὑλῶν καὶ τὴν ἐξαγωγὴν βιομηχανημάτων.

Ἡ ἐπιτυχία ἐδικαίωσε τὴν τόλμην του. Αἱ πόλεις, αἱ ὁποῖαι εἶναι σήμερον τὰ κέντρα τῆς ἀγγλικῆς βιομηχανίας, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του εἶδον τὴν πρώτην ἀνάπτυξιν. Ἡ ἐξαγωγή ἀπὸ 600.000 ἀνῆλθεν εἰς 12.000.000 λίρας καὶ ἡ ἀξία τῶν ἀκινήτων ἐτριπλασιάσθη.

Ὁ ταχὺ αὐτὸς πλουτισμὸς καὶ τὰ οἰκονομικὰ μέτρα τοῦ Οὐάλπουλ ἐγέννησαν πραγματικὴν διαφθορὰν καὶ ἠθικὴν κρίσιν εἰς τὴν χώραν. Ἐναντίον τῆς καταστάσεως αὐτῆς ἐδημιουργήθη ἀντίδρασις. Ἡ ἀπομόνωσις, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχεν ὀδηγήσει τὴν χώραν ἡ φιλειρηνικὴ πολιτικὴ, ἐξήγειρε πολλοὺς ἐθνικιστάς. Ἡ χαλαρὰ τέλος στάσις του κατὰ τὴν σύρραξιν εἰς τὴν διδοχὴν τῆς Αὐστρίας ἐπέφερε τὴν πτώσιν του (1742). Οἱ Οὐῆξ ἐκράτησαν τὴν ἀρχὴν, ἀλλ' ἐγέναν φιλοπολέμοι ἐπὶ τὴν ἀρχηγίαν νέου ἀρχηγοῦ τοῦ Πίτ.

Ὁ Οὐῆλιαμ Πίτ (William Pit) ἦ ὁ Πρῶτος Πίτ, ὅπως λέγουσιν, ὑπῆρξεν ἀπὸ τοὺς μεγαλυτέρους πολιτικοὺς ἀνδρας τοῦ Ἡνωμένου Βασιλείου. Βουλευτὴς εἰκοσιεπτὰ ἐτῶν, ἦτο ἀντίπαλος τοῦ Οὐάλπουλ, τὸν ὁποῖον κατηγορεῖ ὡς ὑπαίτιον τῆς διαφθορᾶς καὶ τῆς ἀνυποληψίας τῆς Ἀγγλίας. Εὐθὺς εἰς βαθμόν, ὥστε νὰ ὀνομάζεται ἀδιάρθορος, θρῶδος πατριώτης, μὲ ἀπέραντον ὑπερηφάνειαν, τὴν ὁποίαν ἠρμήνευε διὰ θεατρικῆς εὐγλωττίας, ἀπέκτησεν ἀνήκουστον δημοτικότητα.

Ἐπὶ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Πίτ οἱ Οὐῆξ ἔκαμαν τοὺς δύο πολέμους,

τῆς διαδοχῆς τῆς Αὐστρίας καὶ τὸν Ἑπταετῆ. Ἐξήλθον ζημιωμένοι ἀπὸ τὸν πρῶτον, διὰ τοῦ δευτέρου ὅμως ἐξησφάλισαν μεγάλα κέρδη, τὴν στρατιωτικὴν ἐξασθένεισιν τῆς Γαλλίας καὶ τὴν κυριαρχίαν εἰς τὰς ἀποικίας.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Γ' (1760-1820) - Η ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΚΡΙΣΙΣ

Ἄννηλθεν εἰς τὸν θρόνον 23 ἐτῶν. Ἀπλοῦς τοὺς τρόπους, κανονικὸς εἰς τὴν ζωὴν, εὐλαβὴς καὶ εὐλαβής, ἀποστρεφόμενος τὴν διαφθοράν, εἶχεν ἐμπνευσθῆ ἀπὸ τὴν πρωσοῖδα μητέρα του τὴν ἰδέαν, ὅτι ἔπρεπε νὰ εἶναι πραγματικὸς «βασιλεὺς».

Ἄννηλθεν εἰς τὸν θρόνον 23 ἐτῶν. Ἀπλοῦς τοὺς τρόπους, κανονικὸς εἰς τὴν ζωὴν, εὐλαβὴς καὶ εὐλαβής, ἀποστρεφόμενος τὴν διαφθοράν, εἶχεν ἐμπνευσθῆ ἀπὸ τὴν πρωσοῖδα μητέρα του τὴν ἰδέαν, ὅτι ἔπρεπε νὰ εἶναι πραγματικὸς «βασιλεὺς».

Ἄννηλθεν εἰς τὸν θρόνον 23 ἐτῶν. Ἀπλοῦς τοὺς τρόπους, κανονικὸς εἰς τὴν ζωὴν, εὐλαβὴς καὶ εὐλαβής, ἀποστρεφόμενος τὴν διαφθοράν, εἶχεν ἐμπνευσθῆ ἀπὸ τὴν πρωσοῖδα μητέρα του τὴν ἰδέαν, ὅτι ἔπρεπε νὰ εἶναι πραγματικὸς «βασιλεὺς».

Ἄννηλθεν εἰς τὸν θρόνον 23 ἐτῶν. Ἀπλοῦς τοὺς τρόπους, κανονικὸς εἰς τὴν ζωὴν, εὐλαβὴς καὶ εὐλαβής, ἀποστρεφόμενος τὴν διαφθοράν, εἶχεν ἐμπνευσθῆ ἀπὸ τὴν πρωσοῖδα μητέρα του τὴν ἰδέαν, ὅτι ἔπρεπε νὰ εἶναι πραγματικὸς «βασιλεὺς».

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΙΤ (1759-1806)

Ἄννηλθεν εἰς τὸν θρόνον 23 ἐτῶν. Ἀπλοῦς τοὺς τρόπους, κανονικὸς εἰς τὴν ζωὴν, εὐλαβὴς καὶ εὐλαβής, ἀποστρεφόμενος τὴν διαφθοράν, εἶχεν ἐμπνευσθῆ ἀπὸ τὴν πρωσοῖδα μητέρα του τὴν ἰδέαν, ὅτι ἔπρεπε νὰ εἶναι πραγματικὸς «βασιλεὺς».

σιν, δὲν παρητήθη καὶ διέλυσε τὸ Κοινοβούλιον. Αἱ ἐκλογαὶ ἔφερον πλειοψηφίαν ἀφωσιωμένην εἰς αὐτὸν καὶ ἐκυβέρνησεν ὡς ἀπόλυτος κύριος τὴν Ἀγγλίαν ἐπὶ μίαν εἰκοσαετίαν (1784—1806).

Ἀνύψωσε τὸ ἠθικὸν τῆς χώρας, ἐτακτοποίησε τὰ ἀναστατωμένα ἐκ τοῦ πολέμου τῶν ἀποικιῶν οἰκονομικὰ καὶ ἀνέπτυξε τὸ ἐμπόριον. Δι' αὐτοῦ ἐμετριάσθη ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ Οὐίτς καὶ Τόρι καὶ ἐσηματίσθη κ ό μ μ α πα τ ρ ι ω τ ι κ ό ν, ἀφωσιωμένον εἰς τὸν βασιλέα καὶ τὸ σύνταγμα. Τοιοῦτοτρόπως τὸ ἔθνος ἠνωμένον ἀντιμετώπισε τὴν Γαλλικὴν ἐπανάστασιν, κατὰ τῆς ὁποίας ὁ Πιτ ἐκήρυξεν «ἐξοντωτικὸν πόλεμον».

Η ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΗΣ ΑΓΓΛΙΑΣ

Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 18ου αἰῶνος ἡ Ἀγγλία ἀνεπτύχθη εἰς χώραν κατ' ἐξοχὴν βιομηχανικὴν καὶ ἐμπορικὴν. Τὴν πρώτην ὥθησιν εἰς τὴν βιομηχανικὴν ἀκμὴν τῆς χώρας ἔδωσεν ἡ ὑπερβολικὴ αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ της, ὁ ὁποῖος ἐδιπλασιάσθη ἀπὸ τοῦ 1700—1780. Ἐπειτα ἡ χρησιμοποίησις τοῦ ἀνθρακος ἀντὶ τοῦ ξύλου διὰ τὴν ἐπεξεργασίαν τῶν μεταλλευμάτων τοῦ σιδήρου ὑπῆρξε διὰ τὴν πλουσίαν εἰς γαιάνθρακα καὶ σίδηρον Ἀγγλίαν, ἡ ἀρχὴ τῆς μεταλλουργικῆς βιομηχανίας, ἡ ὁποία ἐπὶ μακρὸν ἔμεινεν ἀσυναγώνιστος.

Σχεδὸν συγχρόνως ἀνεκάλυψαν διαφόρους μηχανάς, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὴν κλωστικὴν μηχανήν, ἐνῶ ὁ Οὐάτ (Watt) ἔδιδε τὴν κίνησιν εἰς τὰ ἐργοστάσια τελειοποιῶν τὴν ἀτμομηχανήν (1769—1779).

Εἰς τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν ἦτο ἀνάλογος καὶ ἀκόμη μεγαλυτέρα ἡ ἀνάπτυξις. Ἀφοῦ ἐξετόπισαν τοὺς ἀντιπάλους τῶν Ἰσπανοῦς, Γάλλους καὶ Ὀλλανδοῦς, οἱ Ἀγγλοὶ ἀπέβησαν κυρίαρχοι εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ἔγιναν αὐτοὶ ἀμαξήλαται τῆς θαλάσσης, ὅπως συνήθιζον νὰ ὀνομάζουσαν παλαιότερον τοὺς Ὀλλανδοῦς.

Ἡ Ἀγγλία ἐθεωρεῖτο ἡ χώρα τῶν ἐλευθεριῶν καὶ παρουσιάζετο ὡς ὑποδειγματικὴ εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην. Αἱ Βουλαι συνεδρίαζον δημοσίᾳ καὶ αἱ συζητήσεις ἐδημοσιεύοντο αὐθημερὸν εἰς τὰς ἐφημερίδας. Τὴν ἐποχὴν αὐτὴν εἶδον τὸ φῶς πολλαὶ ἐφημερίδες, μεταξὺ τῶν ὁποίων μερικαὶ ἐξειλίχθησαν εἰς τεραστίους δημοσιογραφικοὺς ὀργανισμοὺς καὶ ἐξακολουθοῦν νὰ ἐκδίδωνται καὶ σήμερον, ὅπως ὁ Χρόνος (Times), ὁ Πρωινὸς Τηλέγραφος (Morning Post) κ. ἄ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ΄

Η ΓΑΛΛΙΚΗ ΜΟΝΑΡΧΙΑ ΤΟΝ ΙΗ΄ ΑΙΩΝΑ

Η ΑΠΟΛΥΤΑΡΧΙΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΓΑΛΛΙΑΝ

Καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ 18ου αἰῶνος εἰς τὴν Γαλλίαν συνεχίζεται, κατὰ τύπους τουλάχιστον, τὸ καθεστῶς τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ΄.

Οἱ δύο βουρβόνοι, Λουδοβίκος ΙΕ΄ καὶ Λουδοβίκος ΣΤ΄, τῶν ὀποίων ἡ βασιλεία πληροῖ τὸν αἰῶνα, εἶναι ἀπόλυτοι μονάρχαι ἀσκοῦντες προσωπικὴν διοίκησιν. Ἐπίσης τὸ περιβάλλον των, τὰ κρατικά ὄργανα, ἐμπνέονται ἀπὸ τὴν παράδοσιν τῆς ἀλυταρχίας.

Ἄλλ' ἢ πίστις εἰς τὴν ἀλυταρχίαν εἶχε κλονισθῆ ἤδη ἐπὶ Λουδοβίκου ΙΔ΄ καὶ ἡ διάστασις μεταξὺ βασιλείας καὶ λαοῦ εὐρύνεται ἕνεκα τῶν μεγάλων σφαλμάτων τῆς νέας βασιλείας.

Ἡ ἑλλητισ διορακτικότητος ἐκ μέρους τῶν κυβερνώντων δημιουργεῖ σὺν τῷ χρόνῳ μεγάλην ἔντασιν, ἡ ὁποία καταλήγει εἰς μίαν ἀπὸ τὰς μεγαλυτέρας κρίσεις τῆς ἱστορίας, τὴν Γαλλικὴν ἐπανάστασιν.

Ι. Η ΑΝΤΙΒΑΣΙΛΕΙΑ

Ο ΑΝΤΙΒΑΣΙΛΕΥΣ ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΤΗΣ ΟΡΛΕΑΝΗΣ

Ὁ Λουδοβίκος ΙΕ΄, πενταετής κατὰ τὸν θάνατον τοῦ προκατόχου του, ἔμεινεν ἐπὶ τοῦ θρόνου πενήκοντα ἑννέα ἔτη (1715—1774). Ἡ βασιλεία του λοιπὸν εἶναι ἡ μακροτέρα μετὰ τὴν τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ΄ καὶ διαιρεῖται εἰς δύο μέρη, Ἡ νηλικιότης καὶ ἀντιβασιλεία τοῦ δούκους τῆς Ὀρλεάνης, (1715—1723) καὶ Προσωπικὴ διοίκησις ἀπὸ τοῦ 1723.

Ὁ Λουδοβίκος ΙΔ΄ εἶχε φροντίσει νὰ δόσῃ διὰ διαθήκης ἀντιβασιλέα τὸν υἱὸν τοῦ ἀδελφοῦ του Φίλιππον τῆς Ὀρλεάνης ἀλλὰ τὴν πραγματικὴν ἐξουσίαν ἔδιδεν εἰς συμβούλιον, εἰς τὸ ὁποῖον ἐπε-

κράτει ή φατρία τῶν εὐνοουμένων του. Τὸ ἀνώτατον ὅμως δικαστήριον τῶν Παρισίων ἠκύρωσε τὴν διαθήκην καὶ ὁ δούξ ἀνηγορεύθη ἀντιβασιλεὺς χωρὶς περιορισμὸν.

Ἐπιφάνεια, ὁ ὄξ τῆς Ὀρλεάνης, ὁ ὁποῖος ἔγινεν ὀνομαστὸς εἰς τὴν ἱστορίαν μὲ τὸ ἐπώνυμον Régent (ἀντιβασιλεὺς), ἦτο ἄνθρωπος εὐφυΐας, μὲ ζωηρὰν ἀντίληψιν, ἄμεμπτον ἀνατροφήν καὶ κομποῦς τρόπους. Οἱ ἀντίπαλοί του ὅμως εἶχον διασύρει τὰ προσόντα του καὶ κατώρθωσαν νὰ τὸν παρουσιάσουν ὡς ὀλίγον σοβαρὸν ἄνθρωπον. Τὸ χειρότερον ὅμως ἦτο, ὅτι ἐπ' αὐτοῦ καὶ ἐπὶ ὅλης τῆς γενεᾶς του ἐβάρυνον αἱ ἁμαρτίαι τῆς προηγουμένης βασιλείας. Ὁ Λουδοβίκος ΙΔ' εἶχεν ἀφήσει τεράστιον χρέος, τὸ ὁποῖον ἐξωγκῶνετο διαρκῶς ἐκ τοῦ ἐτησίου ἐλλείμματος τοῦ προϋπολογισμοῦ.

Ἡ κατάστασις τῶν οἰκονομικῶν ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἐγίνετο περισσότερον ἀπελπιστική. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ βαρῦτατα χρέη τοῦ παρελθόντος ὁ προϋπολογισμὸς ἐσημείωνεν 69 ἑκατομμύρια ἔσοδα, 147 ἔξοδα.

ΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΛΑΣ

Πολλοὶ συνεβούλευσαν εἰς τὸν ἀντιβασιλέα τὴν χρεωκοπίαν. Ἐκεῖνος ἐπροτίμησε νὰ δοκιμάσῃ τὸ σύστημα, τὸ ὁποῖον ἐπρότεινεν ὁ σκῶτος οἰκονομολόγος Λὰς (Law).

Ὁ Λὰς ἀποκτήσας τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ Ἀντιβασιλέως ἐφήρμοσε πρώτην φορὰν εἰς εὐρεῖαν κλίμακα τὴν χρῆσιν τοῦ χαρτονομίσματος. Ἡ ἰδιόκτητος τράπεζά του, ἡ ὁποία εἶχεν ἐργασθῆ μὲ ἐπιτυχίαν, ὠνομάσθη τὸ 1718 Βασιλικὴ Τράπεζα, ἡ ὁποία ἐξέδωκε χαρτονομίσματα μὲ ὑποχρεωτικὴν κυκλοφορίαν. Ὁ Λὰς ἐδημιούργησε τὴν Δυτικὴν Ἐταιρείαν μὲ κεφάλαιον 100 ἑκατομμυρίων διηρημένον εἰς 20.000 μετοχὰς τῶν 500 φράγκων, ἐξηγόρασε τὸ προνόμιον τῆς Ἐταιρείας τῶν Ἀνατολικῶν Ἰνδιῶν καὶ ἀνέλαβε τὴν κοπὴν τῶν νομισμάτων, τὴν πώλησιν τῶν καπνῶν καὶ τὴν ἐνοικίασιν τῶν ἀγροκτημάτων. Τέλος τῷ 1719 ἐξέδωκε δάνειον διὰ λογαριασμὸν τῶν ἐταρειῶν. Διὰ τοῦ μηχανισμοῦ αὐτοῦ ὑπέσχετο νὰ ἀποσβέσῃ βαθμιαίως τὰ χρέη εἰς τοὺς πιστωτὰς τοῦ δημοσίου.

Ἡ ἐπιχείρησις μετὰ ἐντυπωσιακὴν ἐπιτυχίαν εἰς τὴν ἀρχὴν κατέ-

ληξεν εις καταστροφὴν, κυρίως διότι δὲν εἶχεν ἀπόθεμα εἰς μέταλλον ἀπέναντι τοῦ χαρτονομίσματος. Ὁ Λὰς ἐδραπέτευσεν ἀφῆνων χάος ὀπισθὲν του.

II. ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΣ ΙΕ'

Η ΒΑΣΙΛΕΙΑ

Ἐνγλικιωθεὶς ὁ Λουδοβίκος τὸ 1723 ἄφησε τὴν κυβέρνησιν ἐπὶ εἴκοσιν ἔτη εἰς τοὺς πρωθυπουργούς. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰ πενήκοντα ἔτη, κατὰ τὰ ὁποῖα ἐκυβέρνησε τὴν Γαλλίαν (1723—1774), δὲν ὑπέβαλε τὸν ἑαυτὸν του εἰς τὸν κόπον νὰ σκεφθῆ περὶ τῶν προβλημάτων τοῦ προϋπολογισμοῦ ἢ τῆς διοικήσεως, πεπεισμένος ἐκ τῶν προτέρων, ὅτι αὐτὰ εἶναι ἄλυτα. Σκληρὸς, φιλόργυρος, σκόπτῃς ἐκ μικρᾶς ηλικίας, οὐδέποτε ἀπεφάσισε νὰ ἐργασθῆ σοβαρῶς. Οὔτε ἐσκέφθη, ὅτι ὁ βασιλεὺς ἔχει ὑποχρεώσεις. Ἐφρόντιζε μόνον πῶς νὰ ζῆ ἀνετώτερον.

Ἰδίως μετὰ τὸν πόλεμον τῆς διαδοχῆς τῆς Αὐστρίας κατέπεσεν ἠθικῶς καὶ τὰ πράγματα τῆς Γαλλίας ἦγον καὶ ἔφερον εὐνοούμενοι καὶ εὐνοούμεναι. Τὰ οικονομικὰ ἐξηρηθρόθησαν τελείως διὰ τῆς ἀκαταλογίστου σπατάλης τῆς αὐλῆς, διὰ τῶν πολεμικῶν ἐξόδων καὶ τῆς κακῆς διαχειρίσεως, ἐνῶ τὸ γόητρον τῆς Γαλλίας κατέπεσεν εἰς τὸ ἐξωτερικὸν διὰ τῶν ἀποτυχιῶν εἰς τοὺς πολέμους, ἰδίως διὰ τῆς ἀπώλειας τῶν ἀποικιῶν.

Ὁ Λουδοβίκος εἶχεν ἐνίοτε στιγμὰς νηφαλιότητος, συνησθάνετο τὴν κακὴν κατάστασιν τοῦ κράτους. Περὶ τῶν ὑπουργῶν του, ἔλεγεν, ὅτι θὰ καταστρέψουν ἀσφαλῶς τὸ κράτος διὰ τῆς κακῆς διοικήσεως. Ἀλλὰ προσέθετε «θὰ διαρκέσῃ ἐν τούτοις ὅσον ζῶμεν ἡμεῖς». Διὰ τοῦτο ἀπέδωκαν εἰς αὐτὸν τὴν φράσιν : «Après moi le déluge».

Ο ΚΑΡΔΙΝΑΛΙΟΣ ΦΛΕΡΥ

Μεταξὺ τῶν ὑπουργῶν τῆς πρώτης εικοσαετίας διακρίνεται ὁ καρδινάλιος **Φλερὺ** (Fleury). Χρηματίσας διδάσκαλος τοῦ Λουδοβίκου ΙΕ' ἦτο ἐβδομήκοντα τριῶν ἐτῶν, ὅταν ἀνέλαβε τὴν ἐξουσίαν. Δεξιὸς, μετριόφρων καὶ ὑποχρεωτικὸς, ἠρνήθη νὰ δεχθῆ τὸν τίτλον τοῦ πρωθυπουργοῦ καὶ ἀντικατέστησε τὴν προσωπικὴν πολιτικὴν τῶν προκατόχων του διὰ μιᾶς πολιτικῆς ἐπινοήσεως ἀνορθώσεως, στηριζομένης ἐπὶ τῆς τάξεως καὶ τῆς εὐνοίας.

Ἡ συνετὴ αὐτὴ διοίκησις ἠϋξησε τὴν εὐμάρειαν. Κατεσκευάσατο νέας ὁδοὺς, αἱ ὁποῖαι διηγκύλωναν τὸ ἐμπόριον. Κατὰ τὸν θάνατον τοῦ Φλερὸ ἢ Γαλλία εἶχε ὀρθοποδίσει καὶ θεραπευθῆ. Εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἐπεβάλλετο ὡς διαιτητὴς καὶ ἡ διοίκησις τοῦ καρδινάλιου ἀποτελεῖ μίαν ἀπὸ τὰς καλὰς σελίδας τῆς βασιλείας.

Η ΑΥΛΗ, ΑΙ ΕΥΝΟΟΥΜΕΝΑΙ

Μετὰ τὸν θάνατον του οὐδεμία κυβέρνησις ἔστερεώθη. Ὁ Λουδοβίκος ΙΕ' ἔζησεν εἰς τὴν ἀπραξίαν καὶ τὴν φιλαυτίαν. Ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια δὲν ἔχει ἐπιρροὴν ἐπ' αὐτοῦ. Ἐπεκράτησαν οἱ εὐνοούμενοι, πρὸ πάντων αἱ εὐνοούμεναι. Ὁ Λουδοβίκος εἶχε κατὰ καιροὺς διαφόρους. Αἱ πρῶται, ἐκ τῆς τάξεως τῶν εὐγενῶν, παρεκίνουν αὐτὸν εἰς τὴν δρᾶσιν. Ἐπροτίμησε μίαν ἀστὴν, τὴν ὁποίαν ὠνόμασεν **Μαρκησίαν ντὲ Πομπαδοῦρ** (Marquise de Pompadour), ἐξαιρετικῆς πραγματικῶς καλλονῆς. Μορφωμένη, ἐπιτηδεῖα καὶ πολὺ φιλόδοξος, ἐξουσίασεν ἐπὶ δεκαεννέα ἔτη τὸν βασιλέα καὶ δι' αὐτοῦ τὴν Γαλλίαν, ἐκτιμωμένη ἀπὸ τοὺς λογοτέχνας καὶ τοὺς καλλιτέχνας, τοὺς ὁποίους ἐπροστάτευσε, μισουμένη ὅμως ἀπὸ τὸν λαὸν διὰ τὴν σπατάλην τῆς.

Προσπάθειαι ἀνορθώσεως δὲν ἔλφισαν καὶ κατὰ τὰ σκοτεινότερα ἔτη τοῦ Λουδοβίκου, χωρὶς νὰ καταλήξουν εἰς σοβαρὰ ἀποτελέσματα. Ὁ «πολυγαπίτης», ὅπως τὸν ὠνόμασεν ὁ λαὸς τὸν καιρὸν μιᾶς ἀσθενείας του κατὰ τὴν νεότητα, ἀπέθανε μισούμενος ὑπὸ πάντων.

ΙΙΙ. ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΣ ΙΣΤ'.

ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΣ ΙΣΤ' - ΜΑΡΙΑ ΑΝΤΩΝΕΤΤΑ

Ἀνακουμισθεὶς ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ Λουδοβίκου ΙΕ' ὁ λαὸς ἐστήριξεν ἐλπίδας εἰς τὸν διάδοχόν του, ἀπὸ τὸν ὁποῖον περιέμενε νέας πράξεις.

Ὁ Λουδοβίκος ΙΣΤ' (1774—1792), ἕγγονος τοῦ προκατόχου, ἡλικίας εἴκοσιν ἐτῶν, ἦτο δημοφιλὴς διὰ τὰς ἀρετὰς τῆς ἰδιωτικῆς του ζωῆς, τὴν ἀγνότητα τῶν ἠθῶν, τὴν καλοσύνην καὶ τὴν τιμιότητα. Ὁ νέος βασιλεὺς εἶχε πράγματι ἀγαθὴν ψυχὴν, ἀλλὰ οὐδέποτε κατώρ-

θωσε νὰ ἐννοήσῃ καλῶς τὰς ὑποθέσεις τοῦ κράτους. Ἐδυσκολεύετο νὰ λαμβάνῃ ἀποφάσεις μόνος καὶ ἐπηρεάζετο πολὺ ἀπὸ τὸ περιβάλλον του.

Ἡ Μαρία Ἀντωνέττα (Marie Antoinette), ἡ σύζυγός του, κόρη τῆς αὐτοκρατείας Μαρίας Θηρεσίας, δὲν εἶχε τὸ πολιτικὸν ἐνστικτὸν ἐκείνης. Εἰς ἡλικίαν 19 ἐτῶν δὲν εἶχεν ἀποκτήσει σοβαρότητα, ἠγάπα τὰ πα γνίδια καὶ τὰ ἔξοδα καὶ εἰρωνεύετο τὴν ἐθιμοτυπίαν, διὰ νὰ μὴ ὑποβάλλεται εἰς κόπους. Νεαρά, εὐειδής, ζωηρά, εἶχε μεταφέρει τὸν ἐλαφρὸν καὶ ἀφελῆ βίον τῆς Βιέννης, ὁ ὁποῖος ἦτο ἀσύμφωνος πρὸς τὰ ἥθη τῆς γαλλικῆς αὐλῆς. Ἐνδιαφέρετο περισσύτερον διὰ τὰς διασκεδάσεις, τὸ χαρτοπαίγνιον καὶ τὸ θέατρον, παρὰ διὰ τὴν πολιτικὴν. Συνήθιζεν ὅμως νὰ ὑποστηρίζῃ μετ' ἐπιμονῆς τοὺς εὐνοοιμένους της καὶ ἤσκησε μεγάλην ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ βασιλέως εἰς κρισίμους στιγμὰς.

Δὲν εἶχε πολλὰς συμπαθείας εἰς τὴν Γαλλίαν, διότι οἱ ἀντίπαλοι τῆς γαλλοαυστριακῆς συμμαχίας ἦσαν κακῶς διατεθειμένοι πρὸς αὐτήν, τὴν διέουρον διὰ παντὸς μέσου, ὥστε ὁ λαὸς νὰ ἀποδίδῃ εἰς αὐτὴν τὴν ἀντίδρασιν κατὰ τῶν μεταρρυθμίσεων. Τὴν ὠνόμαζον «austriechienne» ἢ «madame veto».

ΑΠΟΠΕΙΡΑΙ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΩΝ

Μετὰ τὴν γενικὴν ἐξάρθρωσιν ἐπὶ τῆς προηγουμένης βασιλείας ἦτο κοινὴ καὶ διάχυτος εἰς τὴν χώραν ἡ ἐπιθυμία τῆς ἀνορθώσεως. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν τὸ κυβερνητικὸν πρόβλημα τῆς Γαλλίας ἀπετέλει τὸ ζήτημα τῆς ἡμέρας.

Ἡ πίεσις τῆς κοινῆς γνώμης ὑπεχρέωσε τὸν βασιλέα νὰ λάβῃ μεταρρυθμιστὰς ὑπουργούς. Ἐξ αὐτῶν πρῶτος ὁ Turgot, διορισθεὶς γενικὸς ἐλεγκτής, δηλαδὴ ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν, ὅπως θὰ ἐλέγομεν σήμερον, προσεπάθησε νὰ ἀποκαταστήσῃ τὰ οἰκονομικὰ διὰ περιστολῆς τῆς σπατάλης καὶ ἀκολουθῶν τὰς θεωρίας τῶν φυσιοκρατῶν, ἐπεχείρησε νὰ εἰσαγάγῃ σημαντικὰς μεταρρυθμίσεις. Κατήργησε τοὺς τιλωνειακοὺς δασμοὺς τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ ἠθέλησε νὰ καθιερώσῃ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας διὰ τῆς κηταργήσεως τῶν συντηχιακῶν δικαιωμάτων καὶ τῆς ἀγγαροῦς. Ἐσχεδίαζε μάλιστα νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν συνεργασίαν ἔθνους καὶ βασιλέως. Ἐπεδο-

κιμάσθη ἀπὸ τοὺς φιλοσόφους, ἀλλ' ἀνετράπη διὰ τῆς ραδιουργίας τῶν προνομιούχων (1776).

Ἄλλοι ὑπουργοὶ ἐπεχείρησαν νὰ λάβουν ἀνθρωπιστικὰ ἢ φιλελεύθερα μέτρα, νὰ διοργανώσουν τὸν στρατὸν διὰ τῆς πειθαρχίας καὶ τῆς μορφώσεως, κατεσκεύασαν στόλον, ὃ ὁποῖος ἐπολέμησεν ἐνδόξως ὑπὲρ τῶν Ἀμερικανῶν.

Ὁ Νέκερ (Necker), διαπρεπῆς τραπεζίτης, κληθεὶς τὸ 1776 νὰ διευθύνῃ τὰ οἰκονομικά, ἐπεχείρησε νὰ λάβῃ ριζικώτερα μέτρα. Ἐξέδωκε διάφορα δάνεια καὶ ἀκολουθῶν τὰς ἰδέας τοῦ Turgot ἐδημιούργησε τὰς ἐπαρχιακὰς συνελύσεις, διὰ νὰ συννεργασθοῦν μὲ τὸν βασιλέα.

Ὅλαι αὐταὶ αἱ προσπάθειαι καὶ αἱ ἀγαθαὶ προθέσεις ναυαγοῦν πρὸ τῆς συστηματικῆς ἀντιδράσεως τῶν προνομιούχων καὶ τῆς αὐλῆς ἀφήνουσαι πικρίαν καὶ ἀγανάκτησιν παρὰ τῷ λαῷ. Ἀλλὰ τοιοῦτοτρόπως ἐτοιμάζεται τὸ ἔδαφος διὰ ριζικώτερον ἐκκαθάρισιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ΄.

Η ΔΙΑΝΟΗΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ ΤΟΝ ΙΗ΄ ΑΙΩΝΑ

Ο ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς βασιλείας Λουδοβίκου ΙΔ' ἐκλονίσθη τὸ κῦρος τῆς ἀπολύτου μοναρχίας καὶ ἐπὶ τῶν διαδόχων του ἔγιναν καταφανέστερα τὰ τρωτὰ τοῦ καθεστῶτος, ὅπως εἶχε κληρονομηθῆ ἀπὸ τοὺς μέσους χρόνους.

Μεταξὺ κυβερνώντων καὶ λαοῦ εἶχε δημιουργηθῆ ἀπὸ μακροῦ χάσμα, τὸ ὁποῖον ἐγένετο διαρκῶς βαθύτερον. Ὑπὸ τὰς συνθήκας αὐτὰς διεδόθησαν εἰς πλατύτερα στρώματα αἱ νέαι ἀντιλήψεις, αἱ ὁποῖαι εἶχον ἀναπτυχθῆ τὸ πρῶτον εἰς τὴν Ἀγγλίαν κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα. Ἀξιόλογοι συγγραφεῖς, τὸ περισσότερον Γάλλοι, τοὺς ὁποίους ὠνόμασαν φιλοσόφους καὶ οἰκονομολόγους, διεφώτισαν τὸν λαὸν προσπαθοῦντες νὰ ἀπαλλάξουν αὐτὸν ἀπὸ τὰς παραδεδομένας προλήψεις καὶ νὰ διαδώσουν λογικῶς καὶ πραγματικῶς ὀρθὰς γνώσεις. Συγχρόνως κατέκριναν τὰ τρωτὰ καὶ τὰ παράλογα τοῦ κρατοῦντος καθεστῶτος. Διὰ τοῦτο τοὺς χρόνους αὐτοὺς ὠνόμασαν αἰῶνα τοῦ διαφωτισμοῦ.

Κατὰ τοῦ καθεστῶτος ἦσαν πλὴν τῶν φιλοσόφων καὶ τῶν οἰκονομολόγων πολλοὶ ἀνεπτυγμένοι ὑπάλληλοι τοῦ κράτους. Ἐπίσης πολλοὶ κληρικοὶ καὶ εὐγενεῖς ἦσαν ὑπὲρ τῆς μεταρρυθμίσεως, ὅπως π.χ. ὁ Κονδορσέ, (Condorcet) ἀνήκων εἰς τὴν ἀνωτάτην κοινωνικὴν τάξιν, ἦτο ἀπὸ τοὺς πρῶτους δημοκρατικοὺς τῆς Γαλλίας, καὶ ὁ Λαφαγιετ (La Fayette), ὁ ὁποῖος εἶχε λάβει μέρος εἰς τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα τῶν Ἀμερικανῶν.

Οἱ μεταρρυθμισταὶ εἶχον κοινὸν γνώρισμα, ὅτι ἤθελον νὰ εἰσαγάγουν εἰς τὴν Γαλλίαν μεταρρυθμίσεις κατὰ τὰς ὑπαγορεύσεις τοῦ ὀρθοῦ λόγου, τῆς raison ὅπως ἔλεγον εἰς τὴν γαλλικὴν. Ἄλλ' ὅ-

πῆρχον δύο τάσεις. Οἱ μὲν ἤθελον, μένοντες πιστοὶ εἰς τὸν θεσμόν τῆς ἀπεριορίστου βασιλείας, νὰ μεταρρυθμίσουν τὴν διοίκησιν, νὰ ἐνοποιήσουν τοὺς νόμους, νὰ καθιερώσουν τὴν ἰσότητα τῆς φορολογίας καὶ νὰ βελτιώσουν τὴν θέσιν τοῦ χωρικοῦ. Οἱ ἄλλοι ἔκτος τῆς διοικητικῆς, δικαστικῆς καὶ οἰκονομικῆς ἀναμορφώσεως ἤθελον πολιτικὴν ἐλευθερίαν καὶ σύνταγμα, τὸ ὁποῖον νὰ δίδῃ εἰς τὸν λαὸν τὸ δικαίωμα νὰ λαμβάνῃ μέρος εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους. Οἱ τελευταῖοι ἠκολούθησαν τὴν διδασκαλίαν τῶν φιλοσόφων καὶ εἶχον ὡς πρότυπον τὸ ἀγγλικὸν πολίτευμα καὶ τὸ πρόσφατον ἀμερικανικόν. Ὡς πρότυπα εἶχον τὸν παραδειγματικὸν διὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς πολιτικὸν βίον τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ, τὴν ἐλευθερίαν τοῦ τύπου, τὸ δικαίωμα τῶν πολιτῶν νὰ ψηφίζουσιν τοὺς νόμους καὶ νὰ μὴ συλλαμβάνωνται ἄνευ λόγου (Habeas corpus). Τὴν ἀνατροπὴν τῆς βασιλείας καὶ ἐγκαθίδρυσιν τῆς δημοκρατίας ἐζήτησαν πολὺ ὀλίγοι κατ' ἀρχάς.

ΟΙ ΦΙΛΟΣΟΦΟΙ

Οἱ γάλλοι συγγραφεῖς τοῦ 18ου αἰῶνος ἀνεγινώσκοντο μὲ πολλὴν ἀγάπην εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην καὶ ἡ γαλλικὴ λογοτεχνία τοῦ αἰῶνος τούτου ἀπέκτησε διάδοσιν καὶ ἐπιβολὴν μεγαλυτέραν. Ἄλλ' οἱ συγγραφεῖς δὲν ἦσαν πλέον ποιηταὶ ἢ καθαροὶ λογοτέχναι, ἀλλ' ἐπραγματεύοντο κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ ζητήματα. Κατέκρινον αὐστηρῶς τὸ κρατοῦν πολιτικὸν σύστημα καὶ διέδιδον τὰς νέας περὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου ἰδέας.

Πατρὶς τῶν νέων, ἢ, ὅπως ἔλεγον τότε, τῶν φιλελευθέρων ἰδεῶν, ἦτο ἡ Ἑγγλία. Ἐκεῖ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1648 εἶχε γεννηθῆ ἡ ἀντίληψις περὶ τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ (σελ. 119 καὶ οἱ ἄγγλοι φιλόσοφοι, ἰδίως ὁ περίφημος Τζῶν Λόκ (John Locke, 1632 1804), ἐδίδαξαν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι φύσει ἐλεύθερος καὶ ἔχει ἀναφαίρετα δικαιώματα, τὸ δικαίωμα τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἰδιοκτησίας. Αὐτὰ εἶναι τὰ φυσικὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου. Οἱ ἄνθρωποι παραχωροῦν τὴν ἀπαιτουμένην ἐξουσίαν εἰς τὸ κράτος, διὰ νὰ προστατεύσῃ τὰ δικαιώματά των. Μεταξὺ λαοῦ καὶ κυβερνητῶν ὑπάρχει εἶδος συμβολαίου, τὸ ὁποῖον δὲν ἐπιτρέπεται νὰ παραβοῦν οἱ κυβερνηταί. Αὐτὴ εἶναι ἡ θεωρία τοῦ κοινωνικοῦ συμβολαίου. Ἐὰν ὅμως τὸ κράτος ἀντὶ νὰ προστατεύσῃ παραβιάζῃ τὰ

δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου, δὲν ἔχει λόγον ὑπάρξεως, τὸ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν πολιτῶν συμβόλαιον διαλύεται καὶ οἱ πολῖται ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ ἐπαναστατήσουν. Τοῦτο εἶναι τὸ λεγόμενον **δικαίωμα ἀντιστάσεως**.

Ἡ ἐκκλησία εἶναι κατὰ τὸν Λόκ ἐκούσιος συνεταιρισμὸς τῶν ἀνθρώπων νὰ λατρεύουν δημοσίᾳ τὸν Θεόν, ὅπως κρίνουν αὐτοὶ θεάρεστον καὶ σύμφορον διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς ψυχῆς των. Τὸ κράτος εἶτε ἄλλη ὀργάνωσις δὲν δικαιούται νὰ ἐπιβάλλῃ βιαίως ὠρισμένον δόγμα οὔτε ὠρισμένον τύπον λατρείας. Αὕτη εἶναι ἡ θεωρία τῆς ἀνεξίθρησκείας (tolérance). Οἱ ἄγγλοι φιλόσοφοι ἐδίδασκον, ὅτι ὅλαι αἱ θρησκεῖαι ἔχουν κοινὰς καὶ θεμελιώδεις δοξασίας, τὴν πίστιν εἰς τὴν ὑπαρξίν τοῦ Θεοῦ, εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς καὶ τὴν ἀνταπόδοσιν τῶν πράξεων. Τὸ σύνολον τῶν κοινῶν αὐτῶν δοξασιῶν εἶναι ἡ φυσικὴ θρησκεία. Ἐν γένει οἱ σοφοὶ τῶν χρόνων αὐτῶν πιστεύουν εἰς τὴν πανσοφίαν καὶ τὴν ἀγαθότητα τῆς φύσεως, ὅτι δηλαδὴ οἱ φυσικοὶ νόμοι εἶναι πολὺ σοφώτεροι καὶ εὐεργετικώτεροι ἀπὸ τοὺς ἀνθρωπίνους. Διὰ τοῦτο τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ βιομηχανία πρέπει νὰ ἀφειδοῦν ἐλεύθερα, διὰ νὰ ἀναπτυχθοῦν κατὰ τοὺς φυσικοὺς νόμους. Οἱ προστατευτικοὶ καὶ περιοριστικοὶ νόμοι τῶν ἀνθρώπων βλάπτουν μόνον ἀντὶ νὰ ὠφελήσουν.

Εἰς τὴν ἀρχαιότεραν γενεὰν τῶν γάλλων φιλοσόφων ἀνήκουν δύο ὀνομαστοὶ συγγραφεῖς, ὁ Βολταῖρος καὶ ὁ Μοντεσιέ.

ΒΟΛΤΑΙΡΟΣ (1694-1778)

Ὁ Βολταῖρ (Voltaire) καταγόμενος ἀπὸ πλουσίαν ἀστικὴν οἰκογένειαν εἶχε σπουδάσει εἰς σχολὴν Ἰησουϊτῶν. Νέος ἀκόμη ἐφιλονίκησε μὲ ἕνα εὐγενῆ, ὁ ὁποῖος τὸν ἐξυλοκόπησε καί, ὅταν ἐζήτησε δικαιοσύνην, τὸν ἐνέκλεισεν εἰς τὴν Βασιλῆν. Ὅταν ἀπελύθη, ἐθεώρησε καλὸν κατὰ συμβουλήν φίλου νὰ ἀπομακρυνθῆ ἀπὸ τὴν Γαλλίαν. Ὁ Βολταῖρος μετέβη εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ὅπου ἔμεινε τρία ἔτη. Ἡ διαμονὴ αὕτη εἰς τὴν φιλελευθέραν καὶ προηγμένην χώραν τῶν Ἀγγλοσαξόνων εἶχε βαθεῖαν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς διανοίας του. Ἐπιστρέψας εἰς τὴν Γαλλίαν ἐδημοσίευσε τὰς φιλοσοφικὰς ἐπιστολάς (Lettres philosophiques), ἐκθειάζων τὰ πολιτικὰ ἥθη καὶ τὴν θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν τῶν Ἀγγλων καὶ κατὰ τὸν μακρὸν βίον του

ἀνέπτυξε δραστηρίαν συγγραφικὴν δρασιν, ἀπέκτησε πανευρωπαϊκὴν φήμην καὶ ἐξήσκησε μεγάλην ἐπίδρασιν.

Βολταίρος.

Ὁ Βολταίρος ἦτο τολμηρὰ καὶ πολυμερῆς διάνοια, συγγραφεὺς γλαφυρὸς, πολυμαθὴς καὶ εὐφυολόγος, ὄχι ὁμως πάντοτε βαθύς. Διέπρεψεν εἰς ὅλα τὰ εἶδη τοῦ λόγου, ὡς ἐπικός ποιητὴς καὶ δραματογράφος, ὡς μυθιστοριογράφος, ὡς σατιρικός, ὡς φιλόσοφος καὶ κριτικός, ὡς ἱστορικός καὶ μαθηματικός. Κατὰ βάθος ὁ Βολταίρος δὲν ἦτο δημοκρατικῶν διαθέσεων οὔτε εἶχε ζωηρὸν πολιτικὸν ἐνδιαφέρον. Ἦθελε μόνον νὰ καταργήσῃ τὰ ἀπάνθρωπα μέτρα τῆς ἀπολυταρχίας, τὴν θανατικὴν ποινὴν καὶ τὴν κατάσχεσιν τῆς περιουσίας καὶ ἐπολέμησε σφοδρότατα τὴν μισαλλοδοξίαν.

ΜΟΝΤΕΣΚΙΕ (1689-1755)

Ὁ Μοντεσκιέ (Montesquieu), εἶχε γίνεи γνωστὸς μετὰς Περσικὰς ἐπιστολὰς (Lettres persanes, 1721), εἰς τὰς ὁποίας ἐσατίρισε τὰ ἥθη τῶν εὐγενῶν καὶ τὰς καταχρήσεις τῶν κυβερνῶντων. Ἀργότερα μὲ τὸ ὄνομαστὸν τοῦ ἔργου, τὸ Πνεῦμα τῶν Νόμων (L'Esprit des lois, 1748) ἐπραγματεύθη συστηματικῶς καὶ μὲ ὀξύνοϊαν τὰς νέας περὶ κράτους θεωρίας. Ἀπῆρτησε τὴν διαίρεσιν τῶν ἐξουσιῶν εἰς τρεῖς, τὴν νομοθετικὴν, τὴν ἐκτελεστικὴν καὶ τὴν δικαστικὴν. Ὁ Μοντεσκιέ ἦτο ἀπὸ τοὺς ἐμβροιστάτους συγγραφεῖς τοῦ αἰῶνος καὶ ἡ ἐπίδρασίς του ὑπῆρξε γονιμοτάτη.

Μοντεσκιέ.

ΟΙ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΙΣΤΑΙ

Ὁ Βολταῖρος καὶ ὁ Μοντεσιε ἦσαν κατὰ βάθος μοναρχικοὶ καὶ ἀριστοκρατικοί. Δὲν ἐπεζήτησαν τὴν ἀνατροπὴν τοῦ καθεστώτος, ἀλλ' ἀπλῶς τὴν μεταρρυθμίσιν του. Δὲν ἤρρησεν ὅμως νὰ ἐμφανισθῇ νέα γενεὰ φιλοσόφων, ἣ ὁποία ἦτο ἐπαναστατικώτερα καὶ ἐξήτει ριζικώτερα ἀνατροπὴν. Εἰς τὴν γενεάν αὐτὴν ἄν κουν λόγιοι καὶ συγγραφεῖς, οἱ ὁποῖοι περιστοιχίζουσιν τὸν Diderot καὶ ὀνομάζονται διὰ κοινοῦ ὀνόματος Ἐ γ κ υ κ λ ο π α ι δ ι σ τ α ί, διότι συνειργάσθησαν εἰς τὸ ἐγκυκλοπαιδικὸν λεξικὸν τῆς ἐποχῆς.

Ὁ Διδερώ (Diderot, 1713—1784) κατήγετο, ὅπως ὁ Βολταῖρος, ἀπὸ τὴν ἀστικὴν τάξιν καὶ εἶχε σπουδάσει ὅπως ἐκεῖνος εἰς σχολὴν Ἰησουϊτῶν. Ἐγκατασταθεὶς εἰς Παρισίους ἐξῆ με κόπον ἀπὸ ἰδιωτικὰς παραδόσεις καὶ ἐκδοτικὰς ἐργασίας. Περὶ τὰ μέσα τοῦ αἰῶνος ἀνέλαβε τὴν ἐκδοσιν μεγάλου ἐγκυκλοπαιδικοῦ λεξικοῦ με συνεργασίαν πολλῶν λογίων. Τὸ ἔργον εἶχε σκοπὸν νὰ δώσῃ ἐπισκόπησιν τῶν ἐπιστημονικῶν καὶ φιλοσοφικῶν γνώσεων τῆς ἐποχῆς του. Εἰς τὴν σύνταξιν συνειργάσθησαν πολλοὶ ἐπαναστατικοὶ συγγραφεῖς καὶ τὸ ἔργον ἔγινε πολεμικὸν ὄργανον τῶν φιλοσόφων καὶ νεοιδεατῶν. Ὁ κυριώτερος συνεργάτης του, ὁ μαθηματικὸς Δαλαμπέρ (D'Alembert), ἔγραψε τὸν πρόλογον, ὁ ὁποῖος ἐξετιμήθη πολὺ. Ἡ ἐκδοσις τοῦ ἔργου ἀπηγορεύθη ἐπανειλημμένως. Ἀλλ' ἡ Ἐγκυκλοπαιδεία ἦτο ἐμπορικὴ ἐπιχείρησις, διὰ τὴν ὁποίαν ἐνδιεφέροντο βιβλιοπῶλαι καὶ πολλοὶ εὐγενεῖς. Διὰ τοῦτο ἡ ἐκδοσις ἐπανελήφθη με τὴν συνδρομὴν μάλιστα τῆς κυρίας Πομπαδούρ καὶ συνεπληρώθη. Εἰς τοὺς τελευταίους τόμους συνειργάσθησαν συγγραφεῖς ριζοσπαστικώτεροι, ὁ Ἐλβέτιος (Helvetius) καὶ ὁ βαρῶνος Χόλμπαχ (Holbach), οἱ ὁποῖοι ἔκλινον εἰς τὸν ὕλισμὸν καὶ εἰς τὴν ἀθεΐαν. Ἡ ἐγκυκλοπαιδεία ἐξεδόθη ἀπὸ τοῦ 1751—1772 καὶ προῆλθε τοιοῦτοτρόπως ἡ Μεγάλη Ἐγκυκλοπαιδεία (Grande Encyclopédie), τὸ μνημειώδες ἐπιστημονικὸν ἔργον τοῦ 18ου αἰῶνος.

ΡΟΥΣΣΩ (1712 - 1778)

Φήμην μεγάλου συγγραφέως εἶχεν ἀπρόκτισται κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ὁ Ρουσσώ (Jean Jaques Rousseau). Υἱὸς ὄρολογιοποιοῦ τῆς Γενεύης, δὲν ἔλαβε συστηματικὴν μόρφωσιν. Ὀνειροπόλος καὶ συναι-

σθηματικός, είχε πολλές περιπετείας και εξήσκησε διάφορα επαγγέλματα, τοῦ μουσικοῦ, οἰκοδιδασκάλου, θαλαμηπόλου. Ἐπομένως δὲν εἶχε λόγους νὰ εἶναι εὐχαριστημένος ἀπὸ τὴν κρατοῦσαν τάξιν τῆς κοινωνίας. Εἰς τὸ κύριον ἔργον του, Κοινωνικὸν Συμβόλαιον (Contrat Social, 1762) λέγει: «Ὁ ἄνθρωπος ἐγεννήθη ἐλεύθερος καὶ πανταχοῦ εἶναι σ.δηροδέσμιος. Ἡ κοινωνία εἶναι ἄδικος, διότι δίδει περισσότερα δικαιώματα εἰς τοὺς προνομιούχους». Ὁ Ρουσσὸς δὲν ἤθελε νὰ ὀργανώσῃ τὴν πολιτείαν κατὰ τὸ ἀγγλικὸν πρότυπον, ἐπειδὴ ἐφρόνει, ὅτι οἱ Ἕλληες ἔχουν φαινομενικὴν μόνον ἐλευθερίαν. «Οἱ ἄνθρωποι, ἔλεγε, πρέπει νὰ νομοθετοῦν ἀπ' εὐθείας συνερχόμενοι οἱ ἴδιοι, ὅπως ἐγίνετο εἰς τὰς ἀρχαίας πολιτείας, διότι ἡ κοινὴ βούλησις ζητεῖ πάντοτε τὸ ἄριστον». Ὁ Ρουσσὸς πιστεύει, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη φύσει ἀγαθός, ἀλλὰ διέφθειρεν αὐτὸν ὁ πολιτισμός. Διὰ νὰ διορθωθῶμεν, διὰ νὰ ἀποκτήσωμεν τὴν παλαιὰν ἀθωότητα, πρέπει νὰ ἐπιστρέψωμεν εἰς τὴν φύσιν.

Ὅταν ἐξεδόθη τὸ Κοινωνικὸν Συμβόλαιον, τὸ δικαστήριον τῶν Παρισίων εἶχε καταδικάσει ἄλλο ἔργον του, τὸν Αἰμίλιον, καὶ εἶχε διατάξῃ τὴν σύλληψιν τοῦ συγγραφέως του. Ἄλλ' ὁ Ρουσσὸς ἐδραπέτευσεν εἰς τὴν Ἑλβετίαν. Ὁ Αἰμίλιος εἶναι τὸ ὀνομαστὸν παιδαγωγικὸν σύγγραμμα τοῦ Ρουσσώ, εἰς τὸ ὁποῖον διδάσκει, ὅτι πρέπει νὰ μελετήσωμεν τὰς φυσικὰς τάσεις τοῦ παιδὸς καὶ κατ' αὐτὰς νὰ ὀυθμίσωμεν τὴν ἀγωγὴν του. Ὁ Αἰμίλιος ἐξετιμήθη ἰδίως εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ ἀνεκαίνισε τὴν παιδαγωγικὴν ἐπιστήμην. Γενικῶς ἦτο ἀξιολογωτάτη ἡ ἐπίδρασις τοῦ Ρουσσώ. Οἱ ριζοσπαστικώτεροι ἀπὸ τοὺς ἐπαναστάτας εἶχον γνώμας καὶ φράσεις του εἰς τὰ χεῖλη, ἐνῶ ὁ συναισθηματικὸς καὶ ὀνειρώδης συγγραφικὸς τρόπος του προπαρεσκεύασε τὸν ρωμαντισμὸν τοῦ 19ου αἰῶνος.

ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΟΛΟΓΟΙ

Αἱ γνώμαι περὶ πλοῦτου τῶν λαῶν καὶ τῆς διοικήσεως τῶν οικονομικῶν τοῦ κράτους ἠλλάξαν κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα. Οἱ συγγραφεῖς, οἱ πραγματευθέντες τὰ ζητήματα τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας, ἦσαν ἰδίως γάλλοι καὶ ὀνομάσθησαν Οἰκονομολόγοι.

Κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα ἐπίστευον, ὅτι ὁ πλοῦτος μιᾶς χώρας συνίσταται εἰς τὸ ποσὸν τοῦ ἐν αὐτῇ ὑπάρχοντος χρυσοῦ καὶ μέσον πρὸς

ἀπόκτησιν τοῦ χρυσοῦ ἐθεώρουν τὸ ἐξαγωγικὸν ἐμπόριον. Τὸν 18ον αἰῶνα ὁ γάλλος Κουέσνεϊ (Queſnay) ἐδίδαξεν, ὅτι ἡ γῆ εἶναι ἡ πηγὴ τοῦ πλοῦτου, διότι καλλιεργουμένη παράγει πᾶν ὅτι ἐπιθυμοῦμεν, καὶ διὰ τοῦτο οἱ ἀληθεῖς παραγωγοὶ εἶναι οἱ γεωργοί. *Πτωχοὶ γεωργοί*, ἔλεγε, *πτωχὸν κράτος, πτωχὸν κράτος πτωχὸς βασιλεὺς*. Οἱ ὄπαδοὶ τῆς θεωρίας ταύτης ὀνομάσθησαν φυσιοκράται. Ὁ Γκουρναι (Gournay) πάλιν ἐδίδαξεν, ὅτι ἡ ἐπέμβασις τοῦ κράτους εἰς τὴν οικονομικὴν ζωὴν εἶναι ἐπιβλαβὴς καὶ ἀπήτησε τελείαν ἐλευθερίαν παραγωγῆς καὶ ἐμπορίου «laisser faire, laisser passer».

Τὰς θεωρίας αὐτὰς ἐσυστηματοποίησεν ὁ διασημότερος ἀπὸ τούτων οικονομολόγους τοῦ 18ου αἰῶνος, ὁ σκῶτος Ἀδάμ Σμιθ (Adam Smith, 1723—1793) εἰς τὸ ὀνομαστὸν ἔργον Ἑρευναὶ περὶ τῆς φύσεως καὶ τῶν αἰτίων τοῦ πλοῦτου τῶν λαῶν. Ἐδίδασκεν, ὅτι τὸν πλοῦτον παράγει ἡ ἐργασία ὑπὸ πάσας τὰς μορφὰς καί, διὰ νὰ ἐπιτύχωμεν τὴν εὐδαιμονίαν τῶν ἀνθρώπων, πρέπει νὰ ἀφήσωμεν ἕκαστον νὰ ἐργάζεται, ὅπως θέλει. Αἱ ἀνθρώπινα διατάξεις, αἱ ὁποῖαι σκοποῦν δῆθεν νὰ προστατεύσουν τὸ κοινὸν συμφέρον, φέρουν ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον ἀποτέλεσμα. «*Τὸ ἄτομον ἐργαζόμενον δι' ἴδιον ὄφελος ὁδηγεῖται ὑπὸ ἀοράτου χειρὸς, ὅπως συντελέσῃ εἰς τὸ κοινὸν ἀγαθόν*». Αὕτη εἶναι ἡ θεωρία τοῦ ἐλευθέρου συναγωνισμοῦ.

Τοιουτοτρόπως τὸν 18ον αἰῶνα ἀντιθέτως πρὸς τὸ προστατευτικὸν σύστημα τῶν χρόνων τοῦ μερκαντισμοῦ, ἐπεκράτησεν ἡ ἀντίληψις περὶ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας. Αὕτη εἶναι ἡ λεγομένη φιλελευθέρια τάσις ἢ οἰκονομικὸς λιμπεραλισμὸς (liberalismus).

Η ΣΥΝΕΤΗ ΔΕΣΠΟΤΕΙΑ

Αἱ νέαι περὶ κράτους καὶ ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων ἰδέαι ἐξηπλώθησαν εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην, ἔκαμαν βαθεῖαν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς λαοὺς καὶ δὲν ἄφησαν ἀσυγκινήτους καὶ τοὺς ἡγεμόνας.

Οἱ κυβερνήται ἐπρόσεξαν τὰς νέας ἰδέας ἢ ἀπὸ συμπάθειαν ἢ ἀπὸ συμφέρον. Νεαροὶ πρίγκιπες ἰδίως ἐφάνησαν εὐίσθητοι εἰς τὰς ἀνθρωπιστικὰς ἀντιλήψεις. Ἄλλοι, διὰ νὰ μὴ φανοῦν καθυστερημένοι, ἤκουσαν καὶ ἐπροστάτευσαν τοὺς φιλοσόφους. Ἄλλοι πά-

λιν ἀπὸ ἀντίθεσιν εἰς τὸν ἀντιδραστικὸν καὶ δεσποτικὸν προκάτοχόν των ἠσπάσθησαν καὶ ἐπεχείρησαν νὰ ἐφαρμόσουν τὰς ἀρχὰς αὐτάς. Τὴν νέαν ἀντίληψιν συνώψιζον εἰς τὸ ἀξίωμα ὅτι, «*ὁ ἡγεμὸν ἐπλάσθη διὰ τὸν λαὸν ἢ ὅτι τὸ κράτος δὲν εἶναι κτῆμα τοῦ ἡγεμόνος*».

Ἄφ' ἑτέρου ἡ βαθεῖα κρίσις, τὴν ὁποίαν διήρχοντο ὅλοι αἱ βασιλεῖαι, καθίστα ἀναγκαίαν τὴν μεταρρύθμισιν. Πολυτελῆς αὐλή, εὐνοούμεναι, γραφειοκρατία κτλ. κατέστρεφον οἰκονομικῶς τὰ κράτη. Πολλοὶ ἡγεμόνες λοιπὸν ἠλπίζον νὰ αὐξήσουν τοὺς πόρους των μὲ τὴν μεταρρύθμισιν, τὴν καταπολέμησιν τῶν καταχορήσεων καὶ τὴν κατάργησιν τῶν προνομίων.

Τοὺς ἡγεμόνας αὐτοὺς ὠνόμασαν *συνετοὺς ἢ φωτισμένους δεσπότες* καὶ τὸ σύστημα *συνετὴν ἢ φωτισμένην δεσποτείαν* (despotisme éclairé).

Οἱ διάφοροι ἡγεμόνες ἀντελήφθησαν διαφόρως τὴν μεταρρύθμισιν. Ὅλοι ὅμως ἠθέλον νὰ ἐφαρμόσουν αὐτὴν χωρὶς νὰ βλάψουν τὴν ἐξουσίαν των. Συνήθως τὴν μετεχειρίσθησαν, διὰ νὰ αὐξήσουν αὐτὴν.

Καὶ ἂν εἰλικρινῶς ἐφρόντιζον διὰ τὸ καλὸν τῶν ὑπηκόων των, ἠθέλον νὰ πράξουν τοῦτο χωρὶς τὴν συνεργασίαν αὐτῶν. «*Ὅλα διὰ τὸν λαὸν καὶ οὐδὲν διὰ τοῦ λαοῦ*», ἦτο ἡ ἀρχὴ τοῦ Φρειδερίκου Μεγάλου τῆς Πρωσίας. Ἐνθαρρύνουν τὴν γεωργίαν, καταργοῦν τελωνεῖα, κατασκευάζουν δρόμους, διώρυγας, λιμένας, φροντίζουν διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν, καταργοῦν ἢ περιορίζουν τὴν δουλοπαροικίαν, μετριάξουν τὰς σκληρὰς πο.νάς. Ἀποφεύγουν ὅμως κάθε πολιτικὸν νεωτερισμὸν.

Οἱ ὀνομαστότεροι προοδευτικοὶ ἄρχοντες ἦσαν ὁ καρδινάλιος ἐκλέκτωρ τῆς Μαγεντίας «ὁ Σολομὸν τοῦ Βορρᾶ», **Φρειδερίκος Β΄, Μαρία Θηρεσία**, ἰδίως ὁ υἱὸς τῆς **Ἰωσήφ Β΄**, ὁ εἰλικρινέστερος καὶ τολμηρότερος μεταρρυθμιστής, **Αἰκατερίνη Β΄**, καὶ ὁ ὀνομαστὸς πρωθυπουργὸς τῆς Πορτογαλίας **Πομπάλ** (Pombal).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ΄.

ΤΑ ΓΕΡΜΑΝΙΚΑ ΚΡΑΤΗ ΤΟΝ ΙΗ΄ ΑΙΩΝΑ

Η ΜΕΣΗ ΕΥΡΩΠΗ

Ἡ πολιτικὴ ἀνάπτυξις τῆς μέσης καὶ ἀνατολικῆς Εὐρώπης ἐπροχώρησε βραδύτερον. Τὸν 17ον αἰῶνα ἡ Γερμανία, Αὐστρία, Πολωνία, Ρωσσία εἶναι ἀκόμη κράτη ἀγροτικὰ μὲ χαλαρὰν κεντρικὴν ἐξουσίαν. Ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὅμως δημιουργοῦν βιομηχανίαν καὶ ἐπιβάλλουν τὴν ἀπολυταρχίαν.

Ἡ Γερμανία ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι διηρημένη εἰς πολλὰ κράτη καὶ ἡ τάσις τῶν ἡγεμόνων τῆς νὰ διατηρήσουν τὴν ἀνεξαρτησίαν των ἐξασθενεῖ τὴν ἐξουσίαν τοῦ αὐτοκράτορος. Οἱ Ἀψβούργοι ὅμως τῆς Αὐστρίας ἀκοκτοῦν μεγάλην ἰσχύν εἰς τὰς χώρας τοῦ στέμματος καὶ διὰ τῶν ἐπιτυχῶν πολέμων πρὸς τοὺς Τούρκους ἀναπτύσσουν τὸ κράτος των εἰς μεγάλην δύναμιν. Παραλλήλως ὅμως ἀναπτύσσεται ἡ Πρωσσία εἰς ἀξιόλογον συγκεντρωμένον στρατιωτικὸν κράτος καὶ ἀντίπαλον τῆς Αὐστρίας. Τοιοῦτοτρόπως δημιουργεῖται τὸν 18ον αἰῶνα ἡ γερμανικὴ δυαρχία.

Ι. Η ΓΕΡΜΑΝΙΑ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ

Ἡ Γερμανία τὸν 18ον αἰῶνα εἰς τὸ σύνολον μένει ἀγροτικὴ, ἀραιοῦς κατωκνημένη, πτωχὴ καὶ διηρημένη εἰς πολλὰ κράτη.

Ὁ Τριακονταετῆς πόλεμος ἀπέδειξεν, ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐπιβληθῇ εἰς τὴν Γερμανίαν ὁ καθολικισμὸς καὶ νὰ ἐνωθῇ ἡ χώρα ὑπὸ μίαν διοίκησιν. Ἀντιθέτως τὰ δεινὰ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου ἐγέννησαν τὴν θ ρ η σ κ ε υ τ ι κ ῆ ν ἀ ν ο χ ῆ ν. Εἰς πολλὰ κράτη τὰ

δύο δόγματα συζοῦν, ἄλλα, ὅπως τὸ Βρανδεμβούργον, εἶναι προτε-
 σταντικά καὶ ἄλλα, ὅπως ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Βαυαρία, καθολικά.

Οἱ ἡγεμόνες ἀκολουθοῦντες τὸ γενικὸν παράδειγμα εἰσήγαγον
 τὴν ἀπολυταρχίαν, κατήργησαν τὰ δικαιώματα ἀντιπροσωπειῶν καὶ
 ἐπέβαλον τὸν μ ε ρ κ α ν τ ι λ ι σ μ ὸ ν εἰς τὴν γεννωμένην βιομηχα-
 νίαν. Οἱ εὐγενεῖς ἀποζημιώνονται διὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς πολιτικῆς
 σημασίας προτιμώμενοι εἰς τὰς θέσεις τῶν ἀξιωματικῶν καὶ τῶν
 ἀνωτέρων ὑπαλλήλων, ἐνῶ ἡ ἀναπτυσσομένη καὶ πλουτίζουσα εἰς τὰς
 πρωτεύουσας τῶν κρατῶν ἀστική τάξις εἶναι ὁ φορεὺς τῆς πνευ-
 ματικῆς ἀναπτύξεως.

Η ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

Ἡ Βεσφαλικὴ Εἰρήνη (1648) καθιέρωσε τὴν πολιτικὴν διά-
 σπασιν τῆς Γερμανίας καὶ τὸν οὐσιαστικὸν ἐξαφανισμὸν τῆς αὐτο-
 κρατορικῆς ἐξουσίας. Ὅδηγούμενοι ἀπὸ τὸ προσωπικὸν τῶν συμφέ-
 ρον οἱ ἡγεμόνες δὲν θέλουν νὰ εἶναι ἀπλοῖ ἀκόλουθοι τοῦ αὐτοκρά-
 τος καὶ δὲν διστάζουν νὰ συνασπισθοῦν ἐναντίον του. Τὸ 1785 ὁ
 Φρειδερίκος Β΄ τῆς Πρωσσίας σχηματίζει τὴν λεγομένην Ὁμο-
 σπονδίαν τῶν ἡγεμόνων ὑπὸ τὸ πρόσχημα νὰ ὑπερασ-
 πίσουν «τὰ γερμανικὰ δικαιώματα», εἰς τὴν πραγματικότητα ὅμως,
 διὰ νὰ περισώσουν τὰ πλεονεκτήματα, τὰ ὅποια ἐχορήγησεν εἰς
 αὐτοὺς ἡ Συνθήκη τῆς Βεσφαλίας. Ἡ αὐτοκρατορία εἶχε κατα-
 τήσει σιὰ.

ΟΙ ΗΓΕΜΟΝΕΣ

Ἡ Γερμανία εἶναι διηρημένη εἰς μέγαν ἀριθμὸν κρατῶν, κυβερ-
 νομένων ἀπὸ πολυμελεῖς ἡγεμονικοὺς οἴκους μὲ τοὺς ποικιλωτάτους
 τίτλους τῶν. Οἱ ἡγεμόνες θέτουν τὰ ἀτομικά τῶν συμφέροντα ὑπερ-
 ἄνω τοῦ κοινοῦ, ἔχουν διαρκῶς ἐδαφικὰ ζητήματα πρὸς ἀλλήλους,
 σπαταλοῦν εἰς πολυτελεῖς ἀλλὰς καὶ ματαιοδοξίας καὶ δίδουν ἀφορ-
 μὴν εἰς ξένας ἐπεμβάσεις. Ὁ πόλεμος τοῦ 1740—1763 ὑπῆρξε κατα-
 στρεπτικὸς καὶ διὰ τὰ μεγαλύτερα κράτη τῆς Γερμανίας.

Ἡ κακὴ κατάστασις τῶν οικονομικῶν ἔπεισε πολλοὺς ἡγεμόνας
 νὰ εἰσαγάγουν μεταρρυθμίσεις εἰς τὴν διοίκησιν, κατέστειλαν τὰς
 κ α τ α χ ρ ῆ σ ε ι ς καὶ κατήργησαν τὰ προνόμια. Ὑπὸ τὴν ἐπίδρα-

σιν τῶν γάλλων φιλοσόφων καὶ οἰκονομολόγων πολλοὶ ἡγεμόνες εἰσ-
γάρσθησαν ὡς προοδευτικοὶ ἄρχοντες. Εἰς τὴν μαρκωνίαν τῆς Βάδης,
εἰς τὸ δουκάτον τοῦ Σάξ-Βάιμαρ, εἰς τὴν Σαξονίαν καὶ ἰδίως εἰς τὴν
Βαυαρίαν, οἱ ἡγεμόνες ἐπροστάτευσαν τὴν γεωργίαν, τὴν βιομηχα-
νίαν καὶ τὸ ἐμπόριον, ἐτακτοποίησαν τὰ οἰκονομικά, κατήργησαν τὰς
βαναύσους ποινάς, καθιέρωσαν θρησκευτικὴν ἀνοχὴν καὶ ἐσχεδίασαν
ἢ ἐδημοσίευσαν δικαστικοὺς ἢ διοικητικοὺς κώδικας.

Τὰ μεγαλύτερα γερμανικὰ κράτη τοῦ 18ου αἰῶνος ἦσαν τὸ Ἐν-
νόβερρον, ἡ Σαξονία καὶ ἡ Βαυαρία. Κυρίως ὅμως δύο ἐξ αὐτῶν, τὸ
κράτος τῶν Ἐψβούργων (Ἀυστρια) καὶ τὸ κράτος τῶν Χοεντσόλλερν
(Πρωσσία), ἦσαν μεγάλαι δυνάμεις.

Ἡ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ

Κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ 18ου αἰῶνος ἰδίως ἐσημειώθη ἀξιό-
λογος πνευματικὴ κίνησις εἰς τὰ γερμανικὰ κράτη. Ἡ διανοητικὴ ἀ-
νάπτυξις ἐπεβλήθη ἀρχικῶς ἐκ τῶν ἄνω διὰ τῶν πανεπιστημίων, τὰ
ὁποῖα οἱ ἡγεμόνες ἴδρυσαν εἰς τὰς ἔδρας τῶν. Παρὰ τὰ παλαιὰ πα-
νεπιστήμια ἰδρῦθησαν νέα προοδευτικώτερα, ὅπως τῆς Ίένας,
Λειψίας, Χάλλης, εἰς τὰ ὁποῖα δὲν ἐδίδασκον μόνον θεο-
λογίαν καὶ φιλοσοφίαν, ἀλλὰ καὶ νομικὴν, ἱστο-
ρίαν, φιλολογίαν καὶ φυσικὰς ἐπιστήμας.

Πολλὰ ἀπὸ τὰς ἔδρας τῶν ἡγεμονιῶν ἀνεπτύχθησαν εἰς πλου-
σίας καὶ πολυανθρώπους πόλεις. Οἱ ἡγεμόνες ἐκτίσαν εἰς αὐτὰς ἀνά-
κτορα κατ' ἀπομίμησιν τῶν Βερσαλλιῶν καὶ εἰσήγαγον τὴν ἐπίπλω-
σιν, τὴν ἐνδυμασίαν καὶ τὰ ἔθιμα τῆς γαλλικῆς αὐτῆς. Ἡ τάξις τῶν
εὐπόρων, ἡ ὁποία ἐδημιουργήθη εἰς τὰς πρωτεύουσας τῶν ἡγεμονιῶν
καὶ εἰς τὰς ἐλευθέρας πόλεις, ἀνεπτύχθη διανοητικῶς καὶ ἐκαλλιέρ-
γησε τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας. Ἀπὸ τὴν ἀποψιν αὐτὴν ἡ πολι-
τικὴ διαίρεσις ἦτο πλεονέκτημα, διότι εἶχεν ἡ Γερμανία πολλὰς πρω-
τεύουσας, αἱ ὁποῖαι ἔγιναν κέντρα πνευματικά, ἐνῶ ἡ πνευματικὴ κί-
νησις τῆς Γαλλίας συνεκεντρῶντο μόνον εἰς τοὺς Παρισίους.

Κατ' ἀρχὰς ἡ γαλλικὴ γλῶσσα καὶ λογοτεχνία ἀπέκτησαν μεγα-
λὴν ἐπιρροὴν εἰς τὴν Γερμανίαν. Ἄλλ' ἀφοῦ ἀφυπνίσθη ἡ ἐθνικὴ
συνείδησις, οἱ γερμανοὶ λόγιοι κατεπολέμησαν τὴν ἐπίδρασιν αὐτὴν
καὶ ἔγραψαν εἰς τὴν ἐθνικὴν τῶν γλῶσσαν. Ἡ γερμανικὴ ἐπεβλήθη

μετὰ μακρὸν ἀγῶνα καὶ κατὰ τῆς καθιερωμένης λατινικῆς, ἡ ὁποία ὅμως ἐξηκολούθησε νὰ γράφεται καθ' ὅλον τὸν 18ον αἰῶνα.

II. Η ΑΥΣΤΡΙΑ

ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΕΙΣ ΜΕΓΑΛΗΝ ΔΥΝΑΜΙΝ

Οἱ Ἀψβούργοι τῆς Βιέννης ἐξηκολούθουν νὰ φέρουν τὸν τίτλον τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας, ὃ ὁποῖος ἔγινε κληρονομικὸς εἰς τὴν οἰκογένειάν των χωρὶς νὰ ἔχη οὐσιαστικὴν σημασίαν.

Ἄλλὰ ἡ συμπαγὴς κτῆσις των ἐπὶ τοῦ Δουνάβεως αὐξηθεῖσα σημαντικῶς διὰ τῶν νικῶν κατὰ τῆς Τουρκίας καὶ τῶν ἐπιτυχιῶν τῆς συνθήκης τῆς Οὐτρέχτ (1714) ἐπέτρεψεν εἰς αὐτοὺς νὰ ἀποκτήσουν μεγάλην ἰσχύν. Διὰ τῶν πολέμων πρὸς τοὺς Τούρκους ἡ Αὐστρία ἀνεπτύχθη εἰς μεγάλην δύναμιν.

Τὸν 18ον αἰῶνα ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια νὰ ὀνομάζουσι Αὐστρίαν τὸ σύνολον τῶν κτήσεις τοῦ Ἀψβουργικοῦ οἴκου καὶ τὸν ἄρχοντα αὐτῶν αὐτοκράτορα. Αἱ κτήσεις αὗται ἐκτὸς τῶν παλαιῶν χωρῶν τοῦ στέμματος, τοῦ δουκάτου τῆς Αὐστρίας, Στυρίας, Καρινθίας καὶ Καρνιολίας, περιελάμβανον τὸ βασίλειον τῆς Βοημίας καὶ Οὐγγαρίας, τὴν Τρανσυλβανίαν, πρὸς τοῦτους τὰς νέας κτήσεις, τὸ Μιλᾶνον, τὴν Νεάπολιν, Σαρδηνίαν καὶ Βέλγιον.

Ἡ Αὐστρία λοιπὸν ἦτο μεγάλη μοναρχία τὸν 18ον αἰῶνα καὶ ἔπαιξε σημαντικὸν μέρος εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν ἱστορίαν μέχρι τῶν ἡμερῶν μας. Κατὰ τὴν σύνθεσιν ὅμως ἦτο κράτος καθολικόν, ἀποτελούμενον ἀπὸ Γερμανοὺς, Τσέχους, Οὐγγρους, Σέρβους, Ρουμάνους, Φλαμανδοὺς, Ἰταλοὺς, Γάλλους. Οἱ λαοὶ αὗτοι ἀπετέλουσι ἰδιαιτέρα κράτη, τὰ ὁποῖα συνήλωνε τὸ πρόσωπον τοῦ βασιλέως. Εἶχον ἰδίαν πρωτεύουσαν, ἰδίαν διοίκησιν καὶ ἰδίαν βουλὴν εὐγενῶν, συνήθως δίαίταν καλουμένην. Ἡ Βοημία καὶ ἡ Οὐγγαρία μάλιστα εἶχον καὶ ἰδίους καταστατικὸς χάρακας.

ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΕΩΣ

Τοιοῦτον συγκρότημα ὅμως δὲν ἦτο στερεὸν καὶ ἡ ἐξάπλωσις ἀπετέλει κίνδυνον διὰ τὸ κράτος. Οἱ ἡγεμόνες τῆς Αὐστρίας εἶχον

πολλὰς προστριβὰς εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ ζητήματα μὲ τοὺς πολυαριθμοὺς γείτονας τῶν. Διὰ τὰ συγκρατήσουν τὰ ἀνομοιογενῆ στοιχεῖα τῆς μοναρχίας καὶ τὰς βλέψεις τῶν ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν, ἔπρεπε νὰ διατηροῦν ἰσχυρὸν στρατόν. Περὶ τὰ μέσα τοῦ αἰῶνος ὁ πόλεμος διὰ τὴν διαδοχὴν τοῦ θρόνου ἠπέλιψε τὴν ὑπαρξίν τοῦ κράτους.

Ὁ αὐτοκράτωρ **Κάρολος ΣΤ'** (1711—1740), υἱὸς τοῦ Λεοπόλδου Α' καὶ διάδοχος τοῦ ἀδελφοῦ του Ἰωσήφ Α' (1705—1711), ἀνεμίχθη εἰς τὰ θορυβώδη γεγονότα τῶν πρώτων δεκαετιῶν τοῦ αἰῶνος. Ὀλίγον ἔλειψε νὰ ἀρπάσῃ τὸ στέμμα τῆς Ἰσπανίας ἀπὸ τὸν Φίλιππον Ε' (πόλεμος διαδοχῆς τῆς Ἰσπανίας). Ἀναπτρωθεὶς ἀπὸ τὰς ἐπιτυχίας τῆς συνθήκης τοῦ Οὔτρεχτ ὠνειρεύθη τὴν ἀνασυγκρότησιν τῆς αὐτοκρατορίας Καρόλου Ε'. Εὐτυχῆσας εἰς τὸν πόλεμον πρὸς τοὺς Τούρκους (εἰρήνην Πασάρεβιτς, 1718) ἐσχέδιασε νὰ κυριαρχήσῃ εἰς τὰ Βαλκάνια. Διὰ τὴν διπλὴν αὐτὴν φιλοδοξίαν ἐξήντησε πόρους καὶ στρατεύματα καὶ ἀκόμη περισσότερον ἐξῆσθένισε τὸ κράτος του διὰ προσωπικὰς ἐπιδιώξεις.

Ὁ Κάρολος μὴ ἔχων ἄρρενα γόνον ἤθελε νὰ ἀφήσῃ διάδοχον τὴν θυγατέρα του **Μαρίαν Θηρεσίαν**. Κατὰ τινὰ ὅμως διάταξιν τοῦ αὐτοκράτορος Λεοπόλδου (1703) ὁ θρόνος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καρόλου περιήρχετο εἰς τὰς θυγατέρας τοῦ ἐπίσης χωρὶς ἄρρενα γόνου ἀποθανόντος ἀδελφοῦ του Ἰωσήφ Α'. Ὁ Κάρολος διὰ πράξεως, ἡ ὁποία ὠνομάσθη *Pragmatica Sanctio* (1713) καὶ ἔγινεν ὀνομαστὴ εἰς τὴν ἱστορίαν, ὥριξε μαζὶ μὲ τὸ δικαίωμα τῆς γυναικείας διαδοχῆς διάδοχόν του τὴν ἰδικὴν του θυγατέρα **Μαρίαν Θηρεσίαν**. Δι' ἀκαταπονήτων προσπαθειῶν, παραχωρήσεων καὶ ὑποσχέσεων, κατώρθωσεν ἡ πράξις νὰ ἀναγνωρισθῇ ἀπὸ τοὺς ἀμέσως ἐνδιαφερομένους καὶ τοὺς ξένους ἡγεμόνας. Ὅταν ὅμως ἀπέθανε, κανεὶς δὲν ἐσεβάσθη τὴν συνθήκην, διότι εἶχε παραλείψει νὰ στηρίξῃ αὐτὴν ἐπὶ ἰσχυροῦ στρατοῦ, ὅπως συνεβούλευσεν αὐτὸν ὁ πρίγκιψ Εὐγένιος.

Ἡ Αὐστρία περιεπλάκη εἰς ὀκταετῆ πόλεμον, κατὰ τὸν ὅποιον συνησπίσθησαν ἐναντίον τῆς αἰ' μεγαλύτεραις ἡπειρωτικαῖς δυνάμεις, Πρωσσία, Γαλλία, Ἰσπανία. Ὅταν λοιπὸν ἀπεσοβήθη ὁ κίνδυνος, ἔγινε ζωηρῶς αἰσθητὴ ἡ ἀνάγκη τῆς ἀναδιοργανώσεως τοῦ κράτους καὶ τῆς συγκεντρώσεως τῆς ἐξουσίας, ὅπως εἰς ἄλλα κράτη.

ΜΑΡΙΑ ΘΗΡΕΣΙΑ (1740-1780)

Λαβούσα την αρχήν εικοσιτριῶν ἐτῶν ἐν μέσῳ φοβερῶν ἀνωμαλιῶν ἢ κόρη Καρόλου ΣΤ΄ ἔδειξεν ἐνεργητικότητα, ἀνδρικὸν θάρρος καὶ πρωτοβουλίαν. Ἡ Μαρία εἶχεν ἀνατραφῆ διὰ τὰ κυβερνήσια. Ἀπὸ τὸ 18ον ἔτος παρευρίσκειτο εἰς τὰ συμβούλια καὶ ἀπέδειξε διαυγῆ ἀντίληψιν, εὐθυκρισίαν καὶ πρακτικὸν πνεῦμα. Εἰλικρινῆς καὶ τολμηρά, ἀφελῆς καὶ εὐθυμος, ἔγινε παροιμιώδης διὰ τὴν οἰκειότητα πρὸς τοὺς ὑπηκόους της. Ἀντελήφθη εὐσυνειδήτως «τὸ ἔργον τοῦ βασιλέως»

Μαρία Θηρεσία.

καὶ εἰργάσθη μέχρι τῆς τελευταίας στιγμῆς. Ἠγάπα ἔξαιρετ κῶς τὸν στρατὸν, τὸν ὁποῖον ἐσυνήθιζε νὰ ἐπιθεωρῆ ἔφιππος. Οὐδέποτε ἐσκέφθη περὶ φιλοσοφίας καὶ κοινωνικῶν μεταρρυθμίσεων. Ἠγάπα ὄμως τὴν μουσικὴν καὶ τοὺς χορούς. Ἐπ' αὐτῆς ἡ Βιέννη ἔλαβε τὴν δονομαστὴν φαιδρότητα καὶ λάμπριν.

Ἡ Μαρία βοηθουμένη ἀπὸ τὸν υἱὸν της Ἰωσήφ ἐπεχείρησε νὰ μεταρρυθμίσῃ τὸ κράτος, νὰ ἐπιβάλλῃ ὁμοιόμορφον διοίκησιν καὶ νὰ συγκεντρώσῃ τὴν ἐξουσίαν εἰς χεῖρας της. Ἐπροχώρησεν ὁμως μεθοδικὰ καὶ μὲ προσοχήν, διὰ νὰ μὴ προσκρούσῃ εἰς τὰ αἰσθήματα τῶν ποικίλων λαῶν τοῦ κράτους της. Ἐ-

κυβέρνησε μόνη μὲ ὀλίγους συμβούλους καὶ ὡς προϋπόθεσιν τῆς ὑπάρξεως τοῦ κράτους της εἶχε τὸν στρατὸν. Διὰ τοῦτο ἐφρόντισε νὰ διατηρῆ ἀξιόλογον καὶ ἀξιόμαχον στρατιωτικὴν δύναμιν. Τοιουτοτρόπως κατώρθωσε νὰ καταστήσῃ τὸ κράτος της αὐστηρῶς συγκεντρωμένον ἐκτὸς τῆς Οὐγγαρίας, ἡ ὁποία διετήρησε τὴν αὐτόνομον ἀριστοκρατικὴν διοίκησιν καὶ διαίτάν της. Ἀποτέλεσμα τῆς δεξιᾶς αὐτῆς πολιτικῆς ἦτο ἡ ὀργάνωσις τῆς μοναρχίας εἰς κράτος γερμανικόν, τὸ ὁποῖον ὑπῆκουεν εἰς ἐνιαίαν διοίκησιν, μὲ Βέλγους, Ἰταλοὺς καὶ Οὐγγρούς, προσηλωμένους εἰς αὐτό.

ΙΩΣΗΦ Β΄ (1780—1790)

Ὁ πρεσβύτερος υἱὸς τῆς Μαρίας Ἰωσήφ Β΄ ἐπλάτυνε τὸ πρόγραμμα καὶ ἠλλάξε τὴν τακτικὴν τῆς μητροῦς του, τῆς ὁποίας συνεργάτης ἦτο ἀπὸ τοῦ 1765. Ἐξαιρετικὴ καὶ συμπαθὴς μορφὴ, ἀπλοῦς συνेतὸς, μὲ ὑψηλὰ φρονήματα, εἶναι ὁ ἐπὶ τοῦ θρόνου φιλόσοφος καὶ κατ' ἐξοχὴν φιλόσοφος ἡγεμὼν, τοῦ ὁποίου ὁ βίος ὑπῆρξε πρότυπον τάξεως καὶ φιλεργίας.

Ὁ Ἰωσήφ ἐπεχείρησε νὰ ἐφαρμόσῃ συστηματικώτερον τὴν μεταρρυθμίσιν καὶ νὰ συνδυάσῃ αὐτὴν μὲ τὰς νέας ἀντιλήψεις κράτους καὶ διοικήσεως. Εἶχε μελετήσει τοὺς γάλλους συγγραφεῖς τῶν χρόνων του καὶ ἤθελε νὰ διαρρυθμίσῃ τὸ κράτος του κατὰ τὰς ὑποδείξεις τοῦ ὀρθοῦ λόγου, ὅπως ἐδίδασκον οἱ φυσικοκράται καὶ οἱ φιλόσοφοι. Ὅπως ἡ πλειονότης τῶν διανοουμένων τοῦ 18ου αἰῶνος, ἀπεστρέφετο τὰς συνηθείας τοῦ παλαιοῦ καθεστῶτος, πᾶν τὸ παραδεδομένον καὶ ἱστορικῶς καθιερωμένον. Ἀλλὰ τὸ καθεστὼς τῆς Αὐστρίας ἐστηρίζετο κατ' ἐξοχὴν ἐπὶ τῆς παραδόσεως, ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν δικαιωμάτων τῶν εὐγενῶν, τὰ ὅποια οἱ φιλόσοφοι ὠνόμαζον προλήψεις.

Ὁ Ἰωσήφ κατήργησε τὴν δουλοπαροικίαν, διότι ἐφρόνει, ὅτι οἱ ἀληθεῖς ἰδιοκτῆται τῆς γῆς εἶναι οἱ γωργοὶ καὶ ὄχι οἱ φεουδάρχαι, ἐθέσπισε τὴν ἐλευθερίαν τῆς βιομηχανίας καὶ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ τύπου καὶ καθιέρωσε τὴν ἀνεξιθρησκείαν (tolérance). Ἐξεδίωξε τοὺς Ἰησοῦίτας, διέλυσε πολλὰ μοναχικὰ τάγματα καὶ μετέτρεψε 2000 μοναστήρια εἰς νοσοκομεῖα, σχολεῖα ἢ ἐργοστάσια καὶ ἐπεχείρησε ριζικωτέραν διοικητικὴν μεταρρυθμίσιν, διὰ νὰ μετασχηματίσῃ τὴν Αὐστρίαν εἰς κράτος συγκεντρωμένον μὲ ὁμοίμορφον διοίκησιν. Ἡ Βιέννη ἔγινεν ἡ μοναδικὴ πρωτεύουσα, τὸ βασιλικὸν ἀνάκτορον τῆς Πράγας μετεβλήθη εἰς στρατῶνα, τὸ στέμμα τοῦ Ἁγίου Στεφάνου ἀφῆρέθη ἀπὸ τὴν Βουδαπέστην, κατηργήθησαν τὰ προνόμια τῶν ἀντιπροσωπειῶν τῶν εὐγενῶν.

Εἰς πολλοὺς ἐκ τῶν νεωτερισμῶν τοῦ ὀ Ιωσήφ προηγήθη τῶν μεταρρυθμιστικῶν θεσμῶν τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ἡ ὁποία ἐξεργάγη κατὰ τὸ τελευταῖον ἔτος τῆς βασιλείας του. Ἀλλ' ἡ Αὐστρία δὲν ἦτο τὸ κατάλληλον ἔδαφος διὰ τοιαύτας ριζικὰς μεταρρυθμίσεις.

Οι Ούγγροι εύγενείς έξωργίσθησαν διά τήν κατάργησιν τῆς δουλοπαροικίας, οἱ Βέλγοι διά τούς θρησκευτικούς νεωτερισμούς. Αἱ διατάξεις περὶ ἀνεξιδροσκειάς προσέκρουσαν εἰς τήν ἀμάθειαν καὶ μισαλλοδοξίαν τοῦ ὄχλου, ἐνῶ ἡ δικητικὴ ἀφομοίωσις ἐνέβαλεν εἰς ἀνησυχίας τὰς ἐθνότητας. Οἱ Βέλγοι ἐπανεστάτησαν, ἐκήρυξαν ἔκπτωτον τὸν Ἰωσήφ καὶ ἀπέκτησαν τήν ἀνεξαρτησίαν.

Ὁ Ἰωσήφ εἶδε νὰ καταρρέῃ ἡ προσπάθειά του καὶ ἀπέθανε πλήρης πικρίας παρὰ τὸν Δούναβιν, ὅπου ἐπολέμει κατὰ τῶν Τούρκων ὄνειρευόμενος νὰ καταλύσῃ τὸ κράτος τοῦ σουλτάνου καὶ νὰ ἐλευθερώσῃ τούς χριστιανικούς πληθυσμούς.

Ὁ ἀδελφὸς καὶ διάδοχός του **Λεοπόλδος Β΄** (1790—1792) ἔσπευσε νὰ ἀνακαλέσῃ σχεδὸν ὅλας τὰς διατάξεις του, διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τήν γαλήνην τοῦ κράτους. Αἱ μεταρρυθμίσεις ὅμως τῆς Μαρίας καὶ τοῦ Ἰωσήφ δὲν ἀπέτυχον εἰς τὸ σύνολον, διότι κατέστησαν τήν Αὐστρίαν κράτος συγκεντρωμένον, γερμανικὸν εἰς τὴν ὀργάνωσιν, στρατιωτικὸν πρὸ παντός, καὶ οἰκονομικῶς ἀκμαῖον, ὥστε νὰ δυνηθῇ νὰ ζήσῃ ἐπὶ ἕνα αἰῶνα καὶ πλέον ἀκόμη. Τὸ 1789, ὅταν ἤρχιζεν ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις καὶ νέα περίοδος πολέμων, ἡ Αὐστρία ἦτο εἰς καλύτεραν κατάστασιν παρὰ τὸ 1713.

III. Η ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΗΣ ΠΡΩΣΣΙΑΣ

ΠΑΛΑΙΟΤΕΡΑ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΡΩΣΣΙΑΣ

Ἡ Πρωσσία ἦτο κατ' ἀρχὰς ἀσήμαντος ἡγεμονία. Ὁ πυρῖν, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἀνεπιύχθη, εἶναι ἡ μαρκιωνία τοῦ Βρανδεμβούργου (Brandenburg) κειμένη μεταξὺ τῶν ποταμῶν Ἐλβε καὶ Ὁδερ. Ὁλη ἡ χώρα ἀνατολικῶς τοῦ Ἐλβε κατοικεῖτο ἀπὸ Σλάβους, οἱ ὁποῖοι ἐξεγερμανίσθησαν κατὰ τούς μέσους χρόνους. Εἰς τὰς χώρας αὐτάς, ὅπως καὶ εἰς τὴν Αὐστρίαν, οἱ Γερμανοὶ διὰ μακρῶν πολέμων ἴδρυσαν μικρὰς ἡγεμονίας ἐκκλησιαστικὰς ἢ ἀκριτικὰς (Mark). Τὸν 14ον αἰῶνα ὁ αὐτοκράτωρ ἔδωκεν εἰς τὸν ἡγεμόνα τοῦ Βρανδεμβούργου τὸν τίτλον τοῦ ἐκλέκτορος καὶ τὸν 15ον αἰῶνα ἐδώρησε τὸ Βρανδεμβούργον εἰς τὸν οἶκον τῶν Χοεντζόλλερν (Hohenzollern). Τοιοῦτοτρόπως ὁ οἶκος οὗτος, ὁ ὁποῖος ἦτο ἀρχικῶς νοτιογερμανικὸς (Nu-

ρεμβέργη), μετεφυτεύθη εἰς τὴν βόρειον Γερμανίαν, ὅπου τὸν ἀνέμε-
 вен ἔνδοξον μέλλον.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 17ου αἰῶνος οἱ Χοεντζόλλερν τοῦ Βρανδε-
 βούργου ἀπέκτησαν ἐκ κληρονομίας μικρὰν κτῆσιν ἐπὶ τοῦ Ρήνου, τὸ
 δουκᾶτον Κλέβ. καθὼς καὶ τὸ δουκᾶτον τῆς Πρωσ-
 σίας, τὴν σημερινὴν Ἀνατολικὴν Πρωσίαν, ἣ ὁποία διετελεῖ ὑπὸ
 τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς Πολωνίας.

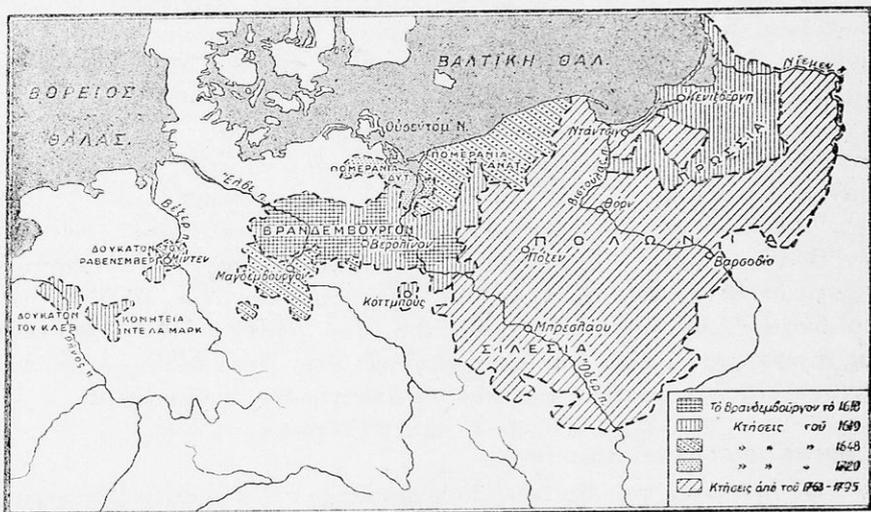
Μόνον αἱ δυτικαὶ κτήσεις τῶν Χοεντζόλλερν ἦσαν σχετικῶς ἀνε-
 πτυγμέναι, διότι ἐκεῖ ὑπῆρχον ὁποσδήποτε πόλεις ὅμοιαι μὲ τὰς ὀλ-
 λανδικὰς, ἐνῶ αἱ κτήσεις αὐτῶν, αἱ ὁποῖαι ἔκειντο πρὸς ἀνατολὰς
 τοῦ Ἑλβε, ἦσαν τότε εὐρεῖα πεδιάς ἀμμώδης καὶ ἄγονος διακοπτο-
 μένη ἀπὸ δάση καὶ ἔλη καὶ ἐλάχιστα ἀνεπτυγμέναι. Πόλεις σχεδὸν
 δὲν ὑπῆρχον εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ οὔτε καὶ ἀστικὴ τάξις. Οἱ κάτοικοι
 ἦσαν ἢ ἱππῶται (Ritter) ἢ γεωργοὶ (Bauer).

Ὁ ἐκλέκτωρ τοῦ Βρανδεμβούργου δὲν ἦτο ἀνεξάρτητος, διότι τὸ
 μὲν Βρανδεμβούργον ὑπῆγετο εἰς τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ αὐτοκράτο-
 ρος, τὸ δὲ δουκᾶτον τῆς Πρωσσίας ἐξηρτᾶτο ἀπὸ τὸν βασιλεῆ τῆς
 Πολωνίας. Ἄλλ' ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 17ου αἰῶνος εὐτυχῆ γεγονότα
 καὶ ἡ προσωπικὴ ἀξία των ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς Χοεντζόλλερν νὰ ἐκ-
 τείνουν τὴν ἐπικράτειάν των καὶ νὰ ἀποκτήσουν ἀνεξαρτησίαν.

Ο ΜΕΓΑΣ ΕΚΛΕΚΤΩΡ (1640-1688)

Οἱ ἡγεμόνες τοῦ Βρανδεμβούργου ἔφερον ἐπὶ μακρὸν τὸν τίτλον
 τοῦ ἐκλέκτορος. Εἷς ἐξ αὐτῶν, ὁ Φρειδερίκος Γουλιέλμος (1640—
 1688), ὁ ἐπονομασθεὶς Μέγας Ἐκλέκτωρ, ἦτο ἡγεμὼν ἐ-
 ξαιρετικῆς ἀξίας. Κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας του εἶδεν ἐρη-
 μουμένην τὴν χώραν του ἀπὸ τὰ δεινὰ τοῦ Τριακονταετοῦ πολέμου.
 Εἰς τὴν εἰρήνην τῆς Βεσφαλίας ἀπέκτησε τὴν Πομερανίαν. Ἄλλὰ
 τὸ κράτος του ἦτο εἰς κακὴν κατάστασιν. Εἶχεν ἐν συνόλῳ ἡμισυ ἐ-
 κατομιμύριον κατοίκους, ἣ πρωτεύουσά του, τὸ Βερολίνον, εἶχεν 6
 χιλιάδας κατοίκους καὶ ἀπὸ τὰς 1200 οἰκίας του αἱ 350 ἦσαν ἐγκα-
 ταλειωμέναι. Ὁ στρατός του δὲν ὑπερέβαινε τὰς 7 χιλιάδας. Ὁ Μέ-
 γας Ἐκλέκτωρ ἐπολιτεύθη μὲ δεξιότητα, ἐπέβαλε τακτικὴν φορολογίαν,
 κατήρτισε στρατὸν κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ ὀλλανδικοῦ καὶ ἔγινε κύ-
 ριος εἰς τὸ κράτος του. Ἐγκατέστησεν εἰς τὴν χώραν του τοὺς γάλ-

λους καλβινιστάς, οί οποίοι ἔφυγαν ἀπό τὴν Γαλλίαν μετὰ τὴν ἀνάκλησιν τοῦ Διατάγματος τῆς Νάντης. Αἱ 20 χιλιάδες περίπου ἄνθρωποι ἀνεπτυγμένοι, καλοὶ τεχνῖται, ἔδωσαν τὴν πρώτην ὄθησιν εἰς τὴν πρόοδον τῆς Πρωσσίας. Ἀπὸ τοὺς 1600 ἀξιωματικούς τοῦ Φρειδερίκου Γουλιέλμου οἱ 300 ἦσαν γάλλοι. Τέλος κατώρθωσε νὰ ἀπαλλάξῃ τὸ δουκάτον τῆς Πρωσσίας ἀπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ βασιλέως τῆς Πολωνίας. Τοῦτο ἦτο γεγονός σημαντικόν, διότι οἱ ἡγεμόνες τοῦ

Ἀνάπτυξις τῆς Πρωσσίας.

Βρανδεμβούργου ἐγίνοντο κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀνεξάρτητοι εἰς ἓν τμήμα τοῦ κράτους των.

Ἡ ΠΡΩΣΣΙΑ ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ (1701)

Ὁ υἱὸς τοῦ Φρειδερίκος Α' (1688—1713) παρέλαβεν ἀπὸ τὸν πατέρα του κράτος ὀργανωμένον καὶ ἀξιόλογον στρατόν, ἐβοήθησε τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας κατὰ τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' καὶ ὡς ἀμοιβὴν ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως διὰ τὸ ἀνεξάρτητον τμήμα τοῦ κράτους του, τὴν Πρωσίαν. Ἀπὸ τότε οἱ ἐκλέκτορες τοῦ Βρανδεμβούργου ὠνομάσθησαν Βασιλεῖς τῆς Πρωσσίας καὶ

οί ύπήκοοί των ἀδιαφόρως Πρωσσοί, εἰς ὅποιον τμήμα τῆς ἐπικρατείας καὶ ἂν ἀνήκον. Ὁ Φρειδερίκος Α΄ εἶναι ὁ πρῶτος βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας. Εἰς τὴν αὐτὴν Λουδοβίκου ΙΔ΄ ἡ δημιουργία τοῦ νέου αὐτοῦ βασιλείως ἐπροκάλεσε τὸν γέλωτα. Ἄλλ' ἡ Πρωσσία ἐπεφύλασεν ἐκπλήξεις.

Ὁ διάδοχός του **Φρειδερίκος Γουλιέλμος Α΄** (1713—1740), ὁ πατὴρ τοῦ Φρειδερίκου τοῦ Μεγάλου, ἦτο ἄνθρωπος περιέργος καὶ ιδιόρρυθμος μέχρι τοῦ σημείου νὰ θεωρεῖται εἰς τὴν Εὐρώπην ὡς μὴ ἔχων ἐντελῶς σώας τὰς φρένας. Νέος δὲν ἔμαθε τίποτε, καὶ δὲν ἤσθάνετο τὴν ἀνάγκην τῆς μορφώσεως καὶ τῶν γνώσεων, ἐπειδὴ ἐπίστευεν, ὅτι ὁ Θεὸς φροντίζει δι' αὐτόν. Ἀπεστρέφετο τὴν πολυτέλειαν καὶ τὰς ἐπιδείξεις καὶ ἐπέβαλλεν αὐστηρὰν οἰκονομίαν εἰς ἑαυτὸν καὶ τὴν οἰκογένειάν του. Συνέβη νὰ ραβδίση εἰς τὸν δρόμον ἐργάτας, διότι κατὰ τὴν κρίσιν του δὲν εἰργάζοντο καλῶς. Κατὰ βῆθος ὅμως εἶχε νοῦν πρακτικὸν καὶ παρὰ τὰς ιδιόρρυθμίας του ἐκυβέρνησε καλὰ. Ἐφρόντισε κυρίως διὰ τὰ οἰκονομικὰ καὶ κατώρθωσε νὰ αὐξήσῃ σημαντικῶς τὰ εἰσοδήματά του.

Ὁ Φρειδερίκος Γουλιέλμος μὲ πάθος ἠγάπησε τὰ στρατιωτικά. Ἐφόρει διαρκῶς στρατιωτικὴν στολὴν καὶ συνανεστρέφετο ἀξιωματικούς. Εἰσήγαγε νέαν τακτικὴν εἰς τὸν στρατόν. Κατεπόνει τοὺς στρατιώτας μὲ ἀκατάπαυστα γυμνάσια. Ἦθελε νὰ ἐκτελοῦν ὁμοιομόρφους κινήσεις ὅλοι συγχρόνως. Τοιουτοτρόπως ἐδημιουργήθη ἡ λεγουμένη **Π ρ ω σ σ ι κ ῆ τ α κ τ ι κ ῆ**. Εἶχε μεγάλην ἀδυναμίαν εἰς τοὺς ὑψηλοὺς στρατιώτας καὶ κατήρτισε τὴν φρουρὰν τοῦ ἀπὸ μεγαλοσώμους ἀνδρας. Ἀποθνήσκων ἄφηγε περίσσευμα $8\frac{1}{2}$ ἑκατομμύρια τάληρα (τάληρον=3 φράγκα περίπου), στρατὸν ἀπὸ 83 χιλιάδας καὶ οἱ κάτοικοι τοῦ κράτους εἶχον αὐξηθῆ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς βασιλείας του ἀπὸ 1.700.000 εἰς 2.700.000.

ΦΡΕΙΔΕΡΙΚΟΣ Ο ΜΕΓΑΣ (1740-1786)

Τὴν δύναμιν αὐτὴν μετεχειρίσθη ὁ υἱός του **Φρειδερίκος ὁ Β΄**, διὰ νὰ ἐπεκτείνῃ τὸ κράτος του καὶ νὰ καταστήσῃ τὴν Πρωσσίαν μεγάλην δύναμιν.

Ὁ πατὴρ του εἶχεν ἐμπιστευθῆ τὴν ἐκπαίδευσίν του εἰς δύο πρῶτους ἀξιωματικούς καὶ εἰς γάλλον εὐγενῆ μετανάστην, ἠθελε δὲ

ὁ υἱὸς του νὰ γίνῃ «εὐσεβῆς χριστιανός, γενναῖος στρατιώτης καὶ καλὸς οἰκογενειάρχης». Ἄλλὰ πρὸς μεγάλην ἀπογοήτευσιν ὁ υἱὸς ἐδείκνυε κλίσιν εἰς τὴν λογοτεχνίαν, τὴν μουσικὴν καὶ τὴν ἀνετον ζωὴν, ἐνῶ ἀντιθέτως ἀπεστρέφετο τὰς στρατιωτικὰς ἀσκήσεις. Ὁ βασιλεὺς ἤρχισε νὰ μὴν ἀνέχεται τὸν «θηλυπρεπῆ» αὐτὸν υἱόν, τὸν ἔλεγεν ὁ ρογανοπαικτην καὶ ποιητην, τὸν ὕβριζε καὶ τὸν ἐρράβδιζεν.

Ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ πατρὸς καὶ υἱοῦ ἐφθασεν εἰς τόσην δξύτητα, ὥστε ὁ Φρειδερίκος ἀπεφάσισε νὰ δραπετεύσῃ εἰς τὸ ἐξωτερικόν.

Φρειδερίκος ὁ Μέγας.

Ἄλλὰ τὸ σχέδιόν του ἀνεκαλύφθη καὶ ὁ βασιλεὺς ἔξω φρενῶν εἰσήγαγεν αὐτὸν καὶ τὸν συνένοχον ἀξιωματικὸν εἰς δίκην ἐπὶ λιποταξίᾳ. Τὸ δικαστήριον κατεδίκασε τὸν ἀξιωματικὸν εἰς ἰσόβια δεσμά, ἀλλ' ἔκρινεν ἑαυτὸ ἀναρμόδιον νὰ δικάσῃ τὸν διάδοχον. Ὁ βασιλεὺς ἐφυλάκισε τὸν υἱόν του ἐντὸς φρουρίου εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς χώρας καὶ διέταξε νὰ ἀποκεφαλίσουν τὸν ἀξιωματικὸν ὑπὸ τὸ παράθυρόν του. Μόλις βραδύτερον συνεφιλιώθη πρὸς αὐτόν, ὅταν ὁ Φρειδερίκος ἐδέχθη νὰ συζευχθῇ τὴν γυναικα, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἐκλέξει ὁ πατήρ του. Ἀνέλαβεν ὑπηρεσίαν εἰς τὴν

διαχείρισιν τῶν οικονομικῶν καὶ ἤρχισε τότε νὰ μυεῖται εἰς τὰς ὑποθέσεις τοῦ κράτους καὶ νὰ ἐκτιμᾷ τὸν πατέρα του. Ἀκριβῶς κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ὁ νεαρὸς διάδοχος (Kronprinz) διήλθεν εἰς τὸ ἀνάκτορον τοῦ Ράϊνμπεργ (Rheinberg) ἐν ἧ ἔτη κατανέμων τὸν χρόνον του εἰς στρατιωτικὰς ἀσκήσεις καὶ εἰς τὴν μελέτην τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ἱστορίας, ὅπως γράφει ὁ ἴδιος. Τότε συνέγραψε τὴν πραγματείαν του Ἀντιμαχιάβελ, εἰς τὴν ὁποίαν προσπαθεῖ νὰ ἀναιρέσῃ τὴν περὶ τοῦ ἡγεμόνος διδασκαλίαν ἰταλοῦ συγγραφέως, καὶ ἐκθέτει τὰς ἰδέας του περὶ τοῦ καθηκόντος τοῦ βασιλέως, τὰς ὁποίας ἐλησμόνησεν, ὅταν ἦλθεν εἰς τὴν ἀρχήν.

Ὁ Φρειδερίκος κατὰ τὴν νεότητά του εἶχε συμπαθήσει τὰς περὶ

κράτους θεωρίας τῶν γάλλων φιλοσόφων, οἱ ὅποιοι ἐδίδασκον, ὅτι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἴσοι καὶ ἐλεύθεροι ἐκ φύσεως καὶ ὅτι ἡ κυριαρχία ἀνήκει εἰς τὸν λαόν. Ὄταν ὅμως ἔγινεν ἄρχων υπεύθυνος, ἐκυβέρνησεν ἀπλυταρχικῶς. Ἀνεγνώριζε μὲν τὸ φυσικὸν δίκαιον τῆς ἰσότητος τῶν ἀνθρώπων, δὲν κατώρθωσεν ὅμως νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὴν ἀντίληψιν τοῦ πατρὸς του καὶ τῆς ἐποχῆς του περὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ βασιλέως, ὅτι δηλαδὴ ὁ βασιλεὺς εἶναι κύριος τοῦ κράτους καὶ δικαιοῦται νὰ ἀποφασίῃ μόνος καὶ χωρὶς περιορισμοὺς περὶ τῶν ὑποθέσεων τῶν ὑπηκόων του.

Ἄλλ' ὁ Φρειδερίκος διέφευγεν ἀπὸ τοὺς προκατόχους του εἰς βασικὰ σημεῖα. Ἐπρέσβευε δηλαδὴ, ὅτι ὁ βασιλεὺς ὀφείλει νὰ κυβερνᾷ μὲ δικαιοσύνην καὶ ἀφιλοκέρδειαν καὶ νὰ ἔχη πρῶτον μέλημα τὸ συμφέρον τοῦ λαοῦ, διότι ὁ βασιλεὺς εἶναι χάριν τοῦ λαοῦ καὶ ὄχι ὁ λαὸς χάριν τοῦ βασιλέως. «Ὁ βασιλεὺς, ἔλεγεν, εἶναι ὁ πρῶτος ὑπάλληλος τοῦ κράτους». Ἐπρέσβευε δηλαδὴ τὴν ἀντίληψιν τοῦ χρόνου του περὶ φωτισμένης ἢ συνετῆς δεσποτείας (σελ. 173—174).

Σκληρυνθεὶς ὅμως ἀπὸ τὰς δοκιμασίας τῶν νεανικῶν χρόνων ἔγινε ψυχρὸς καὶ σκεπτικιστὴς καὶ ὁ πολυμαθὴς καὶ φιλόσοφος λεγόμενος βασιλεὺς δὲν ἔκαμε τίποτε ἀξιόλογον διὰ τὰ γράμματα καὶ τὰς ἐπιστήμας καὶ ἐφρόντισε μᾶλλον διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς γεωργίας καὶ τῆς κτηνοτροφίας, τῆς βιομηχανίας καὶ τοῦ ἐμπορίου. Ἀλλὰ μέχρι τέλους ἔμεινεν ὁ μᾶλλον ἀνεξίθρησκος ἡγεμὼν τῆς Εὐρώπης. *«Εἰς τὴν Πρωσσίαν, ἔλεγεν, ἕκαστος δύναται νὰ σώσῃ τὴν ψυχὴν του ὅπως ὁ ἴδιος θέλει»*. Ἡ χώρα του ἐπλούτησε καὶ ηὔξηθη εἰς πληθυσμὸν καὶ ἐτέθησαν αἱ βάσεις τῆς μετὰ ταῦτα βιομηχανικῆς ἀκμῆς. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς βασιλείας του ἐγκατεστάθησαν τριακόσαι χιλιάδες μετανάσται εἰς τὸ κράτος του. Τοῦτο ὠνόμαζεν ὁ ἴδιος ἐσωτερικὴν κατὰκτησιν.

Ὁ Φρειδερίκος ἦτο θαυμαστὴς τῶν γάλλων συγγραφέων. Προσεκάλεσε τὸν Βολταῖρον, ὁ ὁποῖος διέμεινεν ἐπὶ τινα χρόνον εἰς τὸ ἀνάκτορον του ἀπολαύων ἡγεμονικῶν τιμῶν. Ἄλλ' οἱ δύο ἄνδρες δὲν ἤρηγσαν νὰ ψυχρανθοῦν καὶ ἐχωρίσθησαν περιφρονοῦντες ἀλλήλους. Ὁ Φρειδερίκος συνέγραψε διάφορα ἔργα γαλλιστί. Καὶ οἱ μὲν στίχοι

του, τὸ πλεῖστον φιλοσοφικοῦ διδακτικοῦ περιεχομένου, δὲν εἶναι ἀπταιστοί, ἀλλὰ τὰ ἱστορικά του συγγράμματα (*Memoires pour servir à l'histoire de mon temps* κλπ.) παρὰ τὴν ἀνωμαλίαν τοῦ ἑ-φους εἶναι ἔργα μεγάλης ἀξίας διακρινόμενα διὰ τὴν βαθύτητα τῆς ἱστορικῆς ἀντιλήψεως.

Τὸ πρότιστον ὅμως μέλημα τοῦ Φρειδερίκου ἦτο ὁ στρατός. Διωγάνωσεν ἀξιόλογον στρατιωτικὴν δύναμιν καὶ διεξήγαγε μακροὺς πολέμους καὶ ἀπέκτησε φήμην μεγάλου στρατηγοῦ. Ἀπὸ τὴν Πολωνίαν ἀπέσπασε χώρας, διὰ τῶν ὁποίων ἀποκατεστάθη ἡ συνοχὴ τῆς Πρωσσίας μετὰ τοῦ Βρανδεμβούργου, ἀπὸ τὴν Αὐστροίαν ἀξιόλογον ἐπαρχίαν, τὴν Σιλεσίαν, καὶ κατώρθωσε νὰ διατηρήσῃ τὰς κατακτήσεις ἐναντίον σχεδὸν ὅλης τῆς συνησπισμένης Εὐρώπης. Οὕτω μετὰ 45 ἐτῶν βασιλείαν εἶχε σχεδὸν διπλασιάσει εἰς ἕκτασιν τὸ κράτος του (200 χιλ. τετρ. χιλιόμετρα) καὶ σχεδὸν τετραπλασιάσει εἰς πληθυσμὸν (6 ἕκ. κάτοικοι). Οἱ φόροι ἀπέδιδον 22 ἑκατομ. τάληρα ἐτησίως καὶ τὸ ταμεῖον εἶχε περίσσευμα συνολικὸν 60 ἑκατομ. Ἡ γεωργία καὶ ἡ βιομηχανία ἦσαν εἰς μεγάλην ἀκμὴν.

Η ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΔΥΑΡΧΙΑ

Ἡ ἀνάπτυξις τῆς Πρωσσίας ἐδημιούργησε νέον γερμανικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον ἤρχισε νὰ διεκδικῆ τὴν ἐπὶ τῆς Γερμανίας κυριαρχίαν, τὴν ὁποίαν εἶχε ἕως τότε ἡ Αὐστροία. Ὁ πρωσσικὸς στρατὸς εἶχε ἀναδειχθῆ ἀνώτερος τοῦ αὐστριακοῦ καὶ αἱ νίκαι του, ἰδίως κατὰ τῆς Γαλλίας, ἐκολάκευαν τὸν ἔθνικὸν ἐγωισμόν τῶν Γερμανῶν. Ἀπὸ τότε ἐφάνη, ὅτι τὸ μέλλον ἀνήκει εἰς τὸ ὁμοιογενὲς ἔθνικὸν κράτος τῆς Πρωσσίας καὶ ἐγεννήθη ζωηρὸς ἀνταγωνισμὸς μετὰ τῶν δύο μεγάλων κρατῶν Αὐστροίας καὶ Πρωσσίας διὰ τὴν κυριαρχίαν εἰς τὴν Γερμανίαν. Τὴν κατάστασιν αὐτὴν ὠνόμασαν *γερμανικὴν δυαρχίαν* (dualismus).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'

Η ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ ΤΟΝ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ

Η ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ

Τὰ κράτη τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης ἦσαν περισσότερον καθυστερημένα καὶ γενικῶς δὲν κατώρθωσαν νὰ παρακολουθήσουν τὴν ἀνάπτυξιν τῶν δυτικωτέρων λαῶν.

Μόνον εἰς τὴν Ρωσίαν ὁ Μέγας Πέτρος ἐπέτυχε νὰ συγκεντρώσῃ τὴν ἐξουσίαν εἰς τὰς χεῖρας του καὶ διὰ τολμηρῶν νεωτερισμῶν εἰσήγαγε τὴν χώραν του εἰς τὸν κύκλον τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν.

Πολωνία, Τουρκία καὶ Σουηδία, ἐπειδὴ δὲν κατώρθωσαν νὰ προσαρμοσθῶν εἰς τὰς νέας συνθήκας, ἐξησθένησαν καὶ ἠκρωτηριάσθησαν, ἡ Πολωνία μάλιστα διεμελίσθη ὑπὸ τῶν γειτόνων τῆς καὶ ἔπαυσε νὰ ὑφίσταται ὡς ἀνεξάρτητον κράτος.

Ι. ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΗΣ ΡΩΣΣΙΑΣ

ΟΙ ΡΩΣΣΟΙ

Εἰς τὰς ἐκτεταμένας πεδιάδας τῆς βορειοανατολικῆς Εὐρώπης ἔζων ἀνάκαθεν σλαβικαὶ φυλαί, ἀπὸ τὰς ὁποίας προήλθον οἱ νεώτεροι σλαβικοὶ λαοί, Ρῶσσοι, Πολωνοί, Ρουθηνοί Τσέχοι, Σλοβάκοι, Νοτιοσλάβοι. Οἱ Σλάβοι ἀνεπτυχθησαν πολὺ βραδύτερον ἀπὸ τοὺς ἄλλους λαοὺς τῆς Εὐρώπης.

Ἡ πολυαριθμοτέρα καὶ ἰσχυροτέρα σλαβικὴ φυλὴ, οἱ Ρῶσσοι, ἦσαν ἐξηπλεγμένοι εἰς τὴν λεγομένην Μεγάλην Ρωσίαν. Τὸ πρῶτον ρωσσικὸν κράτος ἵδρυσαν Νορμανδοί, τὸν θοῦν αἰῶνα, εἰσέλθόντες εἰς τὴν χώραν διὰ τὰν μεγάλων ποταμῶν τῆς Βαλτικῆς τὸν κεντρὸν τῶν μεγάλων νορμανδικῶν ἐπιδρομῶν. Ἡ οἰκογένεια τοῦ Ρούρικ ἐβασί-

λευσε μέχρι τοῦ 15ου αἰῶνος. Τὰ πρῶτα ὅμως στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ οἱ Ρῶσοι ἔλαβον ἀπὸ τὸ Βυζάντιον. Κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ 17ου αἰῶνος εἰς τὸν θρόνον ἀνῆλθεν ὁ οἶκος τῶν **Ρωμανῶφ** (1613), ὁ ὁποῖος ἐκυβέρνησε σχεδὸν μέχρι τῶν ἡμερῶν μας.

Τὸν 17ον αἰῶνα ὅμως ἡ Ρωσσία ἐθεωρεῖτο ὡς χώρα ἀσιατικῆ. Οἱ κάτοικοί της ἔμενον μακρὰν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ διετήρησαν ἠθὴ ἀσιατικά. Οἱ Ρῶσοι ἐφόρουσαν ποδῆρεις ἐνδυμασίας, εἶχον τὴν συνήθειαν νὰ χαιρετοῦν τοὺς ἄρχοντας, πίπτοντες εἰς τὰ γόνατα, ἦσαν θρησκόληπτοι καὶ περιορίζον τὰς γυναῖκας. Ἡ κυρίαρχος τάξις, οἱ εὐγενεῖς δηλαδὴ καὶ ὁ κληρὸς, ἦτο ἐχθρική πρὸς τὸν πολιτισμὸν τῶν Εὐρωπαίων, τοὺς ὁποίους ἐθεώρουσαν αἰρετικούς.

Τὸ ρωσικὸν κράτος δὲν εἶχε διέξοδον εἰς τὴν θάλασσαν, διότι τὰ παράλια τῆς Βαλτικῆς κατεῖχον οἱ Σουηδοὶ καὶ τὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου Πόντου οἱ Τούρκοι. Ἡ μοναδικὴ ρωσικὴ θάλασσα, ἡ **Λευκὴ Θάλασσα**, εἶναι παγωμένη τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ ἔτους. Ἐκεῖ εἶναι ὁ λιμὴν τοῦ **Ἀρχαγγέλου**, εἰς τὸν ὁποῖον ἤρχοντο νὰ ἐμπορευθοῦν τὰ ἀγγλικὰ καὶ ὀλλανδικὰ πλοῖα.

Οἱ Ρῶσοι ὅμως ἀνήκουν εἰς τὰς ἀνωτέρας φυλάς, αἱ ὁποῖαι δύνανται νὰ δεχθοῦν καὶ νὰ προαγάγουν τὸν πολιτισμὸν. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ 17ου αἰῶνος ἦλθον εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς τοὺς εὐρωπαίους καὶ ἐντὸς δύο αἰῶνων κατώρθωσαν νὰ τεθοῦν εἰς τὴν σειρὰν τῶν λαῶν, οἱ ὁποῖοι εὐρίσκονται εἰς τὴν πρωτοπορίαν τοῦ πολιτισμοῦ.

Ο ΜΕΓΑΣ ΠΕΤΡΟΣ (1689-1725)

Ὁ Μέγας Πέτρος εἶναι ὁ ἡγεμὸν, ὁ ὁποῖος εἰσήγαγε τὸν λαόν του εἰς τὸν πολιτισμὸν τῆς Δύσεως καὶ κατέστησε τὴν Ρωσσίαν μεγάλην δύναμιν. Κολοσσός, ὕψους περισσότερον τῶν δύο μέτρων, πρόσωπον ἐκφραστικόν, νευρικός καὶ βίαιος, εἶχε λάβει ἀτελῆ μόρφωσιν. Διεφωτίσθη συναναστρεφόμενος τοὺς ξένους τῆς Μόσχας. Παρ' αὐτῶν ἐμυήθη εἰς τὴν ιδέαν τῆς **θηρησκευτικῆς ἀνοχηῆς** καὶ τοῦ **κοσμοπολιτισμοῦ**. Ἀνελθὼν εἰς τὸν θρόνον ἔθεσε διπλοῦν σκοπὸν, νὰ «ἀνοίξῃ παράθυρον», ὅπως ἔλεγεν, εἰς τὴν θάλασσαν καὶ νὰ κάμῃ τὴν Ρωσσίαν συγχρονισμένον κράτος, εἰσάγων εἰς αὐτὸ τὰς δύο δυνάμεις τοῦ νεωτέρου ἀνθρώπου, τὴν φυσικὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν τέχνην.

Ὁ Πέτρος ἐξήτει διέξοδον εἰς τὴν Βαλτικὴν καὶ εἰς τὸν Εὐξείνιον Πόντον, ἀλλὰ τὰ μὲν παράλια τῆς Βαλτικῆς, ὡς εἶδομεν, κατεῖχον οἱ Σουηδοί, τὰ δὲ παράλια τοῦ Εὐξείνου οἱ Τούρκοι. Ἡ πρώτη ἐπίθεσις κατὰ τοῦ ὑπὸ τῶν Τούρκων κατεχομένου λιμένος Ἀζόφ ἀπέτυχεν. Ἐκάλεσεν εὐρωπαίους ἀξιωματικούς, κατεσκεύασε πλοῖα ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Δὸν καὶ μετεκόμισε πυροβολικὸν μὲ αὐτά. Συνέπραξε μὲ τοὺς εὐρωπαίους συμμάχους, οἱ ὅποιοι ἐπολέμουν τοὺς Τούρκους, καὶ κατώρθωσε νὰ καταλάβῃ τὸ φρούριον.

Ἐταξίδευσεν ὕστερον εἰς τὴν Εὐρώπην, διὰ νὰ διδαχθῇ τὴν εὐρωπαϊκὴν τέχνην. Ἐπέρασεν ἀπὸ τὴν Πρωσίαν καὶ ἔφθασεν εἰς τὴν Ὀλλανδίαν, ὅπου εἰργάσθη ὡς ἀπλοῦς ἐργάτης ὑπὸ τὸ ὄνομα Πέτρος ὀξυλοουργὸς εἰς τὰ ναυπηγεῖα. Ἀπ' ἐκεῖ μετέβη εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ὅπου διέμεινε μακρότερον, διότι ὁ τρόπος τῆς ἐργασίας τῶν Ἀγγλων ἤρθεσεν εἰς αὐτὸν περισσότερον.

Κατὰ τὴν ἀπουσίαν του οἱ Στρελίτσοι, τάγμα ἐπιλέκτων, εἶδος Γενιτσάρων τῆς Ρωσίας, ὑποκινούμενοι ἀπὸ τοὺς παλιουργώσους καὶ ἀπὸ τὴν ἀδελφήν του Σοφίαν ἐπανεστάτησαν, διότι ἐφθόνουν τοὺς ξένους ἀξιωματικούς καὶ δὲν ἠνείχοντο τοὺς νεωτερισμοὺς τοῦ Πέτρου. Ἡ στάσις κατεστάλη καί, ὅταν ἐπέστρεψεν ὁ Πέτρος, προέβη εἰς ὀμαδικὰς θανατώσεις, ἐφόνευσεν ἰδιοχείρως τοὺς στασιαστὰς καὶ διέλυσε τὸ τάγμα τῶν Στρελίτσων. Ὄταν οἱ πρόκριτοι ἤλθον νὰ τὸν προσκυνήσουν, ἀπηγόρευσε τὴν γονυκλισίαν καὶ μὲ μίαν ψαλίδα ἔκοψε τὴν γενειάδα των. Τὸ ἐσπέρας εἰς τὸ συμπόσιον ἔκοψε τὰς ἄκρας τῶν χειρῶν καὶ ἐπέβαλε νὰ φέρουν εὐρωπαϊκὰ ἐνδύματα καὶ ἀμέσως κατόπιν δι' οὐκαζίου (διατάγματος) ὥρισε λεπτομερῶς τὴν ἐνδυμασίαν.

Ὁ Μέγας Πέτρος.

λασσαν. Ἦδη τὸ 1703 ὁ Πέτρος εἶχε θέσει τὰ θεμέλια νέας πόλεως εἰς τὸ βάθος τοῦ Φινλανδικοῦ κόλπου, ἡ ὁποία ἀνεπτύχθη ταχέως εἰς ἐπιθαλασσίαν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους του καὶ ἔλαβε τὸ ὄνομά του

ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ Β' (1762—1796)

Ἐπὶ τῶν ἀμέσων διαδόχων τοῦ Πέτρον, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶχον οὔτε τὴν δύναμιν οὔτε τὴν πολυπραγμοσύνην του, ἐξηκολούθησεν ἡ πάλῃ μεταξὺ νεωτεριστῶν καὶ παλαιορ-
 ρώσων καὶ ἐπανελήφθησαν οἱ πόλεμοι κατὰ τῶν Τούρκων, ἕως οὗ τοῦ 1762 ἔλαβε τὴν βασιλείαν ἡ περιφνητος Αἰκατε-
 ρίνη Β'.

Ἡ Αἰκατερίνη ἦτο γερμανίς, κόρη γερμανοῦ δουκός, καὶ εἶχε συζευχθῆ τὸν διάδοχον τοῦ ρωσικοῦ θρόνου Πέτρον. Ἦδειξεν ἐνδιαφέρον διὰ τὸν ρωσικὸν λαόν, ἔμαθε τὴν γλῶσσαν του, προσῆλθεν εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν, ἐνῶ ἦτο διαμαρτυρομένη, προσεποιήθη μεγάλην εὐσέβειαν καὶ ἔγινε δημοφιλής. Ὁ σύζυγός της ἦτο ἀνάξιος, ἐμέθυε, τὴν ἐκακομεταχειρίζετο καὶ ἐσκέπτετο νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπ' αὐτήν. Ἡ Αἰκατερίνη τὸν ἐπρόλαβεν. Ἐκέρδισε τὴν εὐνοίαν τῶν ἀξιωματικῶν καὶ ἀνέτρεψε τὸν Πέτρον, τὸν ὁποῖον οἱ φίλοι της ἐδολοφόνησαν εἰς τὴν φυλακὴν.

Ἡ Αἰκατερίνη ἦτο μέσου ἀναστήματος, εὐσαρκος, ὑγιής, βραδυκίνητος ὀλίγον, ἀλλὰ διαρκῶς εὐθυμος καὶ δραστηριωτάτη. Ἦγάπα τὰς διασκεδάσεις ὅσον καὶ τὴν ἐργασίαν. Κατὰ τὴν νεότητά της εἶχε λάβει καλὴν μόρφωσιν, ἔμαθε τὴν γαλλικὴν καὶ ἀνεγίνωσκε γάλλους συγγραφεῖς, τὸν Βολταῖρ καὶ τὸν Μοντεσκιέ. Ἦθελε πολὺ νὰ γίνεταί λόγος περὶ αὐτῆς καὶ διὰ τοῦτο περιεποιεῖτο καὶ ἐκολάκευε τοὺς γάλλους συγγραφεῖς, διότι ἠλπίζεν, ὅτι δι' αὐτῶν θὰ γίνῃ ὀνομαστή. Ἐπὶ 15

Αἰκατερίνη Β'.

ἔτη εἶχεν ἀλληλογραφίαν μὲ τὸν Βολταῖρον, ἔπεισε τὸν Διδερῶ νὰ ἔλθῃ εἰς Πετρούπολιν καὶ ἔστειλεν εἰς τὸν Μπουφῶν μετάλλια καὶ γουναρικά τῆς Σιβηρίας. Ἐγραψεν εἰς τὴν γαλλικὴν ὄχι μόνον ἐπιστολάς καὶ ἀπομνημονεύματα, ἀλλὰ καὶ ἱστορικὰ δράματα καὶ κωμωδίας. Ἡ αὐταρχικὴ καὶ φιλάρεσκος βασίλισσα κατόρθωσε νὰ κατακτήσῃ τοὺς παρισινοὺς καὶ ὄλους τοὺς προοδευτικοὺς τοῦ 18ου αἰῶνος, διότι ἤξευρε νὰ παίξῃ τὸ πρόσωπον προοδευτικοῦ καὶ νεωτεριστοῦ ἡγεμόνος.

Ἡ Αἰκατερίνη ἠγάπα τὴν πρόοδον καὶ ἐπεχείρησε νὰ διαδώσῃ τὸν εὐρωπαϊκὸν πολιτισμὸν εἰς τὴν χώραν τῆς, ἀλλὰ χωρὶς νὰ προσκρούσῃ εἰς τὰ ἔθιμα καὶ εἰς τὰς ἀντιλήψεις τῶν ὑπηκόων τῆς. Δι' ὅλων τῶν μέσων ἠθέλεε νὰ δημιουργήσῃ εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην τὴν ἐντύπωσιν προοδευτικῆς καὶ φιλανθρωποῦ ἡγεμόνος. Πράγματι ἀπέκτησε μεγάλην φήμην εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ ὠνομάσθη Σεμίραμις τοῦ Βορρᾶ. Κατ' οὐσίαν ὅμως ἐκυβέρνησεν αὐταρχικῶς, ἦτο ἐλαφρὰ καὶ ματαιόδοξος, παράφορος εἰς ἀπίστευτον βαθμὸν καὶ εἶχεν ἀνώμαλον ἰδιωτικὸν βίον.

Ἡ Αἰκατερίνη, σύγχρονος τοῦ Μεγάλου Φρειδερίκου καὶ τῆς Μαρίας Θηρεσίας, ἔπαιξεν ἀξιόλογον πρόσωπον εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν πολιτικὴν καὶ συνειργάσθη μετὰ τῶν εἰρημένων δύο ἡγεμόνων διὰ τὸν διαμελισμὸν τῆς Πολωνίας, εἰς τὸν ὁποῖον ἔλαβε σημαντικὸν μερίδιον. Ὄνομαστοὶ κυρίως καὶ ἐνδιαφέροντες δι' ἡμᾶς εἶναι οἱ πόλεμοί τῆς πρὸς τὴν Τουρκίαν, αἱ συνεννοήσεις καὶ ἡ συνεργασία τῆς μὲ τοὺς Ἑλληνας, ἐκ τῶν ὁποίων προῆλθον σημαντικὰ κινήματα τῶν Ἑλλήνων.

II. ΠΟΛΩΝΙΑ

Η ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΔΙΑΣΠΑΣΙΣ

Ὅπως τὸ κράτος τῶν Μοσχοβιτῶν, οὕτω καὶ ἡ Πολωνία ἐθεωρεῖτο ἡμιασιατικὴ χώρα. Παρὰ τὰς ἐδαφικὰς ἀπωλείας ὅμως, τὰς ὁποίας ὑπέστη τὸν 17ον αἰῶνα, ἐξηκολούθει νὰ εἶναι τὸ μεγαλύτερον εἰς ἕκτασιν κράτος τῆς Εὐρώπης.

Ἡ Πολωνία ἦτο ἀχανὴς πεδιάς περιλαμβάνουσα διαφόρους περιφέρειας, τῶν ὁποίων ἦτο δυσχερὴς ἡ συγκοινωνία. Ἀπετελέσθη ἀπὸ δύο κράτη ἠνωμένα εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ βασιλέως, τὸ Β α σ ί λ ε ι ο ν

τῆς Πολωνίας καὶ τὸ Μέγα Δουκάτον τῆς Λιθουανίας, τὰ ὅποια ὅμως διετήρησαν τὴν ἰδιαίτεράν διοίκησιν. Πολωνοὶ καὶ Λιθουανοὶ ἦσαν Σλάβοι καὶ καθολικοὶ τὸ θρήσκευμα. Ὑπῆρχον ὅμως καὶ λουθηρανοὶ Γερμανοὶ καὶ ὀρθόδοξοι Ρῶσοι. Ἀπὸ τοῦ 16ου αἰῶνος ὁ ἰσχυρὸς καθολικὸς κληρὸς, παρακινούμενος ἀπὸ τοὺς Ἰησουΐτας, κατεδίωξε τοὺς ὁπαδοὺς τῶν ἄλλων δογμάτων. Γεωγραφικὴ, πολιτικὴ καὶ θρησκευτικὴ διάσπασις ἀπετέλουν ἀδυναμίαν διὰ τὴν χώραν.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ

Ἡ Πολωνία εἶχε μεγάλην ἀφθονίαν εὐγενῶν. Οἱ περισσότεροὶ ἀπ' αὐτοὺς εἶχον μόνις τὰ πρὸς τὸ ζῆν. Ἐκαλλιέροντο, ὅπως οἱ χωρικοί, μόνις τοὺς ἀγροὺς τῶν καὶ ἐκοιμῶντο εἰς ἀχυροσκεπεῖς καλύβας, ἀλλ' ἔφερον τὸ πράσινον ἔνδυμα τῶν εὐγενῶν, ὑψηλὰ ὑποδήματα καὶ τὸ ξίφος καὶ τοὺς υἰοὺς τῶν ἐδίδασκον Ἰπασίαν καὶ ἔστελλον εἰς τὰ σχολεῖα τῶν Ἰησουϊτῶν, ὅπου ἐδιδάσκοντο τὴν λατινικὴν.

Ὑπῆρχον περίπου διακόσαιο ἢ τριακόσαιο οἰκογένειαι μεγαλοκτηματιῶν ἀποτελοῦσαι τὴν ἀνωτάτην ἀριστοκρατίαν. Οἱ ἀρχηγοὶ αὐτῶν, μαγνᾶτοι καλούμενοι, διηύθυνον τὴν Δίαίταν (Βουλὴν), περιστοιχιζόμενοι ὑπὸ τῶν ἀπόρων εὐγενῶν, οἱ ὅποιοι ἀπετέλουν τὴν φρουράν τῶν. Ἀστικὴ τάξις δὲν ὑπῆρχε, διότι δὲν ὑπῆρχον οὔτε βιομηχανία οὔτε πόλεις, καθόσον πλὴν τῆς πρωτεύουσας Βαρσοβίας δὲν ὑπῆρχε πόλις ἀριθμοῦσα πλεόν τῶν 20 χιλ. κατοίκων. Αἱ τετρακόσαιο βασιλικαὶ λεγόμεναι πόλεις ἦσαν μικραὶ κῶμαι ἔχουσαι ὀλιγωτέρους τῶν χιλίων κατοίκων.

Οἱ χωρικοὶ ἦσαν ὅπως οἱ δουλοπάροικοι τῶν μέσων χρόνων προσκεκολλημένοι εἰς τὸ κτήμα τοῦ κυρίου, ὑποχρεωμένοι εἰς τὴν ἀγγορίαν—ἐνίστε ἐξαήμερον τὴν ἐβδομάδα—καὶ παραδεδομένοι εἰς τὴν διάκρισιν αὐτῶν. Ἡ ζωὴ τῶν ἦτο θλιβερά. Ἐζῶν ἡμίγυμοι, ἐτρέφοντο τὸ πλεῖστον τοῦ ἔτους μὲ ἄρτον σικάλινον καὶ χόρτα, συναγελαζόμενοι μὲ τὰ ζῶα εἰς ἰσογείους καὶ χαμηλὰς καλύβας.

ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΟΣ

Τὸ κράτος τῶν οἱ Πολωνοὶ ὠνόμαζον Δημοκρατίαν. Εἰς αὐτὸ ὅλην τὴν ἐξουσίαν εἶχον οἱ εὐγενεῖς. Αὐτοὶ κυρίως ἀπετέλουν τὸ

ἔθνος καὶ ἐκυριάρχουν εἰς τὴν Δίαιταν. Ἡ Δίαιτα ἦτο τὸ κυρίαρχον σῶμα. Αὐτὴ ἐξέλεγε τὸν βασιλέα καὶ ὑπεχρῶνεν αὐτὸν νὰ μὴ μεταβάλλῃ τίποτε ἀπὸ τὸ πολίτευμα. Ἐπίσης καὶ οἱ ὑπουργοὶ ἐξελέγοντο ὑπὸ τῆς Διαιτήτος καὶ ἦσαν ὑπόλογοι αὐτῆς. Ἡ Δίαιτα συνήροχετο κατὰ διετίαν, ἀλλὰ κατὰ παλαιὰν συνήθειαν αἱ ἀποφάσεις ἐλαμβάνοντο διὰ τῆς συναινέσεως πάντων. Ἦρκει δηλαδὴ εἰς καὶ μόνον νὰ διαμαρτυρηθῇ ἐναντίον ἀποφάσεώς τινος καὶ αὐτὴ ἐθεωρεῖτο ἄκυρος, διότι δὲν ἐπετρέπετο νὰ ἐπιβάλλῃ τις εἰς τὸν εὐγενῆ ἀπόφασιν, τὴν ὁποίαν δὲν ἐνέκρινε. Τοῦτο ἦτο τὸ λεγόμενον *liberum veto*, τὸ ὁποῖον ἐχρησίμευεν ὡς πρόχειρον μέσον κωλυσιεργίας καὶ παρέλυε τὴν διοίκησιν τῆς χώρας, διότι ἡ Δίαιτα σπανίως κατώρθωνε νὰ λάβῃ ἀποφάσεις. Οὕτω ἀπὸ τοῦ 1652—1702 ἀπὸ τὰς 55 συνόδους τῆς εἶχον ματαιωθῆ αἱ 48. Οἱ ἐκλογεῖς προσήρχοντο ἔφιπποι καὶ ὀπλισμένοι καὶ συνήθως διηροῦντο εἰς δύο μερίδας, αἱ ὁποῖαι ὄχι σπανίως ἐφιλονίκουν καὶ ἔφθανον εἰς σύγκρουσιν μὲ τὰ ξίφη.

Ἡ Πολωνία δὲν εἶχε μόνιμον στρατόν, διότι τὴν μαχητικὴν δύναμιν τῶν Πολωνῶν ἀπετέλουν οἱ εὐγενεῖς, οἱ ὁποῖοι ἦσαν συνήθως ἀρκετὰ γενναῖοι. Ἄλλ' ἐστρατεύοντο, ὅταν ἤθελον ἢ ὅταν ἦτο μεγάλη ἀνάγκη, καὶ συναθροιζόμενοι ἀπετέλουν συγκεχυμένην μᾶζαν, ἡ ὁποία δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ πολεμήσῃ μὲ τακτικὸν στρατόν.

Η ΤΥΧΗ ΤΗΣ ΠΟΛΩΝΙΑΣ

Οἱ Πολωνοὶ δὲν κατώρθωσαν νὰ ἀκολουθήσουν τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἄλλων λαῶν τῆς Εὐρώπης. Παρουσίαζον μάλιστα τὸν κλασσικὸν τύπον τοῦ ὀπισθοδρομικοῦ λαοῦ. Διοικήσεις, στρατός, βιομηχανία, οἰκογενειακὴ ζωὴ καὶ μόρφωσις ἦσαν εἰς ἀξιοθρήνητον κατάστασιν. Εἶχον μεγάλην ἰδέαν διὰ τὸν ἑαυτὸν των, ἐπίστευον, ὅτι τὰ ἦθη καὶ ἔθιμά των ἦσαν τὰ καλύτερα καὶ δὲν ἤθελον τίποτε νὰ ἀλλάξουν. Ἡ ἀδυναμία νὰ προσορμωθῇ εἰς τὰς νέας συνθήκας τῆς ζωῆς ἔφερε τὴν χώραν εἰς καταστροφὴν. Οἱ Πολωνοὶ δὲν κατώρθωσαν νὰ διατηρήσουν τὴν ἀνεξαρτησίαν των καὶ διεμελίσθησαν ὑπὸ τῶν ἰσχυρῶν γειτόνων των.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣΤ΄.

ΑΙ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΙΣ ΤΟΝ ΙΗ΄ ΑΙΩΝΑ

Ο ΧΑΡΑΚΤΗΡ ΤΩΝ ΠΟΛΕΜΩΝ ΤΟΥ ΙΗ΄ ΑΙΩΝΟΣ

Ὁ 18ος αἰὼν εἶναι ὑπερφορτωμένος ἀπὸ πολέμους. Ἐκτὸς τοῦ δεκατριετοῦς πολέμου διὰ τὴν διαδοχὴν τῆς Ἰσπανίας, ὃ ὁποῖος συμπίπτει μὲ τὴν ἀρχὴν τοῦ αἰῶνος (1701—1714), καὶ τῶν πολέμων τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, οἱ ὁποῖοι τὸν κλείουν (1792—1802), ἔχομεν σειρὰν πολέμων, τῶν ὁποίων τινὲς λαμβάνουν διαστάσεις πανευρωπαϊκοῦ ἢ καὶ παγκοσμίου πολέμου.

Οἱ πόλεμοι τοῦ 18ου αἰῶνος εἶναι πολυπλοκώτεροι ἀπὸ τοὺς τοῦ 17ου. Ἐκεῖνοι παρουσιάζουν τὸ τυπικὸν γνώρισμα, ὅτι προήρχοντο ἀπὸ τὴν ἀπαίτησιν ἰσχυροῦ ἡγεμόνος, τῶν Ἀψβούργων κατ' ἀρχάς, τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' βραδύτερον, νὰ κυριαρχήσουν ἐπὶ τῆς Εὐρώπης.

Τὸν 18ον αἰῶνα δὲν ὑπάρχει ἡγεμονεύουσα δύναμις. Ἀντιθέτως εἰς τοὺς πρωταγωνιστὰς τῆς παλαιότερας ἐποχῆς, Αὐστρία, Γαλλία, Ἰσπανία, Ἀγγλία, Ὀλλανδία, προσετέθησαν δύο νέοι, Πρωσσία καὶ Ρωσσία, καὶ παρὰ τοὺς παλαιότερους ἀνταγωνισμοὺς, Αὐστρίας—Γαλλίας, Ἰσπανίας—Γαλλίας, Ἀγγλίας—Γαλλίας, ἀνεπτύχθησαν νέοι, Αὐστρίας—Πρωσσίας, Ρωσσίας—Τουρκίας.

Σχεδὸν ἰσόπαλοι αἱ δυνάμεις μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς εὐρωπαϊκῆς ἰσορροπίας διὰ τῆς συνθήκης τῆς Οὔτραχτ (1713), ζητοῦν συμμάχους καὶ σχηματίζουν συνασπισμούς. Ἐκ τούτου δημιουργεῖται ζωηρὰ διπλωματικὴ κίνησις, αἱ δὲ φανεραὶ ἢ μυστικαὶ συνεννοήσεις καὶ αἱ συμμαχίαι διαρκῶς ἐναλλάσσονται. Τὰ προβλήματα τῆς ἡπειρωτικῆς Εὐρώπης περιπλέκονται μὲ τὰ συμφέροντα εἰς τὴν θάλασσαν καὶ τὰς ἀποικίας.

Διὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς οἱ πόλεμοι τὸν 18ον αἰῶνα ἔγιναν συχνότεροι, ἠϋξήθη ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐμπολέμων καὶ τὰ πεδία τῶν μαχῶν ἐπεξετάθησαν.

Ο ΒΟΡΕΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (1700—1720)

Κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ αἰῶνος ἐνῶ ἡ δυτικὴ Εὐρώπη ἐσπαράσσετο ἀπὸ τὸν πόλεμον διὰ τὴν διαδοχὴν τῆς Ἰσπανίας, ἡ ἀνατολικὴ ἐταράχθη ἀπὸ πόλεμον μακροτέρας διαρκείας, εἰς τὸν ὁποῖον ἀφορμὴν ἔδωκεν ὁ συνασπισμὸς τῶν γειτόνων τῆς κατὰ τῆς Σουηδίας.

Ἴσχυρὰ διὰ τῆς συγκεντρώσεως τῆς ἐξουσίας ὑπὸ τῶν ἐκ τῆς δυναστείας τῶν Βάζα βασιλέων τῆς, ἡ Σουηδία ἔπαιξε πρόσωπον μεγάλης δυνάμεως τὸν 17ον αἰῶνα καὶ αἱ ἐπιτυχίαι τῆς κατὰ τὴν συνθήκην τῆς Βεσφαλίας ἐξησφάλισαν εἰς αὐτὴν τὴν κατοχὴν τῆς νοτίου παραλίας τῆς Βαλτικῆς.

Ὅταν ὅμως τὸ 1697 ἀπέθανεν ὁ βασιλεὺς Κάρολος ΙΑ΄, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου τὰ σουηδικὰ ὄπλα εἶχον ἐπιτυχίας, Δανία, Πολωνία, Ρωσία ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ δεκαπενταετοῦς διαδόχου του, Καρόλου τοῦ ΙΒ΄, ὁ ὁποῖος ὅμως ἀνεδείχθη ἐξαιρετικὸν πρόσωπον καὶ ἐπλήρωσε μὲ τὴν δρᾶσιν καὶ τὰς περιπετείας του τὴν ἐποχὴν του.

Ὁ Κάρολος ΙΒ΄ (1697—1718) ἐπωφελήθη τὴν εὐκαιρίαν, διὰ νὰ δώσῃ ἐλευθέραν διεξοδὸν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν του ὁρμὴν πρὸς δρᾶσιν. Ἡ ἀνάγνωσις μυθιστορικῆς διηγῆσεως διὰ τὸν Μ. Ἀλέξανδρον, ποιημάτων διὰ τὰ μυθικὰ ἀνδραγαθίματα τῶν σκανδιναβῶν πολεμιστῶν καὶ ἡ ἀνάμνησις τοῦ μεγαλείου τῆς Σουηδίας εἶχον καταστήσει αὐτὸν τολμηρὸν καὶ ἱπποτικὸν μέχρι τοῦ σημείου νὰ γίνῃ ἐπικίνδυνος διὰ τὸν τόπον του.

Εἰς τὴν ἀρχὴν ὁ νεαρὸς βασιλεὺς ἐξέπληξε τοὺς ἀντιπάλους του μὲ τὴν ταχύτητα καὶ τὴν τόλμην του. Ἀπεβίβασθη εἰς τὴν Ζεελάνδην, ἠπειλήσε τὴν Κοπεγχάγην καὶ ὑπεχρέωσε τὸν βασιλέα τῆς Δανίας νὰ εἰρηνεύσῃ. Κατόπιν ἐστράφη κατὰ τῆς Πολωνίας καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Ρωσίας Μεγάλου Πέτρου, ὁ ὁποῖος μὲ 40.000 κακῶς ὠργανωμένον καὶ κακῶς ὄπλισμένον στρατὸν ἐπολιόρκει τὴν Νάροβα, προτεύουσαν τῆς Ἰγγρίας ἐπὶ τῆς Βαλτικῆς. Προσέβαλε μὲ 8000 ἐν μέσῳ χιονοθιέλλης καὶ διέλυσε αὐτόν. Οἱ αἰχμάλωτοι ἦσαν περισσότεροι ἀπὸ τοὺς νικητάς.

Ὁ Κάρολος ἐκυριάρχησεν εἰς τὴν Βορειοανατολικὴν Εὐρώπην, ὑμνήθη ὑπὸ τῶν συγχρόνων του ὡς ὁ «ἥρωος τοῦ βορρᾶ», ἡ δὲ Γαλλία καὶ Ἑγγλία, περιπελεγμέναι εἰς τὸν πόλεμον τῆς διαδοχῆς τῆς Ἰσπανίας, ἐπεδίωξαν τὴν συμμαχίαν του.

Ὁ Πέτρος ὁμοῦ δι' ἐπιμόνου προσπαθείας ἀναδιοργάνωσε τὰς δυνάμεις του καὶ ἡ ὀνομαστὴ μάχη τῆς Πολτάβας ἔδωσε τὴν κρίσιν εἰς τὸν ἀγῶνα. Ὁ Κάρολος ἠττήθη κατὰ κράτος, ὁ στρατός του διελύθη καὶ ὁ ἴδιος μὲ ὀλίγους ἰππεῖς κατέφυγεν εἰς τὸ τουρκικὸν ἔδαφος (1705).

Ὁ Κάρολος ἔμεινε πέντε ἔτη εἰς ἓν χωρίον τῆς Βουλγαρίας, τὸ ὁποῖον παρεχώρησεν εἰς αὐτὸν ὁ σουλτάνος. Κατόρθωσε νὰ κινήσῃ αὐτὸν εἰς πόλεμον κατὰ τῆς Ρωσσίας, ὁ ὁποῖος ὁμοῦ παρὰ τὴν ἠτταν τοῦ Πέτρου ἔμεινε χωρὶς ἀποτέλεσμα. Τέλος ὁμοῦ μὲ τὴν ἐπιμονὴν καὶ τοὺς ἔξωφρενισμοὺς ἔγινε τόσον ἐνοχλητικὸς, ὥστε ὁ σουλτάνος διέταξε νὰ τὸν ἐξώσουν διὰ τῆς βίας. Ὁ Κάρολος ἀντέταξεν ἔνοπλον ἀνίστασιν μὲ τοὺς ὀλίγους φίλους καὶ σωθεὶς ὡς ἐκ θαύματος ἐπέστρεψε μετὰ δεκαῆξ ἡμερῶν ἰππασίαν εἰς τὸ βασιλείον του, ὅπου ἐφονεύθη κατὰ τὴν πολιορκίαν νορβηγικῆς πόλεως (1718).

Διὰ τῆς συνθήκης τῆς Νύσταδ (Nystadt, 1721), ἡ Σουηδία ἔχασε τὴν νοτιὰν παραλίαν τῆς Βαλτικῆς καὶ μετ' αὐτῆς τὴν κυριαρχίαν εἰς τὴν θάλασσαν αὐτὴν καὶ ἔπαυσε νὰ εἶναι με- 1721 γάλη δύναμις. Ὁ Πέτρος κατέλαβε τὴν Ἰγγρία, Λιβονίαν καὶ Ἑσθονίαν.

ΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ ΔΙΑ ΤΑΣ ΔΙΑΔΟΧΑΣ

Ἐπὶ πενήκοντα ἔτη ἡ Εὐρώπη ἐταράχθη ἀπὸ πολέμους διὰ κληρονομικὰ ζητήματα τῶν βασιλείων κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 18ου αἰῶνος. Τὰ πρῶτα 13 ἔτη διὰ τὴν διαδοχὴν τῆς Ἰσπανίας.

Μετὰ τὴν εἰρήνην τῆς Οὔτρεχτ (1713, σελ. 129) οἱ θρόνοι τῆς Ἰσπανίας, Γαλλίας, Ἑγγλίας ἦσαν ὑπὸ διαφιλονίκησιν, ὁ πρῶτος ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Καρόλου ΣΤ', ὁ δεύτερος ὑπὸ τοῦ Φιλίππου Ε' καὶ ὁ τρίτος ὑπὸ τοῦ Ἰακώβου Γ'. Ὁ Φίλιππος Ε' εἶχεν ἐπίσης κληρονομικὰς ἀξιώσεις ἐπὶ τῶν αὐστριακῶν κτήσεων εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἐγιναν πολλαὶ προστριβαί. Ὁ ὀνομαστὸς ὑπουργὸς τῆς Ἰσπανίας καρδινάλιος Ἀλμπερόνι (Alberoni), ἀναδιοργάνωσε τὰς δυνάμεις τοῦ βασιλείου,

προέβη εις ἔνοπλον κατάληψιν τῆς Σαροηνίας καὶ Σικελίας. Ἄλλ' ὁ ἀγγλικὸς στόλος ἐβρομβάρδισεν ἰσπανικοὺς λιμένας καὶ ναυπηγεῖα καὶ κατέστρεψε τὸν ἰσπανικὸν στόλον πρὸ τῆς Σικελίας (1717). Ἄλλ' ὁ γενικώτερος πόλεμος ἀπεσοβήθη χάρις εἰς τὴν κατευναστικὴν πολιτικὴν τοῦ Φλερὸ καὶ τοῦ Βάλπουλ (σελ. 158).

Μεγαλυτέρας διαστάσεις ἔλαβεν ὁ πόλεμος διὰ τὴν διαδοχὴν τῆς Πολωνίας (1733-1738) καὶ ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς γαλλοαυστριακὸν πόλεμον, ὁ ὁποῖος διεξήχθη κυρίως εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ κατέληξεν εἰς ἐπικράτησιν τῆς Γαλλίας. Ἡ κρίσις τοῦ πολωνικοῦ ζητήματος εἶχε δύο ἀπρόοπτα ἀποτελέσματα, τὴν ἐγκατάστασιν τρίτου βασιλεύοντος βουρβονικοῦ οἴκου παρὰ τὸν γαλλικὸν καὶ τὸν ἰσπανικόν, διότι ὁ υἱὸς τοῦ Φιλίππου Β' Δὸν Κάρολος ἔγινε βασιλεὺς τῶν Δύο Σικελιῶν, καὶ τὴν τελειωτικὴν προσάρτησιν τῆς Λωρραίνης εἰς τὴν Γαλλίαν.

Ἡ συνθήκη τῆς Βιέννης, ἡ ὁποία ἐξεκαθάρισε τὴν κατάστασιν, ἔδωσε τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας εἶναι κύριος καὶ διαιτητὴς τῆς Εὐρώπης (1738).

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΔΙΑ ΤΗΝ ΔΙΑΔΟΧΗΝ ΤΗΣ ΑΥΣΤΡΙΑΣ

Μετὰ δύο ἔτη ἐπανελήφθη ὁ πόλεμος, διὰ νὰ λάβῃ αὐτὴν τὴν φορὰν διαστάσεις πανευρωπαϊκοῦ πολέμου. Ὄταν δηλαδὴ τὸ 1740 ἀπέθανε τέλος ὁ αὐτοκράτωρ Κάρολος ΣΤ', κανεὶς ἀπὸ τοὺς ὑπογράφαντας τὴν Pragmatica ἠγεμόνας δὲν ἐσεβάσθη τὴν ὑπογραφὴν του. Ἐπὶ τῶν κτήσεων τῆς ἀπείρου καὶ γυμνῆς τῶν μέσων τῆς ἀμύνης θεωρουμένης εἰκοσιεξαετοῦς διαδόχου ἠγέρθησαν πολλοὶ ἀπαιτηταί. Ὁ Κάρολος-Ἀλβέρτος, ἐκλέκτωρ τῆς Βαυαρίας, υἱὸς τῆς πρεσβυτέρας κόρης τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωσήφ Α', ἤθελε τὴν Βοημίαν καὶ τὸ αὐτοκρατορικὸν στέμμα. Τὴν πρωτοβουλίαν τῶν ἐπιχειρήσεων ἔλαβεν ὁ Φρειδερίκος Β' τῆς Πρωσσίας καὶ χωρὶς νὰ κηρύξῃ πόλεμον εἰσέβαλεν εἰς τὴν Σιλεσίαν καὶ ἐξησφάλισε τὴν κατοχὴν τῆς δι' ὄνομαστικῆς νίκης (1741).

Ἡ αἰφνιδιαστικὴ πρᾶξις ἀπεκάλυψε τὴν δύναμιν τῆς Πρωσσίας καὶ ἔδωσε τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι ἡ Αὐστρία διαλύεται. Ἡ Γαλλία παρὰ τὰς ἀντιρρήσεις τοῦ Φλερὸ συνεννοήθη μὲ τὸν Φρειδερίκον καὶ ἐσηματίσθη συνασπισμὸς κατὰ τῆς Αὐστρίας, εἰς τὸν ὁποῖον εἰσῆλθεν ἡ

Ἰσπανία, Βαυαρία, Σαξονία καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Σαρδηνίας. 40.000 γάλλοι ἠνθώθησαν μετὰ τοῦ στρατοῦ τοῦ Καρόλου ᾠβέρτου καὶ εἰσέβαλον εἰς τὴν Αὐστρίαν, ἀλλ' ἀντὶ νὰ διευθυνθοῦν κατὰ τῆς Βιέννης, ἐπροχώρησαν εἰς τὴν Βοημίαν τῇ ἐπιμονῇ τοῦ ἐκλέκτορος. Διὰ τολμηρᾶς ἐπιχειρήσεως οἱ Γάλλοι ἔγιναν κύριοι τῆς Πράγας καὶ ἔστυψαν βασιλέα τῆς Βοημίας τὸν Κάρολον-ᾠβέρτον, τὸν ὁποῖον μετ' ὀλίγας ἐβδομάδας οἱ γερμανοὶ ἡγεμόνες ἐξέλεξαν αὐτοκράτορα εἰς τὴν Φραγκφοῦρτην ὑπὸ τὸ ὄνομα Κάρολος Ζ' (24 Ἰανουαρίου 1742).

Εἰς τὴν ἀπελπιστικὴν κατάστασιν ἡ Μαρία ἔδειξε μεγάλην δραστηριότητα. Μὲ σοβαρὰς παραχωρήσεις ἐκέδισε τοὺς εὐγενεῖς τῆς Οὐγγαρίας, μὲ τὴν παραχώρησιν τῆς Σιλεσίας ἀπέσπασε τὸν Φρειδερίκον ἀπὸ τὴν συμμαχίαν καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐξηγόρασε τὸν βασιλέα τῆς Σαρδηνίας. Εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἔπεσεν ὁ Βάλπουλ καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν ἦλθον οἱ φιλοπόλεμοι Οὐίξ, οἱ ὁποῖοι τὸν ὑπεστήριξαν πρῶτον μὲ χρήματα καὶ βραδύτερον ὠργάνωσαν στρατὸν εἰς τὸ Ἀννόβερον, ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ὁποίου ἐτέθη ὁ ἴδιος ὁ βασιλεὺς Γεώργιος Β'.

Εἰς τὴν Πράγαν 25.000 γάλλοι περιεκυκλώθησαν ἀπὸ 50.000 αὐστριακοὺς καὶ μόλις κατώρθωσαν νὰ διαφύγουν μίαν σκοτεινὴν νύκτα καὶ διὰ περιπετειῶδους πορείας, ἡ ὁποία ἔγινεν ὀνομαστή, νὰ φθάσουν εἰς τὸν Ρήνον. Οἱ Αὐστριακοὶ εἰσέβαλον εἰς τὴν Βαυαρίαν καὶ κατέλαβον τὸ Μόναχον. Ἐκπτωτος ὁ Κάρολος-ᾠβέρτος ὀνομάσθη Ἰωάννης Ἀκτήμων. Ἡ πρωτοπορία τῶν αὐστριακῶν ἔφθασεν εἰς τὸν Ρήνον καὶ ἡ Μαρία Θηρεσία ἐξῆπτε τὸ μῖσος τῶν Γερμανῶν κατὰ τῶν Γάλλων καὶ ἐζήτησε τὴν Ἀλσατίαν καὶ Λωρραίνην.

Ὁ Φρειδερίκος ἀνησυχήσας ἀπὸ τὰς ἐπιτυχίας τῆς ἔλαβε πάλιν τὰ ὄπλα. Ἄλλ' ἀφοῦ μετὰ ὀνομαστὰς νίκας ἐξασφαλίσθη ὁ ἴδιος, ἐγκατέλειψε πάλιν τοὺς συμμάχους του. Ἡ Γαλλία, ἡ ὁποία δὲν εἶχε ζωτικὸν συμφέρον εἰς τὸν πόλεμον, ἔμεινεν ἀπομεινωμένη. Ἐξῆλθεν ὁμοῦ ἀπὸ τὴν δυσχερῆ θέσιν μὲ ρωμαλεὰν ἐπίθεσιν εἰς τὰς Κάτω Χώρας. Ὁ στρατηγὸς Μωρίς ντὲ Σάξ (Maurice de Saxe) ἐκέδισε τὰς ὀνομαστὰς νίκας του, αἱ ὁποῖαι ἦσαν αἱ τελευταῖαι τῆς μοναρχικῆς Γαλλίας. Τὸ Βέλγιον κατεκτήθη, ὁ ἀγγλικὸς στρατὸς παρὰ τὴν ἐξαιρετικὴν ἀντοχήν, τὴν ὁποίαν ἔδειξεν, ἤρχισε νὰ κάμπτεται καὶ ἡ Ὀλλανδία ἠπειλήθη ὅπως ἐπὶ Λουδοβίκου ΙΔ'.

Ἡ εἰρήνη τῆς Α ἴ ξ - λ ἂ - Σ α π ἔ λ (Aix-la-Chapelle, 20 Ὀ-

κτωβρίου 1748) ἦτο δυσμενῆς διὰ τὴν Γαλλίαν. Ἀνεγνώρισε κατ' οὐ-
 1748 σίαν τὴν Pragmatica, ἡ Μαρία διετήρησε τὸ στέμμα, ἡ αὐ-
 στριακὴ μοναρχία ἐστερεώθη. Ἡ Γαλλία παρητήθη ἀπὸ τὰς
 κατακτήσεις της. Εἰς τὰς ἀποικίας ἐπανῆλθε τὸ status quo. Ὁ Φρει-
 δερῖκος ἐκράτησε τὴν Σιλεσίαν.

Εἰς τὴν Γαλλίαν ἦτο μεγάλη ἡ ἀγανάκτησις, διότι ἐπολέμησαν
 διὰ τὸν βασιλέα τῆς Πρωσσίας. Ἡ βασιλεία ἐξημιώθη ἐξαιρετικῶς ἀπὸ
 τὴν διεξαγωγὴν καὶ τὴν ἔκβασιν τοῦ πολέμου.

Ο ΕΠΤΑΕΤΗΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (1756-1763)

Εἰς τὴν Εὐρώπῃν εἶχον τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι ἡ εἰρήνη ἦτο προσω-
 ρινή, καὶ κατὰ τὰ ἐπόμενα ὀκτὼ ἔτη οἱ διπλωμάται προπαρεσκευά-
 σαν αὐτό, τὸ ὁποῖον ὠνόμασαν ἀ ν τ ι σ τ ρ ο φ ῆ ν τ ὶ ν σ υ μ μ α -
 χ ι ὶ ν. Ἡ Γαλλία ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν παλαιὰν παράδοσιν συνε-
 μάχησε μὲ τὴν Αὐστρίαν, διότι ἡ ἀντίθεσις πρὸς τὴν Ἀγγλίαν διὰ τὰ
 ζητήματα τῶν ἀποικιῶν εἶχεν ὀξυνθῆ πολὺ. Μεταξὺ Αὐστρίας καὶ
 Πρωσσίας ἀνεπτύχθη ἡ ἀντιζηλία διὰ τὴν κυριαρχίαν ἐπὶ τῆς Γερμα-
 νίας, ἡ ὁποία διήρκεσε περισσότερον ἀπὸ αἰῶνα καὶ ἐχώρησε τοὺς
 Γερμανοὺς εἰς δύο πολιτικὰ καὶ ἰδεολογικὰ στρατόπεδα.

Ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας, τοῦ ὁποίου ἡ δύναμις καὶ αἱ ἐπιτυ-
 χιαί εἶχον ἀνησυχίσει τοὺς γείτονάς του, εὐρέθη πρὸ τοῦ συνασπισμοῦ
 Γαλλίας, Αὐστρίας καὶ Ρωσσίας, τὸν ὁποῖον ἐνίσχυσαν βραδύτερον
 ἡ Σουηδία, μικρὸ γερμανικὸν κράτη καὶ ἡ Ἰσπανία. Ὑπεστηρίχθη ὁμοῦς
 ζωηρῶς ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας. Ὁ πρῶτος Πίτ, ὑπουργὸς κατὰ τὸν πόλε-
 μον, διέθεσε τοὺς πόρους καὶ τὴν δραστηριότητα τῆς χώρας του ἐναν-
 τίον τῆς Γαλλίας, ἐνῶ εἰς τὴν Γαλλίαν τοὺς στρατηγούς διώριζεν ἡ
 Πομπανόυρ.

Ὁ Φρειδερῖκος περιῆλθεν εἰς δυσχερῆ, ἐνίοτε εἰς ἀπελπιστικὴν
 θέσιν, ἀλλ' ἐσώθη, διότι διέθετεν ἐξαιρετον στρατόν, 150.000 στρα-
 τιώτας, μορφωμένους ἀξιωματικούς, διεξῆγε τὴν ἐπίθεσιν ταχέως καὶ
 λελογισμένως καὶ ὁ ἴδιος ἦτο ἄριστος στρατηγός, κυρίως ὁμοῦς διότι
 εἶχε σύμμαχον τὴν Ἀγγλίαν.

Οἱ καλύτεροι στρατηγοὶ τῆς Γαλλίας ἦσαν ἐναντίον τῆς συμμα-
 χίας μὲ τὴν Αὐστρίαν, οἱ ἄλλοι, ἀνίκανοι, προαχθέντες διὰ τῶν εὐ-
 νοουμένων, ὠδήγησαν τὸν γαλλικὸν στρατὸν εἰς ὀδυνηρὰς ἀποτυχίας.

Ὁ αὐστριακὸς στρατὸς ἦτο βραδυκίνητος. Μεγάλας ἰκανότητος ἔδει-
 ξεν ὁ ρωσικὸς στρατός, ἀποτελούμενος ἀπὸ ὑγιεῖς καὶ ἀφωσιωμένους
 εἰς τὸν αὐτοκράτορα στρατιώτας, κατέφερε φοβερὰ κτυπήματα εἰς τοὺς
 Πρώσους καὶ τὸ ἱππικὸν τῶν Κοζάκων προήλασε λεηλιτοῦν τὴν χώ-
 ραν σχεδὸν μέχρι τῶν προθύρων τοῦ Βερολίνου. Ἄλλ' οἱ ἀρχηγοὶ του
 δὲν εἶχον πρωτοβουλίαν καὶ ἀνέμενον ὁδηγίας ἀπὸ τὴν Πετρούπολιν.
 Ἡ συνεννόησις καὶ ἡ συνοχὴ μεταξὺ τῶν συμμάχων ἔλειπε. Τὰ τρία
 κράτη ἐκυβέρνων τρεῖς γυναῖκες ἀντίπαλοι τοῦ Φρειδερίκου, ἡ Μα-
 ρία Θηρεσία τὴν Αὐστρίαν, ἡ Ἐλισάβετ τὴν Ρωσσίαν καὶ ἡ Πομ-
 παδοῦ τὴν Γαλλίαν.

Ὁ πόλεμος εἶχε τυπικὴν μορφήν. Κατ' ἔτος οἱ σύμμαχοι περιέ-
 σφιγγον τὸν Φρειδερίκον καὶ ἔφερον αὐτὸν εἰς δυσχερῆ θέσιν. Ἐκεῖ-
 νος ὅμως ἐπωφελεῖτο ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν συνοχῆς μεταξὺ τῶν ἀντιπά-
 λων, κατῶρθονε νὰ τοὺς κτυπήσῃ χωριστὰ καὶ ἐξήρχετο ἀπὸ τὴν δυ-
 σχερῆ θέσιν. Μὲ τὰς ὀνομαστὰς νίκας του ἐκέρδισε συμπαθείας ἀκόμη
 καὶ εἰς τὰς ἐχθρικὰς χώρας. Εἰς τὴν Γαλλίαν ἀπὸ ἀντιπάθειαν πρὸς
 τὴν αὐτὴν ἐχειροκρότου τὰς ἐπιτυχίας τοῦ Φρειδερίκου καὶ διέσυρον
 τοὺς στρατηγούς τοῦ Λουδοβίκου ΙΥ'.

Ἄλλ' ὁ ἑπταετὴς πόλεμος παρὰ τὰς θορυβώδεις μάχας εἰς τὴν ἡ-
 πειρον εἶναι κυρίως πάλη κατὰ θάλασσαν τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλ-
 λίας διὰ τὰς ἀποικίας. Ἡ Ἀγγλία δεσμεύσασα τὰς κυριωτέρας δυνά-
 μεις τῆς Γαλλίας εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν περιπέτειαν κατῶρθωσε νὰ
 καταβάλλῃ αὐτὴν εἰς τὴν θάλασσαν.

Ὁ Πιτ ἠθέλε νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν πόλεμον. Ἄλλ' ὁ σύμμαχός
 του Φρειδερίκος εἶχεν ἐξαντληθῆ ἀπελπιστικά. Ὁ στρατὸς ἔπαθε με-
 γάλας καταστροφάς, οἱ καλύτεροι ἀξιωματικοὶ του εἶχον φονευθῆ, τὰ
 ὀικονομικά του εἶχον βαραθρωθῆ. Ἄλλὰ καὶ οἱ ἀντίπαλοί του ἦσαν
 ἐξηντλημένοι. Ὅταν δὲ ἡ Ρωσσία ἀπεσύρθη ἀπὸ τὴν συμμαχίαν, διό-
 τι τὴν Ἐλισάβετ διεδέχθη ὁ Πέτρος Γ', θαυμαστής τοῦ Φρειδερίκου,
 ἡ εἰρήνη ἔγινεν ἀναπόφευκτος.

Ἡ συνθήκη ἐπεκύρωσε τὴν ἀπώλειαν τῶν γαλλικῶν ἀποικιῶν
 καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς παλαιᾶς καταστάσεως (status quo) εἰς
 τὴν ἡπειρον. Ὁ Φρειδερίκος παρὰ τὴν τρομεράν του συντριβὴν εἰς
 ἀνθρώπους καὶ χρῆμα διετήρησε τὴν Σιλεσίαν καὶ τὸ γόητρόν του.

Ἡ Γαλλία ὑποστηρίζουσα ξένα συμφέροντα εἰς τὴν ἡπειρον, ἔ-

χανε τὰς ἀποικίας της καὶ ἡ γαλλικὴ βασιλεία ἀθεραπεύτως τὸ κῦρος της.

ΔΙΑΜΕΛΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΠΟΛΩΝΙΑΣ (1772, 1793, 1795)

Ἡ Πολωνικὴ δημοκρατία, ὅπως ὠνόμαζον τὸ κράτος των ἐν Πολωνίᾳ, δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ ἀμυνθῆ κατὰ τῶν γειτόνων της, οἱ ὅποιοι ἀπέκτησαν τὴν συνήθειαν νὰ ἐπεμβαίνουν εἰς τὰ ἐσωτερικά της. Οἱ τρεῖς γείτονες, Ρωσσία, Αὐστρία, Πρωσσία, παρουσιάζοντο οἱ προστάται τοῦ «νομίμου καθεστώτος», τὸ ὁποῖον ἐξησφάλισε τὴν ἀναρχίαν καὶ ἀδυναμίαν τῆς Πολωνίας. Τὸ 1764 ἐπέβαλον τὸν προστατευόμενον αὐτῶν εἰς τὸν θρόνον, ἀφοῦ ἔστειλαν ἡ Ρωσσία 60.000 καὶ ἡ Πρωσσία 20.000 ἄνδρας. Ἡ δίαιτα ὑπεχρεώθη νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν ἰσότητά των μὴ καθολικῶν καὶ ὁ πρεσβευτὴς τῆς Ρωσσίας ἐφέρετο ὡς κυρίαρχος εἰς τὴν Βαρσοβίαν.

Οἱ καθολικοὶ καὶ πατριῶται ἐσχημάτισαν ὁμοσπονδίαν, διὰ νὰ πολεμήσουν «ὑπὲρ πίστεως καὶ ἐλευθερίας». Ἦσαν ὅμως ὀλίγοι, μόλις 8.000, ἀδύνατοι νὰ ἀντιμετωπίσουν τὸν τακτικὸν στρατὸν τῶν Ρώσων. Ἐνικήθησαν καὶ ὑπεχρεώθησαν νὰ ἐκπατρισθοῦν.

Νικήτρια εἰς τὴν Πολωνίαν καὶ τὴν Τουρκίαν ἡ Αἰκατερίνη, ἐσκέφθη νὰ προσαρτήσῃ τὴν Πολωνίαν. Ἄλλ' ὁ Φρειδερῖκος συνεννοήθη μὲ τὴν Μαρίαν Θηρεσίαν, ἡ ὁποία ἤρχισε νὰ συγκεντρῶνῃ στρατεύματα εἰς τὰ ρωσσικὰ σύνορα. Ἡ Αἰκατερίνη ἔστερξεν εἰς τὴν διανομήν.

Ἡ Συμφωνία τῆς Πετρούπολεως (25 Ἰουλίου 1772) ὥρισεν τὸ μερίδιον ἐκάστου. Ὁ Φρειδερῖκος προσήρτησε τὴν πολωνικὴν Πρωσσίαν ἐκτὸς τοῦ Ἰθρὸν καὶ τοῦ Δάντζιγ, 600—900 χιλ. γερμανοὺς καὶ πολωνοὺς, ἡ Αὐστρία τὴν Γαλικίαν καὶ τὴν Ἐρυσθὰν Ρωσσίαν 2.600.000 πολωνοὺς καὶ ρώσσους, ἡ Αἰκατερίνη τὴν Λευκὴν Ρωσσίαν ἀνατολικῶς τοῦ Ντβίνα καὶ τοῦ Δνίπερ 1.600.000 ὀρθοδόξους ρώσσους.

Ἐπὶ εἴκοσιν ἔτη ἡ Αἰκατερίνη, ἀπὸ ἀντιζηλίαν ἴσως πρὸς τὴν Πρωσσίαν καὶ τὴν Αὐστρίαν, ἄφησε τὴν Πολωνίαν καὶ ἠσυχολήθη μὲ τὴν Τουρκίαν. Ἐννοοῦντες τὸν ἀπειλοῦντά αὐτοὺς κίνδυνον οἱ Πολωνοί, ἔκαμαν πραγματικὴν προσπάθειαν, διὰ νὰ μεταρρυθμίσουν τὸν στρατὸν των καὶ νὰ δώσουν εἰς τὸ κράτος των νεώτερον

κατείχετο ἀπὸ ρωσικὰ στρατεύματα. Ἄλλ' ὁ πληγεὶς πατριωτισμὸς τῶν Πολωνῶν ἐφάνη πρόθυμος διὰ θυσίαν. Ὁ **Θαδδαῖος Κοσσιουσκο** τὸ 1794, πολεμήσας εἰς τὴν Ἀμερικὴν κατὰ τὸν ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν πόλεμον, ἐκάλεσε τοὺς νέους καὶ μὲ τὰ λείψανα τοῦ Πολωνικοῦ στρατοῦ ἔξεδ' ὡς τοὺς Ρώσους ἀπὸ τὴν Βαρσοβίαν καὶ ἐγκατέστησεν ἐκεῖ προσωρινὴν κυβέρνησιν. Ἡ ἐπέμβασις τῶν γειτόνων ἔγινε ραγδαία. Ἀποκλεισθέντες ἀπὸ τὴν προηγουμένην διανομὴν οἱ αὐστριακοὶ ἔσπευσαν νὰ καταλάβουν τὴν Γαλικίαν. Ὁ Φρειδερίκος Γουλιέλμος ἀνεκάλεσε τὰ στρατεύματά του ἀπὸ τὸν Ρῆνον. Ὁ Κοσσιουσκο ἠττηθεὶς καὶ πληγωμένος ἔπεσεν εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ρώσων. Πιθανὸν νὰ μὴν ἀπήγγειλε τὴν στιγμὴν ἐκείνην το περιόφημον: «finis Poloniae». Ἄλλ' ἡ φράσις ἐχαρακτήριζεν ἀκριβῶς τὴν κατάστασιν. Ἦτο τὸ τέλος τῆς Πολωνίας.

Τὴν 24 Ὀκτωβρίου 1795 διὰ τῆς τρίτης συνθήκης τοῦ διαμελισμοῦ τὸ ὑπόλοιπον τῆς Λιθουανίας καὶ 1795 ἡ Κουρλανδία ἐδόθησαν εἰς τὴν Ρωσσίαν, ἡ δυτικὴ ἢ Πολωνία μὲ τὴν Βαρσοβίαν εἰς τὴν Πρωσσίαν καὶ ἡ μεσημβρινὴ Πολωνία μὲ τὴν Κρακοβίαν εἰς τὴν Αὐστρίαν. Ἡ Πολωνία διεγράφη ὡς ἀνεξάρτητον κράτος.

Αἱ τρεῖς δυνάμεις ἀντικαταστήσασαι τὸ δίκαιον τῶν ἐθνῶν διὰ τοῦ δικαίου τοῦ ἰσχυροτέρου καὶ ἐγκαινιάσασαι τὸ σύστημα τῆς συναλλαγῆς καὶ τῶν ἀνταλλαγμάτων ἐδημιούργησαν προηγούμενον διὰ τὰς συνεπείας του.

Ο ΠΡΩΤΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΗΣ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗΣ Β' ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ (1768-1774)

Ἡ εὐτυχὴς διὰ τὴν Τουρκίαν εἰρήνη τοῦ Βελιγραδίου τὸ 1739 ἐσήμαινε τὴν ἀναχαίτησιν τῆς αὐστριακῆς ἐξαπλώσεως εἰς τὴν Βαλκανικὴν. Ἀπὸ τότε ὁ ἐπικίνδυνος ἐχθρὸς τοῦ σουλτάνου εἶναι ἡ Ρωσία.

Ὅταν τὸ 1768 ὁ στρατὸς τῆς Αἰκατερίνης εἰσέβαλεν εἰς τὴν Πολωνίαν, ἡ Τουρκία ἐκήρυξε τὸν πόλεμον ἐναντίον τῆς παροτρυνομένη ὑπὸ τῆς Γαλλίας. Ἄλλ' ἐνῶ ὁ τουρκικὸς στρατὸς βραδῶς ἤρχετο ἀπὸ τὴν Ἀσίαν, οἱ Ρῶσοι ἐπετέθησαν κατὰ τῶν τουρκικῶν κτήσεων τοῦ Εὐξείνου. Οἱ δύο στρατοὶ κακῶς ὀπλισμένοι καὶ κακῶς συντηρούμενοι

ἀλληλοσφάζοντο εἰς τὰς μεταξὺ Δνειστέρου καὶ Προύθου ἐλώδεις πεδιάδας, ἐνῶ περισσοτέρους ἀπεδεκαίωζον αἱ ἀσθένειαι. Ὁ Φρειδερίκος Β΄ τῆς Πρωσσίας ἔλεγεν, ὅτι πρόκειται «περὶ πολέμου μονοφθάλμων μὲ τυφλοῦς». Τέλος οἱ γενίτσαροι νικηθέντες ἡρνήθησαν νὰ διαχειμάσουν πρὸς βορρᾶν τοῦ Δουνάβεως καὶ ἐξεκένωσαν τὴν Βεσσαραβίαν, Μολδαβίαν καὶ Βλαχίαν, τὰς ὁποίας κατέλαβον οἱ Ρῶσοι.

Ἡ Αἰκατερίνη ἔστειλε μοναχοὺς νὰ κηρύξουν τὴν ἐπανάστασιν εἰς τοὺς χριστιανικοὺς λαοὺς τῆς Τουρκίας, ἐνῶ ὁ ρωσικὸς στόλος διετάχθη νὰ πλεύσῃ πρὸς τὴν Μεσόγειον. Ὁ στόλος αὐτός, κακῶς ὠπλισμένος καὶ κακῶς ἐφωδιασμένος, ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τοῦ Ἄλεξίου Ὁρλώφ, εὐνοουμένου τῆς Αἰκατερίνης, ἀφοῦ ἐφωδιάσθη εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ παρέλαβεν ἄγγλους ὀδηγοὺς καὶ ἀξιωματικούς, ἔκαμε τὸν γῦρον τῆς Εὐρώπης, εἰσέπλευσεν ἀπὸ τὸ Γιβραλτὰρ καὶ ἐνεφανίσθη εἰς τὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου. Ἀνεπετρώθησαν τότε αἱ ἐλπίδες τῶν χριστιανῶν τῆς Βαλκανικῆς καὶ οἱ Ἕλληνες τῆς Πελοποννήσου ἐπανεστάτησαν. Ἀλλὰ σίφη τουρκοαλβανῶν κατὰ διαταγὴν τοῦ σουλτάνου εἰσέβαλον εἰς τὴν χερσόνησον, προέβησαν εἰς τρομερὰς σφαγὰς καὶ ὁ ρωσικὸς στόλος ἠναγκάσθη νὰ ἀπομακρυνθῆ. Προσέβλεπεν ὁμως τὸν τουρκικὸν στόλον, διπλάσιον κατὰ τὸν ἀριθμὸν, εἰς τὸν λιμένα τοῦ Τσεσιέ, ἀπέναντι τῆς Χίου. Οἱ ἄγγλοι καὶ οἱ Ρῶσοι ἀξιωματικοὶ ἀπέλυσαν πυροπολικά κατὰ τῶν τουρκικῶν πλοίων, μετέδωσαν εἰς αὐτὰ τὸ πῦρ καὶ τὴν καταστροφὴν συνεπλήρωσαν διὰ τοῦ βομβαρδιμοῦ (1770) Οἱ Ρῶσοι ὁμως δὲν ἐτόλμησαν νὰ ἀκολουθήσουν τὴν συμβουλὴν τῶν ἄγγλων ἀξιωματικῶν καὶ νὰ προσβάλουν τὰ Δαρδανέλλια τὰ ὁποῖα εἶχε προφθάσει νὰ ὀχυρώσῃ ὁ βαρῶνος Τότ.

Αἱ πρόοδοι τῶν Ρῶσων ἀνησύχησαν τὴν Αὐστρίαν καὶ πρὸ πάντων τὸν Φρειδερίκον Β΄, ὁ ὁποῖο: ἐφρόντισε νὰ στρέψῃ τὰς βλέψεις τῆς Αἰκατερίνης πρὸς τὴν Πολωνίαν καὶ ἡ χώρα αὐτὴ ὑπέστη τὸν πρῶτον διαμελισμὸν. Ὁ πόλεμος ἐξηκολούθησεν. Οἱ Ρῶσοι κατέλαβον τὴν Κριμαίαν, διέβησαν τὸν Δούναβιν καὶ περιεκύκλωσαν τοὺς Τούρκους εἰς τὴν Σιούμλαν. Οἱ Ὀὐλεμάδες (νομοδιδάσκαλοι) ἀπφάνθησαν, ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται κατὰ τὸν ἱερὸν νόμον νὰ δοθοῦν εἰς τοὺς ἀπίστους γῶραι, εἰς τὰς ὁποίας ὑπάρχουν τειμένη. Ἡ ἐξάντλησις ὁμως ὑπεχρέωσε τὸν σουλτάνον νὰ ὑποχωρήσῃ.

Ἡ εἰρήνη τοῦ Καϊναρτζῆ (πλησίον τῆς Σιλιστρίας,

21 Ιουλίου 1774) είναι σπουδαίος σταθμός εις τὰς ρωσσοτουρκικὰς σχέσεις καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Βαλκανικῆς γενικώτερον. Τὰ 1774 ἔδαφικὰ ὠφελήματα τῆς Ρωσσίας δὲν εἶναι μεγάλα, τὸ Ἄζωφ καὶ Κέρτζ καθὼς καὶ πολιτικὴ ἀνεξαρτησία τῶν Τατάρων τῆς Κριμαίας καὶ τοῦ Κουμπάν. Κυρίως ὅμως ἐπέτυχε τὴν ἔλευθερίαν τῆς ναυσιπλοΐας εἰς τὸν Εὐξείνιον καὶ τὸ σπουδαιότερον, ἔλαβεν εἶδος προστασίας ἐπὶ τῶν ὀρθοδόξων τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ Τουρκία ὑπεχρεοῦτο, ὅπως ἔλεγεν ἡ συνθήκη, «*να προστατεύη διαρκῶς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν καὶ τὰς ἐκκλησίας τῆς καὶ νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν τὰς παραστάσεις τῶν Ρώσων ὑπὲρ τῆς ἐλληνικῆς ἐκκλησίας*». Ἐπομένως ἡ συνθήκη τοῦ Καϊναρτζῆ ἔδιδεν εἰς τοὺς Ρώσους τὸ δικαίωμα νὰ ἐπεμβαίνουν εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τοῦ Τουρκικοῦ κράτους. Ἡ Αὐστρία μὲ τὴν πρόφασιν, ὅτι ἐπενέβη φιλικῶς, ἔλαβε τὴν Βουκοβίναν.

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΗΣ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗΣ Β' ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ (1788-1792)

Ἡ Αἰκατερίνη ὑπέθεσεν, ὅτι φθάνει πρὸς τὴν πραγματοποίησιν τοῦ σχεδίου τῆς, νὰ προσαρτήσῃ δηλαδὴ τὰς εἰς τὴν Εὐρώπην κτήσεις τοῦ σουλτάνου καὶ νὰ κυριεύσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ἐπωφελουμένη ἀπὸ τὰς διχονοίας τῶν Τατάρων κατέλαβε τὴν Κριμαίαν, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἔκτισε τὸ φρούριον τῆς Σεβαστοπόλεως, ἓνα ἐκ τῶν υἱῶν τοῦ υἱοῦ τῆς Παύλου ὠνόμασε Κωνσταντῖνον, ἐδίδαξεν αὐτὸν τὴν ἐλληνικὴν δι' ἑλληνίδος παιδαγωγοῦ καὶ ἔκοψε μετάλλιον παριστάνον τὴν Ἁγίαν Σοφίαν μετὰ τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ μετ' ἀνατέλλοντος ἄστρου. Τὸ 1786 ἐπεχείρησε τὴν ὀνομαστήν περιοδείαν τῆς εἰς τὰς καταληφθεῖσας χώρας. Εἰσῆλθεν εἰς τὴν Σεβαστούπολιν, ἐν τῇ ὁποία θριαμβευτικὴ ἄψις ἔφερε τὴν ἐπιγραφὴν: Ὁ δὲ οὐρανὸς τὸ Βυζάντιον, ἐνῶ ὁ εὐνοούμενός τῆς Ποτέμκιν παρουσίασε διὰ διαφόρων τεχνασμάτων ὡς πλουσίαν καὶ εὐδαίμονα τὴν ἐρημωθεῖσαν ἀπὸ τὸν πόλεμον καὶ τὴν ρωσικὴν κακοδιοίκησιν χώραν.

Τὰ σχέδια αὐτὰ ἀνησύχησαν τὰς ἄλλὰς δυνάμεις. Ἡ Αὐστρία ἰδίως δὲν ἠθέλε νὰ ἀφήσῃ τὴν Ρωσσίαν νὰ ἐξαπλωθῇ μόνῃ εἰς τὴν Βαλκανικὴν.

Ὁ Ἰωσήφ Β΄ ἐσκέφθη νὰ ἐνεργήσῃ εἰς τὸ τουρκικὸν ζήτημα, ὅπως εἰς τὸ πολωνικόν, νὰ συνεννοηθῇ δηλαδὴ μὲ τὴν Αἰκατερίνην. Τοιοῦτοτρόπως προήλθε τὸ περίφημον πρόγραμμα τοῦ διαμελισμοῦ τῆς Τουρκίας. Οἱ ἰσχυροὶ ἐλάμβανον τὰς μερίδας των, ἀνιδρῦετο ὁμοῦ καὶ ἡ Ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία μὲ πρωτεύουσαν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Τὴν Πελοπόννησον ὁμοῦ, τὴν Κρήτην καὶ τὴν Κύπρον ἐλάμβανεν ἡ Βενετία, τὴν Αἴγυπτον τέλος ἡ Γαλλία.

Ὁ πόλεμος ὄρισθη κατὰ τὴν συνάντησιν τῶν δύο ἡγεμόνων εἰς Χερσῶνα κατὰ τὴν θριαμβευτικὴν περιουδειαν τῆς Αἰκατερίνης εἰς τὴν νότιον Ρωσίαν, τὸ 1787. Εἰς τὸν δεῦτερον αὐτὸν πόλεμον, ὁ ὁποῖος διήρκεσε περίπου πέντε ἔτη, ἡ Τουρκία εἶχε πάλιν ἀποτυχίας καὶ ἐκινδύνευσεν. Ἐσώθη ὁμοῦ χάρις εἰς τὴν μυστικὴν ὑποστήριξιν τῆς Ἀγγλίας. Τὸ 1790 ἀπέθανεν ὁ Ἰωσήφ Β΄ καὶ ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν ἀδελφός του Λεοπόλδος Β΄, συνετὸς καὶ φιλειρηνικός, ὑποχρεωμένος νὰ ἀγωνισθῇ ἐναντίον ἐξεγέρσεων εἰς τὸ κράτος του, ἰδίως τῶν Βέλγων, καὶ ἀνήσυχος διὰ τὴν πρόοδον τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ὡς γυναικάδελφος τοῦ Λουδοβίκου ΙΣ΄, εἰρήνευσε μὲ τὴν Τουρκίαν.

Ἡ Αἰκατερίνη ἐξηκολούθησε τὸν πόλεμον. Ὁ στόλος τῆς ἐνίκησε τὸν τουρκικὸν εἰς τὸν Εὐξείνιον, οἱ στρατοὶ τῆς ἐκυρίευσαν τὰς παραδουναβείους ἐπαρχίας. Ἀλλ' αἱ ἀπειλαὶ τῆς Ἀγγλίας καὶ τὰ ζητήματα τῆς Πολωνίας ὑπεχρέωσαν τὴν τσαρίναν νὰ μὴ ἐξακολουθήσῃ τὰς κατακτήσεις τῆς.

Ἡ εἰρήνη τοῦ Ἰασίου (1792) ἀνενέωσε τοὺς ὄρους τοῦ Καϊναρτζῆ. Ἡ Τουρκία ἀπέφυγε τὸν διαμελισμὸν ὄχι ἀπὸ τὸ θάρρος τῶν γενιτσαρῶν τῆς, ἀλλὰ συνεπεία εὐτυχῶν συμπτώσεων. Μὲ τοὺς κατὰ τῆς Τουρκίας πολέμους τῆς Αἰκατερίνης συνδέονται ἀξιωμανημόνευτα γεγονότα εἰς τὴν Ἑλλάδα, περὶ τῶν ὁποίων θὰ γίνῃ λόγος εἰς τὸ μέρος τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'

ΟΙ ΕΥΡΩΠΑΙΟΙ ΕΙΣ ΤΑΣ ΑΠΟΙΚΙΑΣ

Ι. ΑΠΟΙΚΙΑΚΟΣ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ

ΑΠΟΙΚΙΑΚΟΙ ΛΑΟΙ

Οἱ Πορτογάλοι καὶ οἱ Ἴσπανοί, ὅπως εἶδομεν, προηγήθησαν εἰς τὴν ἀνακάλυψιν καὶ ἐξερευνήσιν τῶν νέων χωρῶν. Ἀλλὰ δὲν ἐφάνησαν ἄξιοι τῆς μεγάλῃς τύχῃς. Καὶ οἱ δύο ἦσαν λαοὶ μετριᾶς εὐφυΐας, ὀλίγον δημιουργικοὶ καὶ ὀλιγώτερον προοδευτικοί. Κατέλαβον τὰς νέας χώρας ἐπ' ὀνόματι τοῦ βασιλέως τῶν καὶ ἐξεμεταλλεύθησαν αὐτὰς κακῶς θέλοντες νὰ πλουτήσουν ἀκόπως. Ὅσοι ἀπ' αὐτοὺς ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰς νέας χώρας ὑπέστησαν τὴν ἐπίδρασιν τοῦ κλίματος ἢ ἀνεμείχθησαν μὲ τοὺς ἐντοπίους καὶ ἐξειλίχθησαν εἰς λαοὺς νωθροὺς.

Οἱ Ὀλλανδοὶ ἔδειξαν μεγαλυτέραν δεξιότητα. Ἐξεμεταλλεύθησαν τὰς Ἰνδίας μεθοδικώτερον, ἐδημιούργησαν σημαντικὴν ναυτιλίαν καὶ τὸν 17ον αἰῶνα εἶχον εἰς χεῖρας τῶν τῶ διαμετακομιστικὸν ἔμποριον τῆς ὑψηλίου. Παραλλήλως ἀνέπτυξαν εἰς τὴν χώραν τῶν ἀξιόλογον πολιτισμόν, ὃ ἰδιωτικῶς βίος ἐλεπτύνθη καὶ ἤκμασεν ἡ τέχνη, ἰδίως ἡ ζωγραφικὴ. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἀποικιακὸν σύστημα τῶν Ὀλλανδῶν ἦτο ἐλαττωματικόν. Ἰδρυσαν μᾶλλον ἐμπορικῶς σταθμοὺς παρὰ πραγματικὰς ἀποικίας, ἐθεώρουν τὰς ἀποικίας μόνον ὡς μέσον πλουτισμοῦ καὶ ἐφάνησαν συμφεροντολόγοι καὶ μικρόψυχοι εἰς τοὺς ἐγχοροίους. Μετὰ τοὺς Ὀλλανδοὺς ἦλθον οἱ Γάλλοι καὶ οἱ Ἀγγλοὶ.

Ο ΓΑΛΛΙΚΟΣ ΑΠΟΙΚΙΣΜΟΣ

Οἱ βασιλεῖς τῆς Γαλλίας κατέβαλον μεγάλην προσπάθειαν νὰ δημιουργήσουν ἀποικιακὸν κράτος. Ἀλλ' ὁ γαλλικὸς ἀποικισμὸς ἦτο μᾶλλον κρατικὴ ἐπιχείρησις, ἐνῶ οἱ ἴδιοι οἱ Γάλλοι δὲν ἔδειξαν πραγ-

ματικὸν ἐνδιαφέρον διὰ τὰς ὑπερποντίους κτήσεις. Γενικῶς ὁ Γάλλος ἀγαπᾷ ὑπερβολικὰ τὸ πάτριον χῶμα καὶ δὲν ἔχει μεγάλην κλίσιν εἰς μοκρινὰς ἀποδημίας καὶ περιπετείας εἰς ξένας χώρας. Οἱ εὐγενεῖς ἐλάμβανον τὴν ἄδειαν ἀπὸ τὸν βασιλέα νὰ ἐκμεταλλευθοῦν τὴν ἀποκαλυπτομένην χώραν, κατελάμβανον αὐτὴν ἐπ' ὀνόματι τοῦ βασιλέως των καὶ ἐκυβέρνηον ὡς ἐπαρχίαν γαλλικὴν. Ἔστελλον συνήθως εἰς τὰς νέας χώρας καταδίκους καὶ πολὺ ὀλίγους γεωργούς. Τοὺς ἐπιχειρηματίας ἠκολούθουν οἱ ἱεραπόστολοι καὶ ὁ κληρὸς ἐκέρδιζε μεγάλην ἰσχὺν εἰς τὰς ἀποικίας. Τὸ μέγιστον μέρος π.χ. τῆς γῆς εἰς τὸν Καναδὴν ἦτο ἰδιοκτησία τοῦ κληρῶν. Γενικῶς ἡ ἀποικιακὴ πολιτικὴ εἰς τὴν Γαλλίαν εἶχεν ὀλίγους θιασώτας. Ὁ Βολταῖρος π.χ. ἔλεγεν, ὅτι ἀπορεῖ, *διὰτι οἱ Γάλλοι καὶ οἱ Ἄγγλοι ἀλληλοσφάζονται δι' ὀλίγα πλῆθρα χιόνος*, ἐννοῶν τὴν κοιλάδα τοῦ Ὀχιο, καὶ οἱ περισσότεροι πολιτικοὶ τῆς Γαλλίας ἐφρόνουν, ὅτι *«μία τετραγωνικὴ λεύγα εἰς τὰς Κάτω Χώρας ἀξίζει περισσότερα ἀπὸ μίαν ἀποικίαν»*.

Ο ΑΓΓΛΙΚΟΣ ΑΠΟΙΚΙΣΜΟΣ

Ἀντιθέτως τὰς ἀγγλικὰς ἀποικίας ἐδημιούργησεν ἡ ἀτομικὴ πρωτοβουλία. Τὸν 17ον καὶ 18ον αἰῶνα ἔγινε μεγάλη ἔξοδος τῶν Ἄγγλων εἰς τὰς ἀποικίας. Αὐτοὶ δὲν ἐστάλησαν ἀπὸ τὸν βασιλέα ἢ τὴν κυβέρνησιν, ἀλλ' ἔφυγαν οἰκειοθελῶς, διὰ νὰ εὔρουν νέαν πατρίδα. Δὲν ἦσαν ὅπως οἱ γάλλοι ἀποικοὶ κατάδικοι, ἀλλ' ἀνθρωποὶ ἐλεύθεροι ἔχοντες ζωηρὰν ἀντίληψιν τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ μετέβαινον εἰς τὰς ἀποικίας, διὰ νὰ εὔρουν περισσοτέραν ἐλευθερίαν ἀπὸ ὅσην εἶχον εἰς τὴν πατρίδα. Οἱ ποικριτανοὶ π.χ. πιεζόμενοι ἐπὶ Ἰακώβου Β' μετηνάστευσαν ὁμαδικῶς εἰς τὴν Βόρειον Ἀμερικὴν.

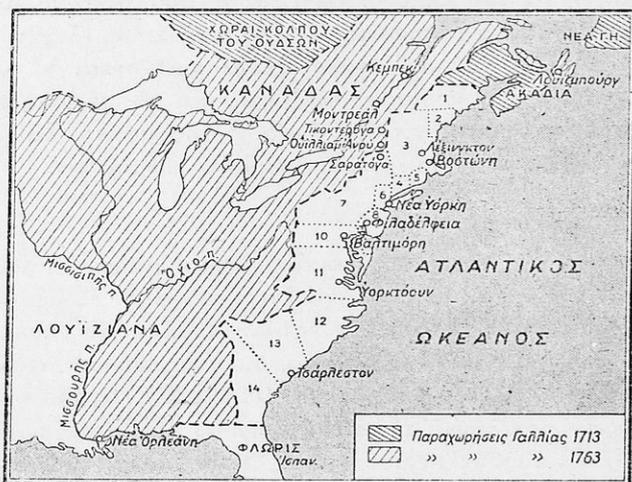
Ἡ ἀγγλικὴ ἀποικία δὲν ἐξηρτάτο ἀπὸ τὴν μητρόπολιν, ἀλλ' εἶχεν ἰδίαν διοίκησιν, ἰδίους νόμους, ὅπως συνέβαινε τοῦτο εἰς τὰς ἀρχαίας ἑλληνικὰς ἀποικίας. Οἱ ἄγγλοι ἀποικοὶ ἦσαν ἀνεπτυγμένοι, ἐξέδιδον ἐφημερίδας καὶ ἐτύπωνον βιβλία.

Δι' ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους οἱ Ἄγγλοι ἀνεδειχθησαν ἀξιολογώτατος ἀποικιακὸς λαός. Ἐμφανισθέντες τελευταῖοι, ὑπερέβησαν ταχέως ὅλους τοὺς ἄλλους καὶ κατώρθωσαν νὰ δημιουργήσουν ἐκείθεν τοῦ ὠκεανοῦ ἀληθῆ νέον κόσμον, δευτέραν Εὐρώπην, ὑπερέχουσαν μάλιστα τῆς παλαιᾶς εἰς σφριγὸς καὶ δημιουργικὴν ὁρμὴν.

ΑΓΓΛΟΙ ΚΑΙ ΓΑΛΛΟΙ ΕΙΣ ΤΑΣ ΑΠΟΪΚΙΑΣ

Κατὰ τὸν 18^{ον} αἰῶνα ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας διεξεδίκησε τὸ κράτος τῆς θαλάσσης πρὸς τὴν Ἀγγλίαν. Ὑπῆρξαν χρόνοι, κατὰ τοὺς ὁποίους ἀνεπτύχθη ἐπικινδύνως τὸ γαλλικὸν ναυτικόν. Οἱ Γάλλοι ἀπέκτησαν σημαντικὰς ἀποικίας εἰς τὴν Ἀμερικὴν καὶ τὰς Ἰνδίας καὶ ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν δύο κρατῶν ἔφθασεν εἰς μεγάλην ὀξύτητα. Πᾶσα ρῆξις εἰς τὴν Εὐρώπην εἶχεν ὡς συνέπειαν πόλεμον εἰς τὰς ἀποικίας καὶ πᾶσα διένεξις εἰς τὰς ἀποικίας εἶχεν ἀντίκτυπον εἰς τὴν Εὐρώπην.

Εἰς τὴν Β. Ἀμερικὴν οἱ Γάλλοι εἶχον ἐγκατασταθῆ κατὰ τὴν

Αἱ ἀποικίαι τῆς Β. Ἀμερικῆς.

ἀρχὴν τοῦ 17^{ου} αἰῶνος εἰς τὴν χερσόνησον Ἀκαδιαν καὶ εἰς τὸν κόλπον τοῦ Ἁγίου Λαυρεντίου (Saint Laurent). Ἀκόμη βορειότερον ἐξηρεύνησαν καὶ κατέλαβον τὸν Καναδᾶν καὶ ἀπὸ τοῦ 1673 κατῆλθον εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Μισσισιππὴ καὶ τὴν ἀπέραντον πεδιάδα, τὴν ὁποίαν ἀνεκάλυψαν, ὠνόμασαν Λουϊσιάναν, πρὸς τιμὴν τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ΄.

Οἱ Ἀγγλοὶ ἐγκατεστάθησαν νοτιώτερον καταλαβόντες πρῶτον τὴν Βιργινίαν. Βραδύτερον οἱ Ἀγγλοὶ πουριτανοὶ φεύγοντες τὰς πιέσεις τοῦ Ἰακώβου Α΄ κατέλαβον τὴν μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῶν

γαλλικῶν ἀποικιῶν χώραν, τὴν ὁποίαν ὠνόμασαν Νέα Ἀγγλία. Ἐνταῦθα ἀπὸ τοῦ 1608 μέχρι τοῦ 1732 ἰδρύθησαν αἱ 13 ἀγγλικαὶ ἀποικίαι (Βιργινία, Μασσαχουσέτη, Νέα Ὑόρκη, Καρολίνα, Γεωργία κλπ.), αἱ ὁποῖαι ἀπετέλεσαν τὸν πυρῆνα τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν.

Οἱ Γάλλοι καὶ οἱ Ἄγγλοι ἠκολούθησαν τὸ παράδειγμα τῶν Ὀλλανδῶν διὰ τὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν Ἰνδιῶν. Συνέστησαν δηλαδὴ ἐμπορικὰς ἐταιρείας. Ἡ ἀγγλικὴ ἐταιρεία ἰδρυθεῖσα τῷ 1599 κατέλαβε διαφόρους σταθμούς τῶν ὁποίων βάσις ἦτο τὸ Μαδράς (Madras) ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς παραλίας τῆς χερσονήσου.

Ἡ γαλλικὴ ἐταιρεία ἰδρύθη τὸ 1604, εἶχε τὸν αὐτὸν σχεδὸν ὀργανισμόν, κατέλαβε νήσους τινὰς τοῦ Ἰνδικοῦ ὠκεανοῦ, ἰδίως τὴν Μαδαγασκάρην, καὶ ἐπὶ Κολμπέρ διεξήγεν ἀρκετὰ ζωηρὸν ἐμπόριον. Οἱ Γάλλοι ἴδρυσαν ἐπίσης πολλοὺς συνοικισμοὺς ἐπὶ τῆς Ἰνδικῆς παραλίας, τῶν ὁποίων κέντρον ἦτο τὸ Ποντισερέ (Pontichery) νοτίως τοῦ Μαδράς.

Η ΣΥΓΚΡΟΥΣΙΣ

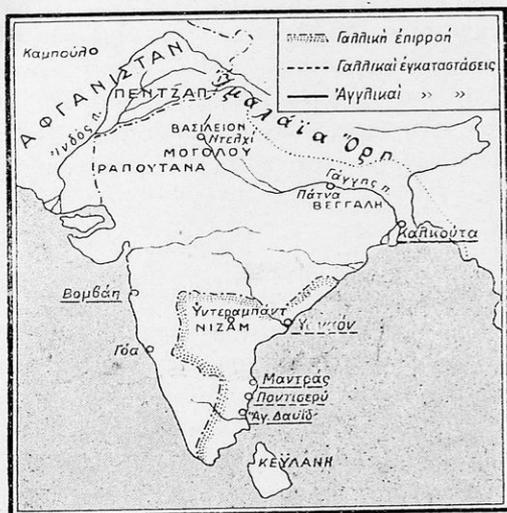
Τοιοιουτρόπως οἱ Γάλλοι καὶ οἱ Ἄγγλοι ἦσαν ἀντιμέτωποι εἰς τὴν Ἀμερικὴν καὶ τὰς Ἰνδίας καὶ ὁ μεταξὺ αὐτῶν ἀνταγωνισμὸς ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς μακροὺς καὶ τραχεῖς ἀγῶνας. Κατὰ τοὺς μεγάλους πολέμους εἰς τὴν Εὐρώπην μεταξὺ τῶν δύο χωρῶν διεξήγετο ζωηρὸς ἀγὼν εἰς τὰς ἀποικίας. Οἱ Ἄγγλοι ἄποικοι ἦσαν πολυπληθέστεροι καὶ δραστηριώτεροι ἀπὸ τοὺς Γάλλους εἰς τὴν Ἀμερικὴν καὶ τὸ κράτος ἔδειξε μεγαλυτέραν δραστηριότητα. Κατὰ τὸν Ἐπταετῆ Πόλεμον (1756—1763) οἱ Ἄγγλοι κατέλαβον τὰς γαλλικὰς ἀποικίας τῆς Ἀμερικῆς καὶ μετὰ τοὺς ναπολεοντεῖους πολέμους διὰ τῆς Εἰρήνης τῶν Παρισίων (1815) ἀνεγνωρίσθη ἡ ἐπ' αὐτῶν κυριαρχία τῆς Ἀγγλίας.

Ἐπίσης οἱ Ἄγγλοι κατέλαβον καὶ τοὺς γαλλικοὺς σταθμοὺς τῶν Ἰνδιῶν κυριεύσαντες τὸ Ποντισερέ. Διὰ τῆς εἰρήνης τοῦ 1763 ἀπέδωσαν αὐτὸ καθὼς καὶ τέσσαρας ἄλλας θέσεις, ἀλλ' ἡ Γαλλία ὑπέχρεώθη νὰ μὴ διατηρῇ στρατὸν εἰς τὸ Ποντισερέ. Τοιοιουτρόπως ἡ Γαλλία ἔχασε τὸ ἀποικιακὸν κράτος της εἰς τὴν Ἀμερικὴν καὶ τὰς Ἰνδίας.

ΤΟ ΑΠΟΙΚΙΑΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ ΤΗΣ ΑΓΓΛΙΑΣ

Οἱ Ἕλληνοὶ ἦσαν ἤδη σταθερῶς ἐγκατεστημένοι εἰς τὴν Β. Ἀμερικὴν. Ἀφοῦ δὲ ἀπεμάκρυναν τοὺς Γάλλους ἀπὸ τὰς Ἰνδίας, ἐτραπήσαν εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς μεγάλης χερσονήσου.

Ὁ λόρδος Κλάιβ (Clive), διευθυντὴς τῆς εταιρείας τῶν Ἰνδιῶν, διωργάνωσε τὴν κατάκτησιν. Λαβὼν ἀφορμὴν ἀπὸ τὸν φόνον ὀλίγων Ἕγγλων ἤρχισε τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Ἰθαγενῶν καὶ ἐντὸς δέκα ἐτῶν (1757—1767) ἐκυρίευσεν τὴν Βεγγάλην. Ἡ ἀγγλικὴ κυ-

Αἱ Ἰνδίαὶ τὸ 1750.

βέρνησις, προβλέπουσα τὸ μέλλον τοῦ Ἰνδικοῦ κράτους, ἐκράτησε τὰς κατακτηθείσας χώρας δι' ἑαυτὴν καὶ διώρισε τὸν Κλάιβ διοικητὴν αὐτῶν.

Περὶ τὰ 1600 οἱ Ὀλλανδοὶ εἶχον ἀνακαλύψει τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν τῆς Αὐστραλίας. Ἀλλὰ τὴν νέαν ἡπειρον ἐξηρεῦνησεν ὁ ἄγγλος θαλασσοπόρος Κουκ (Cook) καὶ κατέλαβεν αὐτὴν ἐπ' ὀνόματι τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας (1770). Οἱ Ἕλληνοὶ ἵδρυσαν ἀποικίαν εἰς τὴν θέσιν τῆς σημερινῆς Σίδνεϋ (Sidney). Τοιοῦτοτρόπως ἐτέθησαν

αί στερεαί βάσεις τοῦ ἀποικιακοῦ κράτους τῆς Ἀγγλίας εἰς τὸν Ἰνδικὸν Ὠκεανόν.

II. Η ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ ΤΩΝ ΗΝΩΜΕΝΩΝ ΠΟΛΙΤΕΙΩΝ

ΑΙ ΑΠΟΙΚΙΑΙ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ

Ὁ Ἑπταετής πόλεμος εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν κυριαρχίαν τῆς Ἀγγλίας ἐπὶ τῆς Ἀμερικῆς. Ἀλλὰ 13 ἔτη μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου αἱ ἀγγλικαὶ ἀποικίαι τῆς Β. Ἀμερικῆς ἐξηγέρθησαν κατὰ τῆς μητροπόλεως καὶ μετὰ ἀγῶνα ἐπτὰ ἐτῶν ἀπέκτησαν τὴν ἀνεξαρτησίαν των.

Αἱ δεκατρεῖς ἀποικίαι τῆς Β. Ἀμερικῆς εἶχον αὐτοδιοίκησιν ὑπὸ τὴν ἀγγλικὴν κυριαρχίαν καὶ ἐξηρωτῶντο μόνον οἰκονομικῶς ἀπὸ τὴν μητρόπολιν. Αἱ βορειότεραι ἀπετελοῦντο ἀπὸ μικροκαλλιεργητῶν, ἀπογόνους τῶν πουριτανῶν, οἱ ὅποιοι εἶχον ἐγκαταλείψει τὴν πατρίδα των ἐπὶ Ἰακώβου Α'. Βραδύτερον, ὅταν ἐπεκράτησεν ὁ Κρόμβελ καὶ ἐπεβλήθη ἡ Δημοκρατία, ἔφυγον πολλοὶ εὐγενεῖς ἀπὸ τὴν Ἀγγλίαν καὶ, ἐγκατασταθέντες εἰς τὰς νοτίους ἀποικίας, ἐκαλλιέργουν καπνὸν καὶ βάμβακα, χρησιμοποιοῦντες δούλους εἰς τὰς ἐκτεταμένας φυτείας των. Αἱ θαλασσοπορίαι καὶ ὁ διηνεκὴς πόλεμος πρὸς τοὺς ἰθαγενεῖς καὶ πρὸς τοὺς γάλλους ἀποίκους εἶχον ἀναπτύξει τὴν δραστηριότητα καὶ τὴν ἀποφασιστικότητα τῶν Ἀγγλῶν ἀποίκων. Ὁ πληθυσμὸς τῶν ἀποικῶν τὸν 18ον αἰῶνα ἀνῆρχετο εἰς δύο ἑκατομμύρια.

Ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἐκανόνιζε τὸ ἐμπόριον τῶν ἀποικῶν. Συμφώνως πρὸς τὴν κρατοῦσαν μεροκантиλικὴν πολιτικὴν τῶν χρόνων τούτων αἱ ἀποικίαι ὑπεχρεοῦντο νὰ ἐξίγουν τὰς πρώτας ὕλας μόνον εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ ἀπ' αὐτὴν νὰ προμηθεύωνται τὰ βιομηχανικὰ προϊόντα, τῶν ὁποίων ἀπηγορεύετο ἡ κατασκευὴ εἰς τὰς ἀποικίας. Ἡ κυβέρνησις τῶν Οὐίξ, κυβέρνησις μεγαλοβιομηχάνων ἰδίως καὶ ἐμπόρων, εἶχεν ἐκμεταλλυθῆ ἀπλήστως τὰς ἀποικίας.

Ὁ Ἑπταετής πόλεμος ἐδημιούργησε μεγάλας οἰκονομικὰς δυσχερείας εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Ἡ κυβέρνησις, διὰ νὰ ἀντεπεξέλθῃ, ἠναγκάσθη νὰ φορολογήσῃ βαρύτερον ἀκόμη τὰς ἀποικίας καὶ ἐπέβαλε σειρὰν ἀπαγορευτικῶν μέτρων, τὰ ὁποῖα ἐξήγειραν τοὺς ἀποίκους.

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ

Ἐφορμὴν εἰς τὴν ἔξαψιν τῶν πνευμάτων ἔδωσεν ὁ λεγόμενος φόρος τοῦ χαρτοσήμου. Κατὰ τὴν ἀγγλοσαξονικὴν ἀντίληψιν τὸ ἀγγλικὸν κοινοβούλιον δὲν εἶχε δικαίωμα νὰ ἐπιβάλλῃ φόρους εἰς τὰς ἀποικίας, ἐπειδὴ αὐταὶ δὲν ἀντεπροσωπεύοντο εἰς τὸ κοινοβούλιον. Ἡ κυβέρνησις τῆς Βιργινίας διεμαρτυρήθη:

«Οἱ πρῶτοι ἄποικοι ἐκόμισαν μεθ' ἑαυτῶν καὶ μετέδωκαν εἰς τοὺς ἀπογόνους τῶν ὅλα τὰ προνόμια καὶ ὅλας τὰς ἐλευθερίας τῶν ἀγγλῶν ὑπηκόων. Ἡ γενικὴ συνέλευσις τῆς ἀποικίας ἔχει τὸ ἀποκλειστικὸν δικαίωμα νὰ εἰσπράττῃ φόρους παρὰ τῶν κατοίκων καὶ πᾶσα ἀπόπειρα, ὅπως ἄλλος τις σφετερισθῇ τὴν ἐξουσίαν αὐτὴν, εἶναι παράνομος, ἀντισυνταγματικὴ καὶ ἀδικος καὶ τείνει νὰ καταστρέψῃ τὴν βρετανικὴν καθὼς καὶ τὴν ἀμερικανικὴν ἐλευθερίαν».

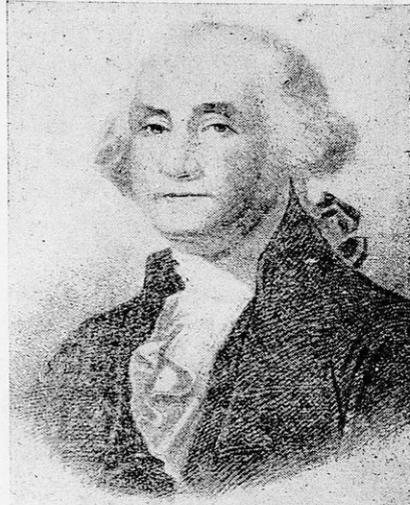
Ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις κατήργησε τὸν φόρον τοῦ χαρτοσήμου, ἀλλ' ἀντὶ αὐτοῦ ἐπέβαλε τὸν *τ ε λ ω ν ε ι α κ ὸ ν φ ὄ ρ ο ν* ἐπὶ ὠρισμένων εἰδῶν εἰσαγομένων εἰς τὴν Ἀμερικὴν. Ἡ φορολογία δὲν ἦτο σημαντικὴ, ἀλλ' οἱ τελωνοφύλακες, τοὺς ὁποίους ἐγκατέστησεν ἡ Ἀγγλία, ὑπὸ τὴν πρόφασιν αὐτὴν ἠμπόδιζον τὸ λαθρεμπόριον, τὸ ὁποῖον διεξήγετο εἰς εὐρυτάτην κλίμακα. Διὰ τοῦτο ἐπροκάλεσε μεγάλην ἐξέγερσιν. Ἰδίως εἰς τὴν Βοστώνην ἐπῆλθε σύγκρουσις λαοῦ καὶ στρατοῦ. Τότε ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἐπέμενε μόνον εἰς τὴν φορολογίαν τοῦ τεῖου, ἀλλ' οἱ ἀμερικανοὶ δὲν ἐπέτρεψαν τὴν ἐκφόρτωσιν τῶν πλοίων, τὰ ὁποῖα ἐκόμιζον τεῖον. Εἰς τὴν Βοστώνην ὁμὰς κατοίκων μετρημφισμένων εἰς Ἰνδιάνους εἰσῆλθον εἰς τὰ τρία πλοῖα, τὰ ὁποῖα ἔμενον εἰς τὸν λιμένα, καὶ ἔρριψαν τὰ κιβώτια τοῦ τεῖου εἰς τὴν θάλασσαν. Τοῦτο ἐξήγειρε τὴν κοινὴν γνώμην εἰς τὴν Ἀγγλίαν κατὰ τῶν κατοίκων τῆς Βοστώνης καὶ διετάχθη ὁ ἀποκλεισμός τοῦ λιμένος τῆς.

Αἱ ἀποικίαι ἔστειλαν ἀντιπροσώπους εἰς τὴν Φιλαδέλφειαν, διὰ νὰ συσκεφθοῦν περὶ τῆς καταστάσεως. Ἡ συνέλευσις τῆς Φιλαδέλφειας ἐδημοσίευσεν τὴν *Διακήρυξιν τῶν δικαιωμάτων*, διὰ τῆς ὁποίας διεμαρτύρητο κατὰ τῆς φορολογίας, καὶ ἀπεφάσισε τὸν ἀποκλεισμόν τῶν ἐμπορευμάτων. Ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις κατέφυγεν εἰς τὴν βίαν καὶ ἀπέστειλε στρατιωτικὴν δύναμιν κατὰ τῆς Βοστώνης, ἀλλ' ἡ πολιτοφυλακὴ τῆς Μασαχουσέττης ἔλαβε τὰ ὅπλα καὶ ὁ ἀγγλικὸς στρατὸς ἐπολιορκήθη εἰς τὴν Βοστώνην.

Ἡ συνέλευσις τῆς Φιλαδελφείας τότε ἐδήλωσεν, ὅτι ἡ ἄμυνα τῆς Μασαχουσέτης εἶναι ὑπόθεσις κοινὴ τῶν ἀποικιῶν, ἀπεφάσισε νὰ σχηματίσῃ στρατὸν καὶ διώρισεν ἀρχιστράτηγον τὸν γαιοκτῆμονα τῆς Βιργινίας **Γεώργιον Οὐάσιγκτον** (Washington, 1732—1779), ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀποκτήσει φήμην εἰς τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Γάλλων καὶ ἐπεβάλλετο μὲ τὴν εὐθύτητα τοῦ χαρακτῆρος. Οἱ κάτοικοι ἐκάστης ἀποικίας ἐξέλεξαν ἐπαναστατικὴν κυβέρνησιν, ἡ ὁποία κατήρτισεν ἰδιαίτερον σύνταγμα. Δι' αὐτοῦ αἱ ἀποικίαι μετεβάλλοντο εἰς ἀνεξάρτητα κράτη, εἰς δ η μ ο κ ρ α τ ί α ς .

Ἡ σημαντικωτάτη τῶν ἀποικιῶν Βιργινία προέταξε τὸ συντάγματὸς αὐτῆς **Διακήρυξιν τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου**, ἡ ὁποία εἶναι ἔγγραφον μεγάλης σπουδαιότητος, διότι ἀποκρυσταλλώνει τὰς περὶ τοῦ νέου πολιτεύματος ἀντιλήψεις καὶ ἐχρησίμευσεν ὡς ὑπόδειγμα εἰς τὰς ἄλλας ἀποικίας ὡς καὶ εἰς τὴν διακήρυξιν τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως τὸ 1789. Αἱ ἀρχαί, ἐπὶ τῶν ὁποίων στηρίζεται, εἶναι αἱ ἑξῆς :

- α) **Τὸ φυσικὸν δίκαιον.**— Ὁ ἄνθρωπος γεννᾶται φύσει ἐλεύθερος καὶ ἀνεξάρτητος καὶ ἔχει δικαιώματα ἀπαράγραπτα, τὸ δίκαιωμα τῆς ζωῆς, τῆς περιουσίας, τῆς εὐδαιμονίας, τῆς ἀσφαλείας.
- β) **Κυριαρχία τοῦ λαοῦ.** Πᾶσα ἐξουσία ἀνήκει εἰς τὸν λαὸν καὶ ἐξ αὐτοῦ πηγάζει, οἱ δὲ ἄρχοντες εἶναι ἐντολοδόχοι καὶ ὑπάλληλοι αὐτοῦ.
- γ) **Τὸ πολίτευμα.** Ὁ τελειότερος τύπος πολιτεύματος εἶναι τὸ ἀντιπροσωπευτικόν, διότι δημιουργεῖ τὸν ὕψιστον βαθμὸν εὐδαιμονίας καὶ ἀσφαλείας τοῦ πολίτου καὶ εἶναι μᾶλλον ἐξησφαλισμένον κατὰ τοῦ κινδύνου τῆς κακῆς διοικήσεως.
- δ) **Ὁ χωρισμὸς τῶν ἐξουσιῶν.** Ἡ νομοθετικὴ, ἡ ἐκτελεστικὴ καὶ ἡ δικαστικὴ ἐξουσία πρέπει νὰ χωρισθοῦν, ὅπως ἐδίδαξεν ὁ Μοντεσιέ.

Γεώργιος Οὐάσιγκτον.

ε) **Κυβέρνησις αίρετή.** Διά νά προλαμβάνονται αὐταρχικαί ὑπερβασίαι τῶν δύο ἐξουσιῶν, τῆς νομοθετικῆς καί τῆς ἐκτελεστικῆς, πρέπει νά περιβάλλονται αὐτός ἄπλοϊ ἰδιώται ἐκλεγόμενοι κατὰ μικρά χρονικά διαστήματα.

Τὸ ἀγγλικὸν κοινοβούλιον ἀπεφάσισε νά στείλῃ 6 χιλ. στρατόν, διὰ νά πολεμήσῃ τὰς ἀποικίας. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ κυβέρνησις τῆς Ἀγγλίας δὲν εὗρεν ἀρκετοὺς Ἄγγλους πρὸς στρατολογίαν, ἐμίσθωσε τὸν στρατόν πολλῶν μικρῶν ἠγεμόνων τῆς Γερμανίας. Οἱ Ἀμερικανοί, οἱ ὅποιοι κατὰ βάθος δὲν ἤθελον τὸν χωρισμὸν ἀπὸ τὴν Ἀγγλίαν, ἐξανέστησαν, ὅταν ἔμαθαν, ὅτι ὁ

Φραγκλίνος.

βασιλεὺς ὤπλιζε ξένους ἐναντίον των. Ὑπὸ τὰς περιστάσεις αὐτὰς ἀνεπτύχθη ἐθνικὸν ἀϊσθημα ἀμερικανικὸν καὶ ἡ συνέλευσις τῆς Φιλαδελφείας ἐκήρυξε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν ἀποικιῶν τὴν 4 Ἰουλίου 1776.

Τοιοιτοτρόπως ἤρχισεν ὁ ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγὼν τῶν ἀποικιῶν, ὁ ὁποῖος διήρκεσεν ἑπτὰ ἔτη (1776—1783). Στρατόν ὠργανωμένον δὲν εἶχον οἱ ἀμερικανοί, ἀλλὰ ἀποφασιστικότητα καὶ θερμουργοὺς ἀρχηγούς. Ἡ ὑπόθεσις των ἤ-

γειρεν ἐνθουσιασμὸν εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην καὶ ἰδίως εἰς τὴν Γαλλίαν. Ὁ περίφημος πολιτικὸς Βενιαμὴν **Φραγκλίνος** ἐστάλη εἰς τὴν αὐτὴν τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας καὶ εἰργάσθη μὲ μεγάλην δεξιότητα διὰ τὴν ἀμερικανικὴν ὑπόθεσιν. Τέλος ἡ Γαλλία ἐκλείσθη 1783 σεν ἐπίσημον συμμαχίαν μετὰ τῶν ἐπαναστατῶν, ἡ δὲ Ἰσπανία καὶ Ὁλλανδία ἐπίσης ἐπενέβησαν ὑπὲρ αὐτῶν καὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν ὑπῆρχον πολλοὶ συμπαθοῦντες τὸ κίνημα τῶν Ἀμερικανῶν. Διὰ τῆς εἰρήνης τῶν Βερσαλλιωῶν (1783) ἡ Ἀγγλία ἀνεγνώρισε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν ἀποικιῶν.

ΤΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ

Αἱ πολιτεῖαι τῆς Β. Ἀμερικῆς ἠνώθησαν εἰς μίαν ὁμοσπονδίαν ὑπὸ τὸν τίτλον Ἡνωμένα ἑλληνικά πολιτεῖαι τῆς βορείου Ἀμερικῆς. Κατὰ τὸ σύνταγμα, τὸ ὁποῖον ἰσχύει ἀπὸ τοῦ 1787, ἡ κυβέρνησις τῆς ἐνώσεως ἔδραν ἔχει τὴν Βίαιον, διευθύνει τὴν ἑξωτερικὴν πολιτικὴν, τὰ στρατιωτικὰ καὶ τὸ ἐμπόριον καὶ ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἐπιβάλλῃ φόρους καὶ νὰ κόπτῃ νόμισμα.

Τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν ἀσκεῖ τὸ Κογκρέσσον (Congres), ἀποτελούμενον ἀπὸ δύο βουλὰς κατὰ τὴν ἀγγλοσαξονικὴν ἀντίληψιν, ἀπὸ τὴν Βουλὴν τῶν ἀντιπροσώπων, τὴν ὁποίαν ἀποτελοῦν ἀντιπρόσωποι τῶν πολιτειῶν κατ' ἀναλογίαν τοῦ πληθυσμοῦ ἐκάστης, καὶ ἀπὸ τὴν Γερουσίαν, ἀποτελουμένην ἀπὸ δύο γερουσιαστὰς ἕξ ἐκάστης πολιτείας, τοὺς ὁποίους ἐκλέγει ἡ ἰδιαιτέρα βουλὴ τῶν πολιτειῶν.

Τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν ἀσκεῖ ὁ Πρόεδρος, ὁ ὁποῖος ἐκλέγεται διὰ μίαν τετραετίαν ὑπὸ ἀντιπροσώπων τῶν πολιτειῶν, ἐκλεγομένων ἐπὶ τούτῳ. Ὁ Πρόεδρος εἶναι ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ, διαπραγματεύεται τὰς συνθήκας καὶ διορίζει τοὺς ἀνωτάτους λειτουργοὺς τοῦ κράτους κατόπιν συναινέσεως τῆς Γερουσίας. Αὐτὸς ἐπίσης διορίζει τοὺς ὑπαλλήλους.

Τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν ἔχει τὸ Ἀνώτατον Δικαστήριον, τὸ ὁποῖον ἀποφαίνεται, ὁσάκις γεννᾶται ζήτημα ἐρμηνείας τοῦ συντάγματος ἢ τῶν νόμων, οἱ ὁποῖοι διέπουν τὴν συμπολιτείαν.

Αἱ τρεῖς ἐξουσίαι εἶναι ἀνεξάρτητοι. Τὸ Κογκρέσσον συνέρχεται κατ' ἔτος καὶ ὁ Πρόεδρος δὲν δικαιούται οὔτε νὰ ἀναβάλλῃ τὴν σύγκλησιν αὐτοῦ οὔτε νὰ διαλύσῃ αὐτό. Ἀλλὰ καὶ τὸ Κογκρέσσον δὲν ἔχει ἐξουσίαν ἐπὶ τοῦ προέδρου καὶ τῶν ὑπουργῶν, οἱ ὁποῖοι εἰς τὴν Ἀμερικὴν ὀνομάζονται Γραμματεῖς καὶ δὲν λαμβάνονται ἀπὸ τὸ Κογκρέσσον. Ἀλλ' ὁ Πρόεδρος ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἀπαιτήσῃ παρὰ τοῦ Κογκρέσσου νὰ συζητήσῃ ἐκ νέου νόμον, τὸν ὁποῖον ἐψήφισεν. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, διὰ νὰ λάβῃ ἰσχὴν ὁ νόμος, πρέπει νὰ ψηφισθῇ ἀπὸ τὰ δύο τρίτα τῶν ἀντιπροσώπων. Ἐπειδὴ δὲ οὐδέποτε ἐπιτυγχάνεται ἡ πλειοψηφία αὕτη, ἐπιστροφὴ νόμου ὑπὸ τοῦ προέδρου ἰσοδυναμεῖ πρὸς ἄρνησιν καὶ τοῦτο εἶναι τὸ λεγόμενον veto τοῦ προέδρου.

Ἐκάστη πολιτεία ἀποτελεῖ ἴδιον κράτος ἔχον αὐτοδιοίκησιν, ἴδιαν βουλὴν καὶ ἴδιαν κυβέρνησιν. Ἡ Ὅμοσπονδία ἀποτελέσθη ἀρχικῶς ἀπὸ 13 πολιτείας, ἦτο ὅμως δεκτικὴ εὐρύνσεως, διότι ἕκαστη περιφέρεια, μόλις ἀπέκτα πληθυσμὸν 50 χιλ., εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἀποτελέσῃ πολιτείαν.

Αἱ Ἑνωμένα Πολιτεῖαι ἔλαβον κολοσσιαίαν ἀνάπτυξιν. Ἦδη κατὰ τὸ τέλος τοῦ 18ου αἰῶνος εἶχον δημιουργηθῆ νέαι πολιτεῖαι. Οἱ Ἀμερικανοὶ ἠγόρασαν τὴν περιοχὴν τοῦ Μίσσισιππὶ ἀπὸ τὸν Ναπολέοντα, τὴν Φλωρίδα ἀπὸ τὴν Ἰσπανίαν. Τὸ Τέξας ἀπεσχίσθη ἀπὸ τὸ Μεξικὸν καὶ προσεχώρησεν εἰς τὴν μεγάλην συμπολιτείαν. Ἀλλὰ τοῦτο ἔγινεν ἀφορμὴ πολέμου μεταξὺ Ἀμερικῆς καὶ Μεξικοῦ, κατὰ τὸν ὁποῖον ἐνίκησαν αἱ Πολιτεῖαι καὶ διὰ τῆς εἰρήνης τοῦ 1848 ἐκτὸς τοῦ Τέξας προσήρησαν καὶ τὴν Καλλιφορνίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'

Η ΜΕΓΑΛΗ ΓΑΛΛΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ

Ι. ΑΙ ΠΑΡΑΜΟΝΑΙ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

ΤΑ ΑΙΤΙΑ

Παρά την τεραστίαν μεταβολήν, ἣ ὅποια ἔγινεν εἰς τὴν σύστασιν τῆς κοινωνίας καὶ εἰς τὰς ἰδέας τῶν ἀνθρώπων, ἣ ὁργάνωσις τῆς Γαλλίας ἐξηκολούθει νὰ παρουσιάζη σχεδὸν μέχρι-τέλους τοῦ αἰῶνος τὴν παλαιὰν μεσαιωνικὴν μορφήν τῆς διαιρέσεως εἰς κοινωνικὰς τάξεις, διακρίσεως δικαιωμάτων, ὑποτιμήσεως τῆς ἀξίας τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ κατάστασις αὕτη κατήντησεν ἀφόρητος διὰ τὴν ἀφυπνισθεῖσαν συνείδησιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἔβαινε πρὸς τὴν αὐτοκατάλυσιν. Ἐπροκάλεσε λοιπὸν τεραστίαν ἐξέγερσιν, τὴν λεγομένην Γαλλικὴν Ἐπανάστασιν, ἣ ὅποια ἀνέτρεψε τὸ παλαιὸν καθεστὼς καὶ εἶχεν ἀνυπολογίστους συνεπείας εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὰς ἀντιλήψεις τοῦ ἀνθρώπου.

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΙΑΙΡΕΤΙΣ

Ἡ ὁργάνωσις τῆς γαλλικῆς κοινωνίας ἔμεινε τὸν 18ον αἰῶνα, ὅπως εἶχε διαμορφωθῆ ἐπὶ Λουδοβίκου ΙΔ'. Οἱ κάτοικοι τῆς Γαλλίας διηροῦντο εἰς τρεῖς τάξεις, τὰς δύο προνομιοῦχους, ἦτοι τοὺς εὐγενεῖς καὶ τὸν κληρὸν, καὶ τὸν λαὸν ἢ τὴν τρίτην τάξιν, ἣ ὅποια εἶχε μόνον ὑποχρεώσεις.

Αἱ δύο προνομιοῦχοι τάξεις, ὁ κληρὸς καὶ οἱ εὐγενεῖς, ἀπετέλουν μικρὰν μειοψηφίαν τοῦ ἔθνους, τὰ 2 ἑκατοστὰ περίπου τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Γαλλίας. Οἱ εὐγενεῖς ἦσαν ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων πολεμιστῶν ἢ ἀνθρώποι, εἰς τοὺς ὁποίους ὁ βασιλεὺς εἶχε δώσει τὸν τίτλον τοῦ εὐγενοῦς. Ἀπηλλάσσοντο ἀπὸ τὴν φορολογίαν καὶ ἐλάμβανον εὐ-

κολώτερον ἀπὸ τοὺς ἄλλους τὰς ἀνωτέρας θέσεις. Ὑπελογίζοντο οἱ εὐγενεῖς τῆς Γαλλίας τὸν 18ον αἰῶνα εἰς 140 χιλιάδας περίπου (εἰς 30 χιλ. οἰκογενείας) καὶ διηροῦντο εἰς εὐγενεῖς τῆς αὐτῆς καὶ εὐγενεῖς τῶν ἐπαρχιῶν. Οἱ εὐγενεῖς ἐφόρουν ἰδιαιτέραν ἐνδυμασίαν, ἔφερον τὴν σπάθην, εἶχον μόνου τοῦ δικαίωμα τοῦ κυνηγίου, ἰδιαιτέραν θέσιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἐλάμβανον πρῶτοι τὸ ἀγίασμα.

Τὸν κληρὸν ἀπετέλουν οἱ ἀνώτεροι κληρικοὶ ἔχοντες τὰ ἴδια προνόμια μὲ τοὺς εὐγενεῖς καὶ ὑπελογίζοντο εἰς 80—100 χιλιάδας. Ὁ κληρὸς εἶχεν ἐκτεταμένα δικαιώματα καὶ μεγάλην περιουσίαν ἀπὸ δωρεᾶς τῶν βασιλέων καὶ τῶν πιστῶν ἀξίας ἐν συνόλῳ 4 δισεκατομμυρίων. Εἰσέπραττεν ἀπὸ τοὺς χωρικοὺς τὴν δεκάτην (dîme), ἡ ὁποία ἀπέφερεν 123 ἑκατομμύρια. Τὰς προσοδοφόρους θέσεις τῶν κληρικῶν, ἦτοι τὰς ἀρχιεπισκοπὰς καὶ τὰ μοναστήρια, ὁ βασιλεὺς ἔδιδεν εἰς εὐνοουμένους του, συνήθως εἰς τοὺς δευτεροτόκους υἱοὺς τῶν εὐγενῶν, οἱ ὁποῖοι ἐκαρποῦντο αὐτὰς ὡς τιμάρια καὶ ἔζων εἰς τὴν αὐτὴν ἔχοντες τὰς ἀπολαύσεις τῶν εὐγενῶν. Τουναντίον ἡ θέσις τοῦ κατωτέρου κλήρου ἦτο θλιβερά, διότι οἱ ἱερεῖς ἐκέρδιζον πολὺ ὀλίγα καὶ ἔζων ὅπως οἱ χωρικοί.

Ὅλοι οἱ ἄλλοι κάτοικοι, δηλαδὴ τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ ἔθνους, ἀνῆκον εἰς τὴν τρίτην τάξιν, τὴν tiers état, ὅπως ὠνόμαζον αὐτὴν οἱ Γάλλοι. Ἐκ τούτων οἱ μεναλέμποροι, οἱ ἐπιχειρηματίαι, οἱ ἐπιστήμονες, οἱ δικηγόροι, οἱ ἰατροί, οἱ καθηγηταὶ ἀπετέλουν τὴν ἀστικὴν τάξιν (bourgeoisie), ἐνῶ ὁ καθ' αὐτὸ λαὸς ἦσαν οἱ μικρέμποροι, οἱ τεχνῖται καὶ οἱ γεωργοί.

ΟΙ ΓΕΩΡΓΟΙ

Ἰδίως δυσάρεστος ἦτο ἡ θέσις τῶν γεωργῶν, διότι ἐκτὸς σπανίων ἐξαιρέσεων ὁ γεωργὸς δὲν ἦτο κύριος τῆς γῆς, τὴν ὁποίαν ἐκαλλιέργει. Τὰ 2/3 τῆς γαλλικῆς γῆς ἀνῆκον εἰς τὰς δύο προνομιούχους τάξεις καὶ τὸ μέγα πλῆθος τῶν κατοίκων τῆς ὑπαίθρου χώρας εἰργάζετο τὴν γῆν τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ κλήρου ὡς δουλοπαροικιοὶ, ὑποχρεωμένοι νὰ δίδουν εἰς αὐτοὺς μέγιστον μέρος τῶν προϊόντων ὡς φεουδαρχικὸν δικαίωμα καὶ νὰ ἐργάζωνται ἀμισθεὶ εἰς τὰ κτήματα τοῦ αὐθέντου (cogvée=ἀγγαρεία). Πλὴν τούτου ὁ χωρικός ἦτο

ὑποχρεωμένος νὰ πληρώνη φόρον εἰς τὴν κυβέρνησιν καὶ τὴν δεκάτην εἰς τὸν κλῆρον. Οὕτω ἡ φορολογία τῶν χωρικῶν ἦτο ἐνίοτε ἀπιστεύτως βαρεία, διότι, κράτος, φεουδάρχαι καὶ κληρὸς ἐλάμβανον τὰ 5)6 τῶν προϊόντων, ἀλλαχοῦ δὲ τὰ 7)9.

Διὰ τοῦτο οἱ χωρικοὶ ἔζων βίον ἐλεεινὸν κατοικοῦντες εἰς πτωχικὰς καλιβας. Πολλοὶ δὲν εἶχον ὑποδήματα τὸν χειμῶνα καὶ ἐτρέφοντο διὰ σικαλίνου ἢ κριθίνου ἄρτου, τὸν ὁποῖον ἐστεροῦντο πολυλάκις, ἰδίως κατὰ τὰς συνήθεις τότε σιτοδείας.

ΑΝΙΣΟΤΗΣ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ

Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐπροξενεῖ ἰδίως ἐντύπωσιν, ἦτο ἡ ἀνισότης τῆς φορολογίας. Τὰ κτήματα τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ κλήρου ἦσαν ἀπηλλαγμένα φορολογίας καὶ μόνον ἡ τρίτη τάξις ἐπλήρωνε τὸν κτηματικὸν φόρον.

Ἡ αὐτὴ ἀνισότης ὑπῆρχε πρὸ τῆς δικαιοσύνης, διότι ὁ εὐγενὴς εἶχε προτιμήσεις καὶ εὔρισκε τὰ μέσα νὰ ὑπερισχῆ τοῦ ἀνθρώπου τῆς τρίτης τάξεως. Ἐπίσης μεγάλη ἀνισότης ὑπῆρχεν εἰς τὸν στρατόν, διότι τὰ ἀνώτερα ἀξιώματα ἐλάμβανον μόνον οἱ εὐγενεῖς, ἐνῶ τὰ τέκνα τοῦ λαοῦ δὲν προήγοντο πέραν τῶν δύο κατωτέρων βαθμῶν.

ΑΥΛΗ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ

Ὁ βασιλεὺς ἐκυβέρνηα τὸ κράτος ὡς κτήμα του καὶ ὅλα εἰς αὐτό, στρατός, μουσεῖα, βιβλιοθήκαι, δημόσιοι κῆποι κλπ., ἦσαν βασιλικά. Ἡ αὐλὴ ἦτο ἐγκατεστημένη εἰς τὰς Βερσαλλίας καὶ περὶ αὐτὴν ἔζων καὶ ἐπλούτιζον χιλιάδες ἀνθρώπων. Οἱ εὐνοούμενοι διενέμοντο τὰς προσοδοφόρους θέσεις καὶ τὰς πλουσίας ἐπισκοπίας. Αἱ δαπάναι τῆς αὐλῆς ἀνῆρχοντο εἰς 40 ἑκατομμύρια ἔτησίως, τουτέστιν ὁ βασιλικὸς οἶκος ἔσπατάλα τὸ 1)4 τῶν προσόδων τοῦ κράτους. Ὑπουργοὶ καὶ συμβούλιον τοῦ κράτους διέμενον εἰς τὰς Βερσαλλίας, ἐχρειάζοντο ἰσχυρὰ μέσα, διὰ νὰ πλησιάσῃ κανεὶς τοὺς ἀνωτέρους λειτουργούς, καὶ τὰ πάντα ἐπετυγχάνοντο διὰ μέσων.

Ἡ διοίκησις ἦτο συγκεχυμένη, διότι ἐδημιουργοῦντο νέαι διατάξεις, προτοῦ καταργηθῶν αἱ παλαιότεραι. Ἡ νομοθεσία ἦτο διάφορος εἰς τὰς διαφόρους περιοχὰς τοῦ κράτους, αἱ δὲ ποιναὶ βάρβυροι. Ἡ συγκοινωνία ἦτο πλημμελής, διότι αἱ ὁδοὶ δὲν συντηροῦντο καλά.

Η ΑΥΤΑΡΧΙΑ

Κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἐπαναστάσεως δὲν ὑπῆρχεν ἐλευθερία εἰς τὴν Γαλλίαν. Δὲν ὑπῆρχε θρονησκευτικὴ ἢ ἐλευθερία, διότι τὸ κράτος ἀνεγνώριζε μίαν θρονησκειάν, τὴν καθολικὴν, καὶ τὴν ἐπέβαλλεν εἰς ὅλους (κρατικὴ θρονησκειά), ἐλευθερία σκέψεως, διότι δὲν εἶχε κανεὶς δικαίωμα νὰ λέγη ἐλευθέρως τὴν γνώμην του. Διὰ νὰ τυπώσῃ τις σύγγραμμα, ἔπρεπε νὰ λάβῃ τὴν ἄδειαν τῆς λογοκρισίας. Τὰ ἔργα τὰ ἐκδιδόμενα ἄνευ ἀδείας ἢ εἰσαγόμενα ἐκ τοῦ ἔξωτερου κατεδιώκοντο καὶ ἐκαίοντο. Δὲν ὑπῆρχε προσωπικὴ ἢ ἐλευθερία, διότι ἠδύνατο ἕκαστος νὰ συλληφθῇ καὶ νὰ κρατηθῇ ἄνευ δικαιολογίας εἰς τὰς φυλακὰς τοῦ κράτους. Αἱ ἀρχαὶ ἐξέδιδον μυστικὰ ἐντάλματα συλλήψεως. Μερικαὶ φυλακαί, ὅπως ἡ Βαστίλλη, παλαιὸν φρούριον εἰς Παρισίους, ἔγιναν ὀνομασταί. Οὔτε ἐλευθερία πολιτικὴ ὑπῆρχε, διότι οἱ Γάλλοι δὲν εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ συνέρχωνται εἰς δημοσίας συναθροίσεις ἢ νὰ ἀπαρτίζουν συλλόγους.

II. ΜΟΝΑΡΧΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

Η ΣΥΓΚΛΗΣΙΣ ΤΩΝ ΓΕΝΙΚΩΝ ΤΑΞΕΩΝ

Τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους εἶχον φθάσει εἰς ἀδιέξοδον. Αἱ δὲ γενόμεναι μεταρρυθμιστικαὶ προσπάθειαι τῶν ὑπουργῶν Τυργκὸ (Turgot) καὶ Νέκερ (Necker) ἀπέτυχον, διότι προσέκρουσαν εἰς τὴν ἀντίδρασιν τῆς αὐτῆς καὶ τῶν εὐγενῶν. Ὁ Λουδοβίκος ΙΣΤ΄ πιεζόμενος ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴν ἀνάγκην συνεκάλεσε τὰς γενικὰς τάξεις (États généraux), τοὺς ἀντιπροσώπους δηλαδὴ τῶν τριῶν τάξεων, αἱ ὁποῖαι δὲν εἶχον συγκληθῆ ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Richelieu (ἀπὸ τοῦ 1624). Οἱ ἀντιπρόσωποι συνῆλθον τὴν 5ην Μαΐου 1789 εἰς Βερσαλλίας, 600 περίπου τῆς τρίτης τάξεως καὶ ἀνὰ 300 τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ κλήρου. Ἄλλ' εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐδημιουργήθη σοβαρὸν ζήτημα. Οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς τρίτης τάξεως ἠθέλον νὰ ψηφίζον κατὰ κεφαλὰς, ἐπειδὴ ὑπελόγιζον, ὅτι ὑποστηριζόμενοι ἀπὸ τοὺς μεταρρυθμιστικοὺς ἱερεῖς θὰ εἶχον τὴν πλειοψηφίαν. Οἱ προνομιούχοι ἀντιθέτως ἐπέμενον νὰ ψηφίζον κατὰ τάξεις, ὁπότε θὰ εἶχον αὐτοὶ τὴν πλειοψηφίαν. Ἐπειδὴ ὁμοῦ οἱ εὐγενεῖς καὶ κληρικοὶ δὲν ὑπεχώρουν, οἱ ἀντι-

πρόσωποι τῆς τρίτης τάξεως, εἰς τοὺς ὁποίους προσεχώρησαν 15 ἐφημέριοι, ἀνεκίρουν ἑαυτοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ γαλλικοῦ ἔθνους ὡς Ἐθνοσυνέλευσιν (Assemblée nationale). Αὕτη ἦτο ἡ πρώτη ἐπαναστατικὴ πράξις τῆς συνελεύσεως, ἡ ὁποία ἀνέτρεπε τὴν μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης κρατοῦσαν τάξιν (17 Ἰουνίου).

Ὁ βασιλεὺς ἐκηρύχθη ὑπὲρ τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ κλήρου καὶ διέταξε νὰ κλείσουν τὴν αἴθουσαν τῶν συνεδριάσεων μὲ τὴν πρόφασιν, ὅτι θὰ ἐτοιμασθῇ διὰ τὴν βασιλικὴν συνεδρίασιν. Ἄλλ' οἱ ἀντιπρόσωποι ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς τὸν πρόεδρόν τῆς συνελεύσεως, τὸν ἀστρονόμον Μπαγιὺ (Bailly), κατέλαβον μίαν αἴθουσαν τῶν ἀνακτόρων, ἡ ὁποία ἐχρησίμευεν ὡς σφαιριστήριον, συνεδρίασαν ἐκεῖ παρὰ τὴν ἀπαγόρευσιν καὶ ὠρκίσθησαν, ὅτι δὲν θὰ ἀποχωρισθοῦν πρὶν ἢ δώσουν σὺνταγμα εἰς τὴν Γαλλίαν. Ἡ πράξις αὕτη ὠνομάσθη Ὁρκὸς τοῦ σφαιριστηρίου (20 Ἰουνίου).

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἔγινεν ἡ προετοιμαζομένη ἐξαιρετικὴ συνεδρίασις, εἰς τὴν ὁποίαν παρευρέθησαν καὶ αἱ τρεῖς τάξεις. Ὁ βασιλεὺς παρουσιασθεὶς εἰς τὴν αἴθουσαν ἐδήλωσεν, ὅτι τὰ προνόμια εἶναι ἀπαραβίαστα καὶ διέταξε νὰ ψηφίσουν κατὰ τάξεις. Ἀλλὰ μετὰ τὸ πέρας τῆς συνελεύσεως ἡ τρίτη τάξις ἔμεινε μόνη εἰς τὴν αἴθουσαν καὶ ἐκήρυξε κατ' εἰσήγησιν τοῦ περιφήμου κόμητος Μιραμπὼ τὰ μέλη τῆς ἐθνοσυνελεύσεως ἀπαραβίαστα. Μετ' ὀλίγον ἡ πλειονότης τῶν κληρικῶν καὶ ἀρχετοὶ εὐγενεῖς ἠνώθησαν μετὰ τῆς τρίτης τάξεως. Ὁ βασιλεὺς ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ (27 Ἰουνίου).

Ὁ κόμης δὲ Μιραμπὼ (Mirabeau, 1740—1791), κατήγετο ἀπὸ τὴν νότιον Γαλλίαν καὶ εἶχε διακριθῆ ἀπὸ τὴν νεανικὴν ἡλικίαν διὰ τὰς φιλελευθέρους ἀρχάς του κηρυχθεὶς κατὰ τῶν προνομίων τῆς τάξεώς του. Διὰ τοῦτο ἦλθεν εἰς ρῆξιν πρὸς τὸν αὐταρχικὸν πατέρα του καὶ ἐφυλακίσθη κατ' ἀπαιτησίν του. Ἐκλεγείς ἀντιπρόσωπος τῆς γ' τάξεως διεκρίθη ἀπὸ τὰς πρώτας συνεδριάσεις τῆς συνελεύσεως ὡς δεξιὸς πολιτικὸς καὶ ἐξαιρετὸς ρήτωρ, συντελέσας διὰ τοῦ λόγου καὶ τῶν γνώσεών του εἰς τὴν κατίσχυσιν τῆς συνελεύσεως καὶ τὸν κλονισμόν τοῦ παλαιοῦ καθεστώτος. Ὁ Μιραμπὼ δὲν ἐζήτηε νὰ καταλύσῃ τὴν βασιλείαν, ἀλλὰ νὰ περιορίσῃ τὰς αὐθαιρεσίας τῆς διὰ παγίου νομοθετήματος. Ἀπέθανε κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος τῆς ἐπαναστάσεως, καθ' ἣν στιγμὴν εἶχον ἀρχίσει νὰ τὸν κατηγοροῦν, ὅτι ἐσυνθηκολόγησε μετὰ τῆς αὐλῆς. Πράγματι ὁ βασιλεὺς εἶχε κατορθώσει νὰ προσελκύσῃ αὐτὸν μὲ ὠρισμένον χρηματικὸν ἐπίδομα καὶ ὁ Μιραμπὼ ἔδιδεν εἰς τὸν

βασυλέα ὠφελίμους συμβουλάς, τὰς ὁποίας ἐκεῖνος σπανίως ἠκολούθησεν.

ΕΞΕΓΕΡΣΙΣ ΤΩΝ ΠΑΡΙΣΙΩΝ-ΒΑΣΤΙΛΛΗ

Ὁ βασιλεὺς ἐσκέφθη νὰ μεταχειρισθῆ βίαν κατὰ τῆς συνελεύσεως καὶ συνεκέντρωσε περὶ τὰς Βερσαλλίας στρατιωτικὴν δύναμιν, ἰδίως ἀπὸ τοὺς Ἑλβετοὺς καὶ Γερμανοὺς τῆς φρουρᾶς. Αὐτὸ ὅμως ἐγέννησεν ἰσχυρὸν ἀναβροχὸν εἰς τὴν πρωτεύουσαν. Ὅταν λοιπὸν ἔφθασεν ἡ εἰδησις, ὅτι ὁ βασιλεὺς ἀπέπεμψε τὸν μεταρρυθμιστικὸν ὑπουργὸν Νέκερ, ἐξέσπασεν ἡ στάσις. Εἰς τὸν κῆπον Palais royal, ὁ ὁποῖος εἶχε γίνεи τόπος τῆς συγκεντρώσεως τοῦ λαοῦ καὶ τῶν πολιτικῶν συζητήσεων, ὁ νεαρὸς δημοσιογράφος Καμίλ Δεμουλὲν (Despoullins) ἐκάλεσε τὸν λαὸν εἰς τὰ ὄπλα. Ὁ ὄχλος διήσπασε τὰ ὀπλοπωλεῖα καὶ τὰ ὀπλοστάσια τοῦ κράτους καὶ ἡ φρουρὰ τῶν Παρισίων ἠνώθη μετὰ τοὺς στασιαστὰς.

Ἡ μαγία τοῦ πλήθους ἐστρέφετο κατὰ τοῦ φρουρίου τῆς Βαστίλλης. Τὴν 14 Ἰουλίου πλῆθος λαοῦ προσέβαλεν αὐτὸ καὶ μετὰ πολύωρον αἱματηρὰν συμπλοκὴν ἠνάγκασε τὴν φρουρὰν, ἀποτελουμένην κυρίως ἀπὸ Ἑλβετοῦς, νὰ παραδοθῆ καὶ παρὰ τὴν συμφωνίαν κατέσφαξεν αὐτὴν καθὼς καὶ τὸν φρούραρχον. Ἀπὸ τὴν ἀναρχίαν καὶ τὴν διαρπαγὴν ἔσωσε τότε τὴν πρωτεύουσαν ἡ σχηματισθεῖσα προχειρῶς ἐθνοφρουρὰ ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ νεαροῦ μαρκησίου Λαφαγιέτ, ὁ ὁποῖος εἶχε λάβει μέρος εἰς τὸν ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα τῆς Ἀμερικῆς.

Μὲ τὴν φήμην, ἡ ὁποία τὸν συνώδευεν, καὶ τὸ θάρρος, τὸ ὁποῖον ἔδειξεν εἰς τὴν κρίσιμον στιγμὴν, ὁ Λαφαγιέτ ἀπέκτησε μεγάλην ἐπιβολὴν καὶ ἔγινεν ὁ ἄνθρωπος τῆς ἡμέρας. Εἶχεν ἰδέας ἀκαθορίστους. Ὀνειρευέτο νὰ δώσῃ εἰς τὴν Γαλλίαν πολιτεῖμα ὅμοιον μετὰ τῆς Ἀμερικῆς. Κατὰ βάθος ἦτο μᾶλλον συντηρητικὸς καὶ αἱ συμπάθειαι του ἐκκλινον μᾶλλον πρὸς τὸν βασιλέα.

Μόλις ἔλεσεν ἡ Βαστίλλη, ὁ ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως, ἀπὸ τοὺς ἀδιαλλάκτους ἀπολυταρχικοὺς, ἐγκατέλειψε τὴν Γαλλίαν μετὰ πολλοὺς ἐκ τῆς ἀνωτέρας ἀριστοκρατίας καὶ μετ' ὀλίγον ἠκολούθησαν αὐτοὺς πολλοὶ εὐγενεῖς καὶ κληρικὸι δυσηρεστημένοι. Οἱ φυγάδες αὐτοὶ ὀνομασθέντες **Μετανάσται** (emigrants) συνεκεντρώθησαν εἰς τὴν πα-

ραρρήνειον Γερμανίαν, ιδίως εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἡγεμονίας Κολονίαν, Μαγεντίαν κλπ., καὶ εἰσράζοντο κατὰ τῆς ἐπαναστάσεως.

Η ΝΥΞ ΤΗΣ 4ης ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ—ΚΑΤΑΡΓΗΣΙΣ ΤΩΝ ΠΡΟΝΟΜΙΩΝ

Τὴν ἐξέγερσιν τῶν Παρισίων ἐπηκολούθησαν στάσεις καθ' ὅλην τὴν Γαλλίαν. Οἱ χωρικοὶ ἐξανέστησαν κατὰ τῆς μακροχρονίου πίεσεως, διήρπασαν τοὺς πύργους καὶ τὰ κτήματα τῶν δεσποτῶν, ἐκακοποίησαν ἢ καὶ ἐφόνευσαν πολλοὺς ἀπ' αὐτοὺς καὶ κατήργησαν οὐσιαστικῶς τὰ φεουδαρχικὰ δικαιώματα. Ὑπὸ τὴν ἐντύπωσιν τῶν γεγονότων αὐτῶν ἡ ἔθνοσυνέλευσις κατήργησε κατὰ τὴν νυκτερινὴν συνεδρίασιν τῆς 4ης Αὐγούστου τὰ προνόμια τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ κλήρου, δηλαδὴ τὰ φεουδαρχικὰ δικαιώματα καὶ τὴν δεκάτην, καθὼς καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τὴν φορολογίαν. Οἱ εὐγενεῖς ἐν μέσῳ ἀπειρογράφτου συγκινήσεως ἐδήλουν, ὅτι παραιτοῦνται ἀπὸ τὰ δικαιώματά των. Ἐπηκολούθησαν ἐκδηλώσεις συναδελφώσεως καὶ περιπτύξεως μεταξὺ τῶν ἀντιθέτων.

Η ΚΗΡΥΞΙΣ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Ἡ συνέλευσις ἐγκαταλείψασα τὸν σκοπόν, διὰ τὸν ὁποῖον εἶχε κληθῆ, τὴν τακτοποίησιν δηλαδὴ τῶν οικονομικῶν τοῦ κράτους, ἀνέλαβε νὰ συντάξῃ σύνταγμα διὰ τὴν Γαλλίαν, τουτέστι θεμελιώδη νομοθεσίαν, ἡ ὁποία νὰ ρυθμίξῃ εἰς τὸ ἐξῆς τὴν διοίκησιν τῆς Γαλλίας. Διὰ τοῦτο ἡ πρώτη αὐτῆ συνέλευσις ὀνομάσθη *Συντακτικὴ* (Assemblée constituante). Κατὰ πρότασιν τοῦ La Fayette καὶ κατὰ τὸ πρότυπον τῆς Ἀμερικῆς προέταξε τοῦ συντάγματος γενικὰς ἀρχὰς περὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου καὶ πολίτου.

Ἡ κήρυξις τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως ὀνομάσθη ἡ ἔκθεσις τῶν ἀρχῶν τούτων, εἶναι ἔγγραφον μεγάλης σπουδαιότητος, ἡ ριζοσπαστικωτέρα προᾶξις τῆς συνελεύσεως. Ἐν αὐτῇ κηρύττονται ἡ ἐλευθερία, ἡ ἰσότης πρὸ τοῦ νόμου, ἡ ἀσφάλεια τῆς ζωῆς καὶ τῆς περιουσίας καὶ τὸ δικαίωμα τῆς ἀντιστάσεως κατὰ πάσης πίεσεως ὡς φυσικὰ δικαιώματα, δηλαδὴ κοινὰ εἰς πάντα ἄνθρωπον ἀδιακρίτως καταγωγῆς, ἐθνότητος καὶ φυλῆς.

ΝΕΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΙΑΡΡΥΘΜΙΣΙΣ

Τὸ σύνταγμα, τὸ ὁποῖον κατήρτισεν ἡ πρώτη συντακτικὴ συνέ-

λενσις, μετέβαλε ριζικῶς τὸ πολιτικὸν καὶ κοινωνικὸν καθεστῶς τῆς Γαλλίας.

Αἱ κυριώτεραι διατάξεις αὐτοῦ εἶναι :

- 1) Διατηρεῖται ἡ κληρονομικὴ βασιλεία, ἀλλ' ὁ βασιλεὺς ἔχει μόνον τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν.
- 2) Τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν ἀσχοῦν οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ ἔθνους ἐκλεγόμενοι δι' ἐμμέσου ψηφοφορίας καὶ ἀποτελοῦντες μίαν βουλὴν.
- 3) Ἡ δικαστικὴ ἐξουσία, ὅπως πᾶσα ἄλλη, πηγάζει ἀπὸ τὸν λαόν. Οἱ δικαστοὶ πρέπει νὰ ἐκλέγονται ὑπὸ τοῦ λαοῦ, αἱ δὲ δίκαι νὰ διεξάγονται δημοσίᾳ.
- 4) Τὰ ἐκκλησιαστικὰ κτήματα, ἀξίας περίπου τριῶν δισεκατομμυρίων, ἐκηρύχθησαν ὡς ἐθνικά.
- 5) Τὰ μοναχικὰ τάγματα κατηργήθησαν, ἱερεῖς καὶ ἐπίσκοποι ἔγιναν δημόσιοι ὑπάλληλοι μισθοδοτούμενοι ὑπὸ τοῦ κράτους. Ἡ πολιτεία ἀνέλαβε τὴν συντήρησιν τῶν ἀγαθοεργῶν ἰδρυμάτων, τὰ ὁποῖα συνετήρει μέχρι τότε ὁ κληρὸς. Οἱ ἱερεῖς ὑποχρεώθησαν νὰ ὀρκισθοῦν πίστιν εἰς τὸ νέον πολίτευμα. Πολλοὶ ὅμως ἠρνήθησαν νὰ ὀρκισθοῦν ὀνομασθέντες διὰ τοῦτο ἀνόμοτοι (insensimentés), οἱ δὲ χωρικοὶ ἐσέβοντο αὐτοὺς περισσότερον ἀπὸ τοὺς ὀρκισθέντας. Οἱ ἀνόμοτοι ἱερεῖς ἀντέδρων κατὰ τῆς ἐπαναστάσεως καὶ οἱ ὁπαδοὶ τοῦ παλαιοῦ καθεστῶτος εὗρον εἰς αὐτοὺς ἰσχυρὸν στήριγμα.
- 6) Δὲν ὑπῆρχε πλέον διαφορὰ τάξεων εἰς τὴν Γαλλίαν, διότι ἡ τάξις τῶν εὐγενῶν κατηργήθη.

ΦΥΓΗ ΒΑΣΙΛΕΩΣ

Ἡ πλειονοψηφοῦσα μερὶς τῆς συνελεύσεως ἦτο μοναρχικὴ καὶ ἐδείκνυε σεβασμὸν πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ βασιλέως. Εἰς τὰ λαϊκὰ στρώματα ὅμως ὑπῆρχε μεγάλη ἀντιπάθεια κατὰ τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ βασιλικοῦ θεσμοῦ, τὴν ὁποίαν ὑπεδαύλιζον οἱ δημοκρατικοὶ σύλλογοι, ἡ περίφημος Λέσχη τῶν Ἰακωβίνων (Jacobins), ἡ ὁποία ἔλαβε τὸ ὄνομα ἀπὸ τὴν μονὴν τῶν Ἰακωβίνων, ὅπου συνεδρίαζε, καὶ ἡ Λέσχη τῶν Κορδελιέ (Cordeliers) ὀνομασθεῖσα οὕτω ἀπὸ ἄλλο μοναστήριον. Αἱ λέσχαι διὰ τῶν πολυαριθμῶν διακλαδώσεων εἰς τὰς ἐπαρχίας διέσπειραν δημοκρατικὰς ἰδέας εἰς τὴν χώραν.

Τὴν 5ην Ὀκτωβρίου 1789 διαδήλωσις τοῦ λαοῦ ἀφορμὴν λαβοῦσα ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν ἄρτου καὶ ἀποτελουμένη κατὰ μέγα μέρος ἀπὸ γυναῖκας τῆς ἀγορᾶς, πωλητριάς καὶ ἐργάτιδας, διηυθύνθη εἰς τὰς Βερσαλλίας καὶ συνεκρούσθη πρὸς τὴν φρουρὰν τῶν ἀνακτόρων. Ὁ βα-

σιλεύς κατά συμβουλήν τοῦ Λαφαγιέτ ἐγκατέλειπε τὰς Βερσαλλίας καὶ ἐγκατεστάθη εἰς Παρισίους καὶ μετ' αὐτοῦ ἡ Ἐθνοσυνέλευσις μετηνάστευσεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν. Ἀπὸ τότε ὁ βασιλεὺς ἦτο ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ λαοῦ τῶν Παρισίων καὶ τῆς ἐθνοφρουρᾶς.

Ἄλλὰ κατὰ τὴν πανηγυρικὴν ἐορτὴν τῆς συναδελφώσεως (Fédération), ἣ ὁποία ἐορτάσθη τὴν 14ην Ἰουλίου 1790 ἐπὶ τῇ ἐπετείῳ τῆς ἀλώσεως τῆς Βασιλλικῆς, ὁ βασιλεὺς ὠρκίσθη εἰς τὸ νέον σύνταγμα ὑπὸ τὰς ἐπευφημίας τοῦ λαοῦ καὶ ἡ ἐπανάστασις ἐφαίνετο λήξασα.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Μιραμπὸ ἀπέθανε κηδευθεὶς μὲ μεγάλας τιμὰς καὶ ὁ βασιλεὺς ἐστερήθη τοῦ καλοῦ τούτου συμβούλου, ἐνῶ μεγάλην ἐπιρροὴν ἀπέκτησαν οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ἐπαναστατικῶν σωματείων, ἰδίως ὁ **Ροβεσπιέρ** (Robespierre), ὁ ἀρχηγὸς τῶν Κορδελιέ **Δαντὸν** (Danton) καὶ ὁ περιβόητος **Μαρά** (Marat), ὁ ἐκδότης τῆς ἐφημερίδος «*l'ami du peuple*». Ὑπὸ τὰς περιστάσεις αὐτὰς ὁ βασιλεὺς ἀπεφάσισε νὰ πλήξῃ τὴν ἐπανάστασιν μὲ τολμηρὸν ἐπιχείρημα. Τὴν 20ὴν Ἰουλίου 1791 ἔφυγε κρυφίως μετὰ τῆς οἰκογενείας του ἀπὸ τὴν πρωτεύουσαν διευθυνόμενος πρὸς τὰ βελγικὰ σύνορα. Εἶχε σκοπὸν νὰ φθάσῃ εἰς τὸ Βέλγιον καὶ νὰ τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν φυγάδων εὐγενῶν καὶ τοῦ ξένου στρατοῦ, ὁ ὁποῖος τοὺς ὑπεστήριζεν. Ἄλλ' ἀνεγνωρίσθη καθ' ὁδόν, συνελήφθη καὶ ὠδηγήθη εἰς Παρισίους. Τότε ἡ συνέλευσις ἀνέστειλε τὴν ἐξουσίαν του καὶ ἐξήσκησεν αὐτὴ ὅλας τὰς ἐξουσίας. Ἄλλ' ἡ προσπάθεια τῶν ἀντιμοναρχικῶν νὰ ἀνατρέψουν τὴν βασιλείαν ἀπέτυχεν. Ὁ βασιλεὺς ἐπανάλαβε τὸν ὄρκον εἰς τὸ σύνταγμα καὶ ἀνέλαβε τὴν ἐξουσίαν. Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ συνέλευσις συμπληρώσασα τὸ σύνταγμα διελύθη τὴν 30ὴν Σεπτεμβρίου 1791.

III. ΠΤΩΣΙΣ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ

ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ (1791-1792)

Συμφώνως πρὸς τὸ νέον σύνταγμα ἐξελέγη ἡ τακτικὴ βουλή, ὀνομασθεῖσα **Νομοθετικὴ Συνέλευσις** (Assemblée législative), ἣ ὁποία συνῆλθε τὴν 1ην Ὀκτωβρίου 1791. Ἀπετελέσθη ἀπὸ νέους ἄνδρας, διότι ἡ Συντακτικὴ, κατὰ πρότασιν τοῦ Ροβεσπιέρ, εἶχεν ἀποφασίσει κανὲν ἀπὸ τὰ μέλη της νὰ μὴ ἐκλεγῇ διὰ τὴν νέαν συνέλευσιν. Ἡ πλειονότης αὐτῆς ἀπετελεῖτο ἀπὸ φιλοβασιλικούς συν-

ταγματικούς. Μεγάλην επιρροήν ὅμως απέκτησεν ἐξ ἀρχῆς ἡ ἀριστερά περιλαμβάνουσα τοὺς μετριοπαθεῖς δημοκρατικούς, οἱ ὅποιοι ἤθελον νὰ δώσουν μεγαλύτεραν δύναμιν εἰς τὴν συνέλευσιν, ἐπειδὴ δὲν εἶχον ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν βασιλέα. Οἱ περισσότεροι ἀπ' αὐτοὺς ἦσαν μέλη τῆς λέσχης τῶν Ἰακωβίνων καὶ διεκρίνοντο διὰ τὴν εὐχέρειαν τοῦ λόγου, ἀλλ' ἦσαν ἀπειροί. Ἐπειδὴ μερικοὶ ἀπὸ τοὺς διακεκριμένους ἡγέτας τῶν κατήγοντο ἀπὸ τὴν περιοχὴν τοῦ ποταμοῦ Ζιρονδὸν (Gironde), ὠνόμασαν βραδύτερον ὅλον τὸ κόμμα Γιρονδίνους (Girondins). Εἰς τὴν ἄκρην ἀριστερὰν καὶ ἐπὶ τῶν ὑψηλοτέρων θέσεων τοῦ βουλευτηρίου ἐκάθηον οἱ ὀλίγοι ἐπαναστατικοὶ καὶ ἀνατρεπτικοὶ ἄνδρες τῆς συνελεύσεως. Οἱ περισσότεροι ἀπ' αὐτοὺς ἦσαν μέλη τῆς λέσχης τῶν Κορδελιέ καὶ λόγῳ τῆς θέσεώς των εἰς τὸ Κοινοβούλιον ὠνομάσθησαν Ὁρεινοὶ (Montagnards) καὶ κατ' ἐπέκτασιν γενικῶς οἱ ἀνατρεπτικοὶ ὠνομάσθησαν Ὁρεινοὶ ἢ τὸ ὄρος (Montagne), ἐνῶ ἀντιθέτως οἱ συντηρητικοὶ ὠνομάσθησαν πεδινοὶ ἢ πεδιάδες (Plaine).

Οἱ Γιρονδῖνοι καὶ οἱ Ὁρεινοὶ εἶχον ὑπὲρ αὐτῶν τὸν ὄχλον τῶν Παρισίων, τὸν ὅποιον ὠνόμασαν sans culotte, διότι ἀπέφευγε τὴν ἀριστοκρατικὴν περισκελίδα (culotte) καὶ ἔφερε τὸ λαϊκὸν πανταλόνιον, ὥστε sans culotte ἤρχισε νὰ σημαίνει τὸν ἄκρως ἐπαναστατικόν.

Ἡ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ 10 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 1792

Ἡ πλειονότης τῆς συνελεύσεως ἐξηκολούθει νὰ εἶναι φιλοβασιλικὴ καὶ ἡ ἐσωτερικὴ ἡσυχία ἐφαίνετο στερεωμένη. Ἄλλ' ἔκτακτα γεγονότα ἐδημιούργησαν νέαν κρίσιν, ἡ ὁποία ἐσυντόμειψε τὸν βίον τῆς νομοθετικῆς συνελεύσεως καὶ ἀνέτρεψε τὴν βασιλείαν.

Τὴν ἀνοιξὶν τοῦ 1792 οἱ γερμανοὶ ἡγεμόνες, ἰδίως ὁ αὐτοκράτωρ καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας, ἐξωθούμενοι ἀπὸ τοὺς γάλλους μετάναστας καὶ ἀπὸ τὰς μυστικὰς ὑποκινήσεις τοῦ Λουδοβίκου καὶ τῆς Ἀντωνέττας, ἦσαν ἔτοιμοι νὰ εἰσβάλουν εἰς τὸ γαλλικὸν ἔδαφος καὶ νὰ συντρίψουν τὴν ἐπανάστασιν. Ὁ ἀρχιστράτηγος τοῦ ἠνωμένου γερμανικοῦ στρατοῦ κόμης τοῦ Μπραουνσβάϊκ (Braunschweig) ἐδημοσίευσεν προκήριξιν συνταχθεῖσαν ἀπὸ γάλλον μετάναστην, ἡ ὁποία ἔλεγεν, ὅτι οἱ σύμμαχοι ἡγεμόνες σκοπὸν ἔχουν νὰ ἀποκαταστήσουν τὴν νόμιμον τάξιν εἰς τὴν Γαλλίαν. Πᾶς ἀνθιστάμενος κατὰ τοῦ συμμα-

χικοῦ στρατοῦ θὰ ἐτυφεκίζετο ὡς προδότης καὶ ἐν περιπτώσει ἐπιθέσεως κατὰ τῶν ἀνακτόρων τοῦ βασιλέως ἢ πόλις τῶν Παρισίων θὰ μετεβάλλετο εἰς τέφραν (26 Ἰουλίου (1792)). Ἡ προκήρυξις ἐπροκάλεσε κολοσσιαῖον ἐρεθισμόν. Ἡ συνέλευσις ἐκήρυξε τὴν πατριδα ἐν κινδύνῳ καὶ οἱ ἐπαναστατικοὶ σύλλογοι ἀπήτησαν τὴν ἀνατροπὴν τοῦ βασιλέως, διότι εἶχον ὑπονοίας, ὅτι συνεννοεῖτο μὲ τὸν ἐχθρόν. Ἀπὸ τότε τὰ πολεμικὰ γεγονότα ἤρχισαν νὰ ἐξασκοῦν μεγάλην ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως.

Ἡ Γαλλία ἤρχισε νὰ κινεῖται ὄλη. Εἰς τὴν πρωτεύουσαν συνέρορον ἐθελονταὶ ἀπ' ὅλα τὰ σημεῖα. Τὴν 30 Ἰουλίου ἔφθασαν 500 Μασσαλιῶται ψάλλοντες τὸ νέον ᾄσμα, τὸ ὁποῖον εἶχε συνθέσει διὰ τὸν στρατὸν τοῦ Ρήνου ὁ ἀξιωματικὸς τοῦ μηχανικοῦ Ρουζὲ δὲ Αἰλ (Rouget de l'Isle). Τὸ ᾄσμα ὠνομάσθη Μ α σ σ α λ ι ῶ τ ι ς (Marseillaise) καὶ ἐξακολοθεῖ νὰ εἶναι ὁ ἐθνικὸς ὕμνος τῶν Γάλλων.

ὑπὸ τὰς περιστάσεις αὐτὰς οἱ ἀνατρεπτικοὶ ἐκέρδισαν ἔδαφος. Τὴν νύκτα τῆς 9 πρὸς τὴν 10 Αὐγούστου 1792 οἱ Ἰακωβῖνοι ἐξεδίωξαν ἀπὸ τὴν δημαρχίαν τοὺς συντηρητικὸς συμβούλους καὶ ἐσχημάτισαν νέον κοινωτικὸν συμβούλιον (commune), εἰς τὸ ὁποῖον παρεκάθητο ὁ Δαντόν, ὁ Μαρά καὶ ὁ Ροβεσπιέρ, καὶ τὴν 10 ὑποστηριζόμενοι ἀπὸ τὸν ὄχλον τῶν Παρισίων ἐπετέθησαν κατὰ τῶν Tuileries, τῶν ἀνακτόρων τοῦ βασιλέως, τὰ ὁποῖα οἱ βασιλόφρονες εἶχον ὀχυρώσει ἀναμενοντες τὴν ἀφίξιν τῶν Γερμανῶν. Ἡ συνέλευσις ἐψήφισε τὴν ἀναστολήν τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας καὶ ἀπεφάσισε τὴν σύγκλισιν νέας συντακτικῆς συνέλευσεως, διὰ νὰ δώσῃ νέον σύνταγμα εἰς τὴν Γαλλίαν. Συγχρόνως ἐσχηματίσθη νέα κυβέρνησις, εἰς τὴν ὁποίαν παρεκάθητο ὁ Δαντόν ὡς ὑπουργὸς τῆς Δικαιοσύνης. Ἀλλὰ τὴν ἐξουσίαν εἶχε κυρίως τὸ δημοτικὸν συμβούλιον τῶν Παρισίων.

ὑπὸ τὴν ἐντύπωσιν τῶν ἀποτυχιῶν εἰς τὸ μέτωπον ἐπεκράτησε μεγάλη ταραχὴ εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ἰδίως ὅταν ἔφθασεν ἡ εἴδησις ὅτι ὁ Λαφαγιέτ, ὁ ἥρωρ τῶν πρώτων ἐπαναστατικῶν ἡμερῶν, ὁ ὁποῖος εὐρίσκετο ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ εἰς τὰ βελγικὰ σύνορα στρατοῦ, ἐπεχείρησε νὰ τὸν στρέψῃ ἐναντίον τῶν ἐπαναστατῶν τῆς πρωτευούσης καὶ ἀποτυχῶν ἐδραπέτευσεν εἰς τοὺς ἐχθρούς. Οἱ εὐγενεῖς καὶ οἱ ὁποσδήποτε προσκείμενοι εἰς τὸ ἀρχαῖον καθεστῶς ἐγίναν ὑποπτοὶ καὶ ὁ ὄχλος εἰς

τὴν παραφορὰν τοῦ ἐφόρευσε·ν εἰς τὰς φυλακὰς περὶ τοὺς χιλίους κρα-
τουμένους ἱερεῖς καὶ εὐγενεῖς (Φόνοι τοῦ Σεπτεμβρίου).

ΒΑΛΜΥ (20 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ)

Ἄλλ' ἡ αὐστροπρωσικὴ εἰσβολὴ τοῦ 1792 ἀπέτυχε·ν οἰκτρῶς,
διότι πρὸ τῆς ὁρμῆς τῆς γαλλικῆς νειολίας ὁ κακῶς ὠργανωμένος
στρατὸς τῶν γερμανῶν ἡγεμόνων ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ.

Ὁ πρωσικὸς στρατὸς δηλαδὴ καὶ τὸ σῶμα τῶν γάλλων μετανα-
στῶν, τὸ ὁποῖον τὸν ἐνίσχυσε·ν, εἰσέβαλε·ν εἰς τὴν Καμπανίαν καὶ ἐ-
προχώρει βραδέως. Αἴφνης ὁμως οἱ Γερμανοὶ παρετήρησαν, ὅτι αἱ
συγκοινωνίαι τῶν ἐκινδύνευον νὰ κοποῦν ἀπὸ τοὺς Γάλλους, οἱ ὁ-
ποῖοι ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Dumouriez καὶ τοῦ βοηθοῦ Kellerman
εἶχον ὀχυρωθῆ·ν εἰς τὸ Valmy. Ἐβομβάρδισαν τὴν πόλιν, ἀλλ' οἱ Γάλλοι
ἐκράτησαν τὰς θέσεις τῶν. Οἱ Πρῶσοι καὶ οἱ Γάλλοι εὐγενεῖς ἔμει-
ναν κατάπληκτοι πρὸ τῆς ἀντοχῆς τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ, τὸν ὁποῖον
ὠνόμαζον *«στρατὸν ὑποδηματοποιῶν καὶ ραπτῶν»*. Ὁ Braunschweig
ἐθεώρησε καλὸν νὰ ὑποχωρήσῃ καὶ ἐξεκένωσεν ἐν σπουδῇ τὸ γαλλι-
κὸν ἔδαφος. Ὁ γερμανὸς ποιητὴς Γκαίτε (Goethe), ὁ ὁποῖος εἶχε πα-
ρακολουθήσει τὴν ἐκστρατείαν καὶ παρευρέθη·ν εἰς τὴν ὑποχώρησιν,
ἀντελήφθη τὴν σημασίαν τῶν γεγονότων. *«Ἀπὸ τὸ μέρος αὐτὸ καὶ
ἀπὸ σήμερον, εἶπεν, ἀρχίζει νέα ἐποχὴ εἰς τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν
καὶ δύνασθε νὰ εἴπητε, ὅτι παρευρέθητε εἰς τὴν ἀρχὴν της»*.

IV. Η ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΚΑΤΑΡΓΗΣΙΣ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ

Ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις ἠκολούθησε μοιραίως τὸν δρόμον τῶν
μεγάλων ἐξεγέρσεων. Εἶχεν ἀρχίσει μὲ μεγάλην συντηρητικότητα, ἀλ-
λὰ δὲν ἤργησε νὰ φθάσῃ εἰς ἄκρον ριζοσπαστισμὸν.

Αἱ ἐκλογαὶ διὰ τὴν ἐθνοσυνέλευσιν, γινόμεναι διὰ καθολικῆς
ψηφοφορίας—ἐνῶ εἰς τὰς δύο πρώτας ἐκλογὰς εἶχον ψηφίσει μόνον
οἱ πληρώνοντες φόρον—ἔφεραν δημοκρατικὴν πλειονοψηφίαν, ὥστε οἱ
Γιρονδῖνοι τὴν κατεῖχον τὴν δεξιὰν (συντηρητικοί), ἐνῶ ἡ ἀριστερὰ
ἐπληρώθη ἀπὸ ὀρεινοῦς. Ὑπῆρχεν ὁμως καὶ σημαντικὸς ἀριθμὸς βα-
σιλοφρόνων συνταγματικῶν (πεδῖνοι). Αἱ ἐπαρχίαι ἐξέλεξαν συντηρη-

τικούς και Γιρονδίνους, τὸ Παρίσι ὄρεινους. Ὁ Ροβεσπιέρ και ὁ Λαντὸν ἦσαν ἀπὸ τοὺς πρώτους ἐκλεγέντας. Ἐξελέγη ἐπίσης ὁ Μαρά. Τοιοῦτοτρόπως κατηρτίσθη ἡ δευτέρα ἐθνοσυνέλευσις τῆς ἐπαναστάσεως, ἡ ὀνομασθεῖσα Convent ἢ Convention, ἡ ὁποία ἐκυβέρνησε τρία περίπου ἔτη τὴν Γαλλίαν (ἀπὸ τῆς 20 Σεπτεμβρίου 1792 μέχρι τῆς 26 Ὀκτωβρίου 1795) και εἶναι κυρίως ἐπαναστατικὴ συνέλευσις.

Ἡ Convention κατὰ τὴν πρώτην συνεδρίασιν ἀπεφάσισεν ὁμοφώνως τὴν κατάργησιν τῆς βασιλείας, ἐκήρυξε τὴν Γαλλίαν 1792 δημοκρατίαν, ἥλλαξε τὴν χριστιανικὴν χρονολογίαν και ἀρχὴν νέας χρονολογίας ὥρισεν τὴν ἡμέραν τῆς ἀνακηρύξεως τῆς δημοκρατίας. Τοιοῦτοτρόπως εἰσήχθη ἡ μέτρησις ἀπὸ τῆς Δημοκρατίας (22 Σεπτεμβρίου 1792), τὰ λατινικὰ ὀνόματα τῶν μηνῶν ἀντικατεστάθησαν διὰ τῶν λαϊκῶν ὀνομάτων (Ventemiaire, Brumaire κτλ.). Ἀντὶ δὲ τῆς εἰς ἑβδομάδας διαιρέσεως εἰσήχθη ἡ διαίρεσις εἰς δεκάδας και ἡ δεκάτη ἀφιερῶθη εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Ὑπερτάτου ὄντος.

Τοιοῦτοτρόπως ἐντὸς τῆς ἐπαναστάσεως ἔγινε νέα ριζικώτερα ἐπανάστασις. Ἐνῶ ἡ πρώτη ἐπανάστασις ἦτο ἔργον τῆς εὐπορούσης ἀσικῆς τάξεως, ἡ δευτέρα προῆλθεν ἀπὸ τοὺς ἀπορωτέρους. Κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ εἶχε γίνε βαθυτέρα μεταβολὴ εἰς τὰς ἀντιλήψεις. Τὰς πράξεις τῆς πρώτης ἐπαναστάσεως εἶχεν ἐμπνεύσει ἡ ἀρχὴ τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας, ἐνῶ τώρα θέτουν ὑπεράνω ὅλων τὸ συμφέρον τῆς ὁλότητος και κυριαρχεῖ ἡ γνώμη, ὅτι χάριν τοῦ κοινοῦ ἐπιβάλλεται ἡ πίεσις τῶν ἀτόμων.

ΚΑΤΑΔΙΚΗ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΕΙΣ ΘΑΝΑΤΟΝ

Ἡ Convent εἰσήγαγεν εἰς δίκην τὸν βασιλέα. Γιρονδῖνοι και Ὀρεινοὶ ἠθέλον νὰ τὸν καταδικάσουν. Ἄλλ' οἱ πρώτοι δὲν ἠθέλον νὰ καταδικασθῇ εἰς θάνατον. Διὰ τοῦτο διεξήχθη σφοδρὸς ἀγὼν μεταξὺ τῶν δύο μερίδων. Ὁ Λουδοβίκος ΙΣΤ' εἰσήχθη εἰς δίκην ὡς ἀπλοῦς ιδιότης ὑπὸ τὸ ὄνομα Louis Capet και κατηγορήθη ἐπὶ συνωμοσίᾳ κατὰ τῆς ἐλευθερίας τοῦ λαοῦ και ἐπιβουλῇ κατὰ τῆς γενικῆς ἀσφαλείας τοῦ κράτους ἐπὶ τῇ βίσει ἐπιστολῶν, αἱ ὁποῖαι ἀπεδεικνυον, ὅτι συνεννοεῖτο μετὰ τῶν μεταναστῶν και τῆς Αὐστρίας. 1793 Ἡ πρότασις τῶν Γιρονδῖνων νὰ ἐρωτηθῇ ὁ κυρίαρχος λαὸς διὰ δημοψηφίσματος ἀπερρίφθη και ὁ βασιλεὺς κατεδικάσθη εἰς θάνατον διὰ

μικρᾶς πλειονοψηφίας καὶ ἀνῆλθεν εἰς τὴν λαιμητόμον τὴν 21 Ἰανουαρίου 1763.

Οἱ Γιρονδῖνοι ἀπέτυχον νὰ σώσουν τὸν βασιλέα καὶ αὐτὸ ἐσήμαινε τὴν καταστροφὴν των. Ἐπληκολούθησεν ἀγρία πάλη μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν ὄρεινῶν, δηλαδὴ μεταξὺ τῆς ἐθνοσυνελεύσεως καὶ τοῦ δημοτικοῦ συλλουλίου, διότι εἰς τὴν πρώτην τὴν πλειοψηφίαν εἶχον οἱ Γιρονδῖνοι, ἐνῶ εἰς τὸ ἄλλο ἐπεκράτουν ὁ Μαρά καὶ οἱ ὄπαδοί του. Οἱ Γιρονδῖνοι ἐπεχείρησαν νὰ ἀντιτάξουν τὰς ἐπαρχίας κατὰ τῆς πρωτεύουσας. Οἱ Ὅρεινοὶ ὅμως κατέφυγον εἰς τὴν βίαν. Περιεκύκλωσαν τὴν συνέλευσιν μὲ στρατιώτας τῆς ἐθνοφρουρᾶς καὶ ὑπὸ τὴν ἀπειλὴν τῶν τηλεβόλων ὑπεχρέωσαν αὐτὴν νὰ ἀποφασίσῃ τὴν ἐξαίρεσιν 27 Γιρονδῖνων πληρεξουσίων. Οἱ 22 ἀπ' αὐτοὺς συλληφθέντες ἐκαρτομήθησαν. Οἱ ὑπόλοιποι διέφυγον καὶ ἐκίνησαν στάσεις εἰς τὰς ἐπαρχίας καὶ σχεδὸν ὅλοι εἶχον κακὸν τέλος. Ἡ μνηστὴ ἐνὸς ἐκ τῶν καρτομηθέντων, Charlotte Corday, ἦλθεν ἀπὸ τὴν ἐπαρχίαν τῆς εἰς Παρισίους καὶ ἐφόνευσε δι' ἐγχειριδίου τὸν Μαρά εἰς τὴν οἰκίαν ἐντὸς τοῦ λουτροῦ.

Η ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑ

Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ κατάστασις ἀπέβη κρίσιμος. Ἡ ἐπανάστασις καὶ οἱ ἡγέται τῆς διετέλουν διαρκῶς ὑπὸ τὴν ἀπειλὴν τῆς καταστροφῆς. Ὁ στρατὸς εἶχε σοβαρὰς ἀποτυχίας εἰς τὰ σύνορα, οἱ βασιλικοὶ ἠρέθιζον τὸν λαὸν καὶ ἠγειραν ἐπικινδύνους στάσεις εἰς τὰς ἐπαρχίας. Ὁ Dumouriez, ὁ νικητὴς τοῦ Valmy, τὸν ὁποῖον ἡ φορὰ τῶν πραγμάτων εἶχε φέρει εἰς τὸ ἐπαναστατικὸν στρατόπεδον, ἠθέλησε νὰ ἀντιδράσῃ κατὰ τῆς καταστάσεως, ἡ ὁποία εἶχε δημιουργηθῆ εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ἐπεχείρησε νὰ παρασύρῃ τὸν στρατὸν κατὰ τῶν ἀντιπάλων καὶ ἤρρισε νὰ συνεννοεῖται μὲ τὸν ἐχθρὸν διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς βασιλείας. Ἀπέτυχεν ὅμως καὶ ἠττομόλησεν εἰς τὸ αὐστριακὸν στρατόπεδον.

Ἡ συνέλευσις ὑπὸ τὴν ἐντύπωσιν τῶν γεγονότων τούτων κατήρτισε τὴν περίφημον Ἐπιτροπὴν τῆς Δημοσίας Ἀσφαλείας (Comité du salut public), τὴν ὁποίαν ἀπετέλεσεν ὁ Δαντόν, ὁ ἰσχυρότατος ἄνθρωπος τῆς ἡμέρας μεταξὺ τῶν Ὅρεινῶν, μὲ ἐννέα ὄπαδούς του. Εἰς τὰς ἐπαρχίας ἐσχηματίσθησαν παραρτήματα τῆς ἐπι-

τροπῆς, αἱ λεγόμεναι ἐπιτροπαὶ τῆς ἐποπτείας, καὶ εἰς αὐτὰς περιῆλθεν οὐσιαστικῶς ἡ ἐξουσία. Τοιουτοτρόπως ἡ Γαλλία ἐξουσιάζετο ἀπὸ τοὺς ἄκρως ἐπαναστατικούς, οἱ ὅποιοι ἔλαβεν τὸ κοινὸν καὶ περιβόητον ὄνομα Ἰακωβῖνοι.

Κατ' εἰσῆγησιν τοῦ Δαντὸν ἐσηματίσθη ἕκτακτον ἐπαναστατικὸν δικαστήριον μετὰ παραρτημάτων εἰς τὰς ἀντιδραστικὰς ἐπαρχίας καὶ ἤρχισαν καταγγελλίαι κατὰ τῶν ὑπόπτων καὶ ὁμαδικαὶ θανατώσεις. Ἀντιδραστικοὶ ἱερεῖς, μετανάσται καὶ γενικῶς πᾶς ὁ ἀντιφρονῶν ἢ ἀποδοκιμάζων τὰς πράξεις τῶν κυβερνῶντων συνελαμβάνετο καὶ μετὰ πρόχειρον διαδικασίαν ὠδηγεῖτο εἰς τὴν λαιμητόμον. Διὰ τοῦτο τὴν περίοδον τῶν 14 μηνῶν ἀπὸ τοῦ Μαΐου τοῦ 1793 μέχρι Ἰουλίου 1794 ὠνόμασαν τρομοκρατίαν (Terreur).

Ὁ Δαντὸν ἐθεώρει τὴν τρομοκρατίαν ὡς προσωρινὸν μέτρον πρὸς στερέωσιν τῆς δημοκρατίας. Διὰ τοῦτο ἠθέλησε νὰ φανῆ μετριοπαθέστερος, ὅταν ἀπεσοβήθη ὁ ἐξωτερικὸς κίνδυνος. Ἄλλ' ἦλθεν εἰς σύγκρουσιν πρὸς τοὺς ἀδιαλλάκτους καὶ ἔπεσε θῦμα τῆς ὑπόουλου πολιτικῆς τοῦ Ροβεσπιέρ, ὁ ὅποιος ἐφθόνηε τὴν δημοτικότητά του. Κατὰ τὴν δίκην ἠκούσθη ἡ βροντώδης φωνὴ τοῦ περιφήμου δημαγωγοῦ ἐπιμαρτυρομένου, ὅτι ἔσωσε τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν δημοκρατίαν. Ἀλλὰ κατεδικάσθη καὶ ἀπεκεφαλίσθη μετὰ τοῦ Δεμουλέν, ὁ ὅποιος εἰς τὴν ἑφημερίδα του *Le vieux Cordelier* εἶχεν ἐπιτεθῆ κατὰ τῶν ὑπερβολῶν τῆς τρομοκρατίας. Τότε ἐκυριάρχησεν ὁ Ροβεσπιέρ καὶ μετὰ τὴν ψήφισιν νόμου, ὁ ὅποιος ἐπέτρεπε τὴν ἄνευ μαρτύρων καταδίκην, αἱ θανατικαὶ ἐκτελέσεις ὑπερέβησαν πᾶν ὄριον. Κατὰ τὴν τρομοκρατίαν ἡ λαιμητόμος ἐλειτούργησε τακτικῶς εἰς δύο θέσεις τῶν Παρισίων. Ἐγιναν περὶ τὰς 2600 θανατώσεις, ἐκ τῶν ὁποίων αἱ 1376 ἐντὸς τῶν τελευταίων 39 ἡμερῶν, κατὰ τὰς ὁποίας ἐκυριάρχησεν ὁ Ροβεσπιέρ.

Κατὰ τὴν τρομοκρατίαν ὁ χριστιανισμὸς κατηγορήθη ἐπισήμως. Μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Δαντὸν ὁ Ροβεσπιέρ ἐκυβέρνησεν ὡς δικτάτωρ μετὰ τῶν διαβοήτων ὁπαδῶν του *Σαιν Ζιούστ* (*Saint Just*) καὶ ὁ *Κουθὸν* (*Couthon*). Ἀλλὰ δὲν ἤργησε νὰ γίνῃ μισητὸς καὶ ἐπίφοβος καὶ εἰς τοὺς ὁπαδούς του ἀκόμη. Ὅρεινοὶ καὶ μετριοπαθεῖς συνεννοήθησαν καὶ παρσεκεύασαν τὴν περιφήμον ἡμέραν

τῆς 9ης Thermidor (27 Ἰουλίου 1794), κατὰ τὴν ὁποίαν μετὰ θυε-
λώδη συνεδρίαν τῆς Συνελεύσεως ὁ Ροβεσπιέρ συνελήφθη μετὰ τῶν
ἐμπίστων του. Ὁ περιβόητος δημεγέρτης ἀνῆλθε τὴν λαιμητόμον καὶ
μετ' αὐτοῦ οἱ συλληφθέντες βουλευταί, πολλὰ μέλη τοῦ δημοτικοῦ
συμβουλίου, Ἰακωβῖνοι τοῦ ἐπαναστατικοῦ δικαστηρίου κ. ἄ. τὸ ὅλον
104 ἄτομα.

ΤΟ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΡΙΟΝ (26 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1795-9 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1799)

Ἡ πῶσις τοῦ Ροβεσπιέρ εἶχε βαθυτέραν σημασίαν. Ἡ ἐπανα-
στατικὴ ὁρμὴ εἶχεν ἐκπνεύσει καὶ ἤρχιζεν ἡ ἀντίδρασις. Ἡ τρομο-
κρατηθεῖσα τάξις τῶν εὐπόρων ἀνεθάρρυσεν. Οἱ νέοι τῆς τά-
1795 ξεως ταύτης, ἡ λεγομένη *χ ρ υ σ ῆ ν ε ο λ α ί α* (Jeunesse dor-
rée), ἐπετέθησαν κατὰ τῆς λέσχης τῶν Ἰακωβίνων, ἡ ὁποία ἐκλείσθη
κατὰ διαταγὴν τῆς συνελεύσεως.

Εἰς τὴν Convention ἐπεκράτησαν οἱ συντηρητικοί, οἱ ὁποῖοι
προέβησαν εἰς τὴν σύνταξιν νέου συντάγματος πολὺ συντηρητικοῦ.
Δι' αὐτοῦ ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ἐδόθη εἰς *Δ ι ε υ θ υ ν τ ῆ ρ ι ο ν*
(Directoire) ἀπὸ πέντε ἀνδρας, οἱ ὁποῖοι ἐκυβέρνων τῇ βοήθειᾳ δύο
βουλῶν, τῆς *Β ο υ λ ῆ ς τ ῶ ν Π ε ν τ α κ ο σ ί ω ν* καὶ τῆς
Β ο υ λ ῆ ς τ ῶ ν Γ ε ρ ὄ ν τ ω ν ἐκ 250 ἀνδρῶν, ἡλικίας ὑπὲρ τὰ
τεσσαράκοντα ἔτη. Ἀλλὰ διὰ νὰ ἀντεπεξέλθῃ κατὰ τῶν μοναρχικῶν,
οἱ ὁποῖοι, ἐνθαρρυνθέντες ἐκ τῆς νέας καταστάσεως, ἐζήτησαν νὰ ἐπα-
ναφέρουν τὴν βασιλείαν, ἡ συνέλευσις ἀπεφάσισεν, ὅπως οἱ μέλλοντες
νὰ ἐκλεγοῦν διὰ τὴν νέαν βουλήν ληφθοῦν κατὰ τὰ δύο τρίτα
ἀπὸ τὰ μέλη τῆς Convention, διὰ νὰ ἐξασφαλισθῇ δημοκρατικὴ
πλειοψηφία. Τὸ νέον σύνταγμα ἐγίνε δεκτὸν διὰ δημοψηφίσματος.

Ἀλλ' ἡ μοναρχικὴ μερὶς τῆς πρωτευούσης προσεταιρισθεῖσα τὴν
ἐθνοφρουρὰν ἐπεχείρησε διὰ πραξικοπήματος νὰ ἀνατρέψῃ τὸ καθε-
στῶς. Ἡ συνέλευσις εὐρεθεῖσα εἰς δύσκολον θέσιν ἀνέθεσε τὴν ἄμυ-
ναν εἰς τὸν νεαρὸν στρατηγὸν *Ν α π ο λ ε ὄ ν τ α Β ο ν α π ᾶ ρ τ η ν*,
ὁ ὁποῖος εἶχε διακριθῆ εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Τουλόν. Ὁ Ναπολέων
κατέπνιξεν εὐχερῶς τὴν στάσιν διὰ τῆς ὑπεροχῆς τοῦ πυροβολικοῦ.

ΤΑ ΔΗΜΙΟΥΡΓΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

Μέγα μέρος τοῦ ἔργου τῆς ἐπαναστάσεως ἦτο ἀρνητικόν, διότι

κατ' ἀρχάς ἀπέβλεψεν εἰς τὴν ἀνατροπὴν τοῦ παλαιοῦ καθεστώτος. Ἄλλ' ἡ ἐπανάστασις διεπνέετο ἐπίσης ἀπὸ ζωνηρὸν πόθον δημοουργίας. Καὶ οἱ φοβερώτεροι ἀπὸ τοὺς τρομοκράτας εἶχον σχέδια προοδευτικὰ καὶ ἀνθρωπιστικά.

Τὸ σύνταγμα τοῦ 1792 ὥρισε νὰ εἶναι ἡ ἐκπαίδευσις κοινὴ καὶ νὰ παρέχεται δωρεὰν δι' ὅλους τοὺς πολίτας. Ἡ Convent ἀπεφάσισε κατ' εἰσήγησιν τοῦ Λαντόν, ὅτι ἔπρεπε νὰ εἶναι ὑποχρεωτικὴ. Ἡ Convent παρὰ τοὺς ἐξωτερικοὺς καὶ ἐσωτερικοὺς περισπασμοὺς ἔφερren εἰς τὴν ζωνὴν ἰδρύματα, τὰ ὁποῖα τιμοῦν τὴν Γαλλίαν. Οἱ χρόνοι τῆς Τρομοκρατίας δὲν εἶναι μόνον χρόνοι αἱμάτων καὶ βιαιοπραγίας, ὅπως φαντάζονται συνήθως, ἀλλὰ κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκεῖνας ἐπετελέσθησαν ἔργα μεγάλης σημασίας. Τὸ πρωτοτυπώτερον δημιούργημα τῆς Convention ἀπὸ ἀπόψεως ἐκπαιδευτικῆς εἶναι ἡ Ecole Normale, δηλαδὴ διδασκαλεῖον, μὲ ἐσωτερικοὺς μαθητὰς καὶ αὐστηρὰν ὀργάνωσιν, εἰς τὸ ὁποῖον ἐμορφώνοντο καθηγηταὶ γυμνασίων. Γενικῶς ἐφρόντισε πολὺ διὰ τὴν στοιχειώδη ἐκπαίδευσιν ἰδρύσασα πλῆθος δημοτικῶν σχολείων. Πρὸς τούτοις ἵδρυσεν Πολυτεχνεῖον πρὸς μόρφωσιν μηχανικῶν. Αἱ ἀκαδημίαι ἐν τῷ μεταξὺ κατηργήθησαν ὡς ἀντιδραστικὰ ἰδρύματα καὶ ἀντ' αὐτῶν ἐδημιουργήθησαν Ἰνστιτούτα πρὸς καλλιέργειαν τῶν Φυσικῶν Ἐπιστημῶν καὶ τῶν Καλῶν Τεχνῶν. Πλήν τούτων ἵδρυσεν Μουσεῖον Φυσικῆς Ἱστορίας καὶ Ὀδειῶν. Τέλος σημαντικώτατον ἔργον τῆς Convention ἦτο ἡ μεταρρύθμισις τοῦ μετροικτοῦ συστήματος καὶ ἡ εἰσαγωγὴ τοῦ δεκαδικοῦ.

V. ΠΟΛΕΜΟΙ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

Η ΝΕΑ ΤΑΚΤΙΚΗ

Ἡ ἐπανάστασις ἀπέλυσε θύελλαν πολέμων εἰς τὴν Εὐρώπην, διότι πολλοὶ ἡγεμόνες τῆς Εὐρώπης συνησπίσθησαν κατ' αὐτῆς.

Ἀπέναντι αὐτῶν οἱ Γάλλοι ἔδειξαν ἀντοχὴν καὶ πρωτοφανῆ δραστηριότητα καὶ πολεμικὴν ὁρμήν. Νεαροὶ στρατηγοὶ ὀδηγοῦντες τὸν στρατὸν περιήγαγον τὰς νικηφόρους σημαίας των εἰς διαφόρους χώρας καὶ διέδωσαν τὰς ἐπαναστατικὰς ἰδέας.

Μέχρι τῶν χρόνων τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως οἱ στρατοὶ τῶν

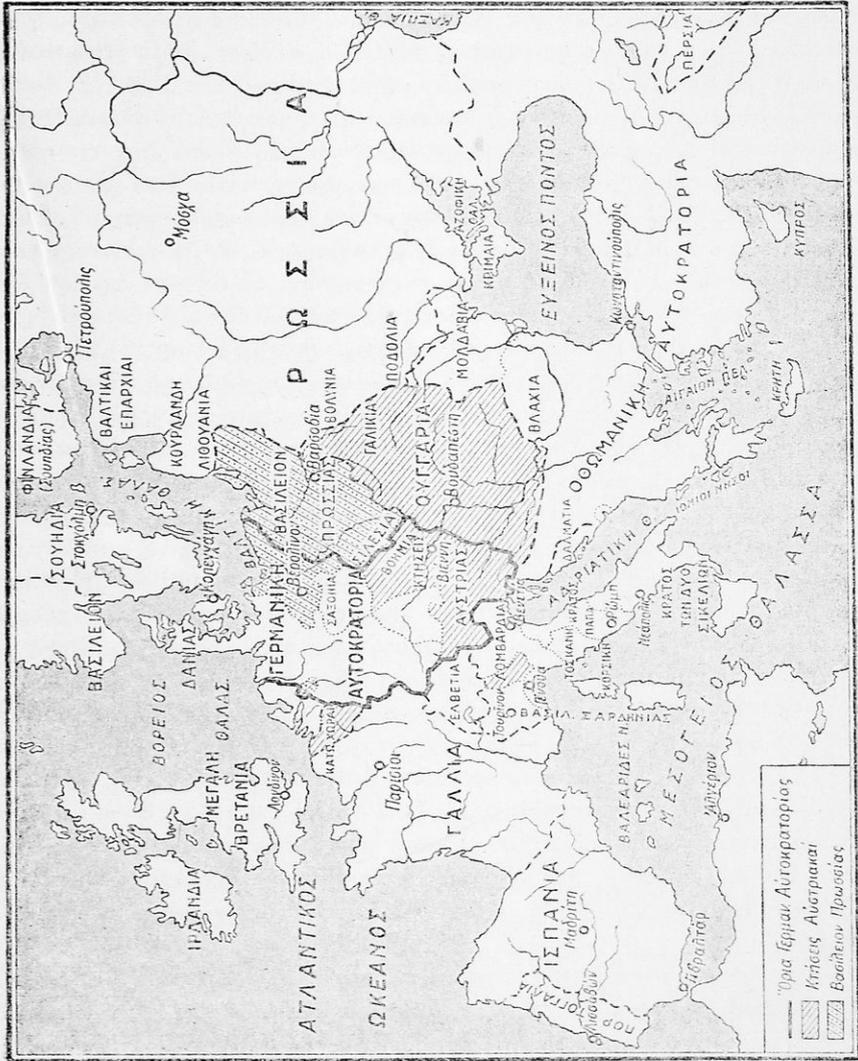
εὐρωπαϊῶν ἡγεμόνων ἀπετελοῦντο, καθὼς γνωρίζομεν, ἀπὸ μισθοφόρους. Ὁ στρατὸς τῆς ἐπαναστάσεως συνεκροτήθη ἀπὸ τὴν γαλλικὴν νεολαίαν, ἡ ὁποία προσεκλήθη ὑπὸ τὰ ὄπλα, διὰ νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν πατρίδα. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον οἱ Γάλλοι κατώρθωσαν νὰ συναθροίσουν ὑπὸ τὰς σημαίας μάζας ἀνθρώπων πρωτοφανεῖς εἰς τὴν ἱστορίαν. Ὁ στρατὸς αὐτὸς εἶχε τὸ προσὸν νὰ μὴ εἶναι τόσον δαπανηρὸς, ὅσον ὁ μισθοφορικὸς τῶν ἡγεμόνων. Δὲν διεκρίνετο διὰ τὴν αὐστηρὰν πειθαρχίαν, ἀλλ' εἶχε θεορὸν ἐνθουσιασμόν, πλατυτέραν καὶ φωτεινότεραν ἀγάπην τῆς πατρίδος, διότι οἱ γάλλοι στρατιῶται ἐνισχύοντο ἀπὸ τὴν πίστιν, ὅτι πολεμοῦν διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἄλλων λαῶν.

Ἡ σύστασις τοῦ στρατοῦ τῆς Γαλλίας ἀνεστάτωσε τὴν τακτικὴν. Οἱ ὁδηγοὶ του, παράτολμοι καὶ συνήθως νέοι, ταχέως προαχθέντες εἰς στρατηγούς, περιεφρόνησαν τὴν παλαιότεραν μέθοδον. Ἐπετίθεντο μὲ πυκνὰς φάλαγγας ἐπιδιώκοντες νὰ συγκεντρώσουν ἀνωτέραν δύναμιν κατὰ τοῦ κυρίου σώματος τοῦ ἐχθροῦ. Διὰ τοῦτο τὸ πᾶν ἐξηρητάτο ἀπὸ συνδυασμένας κινήσεις καὶ συγκεντρώσεις πρὸ τῆς μάχης. Τῆς νέας τακτικῆς ἀριστοτέχνης ἀνεδείχθη ὁ Ναπολέων.

Τὸν ἐπαναστατικὸν στρατὸν διωργάνωσεν ὁ περίφημος **Λάζαρος Καρνῶ** (Carnot), ὁ ἐπονομασθεὶς ὁ ρ γ α ν ω τ ῆ ς τ ῆ ς ν ί κ η ς, σοφὸς μαθηματικὸς καὶ μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Δημοσίας Σωτηρίας, ὁ ὁποῖος ἐδημιούργησε τὰς 14 στρατιάς τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἐχάραξε τὰ σχέδια τῶν ἐκστρατειῶν.

Ο ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΑΣ ΣΥΝΑΣΠΙΣΜΟΣ

Ἡ γερμανικὴ ἐκστρατεία τοῦ 1792 ἀπέτυχεν οἰκτρῶς, διότι πρὸ τῆς ἀπροσδοκίτου ὁρμῆς τῆς γαλλικῆς νεολαίας ὁ στρατὸς τῶν γερμανῶν ἡγεμόνων ἐξεκένωσε τὸ γαλλικὸν ἔδαφος. Ὁ στρατὸς τοῦ Dupouriez κατέλαβε τὸ Βέλγιον καὶ ἕτερος στρατὸς ἐπροχώρησε μέχρι τοῦ Ρήνου. Συγχρόνως κατελήφθησαν πρὸς νότον ἡ Νίκαια καὶ ἡ Σαβοῖα, αἱ ὁποῖαι ἐκηρύχθησαν δημοκραταὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα Δημοκρατίων Ἀλλοβρογῶν. Βαθεῖα συγκίνησις κατεῖχεν ὅλην τὴν Εὐρώπην, οἱ στρατοὶ τῶν ἡγεμόνων ἐπολέμουν ἀπροθύμως κατὰ τῶν Γάλλων καὶ οἱ κάτοικοι τῶν καταλαμβανομένων χωρῶν ἐδέχοντο αὐτοὺς ὡς ἐλευθερωτὰς.

Η Εξόφλη τὸ 1789.

Ἡ Ἀγγλία συνήνωσε τότε κατὰ τῆς Γαλλίας διὰ χρημάτων καὶ ἀπειλῶν τὸν αὐτοκράτορα, τὸν βασιλέα τῆς Πρωσσίας, πολλοὺς γερμανοὺς ἡγεμόνας, τὴν Ἰσπανίαν καὶ τὴν Ὀλλανδίαν. Πρὸ τοῦ συνασπισμοῦ αὐτοῦ ἐφάνη κινδυνεύουσα ἡ δημοκρατία. Οἱ Γάλλοι ἠττήθησαν εἰς πολλὰ μέρη καὶ εἰς διαφόρους ἐπαρχίας τῆς Γαλλίας ἐξεργάγησαν στάσεις. Ὁ στρατηγὸς Dumouriez ἐξοργισθεὶς διὰ τὴν ἀνατροπὴν τοῦ βασιλέως ἠθέλησε νὰ στρέψῃ τὸν στρατὸν του κατὰ τῶν δημοκρατικῶν. Ἄλλ' ἀπέτυχε καὶ ἠττομόλησε πρὸς τοὺς ἐχθρούς, ὅπως εἶχε πράξει τοῦτο πρὸ αὐτοῦ ὁ La Fayette. Διὰ τοῦτο ἐπεκράτησε γενικὴ δυσπιστία κατὰ τῶν εὐγενῶν στρατηγῶν, οἱ ὁποῖοι σχεδὸν ἀντικατεστάθησαν δι' ἀξιωματικῶν ἀστικῆς προελεύσεως, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους πολλοὶ ἦσαν νεαρῶτατοι, ὡς ὁ Πισεγκροῦ (Pichegru) 33 ἐτῶν, ὁ συμπαθὴς καὶ ἥρωϊκὸς Χὸς (Hoche) μόλις 25 ἐτῶν, ὁ Ναπολέων Βοναπάρτης κ.ἄ. Ὑπὸ τὰς περιστάσεις αὐτὰς ὑπερίσχυσαν οἱ Ἰακωβίται καὶ ἡ Ἐπιτροπὴ τῆς Δημοσίας Σωτηρίας ἔστειλεν εἰς τὰ σύνορα μεγάλας μάζας στρατοῦ διὰ τῆς ὀ μ α δ ι κ ῆ ς σ τ ρ α τ ο λ ο γ ί α ς (levée en masse) καὶ μετ' ἀποφασιστικὰς μάχας ἐπὶ τῶν βελγικῶν συνόρων ἀνακατελήφθησαν τὸ Βέλγιον καὶ ἡ ἀριστερὰ ὄχθη τοῦ Ρήνου. Ὁ δὲ Pichegru μετ' ἐπιμόνους μάχας κατὰ τοῦ ἀγγλοολλανδικοῦ στρατοῦ διεβή τὸς βροχίονας τοῦ Ρήνου ἐπὶ τῶν πάγων καὶ κατέλαβε τὴν Χάγην καὶ τὸ Ἄμστερδαμ. Ὁ ὀλλανδικὸς στόλος ἀποκλεισθεὶς ἐν μέσῳ τῶν πάγων μεταξὺ τῆς Helder καὶ τῆς νήσου Texel παρεδόθη εἰς τοὺς οὐσσάρους τῆς γαλλικῆς ἐμπροσθοφυλακῆς. Ὁ Ὀλλανδία ἀνεκνήρυχθη δημοκρατία ὑπὸ τὸ ὄνομα Β α τ α β ι κ ῆ δ η μ ο κ ρ α τ ί α.

Τὸ 1795 ὁ συνασπισμὸς διεσπάρθη, διότι ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας διὰ συνθήκης ὑπογραφέας ἐν Β α σ ι λ ε ί α (Basel) εἰρήνευσε καὶ διὰ μυστικῆς συμφωνίας ἀνεγνώρισε τὴν ὑπὸ τῶν Γάλλων κατοχὴν τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Ρήνου. Ἀπὸ τότε ἡ Πρωσσία διετέλεσεν ἐν εἰρήνῃ μέχρι τοῦ 1806. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος εἰρήνευσε καὶ ἡ Ἰσπανία.

Τὸν πόλεμον, τὸν ὁποῖον εἶχεν ἀρχίσει ἡ Convention, ἐξηκολούθησε τὸ Διευθυντήριον. Ἡ Αὐστρία ἀπομονωθεῖσα ἠπειλήθη ἀπὸ τρεῖς γαλλικὰς στρατιάς. Τὰς δύο ἀπ' αὐτὰς ἐσταμάτησεν ἐπὶ τοῦ Ρήνου ὁ ὀνομαστὸς στρατάρχης Ἄρχιδουξ Κάρολος. Ἄλλ' ὁ ἀρχηγὸς τῆς τρίτης στρατιᾶς Ναπολέων Βοναπάρτης ἐγένεν ἔνδοξος κατὰ τὴν

ονομαστήν ἐκστρατείαν τῆς Ἰταλίας (1796). Τέλος ἡ Αὐστρία ὑπεχρεώθη νὰ κλείσῃ τὴν Εἰρήνην τοῦ Καμποφόρμιο (Campofornio 1797), διὰ τῆς ὁποίας παρεχώρησε τὸ Βέλγιον εἰς τὴν Γαλίαν καὶ τὴν Λομβαρδίαν εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος δημιουργηθεῖσαν Ἐντεῦθεν τῶν Ἁλπεων Δημοκρατίαν καὶ διὰ μυστικῆς συμφωνίας ἀνεγνώριζε καὶ αὕτη τὴν κυριαρχίαν τῆς Γαλλίας ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Ρήνου. Ὡς ἀντιστάθμισμα ἔλαβε τὴν χώραν τῆς βενετικῆς δημοκρατίας, τὴν ὁποίαν κατέλυσε ὁ Ναπολέων.

Ο ΚΑΤΑ ΘΑΛΑΣΣΑΝ ΠΟΛΕΜΟΣ

Μετὰ τὴν εἰρήνην τοῦ Καμποφόρμιο μόνη ἡ Ἀγγλία ἔμεινε ὑπὸ τὰ ὅπλα. Γαλλία καὶ Ἀγγλία ἐπάλασαν ἐπὶ μακρὸν εἰς τὴν θάλασσαν. Τὰ πολεμικὰ πλοῖα ἦσαν τότε ξύλινα καὶ ἐκινουῦντο δι' ἰστίων. Τὰ κατ' ἔξοχὴν πολεμικὰ ἦσαν τὰ πλοῖα τῆς γραμμῆς, τὰ ὁποῖα ἔφερον μέχρις 120 τηλεβόλα, ἐνῶ αἱ φρεγάται ἦσαν ἐλαφρότεροι καὶ ταχυπλώτεροι, ὀπλισμένοι μὲ 30—60 τηλεβόλα.

Κατὰ τοὺς πολέμους τῆς ἐπαναστάσεως ἡ Ἀγγλία εἶχε στόλον πολὺ ἀνώτερον. Διὰ τοῦτο ὁ ἀγγλικὸς στόλος ἐθαλασσοκράτει χωρὶς ὅμως νὰ κατορθῶνῃ νὰ ἀποκλείῃ ἐντελῶς τὰ παράλια τῆς Γαλλίας. Τὸ 1793 προσκληθεὶς ὑπὸ τῶν βασιλοφρόνων ἐπαναστατῶν κατέλαβε τὴν Τουλόν, τὴν ὁποίαν ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ, ὅταν ἔφθασεν ὁ γαλλικὸς στρατός, ἀλλὰ κατέκαυσε τὸν λιμένα καὶ τὰ εὐρεθέντα ἐκεῖ πολεμικά. Κατὰ τὰς συμπλοκάς εἰς τὴν θάλασσαν ὑπερίσχυον συνήθως οἱ Ἀγγλοι.

Η ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΕΙΣ ΑΙΓΥΠΤΟΝ

Μετὰ τὰς ἐν Ἰταλίᾳ νίκας τὸ Διευθυντήριον περιέβαλε τὸν Ναπολέοντα μὲ μεγάλας τιμὰς καὶ ἀνέθεσεν εἰς αὐτὸν τὴν ἀρχηγίαν τοῦ κατὰ τῆς Ἀγγλίας πολέμου. Ὁ Ναπολέων ἐμελέτησε τὸ σχέδιον ἀποβάσεως εἰς τὴν μεγάλην Βρεταννίαν, τὸ ὁποῖον δὲν κατώρθωσε νὰ πραγματοποιήσῃ. Ἐσκέφθη τότε νὰ προσβάλλῃ τὴν βάσιν τῆς ἀγγλικῆς δυνάμεως, τὰς Ἰνδίας, καταλαμβάνων τὴν Αἴγυπτον.

Ἡ Αἴγυπτος ἀνῆκεν ὀνόματι μόνον εἰς τὸν Σουλτάνον, διότι τὴν ἀρχὴν κυρίως εἶχον οἱ Μαμελοῦκοι μπέηδες, οἱ ἀρχηγοὶ

τῶν Μαμελούκων πολεμιστῶν. Ὁ Ναπολέων συνεκέντρωσεν εἰς Τουλὸν ἐκλεκτὸν στρατὸν ἀπὸ 35 χιλ. καὶ ἔλαβε μαζί του τοὺς καλύτερους ἀξιωματικούς, οἱ ὅποιοι εἶχον διακριθῆ εἰς τὸν πόλεμον τῆς τῆς Ἰταλίας, καθὼς καὶ διαφόρους σοφοὺς, καλλιτέχνας καὶ τεχνίτας, γεωργικὰς μηχανὰς καὶ δλόκληρον ὑλικόν, ὅπως διανοίξῃ τὸν ἰσθμὸν τοῦ Σουέζ. Τὸ μυστικὸν ἐκρ. ιτήθη ἀρκετὰ καλά, καθόσον ὁ Ναπολέων διέδιδεν, ὅτι ἠτοιμάζεν ἀπόβασιν εἰς τὴν Μ. Βρεταννίαν. Διὰ τοῦτο ὁ ναύαρχος τοῦ ἀγγλικῶ στόλου τῆς Μεσογείου, ὁ περίφημος

Νέλσων (Nelson), ἀπέκλεισε τὴν διάβασιν τοῦ Γιβραλτάρ καὶ ἄφησεν αὐτὸν νὰ πλεύσῃ ἀκωλύτως εἰς Αἴγυπτον.

Νέλσων.

Καθ' ὁδὸν ὁ Ναπολέων κατέλαβε τὸν ὀχυρώτατον λιμένα τῆς Μάλτας καὶ ἀπέκτησεν οὕτω ἰσχυρὰν ναυτικὴν βάσιν. Τὴν νῆσον κατεῖχον οἱ Ἰωαννῖται ἱππῶται, τοὺς ὁποίους εἶχεν ἐκδιώξῃ ἀπὸ τὴν Ρόδον ὁ σουλτάνος Σουλεῦμάν. Ἀμέσως κατόπιν ὁ γαλλικὸς στρατὸς ἀπεβιβάσθη ἀκωλύτως εἰς τὸν ὄρμον τοῦ Ἀβουκίρ, κατέλαβε τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ ἐβίδισε κατὰ τοῦ Καΐρου. Ἡ ἀντίστασις τῶν Μαμελούκων ἦτο ἀσήμαντος, ἀλλ' εἶχε νὰ παλαίσῃ

πρὸς τὰς κλιματικὰς συνθήκας, τὰς ὁποίας δὲν εἶχον προβλέψει. Οἱ στρατιῶται ὀδεύοντες διὰ τῶν ἀνύδρων ἐρήμων ὑπὸ τὸν καυστικὸν ἥλιον, ἐνδεδυμένοι τὰς βαρεῖας χειμερινὰς στολὰς, κατελαμβάνοντο ὑπὸ ἀπελπισίας καὶ μερικοὶ ἠτύοχτόνησαν.

Οἱ Μαμελοῦκοι ἱππεῖς ἐπεχείρησαν νὰ φράξουν τὴν πρὸς τὸ Κάιρον ὁδόν, ἀλλ' ἦσαν τελείως ἀνίσχυροὶ κατὰ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πεζικοῦ καὶ τοῦ πυροβολικοῦ. Κατὰ τὴν μάχην τῶν Πυραμίδων, ὅπως ὠνόμασεν ἐπὶ τὸ πομπωδέστερον τὴν σύγκρουσιν αὐτὴν ὁ Ναπολέων, τὸ γαλλικὸν πυροβολικὸν ἐθέρισε 2 χιλ. Μαμελούκους, ἐνῶ

μόνον 30 Γάλλοι ἐφονεύθησαν. Οὕτω τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1798 ὅλη ἡ Αἴγυπτος εἶχε περιέλθει ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν Γάλλων.

Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ἐφθασεν ὁ Νέλσον, ἀφοῦ εἶχεν ἀναζητήσει εἰς ὅλην τὴν Μεσόγειον τοὺς Γάλλους, καὶ εἰς τὸν ὄρμον τοῦ Ἄβουκίρ κατέκαυσε τὸν Γαλλικὸν στόλον. Ἡ Τουρκία ἐπίσης ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Γαλλίας. Ὁ Ναπολέων ἐστράφη τότε κατὰ τῆς Συρίας (1799). Μὲ μικρὰν δύναμιν ἐπέρασε τὴν μετοξὺ Αἰγύπτου καὶ Συρίας ἔρημον καὶ κατέλαβε τὴν Ἰόππην. Ἄλλ' ἀπέτυχε προσβαλὼν τὴν ὀχυρὰν θέσιν τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τῆς Ἀκρας. Ἐπιστρέψας εἰς Αἴγυπτον ἐνίκησε τὸν τουρκικὸν στρατὸν, τὸν ὁποῖον εἶχεν ἀποβιβάσει ὁ ἀγγλικὸς στόλος εἰς τὴν παραλίαν τοῦ Ἄβουκίρ.

Ἡ θέσις ὅμως τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ ἦτο κρίσιμος, διότι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διατηρηθῇ εἰς τὴν Αἴγυπτον οὔτε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Γαλλίαν. Κατὰ τὴν δυσχερῆ αὐτὴν στιγμήν ὁ Ναπολέων προσεκλήθη κρυφίως ἀπὸ τὸ Διευθυντήριον, διότι ἡ πολιτικὴ κατάστασις εἶχε περιπλακῆ εἰς τὴν γαλλικὴν πρωτεύουσαν. Ἀνεχώρησε κρυφίως μετὰ τῶν ἀφωσιωμένων στρατηγῶν καὶ ἀξιωματικῶν καὶ κατόρθωσε νὰ φθάσῃ εἰς τὴν Γαλλίαν. Ὁ γαλλικὸς στρατός, τὸν ὁποῖον ἐγκατέλειπεν εἰς Αἴγυπτον, ἐσυνθηκολόγησε κατόπιν πολλῶν περιπετειῶν μετὰ τοὺς Ἀγγλοὺς ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ μετακομισθῇ εἰς Γαλλίαν (1801). Ὑπὸ τὸν αὐτὸν ὄρον παρεδόθη καὶ ἡ γαλλικὴ φρουρὰ τῆς Μάλτας.

Τοιοῦτον ἦτο τὸ τέλος τῆς εἰς Αἴγυπτον ἐκστρατείας. Ἐξ αὐτῆς ὠφελήθη σημαντικῶς ἡ ἐπιστήμη, διότι οἱ Γάλλοι σοφοὶ ἐμελέτησαν τὴν οἰκονομικὴν καὶ κοινωνικὴν ὀργάνωσιν τῆς χώρας καθὼς καὶ τὸ ἀρδευτικὸν σύστημα τῆς κοιλάδος τοῦ Νείλου καὶ κατήρτισαν τὸ σχέδιον διώρυγος μεταξὺ Μεσογείου καὶ Ἐρυθρᾶς. Τὸ Αἰγυπτιακὸν Ἰνστιτούτον, τὸ ὁποῖον συνέστησεν ὁ Ναπολέων, ἔκαμε πολλὰ παρατηρήσεις καὶ ἐμελέτησε μνημεῖα ἀγνωστα μέχρι τῶν χρόνων ἐκείνων. Ὁ γάλλος σοφὸς Σαμπολιὸν (Champolion) ἐθεμελίωσε τὴν αἰγυπτιολογίαν ἀναγνώσας τὴν ἱερογλυφικὴν γραφὴν. Τὰ πορίσματα τῶν μελετῶν αὐτῶν ἐδημοσιεύθησαν εἰς μέγα σύγγραμμα ὑπὸ τὸν τίτλον ἡ Αἴγυπτος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ'

Η ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΕΙΟΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

Ι. ΑΝΥΨΩΣΙΣ ΤΟΥ ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΟΣ

ΥΠΑΤΕΙΑ ΚΑΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

Κατὰ τοὺς χρόνους τῶν πολιτικῶν κλονισμῶν συμβαίνει πολλάκις ἀπὸ τὸν ἀνταγωνισμὸν δύο πολιτικῶν φατριῶν νὰ προκύψῃ στρατιωτικὴ δεσποτεία. Τοῦτο συνέβη εἰς τὰς ἀρχαίας ἑλληνικὰς πολιτείας, ὅπου ἀπὸ τὸν ἀνταγωνισμὸν τῶν εὐπατριδῶν καὶ τοῦ δήμου ἐγεννήθη ἡ τυραννίς. Ἐπίσης εἰς τὴν Ρώμην ἀπὸ τὴν πάλην τῶν πατρικίων καὶ πληβείων προέκυψεν ἡ καισαρικὴ ἀρχή.

Ὅμοίως εἰς τὴν Γαλλίαν ἀπὸ τοὺς κλονισμοὺς τῆς ἐπαναστάσεως ἐγεννήθη ἡ αὐτοκρατορία τοῦ Ναπολέοντος. Μετὰ τὴν πτώσιν τῆς τρομοκρατίας ἐξεδηλώθη ζωνρὰ ἀντίδρασις, ἡ ὁποία ἐνισχύετο διαρκῶς κατὰ τὴν χαλαρὰν διοίκησιν τοῦ Διευθυντηρίου. Ὁ λαὸς ἤρχισε νὰ ἀνησυχῇ, διότι ἔβλεπε νὰ κινδυνεύουν τὰ ἀποκτήματα τῆς ἐπαναστάσεως. Ὑπεστήριξε τότε ἓνα νικηφόρον στρατηγόν, τὸν Ναπολέοντα, ὁ ὁποῖος ἐσυμβόλιζε δι' αὐτὸν τὴν δημοκρατίαν καὶ ἦτο ἡ ἀσφάλεια τῶν δικαιωμάτων, τὰ ὁποῖα εἶχεν ἀποκτήσει μὲ τὴν ἐπαναστασίαν. Ὁ Ναπολέων ἀνηγορεύθη Ὑπάτος καὶ αὐτοκράτωρ τῶν Γάλλων καὶ ἐκυβέρνησε τὴν Γαλλίαν ἐπὶ 15 περίπου ἔτη. Τὴν περίοδον αὐτὴν οἱ Γάλλοι ὀνομάζουσι Ὑπατεία καὶ Αὐτοκρατορία.

Ἐπιστρέψας ὁ Ναπολέων ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον εὗρε γενικὴν δυσάρεσκίαν κατὰ τοῦ Διευθυντηρίου. Ἀνέτρεψεν αὐτὸ εὐκόλως διὰ τοῦ πραξικοπήματος τῆς 18ης Brumaire (Νοέμβριος 1799) καὶ προσέβη
1799 εἰς σύνταξιν τοῦ συντάγματος. Κατὰ τὸ νέον σύνταγμα ἐπὶ
κεφαλῆς τοῦ κράτους ἐτέθη ὁ Ναπολέων ὡς Πρῶτος Ὑπάτος (Premier Cousel) ἐκλεγείς διὰ δέκα ἔτη μετὰ δύο ἄλλων

ὑπάτων, οἱ ὅποιοι εἶχον συμβουλευτικὴν ψῆφον. Ὁ πρῶτος ὑπάτος ἦτο ὁ ἀνώτατος ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ, αὐτὸς διεχειρίζετο τὴν ἐσωτερικὴν πολιτικὴν καὶ εἶχε τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν. Ἐπίσης αὐτὸς διώριζε τὰ μέλη τῆς Γερουσίας (Senat), ἣ ὁποία ἀπετελεῖτο ἀπὸ 80 μέλη, καὶ ἐξέλεγε τὰ μέλη τῶν δύο βουλῶν ἀπὸ τοῦ καταλόγου, τὸν ὁποῖον κατήρτιζον οἱ ἐκλογεῖς. Ὁ Ναπολέων διορίζων εἰς τὴν Γερουσίαν πρόσωπα τῆς ἐμπιστοσύνης του ἰσόβια καὶ πλουσίως ἀμειβόμενα, εἶχεν αὐτὴν πάντοτε ἀφωσιωμένην καὶ τοιαυτοτρόπως ἐξουσίαζε τὴν κρατικὴν μηχανήν.

Ὁ Ναπολέων εἶχε τὰ παλαίση πρὸς τοὺς δημοκρατικούς καθὼς καὶ πρὸς τοὺς νομιμόφρονας βασιλικούς, τοὺς ὀπαδοὺς δηλαδή τῶν Βουρβόνων. Κατίσχυσε καὶ 1800 τῶν δύο. Ἐὶς 1800 μετ' ἀποτυχούσαν ἀπόπειραν κατὰ τῆς ζωῆς του καὶ ἐπωφελοῦμενος ἀπὸ τὰς νίκας του ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ Ἰσοβίου Ὑπάτου. Ἄλλ' ἐπειδὴ τοῦτο ἐγέννησεν ἀντίδρασιν εἰς τὸν στρατόν, ἔλαυσεν ἢ ἔστειλεν εἰς ὑπερποντίους ἐξουσίας τοὺς δημοκρατικούς στρατηγούς. Ἐτέλος ἀφοῦ κατέπνιξε τὴν συνωμοσίαν τῶν βασιλοφρόνων, ἔλαβε 1804 τὸν τίτλον Κληρονομικὸς αὐτοκράτωρ τῶν Γάλλων καὶ τὴν 2αν Δεκεμβρίου τοῦ 1804 ἐστέφθη ὑπὸ τοῦ

Ναπολέων.

Πάπα εις τὸν ναὸν τῆς Παναγίας τῶν Παρισίων. Μετὰ ἔν ἔτος ἐστέφθη κληρονομικὸς βασιλεὺς τῆς Ἰταλίας καὶ διώρισεν ἀντιβασιλέα τὸν Εὐγένιον Μπωχαρνάι, υἱὸν τῆς συζύγου του Ἰωσηφίνας ἀπὸ πρῶτον γάμον.

Ἡ ἀρχὴ τοῦ Ναπολέοντος εἶχεν ἀρκετὰ στερεὸν κοινωνικὸν στήριγμα, διότι διὰ τὰς λαϊκὰς μάζας ὁ αὐτοκράτωρ εἶχε συμβολικὴν ἔννοιαν, ἦτο ἡ προσωποποίησις τῆς Δημοκρατίας, ὁ ἰσχυρὸς ἀνὴρ, ὁ ὀποῖος ἐπροστάτευε τὰς διὰ τῆς ἐπαναστάσεως κτηθείσας ἐλευθερίας. Ἡ ἀνωτέρα τάξις πάλιν ἔβλεπεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ τὴν πολιτικὴν σταθερότητα, ἡ ὁποία ἀπέτρεπε τὰς αἰφνιδίαις ἀνατροπὰς.

Ὁ Ναπολέων (1769—1821) εἶναι ἀπὸ τὰ περιεργὰ δημιουργήματα τῶν ταραχῶδων καιρῶν. Ἐγεννήθη τὸ 1769 ἐν Ἀγιατσιο (Ajaccio) τῆς Κορσικῆς. ἦτο δευτερότοκος υἱὸς τοῦ ἰταλοῦ δικηγόρου Βοναπάρτε (Bonaparte). Ἐσοῦδασεν εἰς τὰς στρατιωτικὰς σχολὰς τῆς Βιέννης καὶ τῶν Παρισίων χωρὶς νὰ διακριθῇ ἰδιαιτέρως ὡς μαθητῆς. Τὸ ὕφος του ἦτο ἐκφραστικὸν καὶ εἰς τὰς προκηρῦξεις καὶ τὰς ἀγορεύσεις πρὸς τὸν στρατὸν ἔφθανεν εἰς ἐπιβλητικὴν εὐγλωττίαν.

Τὰ πνευματικὰ χαρίσματα τοῦ Ναπολέοντος καὶ ἡ σωματικὴ ἀντοχὴ του ἦσαν σπάνια. Εἶχε μνήμην ἀπεριόριστον καὶ διορατικότητα ὀξυτάτην. Ἡ εὐκνησία τοῦ πνεύματός του ἦτο ἀπαράμυλλος. Εἶχε τὸ χάρισμα νὰ ἀντιλαμβάνεται τὰ πράγματα μέχρι τῶν τελευταίων λεπτομερειῶν καὶ συγχρόνως νὰ συλλαμβάνῃ καθαρὰν εἰκόνα τοῦ ὅλου. Ἡ αὐτοπεποίθησις καὶ ἡ δύναμις τῆς βουλήσεώς του εἶχον κάτι τὸ πρωτοφανές, ἀλλὰ καὶ ὁ ἐγωισμὸς καὶ ἡ φιλοδοξία του δὲν εἶχον ὄρια. Ἡ δραστηριότης του ἦτο ὑπεράνθρωπος, ὑπηγόρευε συγχρόνως εἰς πολλοὺς γραμματεῖς τὰ ἔγγραφα ὅλων τῶν ὑπουργείων. Ἠρκεῖτο πολλάκις εἰς τριῶρον ὕπνον.

Η ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΟΥ ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΟΣ

Ὁ Ναπολέων ἐκυβέρνησε τὴν Γαλλίαν ὡς στρατεύμα, εἰς τὸ ὁποῖον αἱ διαταγαὶ του ἔπρεπε νὰ ἐκτελοῦνται χωρὶς συζήτησιν. Οἱ πολῖται ἐτέθησαν ὑπὸ αὐστηρὰν ἀστυνομικὴν ἐπιτήρησιν. Κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς ὑπατείας του ἔπαυσε 13 ἐφημερίδας καὶ εἰς τὸ ἑξῆς ἔπαυε καὶ διώριζε τοὺς διεθυντὰς τῶν ἐφημερίδων ὡς νὰ ἦσαν κυβερνητικοὶ ὑπάλληλοι. Εἶχε φυλακὰς ὁμοίας μὲ τὴν Βασιλίην, εἰς τὰς ὁποίας ἐνέκλειε τοὺς ὑπόπτους.

Ἐδημιούργησεν αὐλήν, εἰς τὴν ὁποίαν εἰσήγαγε τὰς συνηθείας τοῦ παλαιοῦ καθεστώτος. Αἱ κυραὶ ἐδιδάχθησαν νὰ ὑποκλίνωνται,

ὅπως ἄλλοτε εἰς τὴν αὐλὴν τῶν Βουρβόνων. Οἱ παλαιοὶ τίτλοι ἀνεκλήθησαν εἰς τὴν ζωὴν καὶ οἱ ἀδελφοὶ τοῦ αὐτοκράτορος ὠνομάσθησαν αὐτοκρατορικοὶ πρίγκιπες. Μετὰ τὰς μεγάλας στρατιωτικὰς ἐπιτυχίας ἐδημιούργησε βαρῶνους, κόμητας, δούκας, ἱππότες, δηλαδὴ τὴν ἀριστοκρατίαν τῆς νέας αὐτοκρατορίας, εἰς τοὺς ὁποίους ἔδιδεν ἐπιδόματα καὶ ἐχάριζεν εἰσοδήματα. Ἐπίσης ἐδημιούργησε τὴν Λεγεῶνα τῆς τιμῆς, τῆς ὁποίας τὰ μέλη ἐλάμβανον ἐπιδόματα. Διότι ὁ Ναπολέων διέβλεπεν, ὅτι ἡ κληρονομικὴ βασιλεία δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ στηριχθῇ χωρὶς κληρονομικὴν ἀριστοκρατίαν. Διοικηταί, ὑποδιοικηταί, δήμαρχοι τῶν ἐπαρχιῶν, διορίζοντο ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως. Τοιοῦτοτρόπως κατργήθη ἡ αὐτοδιοίκησις καὶ ἐδημιουργήθη αὐστηρὰ συγκέντρωσις. Ἐν τούτοις ἡ πλειονότης τοῦ λαοῦ ἦτο εὐχαριστημένη, διότι τὸ κράτος ἐπανεῦρε τὴν γαλήνην καὶ ἐξησφάλισθη ἡ ἀπονομὴ τοῦ δικαίου.

Ὁ Ναπολέων ἠθέλε νὰ προστατεύσῃ τοὺς ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων, ὅπως ἔπραξεν ὁ Λουδοβίκος ΙΔ'. Ἀλλὰ δὲν ἠγάπα τοὺς ἀνεξαρτήτους συγγραφεῖς τῶν χρόνων του, τὸν Σατωβριὰν καὶ τὴν κυρίαν Στάελ, ἐνῶ ἐπροστάτευε δευτερευούσης ἀξίας λογοτέχνας. Τὸ 1804 ἐξεδόθη ὁ Ναπολεόντειος κῶδιξ, ὁ ὁποῖος περιελάμβανε τὸ ἐπὶ τῶν νέων ἀντιλήψεων στηριζόμενον ἀστικὸν δίκαιον καὶ εἰσήχθη εἰς πολλὰς χώρας.

II. ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΕΠΙΚΡΑΤΗΣΙΣ ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΟΣ

Η ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΕΙΟΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ

Ὁ Ναπολέων ἐτελειοποίησε τὴν τακτικὴν τῶν στρατηγῶν τῆς ἐπαναστάσεως. Ὁρῶντο καὶ αὐτὸς ἀπὸ τὴν ἀρχὴν, ὅτι ὁ πολυπληθέστερος στρατὸς νικᾷ πάντοτε τὸν ὀλιγαριθμότερον. Διὰ τοῦτο προσεπάθει νὰ κρατῇ συγκεντρωμένας τὰς δυνάμεις του καὶ νὰ συντριβῇ δι' ἀποφασιστικῆς ἐπιθέσεως τὸ κύριον σῶμα τοῦ ἐχθροῦ. Ἀνεδείχθη ἀριστοτέχνης τῆς τακτικῆς αὐτῆς. Εἶχε τὸ χάρισμα νὰ ὑπολογίζῃ καλῶς τὰ πράγματα, νὰ συλλαμβάνῃ ταχέως σχέδια καὶ νὰ ἐκτελῇ αὐτὰ μετὰ θαυμαστῆς ἐπίσης ταχύτητος. Ὁ στρατὸς του ἦτο ἀκαταπόνητος εἰς τὰς πορείας καὶ διὰ τῆς ταχύτητος τῶν κινήσεων καὶ τῆς ἐπικαίρου συγκεντρώσεως ἐξησφάλιζε τὴν νίκην. «Διὰ τῶν κνημῶν μας

κερδίζει τὰς μάχας», ἔλεγον οἱ στρατιῶται. Οἱ στρατηγοὶ τοῦ ἠκολούθουν τὴν τακτικὴν του, ἦσαν ἀφωσιωμένοι εἰς τὸ πρόσωπόν του καὶ πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἔγιναν ἔνδοξοι, ὅπως ὁ Νέϋ, ὁ Βερναδότε, ὁ Μασσενά κλπ. (Ney, Bernadotte, Massenat).

Ὁ Ναπολέων ἐσυστηματοποίησε τὴν γενικὴν στρατολογίαν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀρχίσει ἡ ἐπανάστασις, καὶ κατώρθωσε νὰ θέσῃ εἰς κίνησιν μεγάλας μάχας ἀνθρώπων. Ὁ στρατὸς του ἀπὸ τοῦ 1805 ἔλαβε τὴν προσωνομιάν Μεγάλη στρατιὰ (Grande armée). Ὑπῆρχεν ὁμοῦ καὶ ὑλικώτερος λόγος τῆς τυφλῆς ἀφοσιώσεως τοῦ στρατοῦ εἰς τὸν Ναπολέοντα, διότι ὁ Γάλλος χωρικός ἐπίστευεν, ὅτι, ἂν πέσῃ ἡ ἀρχὴ του, θὰ ἐπανεέλθῃ τὸ παλαιὸν καθεστῶς, καὶ ὅτι θὰ στερηθῇ τὰς γαίας, τὰς ὁποίας εἶχε λάβει ἀπὸ τοὺς εὐγενεῖς.

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΑΣ ΣΥΝΑΣΠΙΣΜΟΣ (1798-1802)

Τὸ 1798 ἡ Γαλλία εὐρέθη πρὸ νέου συνασπισμοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον ἔλαβον μέρος ἡ Ἀγγλία, ἡ Αὐστρία καὶ ὁ Τσάρος τῆς Ρωσίας Παῦλος Α', ὁ υἱὸς τῆς Αἰκατερίνης τῆς Β', ὁ ὁποῖος ἐμίσει τὴν ἐπανάστασιν. Κατ' ἀρχὰς οἱ Γάλλοι εἶχον σημαντικὰς ἀποτυχίας. Ὁ Ἄρχιδουξ Κάρολος τῆς Αὐστρίας ἀπώθησε τὸν γαλλικὸν στρατὸν ἐκείθεν τοῦ Ρήνου, ἐνῶ εἰς τὴν Ἰταλίαν ὁ διάσημος Ρώσσοσ στρατηλάτης Σουβάροφ ὀδηγῶν τὸν ρωσοαυστριακὸν στρατὸν εἶχε λαμπρὰς ἐπιτυχίας. Ὁ ρωσικὸς στρατὸς ἐπολέμει μετ' ἐξαιρετικοῦ φανατισμοῦ κατὰ τῶν «ἀθῆων Γάλλων ἐπαναστατῶν».

Ἄλλ' ἡ τύχη τοῦ πολέμου ἠλλαξεν, ὅταν ὁ Ναπολέων διεβίβασε διὰ τοῦ Ἁγίου Βερναάρδου εἰς τὴν Ἰταλίαν τὴν ἐφεδρικὴν στρατιάν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἐτοιμάσει κρυφίως. Οἱ αὐστριακοὶ ἐνικλήθησαν παρὰ τὸ Μαρέγκο καὶ ἐξεκένωσαν τὴν Ἰταλίαν (Ἰούνιος 1800). Ἀφ' ἑτέρου ὁ στρατηγὸς Μορώ (Moreau) ἐκέρδισε λαμπρὰν νίκην παρὰ τὸ Μόναχον καὶ ἤνοιξε τὴν πρὸς τὴν Βιέννην ὁδόν. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐδέχθη νὰ εἰρηνεύσῃ. Ἡ Εἰρήνη τῆς Λιούνεβιλ (Luneville, 1801) ἐπεκύρωσε τοὺς ὅρους τῆς εἰρήνης τοῦ Καμποφόρμιο. Τὸ ἐπόμενον ἔτος (1802) ὑπέγραψε καὶ ἡ Ἀγγλία, ὅπου εἶχεν ἀνατραπῆ ὁ Πίτ, τὴν εἰρήνην τῆς Ἀμιέν (Amiens), διὰ τῆς ὁποίας ὑπεχρεοῦτο νὰ ἐπιστρέψῃ τὰς γαλλικὰς ἀποικίας καὶ νὰ ἐκκενώσῃ τὴν Μάλταν καὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν.

ΠΟΛΙΤΙΚΑΙ ΜΕΤΑΒΟΛΑΙ

Ἡ εἰρήνη τῆς Λιούνεβιλ καὶ τῆς Ἀμιέν ἦσαν ὁ πρῶτος σταθμὸς τῆς κυριαρχίας τοῦ Ναπολέοντος ἐπὶ τῆς Εὐρώπης. Ὁ Γάλλος δικτάτωρ διεσπύθησε τὰ πράγματα ὅπως ἤθελεν. Ἀπὸ τὰς δημοκρατίας, αἱ ὁποῖαι εἶχον σχηματισθῆ περὶ τὴν Γαλλίαν, ἄλλας προσήρτησεν εἰς τὸ κράτος καὶ ἄλλας μετέβαλεν εἰς βασιλεία. Προσῆρτησε τὸ Πεδεμόντιον καὶ τὴν δημοκρατίαν τῆς Γενούης. Τὴν ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων δημοκρατίαν μετεβάπτισεν εἰς Βασίλειον τῆς Ἰταλίας καὶ ἐστέφθη βασιλεὺς αὐτοῦ καὶ διώρισε ἀντιβασιλέα τὸν πρόγονόν του Εὐγένιον Μπωχαρναί. Σημαντικώτερα ἦτο ἡ μεταβολὴ εἰς τὴν Γερμανίαν. Ὁ Ναπολέων παρέδωκε τὰ ἐκκλησιαστικά κράτη καὶ τὰς ἐλευθέρας πόλεις, πλὴν ὀλίγων εἰς τοὺς κοσμικοὺς ἡγεμόνας, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἀπολέσει πέραν τοῦ Ρήνου χώρας προσαρτηθείσας εἰς τὴν Γαλλίαν.

Αἱ μεταβολαὶ αὗται εἶχον μεγάλην σημασίαν διὰ τὸ μέλλον τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Ἰταλίας, διότι δι' αὐτῶν ἐπῆλθε σημαντικὴ συγκέντρωσις, τὴν ὁποίαν ἐνίσχυσαν μεταγενέστεραι συνηθῆκαι τοῦ Ναπολέοντος. Ἐνῶ τὸ 1789 εἰς τὴν Γερμανίαν ὑπῆρχον 190 κρατίδια καὶ ἐλεύθεραι πόλεις, τὸ 1815 ἔμειναν μόνον 39. Τοιοῦτοτρόπως ὁ Ναπολέων εἰργάσθη ἀσυναίσθητως διὰ τὴν ἔνωσιν τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Ἰταλίας.

Ο ΤΡΙΤΟΣ ΣΥΝΑΣΠΙΣΜΟΣ (1805)

Οἱ Ἄγγλοι ἔμποροι δὲν ἦσαν εὐχαριστημένοι ἀπὸ τὴν εἰρήνην, διότι διὰ τοῦ πολέμου ἐξησφάλιζον τὸ μονοπώλιον τοῦ ἀποικιακοῦ ἐμπορίου. Διὰ τοῦτο ἡ Ἄγγλία δὲν ἐξεκένωσε τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ τὴν Μάλταν καὶ τὸν Μάϊον τοῦ 1805 ἐπανελήφθησαν αἱ ἐχθροπραξίαι. Ὁ Πιτ κληθεὶς πάλιν εἰς τὴν ἀρχὴν διεκήρυξεν, ὅτι θὰ πολεμήσῃ μέχρι τέλους τοῦ βίου τὸν Ναπολέοντα. Ὁ Ναπολέων συνεκέντρωσεν εἰς τὴν Βουλώνην μέγαν στρατὸν ἔχων σκοπὸν νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀπόβασιν εἰς τὴν Μ. Βρεταννίαν. Ὁ Πιτ συνήνωσε τότε τὴν Αὐστρίαν, Ρωσσίαν καὶ Σουηδίαν κατὰ τοῦ Ναπολέοντος, ἐνῶ ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας ἔμεινε πάλιν οὐδέτερος.

ΟΥΛΜ - ΑΟΥΣΤΕΡΛΙΤΣ - ΤΡΑΦΑΛΓΑΡ

Ὁ Ναπολέων ἔστρεψε τὸν στρατὸν, τὸν ὁποῖον εἶχε συγκεντρώσει εἰς τὴν Βουλώνην, κατὰ τῆς Αὐστρίας. Διὰ ταχυτάτης πορείας προήλασε πρὸς τὸν Ἄνω Δούναβιν, ὅπου τὰ νοτιογερμανικὰ κράτη Βυρτεμβέργη καὶ Βαδην, ἐτάσσοντο πρὸς τὸ μέρος τῆς Γαλλίας. Συγχρόνως ὁ Μπερναδόττε παραβιάζων τὴν οὐδετερότητα τῆς Πρωσίας ἐβάδιζεν ἀπὸ τὸ Ἄννοβρον πρὸς τὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν. Τοιοῦτοτρόπως ὁ ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Μάκ (Mack) αὐστριακὸς στρατός, ὁ ὁποῖος εἶχε προχωρήσει μέχρι τῆς Ο ὕ λ μ (Ulm), ἀπεκόπη καὶ ἠναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ, 30 χιλ. ἄνδρες καὶ 53 τηλεβόλα παρεδόθησαν εἰς τοὺς Γάλλους (Ὁκτώβριος (1805)). Ὁ Ναπολέων εἰσηλθεν εἰς τὴν Βιέννην.

Ἀφοῦ ἀνέπαυσε καὶ ἀνασυνέταξε τὸν στρατὸν του, προσέβαλε τοὺς αὐστρουρῶσους παρὰ τὸ Ἄουστερλιτς (Austerlitz) βορραιοῦς τῆς Βιέννης. Ἡ περιβόητος αὕτη μάχη, ὀνομασθεῖσα 1805 τῶν τριῶν αὐτοκρατόρων, διότι πλὴν τοῦ Ναπολέοντος παρευρίσκοντο ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας Φραγκίσκος Β' καὶ ὁ τσάρος Ἀλέξανδρος Α', εἶναι ὑπόδειγμα ναπολεοντείου τακτικῆς. Οἱ σύμμαχοι ἀπώλεσαν 15 χιλιάδας νεκροὺς καὶ τραυματίας καὶ 20 χιλιάδας αἰχμαλώτους (2 Δεκεμβρίου 1805).

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ στόλος τοῦ Ναπολέοντος, τὸν ὁποῖον εἶχεν ἐτοιμάσει μὲ πολλὰς θυσίας, διὰ νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἀπόβασιν, ὑπέστη πανωλεθρίαν. Ὁ γαλλικὸς στόλος, ἠνωμένος μετὰ τοῦ ἰσπανικοῦ κατέφυγεν εἰς τὸν λιμένα τῶν Γαδεΐρων. Ὄταν ὁμοῦς ἐπεχίρησε νὰ ἐξέλθῃ, προσεβλήθη ὑπὸ τοῦ Ναυάρχου Νέλσων, ὁ ὁποῖος κατέκαυσε καὶ ἠχμαλώτισεν αὐτὸν παρὰ τὸ ἀκρωτήριο Τραφαλγὰρ βορραιοῦς τοῦ λιμένος τῶν Γαδεΐρων. Κατὰ τὴν ναυμαχίαν ἐφρονεύθη ὁ Νέλσων (21 Ὁκταβρίου 1805).

ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΓΕΡΜΑΝΙΚΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

Οἱ σύμμαχοι δὲν εἶχον πλέον στρατὸν. Διὰ τοῦτο ἡ Αὐστρία ἠναγκάσθη νὰ ὑπογράψῃ τὴν Εἰρήνην τοῦ Πρέσβουργ (25 Δεκεμβρίου 1806), διὰ τῆς ὁποίας παρέχωρει τὴν Βενετιάν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Ἰταλίας καὶ τὸ Τυρόλον εἰς τὸν βασιλέα τῆς Βαυαρίας. Ἡ Βαυαρία καὶ Βυρτεμβέργη ἐκηρύχθησαν βασιλεία. Συγχρόνως

ὁ Ναπολέων κηρύττει ἐκπτώτους τοὺς Βουρβόνους τῆς Νεαπόλεως καὶ παραδίδει τὸ βασίλειον εἰς τὸν ἀδελφόν του Ἰωσήφ. Ἡ Βαταβικὴ δημοκρατία μεταβάλλεται εἰς βασίλειον καὶ δίδεται εἰς τὸν ἀδελφόν του Λουδοβίκον. Τὸ 1806 δημιουργεῖ τὴν Ὁμοσπονδίαν τοῦ Ρήνου, ἡ ὁποία περιέλαβεν ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὄλα τὰ κράτη τῆς Γερμανίας πλὴν τῆς Πρωσσίας καὶ Αἰστρίας. Ἡ ὁμοσπονδία τίθεται ὑπὸ τὴν προστασίαν του, συνάπτει μετ' αὐτοῦ συμμαχίαν καὶ ἀναλαμβάνει τὴν ὑποχρέωσιν νὰ τοῦ χορηγήῃ 63 χιλιάδας στρατὸν εἰς περίπτωσιν πολέμου.

1806 Οὕτω δὲν ὑπῆρχε πλέον Γερμανικὴ αὐτοκρατορία. Διὰ τοῦτο ὁ αὐτοκράτωρ Φραγκῆσκος Β' ἀπέθεσε τὸ γερμανικὸν στέμμα καὶ ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Αἰστρίας (6 Αὐγ. 1806). Τοιουτοτρόπως ἔληξε τὸ Ἄγιον Ρωμαϊκὸν κράτος τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους, τὸ ὑφιστάμενον ἀπὸ τοῦ Ὁθωνος τοῦ μεγάλου (962 μ. Χ.).

Ο ΤΕΤΑΡΤΟΣ ΣΥΝΑΓΓΙΣΜΟΣ-ΚΑΤΑΡΕΥΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΩΣΣΙΑΣ (1806)

Ὁ Ναπολέων ἐκυριάρχει εἰς τὴν Γερμανίαν. Τὰ στρατεύματά του ἐκινουῦντο ἑλευθέρως, διεχειμάζον εἰς αὐτὴν καὶ συμπεριεφέροντο ὡς κατακτηταί. Αὐτὸ ἔκαμνεν ἀλγεινὴν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς Γερμανοὺς καὶ πολλοὶ ἤρχισαν νὰ ἐξεγείρωνται κατὰ τῆς ταπεινώσεως καὶ σὺν τῷ χρόνῳ ἐδημιουργήθη φιλοπόλεμος μερίς, τῆς ὁποίας ψυχὴ ἔγινεν ἡ βασίλισσα τῆς Πρωσσίας Λουίζα, καὶ δὲν ἤρρησαν αἱ φιλοπόλεμοι ἐκδηλώσεις εἰς τὸ Βερολῖνον. Ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας συνεννοήθη μὲ τὴν Ρωσσίαν καὶ τὴν Ἀγγλίαν καὶ ἀπήτησεν ἀπὸ τὸν Ναπολέοντα νὰ ἀποσύρῃ τὰ στρατεύματά του ἀπὸ τὴν Γερμανίαν. Ἐκεῖνος ἀντὶ ἄλλης ἀπαντήσεως ἔθεσεν εἰς κίνησιν τὸν στρατὸν του. Ὁ πρωσσικὸς στρατὸς ὠργανωμένος κατὰ τὸ παλαιὸν σύστημα καὶ ὀδηγούμενος ἀπὸ τὸν γηραιὸν Braunschweig, τὸν ἀρχηγὸν τῆς πρώτης γερμανικῆς εἰσβολῆς εἰς τὴν Γαλλίαν, συνετίβη εἰς δύο μεγάλας μάχας, παρὰ τὴν Ἰέναν (Iena) καὶ τὴν Ἀουερστέδ (Auerstedt). Ὁ Ναπολέων εἰσῆλθεν ἐν θριάμβῳ εἰς Βερολῖνον, ἐνῶ οἱ Πρώσοι στρατηγοὶ παρεδίδοντο ὁ εἰς κατόπιν τοῦ ἄλλου. Καὶ αὐτὸς ὁ μετὰ ταῦτα ἔνδοξος Μπλύχερ (Blücher) ὑποχωρήσας μέχρι Λύμπεν (Lü-

beck) ἠναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ. Ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια κατέφυγεν εἰς Καίνιξμπεργ.

Βρασδέως, καθὼς πάντοτε, ἐνεφανίσθησαν οἱ Ρῶσσοι, ἀλλ' ἀντέταξαν σοβαρὰν ἀντίστασιν κατὰ τῶν Γάλλων καὶ διεξήχθη σφοδρὰ πάλη εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Πρωσσίαν. Ἀλλὰ τέλος ὑπερίσχυσεν ὁ Ναπολέων. Ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας κατέφυγεν εἰς τὴν ἐσχάτην ἀνατολικὴν ἄκραν τοῦ κράτους του καὶ ὁ τσάρος ἠναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ.

Τότε ἐγένεν ἡ ὀνομαστὴ συνάντησις τοῦ Ναπολέοντος μετὰ τοῦ τσάρου Ἀλεξάνδρου ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Νίεμεν, ἀπέναντι τῆς πόλεως Τίλισιτ, ἐντὸς πλωτοῦ περιπέτερου. Ὁ Ναπολέων ἐκέρδισε τὸν Ἀλεξάνδρον διεγείρας παρ' αὐτῷ τὴν ἐλπίδα, ὅτι οἱ δύο συνεννοούμενοι ἠδύναντο νὰ κυριαρχήσουν τοῦ κόσμου. Διὰ τοῦτο ὁ τσάρος ἐγκατέλειψε τὴν Πρωσσίαν, τὴν ὁποίαν διεμέλισεν ὁ Ναπολέων. Ἀπέσπασε τὰς πρὸς Δ. τοῦ Ἑλβε κτήσεις της, συνήνωσεν αὐτὰς μετὰ τοῦ ἐκλεκτοράτου τῆς Ἑσσης, τοῦ Μπραουνσβάικ καὶ τοῦ Ἀννοβέρου καὶ ἐδημιούργησε τὸ Βασίλειον τῆς Βεστφαλίας, τὸ ὁποῖον ἔδωκεν εἰς τὸν ἀδελφόν του Ἰερώνυμον. Ἀπέσπασε τὴν Πρωσσικὴν Πολωνίαν καὶ ἐδημιούργησε τὸ Μέγα Δουκάτον τῆς Βαρσοβίας, τὸ ὁποῖον ἔδωκεν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Σαξονίας. Ἡ Πρωσσία ὑπεχωρώθη νὰ πληρώσῃ 160 ἑκατ. φρ. πολεμικὴν ἀποζημίωσιν. Ἐπειδὴ ὁμοῦ δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ πληρώσῃ 160 χιλ. γαλλικοῦ στρατοῦ ἕμενον εἰς τὴν χώραν συντηρούμεναι ὑπ' αὐτῆς.

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ

Ὁ Ναπολέων εἶχε φθάσει εἰς τὸ ὕψιστον σημεῖον τῆς δυνάμεώς του. Ἀπὸ τὸ Βερολίνον ἐξέδωκε διάταγμα, διὰ τοῦ ὁποίου ἐπέβαλε τὸν ἀποκλεισμόν τοῦ ἀγγλικοῦ ἐμπορίου. Ἡ Ἀγγλία εἶχεν ἀποκλείσει ἀπὸ τοῦ 1806 τοὺς γαλλικοὺς λιμένας ἀπὸ τῆς Βρέστης μέχρι τῆς Ἀμβέσσης. Εἰς ἀπάντησιν ὁ Ναπολέων διέταξε τὸν ἀποκλεισμόν τῶν ἀγγλικῶν παραλίων καὶ ἀπηγόρευσε τὸ μετὰ τῆς Ἀγγλίας ἐμπόριον καὶ τὴν πώλησιν ἀγγλικῶν ἐμπορευμάτων εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ εἰς τὰς χώρας τῶν συμμάχων της. Τοῦτο ὠνομάσθη ἡπειρωτικὸς ἀποκλεισμός (Blocus Continental). Ἡ Ἀγγλία ἀπέκλεισε τότε τοὺς λιμένας τῶν κρατῶν, τὰ ὁποῖα ἐδέχοντο τὸν ναπολεόντειον ἀ-

ποκλεισμόν. Ἡ Πρωσσία καὶ ἡ Ρωσσία προσεχώρησαν εἰς τὸν ἡπειρωτικὸν ἀποκλεισμόν.

Ὁ ἀποκλεισμός ἐβλάπεν ἰδίως τὴν Γαλλίαν καὶ τὰς χώρας τῆς ἡπειρωτικῆς Εὐρώπης, διότι ἐπῆλθε μεγάλη ἔλλειψις ἀποικιακῶν καὶ ὑπερετιμῆθησαν τὰ εἶδη τῆς πρώτης ἀνάγκης.

ΚΑΤΑΛΗΨΙΣ ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑΣ ΚΑΙ ΙΣΠΑΝΙΑΣ

Ἡ Πορτογαλία δὲν εἶχε δεχθῆ τὸν ναπολεόντειον ἀποκλεισμόν καὶ ἡ Λισσαβὼν ἀπέβη κέντρον λαθρεμπορίου. Διὰ τοῦτο ὁ Ναπολέων συνεννοηθεὶς μετὰ τοῦ πρωθυπουργοῦ τῆς Ἰσπανίας κατέλαβεν αἰφνιδιαστικῶς τὴν Λισσαβὼνα μὲ 25 χιλ. στρατοῦ καὶ ἐκίρυσεν ἔκπτωτον τὸν βασιλέα τῆς Πορτογαλίας, ὁ ὁποῖος ἔφυγεν ἐπὶ ἀγγλικοῦ πλοίου εἰς τὴν Βραζιλίαν. Συγχρόνως ὅμως ἠθέλησε νὰ καταλάβῃ καὶ τὴν σύμμαχόν του Ἰσπανίαν, σκοπὸν ἔχων νὰ δώσῃ κινήσιν καὶ ζωὴν εἰς τὴν χώραν, ἣ ὁποία ἐφυτοζῶει ἀπὸ μακροῦ ὑπὸ ἀριστοκρατικὴν μοναρχίαν καὶ ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ καθολικοῦ κλήρου. Ἀλλὰ προσεκάλεσε μεγίστην ἀντίδρασιν, διότι αἱ μᾶζαι τοῦ Ἰσπανικοῦ λαοῦ ἦσαν συντηρητικώταται καὶ οἱ ἱερεῖς καὶ μοναχοὶ τὸν ἐφανάτιζον κατὰ τῶν Γάλλων. Ἦρχισε τότε μακρὸς καὶ ἐπίμονος ἀγὼν διὰ τοὺς Γάλλους, ὁ ὁποῖος ἐστοίχισε περὶ τὰς 300 χιλ. ἄνδρας. Οἱ Ἰσπανοὶ διηρημένοι εἰς μικρὰ σώματα καὶ ὀδηγούμενοι ἀπὸ φανατικούς καλογήρους διεξῆγον κλεφτοπόλεμον (guerilla), ἐνῶ αἱ κινήσεις τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ ἐδυσχεραίνοντο πολὺ εἰς τὴν ὄρεινὴν, θερμὴν καὶ ἄγονον χώραν.

Μετ' ὀλίγον οἱ Ἄγγλοι ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὴν Λισσαβὼνα ὑπὸ τὸν περίφημον στρατηγὸν **Ουέλλιγκτον** (Wellington) καὶ κατέσχευασαν ὠχυρωμένον στρατόπεδον ἀπὸ θαλάσσης εἰς θάλασσαν. Ἐν τῷ μεταξὺ δύο Γάλλοι στρατηγοὶ ἠναγκάσθησαν νὰ συνθηκολογήσουν εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Ὁ Ναπολέων ἐξστράτευσεν αὐτοπροσώπως καὶ κατέλαβε τὴν Μαδρίτην. Ἀλλὰ τὰς περὶ τὴν Λισσαβὼνα ὀχυρὰς θέσεις τῶν Ἄγγλων δὲν κατώρθωσαν νὰ διασπᾶσουν οἱ Γάλλοι στρατηγοὶ παρὰ τὰς αἱματηρὰς ἐπιθέσεις. Βραδύτερον, ὅταν κατέρρευσεν ἡ δύναμις τοῦ Ναπολέοντος, οἱ Γάλλοι ἐξεκένωσαν τὴν Ἰβηρικὴν χερσόνησον καὶ ὁ Ουέλλιγκτον ἐπέρασε τὰ Πυρηναῖα καὶ εἰσέβαλεν εἰς τὴν Γαλλίαν.

Ο ΑΥΣΤΡΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (1809)

Μετ' ὀλίγον ἡ Αὐστρία περιεπλάκη εἰς νέον πόλεμον πρὸς τὸν Ναπολέοντα, ὁ ὁποῖος ἔσπευσεν ἀπὸ τὴν Ἰσπανίαν, συνεκέντρωσε τὰς ἐν Γερμανίᾳ δυνάμεις τοῦ, ἀπόθησε τὸν αὐστριακὸν στρατὸν καὶ κατέλαβε τὴν Βιέννην. Μετὰ περιπετειώδεις συμπλοκάς κατὰ τὴν διάβασιν τοῦ Δουνάβεως ἐνίκησεν εἰς ἀποφασιστικὴν παρὰ τὸ Βάγραμ (Wagram, 5—6 Ἰουλίου) μάχην.

Διὰ τῆς Εἰρήνης τῆς Βιέννης (Ὀκτώβριος 1809) ἡ Αὐστρία ὑπεχρεώθη νὰ παραχωρήσῃ τὰς ἰλλυρικὰς ἐπαρχίας εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ οὕτω ἐστερήθη τὴν ἔξοδον πρὸς τὴν Μεσόγειον θάλασσαν. Ἐπίσης ἔγινε σημαντικὴ μεταβολὴ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν τῆς πολιτικῆν, διότι τὸ φιλελεύθερον ὑπουργεῖον ἀντικατέστησεν ἀντιδραστικὴ κυβέρνησις ὑπὸ τὸν πονηρὸν **Μέττερνιχ**.

ΑΥΣΤΡΙΑΚΟΣ ΓΑΜΟΣ (1810)

Εὐρισκόμενος εἰς τὸ ὕψιστον σημεῖον τῆς δόξης ὁ Ναπολέων διεξέχθη τὴν Ἰωσηφίναν προφασιζόμενος, ὅτι ἦτο ἄτεκνος, καὶ τὸ 1810 συνεξέχθη τὴν θυγατέρα τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας Φραγκίσκου τοῦ Β' **Μαριάν Λουίζαν**, ἡ ὁποία ἦτο τότε 20 ἐτῶν. Ἀπὸ τὸν γάμον αὐτὸν ἐγεννήθη ὁ διάδοχος λαβὼν τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως τῆς Ρώμης (Ναπολέων Β', Αἰγιον).

ΕΚΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΕΙΟΥ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

Τὸ 1810 ὁ Ναπολέων ἦτο κύριος ἐκτεταμένης αὐτοκρατορίας, ἡ ὁποία περιελάμβανε πλὴν τῆς Γαλλίας τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Ρήνου, τὴν Ὀλλανδίαν καὶ τὴν γερμανικὴν παραλίαν τῆς βορείου θαλάσσης μέχρι τοῦ Λύμπεκ (Lübeck). Εἰς τὴν Ἰταλίαν κατεῖχε τὸ Πεδεμόντιον, τὴν Γένουαν, τὴν Τοσκάνην καὶ τὸ κράτος τοῦ Πάπα. Τέλος προσετέθησαν εἰς τὸ κράτος του αἱ ἰλλυρικαὶ ἐπαρχίαι τῆς Αὐστρίας καὶ αἱ Ἰόνιοι νῆσοι. Ἐξηρτῶντο ἀπ' αὐτὸν τὰ βασίλεια τῆς Ἰταλίας, τῆς Νεαπόλεως, ἡ Ἰσπανία, ἡ Ἑλβετία, ἡ Ὀμοσπονδία τοῦ Ρήνου καὶ τὸ Μέγα Δουκάτον τῆς Βαρσοβίας. Ἡ Πρωσσία, ἡ Δανία καὶ ἡ Ρωσσία ἦταν σύμμαχοί του. Ἡ δὲ Σουηδία, ὅπου πρὸ μικροῦ ὁ γάλλος στρατηγὸς Μπερναδόττε εἶχεν ἀναγνωρισθῆ ὡς διάδοχος τοῦ ἀτέκνου βασιλέως, διετέλεσε ὑπὸ γαλλικὴν ἐπιρροήν.

III. ΠΤΩΣΙΣ ΤΟΥ ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΟΣ

Η ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΡΩΣΣΙΑΣ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ (1812)

Μεταξὺ τοῦ Ναπολέοντος καὶ τοῦ τσάρου τῆς Ρωσσίας ὑπῆρχον σοβαραὶ προστριβαί, διότι ἡ Ρωσσία δὲν ἐφήρμοζεν αὐστηρῶς τὸν ἠπειρωτικὸν ἀποκλεισμόν. Κύριος τῆς δυτικῆς καὶ μέσης Εὐρώπης ὁ Ναπολέων ἐσκέφθη, ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ καταβάλλῃ καὶ τὴν Ρωσσίαν. Ἦρχισε λοιπὸν νὰ σχεδιάζῃ μεγάλην ἐπιχείρησιν, διὰ τῆς ὁποίας ἤλπισε νὰ κάμῃ τὸν τσάρον καὶ νὰ ἀποκλείσῃ ἀποτελεσματικώτερον τὴν Ἀγγλίαν. Ἐκτὸς τούτου ἡ ἀνήσυχος φύσις του ᾤθει αὐτὸν εἰς τὴν περιπετειώδη ἐκείνην ἐπιχείρησιν, ἡ ὁποία ἔμελλε νὰ περιβάλλῃ αὐτὸν διὰ νέας αἴγλης.

Ὁ Ναπολέων παροσκεύασε μεγαλιώδη ἐκστρατείαν. Ἀπὸ τοῦ Γουαδαλιβίθου μέχρι τοῦ Νίεμεν ἐξηπλοῦντο στρατιωτικαὶ δυνάμεις γαλλικαὶ καὶ συμμαχικαὶ ὑπὲρ τὸ ἑκατομμύριον. Ἡ μεγάλη στρατιὰ ἀποτελουμένη ἀπὸ 440 χιλ. ἀνδρας καὶ διηρημένη εἰς τρία σώματα ἐβάδισε διὰ τῆς Πρωσσίας καὶ τὴν 24 29 Ἰουνίου ἐπέ- 1812
 ρασε τὸν ποταμὸν Νίεμεν. Μέρος μόνον τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ ἦσαν γάλλοι, τὸ ὑπόλοιπον ἀποτελεῖτο ἀπὸ συμμάχους, γερμανούς, ἰταλοὺς κτλ.

Ἡ ἐκστρατεία ἤρχισεν ὑπὸ δυσμενεῖς συνθήκας, διότι αἱ χῶραι τῆς Λιθουανίας καὶ τῆς Πολωνίας, διὰ τῶν ὁποίων διήρχετο ὁ στρατός, ἦσαν πλήρεις ἀπὸ ἔλη καὶ δάση, αἱ ὁδοὶ ἐλεειναί, ὁ ἐπισιτισμὸς ἀνεπαρκής διὰ τόσον μεγάλην στρατιάν, ἡ ὁποία ἠναγκάζετο νὰ διανυκτερεύῃ εἰς τὸ ὑπαιθρον, ἐπειδὴ ἔλειπον καταλύματα. Ὁ τσάρος Ἀλέξανδρος εἰρήνευσε πρὸς τὴν Τουρκίαν καὶ συνήψε συμμαχίαν μετὰ τῆς Σουηδίας. Δὲν κατώρθωσεν ὅμως νὰ παρατάξῃ κατὰ τοῦ Ναπολέοντος πλέον τῶν 220 χιλ. ἀνδρῶν. Διὰ τοῦτο οἱ Ρῶσοι ἀπεφάσισαν νὰ ἐφαρμόσουν νέον σχέδιον πολεμικῆς. Ἀπέφευγον ἀποφασιστικὴν μάχην, ἀπεσύροντο πρὸ τοῦ Ναπολέοντος, ἔκαιον τὰ χωρία καὶ ἐρήμωνον τὴν χώραν.

Ὁ γαλλικὸς στρατός, καταπεποιημένος ἤδη ἀπὸ τὰς κακουχίας, ἐξησθενημένος ἀπὸ ἀσθενείας καὶ ὁμαδικῆς λιποταξίας ἐφθασεν εἰς Σμόλενσκ, τὸ ὁποῖον οἱ Ρῶσοι ἐξεκένωσαν μετὰ αἱματηρῶν μάχην.

ΜΟΣΧΑ

Ὁ τσάρος διώρισε ἀρχιστράτηγον καὶ ἀπαίτησιν τοῦ στρατεύματος τὸν **Κουτούσωφ**, ὁ ὁποῖος ἐξηκολούθησε τὴν υποχώρησιν καὶ δὲν ἐσταμάτησε παρὰ εἰς τὸ Β ο ρ ο δ ῖ ν ο ν. Οἱ Γάλλοι (137 χιλιάδ.) προσέβαλον τὰ χαρακώματα, ὅπισθεν τῶν ὁποίων ὁ Κουτούσωφ εἶχε τάξει τὸν στρατὸν του (120 χιλ.). Μετὰ πεισματώδη καὶ αἱματηρὰν μάχην οἱ Ρῶσοι ἐξεκένωσαν τὸ πεδῖον τῆς μάχης. Ἡ Μεγάλη Στρατιὰ εἶχε 30 χιλ. νεκροὺς καὶ τραυματίας, οἱ Ρῶσοι περὶ τὰς 60 χιλιάδας νεκροὺς, τραυματίας καὶ ἀχμαλώτους. Αὕτη εἶναι ἡ μάχη τῆς Μόσχας, ὅπως ὠνόμασεν αὐτὴν ὁ Ναπολέων (7 Σεπτεμβρίου).

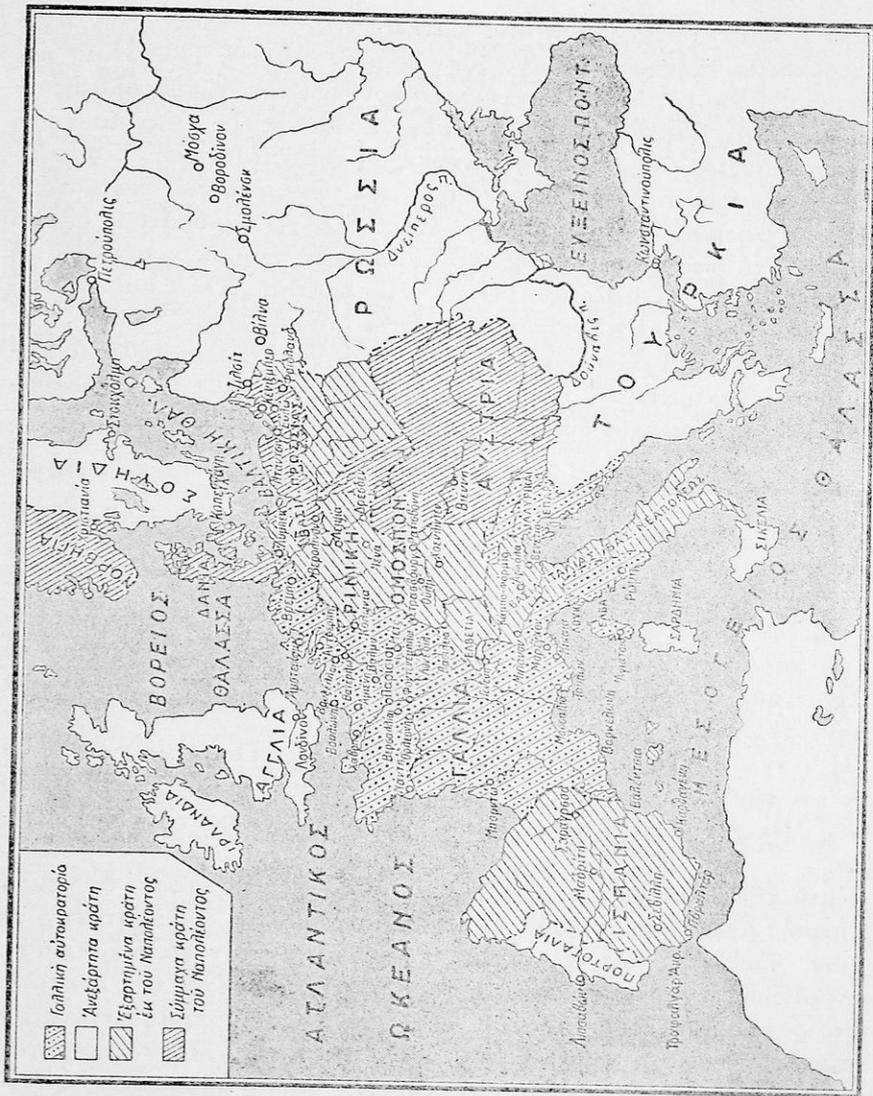
Τὴν 14 Σεπτεμβρίου ὁ Ναπολέων εἰσηλθὲν εἰς τὴν Μόσχαν καὶ τὴν ἐπομένην ἡ πόλις ἤρχισε νὰ καίεται. Ἡ πυρκαϊὰ διαρκέσασα τέσσαρας ἡμέρας ἀπέτεφρωσε μέγα μέρος τῆς πόλεως καὶ 5 χιλ. ρῶσοι τραυματῖαι ἀπέθανον μὲ οἰκτρὸν θάνατον. Ἐν τούτοις οἱ Γάλλοι εὗρον εἰς τὴν πόλιν καταλύματα καὶ ζωοτροφίας.

Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ

Ἡ ἐκστρατεία εἶχεν ἀποτύχει, διότι ὁ Ναπολέων δὲν κατόρθωσε νὰ συντρίψῃ τὸν ρωσικὸν στρατὸν καὶ ἦτο ἀδύνατον νὰ διαχειμάρσῃ εἰς τὴν Ρωσίαν. Ὁ χειμὼν ἐπλησίαζεν, αἱ ζωοτροφίαι ἤρχιζον νὰ σπανίζουν καὶ ἰδίως δὲν ὑπῆρχεν ἀρκετὴ τροφή διὰ τὰ ζῶα, τὰ ὁποῖα ἀπέθνησκον κατὰ ἑκατοντάδας. Ὁ Ναπολέων ἐπεχείρησε τότε νὰ διαπραγματευθῆ μὲ τὸν τσάρον, ὁ ὁποῖος ἀπέφευγε πᾶσαν συνεννόησιν. Δὲν ὑπελείπειτο λοιπὸν τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ υποχωρήσῃ.

Ἡ υποχώρησις τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ ἀρχίσασα τὴν 19 Ὀκτωβρίου κατέληξεν εἰς πλήρη καταστροφὴν. Ὁ βαρὺς ρωσικὸς χειμὼν ἐνέσκηψε προῶως, αἱ στερήσεις καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἀποσκευῶν καὶ τῶν λαφύρων ἐδυσχέραινον τὴν πορείαν, ἐνῶ τὸ σμῆνος τοῦ ρωσικοῦ ἵππικοῦ παρακολούθει τοὺς υποχωροῦντας καὶ τοὺς ἀπεδεκνύει. Οἱ Γάλλοι ἐκάστην πρωΐαν ἀποχωροῦντες ἀπὸ τὰς ὑπαίθρους κατασκηνώσεις ἄφηνον νεκροὺς, ἀσθενεῖς καὶ τραυματίας.

Κατὰ τὴν διάβασιν τοῦ ποταμοῦ Βεργίνα ὁ γαλλικὸς στρατὸς ὑπέστη σοβαρωτάτην ἀπώλειαν, διότι ρωσικὸς στρατὸς προελάσας ἀπὸ τὴν Πετρούπολιν κατέλαβε τὴν δυτικὴν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ, ἐνῶ ὁ στρατὸς τοῦ Κουτούσωφ ἐπίεξεν αὐτὸν ἀπὸ τὴν ἀνατολὴν καὶ τρίτος

Η Ευρώπη κατά τὸ 1812

ρωσσικὸς ἐπετίθετο ἀπὸ τὸν νότον. Τὰ λείψανα τῆς στρατιᾶς ἐν πλήθει ἀποσυνθέσει ἐζήτησαν νὰ ἀνοιξοῦν δρόμον διὰ τῆς Πολωνίας καὶ Πρωσσίας. Ἡ ἴδιος ὁ Ναπολέων ἔφυγε κρυφίως ἐπὶ ταχυδρομικῆς ἀμάξης καὶ διὰ Βαρσοβίας καὶ Δρέσδης ἔφθασεν εἰς Παρισίους καὶ δι' ἀνακρινωθέντος ἀνήγγειλε τὴν καταστροφὴν τῆς Μεγάλης Στρατιᾶς.

Ἡ ἐξοστρατεία τῆς Ρωσσίας ἐπῆρξε μία τῶν μεγίστων καταστροφῶν τῆς παγκοσμίου ἱστορίας. Ἀπὸ τοὺς 600 χιλ. ἄνδρας, οἱ ὅποιοι εἰσῆλθον εἰς τὸ ρωσικὸν ἔδαφος, 200 χιλ. ἦσαν νεκροί, τραυματῆαι ἢ ἀσθενεῖς, 130 χιλ. αἰχμάλωτοι, 50 χιλ. λιποτάκται. Ἀλλὰ καὶ ὁ ρωσικὸς στρατὸς ἀπὸ 220 χιλ. εἶχον ἀπομείνει μόνον 40 χιλ.

Οἱ Πρῶσοι καὶ Αὐστριακοί, οἱ ὅποιοι εἶχον ἀκολουθήσει ἀναγκαστικῶς τὴν ἐξοστρατείαν, ἀπεστάτησαν, μόλις εἶδον τὴν καταστροφὴν, καὶ ὅλη ἡ Γερμανία ἐκινεῖτο ἤδη κατὰ τοῦ Ναπολέοντος.

ΕΞΕΓΕΡΣΙΣ ΤΗΣ ΓΕΡΜΑΝΙΑΣ-ΛΕΙΨΙΑ

Τὴν καταστροφὴν τοῦ Ναπολέοντος εἰς τὴν Ρωσσίαν ἠκολούθησε ζωηρὰ κίνησις εἰς τὴν Γερμανίαν. Ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγῶνος ἐτέθη ἡ Πρωσσία. Ἐνισχυθεῖσα μὲ ἀγγλικὰ χρήματα καὶ ἐφαρμόσασα τὴν καθολικὴν ὑποχρεωτικὴν θητείαν κατώρθωσε νὰ παρατάξῃ 270 χιλιάδας στρατόν. Οἱ Γάλλοι ἐξέκένωσαν τὸ Βερολίνον καὶ ἀπεσύρθησαν ἐκείθεν τοῦ Ὀδεοῦ. Ἀλλ' ὁ Ναπολέων ἦτο πάντοτε ἐπίφοβος.

Ἡ Ἀγγλία συνήνωσε τότε εἰς συμμαχίαν τὴν Πρωσσίαν, τὴν Αὐστρίαν καὶ τὴν Σουηδίαν. Ἡ Αὐστρία, τῆς ὁποίας τὴν πολιτικὴν διηύθυνεν ὁ Μέττερνιχ, μετὰ τινὰς ἐλιγμούς προσεχώρησεν εἰς τὴν συμμαχίαν.

Κατὰ τὴν κρίσιμον στιγμήν ὁ Ναπολέων ἔδωσε πάλιν δείγματα στρατηγικῆς μεγαλοφυΐας χωρὶς ὅμως νὰ κατορθώσῃ νὰ ἀποτρέψῃ τὸ μοιραῖον. Ὑπέβαλεν εἰς τελευταίαν προσπάθειαν τὸν γαλλικὸν λαόν, ἐστρατολόγησε προληπτικῶς νεωτάτους στρατιώτας μέχρι τοῦ 18 ἔτους. Τοιοῦτοτρόπως κατήρτισε στρατὸν 350 χιλ. Οἱ σύμμαχοι ἀντέταξαν κατ' αὐτοῦ 500 χιλ. διηρημένους εἰς τρεῖς στρατιάς. Μίαν ἀπὸ αὐτὰς ὠδήγει ὁ ἄλλοτε στρατηγὸς **Μπερναδόττε**, ἄλλην ὁ πρῶσσος στρατηγὸς **Μπλύχερ** (Blücher), ὁ ὁποῖος εἶχε γίνῃ ἐνδοξος μὲ τὰς ἐπιτυχίας του κατὰ τῶν στρατηγῶν τοῦ Ναπολέοντος. Τὴν τρίτην ὁ αὐ-

στριακός στρατηγός Σβάρτσεμπεργ (Schwartzenberg), ὁ ὁποῖος εἶχε καὶ τὴν γενικὴν ἀρχιστρατηγίαν.

Ἡ ἀποφασιστικὴ μάχη ἐδόθη εἰς τὴν Λειψίαν (16-19 Ὀκτωβρίου 1813). Ἐκεῖ 160 χιλ. Γάλλοι ἐπάλασαν κατὰ 295 χιλιάδων συμμάχων, οἱ ὁποῖοι διέθετον διπλάσιον ἱπικὸν καὶ πυροβολικόν. Ὁ γαλλικὸς στρατὸς μετὰ κρατερὸν ἀγῶνα ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ, ἀφοῦ ἐξήντησε τὰ πυρομαχικά του καὶ ἀφοῦ εἶδε τοὺς συμμάχους του Σάξονας καὶ Βυρτεμβεργίους νὰ προσχωρήσουν εἰς τὸν ἐχθρόν. Αὕτη εἶναι ἡ μεγάλη μάχη τῆς Λειψίας, τὴν ὁποίαν οἱ Γερμανοὶ ὠνόμασαν Μάχην τῶν ἐθνῶν (Völkerschlacht).

Ὁ Ναπολέων ἠναγκάσθη νὰ ἀποσυρθῇ πέραν τοῦ Ρήνου, ἡ Γερμανία μέχρι τοῦ Ρήνου ἦτο ἐλευθέρη, οἱ Γερμανοὶ ἠγεμόνες ἀπεστάτησαν, ἡ Ὀμοσπονδία τοῦ Ρήνου διελύθη.

ΕΙΣΒΟΛΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΓΑΛΛΙΑΝ

Τὴν νύκτα τῆς 1 τοῦ νέου ἔτους 1814 ὁ Μπλύχερ διέβη τὸν Ρήνον καὶ μετ' αὐτὸν εἰσῆλθον οἱ ἄλλοι στρατηγοὶ ἐκ διαφόρων σημείων εἰς τὸ ἔδαφος τῆς Γαλλίας. Ἡ προσπάθεια τοῦ Ναπολέοντος νὰ δημιουργήσῃ νέον στρατὸν ἔφερε πενιχρὰ ἀποτελέσματα, διότι αἱ ὑπηρεσίαι δὲν ὑπήκουον καὶ οἱ νέοι δὲν ὑπετάσσοντο. Ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν στενωτέρου περισιγγόμενος ἐπάλασεν ὡς λέων μανιώδης καὶ διέπραξε κατορθώματα οὐδενὸς τῶν προγενεστέρων ὑποδεέστερα, ἀλλὰ κατῴρθωσε μόνον νὰ βραδύνη τὸ μοιραῖον. Τὴν 31 Μαρτίου οἱ σύμμαχοι εἰσῆλθον εἰς Παρισίους. Ὁ Ναπολέων προσεπάθησε νὰ σώσῃ τὸν θρόνον ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ του, ἀλλ' εἰς τὴν πρωτεύουσιν ὑπέρισχυσαν οἱ ὀπαδοὶ τῶν Βουρβόνων καὶ ἡ Γερουσία ἐκίρυσεν ἐκπτωτὸν τὸν Ναπολέοντα.

Οἱ σύμμαχοι ἀνεβίβασαν εἰς τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας τὸν ἀδελφὸν τοῦ Λουδοβίκου ΙΣΤ' Λουδοβίκον ΙΗ', ὁ ὁποῖος ὑπεσχέθη ἀμέσως, ὅτι θὰ παραχωρήσῃ σύνταγμα. Μετ' αὐτοῦ συνῆψαν οἱ σύμμαχοι τὴν πρώτην Εἰρήνην τῶν Παρισίων, διὰ τῆς ὁποίας ἡ Γαλλία ἐπανήροχετο εἰς τὰ σύνορα τοῦ 1792, ἀνέντα 1814 πάλιν σχεδὸν πάσας τὰς ἀποικίας της καὶ δὲν ὑπεχρεοῦτο νὰ πληρώσῃ πολεμικὴν ἀποζημίωσιν καὶ νὰ μὴ ἐπιστρέψῃ τὰ καλλιτεχνικὰ ἔργα,

τὰ ὅποια ὁ Ναπολέων εἶχεν ἀφαιρέσει ἀπὸ διάφορα μουσεῖα τῆς Εὐρώπης. Ἡ Ἀγγλία ἐκράτει τὴν Μάλταν καὶ τὴν Ἑλγολάνδην. Σχεδὸν ὅλοι οἱ ἐκθρονησθέντες ἡγεμόνες ἐπανήρχοντο εἰς τὸν θρόνον των (παλινόρθωσις, restauration) καὶ ὠρίζετο νὰ συνέλθῃ συνδιάσκεψις τῶν κρατῶν εἰς τὴν Βιέννην, διὰ νὰ κανονίσῃ τὴν νέαν κατάστασιν τῆς Εὐρώπης.

Κατ' εἰσήγησιν τοῦ τσάρου Ἀλεξάνδρου παρεχωρήθη εἰς τὸν Ναπολέοντα ὡς ἡγεμονία ἢ νῆσος Ἑλβα καὶ ὑπεχρεώθη ἡ Γαλλία νὰ δίδῃ εἰς αὐτὸν χρηματικὴν ἐπιχορήγησιν.

ΤΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟΝ ΤΗΣ ΒΙΕΝΝΗΣ

Περὶ τὸ τέλος τοῦ 1814 συνεκεντρώθησαν εἰς τὴν Βιέννην οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν συμμάχων καὶ ὅλων τῶν ἐνδιαφερομένων κρατῶν, πολλοὶ ἡγεμόνες, πολιτευταὶ καὶ στρατηγοί. Ἡ Βιέννη ἔλαβεν ἐορτάσιμον ὄψιν καὶ ἐδόθησαν ἀλλεπάλληλα συμπόσια, χοροὶ καὶ παραστάσεις, διότι μετὰ τὸν μακροχρόνιον καὶ βαρὺν πόλεμον οἱ ἄνθρωποι ἠσθάνοντο τὴν ἀνάγκην ἀναψυχῆς.

Μεγίστην ἐπιρροὴν ἐξήσκησεν ἐπὶ τῶν διαπραγματεύσεων ὁ Μέτερνιχ. Μέλος τῆς ρωσικῆς ἀντιπροσωπείας ἦτο ὁ Ἕλλην **Καποδίστριας**. Μετὰ μεγάλης ἐπιτηδειότητος εἰργάσθη ὁ ἀντιπροσωπεύων τὴν Γαλλίαν **Ταλεϋράν** (Talleyrand), ὁ ὁποῖος κατώρθωσε νὰ διασπάσῃ τοὺς συμμάχους προσεταιρισθεὶς τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Αὐστρίας, καὶ παρ' ὀλίγον ἐξερρηγνύετο πόλεμος μεταξὺ τοῦ νέου αὐτοῦ συνδυασμοῦ καὶ τῆς Ρωσίας καὶ Πρωσσίας. Αἱ συνεννοήσεις δὲν εἶχον εἰσέτι καταλήξει εἰς ὀριστικὸν συμπέρασμα, ὁπότε ἔφθασεν ἡ εἶδησις, ὅτι ὁ Ναπολέων ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Γαλλίαν. Ὁ συνασπισμὸς τῶν ὀκτῶ κρατῶν ἀνενεώθη καὶ οἱ σύμμαχοι ἐκήρυξαν τὸν Ναπολέοντα ἐχθρὸν καὶ ταραξίαν τῆς εἰρήνης τοῦ κόσμου.

ΒΑΤΕΡΛΩ

Ὁ Ναπολέων εἶχεν ἀκριβεῖς πληροφορίας διὰ τὰς ἀντιθέσεις τῶν συμμάχων εἰς τὴν Βιέννην, ἐγνώριζεν ἐπίσης καλῶς, ὅτι ὁ γαλλικὸς λαὸς δὲν ἠγάπα τὸν Λουδοβίκον. Πολλοὶ στρατηγοὶ καὶ διπλωμάται συνεννοοῦντο μετ' αὐτοῦ, ὅπως ἐπανορθώσουν τὴν ἀρχὴν του. Ἐν-

φαρυνόμενος λοιπὸν ἀπ' αὐτὰ ἀνέλαβε τὴν καταπληκτικὴν ἐπιχείρησιν νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Γαλλίαν. Τὴν 1 Μαρτίου 1815 ἀπεβιβάσθη μετὰ 1100 ἀνδρῶν εἰς Κάννας τῆς Προβηγγίας. Λαὸς καὶ στρατιῶται ἐδέχθησαν αὐτὸν πανταχοῦ μὲ ἐπευφημίας «Ζήτω ὁ αὐτοκράτωρ». Ὁ στρατηγὸς Νεύ, ὁ ὁποῖος ἐστάλη κατ' αὐτοῦ, προσεχώρησε μετὰ τοῦ στρατοῦ πρὸς αὐτὸν καὶ ὅλη ἡ Γαλλία ἀνεγνώρισεν αὐτὸν ἐνῶ ὁ Λουδοβῆκος ἔφυγεν εἰς τὸ ἐν Βελγίῳ στρατόπεδον τῶν συμμάχων. Τοιοῦτοτρόπως ἤρχισε νέα περίοδος δράσεως τοῦ Ναπολέοντος, ἡ ὁποία διήρκεσεν ὀλίγον περισσότερον ἀπὸ τρεῖς μῆνας καὶ ὀνομάζεται εἰς τὴν ἱστορίαν Ἑκατόν ἡμέραι (20 Μαρτίου—28 Ἰουνίου 1815).

Ὁ Ναπολέον περιεποιήθη τὸν γαλλικὸν λαόν, παρεχώρησε φιλελεύθερον πολίτευμα καὶ ὠμίλησε πρὸς αὐτὸν μὲ ἐκφράσεις τῶν πρώτων ἐπαναστατικῶν χρόνων. Συγχρόνως ἤρχισε νὰ καταρτίξῃ στρατὸν καὶ κατάρθωσε ταχέως νὰ δημιουργήσῃ 208 χιλ. καλῶς ἡσκημένον στρατὸν, τὸν ὁποῖον ἀπετέλεσαν οἱ ἄνδρες οἱ ἐπανελθόντες ἀπὸ τὴν αἰχμαλωσίαν. Δὲν παρέλειπεν ἐπίσης τὴν προσπάθειαν νὰ ἔλθῃ εἰς συνεννόησιν μὲ τοὺς ἐχθρούς.

Ἡ θέσις τοῦ Ναπολέοντος ἦτο δυσχερεστάτη. Εἰς τὸ Βέλγιον ὑπῆρχον δύο στρατόπεδα, ὁ ἄγγλος στρατηγὸς Οὐέλλιγκτον μὲ 100 χιλ. στρατοῦ καὶ ὁ Μπλύχερ μετὰ 150 χιλ. Τὸν Ρῆνον κατείχον 350 χιλ. Αὐστριακοὶ καὶ ὀπισθεν αὐτῶν ἦσαν 235 χιλ. Ρῶσοι. Οἱ σύμμαχοι ἐδήλωσαν, ὅτι δὲν θὰ ἔλθουν εἰς συνεννόησιν μὲ τὸν Ναπολέοντα.

Ὁ Ναπολέον, διὰ νὰ προλάβῃ τὴν περαιτέρω συγκέντρωσιν τοῦ ἐχθροῦ, προῆλσε μὲ 120 χιλ. ἐκλεκτὸν στρατὸν πρὸς τὸ Βέλγιον μὲ τὸν σκοπὸν νὰ χωρίσῃ μὲ ἰσχυρὸν κτύπημα τὰ στρατεύματα τοῦ Οὐέλλιγκτον καὶ τοῦ Μπλύχερ. Τὸ πρῶτον κτύπημα ἐδέχθησαν οἱ Πρωῶσοι. Μετὰ πεισματώδη μάχην οἱ Γάλλοι διέσρηξαν τὸ κέντρον των καὶ ὁ ἴδιος ὁ Μπλύχερ ἔπεσεν ἀπὸ τὸν ἵππον καὶ ἐκινδύνευσεν. Ἀμέσως κατόπιν προσέβαλε τοὺς Ἄγγλους, οἱ ὁποῖοι εἶχον ὀχυρωθῆ παρὰ τὸ ὄρος Σαιν Ζάν (Saint-Jean) ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγοῦσης εἰς Βουξέλλας ἐπλάζων, ὅτι θὰ συντριψῇ αὐτοὺς διὰ τῆς ἀριθμητικῆς ὑπεροχῆς (74 χιλ. Γάλλοι καὶ 246 τηλεβόλα κατὰ 60 χιλ. Ἄγγλων καὶ 148 τηλεβόλων). Ἦδη εἶχον ἀρχίσει νὰ κλονίζονται αἱ τάξεις τῶν Ἄγγλων, ὁπότε ἐνεφανίσθησαν οἱ Πρωῶσοι τοῦ Μπλύχερ. Οἱ Γάλλοι ἐτόράπησαν εἰς ἀγρίαν φυγὴν, ἀφοῦ τὸ ἐν τρίτον ἐξ αὐτῶν, δηλαδὴ 15 χιλ.

νεκροὶ ἢ τραυματῖαι ἐκάλυψαν τὸ πεδῖον τῆς μάχης. Τὸ πρωσικὸν ἱπ-
 1815 πικὸν κατεδίωξεν αὐτοὺς καθ' ὅλην τὴν νύκτα, οὕτως ὥστε τὰ
 συντρίμματα τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ διήλθον ἐν πανικῶ τὰ βελ-
 γικὰ σύνορα καὶ μόλις ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῶν Παρισίων κατώρθωσαν νὰ
 ἀνασυνταχθοῦν. Αὕτη εἶναι ἡ περίφημος ἐν Βατερλώ καταστροφὴ
 (18 Ἰουνίου).

Μετὰ τὴν καταστροφὴν συνῆλθον εἰς τὴν γαλλικὴν πρωτεύουσαν
 αἱ δύο βουλαὶ ἄνευ τῆς ἀδείας τοῦ Ναπολέοντος, ἐσχημάτισαν προσω-
 ρινὴν κυβέρνησιν καὶ ἠνάγκασαν τὸν Ναπολέοντα νὰ παραιτηθῇ καὶ
 τὸν διέταξαν νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Γαλλίαν. Ὁ Ναπολέον κατέφυγεν
 ἐπὶ ἀγγλικῷ πολεμικοῦ εἰς Ροσεφόρ (Rochefort) καὶ οἱ Ἕλληες τὸν
 μετεκόμισαν εἰς Ἄγίαν Ἐλένην, μικρὰν νῆσον κειμένην εἰς
 τὰ δυτικὰ παράλια τῆς Ἀφρικῆς, ὅπου ἔζησεν ἕξ ἔτη ἀσθενῆς καὶ
 συντετριμμένος καὶ ἀπέθανε τὸ 1821.

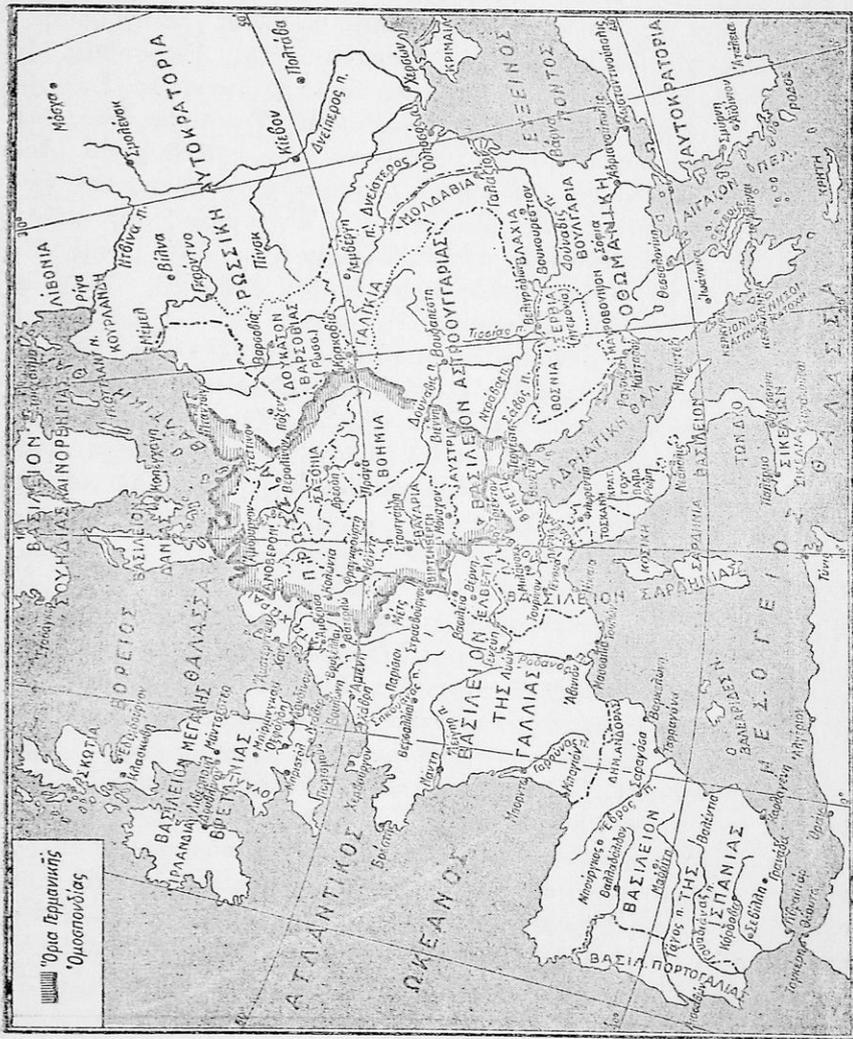
Η ΔΕΥΤΕΡΑ ΕΙΡΗΝΗ ΤΩΝ ΠΑΡΙΣΙΩΝ

Μετ' ὀλίγον οἱ ἐχθροὶ κατέλαβον τὸ δεύτερον τὴν γαλλικὴν πρω-
 τεύουσαν καὶ οἱ σύμμαχοι ἡγεμόνες εἰσῆλθον εἰς αὐτὴν πανηγυρικῶς
 καὶ τούτους ἠκολούθησεν ὁ Λουδοβίκος ΙΗ'. Ὁ Λουδοβίκος ὑπέγρα-
 ψε τὴν δευτέραν εἰρήνην τῶν Παρισίων, διὰ τῆς ὁποίας ἡ Γαλλία ἐ-
 πανήρχετο εἰς τὰ πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως σύνορά της (τοῦ 1790). Οὕ-
 τω ἡ περιπέτεια τῶν ἑκατῶν ἡμερῶν ἐστοίχισεν εἰς τὴν Γαλλίαν ἡ-
 μισὺ ἑκατομμύριον κατοίκους καὶ 700 ἑκατομμύρια πολεμικὴν ἀπο-
 ζημίωσιν. Ἐπίσης ὑπεχρεώθησαν οἱ Γάλλοι νὰ ἐπιστρέψουν τὰ συ-
 ληθέντα ἔργα τέχνης.

ΑΙ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ ΤΗΣ ΒΙΕΝΝΗΣ

Μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Ναπολέοντος τὸ συνέδριον τῆς Βιέν-
 νης συνεπλήρωσε τὰς ἐργασίας του καὶ ἔλαβεν ἀποφάσεις, αἱ ὁποῖαι
 ὄρισαν τὴν νέαν πολιτικὴν κατάστασιν τῆς Εὐρώπης. Οἱ διπλωμάται
 εἰργάσθησαν ὡς ἀντιπρόσωποι ἡγεμόνων καὶ ὄχι λαῶν. Ἐστηρίχθη-
 σαν εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς νομιμότητος, τῆς ἰσορροπίας
 καὶ τῶν ἀντισταθμισμάτων καὶ διεμοίρασαν τὰς χώρας
 χωρὶς νὰ ἐρωτήσουν τοὺς κατοίκους.

Ἡ Ρωσσία ἔλαβε μέγα μέρος τοῦ δουκάτου τῆς Βαρσοβίας, συνή-

Ἡ Εὐρώπη κατὰ τὸ 1815.

νωσεν αὐτὸ μετὰ τῶν λοιπῶν πολωνικῶν ἐπαρχιῶν καὶ ἐσχημάτισε οὕτω τὸ βασίλειον τῆς Πολωνίας, τῆς ὁποίας βασιλεὺς ἀνηγορεύθη ὁ τσάρος. Ἡ Πρωσσία ἔλαβε μέρος τοῦ δουκάτου τῆς Βαρσοβίας (τὸ Ποζεν, τὸ Θόρν καὶ τὸ Ντάντσιγ) καὶ τρεῖς γερμανικὰς ἐπαρχίας (Σαξονίαν, Βεσφαλίαν καὶ περιοχὴν τοῦ Ρήνου. Τοιοῦτοτρόπως ἐπέτυχε τὴν ἔνωσιν τῶν διεσπασμένων τμημάτων τοῦ κράτους καὶ ἀπέκτησε μεγάλην ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ Ρήνου μέχρι τῶν συνόρων τοῦ Βελγίου. Ἡ Ἀγγλία ἐκράτησε τὴν Μάλταν, τὰς Ἰονίους νήσους καὶ τὸ ἀκρωτήριο τῆς Καλῆς Ἑλπίδος, τὴν Κεϋλάνην κτλ. ἐκτὸς τῆς Εὐρώπης. Τοιοῦτοτρόπως ὁ ἀποικιακὸς ἀγὼν ἔληξεν ὑπὲρ τῆς Ἀγγλίας. Ἡ Αὐστρία ἐλάμβανε τὰς Ἰλλυρικὰς ἐπαρχίας, τὴν Βενετιανὴν καὶ Λουβαρδιανὴν καὶ ἀπέκτα μεγάλην ἐπιρροὴν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Οἱ παλαιοὶ ἡγεμόνες τῆς Ἰταλίας καὶ ὁ Πάπας ἐπανῆλθον εἰς τὸν θρόνον των. Τὸ Βέλγιον ἠνώθη μετὰ τῆς Ὀλλανδίας εἰς ἓν κράτος ἀνεξάρτητον ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Βασιλείου των ἠνωμένων Κράτων ὑπὸ τὸν βασιλέα Γουλιέλμον Α' τῆς Ὁρανίας καὶ ἠ Νορβηγία ἠνώθη μετὰ τῆς Σουηδίας.

ΙΕΡΑ ΣΥΜΜΑΧΙΑ (1815)

Τῇ εἰσηγήσει τοῦ μυστικοπαθοῦς τσάρου Ἀλεξάνδρου οἱ σύμμαχοι βασιλεῖς Ρωσσίας, Αὐστρίας καὶ Πρωσσίας συνῆψαν τὴν λεγομένην Ἱερὰν συμμαχίαν, ἣ ὁποία ἀρχικῶς εἶχε σκοπὸν τὴν διατήρησιν τῶν ὅρων τῆς συνθήκης τῆς Βιέννης. Συμπληρωθεῖσα ὁμως διέ νέων συνεννοήσεων ἔλαβε τὴν μορφήν, ἣ τὴν ὁποίαν εἶνα γνωστὴ εἰς τὴν ἱστορίαν. Οἱ συμβαλλόμενοι δηλαδὴ ἡγεμόνες ὑπεχρεῶντο νὰ κυβερνήσουν τὰ κράτη των κατὰ τὴν θείαν τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν. Αὐτὸ ἐσημαίνειν, ὅτι θὰ κατεδίωκον πᾶσαν φιλελευθέρων κινήσιν εἰς τὴν χώραν καὶ θὰ ὑπεστήριζον ἀλλήλους καθὼς καὶ τοὺς ἄλλους ἡγεμόνας, διὰ νὰ διατηρήσουν τὸ ἀπολυταρχικὸν καθεστῶς. Κατὰ τὰ ἐπόμενα ἔτη ἡ Ἱερὰ Συμμαχία ἐξήσκησεν ἀληθῆ ἡγεμονίαν ἐπὶ τῆς Εὐρώπης. Κατεδίωξε τοὺς φιλελευθέρους καὶ κατέπνιξε πᾶσαν προοδευτικὴν ἐκδήλωσιν τῶν λαῶν πόλλάκις διὰ βιαίων ἐπεμβάσεων. Διὰ τοῦτο ὅταν ἐξεργάγη ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις, οἱ ἡγεμόνες καὶ οἱ διπλωμάται τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας ἐπολέμησαν αὐτὴν ἀμελίκτως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ'

ΓΡΑΜΜΑΤΑ—ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ—ΤΕΧΝΑΙ ΤΟΝ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ

ΤΑ ΓΑΛΛΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα εἶναι ἀκόμη μεγαλυτέρα ἡ ἐπιβολή τῶν γαλλικῶν γραμμιάτων εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἡ γαλλικὴ γλῶσσα μελετᾶται εἰς ὅλας τὰς χώρας καὶ οἱ γάλλοι συγγραφεῖς χρησιμεύουν ὡς ὑπόδειγμα. Ἐπίσης ἡ γαλλικὴ τέχνη, τὰ ἥθη, τὰ ἔθιμα καὶ ὁ τρόπος τῆς ζωῆς εὐρίσκουν ζωηρὰν ὑποδοχὴν, ὥστε δυνάμεθα νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ πνευματικῆς κυριαρχίας τῶν Γάλλων τὸν 18ον αἰῶνα.

Ἄλλ' οἱ σημαντικώτεροι τῶν γάλλων συγγραφέων τοῦ 18ου αἰῶνος, ὁ Βολταίρος, ὁ Μοντεσκιέ, ὁ Διδερό, περὶ τῶν ὁποίων ὁμιλήσαμεν, δὲν εἶναι καθαροὶ λογοτέχνη, ἀλλὰ πολιτικοὶ συγγραφεῖς, καὶ πραγματεύονται μᾶλλον κοινωνικὰ προβλήματα. Ἡ παράδοσις τοῦ 17ου αἰῶνος ἐξηκολούθησε καὶ ὑπάρχουν συγγραφεῖς, οἱ ὁποῖοι συνθέτουν δράματα καὶ μύθους κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ μεγάλου αἰῶνος. Ἄλλ' ὅπως συμβαίνει συνήθως, τὰ προϊόντα τῆς μιμήσεως στεροῦνται ἠληθινῆς πνοῆς.

ἈΓΓΛΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Ἀπὸ τὸ τέλος ἤδη τοῦ 17ου αἰῶνος ἡ πνευματικὴ κίνησις ἐξαπλοῦται διαρκῶς βορειότερον. Ἡ Ὁλλανδία καὶ ἡ Ἀγγλία εἶναι ἤδη κέντρα ἐντόνου ζωῆς, ἐνῶ καθυστεροῦν αἱ παλαιαὶ νοτιώτεροι ἐστίαὶ τοῦ πολιτισμοῦ, Ἰταλία καὶ Ἰσπανία. Εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἀφ' ἡρπνίζετα τὸ ἀληθινὸν λυρικὸν αἶσθημα, ὅπως εἰς τὰς Νύκτας τοῦ ποιητοῦ Γιούνγκ (Young), καὶ τὸ ἠθογραφικὸν μυθιστόρημα φθάνει εἰς ἐξαιρετικὴν ἀκμὴν. Ὁ Δανιὴλ ντὲ Φόε (Daniel de Foe, 1660—1731)

γράφει τὸν περίφημον Ροβινσὸν Κροῦσον καὶ ὁ Σουΐφτ (Swift, 1667-1745) τὸ Ταξίδιον τοῦ Κούλιβεο.

Ὁ Γίββων (Gibbon, 1737—1796) διὰ τῆς εὐρυτάτης πολυμαθείας του, τῆς ὀξυνοίας, τῆς αὐστηρᾶς κριτικῆς τῶν καιμένων ἐγένεν ὁ θεμελιωτὴς τῆς ἐπιστημονικῆς ἱστορίας διὰ τοῦ ἔργου του: Παρακμὴ καὶ πτώσις τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας.

ΑΚΜΗ ΤΗΣ ΓΕΡΜΑΝΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

Κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 18ου αἰῶνος ἀξιολόγους ποιητὰς καὶ ζωγράφους ἀνέδειξεν ἡ Γερμανία. Ἡ γερμανικὴ λογοτεχνία ὑπέστη ἐπὶ μακρὸν τὴν ἐπίδρασιν τῆς κλασικιστικῆς γαλλικῆς λογοτεχνίας καὶ ἐχρειάσθη ἀγών, διὰ νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὴν μίμησιν. Οἱ Γερμανοὶ ἐστράφησαν τότε εἰς τὴν παράδοσιν τῆς ἀρχαίας γερμανικῆς ποιήσεως καὶ ἀνεκάλυψαν τοὺς θησαυροὺς τῆς μητρικῆς τῶν γλώσσης. Περὶ τὰ μέσα τοῦ αἰῶνος ἐφάνη ὁ πρῶτος δημιουργὸς ποιητῆς, ὁ Φρειδερίκος Κλόπστοκ (Klopstok, 1724—1804), ὁ συγγραφεὺς τῆς Μεσιάδος, ὁ ὁποῖος ἔδειξεν εἰς τοὺς συγχρόνους του τὴν λεπτότητα καὶ τὴν ἐκφραστικὴν δύναμιν τῆς γερμανικῆς.

Λόγιοι καὶ τεχνοκρίται ἐζήτουν νὰ κατανοήσουν βαθύτερον τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα. Τὸ 1764 ἐξεδόθη ἡ Ἱστορία τῆς τέχνης τῆς ἀρχαιότητος τοῦ Βίνκελμαν (Winkelmann), ἡ ὁποία ἔδιδε νέαν ἀντίληψιν τοῦ ἀρχαίου καλοῦ. Δύο ἔτη ἀργότερα ἐφάνη τὸ σημαντικώτατον ἔργον κριτικῆς τῶν χρόνων τούτων, ὁ Λαοκὼν τοῦ Λέσιγγ (Lessing, 1729—1781). Ὁ Λέσιγγ ἐπολέμησε τὸν ψευδοκλασικισμὸν ἀναφερόμενος εἰς τὴν γνησίαν κλασικὴν παράδοσιν καὶ προβάλλων ὡς ὑπόδειγμα δραματικῆς τέχνης τὸν Σαίξπηρ. Ἐνῶ ὁ Λέσιγγ ἔδιδεν εἰς τὴν διανοητικὴν ἐργασίαν τὴν πρωτεύουσαν θέσιν, ὁ Χέρδερ (Herder, 1744—1803) ὡς πηγὴν ἐμπνεύσεως ἐκίηρτε τὸ συναίσθημα καὶ τὴν φαντασίαν καὶ προσεπάθησε νὰ στρέψῃ τὴν προσοχὴν εἰς τὴν δημώδη ποίησιν.

Μετὰ τὴν προπαρασκευὴν αὐτὴν ἤρχισεν ἡ ἀκμὴ τῶν γερμανικῶν γραμμάτων, ἡ ἐποχὴ τῆς Θυέλλης καὶ ὄρμης (Sturm und Drang), ὅπως ὀνομάζουσι αὐτὴν οἱ Γερμανοί.

Κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς ἐξεδηλώθη ἡ ἰδιοφυΐα τοῦ Γκαίτε

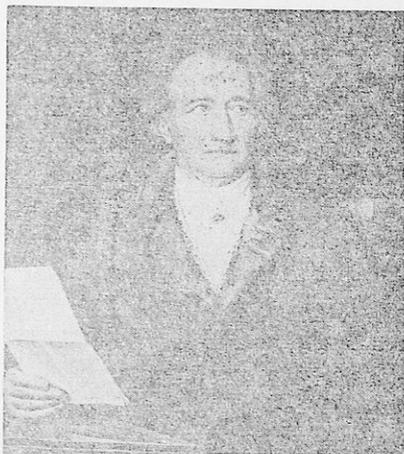
(Goethe, 1749—1832). Εἰς τὸ πρῶτον ἀξιόλογον ἔργον του, τὸν Βέρθερ; εἰκονίζεται ἡ κατέχουσα τὰς νεαρὰς ψυχὰς διάθεσις. Ὁ ὑπεραισθηματικὸς καὶ καλλιτεχνικὸς νεαρὸς ἦρωα τοῦ μυθιστορήματος δὲν κατορθώνει νὰ συμμορφωθῇ πρὸς τὸν συνήθη πεζὸν τρόπον τοῦ βίου, μεταφέρει τὴν ἀφθονον αἰσθηματολογίαν του εἰς τὴν ἐξοχὴν καὶ ἐξ ἀφορμῆς ἐρωτικῆς ἐπεισοδίου θέτει τέρμα εἰς τὴν ζωὴν του. Τὸ ἔργον συντεταγμένον ὑπὸ μορφὴν ἐπιστολῶν εἰς γλῶσσαν ἀπλὴν, σχεδὸν οἰκογενειακὴν, ἐδημιούργησε σχολὴν, ἀπέκτησε πολλοὺς μιμητὰς καὶ τὸ πάθος, ὑπὸ τοῦ ὁποίου ἐτήκετο ὁ νεαρὸς Βέρθερ, ὠνόμασαν πάθος τοῦ αἰῶνος (mal du siècle).

Ὁ Γκαίτε ἀνεπτύχθη εἰς ἀξιολογώτατον καλλιτέχνην συνδύαζων τὴν παράδοσιν τοῦ γερμανικοῦ μεσαιῶνος πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος.

Ἡ μεγάλη δημιουργία του εἶναι ὁ Φάουστ (Faust). Ἡρωα τοῦ ἔργου, τὸ ὁποῖον ἔχει μορφὴν δράματος χωρὶς νὰ ἔχη τὴν ἐσωτερικὴν ἐνότητα σηητικοῦ ἔργου, ὑποτίθεται ὁ σοφὸς

τῶν χρόνων τῆς Ἀναγεννήσεως Φάουστ, ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ δι' ὄλου τοῦ βίου ἐκοπίασε ζητῶν τὴν ἀλήθειαν καὶ προσπαθῶν νὰ ὠφελήσῃ τοὺς ἀνθρώπους, καταλαμβάνεται ὑπὸ μεταμελείας διὰ τὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὁποῖον κατηνάλωσε τὴν νεότητα καὶ ἐπιθυμεῖ νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν ζωὴν, ὅπως δώσῃ εἰς αὐτὴν ἄλλην κατεύθυνσιν.

Ὁ Γκαίτε συνεδέθη διὰ στενῆς φιλίας μετὰ τοῦ Φρειδεरिकοῦ Σίλλερ (Schiller, 1759—1805), τοῦ ὁποῖου τὰ νεανικὰ δράματα (Οἱ Λησταί, Φιέσκο, Δὸν Κάρολος) διαπλέονται ἀπὸ θερμὴν ἀγάπην εἰς τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀτόμου καὶ τοῦ πολίτου. Ἄλλ' ὁ σχετικῶς βραχὺς βίος τοῦ εὐπαθοῦς ποιητοῦ ὑπῆρξε διαρκῆς

Γκαίτε.

δημιουργία. Ὁ Βαλλενστάϊν, ἡ Μαρία Στούαρτ ὁ Γουλιέλμος Τέλλ. εἶναι ἀπὸ τὰ ἄριστα δραματικὰ δημιουργήματα τῆς Γερμανίας.

ΑΙ ΤΕΧΝΑΙ

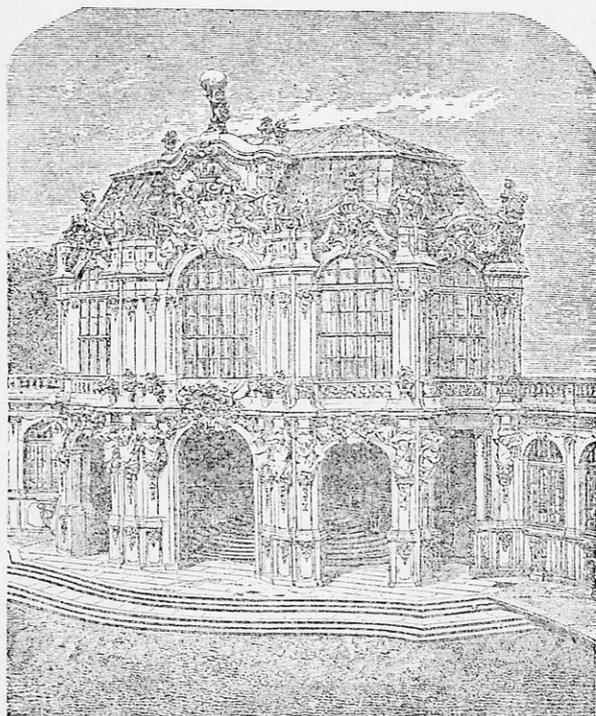
Εἰς τὴν τέχνην τοῦ 18ου αἰῶνος ἔγινε σημαντικὴ μεταβολή, ἀνάλογος πρὸς τὰς τάσεις καὶ τὰ ἦθη τῆς ἐποχῆς.

Ἡ Ἀρχιτεκτονικὴ φαίνεται νὰ ἀκολουθῇ κατὰ τύπους τὸν οἰκοδομικὸν τρόπον τοῦ 17ου αἰῶνος καὶ τὰ καλύτερα κατασκευάσματα, ἀνάκτορα, ἐκκλησίαι, ἐνθυμίζουσιν κατὰ τὸ ἐξωτερικὸν τὰς Βερσαλλίας καὶ ἄλλα κτίσματα Λουδοβίκου ΙΔ'. Ἐν τούτοις ἡ μεταβολὴ εἶναι αἰσθητή. Τὰ οἰκοδομήματα δὲν ἔχουσιν οὔτε τὸ μέγεθος οὔτε τὸν βαρὺν καὶ ψυχρὸν ὄγκον τοῦ Μπαρόκ. Οἱ καλλιτέχναι ἀποφεύγουν συστηματικῶς τὴν εὐθυγραμμίαν εἰς τὴν πρόσοψιν καὶ προτιμοῦν τὰς καμπύλας καὶ ἰδιορρυθμοὺς γραμμίας. Τὰ ἀετώματα κάμπτονται καὶ ἐπικρατοῦν τὰ ἀνθαίρετα σχέδια καὶ ἡ διακόσμησις διὰ φανταστικῶν φυτῶν, πτηνῶν ἢ ὀστράκων. Γενικῶς ἐπιδιώκουν τὸ ἐλαφρὸν, τὸ κομψὸν καὶ εὐθυμον.

Σημαντικώτερα εἶναι ἡ μεταβολὴ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν διαρρύθμισιν καὶ τὴν ἐπίπλωσιν. Τὰ δωμάτια γίνονται μικρότερα, κατασκευάζονται ἰδιαίτερα, ἀπόκρυφα διαμερίσματα, κλίμακες, ἀπὸ τὰς ὁποίας δύναται τις νὰ εἰσέλθῃ ἢ νὰ ἐξέλθῃ χωρὶς νὰ παρατηρεῖται. Εἰς τὴν ἐπίπλωσιν καὶ τὴν διακόσμησιν τοῦ ἐσωτερικοῦ ἐπιδιώκουν τὸ κομψὸν καὶ συγχρόνως ἀναπαυτικόν. Τὰ ἐπιπλα γίνονται μικρότερα καὶ ἀναπαυτικώτερα. Γενικῶς ἐπιζητοῦν τὸ ἀπαλόν, ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἡσυχάζει τὰς αἰσθήσεις.

Τὴν τεχνοτροπίαν ταύτην ὠνόμασαν Ροκοκὸ (Rococo ἀπὸ τὸ Rocaille=ὄστρακον). Τὸ Ροκοκὸ εἶναι ἡ τέχνη τῶν χρόνων τῆς ἀντιβασιλείας καὶ τοῦ Λουδοβίκου ΙΕ'. Ἡ Στρατιωτικὴ Σχολή, τὸ μικρὸν Τριανόν, ἡ Πλατεῖα τῆς Ὀμονοίας καὶ τὰ δύο μέγαρα τῆς βορείας πλευρᾶς τῆς, εἶναι τὰ ὠραιότερα δείγματα τῆς τέχνης αὐτῆς, ἡ ὁποία εἰσῆχθη καὶ εἰς ἄλλας χώρας τῆς Εὐρώπης, ὅπου γάλλοι τεχνῖται πολλὰκις κατεσκεύασαν ὅμοια ἔργα. Ἀξιόλογα εἶναι τὰ οἰκοδομήματα, τὰ ὁποῖα κατεσκεύασαν πολλοὶ μισοὶ ἡγεμόνες τῆς Γερμανίας, ἰδίως οἱ τῆς Σαξονίας εἰς τὴν Δρέσδην.

Ὁμοία τεχνοτροπία ἐπικρατεῖ καὶ εἰς τὴν ζωγραφικὴν, τῆς ὁποίας τὰ προϊόντα δὲν ὁμολοῦν εἰς τὴν φαντασίαν, ἢ τὴν διάνοιαν, ἀλλ' ἔχουν προορισμὸν νὰ τέρψουν τοὺς ὀφθαλμούς. Πολλάκις ὅμως εἶναι πλήρη κινήσεως καὶ ζωῆς. Ὁ ἀξιολογώτατος τῶν γάλλων ζωγράφων τῆς περιόδου αὐτῆς Βαττώ (Vatteau, 1684—1721) ἐξωγράφησε

Περίπτερον ἐν Δρέσδη, τὸ Zwinger.

σκηνὰς τοῦ ἀγροτικοῦ βίου καὶ ἐορτὰς ποιμένων, ἀλλὰ τὰ πρόσωπα τῶν εἰκόνων εἶναι ἄνδρες καὶ γυναῖκες τῆς ὑψηλῆς κοινωνίας εἰκονιζόμενοι εἰς ἀγροτικὸν περιβάλλον (ὀνομαστώτερα ἔργα: Πλοῦς εἰς Κύθηρα, Γεῦμα ἐν ὑπαίθρῳ κτλ.).

Τὸν 18ον αἰῶνα ἀκμαζοῦν ἀξιόλογοι ζωγράφοι εἰς τὴν Ἀγγλίαν.

οἱ ὅποιοι διακρίνονται διὰ τὴν πιστὴν ἀπόδοσιν τῆς φύσεως καὶ περιγραφὴν τοῦ καθ' ἡμέραν βίου (ρεαλισμός). Ὁ ἰδρυτὴς τῆς νέας ἀγγλικῆς ζωγραφικῆς **Χόγκαρτ** (Hogarth, 1697—1764), ὀλλανδικῆς καταγωγῆς, παρέστησε τὸν βίον τῶν ἀκαταστάτων καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀμελείας καὶ ἀσωτίας καὶ εἶναι ὁ δημιουργὸς τῆς ἠθικῆς γελοιογραφίας (ἔργα: *Ἱστορία ὑπερηγορίας*, *Ἱστορία ἀσώτου*, *Ὁ γάμος κατὰ τὸν συρμόν*). Οἱ δὲ δύο μεγάλοι ἄγγλοι ζωγράφοι τοῦ αἰῶνος, ὁ **Ρέινολδς** (Reynolds, 1723—1792) καὶ ὁ **Γκέϊνσμπρ** (Gainsbourgh, 1727—1787) ἦσαν ἔξοχοι προσωπογράφοι καὶ ζωγράφοι τοπίων κατὰ τὸ σύστημα τοῦ **Βαττώ**.

Κατὰ τὸ τέλος τοῦ 18ου καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ 19ου αἰῶνος ἔχομεν ἐπιστροφὴν εἰς τὸ κλασσικὸν πρότυπον, ἣ ὁποία ἐνισχύεται διὰ τῆς ἀνακαλύψεως τῶν δύο ἀρχαίων πόλεων, τῆς Πομπηίας καὶ τοῦ Ἡρακλείου. Εἰς τοὺς Παρισίους καὶ ἀλλαχοῦ κτίζουσι ναοὺς καὶ μέγαρα μὲ ἀρχαῖζοντα ρυθμόν. Ὁ Ναπολέων ἰδρύει θριαμβευτικὰς ἀψίδας καὶ στήλας, αἱ ὁποῖαι ἀπομιμοῦνται τὰς ρωμαϊκὰς ἀψίδας καὶ τὴν στήλην τοῦ Τραϊανοῦ. Ὁ βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας θέλει νὰ καταστήσῃ τὸ Μόναχον πόλιν τῶν μνημείων καὶ οἱ ἀρχιτέκτονές του κατασκευάζουσι Στοὰς καὶ Προσῦλαια ἀπομιμούμενοι τὰ μνημεῖα τῶν Ἀθηνῶν. Ἐπίσης ἡ διακόσμησις καὶ τὰ ἐπιπλα γίνονται ἀπλοῦστερα καὶ εὐθυγραμμότερα (ρυθμὸς *empiré*).

Οἱ γλύπται φρονοῦν, ὅτι ἡ ὑψηλὴ τέχνη εἶναι τὸ ἠρωϊκόν, τὸ ὁποῖον ἐπιτυγχάνεται διὰ τοῦ γυμνοῦ κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῶν ἀρχαίων. Ἡ κομψὴ καὶ περιτεχνοσ γλυπτικὴ τοῦ 18ου αἰῶνος δὲν ἐκτιμᾶται πλέον καὶ ἐπικρατεῖ ἡ γνώμη, ὅτι μόνον ἀπομιμούμενοι τὰ ἀρχαῖα ἀγάλματα δύνανται νὰ ἐπιτύχουσι τὸ ἰδεῶδες ὥραϊον. Κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ 19ου αἰῶνος δύο γλύπται ἀπολαύουσι μεγάλης φήμης, ὁ ἰταλὸς **Κανόβα** (Canova, 1757—1822) καὶ ὁ δανὸς **Τορβάλδσεν** (Thorwaldsen, 1770—1844), οἱ ὅποιοι ἔζησαν καὶ εἰργάσθησαν εἰς τὴν Ρώμην. Καὶ οἱ δύο εἶχον μεγάλην εὐχέρειαν καὶ παρήγαγον μέγα πλῆθος ἔργων ἀπομιμούμενοι τὴν κανονικότητα τῶν ἀρχαίων ἀγαλμάτων.

Ὅμοιαι τάσεις ἐπικρατοῦν καὶ εἰς τὴν ζωγραφικὴν καὶ παραμελεῖται ἡ πρωτότυπος καὶ πλήρης ζωῆς τέχνη τοῦ 18ου αἰῶνος. Ὁ ἠγέτης τῆς κλασσικίζούσης ζωγραφικῆς ὁ γάλλος **Δαυῖδ** (David, 1748—

1825), ὁ κατ' ἔξοχὴν ζωγράφος τῶν χρόνων τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ἐπιχειρεῖ νὰ ἀναγεννήσῃ τὴν ζωγραφικὴν ἀνακαλῶν εἰς τὴν ζωὴν τὰς συμμετρικὰς γραμμὰς καὶ τὴν ἁρμονίαν τῆς μουσικῆς διαπλάσεως τῶν ἀρχαίων ἀγαλμάτων καὶ δεσπόζει ἐπὶ τεσσαράκοντα ἔτη (ἔργα: Ὁ ρ κ ο ς τ ῶ ν Ὁ ρ α τ ῖ ο ν, Λ ε ω ν ῖ δ α ς ε ἰ ς τὰ ς Θ ε ρ μ ο π ῦ λ α ς, α ἰ Σ α β ῖ ν ι α ι). Οἱ ὀνομαστότεροι ζωγράφοι τῶν χρόνων τούτων εἶναι οἱ μαθηταὶ του.

Αἱ Φυσικαὶ Ἐπιστῆμαι

Ἡ ζωηρὰ ἐπιστημονικὴ κίνησις τοῦ 17ου αἰῶνος ἐξηκολούθησε καὶ κατὰ τὸν 18ον. Αἱ συνθῆκαι τῆς ἐπιστημονικῆς ἐργασίας δὲν ἤλλαξαν. Οἱ ἐπιστήμονες δὲν εἶναι γενικῶς εἰδικοί ἀλλ' ἐρασιτέχνη καλλιεργοῦντες τὰς ἐπιστήμας, ὅπως π. χ. ὁ Λαβουάζιέ, ὁ δημιουργὸς τῆς χημείας, εἶναι μισθωτὴς φόρων. Αἱ κυβερνήσεις ὅμως ὑποστηρίζουν προθυμότερον τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν, ἰδρύνουν ἀκαδημίας καὶ διοργανῶνουν ἀποστολάς.

Ἡ Γαλλία ἔχει ἀξιολόγους σοφοὺς, ἰδίως μαθηματικούς, τῶν ὁποίων ὁ διασημότερος **Λαπλάς** (Laplace, 1749—1827) γράφει τὰ κυριώτερα ἔργα του κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ 19ου αἰῶνος. Τὴν σημαντικωτέραν πρόδοον σημειώνει πάλιν ἡ φυσικὴ. Κατασκευάζουν ἀκριβέστερον μέτρον διὰ τὴν μέτρησιν τῆς θερμοτήτος, τὸ **θερμόμετρον** μὲ ὑδρόργυρον (Réaumur, 1730, Celsius, 1742). Οἱ ἀδελφοὶ **Μογκολφιέρ** (Montgolfier) κατασκευάζουν τὸ ἀερόστατον (1783), ὁ σκῶτος **Οὐάτ** (Watt) τροποποιεῖ τὴν ἀτμομηχανήν, τῆς ὁποίας τὴν πρώτην ἰδέαν εἶχε συλλάβει ὁ γάλλος **Παπῖνος** (Papin) ἐπὶ Λουδοβίκου ΙΔ', καθιστῶ αὐτὴν παραγωγικὴν κινητικῆς δυνάμεως καὶ τὴν χρησιμοποιεῖ εἰς τὰ μεταλλεῖα καὶ εἰς τὰ ὑφαντήρια (1778). Βραδύτερον ἔγινε προσπάθεια νὰ χρησιμοποιήσουν αὐτὴν διὰ τὴν κίνησιν ἀμαξῶν ἢ πλοίων. Ἄλλ' ἡ ἔλλειψις ὑποστηρίξεως ἐκ μέρους τῆς κυβερνήσεως καθυστέρει τὴν ἐφεύρεσιν. Ἡ μελέτη τοῦ ἠλεκτρισμοῦ φέρει εἰς διαφόρους παρατηρήσεις καὶ εἰς ἀνακάλυψιν τοῦ **ἀλεξι-κεραύνο** ὑπὸ τοῦ ἀμερικανοῦ **Φραγκλίνου**, τοῦ πρώτου πρακτικοῦ πορίσματος τῶν μελετῶν αὐτῶν.

Ἡ **Χημεία** ἀναπτύσσεται εἰς ἐπιστήμην ὑπὸ τοῦ **Λαβουάζιέ** (Lavoisier, 1743—1794), ὁ ὁποῖος ὀρίζει τὴν μέθοδόν της. Διαπιστώνει,

ὅτι ἡ ὕλη δύναται νὰ ἀλλάσῃ μορφήν, ἀλλὰ ὅτι διατηρεῖ πάντοτε τὸ βάρος, ἀποδεικνύει, ὅτι ὁ ζυγὸς εἶναι ἀλάνθαστος ὄργανον εἰς πᾶσαν χημικὴν ἔρευναν. Ὁ Λαβραζιὲ ἐξηκρίβωσε τὴν σύνθεσιν τοῦ ἀέρος καὶ τὴν σημασίαν τοῦ ὀξυγόνου εἰς τὴν καῦσιν. Ἐπίσης κατώρθωσε δι' ἀναλύσεως καὶ συνθέσεως νὰ δείξῃ τὰ συστατικὰ τοῦ ὕδατος.

Αἱ φυσιολογικαὶ ἐπιστῆμαι σημειώνουν ἐπίσης μεγάλας προόδους. Ὁ σουηδὸς **Λινναῖος** (Linné, 1707 – 1778) ἐμελέτησε τὸ φυτικὸν βασίλειον καὶ εἰσήγαγε γενικὸν σύστημα ταξινομήσεως τῶν φυτῶν καὶ ὀνοματολογίαν, ἡ ὁποία ἔγινε δεκτὴ γενικῶς καὶ χρησιμοποιεῖται ἀκόμη σήμερον. Φήμην μεγάλου φυσιολόγου ἀπέκτησε καὶ ὁ γάλλος **Μπυφφὸν** (Buffon, 1709 – 1788), τοῦ ὁποίου τὰ συγγράμματα πλὴν τῆς ἐπιστημονικῆς ἀξίας εἶναι ἐξαίρετα λογοτεχνήματα.

Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Οἱ σοφοὶ τοῦ 17ου αἰῶνος, ὁ Descartes, ὁ Spinoza, ὁ Leibniz, ἐδέχοντο ἀκόμη, ὅτι ὁ ἄνθρωπος φέρει ἐκ γενετῆς μερικὰς γνώσεις, τὰς λεγομένας ἐμφύτους ἐννοίας, ὅπως εἶναι ἡ ἔννοια τοῦ Θεοῦ, τοῦ ἀγαθοῦ, τῆς οὐσίας τοῦ τελείου κλπ., καὶ ὅτι ἀναλύοντες αὐτὰς δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν ὀρθὴν ἀντίληψιν περὶ τῆς φύσεως καὶ τῆς προελεύσεως τοῦ κόσμου, περὶ τῶν καθηκόντων τοῦ ἀνθρώπου, χωρὶς νὰ ζητήσωμεν τὴν βοήθειαν τῆς ἐμπειρίας. Γενικῶς οἱ παλαιότεροι σοφοὶ εἶχον δώσει μεγαλυτέραν σημασίαν εἰς τὴν διάνοιαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐδέχοντο, ὅτι ἡ βαθυτέρα οὐσία τοῦ παντὸς εἶναι τὸ πνεῦμα.

Κατὰ τῆς δοξασίας αὐτῆς ἔγινε ζωηρὰ ἀντίδρασις τὸν 18ον αἰῶνα. Ὁ διάσημος ἄγγλος φιλόσοφος **Τζὼν Λὸκ** (John Locke, 1632 – 1704), τοῦ ὁποίου ἐγνωρίσαμεν τὰς πολιτικὰς ιδέας, ὑπεστήριξεν, ὅτι αἱ γνώσεις μας ἔχουν ἀρχὴν τὴν ἐμπειρίαν. Ἐμψυτοὶ ἔννοιαὶ δὲν ὑπάρχουν, ἀντιθέτως ὅλαι αἱ γνώσεις μας, ἀκόμη καὶ αἱ πλέον ἀφηρημέναι ἔννοιαὶ, πηγὴν ἔχουν τὰ αἰσθήματα καὶ τὴν ἐπεξεργασίαν αὐτῶν εἰς τὴν νόησιν. Ὅθεν ἡ περὶ φημος ἀρχὴ οὐδὲν ἐν τῆ νοήσει, ὁ μὴ πρότερον ἐν τῆ αἰσθήσει. Τοιοῦτοτρόπως ἐδίδετο πολὺ μεγάλη σημασία εἰς τὰς αἰσθήσεις καὶ εἰς τὸν ἔξωτερικὸν κόσμον, ὁ ὁποῖος ἐνεργεῖ ἐπὶ τῶν αἰσθήσεων. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 17ου αἰῶνος ἐνισχύθη ἡ δοξασία αὐτὴ καὶ οἱ γάλλοι

φιλόσοφοι και ψυχολόγοι έδίδαξαν, ότι αι γνώσεις μας προέρχονται από τας αισθήσεις μόνον και τέλος, ότι ή βασική ουσία του κόσμου είναι ή ύλη. Τοιουτοτρόπως έπεκράτησαν, εις την Γαλλίαν ιδίως, **αισθησιαρχικαί και υλιστικαί αντιλήψεις**.

Η τάσις αύτη δέν ήργησε να γεννήση αντίδρασιν. Ο γερμανός **Έμμανουήλ Κάντ** (Kant, 1724—1804), επεχείρησε να αποδείξη, ότι είχαν άδικοι οι όπαδοί των δύο αντίθετων αντιλήψεων. Το βασικόν σφάλμα των παλαιότερων φιλοσόφων ήτο κατά τον Κάντ, ότι έπίστευον, ότι το λογικόν του ανθρώπου ήτο κατά τον Κάντ, ότι έπίστευον, ότι το λογικόν του ανθρώπου ήτο ικανόν να λύση τα μεγάλα προβλήματα της φιλοσοφίας, την προέλευσιν του κόσμου, την άρχην και την ουσίαν της ψυχής. Πρέπει κατά τον Κάντ να αντιστρέψωμεν το πρόβλημα, να εξετάσωμεν δηλαδή, αν το λογικόν μας είναι εις θέσιν να λύση τα προβλήματα αυτά. Η φιλοσοφία πρέπει να άρχιση από την κριτικήν του λογικού του ανθρώπου. Διά τουτο ή φιλοσοφία του Κάντ ονομάζεται **κριτική φιλοσοφία** και το κύριον έργον του επιγράφεται: **Κριτική του καθαρού λόγου**. Ο Κάντ φθάνει εις το συμπέρασμα, ότι είναι ματαιοπονία να θέλωμεν να λύσωμεν με το λογικόν τα παλαιά προβλήματα της μεταφυσικής και ότι το κύριον έργον της φιλοσοφίας είναι ή ήθική. Ο ίδιος έδίδαξε την καθαράν ήθικήν, ότι δηλαδή ή αξία των πράξεων εξαρτάται από την διάθεσιν, από την ήθικήν βούλησιν.

Ο Κάντ έδωσε νέαν κατεύθυνσιν εις την φιλοσοφίαν, ή όποία ώνομάσθη **ιδεαλισμός**, και όπως κατά την αρχαιότητα από τον Σωκράτην, ούτω κατά το τέλος του 18ου και την αρχήν του 19ου αιώνος από τον Κάντ εξήλθεν ολόκληρος γενεά φιλοσόφων, των όποιων οι σημαντικότεροι είναι ο **Φίχτε** (Fichte, 1762—1814), **Σέλλιγγ** (Schelling, 1775—1854) και ο **Χέγκελ** (Hegel, 1770—1831).

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ (1453—1821)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ΄

ΜΕΓΙΣΤΗ ΙΣΧΥΣ ΤΗΣ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

ΑΙ ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΙΣ ΜΩΑΜΕΘ Β΄

Ὁ Μωάμεθ Β΄ (1451—1481) ἀφοῦ τὸ 1453 ἐκυρίευσεν τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὸν προμαχῶνα τῆς Βαλκανικῆς, ἐνεφανίσθη ὡς θεία μάστιξ τῶν δυναστειῶν τῆς Ροῦμελῆς καὶ τῆς Ἀνατολῆς. Μετ' ὀλίγον ὅλη σχεδὸν ἡ Ἑλληνικὴ Χερσόνησος ὑπέκυψεν εἰς τοὺς Ὀθωμανούς.

Ὁ Μωάμεθ κατέλυσε τὸ κράτος τῶν Παλαιολόγων εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ὁ Ἑωμᾶς Παλαιολόγος ἐδραπέτευσεν εἰς τὴν Εὐρώπην, ὅπου βραδύτερον ὁ υἱὸς του Ἀνδρέας ἐπώλησε τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ Βυζαντίου δικαιώματά του εἰς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Κάρολον Ε΄, ὁ ὅποιος ὠνειρεύετο σταυροφορίαν κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν. Κατελήφθησαν συγχρόνως τὰ φραγκικὰ κράτη τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν Θηβῶν, ἐνῶ ἀπὸ τοὺς Ἑνετοῦς οἱ Τούρκοι ἀπέσπασαν τὴν Εὐβοίαν (1415) καὶ τὴν Χίον, ἀπὸ τοὺς Γενοάτας τὴν Λέσβον. Τοιούτοτρόπως τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ὑπέκυψεν εἰς τοὺς Τούρκους ἤδη πρὸ τοῦ τέλους τοῦ 15ου αἰῶνος. Οἱ Ἑνετοὶ διετήρουν ἀκόμη τὴν Κύπρον, τὴν Κρήτην καὶ τὰς Ἰονίους νήσους καθὼς καὶ λιμένας τινὰς τῆς Πελοποννήσου ὅπως καὶ τὴν Ναύπακτον, ἡ δὲ Ρόδος κατείχετο ὑπὸ τῶν ἱπποτῶν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου.

Πρὸς δυσμὰς ὁ Μωάμεθ προσέβαλε τὸ 1456 τὸ Βελιγράδιον

καὶ παρὰ τὰ ἀνδραγαθήματα τοῦ περιφήμου βοεβόδα τῆς Τρανσυλβανίας Ἰωάννου Οὐνιάδου ἡ Σερβία ὑπέκυψε, διότι οἱ γαιοκτήμονες τῆς Σερβίας, οἱ β ο γ ι ά ρ ο ι, ὀρθόδοξοι τὸ θρήσκευμα, ἐπροτίμησαν τὴν κυριαρχίαν τοῦ σουλτάνου. Μόνον τὸ Βελιγράδιον, τὸ ὁποῖον ὑπερήσπισεν ἡρωικῶς ὁ Ἰωάννης Οὐνιάδης δὲν παρεδόθη εἰς τοὺς Τούρκους. Ἡ Σερβία ἔγινε τουρκικὴ ἐπαρχία τὸ 1459 καὶ τὸ 1464 κατελήφθη ἡ Βοσνία καὶ μετ' ὀλίγον ἡ Ἑρζεγοβίνη. Εἰς τὴν βόρειον Ἀλβανίαν ὁ περίφημος Σκενδέρμπεης κατεφρόνει τὴν ἰσχὺν τῶν Ὀθωμανῶν. Ἀλλ' ὅταν ἀπέθανε γέρον ἤδη, ἡ χώρα περιήλθεν εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ σουλτάνου (1467).

Οἱ Τούρκοι ἀπέβαινον ἤδη κίνδυνος διὰ τὴν Εὐρώπην. Κατὰ τὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν Ἑνετῶν ὁ τουρκικὸς στρατὸς εἰσέδυσεν εἰς τὴν ἐνετικὴν ἐπαρχίαν τοῦ Φριούλ, κατέλαβε τὴν γέφυραν τῆς Γκορίτσιας ἐπὶ τοῦ Ἰζόντιο καὶ τὸ τουρκικὸν ἱππικὸν ἐπέδραμε τὴν ἐνετικὴν πεδιάδα. Τὸ 1480 ὁ τουρκικὸς στόλος κατέλαβεν αἰφνιδιαστικῶς τὸ Ὀτράντο, ἐφόνευσε τὸν διοικητὴν καὶ ἀπήγαγε 12 χιλ. αἰχμαλώτους.

Τὸ 1481, ὅταν ἀπέθανεν ὁ Μωάμεθ, ὅλη ἡ Μ. Ἀσία καὶ ὅλη ἡ χώρα μεταξὺ τοῦ Σάβου, τοῦ Δὸν καὶ τοῦ Ταινάρου (ἐκτὸς τοῦ Μαυροβουνίου, τῆς Δαλματίας καὶ τῆς Μάνης) εἶχον γίνεи τουρκικαί.

Αἱ κατακτήσεις τοῦ 15τ' αἰῶνος

Αἱ κατακτήσεις τῶν Ὀθωμανῶν ἐξηκολούθησαν καὶ κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα. Διὰ τοῦτο οἱ δύο οὗτοι αἰῶνες, ὁ 15ος καὶ 16ος, εἰς τὴν ἱστορίαν ὀνομάζονται αἰῶνες τῶν μεγάλων τουρκικῶν κατακτήσεων. Εἰς τὸ ὕψιστον σημεῖον ἔφθασεν ἡ ἰσχὺς τῶν Ὀθωμανῶν ἐπὶ τῶν δύο Σουλτάνων Σελιμ Α' καὶ Σουλεῦμάν Β'.

Ὁ Σελιμ Α' (1512 - 1520) ἦτο ἄγχιος καὶ αἰμοχαρὴς. Κατέλαβε τὸν θρόνον διὰ στάσεως κατὰ τοῦ πατρὸς του Βαγιαζίτ, τὸν ὁποῖον πιθανῶς ἐδολοφόνησεν, ὅπως καὶ τοὺς πλησιεστέρους συγγενεῖς του.

Πρῶτος μεταξὺ τῶν σουλτάνων συνέλαβε τὸ σχέδιον νὰ ἐξισλαμίση τοὺς κατοίκους τῆς αὐτοκρατορίας. Τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος διέτρεξε τότε σοβαρώτατον κίνδυνον, τὸν ὁποῖον ἀπέτρεψεν ἡ ἐπιτήδειος πολιτικὴ τοῦ πατριαρχείου.

Ὁ Σελιμ κατέκτησε τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον. Τὰς χώρας

ταύτας ἐξουσίαζον μογγόλοι ἵππεις, οἱ καλούμενοι Μ α μ ε λ ο ὦ κ ο ι (δοῦλοι), τοὺς ὁποίους οἱ Χαλίφαι τῆς Βαγδάτης εἶχον προσλάβει ὡς μισθοφόρους κατὰ τοὺς μέσους χρόνους. Ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν ἔφερε τὸν τίτλον τοῦ σουλτάνου τῆς Αἰγύπτου καὶ ἐξουσίαζε τὴν Συρίαν. Οἱ Μ α μ ε λ ο ὦ κ ο ι ἠτήθησαν παρὰ τὸ Χαλέπιον καί, ὅταν ὁ Σελλίμ εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν ταύτην, ὁ ἱεροκῆρυξ τοῦ μεγάλου τεμένουσ προσεφώνησεν αὐτὸν ὑ π η ρ ἔ τ η ν τ ὶ ν δ ὺ ο ἰ ε ρ ῶ ν π ὄ λ ε ω ν Μ ἔ κ κ α ς κ αὶ Μ ε δ ι ν ᾶ ς. Οὕτω οἱ σουλτάνοι τῆς Τουρκίας ἔλαβον τὸν τίτλον τοῦ Χαλίφου, δηλαδὴ τοποτηρητοῦ τοῦ Προφήτου.

Ὁ Σουλεῦμάν Β' (1520) — 1566) εἶναι ὁ ὀνομαστότερος τῶν Τούρκων δυναστῶν, σύγχρονος Καρόλου Ε', Φραγκίσκου Α', τοῦ πάπα Λέοντος Γ' καὶ τοῦ Λουθήρου. Εὐρωπαῖοι συγγραφεῖς διέλαβον ἐκτενῶς περὶ αὐτοῦ, εὐρωπαῖοι ζωγράφοι ἀπεικόνισαν αὐτὸν καὶ σφύζονται μακρὰ ἐκθέσεις τῶν βενετῶν πρεσβευτῶν περὶ αὐτοῦ. Οἱ Εὐρωπαῖοι ὀνόμασαν αὐτὸν Μ ε γ α λ ο π ρ ε π ῆ (Magnifique) καὶ οἱ Τούρκοι Γ ι α β ο ὺ ς (ἄξιον) καὶ Κ α ν ο υ ν ἰ (νομοθέτην).

Ὁ Σουλεῦμάν διεκρίθη ὡς πολεμιστὴς, ὡς προστάτης τῶν γραμμάτων καὶ νομοθέτης. Μόλις ἀνέλαβε τὴν βασιλείαν, κατέρριψε τὰ δύο προπύργια τοῦ χριστιανισμοῦ, τὸ Β ε λ ι γ ρ ᾶ δ ι ο ν καὶ τὴν Ρ ὁ δ ο ν. Τὸ 1521 ὁ Σουλεῦμάν μετὰ πολιορκίαν ἕξ ἑβδομάδων ἔγινε κύριος τοῦ Βελιγραδίου, τὸ ὁποῖον διὰ πρώτην φορὰν ἔπεσεν εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων μετὰ μακροῦς καὶ πεισματώδεις ἀγῶνας. Ἡ Ρόδος ἔπεσε μετὰ κρατερὰν ἀντίστασιν τῶν ἵπποτῶν, οἱ ὁποῖοι ἀποχωρήσαντες ὑπόσπονδοι ἐκ τῆς νήσου ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Μάλταν (1522). Ἡ δύναμις τῶν Ὀθωμανῶν ἔφθασε τότε εἰς μεγάλην ἀκμὴν καὶ οἱ εὐρωπαῖοι ἡγεμόνες ἐπεξήτησαν τὴν συμμαχίαν τοῦ Σουλεῦμάν. Ὁ βσιλεὺς τῆς Γαλλίας Φραγκίσκος Α' ἠττηθεὶς (μάχη Παντίας 1525) εἰς τὴν Ἰταλίαν ὑπὸ Καρόλου Ε' καὶ αἰχμαλωτισθεὶς ἔστειλεν ἀπεσταλμένον εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπικαλούμενος τὴν συνδρομὴν τοῦ ἰσχυροῦ σουλτάνου. Σφύζονται ἐπιστολαὶ τοῦ Σουλεῦμάν, εἰς τὰς ὁποίας πλήρης ἀσιατικοῦ κόμπου ὁμιλεῖ περὶ τῆς δυνάμεώς του.

Ὁ σουλτάνος προσέβαλε μετὰ ταῦτα τὴν Οὐγγαρίαν (1526). Μὲ τὸ ἰσχυρὸν καὶ φιλοπόλεμον περικὸν τῶν Γενιτσάρων, μὲ τὸ τοξοφόρον ἵπικὸν τῶν Ἀκιντζήδων, τὸ πυροβολικὸν καὶ τὸ σῶμα τῶν σκα-

πανέων οἱ Τοῦρκοι ἔγιναν ἐπικίνδυνοι διὰ τὴν Εὐρώπην. Ἀνερχόμενοι τὴν ὁδὸν τοῦ Δουνάβεως ἐξήτησαν νὰ τὴν πλήξουν εἰς τὴν καρδίαν. Εἰς τὴν περίφημον μάχην τοῦ Μοχάτς συνειβήθη τὸ οὐγγρικὸν ἱππικόν, ὁ βασιλεὺς τῆς Οὐγγαρίας Λουδοβίκος ἐφρονεῦθη καὶ οἱ Τοῦρκοι εἰσῆλθον εἰς τὴν Βούδαν καὶ κατασκευάσαντες πελωρίαν γέφυραν διέβησαν τὸν Δούναβιν καὶ κατέλαβον τὴν Πέσταν. Τότε οἱ Οὐγγροὶ εὐγενεῖς ἔδωκαν τὸ στέμμα τῆς Οὐγγαρίας εἰς τὸν ἀρχιδούκα τῆς Αὐστρίας Φερδινάνδον, ἐνῶ ὁ Σουλεϊμὰν ὑπεστήριξε τὸν ἀνταγωνιστὴν ἐκείνου Ἰωάννην Ζαπόλιαν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἀρχιδούξ κατὰ τὴν ἀπουσίαν του κατέλαβε τὴν Πέσταν, ὁ Σουλεϊμὰν παρεσκεύασε μεγάλην ἔκστρατείαν κατὰ τῆς Αὐστρίας καὶ προήλασε μέχρι τῶν προθύρων τῆς Βιέννης. Μετ' ὀλίγον 250 χιλ. στρατοῦ μετ' 300 τη- 1527
λεβόλα περιεκύκλωσαν τὴν αὐστριακὴν πρωτεύουσιν, τὴν ὁποίαν ὑπερῆσπιζον 16 χιλ. στρατὸς μετ' 72 τηλεβόλα. Ἄλλ' οἱ Τοῦρκοι ὑπεχώρησαν πρὸ τῆς ἀνωτέρας πολεμικῆς τέχνης τῶν Εὐρωπαίων.

Ἡ κατάληψις τῆς Ρόδου ἤνοιξεν εἰς τοὺς μωαμεθανοὺς τὴν ἀνατολικὴν Μεσόγειον. Ὁ σουλτάνος διώρισε τότε ὀργανωτὴν καὶ διοικητὴν τοῦ στόλου του τὸν περίφημον πειρατὴν ἀρχοντα τοῦ Ἀλγερίου Χαϊρεδὶν Βαρβαρόσσαν. Ἡ τουρκικὴ ἀρμάδα εἶδε τότε ἡμέρας δόξης καὶ οἱ ἀλγερινοὶ πειραταὶ διέσπειραν τὸν τρόμον εἰς τὴν Μεσόγειον λαφυραγωγοῦντες τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα καὶ ἀπάγοντες αἰχμαλώτους τοὺς ἐπιβάτας. Διὰ ταῦτα ἡ κατὰ τῆς Τύνιδος ἔκστρατεία Καρόλου τοῦ Ε' ἔλαβε χαρακτῆρα σταυροφορίας. Τὸ φρούριον κατελήφθη ὑπὸ τῶν χριστιανῶν, ὁ Χαϊρεδὶν ἐξεδιώχθη ἀπὸ τὴν Τύνιδα καὶ χιλιάδες αἰχμαλώτων ἠλευθερώθησαν.

Ἐπὶ τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Σουλεϊμὰν Σελλίμ Β' (1566—1574) οἱ Τοῦρκοι κατέλαβον τὴν Κύπρον ἐκδιώξαντες τοὺς Ἑνετοὺς. Ὁ τουρκικὸς στόλος ἠπειλεῖ ἤδη τὴν Κρήτην καὶ τὰ παράλια τῆς Δαλματίας. Τότε ὁ Πάπας Πίος Ε' ἤνωσεν εἰς ἱερὰν συμμαχίαν τὴν Ἑνετίαν, τὴν Ἰσπανίαν καὶ τοὺς ἱππώτας τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου. Ναύαρχος τοῦ ἠνωμένου χριστιανικοῦ στόλου ἦτο ὁ ἑτεροθαλὴς ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως τῆς Ἰσπανίας Φιλίππου Β' Δὸν Ἰωάννης ὁ Αὐστριακὸς (Don Juan d'Austria) μόλις εἰκοσιδύο ἔτων, ἀλλ' ἦδη ἔνδοξος ἀπὸ τοὺς πολέμους κατὰ τῶν πειρατῶν τῆς Ἀφρικῆς. Ὁ χρι-

στιανικός στόλος προσέβαλε κατά την είσοδον τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου τὸν μοαμεθανικὸν ἀποτελούμενον ἀπὸ Αἰγυπτίους, Ἀλγερινούς καὶ Τούρκους καὶ κατὰ τὴν ἐπακολουθήσαν ναυμαχίαν, ἡ ὁποία εἶναι μία τῶν ἀξιολογωτάτων τῆς ἱστορίας, ὁ μοαμεθανικὸς στόλος κατεστράφη ὁλοσχερῶς. Ὁ χριστιανικὸς κόσμος ἐχαιρέτησε τὸν Ἰωάννην τὸν Αὐστριακὸν ὡς θεόπεμπτον σωτῆρα. Αὕτη εἶναι ἡ 1571 ὀνομαστὴ **Ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου** (Lepanto, 1571). Ἡ ἀποτυχία τῆς Βιέννης καὶ ἡ καταστροφή εἰς τὴν Ναύπακτον ἔθεσαν φραγμὸν εἰς τὴν τουρκικὴν ἐξάπλωσιν καὶ τὸν 17ον αἰῶνα ἤδη ἀρχίζει ἡ ἐσωτερικὴ παρόλυσις.

ΑΝΑΧΑΙΤΙΣΙΣ ΤΩΝ ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΩΝ

Μετὰ τοὺς μεγάλους σουλτάνους τοῦ 16ου αἰῶνος, τὸν Σελίμ Α' καὶ τὸν Σουλεῦμάν Β' αἱ κατακτήσεις τῶν Τούρκων κατ' οὐσίαν ἐσταμάτησαν. Ἡ εἰρήνη τοῦ 1606 πρὸς τὴν Αὐστρίαν συναφθεῖσα ἐπὶ τῆς βάσεως τοῦ status quo ante, εἶχε θέσει τέρμα εἰς τὴν τουρκικὴν ἐπιδρομὴν. Ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς τῆς ἀρχῆς διτηρήθη ἐπὶ τι διάστημα ὑπὸ τὴν μορφὴν τῆς ὀρεμῆς πρὸς διαρπαγὴν, ἡ ὁποία ὁμως ὑπεχώρησεν εἰς τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ἀπολαύσεως τῶν κεκτημένων. Στάσεις τῶν Γεντισάρων καὶ μηχανορραφαί τοῦ χαρμεῖου ὑπέσκαπτον τὴν τουρκικὴν ἰσχύν, ὥστε ἤδη κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 17ου αἰῶνος τὸ διορατικὸν βλέμμα τῶν εὐρωπαίων διπλωματῶν διέβλεπε τὸ σπέρμα τῆς παρακμῆς.

Ὁ περιβόητος σουλτάνος **Μουράτ Δ'** (1623—1640), σύγχρονος τοῦ Ρισελιέ, μὲ βίαια μέσα καὶ παροδικῶς μόνον ἀνεχαίτισε τὴν προιοῦσαν ἐσωτερικὴν ἀποσύνθεσιν. Αἱ κεφαλαὶ τῶν μεγάλων βεζιρῶν ἔπιπτον ὡς ἐπὶ Σελίμ τοῦ αἰμοχαροῦς καὶ τὸ πρῶτον ἀπεκεφαλίσθη ὁ Σεῖχουλισλάμης καὶ ὁ πατριάρχης **Κύριλλος Λούκαρης** ἔπεσε θῦμα τῆς θηριωδίας τοῦ σουλτάνου καὶ τῶν ραδιουργιῶν τῶν Ἰησουϊτῶν τοῦ Γαλατᾶ.

Ἡ εἰρήνη διτηρήθη ἐπὶ τεσσαράκοντα ἔτη λόγῳ τῆς ἀναρχίας εἰς τὸ κράτος καὶ τῆς ἐξασθενήσεως τοῦ πολεμικοῦ φρονήματος.

ΟΙ ΚΙΟΠΡΟΥΑΝΔΕΣ (1656-1691)

Τὴν ἀναρχίαν ἐσταμάτησαν ἐπὶ τινὰ καιρὸν κατὰ τὸ δεῦτερον

ἡμισυ τοῦ 17ου αἰῶνος οἱ ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Κιοπρουλήδων μεγάλοι βεζύροι.

Ὁ ἐνεργητικὸς σουλτάνος Μωάμεθ Δ' (1648 — 1687) ἐκάλεσεν ὡς βεζύρην τὸν πρῶτον Κιοπρουλήν, τὸν Μεχμέτ, ὁ ὁποῖος ἴδρυσεν, οὕτως εἰπεῖν, πραγματικὴν δυναστείαν μεγάλων βεζυρῶν. Οἱ Κιοπρουλήδες ἦσαν μουσουλμᾶνοι ἄλβανοί, ἐγκατεστημένοι εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν.

Ὁ πρῶτος ἀπ' αὐτοὺς Μεχμέτ Κιοπρουλής, πρῶην βοηθὸς

Ἡ Τουρκία τὸν 17ον αἰῶνα.

μαγεῖρου εἰς τὸ ἀνάκτορον (σαράϊ), ἐβδομηκοντούτης ἤδη, μὴ γνωρίζων γραφὴν καὶ ἀνάγνωσιν, ἦτο δραστήριος μέχρις ἀγριότητος καὶ εἶχεν ἔμφυτον εὐφυΐαν, ἐπεβλήθη καὶ ἤσκησε δικτατορικὴν ἐξουσίαν. Ἀπεκεφάλισεν ἢ ἔρριψεν εἰς τὸν Βόσπορον κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ἀρχῆς του 4 χιλιάδας καὶ εἰς 30 χιλιάδας ὑπολογίζουσι τὰ θύματα τῆς πενταετοῦς βεζυρσίας του (1656—1661). Μεταξὺ τῶν θυμάτων ἦτο καὶ ὁ Πατριάρχης Παρθένιος.

ΚΑΤΑΛΗΨΙΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ (1645-1669)

Καθ' ὃν χρόνον ὁ Τριακονταετῆς πόλεμος ἐμαίνετο εἰς τὴν Εὐρώπῃν, οἱ Τούρκοι παρεσκευάσαν μεγάλην ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Κρήτης, τὴν ὁποίαν κατεῖχον οἱ Ἑνετοί. Ἀποβιβασθέντες τὸ 1645 εἰς τὴν νῆσον κατέλαβον ἀμέσως τὰ Χανιά καὶ τὴν Σούδαν καὶ τὸ 1648 ἤρχισαν τὴν πολιορκίαν τοῦ Μεγάλου Κάστρου, δηλαδὴ τοῦ Ἡρακλείου (Candia). Αἱ ἐπιθέσεις τῶν Τούρκων ἐθραύσθησαν πρὸς τῆς ἐπιμονῆς καὶ τῆς ἀνδρείας τῶν ὑπερασπιστῶν τοῦ φρουρίου καὶ ἡ πολιορκία, διαρκέσασα ἐκ διαλειμμάτων 25 ἔτη, ἔγινεν ὀνομαστή.

Ἐπὶ τῶν Κιοπρουλήδων οἱ Τούρκοι ἐνέτειναν τὰς προσπάθειάς των. Τὸ 1666 ἐξεστράτευσεν αὐτοπροσώπως ὁ δεύτερος Κιοπρουλῆς, ὁ Ἀχμέτ, υἱὸς τοῦ πρώτου, ἀνὴρ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν πατέρα του ἀνεπτυγμένος καὶ ἡπιώτερος, ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ ὡς διερχομένα τὸν Ἑλληνα Παναγιώτην Νικουσίον. Τὴν ἄμυναν διητύθουνεν ὁ ὀνομαστὸς ἐνετὸς στρατηγὸς Φραγκίσκος Μοροζίνης.

Συγχρόνως, διὰ νὰ παρακωλύσουν οἱ Τούρκοι πᾶσαν βοήθειαν τῶν Εὐρωπαίων πρὸς τοὺς Ἑνετούς, εἰσέβαλον τὸ 1663 μὲ 250.000 στρατὸν καὶ 145 τηλεβόλα εἰς τὸ ὑπὸ τῶν Αὐστριακῶν κατεχόμενον τμήμα τῆς Οὐγγαρίας. Ὁ Πάπας ἐκάλεσε τὸν χριστιανικὸν κόσμον εἰς βοήθειαν τοῦ αὐτοκράτορος Λεοπόλδου Α'. Μόνος ὁ Λουδοβίκος ΙΔ' ἔστειλεν 6000 ἄνδρας καὶ ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἐνικήθη εἰς ἀποφασιστικὴν μάχην, τῆς ὁποίας τὴν ἔκβασιν ἔκρινεν ἡ ἀκατάσχετος ὁρμὴ τῶν «κορασιῶν», ὅπως ἐξέλαβεν ὁ μέγας βεζύρης τοὺς περικοφίλους ἱππεῖς τοῦ Λουδοβίκου.

Ἄλλ' αὐτὸ δὲν ἔσωσε τὸ Κάστρον (Ἡράκλειον). Τὴν 27 Σεπτεμβρίου τοῦ 1669 ὁ Μοροζίνης ἠναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ, ἀφοῦ εἶχεν ὑποστῆ 63 ἐπιθέσεις καὶ ἐπεχείρησεν 80 ἐξόδους. Οἱ 1669 Τούρκοι ἔχασαν 100.000 ἀνθρώπους, οἱ Ἑνετοὶ 30.000. Εἰς τὸ Κάστρον εἶχον ἀπομείνει μόνον 4000. Τὰς διαπραγματεύσεις διητύθουνεν ὁ Νικουσίος. Ἀπὸ τότε ἡ Κρήτη ὑπετάχθη εἰς τοὺς Τούρκους.

ΠΟΛΙΟΡΚΙΑ ΤΗΣ ΒΙΕΝΝΗΣ

Ὁ νέος μέγας βεζύρης Καρὰ Μουσταφᾶς, γαμβρὸς ἐπ' ἀδελφῆ τοῦ Ἀχμέτ καὶ διάδοχος ἐκείνου, ἐχρησιμοποίησε τὴν ἀνεργονη-

θεΐσαν δύναμιν τῆς Τουρκίας διὰ μεγάλην ἐπιχείρησιν κατὰ τῆς Εὐρώπης φιλοδοξῶν νὰ ἐπιτύχῃ ὅ,τι δὲν κατώρθωσε πρὸ ἑνὸς αἰῶνος ὁ Μεγαλοπρεπὴς Σουλεϊμάν. Ἦτο ματαιόδοξος, ἀπληστος εἰς πλοῦτον καὶ ἡ πολυτέλειά του ὑπερέβαινε τὴν σουλτανικὴν.

Ἡ Αὐστρία εὐρίσκετο εἰς ἀδυναμίαν ἔνεκα τοῦ ἐναντίου αὐτῆς πολέμου τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ'. Οἱ εὐγενεῖς τῆς Οὐγγαρίας εἶχον ἐξεγερθῆ κατὰ τοῦ Λεοπόλδου, διὰ νὰ ὑπερασπίσουν τὰς ἐλευθερίας καὶ τὸν προτεσταντισμὸν τῶν, καὶ ἐκάλεσαν, παρακινούμενοι ὑπὸ τοῦ ἰσχυροτέρου ἔξ αὐτῶν Τέκελι (Tækeeli), τοὺς ὀθωμανοὺς εἰς βοήθειαν (1683).

Ὁ Καρᾶ Μουσταφᾶς εἰσέβαλε μὲ 200.000 εἰς τὴν Οὐγγαρίαν, δὲν συνήντησεν ἀντίστασιν καί, ὑπερήφανος διὰ τὰς ταχείας ἐπιτυχίας του, ἐνεφανίσθη πρὸ τῆς Βιέννης, τὴν ὁποίαν ὑπερήσπιζον 10 χιλιάδες στρατὸς καὶ ὠπλισμένοι πολῖται ὡς καὶ φοιτηταί. Ἐπὶ 60 ἡμέρας ἡ ἄμυνα ἦτο ἥρωικὴ καὶ ἡ ἐπίθεσις μανιώδης. Σχεδὸν 1683 ὅλοι οἱ προμαχῶνες εἶχον κυριευθῆ ἢ ἀνατιναχθῆ μὲ ὑπονόμεους. Οἱ Γενίτσαροι ἐξήτουν τὴν γενικὴν ἔφοδον. Ἄλλ' ὁ Μουσταφᾶς μὴ θέλων νὰ περιέλθουν εἰς τὰς χεῖρας αὐτῶν οἱ πλούσιοι θησαυροὶ τῆς αὐστριακῆς πρωτεύουσος ἀνέβαλλε καὶ ἡ φιλαργυρία του ἐπέτρεψεν εἰς τὸν αὐστριακὸν στρατὸν, ἰδίως εἰς τὸ πολωνικὸν ἰπικὸν ὑπὸ τὸν βασιλεῖα Ἰωάννην Σοβιέσκι, νὰ φθάσῃ ἐγκαίρως.

Οἱ Γενίτσαροι ἐτράπισαν εἰς φυγὴν ἐγκαταλείψαντες 300 τηλεβόλα (μάχη Κάλενμπεργ, 1683). Πανικόβλητος ὁ τουρκικὸς στρατὸς ὑπεχώρησεν ἐν ἀταξίᾳ καὶ μόλις εἰς τὸ Βελιγράδιον κατώρθωσε νὰ ἀνασυνταχθῆ. Τοιοῦτοτρόπως ἀπέτιχεν ἡ τελευταία ἀπόπειρα τῶν Ὄθωμανῶν κατὰ τῆς Εὐρώπης καὶ ὁ χριστιανικὸς κόσμος ἠλόγησε τὸ ὄνομα τοῦ Ἰωάννου Σοβιέσκι, ὅπως πρὸ αἰῶνος τοῦ συνωνύμου του νικητοῦ τῆς Ναυπάκτου.

○ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΣΥΝΑΣΠΙΣΜΟΣ ΤΟΥ 1684

Μετὰ τὴν τελευταίαν πρὸ τῆς Βιέννης ἀποτυχίαν (1683) ἡ δύναμις τῶν Ὄθωμανῶν ἤρχισε νὰ καταρρέῃ. Ἀπεδείχθη, ὅτι ὁ εὐρωπαϊκὸς στρατὸς εἶναι ἀνώτερος τοῦ τουρκικοῦ εἰς τὸν ἐξοπλισμὸν, τὴν ὀργάνωσιν καὶ τὸ ἠθικόν.

Ἐνθαρρυνθέντες ἀπὸ τὴν ἐπιτυχίαν οἱ Χριστιανοὶ ἠγεμόνες, ὁ

αυτοκράτωρ τῆς Αὐτρίας, ὁ βασιλεὺς τῆς Πολωνίας, ὁ Πάπας, ἡ Ἐνετία, ὡς καὶ οἱ Ἰππῶται τῆς Μάλτας ἐσημάτισαν, μεσολαβήσει τοῦ Πάπα, Ἱερὰν Συμμαχίαν, ὀνομασθεῖσαν δεκάτην τετάρτην σταυροφορίαν, εἰς τὴν ὁποίαν εἰσῆλθε τὸ 1686 καὶ ἡ ὀρθόδοξος Ρωσσία.

Ἐπὶ τὸν πόλεμον διήρκεσε 16 ἔτη. Οἱ Τούρκοι προσβληθέντες ἀπὸ ὅλα τὰ σημεῖα ὑπέστησαν καταστροφάς. Εἰς τὴν Οὐγγαρίαν νικηθεὶς ὁ Τέκελι κατέφυγεν εἰς τὴν Τουρκίαν. Ὁ αὐτοκρατορικὸς στρατὸς κατέλαβε τὴν Βούδα, ἡ δὲ οὐγγρική βουλή ἐκήρυξε τὸ οὐγγρικὸν στέμμα κληρονομικὸν τοῦ Ἀψβουργικοῦ οἴκου. Μετ' ὀλίγον ἔπσε τὸ Βελιγράδιον.

Οἱ Ἐνετοὶ ἐξήγειραν τὴν Βοσνίαν εἰς τὴν Ἀλβανίαν, ἤρχισαν τὴν κατάκτησιν τῆς Δαλματίας καὶ ὑπὸ τὸν ἥρωα τῶν κρητικῶν πολέμων, τὸν γηραιὸν Μοροζίνη, ἐκυρίευσαν τὴν Πελοπόννησον. Ἀλλὰ κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Ἀκροπόλεως ἔπαθε θλιβερὰν καταστροφὴν ὁ Παρθενὸν (1687).

ΑΠΟΦΑΣΙΣΤΙΚΑΙ ΕΠΙΤΥΧΙΑΙ. ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΟΥ ΚΑΡΛΟΒΙΤΣ (1699)

Ἡ πίεσις τῶν συμμάχων ἐξησθένησεν, ὅταν ὁ αὐτοκράτωρ ἠναγκάσθη νὰ στείλῃ μέρος τῶν δυνάμεών του εἰς τὸν Ρήνον κατὰ τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ'. Ὁ Κιοπρουλῆς Μουσταφᾶς Ζαδὲ κατόρθωσε νὰ φανατίσῃ τοὺς Γενιτσαροὺς καὶ ἐντὸς δύο ἐτῶν ἀνέκτησε τὴν Πελοπόννησον καὶ ἐξεδίωξε τοὺς αὐστριακοὺς ἀπὸ τὴν Σερβίαν ἀνακαταλαβὼν τὸ Βελιγράδιον. Ἀλλ' ἡ μεγάλη μάχη τοῦ Σαλανκεμὲν (1691) κατέληξεν εἰς καταστροφὴν τῶν Τούρκων. Ὁ μέγας βεζύρης ἔπσε μαχόμενος.

Ἐπὶ τὸν πόλεμον ἐχαλαρώθη ἐπὶ τι διάστημα. Ἀλλὰ τὸ 1697 ὁ τσάρος Μέγας Πέτρος ἐκυρίευσεν τὸ Ἀζώφ καὶ ἠπειλῆσεν τὴν Κριμαίαν.

Ἐπειτα, ὅταν τὸ 1697 εἰρήνευσεν ὁ Λουδοβίκος ΙΔ', τὰ αὐτοκρατορικὰ στρατεύματα ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Οὐγγαρίαν καὶ ὁ διάσημος πλέον στρατηγὸς τοῦ αὐτοκράτορος, ὁ Εὐγένιος τῆς Σαβοΐας, ἐνίκησεν εἰς τὴν Ζένταν εἰς ἀποφασιστικὴν μάχην τοὺς Τούρκους. Ἐφονεύθησαν 20 χιλ. καὶ 10 χιλ. ἐπνίγησαν εἰς τὸν ποταμὸν Τάϊς.

Ἐξηντηλημένη ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ἐδέχθη τὴν μεσολάβησιν τῆς Ἀγ-

γίας. Τὴν 27 Ἰανουαρίου 1699 ὑπεγράφη ἡ Εἰρήνη τοῦ Κάρλοβιτς, διὰ τῆς ὁποίας ἡ Τουρκία ἠναγκάσθη νὰ ἀναγνωρίσῃ εἰς τὴν Αὐστρίαν τὴν κατοχὴν τῆς Οὐγγαρίας καὶ τῆς Τρανσυλβανίας, εἰς τὴν Ρωσσίαν τοῦ Ἀζόφ, εἰς τὴν Ἑνετιαν τῆς Δαλματίας καὶ τῆς Πελοποννήσου.

Ἡ εἰρήνη αὕτη, εἰς τὸ τέρας τοῦ 17ου αἰῶνος, ἐσημείωνε τὴν ὀριστικὴν ἀπόκρουσιν τῶν Τούρκων, οἱ ὅποιοι περιορίζοντο πρὸς βορρᾶν εἰς τὰς Βαλκανικὰς χώρας χωρὶς ἐλπίδας πλέον νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς τὴν Κεντρικὴν Εὐρώπην.

Η ΚΡΙΣΙΣ ΤΗΣ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

Μετὰ τὴν συνθήκην τοῦ Κάρλοβιτς ὁ αὐτοκράτωρ ἔστειλε τὸν στρατὸν του εἰς τὸν Ρήνον καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν, διὰ νὰ διεκδικήσῃ τὰ δικαιώματα ἐπὶ τῆς διαδοχῆς τῆς Ἰσπανίας. Οἱ Τούρκοι ὅμως δὲν ἦσαν εἰς θέσιν νὰ ἀναδιοργανωθοῦν κατὰ τὸ μεσολαβῆσαν διάλειμμα τῶν δέκα ἐτῶν, ὥστε εὐρέθησαν ἀνέτοιμοι, ὅταν ἐξερράγη ἡ πρώτη βαλκανικὴ κρίσις.

Αὕτη προεκλήθη ἀπὸ τὸν Μέγαν Πέτρον, ὁ ὁποῖος ἔκαμε τὴν πρώτην ρωσικὴν προσπάθειαν διὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ κράτους τοῦ σουλτάνου.

Οἱ πράκτορές του εἶχον ἐργασθῆ μεταξὺ τοῦ χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ τῆς αὐτοκρατορίας παρουσιάζοντες τὸν ὀρθόδοξον ἄρχοντα τῆς Ρωσσίας ὡς θεόπεμπτον ἐλευθερωτὴν ἀπὸ τὸν μουσουλμανικὸν ζυγόν. Κατέπληξε τὸν σουλτάνον διὰ τῆς πομπώδους πρεσβείας, τὴν ὁποίαν ἔστειλε πρώτην φορὰν διὰ θαλάσσης εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐκοψεν ἐπίσης νομίσματα μὲ τὴν ἐπιγραφὴν «αὐτοκράτωρ τῶν Ρωσσοελλήνων». Μετὰ τὴν νίκην τῆς Πολτάβας (1709) ἐθεώρησε τὴν εὐκαιρίαν κατάλληλον νὰ πραγματοποιήσῃ τὰς φιλοδοξίας του. Ἐπειδὴ ἡ Πύλη ἠρνήθη νὰ ἐκδιώξῃ τὸν καταφυγόντα εἰς τὴν Τουρκίαν βασιλέα τῆς Σουηδίας Κάρολον ΙΒ', διέβη τὸν Προῦθον ὑπολογίζων εἰς τὴν ὑποστήριξιν τῶν χριστιανῶν τῆς Βαλκανικῆς. Ἀλλὰ τουρκικὸς στρατὸς ἀπὸ 120.000 ἀπέκοψε τὴν ὑποχώρησίν του καὶ ἐκινδύνευσε νὰ συλληφθῆ. Ἀλλ' ὁ μέγας βεζύρης, δελεασθεὶς ἀπὸ τὰ δῶρα, ὡς λέγεται, τῆς αὐτοκρατείας, ἐπέτρεψε τὴν ὑποχώρησιν τοῦ

ρωσσικοῦ στρατοῦ, λαβὼν ὡς ἀντάλλαγμα μόνον τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ Ἀζώφ (1711).

Ἡ ΕΙΡΗΝΗ ΤΟΥ ΠΑΣΣΑΡΟΒΙΤΣ (1718)

Ἡ ἐπιτυχία αὐτὴ ἔγινεν αἰτία καταστοφῆς διὰ τοὺς Ὀθωμανούς. Μεγαλοφρονήσαντες ἐπετέθησαν κατὰ τῆς Βενετίας, καθ' ἣν στιγμὴν διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Οὔτρεχτ εἶχε δαμασθῆ ἡ ὁρμὴ τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' καὶ ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας ἦτο ἐλεύθερος νὰ διαθέσῃ τὰ στρατεύματα. Ἔστειλε λοιπὸν τὸν Εὐγένιον τῆς Σαβοΐας κατὰ τῶν Τούρκων. Ὁ Μέγας Βεζύρης, ὁ ὁποῖος ἦτο ἕτοιμος νὰ ἐπιτεθῆ κατὰ τῆς Κερκύρας, ἐστράφη πρὸς τὴν Αὐστρίαν, διέβη τὸν Σάβον, ἀλλ' αἱ δυνάμεις του συνειρίβησαν ἐπὶ τοῦ Δουνάβεως πρὸ τῶν τειχῶν τοῦ Π ε τ ρ ο β α ρ δ α ῖ ν ο υ (Peterwardein, 1716) καὶ ὁ πολιορκῶν τὴν Κέρκυραν τουρκικὸς στρατὸς ἀπεσύρθη ἐν ἀταξίᾳ. Ὁ Εὐγένιος μετὰ νέαν νίκην κατέλαβε τὸ Βελιγράδιον (1717). Οἱ Αὐστριακοὶ εἰσέδυσαν εἰς τὴν Βαλκανικὴν καὶ ὁ Εὐγένιος ὤνειρευθῆ νὰ προελάσῃ πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ἡ εἰρήνη τοῦ Πασσάροβιτς (νῦν σερβικῆς πόλεως, 1718) ἐπεκύρωσε τὰς ἐπιτυχίας του. Ἡ Αὐστρία ἔλαβε τὸ Βανάτον, τὴν Βόρειον Σερβίαν μετὰ τοῦ Βελιγραδίου, μέρος τῆς 1718 Βοσνίας καὶ τὴν δυτικὴν Βλαχίαν. Ἡ Ἑνετία ἐκράτησε τὴν Δαλματίαν. Ἡ Πελοπόννησος ὅμως ἐπεστράφη εἰς τὴν Τουρκίαν.

Ἡ συνθήκη τοῦ Πασσάροβιτς εἶναι σημαντικὸς σταθμὸς εἰς τὴν τουρκικὴν ἱστορίαν, διότι σημειώνει τὴν ὀριστικὴν ὑποχώρησιν τῶν Τούρκων εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἀπὸ τότε ἡ Τουρκία δὲν ἀποτελεῖ πλέον κίνδυνον, ἀλλὰ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ἤδη τοῦ 18ου αἰῶνος εἶναι προφανῆς ἡ κατάρρευσις τῆς μεγάλης αὐτοκρατορίας, τὸ δὲ ζήτημα τῆς κληρονομίας τῶν χωρῶν τῆς ἀρχίζει νὰ δημιουργῆ πρόβλημα, τοῦ ὁποίου τὴν λύσιν κατὰ διαφόρους τρόπους ἐζήτησαν αἱ Εὐρωπαϊκαὶ δυνάμεις.

ΑΝΑΣΤΟΛΗ ΤΗΣ ΑΥΣΤΡΙΑΚΗΣ ΕΠΕΚΤΑΣΕΩΣ. ΡΩΣΣΙΑ

Ἡ Τουρκία ὅμως οὐδέποτε ἔμεινε χωρὶς ὑποστήριξιν καὶ ἀπέφυγεν ἐπὶ δύο αἰῶνας τὸν διαμελισμὸν, χάρις εἰς τὸν ἀνταγωνισμὸν τῶν Δυνάμεων τῆς Εὐρώπης.

Πρῶτη προστάτριά της παρουσιάζεται ἡ Γαλλία. Εὐρισκομένη

εις πλεονεκτικὴν θέσιν ἔνεκα τῆς παλαιᾶς φιλίας πρὸς τὸν σουλτάνον καὶ τῶν Διομολογήσεων, αἱ ὁποῖαι παρεχωρήθησαν ἤδη ἐπὶ Φραγκίσκου Α΄ καὶ Σουλεῦμάν τοῦ Μεγυλοπρεποῦς, προνομίων δηλαδὴ προστατευτικῶν τῶν Γάλλων ὑπηκόων, ἐδέχθη τὸ δόγμα τῆς ἀκραιότητας τῆς Τουρκίας.

Ὁ Ὑπουργὸς τοῦ Λουδοβίκου ΙΕ΄ καρδινάλιος Φλερὺ (Fleury) ὑπεσχέθη τὴν ὑποστήριξιν του εἰς τὴν μοιρολατρικῶς ἀπογοητευμένην μετὰ τὸ Πασσάροβιτς Πύλην. Ὁ πρεσβευτὴς του εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν Βιλνέβ (Villeneuve) κατώρθωσε νὰ τὸν ἐξαγάγῃ ἀπὸ τὴν ἀδράνειαν, ὁ βαρῶνος Τὸτ (Tott) ἔδωσε κάποιαν συνοχὴν εἰς τὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις καὶ χριστιανὸς τις ἀρνησίθρησκος, ὁ Μποννεβάλ πασᾶς (Bonnevall) ἐγύμνασε τὴν πολιτεφυλακὴν καὶ ἔπεισε τοὺς Τούρκους, ὅτι ὁ κύριος ἐχθρὸς τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἦτο ἡ Αὐστρία. Χάρις εἰς τοὺς τρεῖς αὐτοὺς ἄνδρας καὶ πρὸ πάντων εἰς τὴν συνδρομὴν τῆς Γαλλίας ἢ Τουρκία κατώρθωσε νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὸν νέον συνασπισμόν.

Ἡ Αὐστρία παρέσυρεν εὐκόλως τὴν Ρωσσίαν, ἡ ὁποία ἤθελε νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὴν συνθήκην τοῦ 1711, καὶ αἱ δύο δυνάμεις ὑπὸ τὸ πρόσχημα, ὅτι ἐπαναλαμβάνουν τὴν Σταυροφορίαν κατὰ τῶν ἀπίστων ἔζητον ὑλικά κέρδη ἀπὸ τὸν πόλεμον.

Τὸ 1736 οἱ Ρῶσοι ἀνακατέλαβον τὸ Ἄζωφ καὶ ἐλεηλάτησαν τὴν Κριμαίαν. Τὸ ἐπόμενον ἔτος οἱ Αὐστριακοὶ κατέλαβον τὴν Βοσνίαν, ἐκυρίευσαν τὸ Νις εἰς τὴν Σερβίαν καὶ εἰσέβαλον εἰς τὴν ἀνατολικὴν Βλαχίαν κρατοῦντες οὕτω τὰ ἐπικαιρότερα σημεῖα τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου.

Οἱ Τούρκοι ὅμως ἐνθαρρυνόμενοι ἀπὸ τὸν Βιλνέβ ἐπετέθησαν μὲ ὀρμὴν κατὰ τῶν Αὐστριακῶν, τοὺς ἀπώθησαν μέχρι τοῦ Δουνάβεως καὶ ἐπολιορκήσαν τὸ Βελιγράδιον. Ὁ Γάλλος πρεσβευτὴς γνωρίζων, ὅτι ἡ δραστηριότης τῶν Τούρκων ἦτο ἐφήμερος, ἔμεσολάβησε καὶ ἐκφοβίζων τοὺς Αὐστριακοὺς δι' ἐπικειμένης ἐκρήξεως τοῦ ὀθωμανικοῦ φανατισμοῦ ἐπέτυχε τὴν Συνθήκην τοῦ Βελιγράδιου (1739), διὰ τῆς ὁποίας οἱ Τούρκοι ἀνέκτησαν τὰ μέρη τῆς Σερβίας καὶ Βλαχίας τὰ παραχωρηθέντα τὸ 1718. Οἱ Ρῶσοι, ἀπομείναντες μόνοι, ἔκλεισαν εἰρήνην ἐγκαταλείψαντες τοῦ Ἄζωφ.

Τοιοῦτοτρόπως ἔσταμάτησεν ἡ αὐστριακὴ ἐξάπλωσις. Ἐπὶ ἓνα

καὶ ἤμουν περίπου αἰῶνα, μέχρι τοῦ ρωσοτουρκικοῦ πολέμου τοῦ 1877—1878, ἡ Αἰστρία δὲν ἐσημείωσε πρόοδον πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς Τουρκίας. Ἐμεινεν εἰς αὐτὴν μόνον ἡ τιμὴ, ὅτι ἀνεχαίτισε τοὺς Τούρκους κατὰ τὴν περίοδον τῆς μεγάλης ὀρμῆς των. Εἰς τὸ ἐξῆς ἔνεκα ἐσωτερικῆς ἐξασθενήσεως, ὑπολογισμῶν ἢ καὶ ἐλλείψεως πρωτοβουλίας περιορίσθη εἰς τὴν συνετὴν ἄμυναν. Ἀπὸ τοῦ 18ου αἰῶνος ὅμως παρεμβαίνει ἡ Ρωσσία, ἡ ὁποία ἐπὶ δύο αἰῶνας διεξήγαγεν ἐξοντωτικὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Τούρκων.

ΠΑΡΑΚΜΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ

Ὁ κυριώτερος λόγος τῆς παρακμῆς τῶν Τούρκων εἶναι τὸ ὅτι δὲν εἶχον τὴν ἱκανότητα νὰ παρακολουθήσουν τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Εὐρώπης. Ἰδίως δὲν κατώρθωσαν νὰ προσοικειωθοῦν τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν τέχνην, τὰς δύο μεγάλας δυνάμεις τοῦ νεωτέρου ἀνθρώπου. Ἦδη ἀπὸ τοῦ 17ου αἰῶνος ἡ Τουρκία ὑστερεῖ σημαντικῶς τῶν Εὐρωπαίων καὶ ἡ ἀπόστασις γίνεται διαρκῶς μεγαλυτέρα, ὅσον προάγονται οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως. Ἡ θρησκεία τοῦ Κοραλίου ἀποτρέπει τὸν πιστὸν νὰ καταγίνεται εἰς τὴν μελέτην τῆς ἐπιστήμης, ἡ ὁποία εἶναι ἔργον τῶν ἀπίστων χριστιανῶν.

Ὑπάρχουν ὅμως καὶ ἄλλοι λόγοι τῆς τουρκικῆς παρακμῆς.

1. Ἡ ἰσχὺς τῶν σουλτάνων ἐστηρίχθη ἐπὶ τῆς κατακτήσεως καὶ τὸ ταμεῖον αὐτῶν ἐπληροῦτο διὰ τῶν λαφύρων τῶν νέων χωρῶν. Ὅταν λοιπὸν ἔπαυσαν αἱ κατακτήσεις, ἤρχισεν ἀμέσως κλονιζόμενον τὸ κράτος, διότι ὁ σουλτάνος δὲν εἶχε χρήματα.

2. Ὅταν ἔπαυσαν αἱ κατακτήσεις καὶ ἤρχισε νηφαλιώτερος βίος, ταχύτατα ἐξέπνευσεν ἡ ὀρμητικότης τῶν Τούρκων καὶ κατέπεσε τὸ ἀγέρωχον φρόνημα. Ὁ σουλτάνος δὲν ἦτο πλέον ὁ κρατερός ἡγέτης τῶν πολεμιστῶν τοῦ Ἰσλάμ, ἀλλὰ ἀπὸ μακροῦ εἶχε γίνει ἀόρατος ἐγκλεισμένος ἐντὸς τῶν ἀνακτόρων. Ἄφηνε συνήθως τὴν διοίκησιν εἰς τοὺς βεζύρας καὶ εἰς τὰς γυναῖκας τοῦ χαρεμίου. Κατ' ἀναλογίαν εἶχε καταπέσει καὶ ἡ πολεμικότης τοῦ στρατοῦ. Τὸ τάγμα τῶν Γενισάρων κακῶς διοικούμενον εἶχε παραλύσει τελείως.

3. Τὸ τουρκικὸν κράτος διетήρησε τὸν μεσαιωνικὸν φεουδαρχικὸν χαρακτήρα. Οἱ ἄρχοντες τῶν ἐπαρχιῶν ἦσαν τυραννίσκοι ἐκβιάζοντες τοὺς κατοίκους καὶ εἰς πολλὰ μέρη ἰσχυροὶ πασάδες εἶχον ἄ-

ποβῆ σχεδὸν ἀνεξάρτητοι στρατολογοῦντες καὶ διεξάγοντες πολέμους δι' ἴδιον λογαριασμόν, ὅπως π. χ. ὁ Ἀλῆ πασᾶς τῶν Ἰωαννίνων, ὁ Πεσβάνογλου τοῦ Βιδινίου κ. ἄ.

4. Δημόσιαι θέσεις καὶ δικαιοσύνη ἦσαν ὄνηταί. Θέσεις διοικητῶν ἐπωλοῦντο καθ' ὄρισμένον τιμολόγιον καὶ οἱ ἐξαγοράζοντες τὰς θέσεις πασάδες ἐξεβίαζον τοὺς κατοίκους τῶν ἐπαρχιῶν, διὰ τὰ καλύψουν τὸ τίμημα. Ἐπίσης ἐπωλοῦντο αἱ θέσεις τῶν δικαστῶν. Ἀπέβησαν δὲ παροιμιώδεις αἱ εἰς βάρος τοῦ δημοσίου καταχρήσεις τῶν Τούρκων. *Τὸ ταμεῖον τοῦ Παδισάχ εἶναι θάλασσα καὶ ὅστις δὲν πίνει ἀπ' αὐτὴν εἶναι χοῖρος*, ἔλεγε τουρκικὸν λόγιον.

5. Οἱ κυρίως Τούρκοι ἀπετέλουν μειοψηφίαν εἰς τὸ κράτος, ἐνῶ οἱ χριστιανοὶ ὑπήκοοι τοῦ σουλτάνου, οἱ ὅποιοι ἦσαν πολυάριθμοι, πλούσιοι καὶ ἀνεπτυγμένοι, ἐθεώρουν τὴν αὐτοκρατορίαν ὡς ἐχθρικήν καὶ ἐζήτουν τὴν ἀνεξαρτησίαν των. Ἦσαν δηλαδὴ στοιχεῖα διαλυτικὰ καὶ εἰργάζοντο διὰ τὴν ἀποσύνθεσιν τοῦ κράτους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ΄

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΥΠΟ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΚΗΝ ΔΕΣΠΟΤΕΙΑΝ

ΣΥΝΕΠΕΙΑΙ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΚΗΣ ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΩΣ

Διὰ τῆς τουρκικῆς κατακτῆσεως ἐνέσκηψεν ἡ μεγίστη τῶν συμφορῶν εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος. Ἡ ζωὴ, ἡ τιμὴ καὶ ἡ περιουσία τοι παρεδίδοντο εἰς τὴν διάκρισιν ὑπερφιάλων πολεμιστῶν, οἱ ὅποιοι ἐθεώρουν τὸν ἠττημένον ραγιαῶν ὡς τὸ εὐτελέστατον πρᾶγμα τοῦ κόσμου. Σφαγαὶ καὶ λεηλασίαι συνώδευσαν τὴν προέλασιν τῶν Τούρκων. Διὰ τοῦτο ὅσοι ἀπὸ τοὺς κατοίκους κατώρθωσαν, ἔφυγον δρομαίως πρὸ τῆς τουρκικῆς λαίλαπος καὶ τῆς θαλάσσης τὰ νῶτα ἐσκέπασαν πλοῖα καὶ ἀνάτια, τὰ ὅποια ἔφερον τὰς γυναῖκας, τὰ παιδιά καὶ τὴν περιουσίαν τῶν Ἑλλήνων εἰς χώρας εὐτυχεστέρας. Οἱ Τούρκοι κατέστρεψαν τὴν βυζαντινὴν ἀριστοκρατίαν, τὴν στρατιωτικὴν καὶ τὴν τιμαριωτικὴν τῶν ἐπαρχιῶν. Οἱ χριστιανοὶ εὐγενεῖς ἢ ἐσφάγησαν ἢ ἔφυγον εἰς τὴν Εὐρώπην ἢ ἠλλάξαν πίστιν καὶ συνεχωνεύθησαν μὲ τοὺς ἄθωμανοὺς. Διὰ τοῦτο ἡ πρώτη καὶ σημαντικὴ συνέπεια τῆς κατακτῆσεως ἦτο ἡ ἐλάττωσις τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ. Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἡ ἄλλοτε κυρίαρχος εἰς τὴν ἀνατολήν, ὑπεχώρησε καὶ περιορίσθη εἰς ὀλίγα ἑκατομμύρια ἀνθρώπων.

Δεύτερον κατεστράφη ἡ περιουσία τῶν Ἑλλήνων. Ὁ σουλτάνος ἀφῆρεσεν ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς τὰς καλυτέρας γαίας καὶ τὰς διεμοίρασεν εἰς τοὺς τούρκους πολεμιστὰς καὶ ἄλλας ἔδωκεν εἰς τὰ τζαμιά ὡς βακούφια. Μόνον μικρὰ κτήματα εἰς ἀπόκεντρα καὶ ὄρεινά μέρη ἔμειναν εἰς τοὺς ὑποδούλους, οἱ ὅποιοι ὑπεχρεώθησαν νὰ εἰσφέρουν τὸ πέμπτον ἢ καὶ περισσότερον

τῶν προϊόντων. Διὰ τοῦτο διετηρήθησαν Ἕλληνες γαιοκτήμονες κυρίως εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἐπὶ τῶν νήσων, εἰς τὴν Στερεάν καὶ εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἡπειρον.

Τρίτον κατεστράφη ὁ ἐλληνικὸς πολιτισμὸς καὶ ἀσιατικὴ ἀγροικία ἐκάλυψε τὰς κατακτηθείσας χώρας. Ὅ,τι εἶχεν ἀπομείνει ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν κατεστράφη, τὰ γράμματα ἐλησημονήθησαν, ἡ τέχνη παρήκμασεν. Ἀκόμη καὶ ὁ χαρακτὴρ τῶν ὑποδούλων ὑπέστη θλιβερὰν ἀλλοίωσιν, διότι ἐξέλιπε τὸ ἀνδρικὸν καὶ ἐλεύθερον φρόνημα καὶ ἐκράτησεν ἡ ροπή πρὸς τὸ ψεῦδος καὶ τὴν διὰ παντὸς μέσου διατήρησιν ἀθλίας ζωῆς.

Ὑπὸ τὴν μακρὰν τουρκικὴν κυριαρχίαν ἔπαθε καὶ αὐτὴ ἡ φύσις τῆς χώρας. Αἱ ὁδοὶ παρημελήθησαν καὶ ἡ καταστροφὴ τῶν δασῶν καὶ ἡ ἀποχέρσωσις τῆς γῆς, αἱ ὁποῖαι εἶχον ἀρχίσει ἀπὸ τὸ τέλος τῶν κλασσικῶν χρόνων, ἔλαβον μεγαλυτέρας διαστάσεις.

Ἡ τεραστία αὐτὴ καταστροφὴ εἶχεν ὡς ἔμμεσον ἀντιστάθμιμα τὸ ὅτι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, τὸ ὁποῖον εἶχε διαμελισθῆ διὰ τῆς κατὰ τὸ ἔτος 1204 ὑπὸ τῶν Φράγκων ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως συνηνώθη πάλιν. Οἱ Τοῦρκοι καταλύσαντες τὰ ποικιλώνυμα φραγκοενετικὰ ἢ ἑλληνικὰ κράτη ἐπανέδωκαν εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος τὴν πολιτικὴν καὶ πνευματικὴν ἐνότητα.

ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

Οἱ πιστοὶ τοῦ Ὀσμανικοῦ κράτους, ὅσοι κατέλαβον τὰς ἑλληνικὰς χώρας, ἦσαν κυρίως πολεμισταί, οἱ ὁποῖοι, ὅπως πᾶσα στρατιωτικὴ ἀριστοκρατία, εἶχον ἀνάγκην ἀπὸ παραγωγούς, γεωργούς καὶ τεχνίτας. Διὰ τοῦτο ὁ σουλτάνος διετήρησε τοὺς Ἕλληνας, ἐπειδὴ ἦσαν ἔμποροι καὶ τεχνῖται. Ἄλλως τε ἡ μωαμεθανικὴ θρησκεία διηκολύνε τὴν διατήρησιν τῶν ξένων ἔθνοτήτων. Ὁ Μωάμεθ μετεκόμισε πολλοὺς Ἕλληνας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπὸ τὰς πόλεις, τὰς ὁποίας ἐκυρίευσεν.

Ἀφοῦ διετηρήθη τοιοῦτοτρόπως τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, ὠργανώθη ὅπως τὰ ὑπόδουλα ἔθνη κατὰ τοὺς παλαιούς χρόνους, ὅπως π.χ. ἦσαν ὠργανωμένοι οἱ ὑποτελεῖς λαοὶ τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους, τοῦ Βυζαντινοῦ καὶ τοῦ Ἀραβικοῦ. Διετήρησε τουτέστι καὶ προσήρμοσε πρὸς τὰς

νέας ἀνάγκας τὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ κοινοτικὴν διοίκησίν του. Ὅμοίως ὠργανώθησαν καὶ ἄλλαι μὴ μωαμεθανικαὶ ἔθνοτικες, ὡς οἱ Ἀρμένιοι, Ἑβραῖοι κτλ.

Ὁ Μωάμεθ διετήρησε τοὺς θρησκευτικοὺς ἀρχηγοὺς τῶν μὴ μουσουλμανικῶν ἔθνοτήτων χορηγήσας εἰς αὐτοὺς πολιτικὴν ἐξουσίαν ἐπὶ τῶν πομνίων των καὶ καταστήσας αὐτοὺς ὑπευθύνους διὰ τὴν τήρησιν τῆς τάξεως ἐπὶ κινδύνῳ τῆς κεφαλῆς των. Ἦλπιζε δέ, ὅτι ἐπιδαψιλεύων εἰς αὐτοὺς τιμὰς καὶ πλοῦτον θὰ εἶχεν αὐτοὺς ἀφωσιωμένους εἰς τὸν οἶκον τῶν Ὀσμανιδῶν καὶ προθύμους νὰ ἀποκοιμίζουν τὸ ποιμνίον των διὰ τῆς διδασκαλίας ἐλευθερίας ἐνοῦρα νῶ καὶ ὑποταγῆ ἐπὶ τῆς γῆς.

Ο ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ

Ἡ σημαντικωτέρα τῶν χριστιανικῶν ἔθνοτήτων ἦτο ἡ ἑλληνική. Ὁ Μωάμεθ διετήρησε τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑλληνικὸν Πατριαρχεῖον. Τρεῖς ἡμέρας μετὰ τὴν ἄλωσιν, ἐπειδὴ ἐχήρυσεν ὁ πατριαρχικὸς θρόνος, διέταξε νὰ ἐκλέξουν νέον Πατριάρχην. Ἐξελέγη δε ὁ Γεώργιος Σχολάριος ὀνομασθεὶς Γεννάδιος, ἀρχηγὸς τῆς ἀνεγνωτικῆς μεριδος, ὁ ὁποῖος ἐξησφαλίζε τὸ μεταξὺ τῆς ἀνατολῆς καὶ δύσεως χάσμα.

Ὁ νέος Πατριάρχης ἐγκαθιδρύθη εἰς τὸν θρόνον μὲ ὅλην τὴν ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων λαμπρότητα. Ἀπὸ τὸν ναὸν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, ὅπου εἶχε καταφύγει τὸ πατριαρχεῖον, μετέβη εἰς τὸ ἀνάκτορον τοῦ Μωάμεθ, ὅπου παρεκάθησεν εἰς μεγαλοπρεπῆς δειπνον, καὶ ὁ σουλτάνος προπέμπων αὐτὸν ὑπεσχέθη, ὅτι θὰ ἔχη τὴν φιλίαν καὶ τὴν εὐνοίαν του καὶ θὰ ἐξακολουθῆ νὰ ἀπολαύῃ τῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν προνομίων, ὅπως ἐπὶ τῶν χριστιανῶν αὐτοκρατόρων. Συνώδευσεν αὐτὸν μέχρι τῆς αὐλῆς, ἐβοήθησε νὰ ἀναβῆ ἐπὶ λευκοῦ ἵππου καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὰ πατριαρχεῖα ἐν συνοδείᾳ τούρκων μεγιστάνων. Ἐκτὸς τούτου αἱ θρησκευτικαὶ τελεταὶ τῶν ὀρθόδοξων διετήρησαν μέρος τῆς παλαιᾶς λαμπρότητος καὶ ἡ ἡμέρα τοῦ Πάσχα εἰς τὸ Φανάριον ἀνεμίμνησκεν ἡμέρας ἀρχαίας αἴγλης.

Ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας ὅλοι οἱ ὀρθόδοξοι λαοὶ τῆς Τουρκίας, Ἑλληνας, Ἀλβανοί, Βούλγαροι, Σέρβοι, Βλάχοι, ἐθνεροῦντο ὡς ἀποτελοῦντες μίαν φυλὴν. Οἱ Τοῦρκοι δὲν ἔκαμνον διάκρισιν καὶ ὠνόμαζον

όλους διὰ τοῦ κοινοῦ ὀνόματος Ροῦμ (Ρωμαίους). Ὁ Ἕλληνας Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ἦτο ὁ θρησκευτικὸς ἀρχηγὸς ὄλων τῶν ὀρθοδόξων τῆς Τουρκίας, ἀφότου μάλιστα τὸ 1766—1767 κατηργήθησαν αἱ δύο ἀρχαῖαι αὐτοκέφαλοι ἐκκλησίαι, ἡ σερβικὴ τοῦ Ἰπεκίου καὶ ἡ βουλγαρικὴ τῆς Ἀχρίδος. Ἀπὸ τότε ὁ ἑλληνικὸς κλῆρος ἀπέκτησεν εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἰσχὴν σχεδὸν ἴσην μετὰ τὴν πολιτικὴν ἰσχὴν τοῦ σουλτάνου.

Τὸ πατριαρχεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀφοῦ ἐξεδιώχθη ἀπὸ τὸν ναὸν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων καὶ ἀπὸ ἄλλους ναοὺς, ἤδραυν ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 18ου αἰῶνος εἰς τὸ Φανάριον, τὸ ὁποῖον εἶναι συνοικία κτισμένη ἐπὶ τῆς νοτίας ἀκτῆς τοῦ Κερατίου κόλπου. Τὸ πατριαρχεῖον ἦτο τὸ ἐκκλησιαστικὸν κέντρον τῶν ὀρθοδόξων τῆς Τουρκίας, πρωτίστως ὅμως τὸ ἔθνικόν κέντρον τῶν Ἑλλήνων, περὶ τὸ ὁποῖον εἶχε συσπειρωθῆ τὸ ἔθνος μετὰ τὴν τραγικὴν καταστροφὴν. Ἐκεῖ ἐντὸς τοῦ σκιεροῦ καὶ λαβυρινθώδους πατριαρχικοῦ μεγάρου καὶ εἰς τὰς περὶ αὐτὸ συνοικίας μετὰ τὴν ἀνατολικὴν ὄψιν ἐξελιχθῆ ὁ ἐκκλησιαστικὸς βίος τοῦ τουρκοκρατουμένου ἑλληνισμοῦ.

Η ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΩΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ

Αἱ ἑλληνικαὶ πόλεις καὶ τὰ χωρία ἦσαν ὠργανωμένα ἀνέκαθεν εἰς κοινότητες. Ἐξέλεγον δηλαδὴ ἐπιτροπὴν, ἡ ὁποία ἐφρόντιζε διὰ τὴν συντήρησιν τῶν ναῶν, κρηνῶν, νεκροταφείων κλπ. Οἱ Τοῦρκοι ἀνεγνώρισαν καὶ διετήρησαν αὐτάς, δι' οὓς λόγους εἶχον διατηρησεῖ οἱ Ρωμαῖοι καὶ Βυζαντινοί, διότι διηυκόλυνον τὸ ἔργον τῆς διοικήσεως, ἰδίως δὲ τὴν φορολογίαν, διότι ἡ κυβέρνησις ἀντὶ νὰ ἀποτείνεται εἰς ἰδιώτας εἶχεν ὑπεύθυνα σωματεῖα, μετὰ τῶν ὁποίων συνεννοεῖτο διὰ τὴν εἴσπραξιν τῶν φόρων. Οἱ προύχοντες ἢ προεστοὶ ἢ δημογέροντες ἢ κοτζαμπάσηδες ἐκάστης κοινότητος ἐφρόντιζον διὰ τὴν εἴσπραξιν τοῦ ὀριζομένου ὑπὸ τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν φόρου κατανέμοντες αὐτὸν εἰς τοὺς κατοίκους ἀναλόγως τῆς οἰκονομικῆς τῶν καταστάσεως.

ΤΑ ΠΡΟΝΟΜΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

Οὕτω λοιπὸν μᾶλλον παλαιαὶ συνήθειαι ἢ θετικαὶ παραχωρήσεις τῶν σουλτάνων ἐδημιούργησαν εἶδος αὐτοδιοικήσεως τῶν Ἑλλήνων

ὑπὸ τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν. Τὴν αὐτοδιοίκησιν τῶν θρησκευτικῶν καὶ κοινοτικῶν πραγμάτων ὠνόμασαν βραδύτερον προνόμια τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ὅμοια εἶχον καὶ αἱ ἄλλαι ἐθνότητες τῆς Τουρκίας. Οὐσιαστικῶς τὰ προνόμια εἶναι :

1. Ἐλευθερία θρησκείας καὶ γλώσσης.
2. Προστασία καὶ ἀπαρραβίαστον τοῦ κλήρου.

3. Οἱ ἐπίσκοποι ἄσκουῦν εἶδος πολιτικῆς καὶ θρησκευτικῆς ἀστυνομίας. Ἐδικαιοῦντο δηλαδὴ νὰ τιμωροῦν κατὰ τοὺς προϋπάρχοντας τῆς τουρκικῆς κατακτίσεως χριστιανικοὺς νόμους τοὺς παρεκτρεπομένους εἰς θρησκευτικά ἢ καὶ οἰκονομικὰ ζητήματα ἀφορῶντα τὴν κοινότητα δι' ἔξωεκκλησιασμοῦ, ἀναθέματος, ἀφορισμοῦ ἢ καὶ παραδόσεως αὐτῶν εἰς τὰς πολιτικὰς ἀρχάς. Ὁ δὲ Πατριάρχης ἐδικαιοῦτο νὰ καταδικάσῃ εἰς εἰρκτὴν ἢ καὶ θάνατον.

4. Ρητῇ τοῦ σουλτάνου ἀδεία ὑπάγονται εἰς τὸν κλῆρον πᾶσαι αἱ περὶ γάμου καὶ κληρονομίας δίκαι. Τὰς δίκας ταύτας διεξάγει τὸ Πνευματικὸν δικαστήριον, τοῦ ὁποίου προεδρεύει ὁ ἐπίσκοπος. Αἱ ἀποφάσεις αὐτοῦ ἐφesiβάλλονται μόνον ἐνώπιον τῆς Ἱερᾶς συνόδου καὶ τοῦ Πατριάρχου. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ διαδικασία τῶν Τούρκων ἦτο δαπανηρὰ καὶ ὀλίγην ἐνέπνεεν ἐμπιστοσύνην, οἱ χριστιανοὶ ὑπέβαλλον εἰς τὸ Πνευματικὸν δικαστήριον καὶ τὰς ἀστικὰς ὑποθέσεις. Πολλὰκις Τούρκοι καὶ Ἰουδαῖοι κατέφευγον εἰς τοὺς ἀρχιεπισκόπους, διότι εἶχον μεγαλυτέραν πεποίθησιν εἰς τὴν ἀμεροληψίαν αὐτῶν παρὰ τοῦ Μουφτῆ.

5. Ἐλευθερία τῆς δημοτικῆς διοικήσεως, τουτέστι τῆς αὐτοδιοικήσεως τῶν Κοινοτήτων ὑπὸ δημογεροντίας, ἐλευθέρως ὑπὸ τῶν κατοίκων ἐκλεγομένης.

Τινὲς τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων εἶχον μεγαλύτερα προνόμια, ὅπως ἡ Χίος, ἡ Τήνος, ἡ Νάξος, αἱ τρεῖς ναυτικαὶ νῆσοι Ὑδρα, Σπέτσιαι, Ψαρά, ἐξαρτώμεναι ἀμέσως ἐκ τοῦ Καπετὰν πασᾶ (ναυάρχου καὶ ὑπουργοῦ τῶν ναυτικῶν), ἡ δὲ Μινη σὺδέποτε ὑποταγεῖσα οὐσιαστικῶς εἰς τοὺς Τούρκους ἐκυβερνᾶτο ἀπὸ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1770 ἀπὸ ἄρχοντα ἐντόπιον διοριζόμενον ὑπὸ τοῦ σουλτάνου (μπέης).

ΟΙ ΦΑΝΑΡΙΩΤΑΙ

Περὶ τὴν πατριαρχικὴν αὐλὴν ἐδημιουργήθη σὺν τῷ χρόνῳ νέα τὰ ξις εὐγενῶν, οἱ ὁποῖοι ἔλαβον σημαντικὸν μέρος εἰς τὴν ζωὴν τῆς ἐκκλησίας. Εἶχον συγκεντρωθῆ ἀπὸ τὰ διάφορα μέρη τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ μόνον σὺν τῷ χρόνῳ ἀπέκτησαν ἀνωτέραν κοινωνικὴν θέσιν καὶ ἀξίωμα. Οἱ νέοι εὐγενεῖς ὠνομάσθησαν **Φαναριῶται** ἀπὸ τὴν συνοικίαν, ὅπου ἔκειτο τὸ Πατριαρχεῖον. Πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἦσαν εὐφυεῖς, ἐμάνθανον ξένας γλώσσας καὶ ἐγνώριζον τὰ εὐρωπαϊκὰ πράγματα καλύτερον ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Διὰ τοῦτο ὁ σουλτάνος μεταχειρίζετο αὐτοὺς εἰς ἀνωτέρας κρατικὰς ὑπηρεσίας καὶ πολλοὶ διεκρίθησαν ὡς διερμηνεῖς ἢ πρεσβευταὶ τῆς Πύλης. Βραδύτερον ἀπ' αὐτοὺς ἐξέλεγεν ὁ σουλτάνος τοὺς ἡγεμόνας τῆς Βλαχίας καὶ Μολδαβίας.

Ἄλλ' οἱ Φαναριῶται ζῶντες μεταξὺ Τούρκων καὶ ἐρχόμενοι εἰς διαρκῆ μὲ τοὺς τούρκους κυβερνήτας ἐπαφὴν εἶχον προσοικειωθῆ τοὺς τρόπους των καθὼς καὶ τὰς ἔξεις τῆς τουρκικῆς αὐλῆς. Αἱ ἀνώτεραι θέσεις εἰς τὴν τουρκικὴν ὑπηρεσίαν ἐκτῶντο μὲ δωροδοκίας καὶ ταπεινώσεις, πολλάκις δὲ ἐστοίχιζον τὴν κεφαλὴν τοῦ τιτλοῦχου ραγιαῖ, διότι τὰ τουρκικὰ ἦθη ἦσαν τότε ἄγρια καὶ ὁ σουλτάνος ἢ ὁ μέγας βεζύρης διὰ τὴν ἐλαχίστην αἰτίαν ἢ διαβολὴν ἔστελλον αὐτὸν εἰς τὴν ἀγχόνην.

ΑΡΜΑΤΩΛΟΙ ΚΑΙ ΚΛΕΦΤΑΙ

Κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς ἤδη χρόνους εἶχον σχηματισθῆ ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς Ἑλλάδος στρατιωτικὰ σώματα, διὰ νὰ ἀναχαιτίσουν τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Σέρβων καὶ τῶν Φράγκων. Οἱ σουλτάνοι διετήρησαν τὰ σώματα αὐτὰ καὶ ἐνεπιστεύθησαν εἰς αὐτὰ τὴν ὑπεράσπισιν τῶν ὄρεινῶν διαμερισμάτων τῆς χώρας. Ἐπειδὴ σοβαρὸς ἐξωτερικὸς κίνδυνος δὲν ἠπειλεῖ τὸ κράτος εἰς τὰς πρὸς νότον ὄρεινὰς καὶ δυσπροσίτους αὐτὰς ἐσχατίας τῆς αὐτοκρατορίας, ἢ Πύλη οὔτε στρατὸν διετῆρει οὔτε ἐφρόντιζε διὰ τὸν ἐξοπλισμὸν τῶν φρουρίων. Τὰ στρατιωτικὰ αὐτὰ σώματα ὠνομάσθησαν **ἀρματωλοί**, οἱ ἀρχηγοὶ των **καπετάνοι** καὶ τὰ ὑπ' αὐτῶν ἐποπτευόμενα διαμερίσματα **ἀρματωλίκια**.

Ὁ σουλτάνος δὲν ἔκρινεν ἀπαραίτητον νὰ ἐπιβάλλῃ αὐστηρῶς τὰ

κυριαρχικά του δικαιώματα εις τὴν ἄκραν αὐτὴν τῆς ἐπικρατείας του καὶ ἐκτεταμένα διαμερίσματα τῆς Ἑλλάδος, ὅπως τὰ Ἄγραφα, τὸ Ξηρόμερον, ἢ μεταξὺ τοῦ Πηλίου καὶ τοῦ Ὀλύμπου χώρα κτλ., διέτελλον εἰς ἀναρχίαν. Σημαντικὸν μέρος τῶν κατοίκων εὐρίσκετο εἰς κατάστασιν ἀνταρσίας ἢ ἡμιανταρσίας. Ὅσοι δὲν ἠδύναντο νὰ ὑποφέρουν τὸν ζυγόν, ὅσοι ἠσθάνοντο εἰς τὸ στήθος των σφύζουσαν γενναϊότεραν καρδίαν, ἔσπευδον εἰς τὰ ὄρη καὶ ὁ δοῦλος τῆς χθῆς μετεβάλλετο εἰς ἐπίφοβον ἐχθρόν. Ἐπετίθητο κατὰ τῶν Τούρκων «τοῦ κάμπου» καὶ συνετηροῦντο ἀπὸ τὴν ἀρπαγὴν. Αὐτοὶ ἦσαν οἱ λεγόμενοι κ λ έ φ τ α ι. «*Ἀλλὰ τὸ ὄνομα τοῦ κλέπτου, ὡς τὸ ὄνομα τοῦ ληστοῦ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, οὐ μόνον δὲν ἐθεωρεῖτο αἰσχρόν, ἀλλ' ἐνομίζετο ἐνδοξόν καὶ τὰ ὀνόματα τῶν διαπρεψάντων μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν τούτων μετεδίδοντο εὐσεβάστως ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν*», ὅπως γράφει ὁ ἱστορικὸς τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως Σπ. Τρικούπης.

Ἡ Πύλη δὲν ἔδιδε μεγάλην σημασίαν εἰς τὰς μεμονωμένας αὐτὰς ἀνταρσίας, περιωρίζετο δὲ μόνον νὰ τιμωρῇ ἀγρώως τοὺς συλλαμβανομένους. Ἀλλὰ μεταξὺ φρουροῦ καὶ ἀντάρτου ἢ ἀπόστασις δὲν ἦτο μεγάλη. Ὁ ἀρματολὸς τῆς χθῆς ἐγίνετο αὔριον κλέφτης καὶ πολλοὺς ὀνομαστοὺς κλέφτας ἢ Πύλη διώριζεν ἀρματολούς. Γενικῶς ὑπῆρχε βαθυτέρα συμπάθεια μεταξὺ ἀρματολῶν καὶ κλεφτῶν, τοὺς ὁποίους ἤγωνε τὸ κατὰ τῶν μωαμεθανῶν μῖσος. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἐθνικὴ συνείδησις ἐξύψωσεν ἀμφοτέρους εἰς ἤρωας. Ὁ Ὀλυμπος, ἢ Πίνδος, τὰ Ἄγραφα, τὸ Ξηρόμερον, ὁ Βάλτος, εἶναι τὰ θρυλικά λημέρια των, ὁ δὲ βίος, τὰ κατορθώματα καὶ τὰ παθήματά των, τὸ προσφιλὲς θέμα τῶν δημοτικῶν ᾠσμάτων.

ΕΜΠΟΡΙΟΝ ΚΑΙ ΝΑΥΤΙΛΙΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Ἡ καταστροφὴ τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ὀφείλεται κυρίως εἰς τὴν παρακμὴν τοῦ ἐμπορικοῦ ναυτικοῦ τῆς καὶ τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς εἰς τὰ παράλια. Ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς ναυτιλίας τῶν ἰταλικῶν πόλεων καὶ ἡ ὑπὸ τῶν Φράγκων κατάληψις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔπληξαν καιρῶς τὸ βυζαντινὸν ἐμπόριον, τὴν δὲ καταστροφὴν συνεπλήρωσεν ἡ τουρκικὴ κατάκτησις, οὕτως ὥστε δὲν δύναται νὰ γίνῃ σπουδαῖος λόγος περὶ ναυτιλίας καὶ ἐμπορίου

τῶν Ἑλλήνων κατὰ τοὺς πρώτους μετὰ τὴν ἄλωσιν χρόνους. Ἄλλ' ὄταν διὰ τῆς κατακτῆσεως τῶν Τούρκων ἐδημιουργήθη νέα κατάστασις πραγμάτων, οἱ Ἕλληνες ἔλαβον ὀλίγον κατ' ὀλίγον εἰς χεῖρας τῶν τὸ ἐμπόριον. Εἰς ὅλην τὴν Τουρκίαν οἱ Ἕλληνες ἦσαν ἔμποροι, ἐξήσκουν δηλαδὴ κατ' ἀρχὰς κυρίως μικροεμπόριον καὶ ἀργότερα ἔγιναν ἀπαραίτητοι μεσῖται καὶ πράκτορες τῶν μεγάλων ἐμπορικῶν καὶ ναυτιλιακῶν ἐπιχειρήσεων τῶν Εὐρωπαϊῶν. Κατὰ τὸν 17ον καὶ 18ον αἰῶνα, ὁπότε ἤκμαζε τὸ γαλλικὸν ἐμπόριον εἰς τὴν Ἀνατολήν, οἱ Ἕλληνες ἐπλούτησαν ὡς πράκτορες τῶν Γάλλων. Ἰδίως εἰς τὴν Σμύρνην ἀνεπτύχθησαν πλούσιοι ἐμπορικοὶ οἴκοι.

Σπουδαιότατον ὅμως γεγονός διὰ τὸν τουρκοκρατούμενον ἑλληνισμὸν εἶναι ἡ δημιουργία τοῦ ναυτικοῦ τῶν νήσων. Ἡ Ὑδρα πρώτη ἀπέκτησε ναυτικόν. Εἰς τὴν νῆσον, ἡ ὁποία ἀπὸ τοῦ 15ου αἰῶνος εἶχε κατοικηθῆ ἀπὸ ἀλβανοφώνους ὀρθοδόξους, ποιμένας καὶ ἀλιεῖς, κατέφυγον κατὰ καιροὺς ἔνεκα τῶν τουρκικῶν διωγμῶν καὶ ἄλλων ἀναστατώσεων πολλοὶ πρόσφυγες ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον καὶ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος, οἱ ὁποῖοι ἐπεδόθησαν εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ κατέστησαν τὴν νῆσον ἀξιόλογον ἐμπορικὸν κέντρον. Κατ' ἀρχὰς διεξήγον τὸ ἐμπόριον μὲ μικρὰ πλοῖα, καΐκια ἢ τρεχαντήρια. Ὅταν ὅμως ἐνισχύθησαν οἰκονομικῶς, κατεσκεύασαν μεγαλύτερα πλοῖα καὶ ἤρχισαν νὰ πλέουν μέχρι Τεργέστης καὶ Βενετίας. Τὸ παράδειγμα τῆς Ὑδρας ἐμιμήθησαν ἄλλαι νῆσοι, αἱ Σπέτσαι, τὰ Ψαρά, ἡ Μύκονος κτλ.

Τὸν 18ον αἰῶνα οἱ Ἕλληνες εἶχον ἀξιόλογον ναυτιλίαν. Μὲ τὰ ἱστιοφόρα τῶν, πολλὰ τῶν ὁποίων διεκρίνοντο διὰ τὴν κομψότητα καὶ ταχύτητα, μετεκόμιζον σῖτον ἀπὸ τὴν Ρωσσίαν ἢ ἐγχώρια προϊόντα εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ παρελάμβανον ἀπ' ἐκεῖ ἀποικιακά, ὑφάσματα καὶ ἄλλα βιομηχανικὰ εἶδη. Ἡ ἑλληνικὴ ναυτιλία ὠφελήθη πολὺ ἀπὸ τὴν μεταξὺ Ρωσσίας καὶ Τουρκίας συνθήκην τοῦ 1774, ἡ ὁποία ἐπέτρεπεν εἰς τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα νὰ πλέουν ὑπὸ ρωσικὴν σημαίαν. Κατὰ τοὺς πολέμους τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ τὸν ναπολεόντειον ἀποκλεισμὸν οἱ Ἕλληνες ναυτικοὶ ἐπλούτησαν διὰ τοῦ ἐμπορίου καὶ ἰδίως διὰ τοῦ λαθρεμπορίου. Τολμηροὶ θαλασσινοὶ περιφρονοῦντες τοὺς κινδύνους τοῦ ἀποκλεισμοῦ ἐκόμιζον εἰς τοὺς ἐμπορικοὺς λιμένας ἐμπορεύματα, τῶν ὁποίων αἱ τιμαὶ εἶχον φθάσει εἰς μεγάλα ὕψη.

Ἄλλα καὶ μετὰ τὸ τέλος τῶν πολέμων ἐξηκολούθησε νὰ προοδεύῃ ἡ ἑλληνικὴ ναυτιλία καὶ τὸ ἐμπόριον. Ἡ ἀντοχή, ἡ ἐπιμέλεια καὶ ἰδίως τὸ λιτοδίαιτον τῶν Ἑλλήνων κατέστησαν αὐτοὺς ἀκαταγωνίστους εἰς πολλὰ εἶδη ἐπιχειρήσεων. Συνέπεια αὐτοῦ ἦτο, ὅτι εἰς τὴν Μασσαλίαν, τὴν Γένουαν, τὴν Βενετίαν, τὴν Ἀμβέρσαν, εἰς τὸ Λονδῖνον καὶ τοὺς Παρισίους καὶ εἰς ἄλλα μεγάλα κέντρα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἐμπορίου ἐδημιουργήθησαν παροικίαι ἑλλήνων ἐμπόρων.

Ἡ διασπορὰ αὕτη ὠφέλησε τὸ ἔθνος, διότι οἱ Ἕλληνες ἐγνώρισαν κόσμον ἀνώτερον καὶ τὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι τῶν Εὐρωπαίων καὶ ἀπέβησαν ἐντριβεστέροι εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν πολιτικὴν. Βλέποντες ἐξ ἀποστάσεως κατενόησαν, ὅτι ἡ Τουρκία εἶναι κράτος καταρρέον καὶ ὄμι ὁ τρομερὸς καὶ ἀκαταμάχητος κατακτητῆς, ὅπως ἦσθάνοντο αὐτὴν, ἐφ' ὅσον διετέλουν ὑπὸ τὸ πέλαμα της.

Τουτοτρόπως προπαρασκευάζετο σιωπηλῶς εἰς τὴν θάλασσαν σπουδαίτατον ὄπλον διὰ τὸ ἔθνος, τὸ ναυτικόν. Τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα τῶν χρόνων τούτων ἦσαν ὀπλισμένα καὶ οἱ ναῦται των ἐξησκημένοι εἰς τὰς συμπλοκάς, διότι τὴν θάλασσαν ἐμάστιζεν ἡ πειρατεία, ἰδίως τῶν Ἀλγερινῶν. Ἦτο λοιπὸν εὐκόλον τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα νὰ μεταβληθοῦν εἰς πολεμικά.

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΛΟΓΙΟΙ ΕΠΙ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

Ἀφότου οἱ τελευταῖοι Ἕλληνες χουμανισταὶ, ὁ Πλήθων, ὁ Βησσαρίων, ὁ Γεώργιος Τραπεζούντιος καὶ ὁ Ἰωάννης Ἀργυρόπουλος, φεύγοντες πρὸ τῆς προσεγγιζούσης τουρκικῆς λαίλαπος μετεκόμισαν τοὺς ὠραίους θεοὺς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος εἰς τὴν Δύσιν, σκότος πυκνὸν ἐκάλυψε τὴν ἀτυχῆ Ἀνατολήν. Ἄλλα καὶ κατὰ τοὺς σκοτεινότετους χρόνους τῆς δουλείας δὲν ἔλειψαν ἀμυδρὰ φῶτα εἰς διάφορα σημεῖα τῆς ἑλληνικῆς χώρας. Ἡ ἀπὸ τῶν χρόνων ὅμως τῶν Κομνηνῶν ἀρχίσασα ἑλληνικὴ ἀναγέννησις διεκόπη ἀποτόμως, ἐκτριάρχησε δὲ πάλιν ξηρὰ γραμματικὴ σοφία. Οἱ λόγιοι τοῦ 16ου αἰῶνος δὲν εἶχον ἀποσεῖσει τὴν μεσαιωνικὴν στενότητα καὶ ἐξακολουθοῦν τὴν αἰωνίαν μετὰ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας διαμάχην προσπαθοῦντες νὰ διακριθοῦν διὰ τοῦ κατὰ παπιστῶν ζήλου. Μόλις κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα ἐγένεν ἐλαφρὰ μετατροπὴ, διότι οἱ λόγιοι ζωηρότερον ἀναπολοῦν τὸν ἀρχαῖον κόσμον καὶ ἡ διάνοιά των ἀρχίζει νὰ δισθάνεται τὴν

σημασίαν τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης, ἡ ὁποία ἀναπτύσσεται εἰς τὴν Εὐρώπην.

Ὁ **Κύριλλος Λούκαρις** (1572—1638), σύγχρονος τοῦ Γαλιλαίου καὶ τοῦ Καρτεσίου, ὁ ἐπανειλημμένως πατριαρχεῖσας λόγιος καὶ πνευματικὸς μαχητὴς, εἶναι ὁ ἀρχηγὸς τῆς νέας τάσεως. Ὁ βίος του ἦτο πλήρης ἀγῶνων καὶ περιπετειῶν, διότι ἡ ἐλευθερία τῶν θεολογικῶν φρονημάτων του ἐξήγειρε κατ' αὐτοῦ πολλοὺς ἀντιπάλους, ἡμετέρους καὶ ξένους. Ἄλλ' οἱ τραχεῖς ἀγῶνες ἔδωκαν εἰς τὰς συγγραφάς του δύναμιν καὶ βαθύτητα ἀγνωστον ἕως τότε. Τέλος κατίσχυσαν αἱ ραδιουργίαι τῶν ἀντιπάλων του καὶ ὁ Λούκαρις καθηρέθη καὶ ἐξορίσθη καὶ τέλος ὑπέστη ταπεινωτικὸν θάνατον. Ἄλλὰ τὰ διδάγματά του διέσωσαν οἱ μαθηταὶ του, ἐκ τῶν ὁποίων ἐξέχουν ὁ **Κορυδαλεύς**, ὁ **Καρυοφύλλης**, ὁ **Ἀντώνιος** καὶ ὁ **Λέων Ἀλλάτιος**, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τοὺς Εὐρωπαίους ἀναμένει τὴν σωτηρίαν τῶν ὁμογενῶν. Εἰς τὸ ποίημά του Ἑλλάς ἐπικαλεῖται τὴν συνδρομὴν τοῦ καρδινάλιου Ρισελιέ ὑπὲρ τῆς ποδοπατουμένης ὑπὸ τῶν Τούρκων πατρίδος του, εἰκονίζει τὴν παλαιὰν ἑλληνικὴν λαμπρότητα καὶ θρηνεῖ διὰ τὴν παντελεῆ κατὰπτωσιν καὶ τὴν περιβάλλουσαν αὐτὴν βαθεῖαν νύκτα.

Περὶ τὸ τέραμα τοῦ 17ου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 18ου αἰῶνος ἀρχίζει ἡ δρᾶσις τῶν Μαυροκορδάτων. Ὁ **Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος** σπουδᾶσας εἰς τὴν Πάδουαν τῆς Ἰταλίας καὶ ἐκδώσας ἀξιόλογον διatribὴν λατινιστὶ περὶ τῆς κυκλοφορίας τοῦ αἵματος ἐχορημάτισε καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ἰατρικῆς καὶ μεγάλως ἐτιμήθη ὑπὸ τοῦ **Κιοπρουλῆ Ἀχμέτ πασᾶ**. Διορισθεὶς εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ μεγάλου διερχομένου κατὰ τὰς διαπραγματεύσεις τῆς εἰρήνης τοῦ **Κάρλοβιτς** (1699) ἔδειξεν ἐξαίρετον διπλωματικὴν δεξιότητα. Διὰ τοῦτο ἴσχυε πολὺ παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς καὶ ὁ πιεζόμενος ἑλληνικὸς λαὸς προσέβλεπεν εἰς αὐτὸν ὡς πρὸς πατέρα. Ἐγραψε πολυάριθμα συγγράμματα, τὴν **Ρητορικὴν**, τὴν **Γραμματικὴν**, τὴν **Ἰουδαϊκὴν** καὶ **Ρωμαικὴν Ἱστορίαν**, τὰ ὁποῖα ἔχυσαν φωτεινὴν ἀκτίνα εἰς τὸ Φανάριον καὶ ἠνοιξαν τὴν ὁδὸν πρὸς ἐλευθερωτέραν διανόησιν. Ὁ υἱὸς αὐτοῦ **Νικόλαος Μαυροκορδάτος**, ὁ πρῶτος ἑλλήν ὀσποδάροσ (ἡγεμῶν) τῆς Βλαχίας, ἔδωκε τὴν πρώτην ᾠθῆσιν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἀνάπτυξιν εἰς τὰς παραδουναβσίους ἡγεμονίας ἰδρύσας τυπογραφεῖον καὶ σχολὴν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐδιδάσκοντο ἡ ἑλληνικὴ καὶ λατι-

νική. Ἀπὸ τοῦ χρόνου ἐκείνου μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως ἡ Βλαχία καὶ ἡ Μολδαβία γίνονται κέντρον ἑλληνικῆς παιδείας, λόγοι δὲ καὶ διδάσκαλοι τυγχάνουν περιποιήσεως καὶ τιμῆς εἰς τὰς αὐτὰς τῶν ἑλλήνων ἡγεμόνων.

Η ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΤΟΝ 18ον ΑΙΩΝΑ

Ἄλλὰ περὶ πραγματικῆς προόδου τῆς ἑλληνικῆς παιδείας δύναται νὰ γίνῃ λόγος μόνον κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα. Διότι, ἐνῶ προηγουμένως ἡ παιδεία περιορίζετο εἰς τὸν κληρὸν μόνον καὶ εἰς τὰ ἐκκλησιαστικά γράμματα, σχολεῖα δὲ διατηροῦντο μακρὰν τοῦ βλέμματος τῆς ἀρχῆς, εἰς μοναστήρια ἢ εἰς τοὺς νάρθηκας τῶν ἐκκλησιῶν, τώρα ἡ παιδεία τείνει νὰ γίνῃ κοσμικώτερα, δηλαδὴ νὰ περιλάβῃ χρησίμους διὰ τὴν ζωὴν γνώσεις, διότι ἡ τάξις τῶν ἐμπόρων ἐξίτηι πρακτικώτεραν μόρφωσιν. Διὰ τοῦτο δημιουργοῦνται ἐκπαιδευτήρια εἰς πολλὰ μέρη. Περὶ τὸ τέλος τοῦ 17ου αἰῶνος ἰδρύθη ἡ Πατρισρχικὴ Σχολὴ τοῦ Φαναρίου, ἡ ὁποία διατελοῦσα ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ κληρικοῦ ἀπέκτησε μεγάλην ὑπόληψιν καὶ κατὰ τὸ πρότυπον αὐτῆς ἰδρύθησαν τὸν 18ον αἰῶνα σχολεῖα εἰς τὴν Πάτμον, τὰ Ἰωάννινα, Λάρισα, Θεσσαλονίκην, Τύρναβον καὶ Ἀδριανούπολιν.

Ἀπὸ τοὺς ἀρχαιότερους λογίους τοῦ 18ου αἰῶνος εἶναι ὁ ἐκ Κεφαλληνίας **Ἡλίας Μηνιάτης** (1669—1714), ἐξαίρετος ἐκκλησιαστικὸς ῥήτωρ, ὁ ὁποῖος, διὰ νὰ πλησιάσῃ τὴν ψυχὴν τοῦ λαοῦ, μετεχειρίζετο ἀπλούστερον τύπον γλώσσης καὶ αἱ πλήρεις ζωῆς ὀμιλίας του ἀναγιγνώσκονται μὲ εὐχαρίστησιν ἀκόμη καὶ σήμερον.

Ἄλλ' οἱ κορυφαῖοι τῶν λογίων τοῦ 18ου αἰῶνος εἶναι δύο Κερκυραῖοι, ὁ **Εὐγένιος Βούλγαρις** (1716—1806) καὶ ὁ **Νικηφόρος Θεοτόκης** (1736—1800). Ὁ Βούλγαρις εἶχε φιλοσοφικὸν νοῦν καὶ σπουδάσας εἰς τὸ Πατάβιον ἐγνώρισεν τὰ φιλοσοφήματα τοῦ Locke τοῦ Leibniz καὶ τοῦ Wolff, τῶν ὁποίων τὰ διδάγματα ἐπεχείρησεν νὰ μεταφέρῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἡ **Λογική** (1766) καὶ ἡ **Μεταφυσική** του (1805) εἶναι ἀπὸ τὰ ἀξιόλογα ἔργα τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων. Ὁ Θεοτόκης ἠγάπησεν μᾶλλον τὰ μαθηματικά καὶ τὰ φυσικὰ ἐπιστήμας διακριθεὶς καὶ ὡς θεολόγος ἱεροκῆρυξ. Τὰ **Κυριακοδρομιά** του, ἥτοι ἐρμηνεῖαι τῶν κυριακῶν εὐαγγελίων, χρησιμεύουν ἀκόμη σήμερον ὡς βοήθημα εἰς τοὺς ἱεροκῆρυκας. Καὶ οἱ δύο

ἦσαν ἱερωμένοι καὶ ἐδίδαξαν εἰς διαφόρους σχολάς. Δὲν κατώρθωσαν ὅμως νὰ διαφύγουν τὰς προστριβὰς πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ προκρίτους. Διὰ τοῦτο ἐγκατέλειψαν τὴν Ἑλλάδα καὶ κατέφυγον εἰς τὴν Ρωσσίαν, ὅπου ἡ αὐτοκράτειρα Αἰκατερίνη περιεποιήθη αὐτοὺς καὶ ἀνύψωσε καὶ τοὺς δύο εἰς ἀρχιεπισκόπους.

Ἄλλὰ πάντας τούτους ὑπερέβη κατὰ τὴν φήμην ὁ Ἄδαμάντιος Κοραῆς (1748—1833), διότι εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ τὸ ἔθνος εὔρε τὸν κατ' ἐξοχὴν σοφὸν καὶ ἐρμηνευτὴν τῶν προγονικῶν συγγραμμάτων. Ὁ Κοραῆς ἦτο ἐπιμελέστατος καὶ ὀξύνους μελετητὴς, ἔγραψε πολλὰ καὶ ποικίλου περιεχομένου συγγράμματα καὶ ἐξέδωκεν, ἐσχολίασε καὶ ἐξ-λαΐκευσεν ἀρχαίους ἑλληνας συγγραφεῖς, Ξενοφῶντα, Πλάτωνα, Ἴπποκράτην, Θεόφραστον, Πλούταρχον (Ἑλληνικὴ Βιβλιοθήκη 1807—1825). Εἶναι ἀπὸ τοὺς ὀλίγους Ἑλληνας, οἱ ὁποῖοι ἐξετιμήθησαν εἰς τὴν Ἑσπερίαν, ὅθεν καὶ ἐπροτάθη ἐπανειλημμένως ὡς μέλος τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας τῶν γραμμάτων. Πρὸ παντὸς ὅμως ἦτο εὐγενῆς φύσις, ἠγάπα περιπαθῶς τὴν πατρίδα του καὶ παντοιοτρόπως εἰργάσθη διὰ τὴν πνευματικὴν ἀφύπνισιν καὶ ἀπελευθέρωσιν αὐτῆς. Ἐγκατεστημένος εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Γαλλίας ἔγινε μέγα «κέντρον ἔθνικῶν ὑποθέσεων καὶ παιδείας ἑλληνικῆς». Εἰς τὰ Ἄτακτα (1826—1833) καὶ τὰ Πάρεργα του (1809—1827) ἐπιχειρεῖ νὰ εὔρη τὰς κλασσικὰς πηγὰς τῆς δημόδους γλώσσης καὶ ἀφυπνίζει τὴν συνείδησιν τοῦ λαοῦ διὰ τὴν καταγωγὴν του. Εἰς τοὺς προλόγους τῶν συγγραμμάτων εὐρίσκουν ἀπήχησιν αἱ ἰδέαι τοῦ 18ου αἰῶνος καὶ συνδυάζονται μὲ τὰ ἀρχαῖα παραδείγματα.

ΔΗΜΟΓΙΚΗ ΠΟΙΗΣΙΣ

Πλὴν τῆς λογίας λογοτεχνίας, ἡ ὁποία ἦτο προσιτὴ μόνον εἰς τοὺς ὀλίγους, ὁ ἑλληνικὸς λαὸς εἶχε δημιουργήσει ἤδη κατὰ τοὺς μέσους χρόνους δημῶδη ποίησιν εἰς τὴν κοινῶς ὀμιλουμένην διάλεκτον. Κατ' ἀρχὰς ἡ δημῶδης ποίησις ἔζησεν εἰς τὴν ἀφάνειαν παρὰ τῷ λαῷ τῆς πρωτεύουσας καὶ εἰς τὰ σκώμματα τῶν ἵπποδρομιῶν, ἀπέκτησεν ὅμως μεγάλην λαμπρότητα εἰς τὰ ἀκριτικὰ ποιήματα τῆς Μ. Ἀσίας, τὰ ὁποῖα ἔψαλλον τὰ ἐπικά κατορθώματα τῶν παραμεθορίων φρουρῶν, τῶν καλουμένων ἀκριτῶν, εἰς τοὺς διηγεκεῖς πολέμους μὲ τοὺς Ἄραβας.

Βραδύτερον ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἐθρήνησε τὴν πτώσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς τουρκοκρατίας ἔψαλλε τὰ δεινοπαθήματα καὶ τοὺς πόθους του. Τοιουτοτρόπως προήλθον τὰ δημώδη ἔσματα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Πολλὰ ἀπὸ τὰ ποιήματα αὐτὰ εἶναι ἀριστουργήματα διὰ τὴν ἐκφραστικὴν δύναμιν καὶ τὴν τελειότητα τῆς μορφῆς. Ψάλλουν δὲ συνήθως τὰ ἀπλᾶ καὶ ἰσχυρὰ συναισθήματα τοῦ ἀνθρώπου, τὴν λύπην, τὸν ἔρωτα, τὴν θλίψιν τοῦ θανάτου. Ἄλλα πάλιν ὑμνοῦν τὸν ἥρωισμόν τῶν ἀνδρῶν, οἱ ὅποιοι ἐπολέμησαν τοὺς Τούρκους ἢ ἔπесαν θύματα τῆς ἀγριότητός των, ἰδίως τοὺς ἀρματωλοὺς καὶ κλέφτας. Διαπνέονται ἀπὸ θερμὴν ἀγάπην πρὸς τὴν φύσιν, τὰ ὑψηλὰ βουνά, τὸν Ὀλυμπον καὶ τὸν Κίτσοβον, πρὸς τὰ μεγάλα πτηνά, τὰ ὅποια ζοῦν εἰς τὴν ἐρημίαν τῶν ὄρεων. Ἐκδηλώνουν τὸ ἀνήσυχον ἐνδιαφέρον διὰ τοὺς πολεμιστάς, οἱ ὅποιοι ἀφήνοντες τὴν ἐστίαν των φεύγουν εἰς τὰ ὄρη. Πολλὰ ἀπ' αὐτὰ ἐποιήθησαν ἀναμφίβολως ἀπὸ γυναῖκας, ἀπὸ συζύγους καὶ μητέρας ἢ τὰς ἀδελφὰς τῶν πολεμιστῶν. Τὰ δημώδη ἔσματα ἐξύψωσαν τὸ φρόνημα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ εἶναι τὰ γνησιώτερα μνημεῖα τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς διανοητικῆς καταστάσεως αὐτοῦ ἐπὶ τῆς δουλείας.

ΕΠΤΑΝΗΣΙΑΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Ἰδιάζουσιν θέσιν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἑλληνισμοῦ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας ἔχουν αἱ νῆσοι τοῦ Ἰονίου. Αἱ ἑπτὰ νῆσοι τοῦ Ἰονίου πελάγους δὲν ἐγνώρισαν τὸν τουρκικὸν ζυγὸν καὶ διατέλεσσαι ὑπὸ τὴν ἐνετικὴν κυριαρχίαν καὶ βραδύτερον ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Γάλλων, Ρώσων καὶ Ἀγγλων, ἐτήρησαν ἀμεσωτέραν ἐπαφὴν μετὰ τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς λοιπῆς Εὐρώπης. Ἐντεῦθεν ἀνεπτύχθη εἰς τὴν Ἐπτάνησον καὶ ἰδίως εἰς τὴν Κέρκυραν ἴδιος βίος καὶ πολιτισμός. Ἀκόμη καὶ σήμερον οἱ Κερκυραῖοι διακρίνονται τῶν ἄλλων Ἑλλήνων διὰ τὴν λεπτότητα τῶν ἡθῶν καὶ τῆς ἀντιλήψεως τοῦ ὠραίου. Κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα τὰ ἀνώτατα ἐκπαιδευτήρια τοῦ ἑλληνισμοῦ ἦσαν εἰς τὴν Κέρκυραν. Ἐξ αὐτῶν ἀπεφοίτησαν ἄνδρες διακρίθεντες εἰς τὰ γράμματα, ὡς ὁ Μηνιάτης, ὁ Θεοτόκης, ὁ Βούλγαρις κ.ἄ. Ἀξιολογώτατον γεγονός εἰς τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους εἶναι ἡ ἴδρυσις τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας. Ὁ διακεκριμένος ἄγγλος Φρειδερίκος Νόρθ Γκίλφορντ, υἱὸς ὑπουργοῦ καὶ γνώ-

στης τῆς ἑλληνικῆς, τὸ 1824 ἴδρυσεν ἀνώτατον ἐκπαιδευτήριον εἰς τὴν Κέρκυραν ὀνομασθὲν Ἰόνιος Ἀκαδημία, ὅπου ἐδιδάσκετο ἡ κλασσικὴ φιλολογία, ἡ φιλοσοφία καὶ ἱστορία, φυσικὴ πειραματικὴ, νομικὴ καὶ ἰατρικὴ. Εἰς αὐτὸ ἐδίδαξαν ὁ Κ. Ἀσώπιος, ὁ Ἄνδρέας Κάλβος κ.ἄ.

Η ΠΙΣΤΙΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΝ ΤΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

Ἐκκλησία λοιπὸν καὶ κλῆρος, κοινοτικὴ αὐτοδιοίκησις καὶ ἔνοπλος ἀντίστασις, ὅπου ἦτο δυνατόν, πρὸς τούτοις ἐμπόριον καὶ ναυτιλία καὶ διανοητικὴ ἀνάπτυξις ἦσαν τὰ κοινωνικὰ καὶ ἠθικὰ στηρίγματα τοῦ δουλεύοντος ἑλληνισμοῦ. Οἱ Ἕλληνες ὅμως ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς καταστροφῆς ἐπίστευσαν, ὅτι ἡ τουρκικὴ κυριαρχία θὰ ἦτο παροδική. Ἄλλὰ κατὰ τοὺς πρώτους μετὰ τὴν ἄλωσιν αἰῶνας ἡ ἀπελευθέρωσις ἦτο ψιλὸς πόθος, διότι ἡ αὐτοκρατορία τῶν Ὀθωμανῶν ἦτο κραταιὰ καὶ πρὸ αὐτῆς ἔπηττον καὶ οἱ Εὐρωπαῖοι. Μόλις βραδύτερον, ὅταν ἤρχισε καταρρέουσα ἡ ἰσχὺς τοῦ σουλτάνου, ὁ πόθος τῆς ἀνεξαρτησίας μετεβλήθη εἰς ἀληθινὴν πίσιν.

Κατὰ τὴν 15ην, 16ην καὶ 17ην ἑκατονταετηρίδα ἐφ' ὅσον ἡ Ἡ Τουρκία ἦτο ἰσχυρά, μόνον οἱ βασιλεῖς τῆς Δύσεως ἠδύναντο νὰ δώσουν χεῖρα βοηθείας εἰς τοὺς χριστιανοὺς τῆς ἀνατολῆς. Ἄλλ' ὁ ἑλληνικὸς λαὸς καθὼς καὶ οἱ πνευματικοὶ ἄρχοντες του δὲν ἠύχοντο κατὰ βάθος τὴν ἐκ μέρους τῶν Δυτικῶν σταυροφορίαν. Αἱ μεγάλαι αὐστριακαὶ νῆκαι τοῦ τέλους τῆς 17ης καὶ τῶν ἀρχῶν τῆς 18ης ἑκατονταετηρίδος δὲν εἶχον διαθέσει πολὺ θεομῶς τοὺς Ἕλληνας. Ἄλλ' ὅταν κατὰ τὴν 18ην ἑκατονταετηρίδα ἡ ὁμόδοξος Ρωσσία εἰσῆλθεν εἰς τὸν κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς πίστεως ἀγῶνα, κλῆρος καὶ λαὸς εἶδον ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ τσάρου τὸν θεόπεμπτον ἐκδικητὴν καὶ λυτρωτὴν καὶ ὅλοι ἠσθάνοντο, ὅτι ἐπλησίαζεν ἡ ὥρα τῆς ἀναστάσεως καὶ ὅτι ἔπρεπε νὰ συνενώσουν τὰς προσπαθείας των μετὰ τῶν στρατιωτῶν τοῦ μοσχοβίτου βασιλέως.

ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΡΩΣΣΙΑΝ ΤΩΝ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ

Ἡ προϊούσα παρακμὴ τοῦ τουρκικοῦ κράτους ἔπεισε τοὺς ἡγεμόνας καὶ τοὺς πολιτικοὺς τῆς Ρωσσίας, ὅτι ἦτο εὐκόλον νὰ διαδεχθοῦν τοὺς Τούρκους εἰς τὴν κληρονομίαν τοῦ Βυζαντίου, ὡς φυσί-

κούς δὲ συμμάχους των εἰς τὴν κατὰ τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας πάλιν ἐθεώρησαν τοὺς χριστιανοὺς ὑπηκόους τοῦ σουλτάνου. Διὰ τοῦτο τὸ ἀνακτοβούλιον τῆς Πετρουπόλεως δὲν ἔπαυσε νὰ ὑποθάλη διὰ παντὸς τρόπου τὸν ἱερὸν πόθον τῶν Ἑλλήνων, ὅπως ἀποσείσουν τὸν τουρκικὸν ζυγόν. Οἱ εἰς τὴν Πετρούπολιν μεταβαίνοντες Ἕλληνες ἀπέκτων ἀμέσως τὴν ρωσικὴν ἰθαγένειαν, ἐγίνοντο δεκτοὶ εἰς τὸν στρατὸν καὶ προήγοντο εἰς ἀξιώματα. Ἄφ' ἑτέρου ὁ κληρὸς τῆς Μόσχας διετέλει εἰς συνεχῆ ἀλληλογραφίαν μετὰ τῶν τεθλιμμένων ἐκκλησιῶν τῆς Ἑλλάδος, ἔστελλεν εἰς τὰς μονὰς τοῦ Ἁγίου Ὁρους διάφορα δῶρα, ἄμφια, σκεύη πολύτιμα, εἰκόνας, σταυροὺς κλπ. Ἡ συνθήκη τοῦ Καϊναρτζῆ ἀνεγνώριζεν ὡς νόμιμον τὴν παλαιὰν ἀπαίτησιν τῆς Ρωσσίας, ὅπως παρίσταται ὡς προστάτης τῶν ἐν Τουρκίᾳ χριστιανῶν. Πάντα ταῦτα, πρὸς τούτοις δὲ πολλὰι δημῶδεις προορήσεις, ἑξέκαιον τὸν πόθον τῶν Ἑλλήνων καὶ διέθετον αὐτοὺς προθύμους νὰ προσέχουν εἰς τὰς ἐπαγγελίας τῆς Ρωσσίας. Διὰ τοῦτο μετὰ τῶν πολέμων τῆς Ρωσσίας κατὰ τοῦ σουλτάνου συνεδέθησαν κινήματα τῶν Ἑλλήνων, τὰ ὁποῖα εἶναι οἱ πρῶτοι πραγματικοὶ ἀγῶνες αὐτῶν ὑπὲρ ἐλευθερίας.

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ 1769

Μόλις ἀνέβη τὸν θρόνον ἡ Αἰκατερίνη, ὁ εὐνοούμενος αὐτῆς Γρηγόριος Ὁρλώφ ἔστειλεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸν Γεώργιον Παπάζολην, ἕλληνα ἀξιωματικὸν τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ, διὰ νὰ προετοιμάσῃ ἐξέγερσιν τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὸν μελετώμενον ρωσοτουρκικὸν πόλεμον. Οἱ ὀπλαρχηγοὶ τῆς Μάνης ἐφάνησαν δύσπιστοι εἰς τοὺς ὠραίους λόγους καὶ τὰς πλουσίας ὑποσχέσεις τοῦ Παπάζολη. Ἄλλ' ὁ ἔγκριτος προΐχων τῶν Καλαμῶν Μπενάκης ἐφάνη προθυμότερος, ἐνῶ φῆμαι καὶ διαδόσεις ἐξῆπτον τὴν φαντασίαν τοῦ λαοῦ. Πανταχοῦ ἐπιστεύετο, ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἔμελλε νὰ ἐλευθερωθῇ ὑπὸ τῆς Ρωσσίας. Ἐπιθυροῦντο, ὅτι ἀκτινοβόλος σταυρὸς ἐπεφάνη ἐπὶ τῆς Ἁγίας Σοφίας καὶ ὅτι μάτην οἱ Τοῦρκοι προσεπάθουν νὰ ἀποδιώξουν τὸ θαυμάσιον σημεῖον καὶ εἰς τὰ ἑλληνικὰ ὄρη ἀντήχησε τὸ δημῶδες ῥῆμα :

«Ἀκόμη τούτ' τὴν ἀνοιξὴ ραγιαδες, ραγιαδες,
 Τοῦτο τὸ καλοκαίρι, ὅσο ν' ἄρθῃ ὁ Μόσκοβος
 Νὰ φέρῃ τὸ σεφέρι Μοριὰ καὶ Ρούμελη».

Διὰ τοῦτο ἡ Πελοπόννησος καὶ μέρος τῆς Στερεᾶς ἐκινήθησαν, μὲν ἐφάνη εἰς τὰς ἑλληνικὰς θαλάσσας ὁ ρωσικὸς στόλος.

Τὴν 17 Φεβρουαρίου ὁ Θεόδωρος Ὁρλώφ ἀπεβιβάσθη εἰς Οἶτυλον. Ἀμέσως ὄρκισεν ἐπ' ὀνόματι τῆς αὐτοκρατείας τὸ τάγμα τοῦ Μπενάκη καὶ τῶν Μινιατῶν, ἀλλ' ἐξήντησε τὰς μικρὰς δυνάμεις τοῦ πολιορκῶν τὴν Κορώνην. Ἀλλὰ καὶ ὅταν ἐφθάσε μετὰ νέων πλοίων καὶ πολεμεφοδίων ὁ Ἀλέξιος Ὁρλώφ, αἱ δυνάμεις τῶν Ρώσων δὲν ἦσαν ἐπαρκεῖς διὰ τόσον μεγάλην ἐπιχείρησιν, ἰδίως μετὰ τὴν φθορὰν εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Κορώνης. Ὅθεν ἡ κατὰ τῆς πρωτεύουσας τῆς Πελοποννήσου Τριπόλεως ἐπίθεσις ἀπέτυχεν, ἐκ παραλλήλου δὲ ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ἐνήργησε δραστηρίως καὶ ἔστειλε κατὰ τῆς Πελοποννήσου τὰς ἄλβανικὰς δορδάς. Αἱ Πάτριαι κατελήφθησαν ἐξ ἐφόδου καὶ 3 χιλ. ἀτόικοι ἐσφάγησαν μετὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου. Παρὰ τὴν Κορώνην οἱ συνενωθέντες μετὰ τῆς φρουρᾶς τῆς Τριπόλεως Ἀλβανοὶ κατέκοψαν 400 Μανιάτας συλλαβόντες αἰχμάλωτον τὸν ἀρχηγόν των Ἰωάννην Μαυρομιχάλην. Ὁ Ἀλέξιος Ὁρλώφ ἀπεσύρθη εἰς Ναυαρίνον, ὅθεν ἔβλεπε τὸ χυνόμενον αἷμα τῶν συμμάχων του, καὶ τέλος ἀπελπισθεὶς ἀπέπλευσεν ἐγκαταλείψας τοὺς Ἕλληνας εἰς τὴν τύχην των. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ ρωσικὸς στόλος ἔκαυσε τὸν τουρκικὸν εἰς τὸν λιμένα τοῦ Τσεσμέ, ἀλλὰ τὸ κίνημα τῆς Πελοποννήσου ἐπνίγη εἰς τὸ αἷμα καὶ ἡ χώρα δεινῶς ἐλεηλατήθη ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν. Φοβεραὶ σφαγαὶ χριστιανῶν ἔγιναν εἰς πολλὰ μέρη τῆς Τουρκίας.

Τότε ἐγεννήθη παρὰ τῷ Διβανίῳ ἡ σκέψις νὰ ἐξολοθρεύσουν ἐντελῶς τοὺς Ἕλληνας τῆς Πελοποννήσου διὰ τῶν Ἀλβανῶν. Ἀλλ' εἰς τὸ σχέδιον τοῦτο ἀντετάχθη ὁ Καπετὰν πασᾶς Χασάν, τὸν ὁποῖον ἡ Πύλη ἔστειλε διὰ νὰ ὑποτάξῃ τὴν Πελοπόννησον, διότι οὕτω θὰ ἐστερεῖτο ἡ Πύλη τοῦ χαρατοῖς καὶ ἡ χώρα ἐργατικῶν χερῶν. Ὁ Καπετὰν πασᾶς θέλων νὰ ἐξολοθρεύσῃ τοὺς Ἀλβανούς, οἱ ὁποῖοι ἀπέβησαν πηγή εἰς τὴν χώραν, ἐζήτησε τὴν συνδρομὴν τῶν Ἑλλήνων ἐπλαρχηγῶν χορηγήσας εἰς αὐτοὺς ὅπλα καὶ πολεμεφοδία καὶ ὑποσχεθεὶς ἀμνηστίαν. Ἀλλὰ μετὰ τὴν παρὰ τὴν Τρίπολιν καταστροφὴν τῶν Ἀλβανῶν (1779) προσέβαλε κατὰ τὴν τουρκικὴν συνήθειαν καὶ τοὺς συμμάχους του. Τότε θῦμα τῆς παρ' ἰσπονδίας τῶν Τούρκων ἔπεσεν ὁ ἐκ Γορτυνίας ἀρματωλὸς Κωνσταντῖνος Κολοκοτρώνης, πατὴρ τοῦ

Θεοδώρου Κολοκοτρώνη. Ἡ Μάνη ὑπεχρεώθη εἰς ὑποτελείαν, διοικουμένη ὑπὸ ἐγχωρίου μπέη καὶ καταβάλλουσα 30 χιλ. γροσίων ἐτήσιον φόρο. Οὕτω θλιβερώς διεψεύσθησαν αἱ ὑποσχέσεις τῆς Αἰκατερίνης καὶ εἰς τὴν καρδίαν τῶν Ἑλλήνων ἀπέμεινε πικρία καὶ δυσπιστία πρὸς τοὺς βορείους ἔλευθερωτάς.

ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΤΩΝ ΕΤΩΝ 1787-1792. ΛΑΜΠΡΟΣ ΚΑΤΣΩΝΗΣ

Διὰ τοῦτο ὁ ρωσσοτουρκικὸς πόλεμος τοῦ 1787—1791 εὔρε τοὺς Ἕλληνας ὀλιγώτερον προθύμους. Ἡ Αἰκατερίνη ἐπέμενε εἰς τὴν πραγματοποιήσιν τοῦ ἑλληνικοῦ σχεδίου. Ἐσκέπτετο τώρα νὰ ἀνορθώσῃ τὸν θρόνον τοῦ Βυζαντίου καὶ ν' ἀναβιβάσῃ εἰς αὐτὸν τὸν ἑγγονόν της Κωνσταντῖνον, κατόρθωσε δὲ νὰ προσεταιρισθῇ τὸν ιδεολόγον αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας Ἰωσήφ Β'. Τὸ 1781 ὑπεγράφη μεταξὺ τῶν δύο ἡγεμόνων συνθήκη περὶ διαμελισμοῦ τῆς Τουρκίας, εἶναι δὲ χαρακτηριστικὰ τῶν διαθέσεων τοῦ Ἰωσήφ ὅσα βραδύτερον ἔγραψεν εἰς τὸν γάλλον πρεσβευτὴν: *«ἐπέστη ὁ χρόνος, καθ' ὃν ἐμφανιζόμενος ὡς ἐκδικητὴς τῆς ἀνθρωπότητος, ἀναλαμβάνω νὰ ἀποξημιώσω τὴν Εὐρώπην δι' ὅσα ἐπιθὲν ἄλλοτε δεινὰ ὑπὸ τῶν Τούρκων κανιβάλων»*. Νέοι πράκτορες τῆς Ρωσσίας ἐφάνησαν τότε μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων μυρία ἐπαγγελλόμενοι καὶ ἤρχισαν νὰ πάλλουν βιαίως καὶ πάλιν αἱ καρδίαι των ἅμα τῇ ἐκρήξει τοῦ ρωσσοαυστριακοῦ κατὰ τῆς Τουρκίας πολέμου καὶ ἡ φρικίασις μετεδίδοτο μέχρι τῶν ὀρέων τοῦ Σουλίου. Ἐξεγέρσεις ὅμως δὲν ἔγιναν.

Ἄλλὰ τὸ 1788 ὁ **Λάμπρος Κατσώνης**, Ἕλλην λοχαγὸς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ρωσσίας, ἐξέπλευσεν ἐκ Τεργέστης μετὰ μικροῦ στόλου, ἐξοπλισθέντος διὰ συνεισφορῶν τῶν Ἑλλήνων καὶ φέροντος τὴν ρωσικὴν σημαίαν, καὶ ἐπέδραμεν εἰς τὸ Αἰγαῖον. Αὐξήσας δὲ διὰ τῆς συλλήψεως τουρκικῶν πλοίων τὸν ἀριθμὸν τῶν πλοίων
1788 του εἰς 16 κατέστη τὸ φόβητρον τῶν Τούρκων εἰς τὴν Μεσόγειον. Κατεναυμάχησεν ἐπανειλημμένως τμήματα τοῦ τουρκικοῦ στόλου, ἐπεβίβασεν ἐπὶ τῶν πλοίων τὸν ὀνομαστὸν ὀπλαρχηγὸν **Ἄνδρῆ-τσον** μὲ 500 παλληκάρια, προσέβαλε τὸν τουρκικὸν στόλον μεταξὺ **Ἄνδρου** καὶ **Εὐβοίας** καὶ κατετρόπασεν αὐτόν. Τὴν ἐπομένην ὅμως εὐρεθεὶς μεταξὺ τοῦ τουρκικοῦ καὶ τοῦ ἐπιπλέοντος ἀλγερινοῦ στόλου δὲν κατόρθωσε νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὴν ὑπεροχὴν εἰς ἀ-

οιθμόν και πυροβολικόν και μόλις διέφυγε μετ' ἄπελπιν ἀγώνα ὁ περιβόητος καταδρομέυς.

Κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην στιγμήν ἠρνήθησαν εἰς αὐτὸν πᾶσαν βοήθειαν οἱ ρῶσοι πράκτορες. Ἡ δὲ τσαρίνα ἔκλεισε τὸ 1792 τὴν εἰρήνην τοῦ Ἰασίου και διέταξεν αὐτὸν νὰ παύσῃ τὰς κατὰ τῆς Τουρκίας ἐχθροπραξίας. Ἄλλ' ὁ Λάμπρος ἠρνήθη φανερώς νὰ ὑπακούσῃ και ἀπήντησεν ἐπὶ λέξει: «*Ἄν ἡ αὐτοκρατόρισα συνωμολόγησεν τὴν εἰρήνην της, ὁ Κατσώνης δὲν συνωμολόγησεν ἀκόμη τὴν ἰδικήν του*». Καὶ τὸν Μάρτιον τοῦ 1792 ἐξέδωκε τὴν περίφημον προκήρυξιν, τὴν «*Φανέρωσιν τοῦ ἐξοχωτάτου χιλιάρχου και ἰπέως Λάμπρου Κατσώνη*», ὅπως ὀνομάζει αὐτήν, εἰς τὴν ὁποίαν, ἀφοῦ καταγγέλλει τὴν ἀχάριστον ἐκ μέρους τῆς Αἰκατερίνης ἐγκατάλειψιν τῶν Ἑλλήνων, κηρύττει, ὅτι οἱ Ἕλληνες διὰ τῶν ἰδίων μόνον δυνάμεων θὰ ἀποκτήσουν τὴν ἀνεξαρτησίαν των.

Ὁ Κατσώνης κατήρτισε νέον στολίσκον και, ἀφοῦ ἀπεβίβασε τὸν Ἀνδρῆτσον εἰς τὴν ἀκτὴν τοῦ Ταινάρου, προσεκάλεσε τοὺς Λάκωνας εἰς ἐπανάστασιν. Ἄλλ' ἐκεῖνοι δὲν ἐκινήθησαν, ὁ δὲ μπέης τῆς Μάνης Ζανέτος Γρηγοράκης πιεζόμενος ὑπὸ τῶν Τούρκων ἠπειλήσεν αὐτόν, ὅτι θὰ βυδίση ἐναντίον του. Τέλος προσβληθεὶς ὑπὸ ἰσχυρᾶς ναυτικῆς και πεζικῆς δυνάμεως διεσώθη ἐπὶ πλοίου εἰς Ἰθάκην και ἐκεῖθεν ἀπῆλθεν εἰς Ρωσίαν.

Ὁ δὲ Ἀνδρῆτσος καταδιωκόμενος ὑπὸ τῶν Τούρκων διέσχισε τὴν Πελοπόννησον και μετὰ τραχεῖς ἀγῶνας διεσώθη εἰς τὴν Ἰθάκην. Ἄλλ' οἱ Ἐνετοὶ παρέδωκαν αὐτόν εἰς τοὺς Τούρκους, μετακομισθεὶς δὲ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐθανατώθη οἰκτρῶς. Τὰ κατορθώματα ὁμως τοῦ κλέφτου και τοῦ πειρατοῦ διετηρήθησαν εἰς τὴν μνήμην τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἡ Αἰκατερίνη διὰ τῆς εἰρήνης τοῦ Ἰασίου ἐγκατέλειψε μὲ ἀδιαφορίαν τοὺς Ἕλληνας συμμάχους της και ἀπεψύχρανεν οὕτω τὰς ὑπολειπομένας ἀπὸ τοῦ 1770 συμπαθείας τῶν Ἑλλήνων. Ἐπεκράτησε τότε ἀντὶ τῆς ρωσικῆς ἢ γαλλικῆς ἐπίδρασις, διότι ἤδη ἐταράσσετο ἡ Εὐρώπη ὑπὸ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως και ἡ προσοχὴ τῶν Ἑλλήνων ἐστρέφετο ἀπλήστως πρὸς τὰ θαυμάσια ἀγγέλματα.

ΣΟΥΛΙ ΚΑΙ ΑΛΗ ΠΑΣΑΣ

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους περίπου οἱ θουρλικοὶ ἀγῶνες τοῦ Σουλίου κατὰ τοῦ πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων ἀνύψωσαν τὸ φρόνημα τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐνίσχυσαν τὴν πεποιθήσιν, ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ ἀντιμετρηθοῦν πρὸς τοὺς μουσουλμάνους.

Οἱ Σουλιῶται κατὰ τὴν 17ον αἰῶνα φεύγοντες τοὺς Τούρκους εἶχον ἀποσυρθῆ εἰς τὰ ἄγρια Κασσιοπαῖα ὄρη τῆς νοτίου Ἠπείρου, εἰς ἡδεκάωρον ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν Ἰωαννίνων, καὶ ἴδρυσαν ἐκεῖ στρατιωτικὴν κοινότητα αὐτοδιοικουμένην, ἣ ὁποία περιέλαβε κατ' ἄρχὰς τέσσαρα καὶ βραδύτερον ἕνδεκα χωριά. Ἐπλήρωνον φόρον τινὰ εἰς τὴν Πύλιν, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ἐφορολόγουν τὴν γειτονικὴν χώραν. Ἐλέγετο, ὅτι ἐξήκοντα χωριά, τὰ χωριά τῶν Παρασυλιωτῶν λεγόμενα, ἐπλήρωνον φόρον εἰς τοὺς Σουλιώτας.

Ἡ κυριωτάτη ἐνασχόλησις τῶν Σουλιωτῶν ἦτο ἡ κτηνοτροφία, ἣ δὲ φύσις τοῦ τόπου καὶ αἱ συχναὶ συμπλοκαὶ μετὰ τῶν ὁμόρων κατέστησαν αὐτοὺς τραχεῖς καὶ πολεμικοῦς. Καὶ αὐταὶ αἱ γυναῖκες τῶν ἐγνώριζον τὴν χρῆσιν τῶν ὀπλων.

ΑΛΗ ΠΑΣΑΣ (1741 - 1822)

Ὁ περίφημος πασᾶς τῆς Ἠπείρου ἦτο ἀπὸ τοὺς τρομεροὺς φεουδάρχας, οἱ ὁποῖοι ἐκμεταλλύμενοι τὴν ἀδυναμίαν τῆς Πύλης ἐσχεδίασαν τὴν ἴδρυσιν ἰδίας ἐξουσίας. Ὁ Ἀλῆς ἦτο, ὅπως καὶ ἄλλα δημοουργήματα τῆς πολυταράχου ἐκείνης ἐποχῆς π. χ. ὁ Πεσβάνογλου τοῦ Βιδινίου καὶ ὁ τῆς Αἰγύπτου δεσπότης Μεχμέτ Ἀλῆς, φύσις ἐξαιρετικὴ, πλήρης ἀκαταλόγιστου ὀρμῆς καὶ ἀκάμπτου ὀμότητος Ἐγεννήθη εἰς τὸ μικρὸν χωρίον τῆς Ἀλβανίας Τεπελένι. Ἡ νεότης τοῦ Ἀλῆ διήλθεν ἐν μέσῳ τῶν βιαίων παθῶν, τῶν δολοπλοκιῶν καὶ τῶν αἱματηρῶν προδοσιῶν ἢ ἐκδικήσεων, τῶν ὁποίων εὐρεῖα κονίστρα ἦτο τότε ἡ Τουρκία καὶ ἰδίως ἡ θρησκευτικῶς καὶ φατριαστικῶς διηρημένη Ἀλβανία. Ἀσκηθεὶς οὕτως εἰς τὰς ραδιουργίας τῆς ἐποχῆς, ἀπέκτησε τὴν εὐνοίαν τῆς Πύλης διὰ προδοσίας τοῦ εἰρηγέτου τοῦ πασᾶ τοῦ Δελβίνου καὶ ἔγινε κύριος τοῦ πασαλικίου τῶν Τρικκάλων. Διὰ πλαστογραφήσεως τοῦ σουλτανικοῦ φερμανίου ἔγινε κύριος τῶν Ἰωαννίνων καὶ τῆς Ἄρτης. Ἐξεδικῆθη σκληρῶς τοὺς Χορμοβίτας διὰ τὴν κατὰ τῆς μητρὸς καὶ τῆς ἀδελφῆς του προσβολὴν προσελκύσας αὐτοὺς δο-

λίως εἰς ἐνέδραν, ἔψησεν ἢ συνέτριψεν ἐντὸς χειρομύλου τοὺς πρωταιτίους καὶ ἀμέσως ἐπετέθη κατὰ τοῦ Χορμόβου, ἐκκρίευσεν αὐτὸ καὶ κατέσφαξε τοὺς κατοίκους. Ἔρχεται εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν Ναπολέοντα καὶ λαμβάνει εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του γάλλους ἀξιωματικούς. Ὁργανώνει στρατὸν ἀπὸ 10—12 χιλ. καὶ ἐκτείνει τὴν ἐξουσίαν του εἰς τὴν Μακεδониαν καὶ τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα. Ἐγκαθιστᾷ τοὺς υἱοὺς του πασάδες εἰς τὴν Ναύπακτον καὶ τὴν Πελοπόννησον, στερεώνει τὴν θέσιν του διὰ τῆς τόλμης ἢ διὰ τῆς ἐξαγορᾶς τῶν ἐν τῷ Διβανίῳ ἰσχυόντων καὶ καθιστᾷ τὸ κράτος του σχεδὸν ἀνεξάρτητον ἀπὸ τὸν σουλτάνον.

Ὁ Ἀλῆς περιποιεῖτο τοὺς χριστιανοὺς τρέφων μεγαλυτέραν ἐμπιστοσύνην εἰς αὐτοὺς ἢ εἰς τοὺς μουσουλμάνους μισθωτοὺς του, μεταχειρίζετο τὴν ἑλληνικὴν ὡς ὄργανον διπλωματικῆς συνεννοήσεως καὶ ὑπέθαλπε τὸν πόθον τῶν Ἀλβανῶν περὶ ἀνεξαρτησίας καὶ τὰς ἐλπίδας τῶν Ἑλλήνων περὶ ἐθνικῆς ἀναγεννήσεως. Ἕλληνες καὶ Ἀλβανοὶ ὑπηρετήσαν τὸν περιβόητον σατράπην καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν πολεμιστῶν τοῦ 1821 τῶν δύο ἀντιπάλων στρατοπέδων εἶχον ἐκπαιδευθῆ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του, ὡς λ. χ. ὁ υἱὸς τοῦ Ἀνδρίτσου Ὀδυσσεύς, ὁ Καραϊσκάκης, ὁ Ὀμέρ—Βουώνης κ. ἄ.

Ὁ Ἀλῆς δὲν ἠνείχετο πρὸ πάντων τὰς φιλελευθέρους ἐκδηλώσεις καὶ συνέτριβε μετὰ πείσματος πᾶσαν ἀντίστασιν. Ἀλβανοὶ μπότηδες καὶ κάτοικοι ὀλοκλήρων πόλεων ἐδοκίμασαν τὴν ἀπανθρωπίαν τοῦ ξίφους του, οἱ τολμηρότατοι τῶν Ἑλλήνων ἀρματωλῶν, οἱ Κασαντωναῖοι καὶ ὁ Βλαχόβας, ὑπέκυσαν εἰς τὴν δύναμιν ἢ τὸν δόλον του καὶ τὰ ἑλληνικὰ ἄσματα ἐθρήνησαν τὰς 16 εὐγενεῖς γυναῖκας τῶν Ἰωαννίνων μετὰ τῆς Κ υ ρ ἄ Φ ρ ο σ ύ ν η ς, τὰς ὁποίας ὁ Ἀλῆς ἐπνίξεν εἰς τὴν λίμνην.

Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΣΟΥΛΙΟΥ

Εἰς τὴν πραγματικότητα ὁμοῦς ὁ Ἀλῆς ἦτο ὁ σοβαρότερος κίνδυνος διὰ τὴν Ἑλλάδα, διότι εὕρισκετο πολὺ πλησιέστερον τοῦ σουλτάνου, ἐγνώριζε καλῶς τὴν δύναμιν καὶ τὰς ἀδυναμίας της καὶ διὰ τῶν ἀλβανῶν μαχητῶν του ἠδύνατο νὰ συντρίψῃ αὐτήν. Ὅταν ἔληξεν ὁ δεύτερος ρωσσοτουρκικὸς πόλεμος, ὁ Ἀλῆς παρέστησε τὸ Σούλι

ὡς φωλεὰν προδοσίας καὶ ἀρπαγῆς καὶ κατώρθωσε νὰ ἐπιτύχῃ τὸ σουλτανικὸν φερμάνιον πρὸς καταπολέμησιν αὐτοῦ.

Ὁ Ἕλλησ ἀπεφάσισε νὰ ἐξαφανίσῃ τὸν μικρὸν ὄρεινὸν λαὸν, ὁ ὁποῖος ἠρτίθμει τότε περὶ τοὺς 2.500 μαχητάς. Ἄλλ' ἢ πρώτη προσβολὴ κατὰ τὸ 1790 ἀπέτυχε τελείως, διότι οἱ Ἕλβανοὶ του δὲν ἐτόλμησαν νὰ εἰσδύσουν εἰς τὴν ἀγροίαν ὄρεινὴν χώραν καὶ διεσκορπίσθησαν λεηλατοῦντες τὴν πεδιάδα τῆς Παραμυθίας καὶ πολλοὶ κατεκόπησαν ὑπὸ τῶν αἰφνιδιαστικῶς ἐπιπεσόντων Σουλιωτῶν, οἱ ὁποῖοι ἐπροχώρησαν μέχρι τῆς πεδιάδας τῶν Ἰωαννίνων.

Δύο ἔτη βραδύτερον ἐπετέθη μὲ μεγαλυτέραν παρασκευήν. Ἄλλ' ἢ διὰ δόλου ἐπιχειρηθεῖσα ἐπίθεις δὲν ἐπέτυχε, διότι οἱ Σουλιῶται συνελθόντες ἐκ τῆς πρώτης ἐκπλήξεως ἀντέταξαν ἰσχυρὰν ἀμυναν ὑπὸ τοὺς ἀρχηγούς των **Μπότσαρην** καὶ **Λάμπρον Τζαβέλλαν** καὶ ἠνάγκασαν τὸν Ἕλληνα νὰ ἀπέλθῃ εἰς Ἰωάννινα τρίζων τοὺς ὁδόντας ἀπὸ ἀγανάκτησιν.

Ἐπὶ ὀκτῶ ἔτη ἄφησεν ἡσύχως τοὺς Σουλιώτας, διότι ἐν τῷ μεταξῷ ἐπῆλθον μεγάλαι ἀνατροπαὶ καὶ ὁ ἴδιος εἶχεν ἄλλας ἐνασχολήσεις. Ἡ εἰρήνη δηλαδὴ τοῦ Καμποφόρμιο (1797) παρέδιδεν εἰς τοὺς Γάλλους τὰς Ἰονίους νήσους καὶ ἀπεσταλμένος τῆς δημοκρατίας ὕψωσε τὴν τρίχρουν σημαίαν ἐπὶ τοῦ φρουρίου τῆς Κερκύρας. Οὕτως ἠνοιέγοτο εὐρὺ στάδιον εἰς τὰς ραδιουργίας τοῦ Ἕλλη, ὁ ὁποῖος διανοεῖτο νὰ καταλάβῃ τοὺς μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν κατεχομένους λιμένας τῆς Ἠπείρου, Πρέβεζαν καὶ Πάργαν, καὶ νὰ θέσῃ τὸν πόδα ἐπὶ τῆς Κερκύρας. Κατ' ἀρχὰς προσεποιήθη φιλίαν πρὸς τοὺς νέους γείτονάς του, ἐδέχθη τὰς φιλικὰς ἐκδηλώσεις ἀπὸ τὸν Ναπολέοντα καὶ ἔδειξεν ἑαυτὸν πρόθυμον νὰ κατηχηθῇ εἰς τὴν θρησκείαν τῶν Ἰκωβίνων. Οὕτω τῇ ἀνοχῇ τοῦ Γάλλου διοικητοῦ τῆς Κερκύρας παρεσκευάσε στόλον εἰς τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον, κατέλαβεν αἰφνιδιαστικῶς ἑλληνικὰ χωρία τῆς παραλίας καὶ κατέσφαξε τοὺς κατοίκους. Ὁ Ναπολεὼν ἐκστρατεύων εἰς Αἴγυπτον ἔστειλεν ἀπὸ τὴν Μάλταν τοὺς χαιρετισμοὺς του εἰς τὸν φίλον τῆς γαλλικῆς δημοκρατίας. Ὁ Ἕλλησ ἐπὶ τινα χρόνον ἀκόμη προσεποιήθη, ὅτι γοητεύεται ἐκ τῆς γαλλικῆς φιλίας, αἰφνης ὁμως ἔρριψε τὸ προσωπεῖον, συνέλαβε καὶ ἀπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸν ἀπεσταλμένον τοῦ Ναπολέοντος, προσέβαλε τὴν ὑπὸ 300 Γάλλων φρουρουμένην Πρέβεζαν καὶ κατα-

λαβὼν αὐτὴν παρέδωκεν εἰς τὴν σφαγὴν καὶ τὴν δῆωσιν (1798).

Μετὰ ταῦτα ἐστράφη κατὰ τῶν Σουλιωτῶν. Παρεσκευάσεν εἶδος ἱεροῦ πολέμου κατ' αὐτῶν προσπαθίσας νὰ ἐκκαύσῃ τὸν θρησκευτικὸν φανατισμὸν τῶν τουρκαλβανῶν. Οἱ δερβίσαι καὶ σεῖχαι (ἡγούμενοι τῶν μοναστηρίων) ἐξῆψαν τὸ κατὰ τῶν γκιαούρηδων μῖσος τῶν Μωαμεθανῶν. Μετ' ἀξιόλογον λοιπὸν προπαρασκευὴν προσέβηκε τοὺς Σουλιώτας μὲ 10 χιλ. ἄνδρας, οἱ ὅποιοι κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου ἐδιπλασιάσθησαν. Μὴ ἐπιτυχῶν ὅμως νὰ καταλάβῃ αὐτοὺς ἐξ ἐφόδου μετέβαλε τὴν πολιορκίαν εἰς ἀποκλεισμὸν κατασκευάσας ὠχυρωμένους πύργους εἰς τὰς διεξόδους τῶν στενοποριῶν. Ὁ ἄνισος ἀγὼν διήρκεσε τρία ἔτη (1800—1803), κατὰ τὰ ὅποια οἱ Σουλιῶται ἔδειξαν ἀπαράμιλλον ἀνδρείαν. Ὁ **Φῶτος Τζαβέλλας**, ὁ ἥρωικὸς υἱὸς τοῦ Λάμπρου, ὁ καλόγηρος **Σαμουὴλ** καὶ ἄλλοι εἶναι οἱ ἥρωες τῶν ἐπικῶν ἐκείνων περιπετειῶν. Οἱ Σουλιῶται, μολονότι ἐμαστιζόντο ἀπὸ τὴν πεῖναν, ἐξηκολούθησαν μὲ ἀποφασιστικότητα τὴν ἀντίστασιν καὶ νέα ἐπίθεσις τοῦ Ἀλῆ ἀπέληξεν εἰς ἀποτυχίαν. Ἀλλὰ 500 Ἀλβανοὶ διελθόντες δι' ἀγνώστου ἀτραποῦ κατέλαβον ἀφηνιδιαστικῶς τὸ Σοῦλι, τὸ ὅποῖον εἶχον ἐγκαταλείψει οἱ κάτοικοι. Οἱ Σουλιῶται ὅμως ὀχυρωθέντες εἰς τὸ Κιούγκι ἐξηκολούθησαν τὸν ἀγῶνα καὶ πεντάκις ἀπέκρουσαν τοὺς ἐφορμήσαντας ἐχθροὺς καταγαγόντες πολυνέκρους νίκας, ὥστε ὁ Βελῆς, υἱὸς τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ὁ ὁποῖος ὠδήγει τὴν ἐκστρατείαν, ἠναγκάσθη νὰ δεχθῆ τὴν πρότασιν τῶν Σουλιωτῶν νὰ ἐγκαταλείψουν ὑπόσπονδοι τὰ χωρία των μὲ τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα των καὶ τὴν κινητὴν περιουσίαν των. Ἡ ἔξοδος ἔγινε τὴν 16ην Δεκεμβρίου 1803.

Ὁ Βελῆς ὅμως παρασπονδήσας προσέβαλε τοὺς ὑποχωροῦντας, αἱ δὲ Σουλιώτισσαι περιελθοῦσαι εἰς ἀπόγνωσιν ὑπέστησαν ἥρωικὴν θυσίαν, διὰ νὰ ἀποφύγουν τὴν ταπείνωσιν (Καταστροφὴ τοῦ Ζαλόγγου). Μόνον μέρος τῶν κατοίκων διεσώθη εἰς Πάργαν καὶ διεπεραιώθη ἐκεῖθεν εἰς τὰς Ἰονίους νήσους.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ
ΤΩΝ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΕΡΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΙΕ' ΑΙΩΝ

- 1453 Ἐλωση Κωνσταντινουπόλεως
 1486 Ἀνακάλυψις ἀκρωτηρίου Καλῆς Ἑλπίδος
 1492 Ἀνακάλυψις τῆς Ἀμερικῆς
 1498 Ἀνακάλυψις τῆς θαλασσίας ὁδοῦ Ἰνδιῶν

ΙΣΤ' ΑΙΩΝ

- 1512—1520 Σελίμ Α΄. Κατάληψις Συρίας καὶ Αἰγύπτου. Ὁ Σουλτάνος Χαλίφης
 1517 Ἀρχὴ τῆς μεταρρυθμίσεως ἐν Γερμανίᾳ
 1519—1556 Ὁ Κάρολος Ε΄ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας
 1519 Ὁ Ζβίγγλιος μεταρρυθμιστὴς ἐν Ζυρίχῃ
 1521—1566 Σουλεῦμάν Β΄ ὁ Μεγαλοπρεπὴς
 1529 Ὁ Σουλεῦμάν πολιορκεῖ τὴν Βιέννην
 1545—1563 Σύνοδος ἐν Τριέντῳ
 1540 Ἰδρυσις τοῦ τάγματος τῶν Ἰησουϊτῶν
 1555 Θρησκευτικὴ εἰρήνη τῆς Αὐγούστης. Κατάληψις τῆς Κύπρου ὑπὸ τῶν Τούρκων
 1571 Ναυμαχία Lepanto (Ναυπάκτου)
 1572 Νύξ τοῦ Ἁγ. Βαρθολομαίου
 1589—1610 Ἐρρίκος Δ΄ Γαλλίας. Ἀρχὴ δυναστείας Βουρβόνων
 1598 Διάταγμα τῆς Νάντης

ΙΖ' ΑΙΩΝ

- 1600 Ἰδρυσις τῆς Ἑταιρείας τῶν Ἀνατολικῶν Ἰνδιῶν ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Ὀλλανδίᾳ (1602)
 1618—1648 Τριακονταετὴς πόλεμος
 1632 Ὁ Γουσταῦος Ἀδόλφος φονεύεται παρὰ τὸ Lützen

- 1648 Ειρήνη Βεστφαλίας
 1643—1715 Βασιλεία Λουδοβίκου ΙΔ΄
 1648—1688 Περίοδος τῶν ἀγγλικῶν ἐπαναστάσεων
 1649 Ἡ Ἀγγλία δημοκρατία. Ὁ Κρόμβελ
 1659 Ἄλωσις τοῦ Μεγάλου Κάστρου τῆς Κρήτης
 1683 Δευτέρα πολιορκία τῆς Βιέννης ὑπὸ τῶν Τούρκων
 1685—1715 Βενετική κυριαρχία ἐν Πελοποννήσῳ
 1687 Καταστροφή τοῦ Παρθενῶνος
 1689—1725 Ὁ Μέγας Πέτρος τσάρος τῆς Ρωσίας
 1697 Ὁ πρίγκιψ Εὐγένιος τῆς Σαβοΐας νικᾷ τοὺς Τούρκους παρὰ τὴν Ζένταν

Ἡ Αἰὼν

- 1700—1721 Ὁ βόρειος πόλεμος
 1701—1714 Ὁ πόλεμος περὶ διαδοχῆς τῆς Ἰσπανίας
 1701 Ἡ Πρωσία βασίλειον
 1713 Εἰρήνη Οὐτρέχτ
 1713—1740 Φρειδεῖκος Γουλιέλμος Α΄ βασιλεὺς τῆς Πρωσίας
 1740—1786 Φρειδεῖκος ὁ Μέγας
 1740—1780 Μαρία Θηρεσία
 1741—1748 Πόλεμος περὶ τῆς διαδοχῆς τῆς Αὐστρίας
 1756—1763 Ἑπταετής πόλεμος
 1762—1796 Αἰκατερίνη Β΄
 1765—1790 Ἰωσήφ Β΄ τῆς Αὐστρίας
 1770 Καταστροφή τουρκικοῦ στόλου εἰς Ἰσμεῖν
 1772 Πρῶτος διαμελισμὸς τῆς Πολωνίας.
 1774 Εἰρήνη τοῦ Κιουτσούκ - Καϊναρτζή
 1776 Ἀνεξαρτησία τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν
 1789 Ἀρχὴ τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως
 1793 Δεύτερος διαμελισμὸς τῆς Πολωνίας
 1795 Τρίτος διαμελισμὸς τῆς Πολωνίας
 1799—1815 Ναπολέων
 1815 Συνθήκη τῆς Βιέννης

ΠΙΝΑΞ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΧΑΡΤΩΝ

	Σελίς
1. Χάριτης τῶν ἀνακαλύψεων	15
2. Χριστόφορος Κολόμβος	16
3. Σάντα Μαρία	17
4. Μαγελλάνος	20
5. Ἔρασμος	33
6. Γουλιέλμος Σαίξπηρ	37
7. Τζοκόντα (Λεονάρδου Δὰ Βίντσι).	38
8. Λεονάρδο Δὰ Βίντσι	39
9. Κοπέρνικος	39
10. Ἀνάκτορον Ἀναγεννήσεως	40
11. Ναὸς Φωρεντίας	41
12. Ναὸς Ἁγίου Πέτρου (ἔξωτερικόν)	42
13. Ναὸς Ἁγίου Πέτρου (ἔσωτερικόν)	42
14. Ἡ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου (Μ. Ἀγγέλου)	43
15. Ὁ Μωυσῆς (Μ. Ἀγγέλου)	44
16. Μνήστευσις τῆς Παναγίας (Ραφαήλ).	45
17. Τιτσιάνο	46
18. Assunta (Τιτσιάνο)	47
19. Τὸ νόμισμα τοῦ κήνσου (Τιτσιάνο)	48
20. Δύρερ	49
21. Οἱ ἀπόστολοι Ἰωάννης καὶ Πέτρος (Δύρερ)	50
22. Χολμπάιν	51
23. Μαντόνα τοῦ Μάγερ (Χολμπάιν)	52
24. Ὁ Χριστὸς εἰς τὸ Ὄρος τῶν Ἐλαιῶν (Γκρέκο)	53
25. Ὁ μέγας ἱεροεξεταστής (Γκρέκο)	54
26. Γκρέκο	55

	Σελίς
27. Ὁ Χριστὸς μετὰ τὸν σταυρὸν (Γκρέκο).	56
28. Ὁ Λούθηρος.	60
29. Ἡ Γερμανία μετὰ τὴν συνθήκην τῆς Αὐ- γούστης.	63
30. Ζβίγγλιος.	64
31. Καλβίνος.	65
32. Ἡ Ἰταλία τὸν 17ον αἰῶνα.	72
33. Ἡ Γερμανία ἐπὶ Καρόλου Ε΄.	75
34. Ἐρρικός Η΄ τῆς Ἀγγλίας.	84
35. Ἡ Ἐλισάβετ.	87
36. Χάρτης τοῦ Τριακονταετοῦς πολέμου.	98
37. Ἡ Εὐρώπη μετὰ τὴν συνθήκην τῆς Βεστ- φαλίας.	101
38. Λουδοβίκος ΙΔ΄.	110
39. Κολμπέρ.	111
40. Κρόμβελ.	118
41. Ἡ Εὐρώπη μετὰ τὴν εἰρήνην τῆς Οὐ- τρέχτης.	130
42. Ρακίνας.	134
43. Μολιέρος.	135
44. Ἀνάκτορον Βερσαλλιῶν.	137
45. Ἡ αἴθουσα τῶν κατόπτρων.	138
46. Ὁ ρυάξ (Ρουϊσντάελ).	139
47. Ἡρωικὸν τοπίον (Πουσσέν).	140
48. Φίλιππος Δ΄ Ἰσπανίας (Βελασκέξ).	141
49. Μετροτήρια (Μουρίλλο).	142
50. Ἡ Ἁγία Σύλληψις (Μουρίλλο).	143
51. Ἡ ἀποκαθήλωσις (Ρούμπενς).	144
52. Ἐξοχικὴ ἔπαυλις (Ρούμπενς).	145
53. Βὰν Ντὺκ.	146
54. Ἐπιτάφιος θρόνος (Βὰν Ντὺκ).	147
55. Ἐξομολογητὴς (Ρέμπραντ).	148
56. Μάθημα ἀνατομίας (Ρέμπραντ).	149
57. Γαλιλαῖος.	151

	Σελίς
58. Βολταῖρος.	170
59. Μοντεσκιέ.	170
60. Μαρία Θηρεσία.	180
61. Ἀνάπτυξις τῆς Πρωσσίας.	184
62. Φρειδερίκος ὁ Μέγας.	186
63. Ὁ Μέγας Πέτρος	191
64. Ἀνάπτυξις τῆς Ρωσσίας	192
65. Αἰκατερίνη Β΄.	193
66. Διαμελισμὸς τῆς Πολωνίας	205
67. Αἱ ἀποικίαι τῆς Β. Ἀμερικῆς	212
68. Αἱ Ἰνδίαι τὸ 1750	214
69. Γεώργιος Οὐάσιγκτων	217
70. Φραγκλῖνος.	218
71. Ἡ Εὐρώπη τὸ 1789	239
72. Νέλσων	242
73. Ναπολέον	245
74. Ἡ Εὐρώπη κατὰ τὸ 1812	257
75. Ἡ Εὐρώπη κατὰ τὸ 1815.	263
76. Γκαῖτε	267
77. Περίπτερον ἐν Δρέσδη, τὸ Zwinger	269
78. Ἡ Τουρκία τὸν 17ον αἰῶνα.	279

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Εισαγωγή	Σελίς 5—10
----------	---------------

ΜΕΡΟΣ Α'

ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΙΣΤ' ΑΙΩΝ

Κεφάλαιον	Α'. Αἱ ἀνακαλύψεις	11—25
»	Β'. Ἀναγέννησις τῶν γραμμάτων καὶ τεχνῶν	25—56
»	Γ'. Θρησκευτικὴ μεταρρύθμισις	57—68
»	Δ'. Ἡ πολιτικὴ ἀνάπτυξις—τὸ σύστημα τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν κατὰ τὴν ἀρχὴν τῶν Νέων Χρόνων	69—87
	I. Καθολικαὶ ἐξουσίαι καὶ ἐθνικὰ κράτη	69—72
	II. Τὸ σύστημα τῶν κρατῶν	73—87
»	Ε'. Οἱ δυναστικοὶ πόλεμοι	88—94
»	ΣΤ'. Οἱ θρησκευτικοὶ πόλεμοι	95—102

ΜΕΡΟΣ Β'

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΗΣ ΑΠΕΡΙΟΡΙΣΤΟΥ ΜΟΝΑΡΧΙΑΣ ΙΖ' ΑΙΩΝ

»	Ζ'. Μεγίστη ἰσχὺς τῆς ἀπολύτου μοναρχίας ἐν Γαλλίᾳ—Οἱ χρόνοι Λουδοβίκου ΙΔ'	103—114
	I. Λουδοβίκος ΙΓ'—Ρισελιέ, Μαζαρέν	103—109
	II. Ἡ βασιλεία τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ'	109—114
»	Η'. Ἀνάπτυξις τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολι- τεύματος εἰς τὴν Ἀγγλίαν	115—123

»	Θ'. Αί διεθνείς συγκρούσεις τὸν ΙΖ' αἰῶνα— Οἱ πόλεμοι Λουδοβίκου ΙΔ'	124—131
»	Γ'. Διανοητικὴ ἀνάπτυξις τὸν ΙΖ' αἰῶνα— ^Ο αἰὼν Λουδοβίκου ΙΔ'	132—154

ΜΕΡΟΣ Γ'

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΟΥ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ
ΙΗ' ΑΙΩΝ

Κεφάλαιον	ΙΑ'. Ἡ Ἀγγλία τὸν 18ον αἰῶνα	155—160
»	ΙΒ'. Ἡ Γαλλικὴ μοναρχία τὸν 18ον αἰῶνα	161—166
	I. Ἡ ἀντιβασιλεία	161—163
	II. Λουδοβίκος ΙΕ'	163—164
	III. Λουδοβίκος ΙΣΤ'	164—166
»	ΙΓ'. Ἡ διανοητικὴ κίνησις τὸν 18ον αἰῶνα	167—174
»	ΙΔ'. Τὰ γερμανικὰ κράτη τὸν 18ον αἰῶνα	175—188
	I. Ἡ Γερμανία	175—178
	II. Ἡ Αὐστρία	178—182
	III. Ἡ ἀνάπτυξις τῆς Πρωσσίας	182—188
»	ΙΕ'. Ἡ Ἀνατολικὴ Εὐρώπη τὸν 18ον αἰῶνα	189—196
	I. Ἡ ἀνάπτυξις τῆς Ρωσσίας	189—194
	II. Πολωνία	194—196
»	ΙΣΤ'. Αἱ διεθνείς συγκρούσεις τὸν 18ον αἰῶνα	197—209
»	ΙΖ'. Οἱ Εὐρωπαῖοι εἰς τὰς ἀποικίας	210—220
	I. Ἀποικιακὸς ἀνταγωνισμὸς	210—215
	II. Ἡ ἀνεξαρτησία τῶν Ἡν. Πολιτειῶν	215—220
»	ΙΗ'. Ἡ μεγάλη Γαλλικὴ ἐπανάστασις	221—243
	I. Αἱ παραμοναὶ τῆς ἐπαναστάσεως.	221—224
	II. Μοναρχικὴ περίοδος τῆς ἐπαναστάσεως	224—229
	III. Πτώσις τῆς βασιλείας	229—232
	IV. Ἡ Δημοκρατία.	232—237
	V. Πόλεμοι τῆς ἐπαναστάσεως	237—243
»	ΙΘ'. Ἡ Ναπολεόντειος αὐτοκρατορία	244—264
	I. Ἀνύψωσις τοῦ Ναπολέοντος	244—247

	Σελίς
II. Στρατιωτ. ἐπικράτησις Ναπολέοντος	247—254
III. Πιῶσις τοῦ Ναπολέοντος	255—264
Κεφάλαιον Κ'. Γράμματα-Ἐπιστῆμαι-Τέχναι τὸν 18ον	
	αἰῶνα 265—273

ΜΕΡΟΣ Δ'

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΚΑ' Μεγίστη ἰσχὺς τῆς Ὀθ. αὐτοκρατορίας	274—287
ΚΒ' Οἱ Ἕλληνες ὑπὸ τὴν τουρ. δεσποτείαν	288—309
Χρονολογικὸς πίναξ	311—312
Πίναξ εἰκόνων καὶ χαρτῶν	313—314
Πίναξ περιεχομένων	315—316

Ἀνάδοχος ἐκτυπώσεως καὶ βιβλιοδετήσεως :
Ἰωάννης Γ. Παπανικολάου - Βορέου 7 - τηλ. 24040

024000018059

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΔΙΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΦ. ΔΙΟΙΚΗΣΕΩΣ ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΗΣ

ΔΡ. 55.—

ΔΙΑ ΤΑΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΔΡΧ. 60.50